નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

અભિધમ્મમાતિકાપાળિ

એકં સમયં ભગવા દેવેસુ વિહરતિ તાવતિંસભવને પારિચ્છત્તકમૂલે પણ્ડુકમ્બલસિલાયં. તત્ર ખો ભગવા દેવાનં તાવતિંસાનં અભિધમ્મકથં કથેસિ.

૧. ધમ્મસઙ્ગણીમાતિકા

તિકમાતિકા

કુસલા ધમ્મા (ધ॰ સ॰ તિકમાતિકા ૧-૨૨), અકુસલા ધમ્મા, અબ્યાકતા ધમ્મા. સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા ધમ્મા, દુક્ખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા ધમ્મા, અદુક્ખમસુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા ધમ્મા. વિપાકા ધમ્મા, વિપાકધમ્મધમ્મા, નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મા. ઉપાદિણ્ણુપાદાનિયા ધમ્મા, અનુપાદિણ્ણુપાદાનિયા ધમ્મા, અનુપાદિણ્ણઅનુપાદાનિયા ધમ્મા. સંકિલિટ્ઠસંકિલેસિકા ધમ્મા, અસંકિલિટ્ઠસંકિલેસિકા ધમ્મા, અસંકિલિટ્ઠઅસંકિલેસિકા ધમ્મા. સવિતક્કસવિચારા ધમ્મા, અવિતક્કવિચારમત્તા ધમ્મા, અવિતક્કઅવિચારા ધમ્મા. પીતિસહગતા ધમ્મા, સુખસહગતા ધમ્મા, ઉપેક્ખાસહગતા ધમ્મા. દસ્સનેન પહાતબ્બા ધમ્મા, ભાવનાય પહાતબ્બા ધમ્મા, નેવ દસ્સનેન ન ભાવનાય પહાતબ્બા ધમ્મા. દસ્સનેન પહાતબ્બહેતુકા ધમ્મા, ભાવનાય પહાતબ્બહેતુકા ધમ્મા, નેવ દસ્સનેન ન ભાવનાય પહાતબ્બહેતુકા ધમ્મા . આચયગામિનો ધમ્મા, અપચયગામિનો ધમ્મા, નેવાચયગામિનાપચયગામિનો ધમ્મા. સેક્ખા ધમ્મા, અસેક્ખા ધમ્મા, નેવસેક્ખનાસેક્ખા ધમ્મા. પરિત્તા ધમ્મા, મહગ્ગતા ધમ્મા, અપ્પમાણા ધમ્મા. પરિત્તારમ્મણા ધમ્મા, મહગ્ગતારમ્મણા ધમ્મા, અપ્પમાણારમ્મણા ધમ્મા. હીના ધમ્મા, મજ્ઝિમા ધમ્મા, પણીતા ધમ્મા. મિચ્છત્તનિયતા ધમ્મા, સમ્મત્તનિયતા ધમ્મા, અનિયતા ધમ્મા. મગ્ગારમ્મણા ધમ્મા, મગ્ગહેતુકા ધમ્મા, મગ્ગાધિપતિનો ધમ્મા. ઉપ્પન્ના ધમ્મા, અનુપ્પન્ના ધમ્મા, ઉપ્પાદિનો ધમ્મા. અતીતા ધમ્મા, અનાગતા ધમ્મા, પચ્ચુપ્પન્ના ધમ્મા. અતીતારમ્મણા ધમ્મા, અનાગતારમ્મણા ધમ્મા, પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણા ધમ્મા. અજ્ઝત્તા ધમ્મા, બહિદ્ધા ધમ્મા, અજ્ઝત્તબહિદ્ધા ધમ્મા. અજ્ઝત્તારમ્મણા ધમ્મા, બહિદ્ધારમ્મણા ધમ્મા, અજ્ઝત્તબહિદ્ધારમ્મણા ધમ્મા. સનિદસ્સનસપ્પટિઘા ધમ્મા, અનિદસ્સનસપ્પટિઘા ધમ્મા, અનિદસ્સનઅપ્પટિઘા ધમ્મા (ધ॰ સ॰ તિકમાતિકા ૧-૨૨).

દ્વાવીસતિતિકં.

દુકમાતિકા

હેતુગોચ્છકં

હેતૂ ધમ્મા, ન હેતૂ ધમ્મા. સહેતુકા ધમ્મા, અહેતુકા ધમ્મા. હેતુસમ્પયુત્તા ધમ્મા, હેતુવિપ્પયુત્તા ધમ્મા. હેતૂ ચેવ ધમ્મા સહેતુકા ચ, સહેતુકા ચેવ ધમ્મા ન ચ હેતૂ. હેતૂ ચેવ ધમ્મા હેતુસમ્પયુત્તા ચ, હેતુસમ્પયુત્તા ચેવ ધમ્મા ન ચ હેતૂ. ન હેતૂ ખો પન ધમ્મા સહેતુકાપિ, અહેતુકાપિ. હેતુગોચ્છકં.

ચૂળન્તરદુકં

સપ્પચ્ચયા ધમ્મા, અપ્પચ્ચયા ધમ્મા. સઙ્ખતા ધમ્મા, અસઙ્ખતા ધમ્મા. સનિદસ્સના ધમ્મા, અનિદસ્સના ધમ્મા. સપ્પટિઘા ધમ્મા, અપ્પટિઘા ધમ્મા. રૂપિનો ધમ્મા, અરૂપિનો ધમ્મા. લોકિયા ધમ્મા, લોકુત્તરા ધમ્મા. કેનચિ વિઞ્ઞેય્યા ધમ્મા, કેનચિ ન વિઞ્ઞેય્યા ધમ્મા. ચૂળન્તરદુકં.

આસવગોચ્છકં

આસવા ધમ્મા, નો આસવા ધમ્મા. સાસવા ધમ્મા, અનાસવા ધમ્મા. આસવસમ્પયુત્તા ધમ્મા, આસવવિપ્પયુત્તા ધમ્મા. આસવા ચેવ ધમ્મા સાસવા ચ, સાસવા ચેવ ધમ્મા નો ચ આસવા. આસવા ચેવ ધમ્મા આસવસમ્પયુત્તા ચ, આસવસમ્પયુત્તા ચેવ ધમ્મા નો ચ આસવા. આસવવિપ્પયુત્તા ખો પન ધમ્મા સાસવાપિ, અનાસવાપિ. આસવગોચ્છકં.

સઞ્ઞોજનગોચ્છકં

સઞ્ઞોજના ધમ્મા, નો સઞ્ઞોજના ધમ્મા. સઞ્ઞોજનિયા ધમ્મા, અસઞ્ઞોજનિયા ધમ્મા. સઞ્ઞોજનસમ્પયુત્તા ધમ્મા, સઞ્ઞોજનવિપ્પયુત્તા ધમ્મા. સઞ્ઞોજના ચેવ ધમ્મા સઞ્ઞોજનિયા ચ, સઞ્ઞોજનિયા ચેવ ધમ્મા નો ચ સઞ્ઞોજના. સઞ્ઞોજના ચેવ ધમ્મા સઞ્ઞોજનસમ્પયુત્તા ચ, સઞ્ઞોજનસમ્પયુત્તા ચેવ ધમ્મા નો ચ સઞ્ઞોજના. સઞ્ઞોજનવિપ્પયુત્તા ખો પન ધમ્મા સઞ્ઞોજનિયાપિ, અસઞ્ઞોજનિયાપિ. સઞ્ઞોજનગોચ્છકં.

ગન્થગોચ્છકં

ગન્થા ધમ્મા, નો ગન્થા ધમ્મા. ગન્થનિયા ધમ્મા, અગન્થનિયા ધમ્મા. ગન્થસમ્પયુત્તા ધમ્મા, ગન્થવિપ્પયુત્તા ધમ્મા. ગન્થા ચેવ ધમ્મા ગન્થનિયા ચ, ગન્થનિયા ચેવ ધમ્મા નો ચ ગન્થા . ગન્થા ચેવ ધમ્મા ગન્થસમ્પયુત્તા ચ, ગન્થસમ્પયુત્તા ચેવ ધમ્મા નો ચ ગન્થા. ગન્થવિપ્પયુત્તા ખો પન ધમ્મા ગન્થનિયાપિ, અગન્થનિયાપિ. ગન્થગોચ્છકં.

ઓઘગોચ્છકં

ઓઘા ધમ્મા, નો ઓઘા ધમ્મા. ઓઘનિયા ધમ્મા, અનોઘનિયા ધમ્મા. ઓઘસમ્પયુત્તા ધમ્મા, ઓઘવિપ્પયુત્તા ધમ્મા. ઓઘા ચેવ ધમ્મા ઓઘનિયા ચ, ઓઘનિયા ચેવ ધમ્મા નો ચ ઓઘા. ઓઘા ચેવ ધમ્મા ઓઘસમ્પયુત્તા ચ, ઓઘસમ્પયુત્તા ચેવ ધમ્મા નો ચ ઓઘા. ઓઘવિપ્પયુત્તા ખો પન ધમ્મા ઓઘનિયાપિ, અનોઘનિયાપિ. ઓઘગોચ્છકં.

યોગગોચ્છકં

યોગા ધમ્મા, નો યોગા ધમ્મા. યોગનિયા ધમ્મા, અયોગનિયા ધમ્મા. યોગસમ્પયુત્તા ધમ્મા, યોગવિપ્પયુત્તા ધમ્મા. યોગા ચેવ ધમ્મા યોગનિયા ચ, યોગનિયા ચેવ ધમ્મા નો ચ યોગા. યોગા ચેવ ધમ્મા યોગસમ્પયુત્તા ચ,

યોગસમ્પયુત્તા ચેવ ધમ્મા નો ચ યોગા. યોગવિપ્પયુત્તા ખો પન ધમ્મા યોગનિયાપિ, અયોગનિયાપિ. યોગગોચ્છકં.

નીવરણગોચ્છકં

નીવરણા ધમ્મા, નો નીવરણા ધમ્મા. નીવરણિયા ધમ્મા, અનીવરણિયા ધમ્મા. નીવરણસમ્પયુત્તા ધમ્મા, નીવરણવિપ્પયુત્તા ધમ્મા. નીવરણા ચેવ ધમ્મા નીવરણિયા ચ, નીવરણિયા ચેવ ધમ્મા નો ચ નીવરણા. નીવરણા ચેવ ધમ્મા નીવરણસમ્પયુત્તા ચ, નીવરણસમ્પયુત્તા ચેવ ધમ્મા નો ચ નીવરણા. નીવરણવિપ્પયુત્તા ખો પન ધમ્મા નીવરણિયાપિ, અનીવરણિયાપિ. નીવરણગોચ્છકં.

પરામાસગોચ્છકં

પરામાસા ધમ્મા, નો પરામાસા ધમ્મા. પરામટ્ઠા ધમ્મા, અપરામટ્ઠા ધમ્મા. પરામાસસમ્પયુત્તા ધમ્મા, પરામાસવિપ્પયુત્તા ધમ્મા. પરામાસા ચેવ ધમ્મા પરામટ્ઠા ચ, પરામટ્ઠાચેવ ધમ્મા નો ચ પરામાસા. પરામાસવિપ્પયુત્તા ખો પન ધમ્મા પરામટ્ઠાપિ, અપરામટ્ઠાપિ. પરામાસગોચ્છકં.

મહન્તરદુકં

સારમ્મણા ધમ્મા, અનારમ્મણા ધમ્મા. ચિત્તા ધમ્મા, નો ચિત્તા ધમ્મા. ચેતસિકા ધમ્મા, અચેતસિકા ધમ્મા. ચિત્તસમ્પયુત્તા ધમ્મા, ચિત્તવિપ્પયુત્તા ધમ્મા. ચિત્તસંસટ્ઠા ધમ્મા, ચિત્તવિસંસટ્ઠા ધમ્મા. ચિત્તસમુટ્ઠાના ધમ્મા, નો ચિત્તસમુટ્ઠાના ધમ્મા. ચિત્તસહભુનો ધમ્મા, નો ચિત્તસહભુનો ધમ્મા. ચિત્તાનુપરિવત્તિનો ધમ્મા, નો ચિત્તાનુપરિવત્તિનો ધમ્મા. ચિત્તસંસટ્ઠસમુટ્ઠાના ધમ્મા, નો ચિત્તસંસટ્ઠસમુટ્ઠાના ધમ્મા. ચિત્તસંસટ્ઠસમુટ્ઠાનસહભુનો ધમ્મા, નો ચિત્તસંસટ્ઠસમુટ્ઠાનસહભુનો ધમ્મા. ચિત્તસંસટ્ઠસમુટ્ઠાનાનુપરિવત્તિનો ધમ્મા, નો ચિત્તસંસટ્ઠસમુટ્ઠાનાનુપરિવત્તિનો ધમ્મા. અજ્ઝત્તિકા ધમ્મા, બાહિરા ધમ્મા. ઉપાદા ધમ્મા, નો ઉપાદા ધમ્મા. ઉપાદિણ્ણા ધમ્મા, અનુપાદિણ્ણા ધમ્મા. મહન્તરદુકં.

ઉપાદાનગોચ્છકં

ઉપાદાના ધમ્મા, નો ઉપાદાના ધમ્મા. ઉપાદાનિયા ધમ્મા, અનુપાદાનિયા ધમ્મા. ઉપાદાનસમ્પયુત્તા ધમ્મા, ઉપાદાનવિપ્પયુત્તા ધમ્મા. ઉપાદાના ચેવ ધમ્મા ઉપાદાનિયા ચ, ઉપાદાનિયા ચેવ ધમ્મા નો ચ ઉપાદાના. ઉપાદાના ચેવ ધમ્મા ઉપાદાનસમ્પયુત્તા ચ, ઉપાદાનસમ્પયુત્તા ચેવ ધમ્મા નો ચ ઉપાદાના. ઉપાદાનવિપ્પયુત્તા ખો પન ધમ્મા ઉપાદાનિયાપિ, અનુપાદાનિયાપિ. ઉપાદાનગોચ્છકં.

કિલેસગોચ્છકં

કિલેસા ધમ્મા, નો કિલેસા ધમ્મા. સંકિલેસિકા ધમ્મા, અસંકિલેસિકા ધમ્મા. સંકિલિટ્ઠા ધમ્મા, અસંકિલિટ્ઠા ધમ્મા. કિલેસસમ્પયુત્તા ધમ્મા, કિલેસવિપ્પયુત્તા ધમ્મા. કિલેસા ચેવ ધમ્મા સંકિલેસિકા ચ, સંકિલેસિકા ચેવ ધમ્મા નો ચ કિલેસા. કિલેસા ચેવ ધમ્મા સંકિલિટ્ઠા ચ, સંકિલિટ્ઠા ચેવ ધમ્મા નો ચ કિલેસા. કિલેસા ચેવ ધમ્મા

કિલેસસમ્પયુત્તા ચ, કિલેસસમ્પયુત્તા ચેવ ધમ્મા નો ચ કિલેસા. કિલેસવિપ્પયુત્તા ખો પન ધમ્મા સંકિલેસિકાપિ, અસંકિલેસિકાપિ. કિલેસગોચ્છકં.

પિટ્ઠિદુકં

દસ્સનેન પહાતબ્બા ધમ્મા, ન દસ્સનેન પહાતબ્બા ધમ્મા. ભાવનાય પહાતબ્બા ધમ્મા, ન ભાવનાય પહાતબ્બા ધમ્મા. દસ્સનેન પહાતબ્બહેતુકા ધમ્મા, ન દસ્સનેન પહાતબ્બહેતુકા ધમ્મા. ભાવનાય પહાતબ્બહેતુકા ધમ્મા, ન ભાવનાય પહાતબ્બહેતુકા ધમ્મા. સવિતક્કા ધમ્મા, અવિતક્કા ધમ્મા. સવિચારા ધમ્મા, અવિચારા ધમ્મા. સપ્પીતિકા ધમ્મા, અપ્પીતિકા ધમ્મા. પીતિસહગતા ધમ્મા, ન પીતિસહગતા ધમ્મા. સુખસહગતા ધમ્મા, ન સુખસહગતા ધમ્મા. ઉપેક્ખાસહગતા ધમ્મા, ન ઉપેક્ખાસહગતા ધમ્મા. કામાવચરા ધમ્મા, ન કામાવચરા ધમ્મા. રૂપાવચરા ધમ્મા, ન રૂપાવચરા ધમ્મા. અરૂપાવચરા ધમ્મા, ન અરૂપાવચરા ધમ્મા. પરિયાપન્ના ધમ્મા, અપરિયાપન્ના ધમ્મા. નિય્યાનિકા ધમ્મા, અનિય્યાનિકા ધમ્મા. નિયતા ધમ્મા, અનિયતા ધમ્મા. સઉત્તરા ધમ્મા, અનુત્તરા ધમ્મા. સરણા ધમ્મા, અરણા ધમ્મા. પિટ્ઠિદુકં.

અભિધમ્મદુકમાતિકા.

સુત્તન્તિકદુકમાતિકા

વિજ્જાભાગિનો ધમ્મા, અવિજ્જાભાગિનો ધમ્મા. વિજ્જૂપમા ધમ્મા, વજિરૂપમા ધમ્મા. બાલા ધમ્મા, પણ્ડિતા ધમ્મા. કણ્હા ધમ્મા , સુક્કા ધમ્મા. તપનીયા ધમ્મા, અતપનીયા ધમ્મા. અધિવચના ધમ્મા, અધિવચનપથા ધમ્મા. નિરુત્તિ ધમ્મા, નિરુત્તિપથા ધમ્મા. પઞ્ઞત્તિ ધમ્મા, પઞ્ઞત્તિપથા ધમ્મા. નામઞ્ચ, રૂપઞ્ચ. અવિજ્જા ચ, ભવતણ્હા ચ. ભવદિટ્ઠિ ચ, વિભવદિટ્ઠિ ચ. સસ્સતદિટ્ઠિ ચ, ઉચ્છેદદિટ્ઠિ ચ. અન્તવા દિટ્ઠિ ચ, અનન્તવા દિટ્ઠિ ચ. પુબ્બન્તાનુદિટ્ઠિ ચ, અપરન્તાનુદિટ્ઠિ ચ. અહિરિકઞ્ચ, અનોત્તપ્પઞ્ચ. હિરી ચ, ઓત્તપ્પઞ્ચ. દોવચસ્સતા ચ, પાપમિત્તતા ચ. સોવચસ્સતા ચ, કલ્યાણમિત્તતા ચ. આપત્તિકુસલતા ચ, આપત્તિવુટ્ઠાનકુસલતા ચ. સમાપત્તિકુસલતા ચ, સમાપત્તિવુટ્ઠાનકુસલતા ચ. ધાતુકુસલતા ચ, મનસિકારકુસલતા ચ. આયતનકુસલતા ચ, પટિચ્ચસમુપ્પાદકુસલતા ચ. ઠાનકુસલતા ચ, અટ્ઠાનકુસલતા ચ. અજ્જવો ચ, મદ્દવો ચ. ખન્તિ ચ, સોરચ્ચઞ્ચ. સાખલ્યઞ્ચ, પટિસન્થારો ચ. ઇન્દ્રિયેસુ અગુત્તદ્વારતા ચ, ભોજને અમત્તઞ્ઞુતા ચ. ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતા ચ, ભોજને મત્તઞ્ઞુતા ચ. મુટ્ઠસ્સચ્ચઞ્ચ, અસમ્પજઞ્ઞઞ્ચ. સતિ ચ, સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ. પટિસઙ્ખાનબલઞ્ચ, ભાવનાબલઞ્ચ. સમથો ચ, વિપસ્સના ચ. સમથનિમિત્તઞ્ચ, પગ્ગાહનિમિત્તઞ્ચ. પગ્ગાહો ચ, અવિક્ખેપો ચ. સીલવિપત્તિ ચ, દિટ્ઠિવિપત્તિ ચ. સીલસમ્પદા ચ, દિટ્ઠિસમ્પદા ચ. સીલવિસુદ્ધિ ચ, દિટ્ઠિવિસુદ્ધિ ચ. દિટ્ઠિવિસુદ્ધિ ખો પન, યથાદિટ્ઠિસ્સ ચ પધાનં. સંવેગો ચ સંવેજનિયેસુ ઠાનેસુ, સંવિગ્ગસ્સ ચ યોનિસો પધાનં. અસન્તુટ્ઠિતા ચ કુસલેસુ ધમ્મેસુ, અપ્પટિવાનિતા ચ પધાનસ્મિં. વિજ્જા ચ, વિમુત્તિ ચ. ખયે ઞાણં, અનુપ્પાદે ઞાણન્તિ.

સુત્તન્તિકદુકમાતિકા.

ધમ્મસઙ્ગણીમાતિકા નિટ્ઠિતા.

૨. વિભઙ્ગમાતિકા

ખન્ધવિભઙ્ગો

પઞ્ચક્ખન્ધા – (વિભ॰ ૧) રૂપક્ખન્ધો વેદનાક્ખન્ધો સઞ્ઞાક્ખન્ધો સઙ્ખારક્ખન્ધો વિઞ્ઞાણક્ખન્ધોતિ. ખન્ધવિભઙ્ગં.

આયતનવિભઙ્ગો

દ્વાદસાયતનાનિ (વિભ॰ ૧૫૪) – ચક્ખાયતનં રૂપાયતનં સોતાયતનં સદ્દાયતનં ઘાનાયતનં ગન્ધાયતનં જિવ્હાયતનં રસાયતનં કાયાયતનં ફોટ્ઠબ્બાયતનં મનાયતનં ધમ્માયતનન્તિ. આયતનવિભઙ્ગં.

ધાતુવિભઙ્ગો

અટ્ઠારસ ધાતુયો (વિભ॰ ૧૮૩) – ચક્ખુધાતુ રૂપધાતુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ, સોતધાતુ સદ્દધાતુ સોતવિઞ્ઞાણધાતુ, ઘાનધાતુ ગન્ધધાતુ ઘાનવિઞ્ઞાણધાતુ, જિવ્હાધાતુ રસધાતુ જિવ્હાવિઞ્ઞાણધાતુ, કાયધાતુ ફોટ્ઠબ્બધાતુ કાયવિઞ્ઞાણધાતુ, મનોધાતુ ધમ્મધાતુ મનોવિઞ્ઞાણધાતૂતિ. ધાતુવિભઙ્ગં.

સચ્ચવિભઙ્ગો

ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ (વિભ॰ ૧૮૯) – દુક્ખં અરિયસચ્ચં, દુક્ખસમુદયં અરિયસચ્ચં, દુક્ખનિરોધં અરિયસચ્ચં, દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા અરિયસચ્ચન્તિ. સચ્ચવિભઙ્ગં.

ઇન્દ્રિયવિભઙ્ગો

બાવીસતિન્દ્રિયાનિ (વિભ॰ ૨૧૯) – ચક્ખુન્દ્રિયં સોતિન્દ્રિયં ઘાનિન્દ્રિયં જિવ્હિન્દ્રિયં કાયિન્દ્રિયં મનિન્દ્રિયં ઇત્થિન્દ્રિયં પુરિસિન્દ્રિયં જીવિતિન્દ્રિયં સુખિન્દ્રિયં દુક્ખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયં દોમનસ્સિન્દ્રિયં ઉપેક્ખિન્દ્રિયં સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિયં અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં અઞ્ઞિન્દ્રિયં અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયન્તિ. ઇન્દ્રિયવિભઙ્ગં.

પટિચ્ચસમુપ્પાદવિભઙ્ગો

અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા (વિભ॰ ૨૨૫), સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં, વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપં, નામરૂપપચ્ચયા સળાયતનં, સળાયતનપચ્ચયા ફસ્સો, ફસ્સપચ્ચયા વેદના, વેદનાપચ્ચયા તણ્હા, તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનં, ઉપાદાનપચ્ચયા ભવો, ભવપચ્ચયા જાતિ, જાતિપચ્ચયા જરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા સમ્ભવન્તિ, એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતિ. પટિચ્ચસમુપ્પાદવિભઙ્ગં.

સતિપટ્ઠાનવિભઙ્ગો

ચત્તારો સતિપટ્ઠાના (વિભ॰ ૩૫૫) – ઇધ ભિક્ખુ અજ્ઝત્તં કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરતિ, બહિદ્ધા કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરતિ, અજ્ઝત્તબહિદ્ધા કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરતિ આતાપી સમ્પજાનો સતિમા વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સં.

અજ્ઝત્તં વેદનાસુ વેદનાનુપસ્સી વિહરતિ, બહિદ્ધા વેદનાસુ વેદનાનુપસ્સી વિહરતિ, અજ્ઝત્તબહિદ્ધા વેદનાસુ વેદનાનુપસ્સી વિહરતિ આતાપી સમ્પજાનો સતિમા વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સં.

અજ્ઝત્તં ચિત્તે ચિત્તાનુપસ્સી વિહરતિ, બહિદ્ધા ચિત્તે ચિત્તાનુપસ્સી વિહરતિ, અજ્ઝત્તબહિદ્ધા ચિત્તે ચિત્તાનુપસ્સી વિહરતિ આતાપી સમ્પજાનો સતિમા વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સં.

અજ્ઝત્તં ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી વિહરતિ, બહિદ્ધા ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી વિહરતિ, અજ્ઝત્તબહિદ્ધા ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી વિહરતિ આતાપી સમ્પજાનો સતિમા વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સં. સતિપટ્ઠાનવિભઙ્ગં.

સમ્મપ્પધાનવિભઙ્ગો

ચત્તારો સમ્મપ્પધાના (વિભ॰ ૩૯૦) – ઇધ ભિક્ખુ અનુપ્પન્નાનં પાપકાનં અકુસલાનં ધમ્માનં અનુપ્પાદાય છન્દં જનેતિ વાયમતિ વીરિયં આરભતિ ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ પદહતિ.

ઉપ્પન્નાનં પાપકાનં અકુસલાનં ધમ્માનં પહાનાય છન્દં જનેતિ વાયમતિ વીરિયં આરભતિ ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ પદહતિ.

અનુપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઉપ્પાદાય છન્દં જનેતિ વાયમતિ વીરિયં આરભતિ ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ પદહતિ.

ઉપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઠિતિયા અસમ્મોસાય ભિય્યોભાવાય વેપુલ્લાય ભાવનાય પારિપૂરિયા છન્દં જનેતિ વાયમતિ વીરિયં આરભતિ ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ પદહતિ. સમ્મપ્પધાનવિભઙ્ગં.

ઇદ્ધિપાદવિભઙ્ગો

ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા (વિભ॰ ૪૩૦) – ઇધ ભિક્ખુ છન્દસમાધિપધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતિ, વીરિયસમાધિપધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતિ, ચિત્તસમાધિપધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતિ, વીમંસાસમાધિપધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતિ. ઇદ્ધિપાદવિભઙ્ગં.

બોજ્ઝઙ્ગવિભઙ્ગો

સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા (વિભ॰ ૪૬૬) – સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગો. બોજ્ઝઙ્ગવિભઙ્ગં.

મગ્ગઙ્ગવિભઙ્ગો

અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો (વિભ॰ ૪૮૬). સેય્યથિદં – સમ્માદિટ્ઠિ સમ્માસઙ્કપ્પો સમ્માવાચા સમ્માકમ્મન્તો સમ્માઆજીવો સમ્માવાયામો સમ્માસતિ સમ્માસમાધિ. મગ્ગઙ્ગવિભઙ્ગં.

ઝાનવિભઙ્ગો

ઇધ ભિક્ખુ પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો વિહરતિ (વિભ॰ ૫૦૮) આચારગોચરસમ્પન્નો અણુમત્તેસુ વજ્જેસુ ભયદસ્સાવી સમાદાય સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસુ ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારો ભોજને મત્તઞ્ઞૂ પુબ્બરત્તાપરરત્તં જાગરિયાનુયોગમનુયુત્તો સાતચ્ચં નેપક્કં બોધિપક્ખિકાનં ધમ્માનં ભાવનાનુયોગમનુયુત્તો.

સો અભિક્કન્તે પટિક્કન્તે સમ્પજાનકારી હોતિ, આલોકિતે વિલોકિતે સમ્પજાનકારી હોતિ, સમિઞ્જિતે પસારિતે સમ્પજાનકારી હોતિ, સઙ્ઘાટિપત્તચીવરધારણે સમ્પજાનકારી હોતિ, અસિતે પીતે ખાયિતે સાયિતે સમ્પજાનકારી હોતિ, ઉચ્ચારપસ્સાવકમ્મે સમ્પજાનકારી હોતિ, ગતે ઠિતે નિસિન્ને સુત્તે જાગરિતે ભાસિતે તુણ્હીભાવે સમ્પજાનકારી હોતિ.

સો વિવિત્તં સેનાસનં ભજતિ અરઞ્ઞં રુક્ખમૂલં પબ્બતં કન્દરં ગિરિગુહં સુસાનં વનપત્થં અબ્ભોકાસં પલાલપુઞ્જં અપ્પસદ્દં અપ્પનિગ્ઘોસં વિજનવાતં મનુસ્સરાહસ્સેય્યકં પટિસલ્લાનસારુપ્પં.

સો અરઞ્ઞગતો વા રુક્ખમૂલગતો વા સુઞ્ઞાગારગતો વા નિસીદતિ પલ્લઙ્કં આભુજિત્વા ઉજું કાયં પણિધાય પરિમુખં સતિં ઉપટ્ઠપેત્વા, સો અભિજ્ઝં લોકે પહાય વિગતાભિજ્ઝેન ચેતસા વિહરતિ, અભિજ્ઝાય ચિત્તં પરિસોધેતિ, બ્યાપાદપદોસં પહાય અબ્યાપન્નચિત્તો વિહરતિ સબ્બપાણભૂતહિતાનુકમ્પી, બ્યાપાદપદોસા ચિત્તં પરિસોધેતિ, થિનમિદ્ધં પહાય વિગતથિનમિદ્ધો વિહરતિ આલોકસઞ્ઞી સતો સમ્પજાનો, થિનમિદ્ધા ચિત્તં પરિસોધેતિ, ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં પહાય અનુદ્ધતો વિહરતિ અજ્ઝત્તં વૂપસન્તચિત્તો, ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચા ચિત્તં પરિસોધેતિ, વિચિકિચ્છં પહાય તિણ્ણવિચિકિચ્છો વિહરતિ અકથંકથી કુસલેસુ ધમ્મેસુ, વિચિકિચ્છાય ચિત્તં પરિસોધેતિ.

સો ઇમે પઞ્ચ નીવરણે પહાય ચેતસો ઉપક્કિલેસે પઞ્ઞાય દુબ્બલીકરણે વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ સવિતક્કં સવિચારં વિવેકજં પીતિસુખં પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા અજ્ઝત્તં સમ્પસાદનં ચેતસો એકોદિભાવં અવિતક્કં અવિચારં સમાધિજં પીતિસુખં દુતિયં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, પીતિયા ચ વિરાગા ઉપેક્ખકો ચ વિહરતિ સતો ચ સમ્પજાનો સુખઞ્ચ કાયેન પટિસંવેદેતિ, યં તં અરિયા આચિક્ખન્તિ ‘‘ઉપેક્ખકો સતિમા સુખવિહારી’’તિ, તતિયં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, સુખસ્સ ચ પહાના દુક્ખસ્સ ચ પહાના પુબ્બેવ સોમનસ્સદોમનસ્સાનં અત્થઙ્ગમા અદુક્ખમસુખં ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિં ચતુત્થં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ.

સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમા પટિઘસઞ્ઞાનં અત્થઙ્ગમા નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારા ‘‘અનન્તો આકાસો’’તિ આકાસાનઞ્ચાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, સબ્બસો આકાસાનઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્મ ‘‘અનન્તં વિઞ્ઞાણ’’ન્તિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, સબ્બસો વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્મ ‘‘નત્થિ કિઞ્ચી’’તિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, સબ્બસો આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં સમતિક્કમ્મ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. ઝાનવિભઙ્ગં.

અપ્પમઞ્ઞાવિભઙ્ગો

ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો (વિભ॰ ૬૪૨) – ઇધ ભિક્ખુ મેત્તાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતિ, તથા દુતિયં, તથા તતિયં, તથા ચતુત્થં. ઇતિ ઉદ્ધમધો તિરિયં સબ્બધિ સબ્બત્તતાય સબ્બાવન્તં લોકં મેત્તાસહગતેન ચેતસા વિપુલેન મહગ્ગતેન અપ્પમાણેન અવેરેન અબ્યાપજ્જેન ફરિત્વા વિહરતિ.

કરુણાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતિ, તથા દુતિયં, તથા તતિયં, તથા ચતુત્થં. ઇતિ ઉદ્ધમધો તિરિયં સબ્બધિસબ્બત્તતાય સબ્બાવન્તં લોકં કરુણાસહગતેન ચેતસા વિપુલેન મહગ્ગતેન અપ્પમાણેન અવેરેન અબ્યાપજ્જેન ફરિત્વા વિહરતિ.

મુદિતાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતિ, તથા દુતિયં, તથા તતિયં, તથા ચતુત્થં. ઇતિ ઉદ્ધમધો તિરિયં સબ્બધિ સબ્બત્તતાય સબ્બાવન્તં લોકં મુદિતાસહગતેન ચેતસા વિપુલેન મહગ્ગતેન અપ્પમાણેન અવેરેન અબ્યાપજ્જેન ફરિત્વા વિહરતિ.

ઉપેક્ખાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતિ, તથા દુતિયં, તથા તતિયં, તથા ચતુત્થં. ઇતિ ઉદ્ધમધો તિરિયં સબ્બધિ સબ્બત્તતાય સબ્બાવન્તં લોકં ઉપેક્ખાસહગતેન ચેતસા વિપુલેન મહગ્ગતેન અપ્પમાણેન અવેરેન અબ્યાપજ્જેન ફરિત્વા વિહરતિ. અપ્પમઞ્ઞાવિભઙ્ગં.

સિક્ખાપદવિભઙ્ગો

પઞ્ચ સિક્ખાપદાનિ (વિભ॰ ૭૦૩) – પાણાતિપાતા વેરમણી સિક્ખાપદં, અદિન્નાદાના વેરમણી સિક્ખાપદં, કામેસુમિચ્છાચારા વેરમણી સિક્ખાપદં, મુસાવાદા વેરમણી સિક્ખાપદં, સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાના વેરમણી સિક્ખાપદં. સિક્ખાપદવિભઙ્ગં.

પટિસમ્ભિદાવિભઙ્ગો

ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા (વિભ॰ ૭૧૮) – અત્થપટિસમ્ભિદા ધમ્મપટિસમ્ભિદા નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા પટિભાનપટિસમ્ભિદા. પટિસમ્ભિદાવિભઙ્ગં.

ઞાણવિભઙ્ગો

એકવિધેન ઞાણવત્થુ (વિભ॰ ૭૫૧) – પઞ્ચ વિઞ્ઞાણા ન હેતૂ, અહેતુકા, હેતુવિપ્પયુત્તા, સપ્પચ્ચયા, સઙ્ખતા, અરૂપા, લોકિયા, સાસવા, સંયોજનિયા, ગન્થનિયા, ઓઘનિયા, યોગનિયા, નીવરણિયા, પરામટ્ઠા, ઉપાદાનિયા, સંકિલેસિકા, અબ્યાકતા, સારમ્મણા, અચેતસિકા, વિપાકા, ઉપાદિણ્ણુપાદાનિયા, અસંકિલિટ્ઠસંકિલેસિકા, ન સવિતક્કસવિચારા, ન અવિતક્કવિચારમત્તા, અવિતક્કઅવિચારા, ન પીતિસહગતા, નેવ દસ્સનેન ન ભાવનાય પહાતબ્બા, નેવ દસ્સનેન ન ભાવનાય પહાતબ્બહેતુકા, નેવાચયગામિનાપચયગામિનો, નેવસેક્ખનાસેક્ખા, પરિત્તા, કામાવચરા, ન રૂપાવચરા, ન અરૂપાવચરા, પરિયાપન્ના, નો અપરિયાપન્ના, અનિયતા, અનિય્યાનિકા.

ઉપ્પન્નવત્થુકા, ઉપ્પન્નારમ્મણા, પુરેજાતવત્થુકા, પુરેજાતારમ્મણા, અજ્ઝત્તિકવત્થુકા, બાહિરારમ્મણા, અસમ્ભિન્નવત્થુકા, અસમ્ભિન્નારમ્મણા, નાનાવત્થુકા, નાનારમ્મણા, ન અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ ગોચરવિસયં પચ્ચનુભોન્તિ, ન અસમન્નાહારા ઉપ્પજ્જન્તિ, ન અમનસિકારા ઉપ્પજ્જન્તિ, ન અબ્બોકિણ્ણા ઉપ્પજ્જન્તિ, ન અપુબ્બં અચરિમં ઉપ્પજ્જન્તિ, ન અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ સમનન્તરા ઉપ્પજ્જન્તિ.

પઞ્ચ વિઞ્ઞાણા અનાભોગા, પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણેહિ ન કઞ્ચિ ધમ્મં પટિવિજાનાતિ, અઞ્ઞત્ર અભિનિપાતમત્તા, પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં સમનન્તરાપિ ન કઞ્ચિ ધમ્મં પટિવિજાનાતિ, પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણેહિ ન કઞ્ચિ ઇરિયાપથં કપ્પેતિ, પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં સમનન્તરાપિ ન કઞ્ચિ ઇરિયાપથં કપ્પેતિ, પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણેહિ ન કાયકમ્મં ન વચીકમ્મં પટ્ઠપેતિ, પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં સમનન્તરાપિ ન કાયકમ્મં ન વચીકમ્મં પટ્ઠપેતિ, પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણેહિ ન કુસલાકુસલં ધમ્મં સમાદિયતિ, પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં સમનન્તરાપિ ન કુસલાકુસલં ધમ્મં સમાદિયતિ, પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણેહિ ન સમાપજ્જતિ ન વુટ્ઠાતિ, પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં સમનન્તરાપિ ન સમાપજ્જતિ ન વુટ્ઠાતિ, પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણેહિ ન ચવતિ ન ઉપ્પજ્જતિ, પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં સમનન્તરાપિ ન ચવતિ ન ઉપ્પજ્જતિ, પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણેહિ ન સુપતિ ન પટિબુજ્ઝતિ ન સુપિનં પસ્સતિ, પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં સમનન્તરાપિ ન સુપતિ ન પટિબુજ્ઝતિ ન સુપિનં પસ્સતિ, યાથાવકવત્થુવિભાવના પઞ્ઞા. એવં એકવિધેન ઞાણવત્થુ.

દુવિધેન ઞાણવત્થુ – લોકિયા પઞ્ઞા, લોકુત્તરા પઞ્ઞા. કેનચિ વિઞ્ઞેય્યા પઞ્ઞા, કેનચિ ન વિઞ્ઞેય્યા પઞ્ઞા. સાસવા પઞ્ઞા, અનાસવા પઞ્ઞા. આસવવિપ્પયુત્તા સાસવા પઞ્ઞા, આસવવિપ્પયુત્તા અનાસવા પઞ્ઞા. સંયોજનિયા પઞ્ઞા, અસંયોજનિયા પઞ્ઞા. સંયોજનવિપ્પયુત્તા સંયોજનિયા પઞ્ઞા, સંયોજનવિપ્પયુત્તા અસંયોજનિયા પઞ્ઞા. ગન્થનિયા પઞ્ઞા, અગન્થનિયા પઞ્ઞા. ગન્થવિપ્પયુત્તા ગન્થનિયા પઞ્ઞા, ગન્થવિપ્પયુત્તા અગન્થનિયા પઞ્ઞા.

ઓઘનિયા પઞ્ઞા, અનોઘનિયા પઞ્ઞા. ઓઘવિપ્પયુત્તા ઓઘનિયા પઞ્ઞા, ઓઘવિપ્પયુત્તા અનોઘનિયા પઞ્ઞા. યોગનિયા પઞ્ઞા, અયોગનિયા પઞ્ઞા. યોગવિપ્પયુત્તા યોગનિયા પઞ્ઞા, યોગવિપ્પયુત્તા અયોગનિયા પઞ્ઞા. નીવરણિયા પઞ્ઞા, અનીવરણિયા પઞ્ઞા. નીવરણવિપ્પયુત્તા નીવરણિયા પઞ્ઞા, નીવરણવિપ્પયુત્તા અનીવરણિયા પઞ્ઞા. પરામટ્ઠા પઞ્ઞા, અપરામટ્ઠા પઞ્ઞા. પરામાસવિપ્પયુત્તા પરામટ્ઠા પઞ્ઞા, પરામાસવિપ્પયુત્તા અપરામટ્ઠા પઞ્ઞા. ઉપાદિણ્ણા પઞ્ઞા, અનુપાદિણ્ણા પઞ્ઞા. ઉપાદાનિયા પઞ્ઞા, અનુપાદાનિયા પઞ્ઞા. ઉપાદાનવિપ્પયુત્તા ઉપાદાનિયા પઞ્ઞા, ઉપાદાનવિપ્પયુત્તા અનુપાદાનિયા પઞ્ઞા.

સંકિલેસિકા પઞ્ઞા, અસંકિલેસિકા પઞ્ઞા. કિલેસવિપ્પયુત્તા સંકિલેસિકા પઞ્ઞા, કિલેસવિપ્પયુત્તા અસંકિલેસિકા પઞ્ઞા. સવિતક્કા પઞ્ઞા, અવિતક્કા પઞ્ઞા. સવિચારા પઞ્ઞા, અવિચારા પઞ્ઞા. સપ્પીતિકા પઞ્ઞા, અપ્પીતિકા પઞ્ઞા. પીતિસહગતા પઞ્ઞા, ન પીતિસહગતા પઞ્ઞા. સુખસહગતા પઞ્ઞા, ન સુખસહગતા પઞ્ઞા. ઉપેક્ખાસહગતા પઞ્ઞા, ન ઉપેક્ખાસહગતા પઞ્ઞા . કામાવચરા પઞ્ઞા, ન કામાવચરા પઞ્ઞા. રૂપાવચરા પઞ્ઞા, ન રૂપાવચરા પઞ્ઞા. અરૂપાવચરા પઞ્ઞા, ન અરૂપાવચરા પઞ્ઞા. પરિયાપન્ના પઞ્ઞા, અપરિયાપન્ના પઞ્ઞા. નિય્યાનિકા પઞ્ઞા, અનિય્યાનિકા પઞ્ઞા. નિયતા પઞ્ઞા, અનિયતા પઞ્ઞા. સઉત્તરા પઞ્ઞા, અનુત્તરા પઞ્ઞા. અત્થજાપિકા પઞ્ઞા, જાપિતત્થા પઞ્ઞા. એવં દુવિધેન ઞાણવત્થુ.

તિવિધેન ઞાણવત્થુ – ચિન્તામયા પઞ્ઞા, સુતમયા પઞ્ઞા, ભાવનામયા પઞ્ઞા. દાનમયા પઞ્ઞા, સીલમયા પઞ્ઞા, ભાવનામયા પઞ્ઞા. અધિસીલે પઞ્ઞા, અધિચિત્તે પઞ્ઞા, અધિપઞ્ઞાય પઞ્ઞા. આયકોસલ્લં, અપાયકોસલ્લં, ઉપાયકોસલ્લં.

વિપાકા પઞ્ઞા, વિપાકધમ્મધમ્મા પઞ્ઞા, નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મા પઞ્ઞા. ઉપાદિણ્ણુપાદાનિયા પઞ્ઞા, અનુપાદિણ્ણુપાદાનિયા પઞ્ઞા, અનુપાદિણ્ણઅનુપાદાનિયા પઞ્ઞા. સવિતક્કસવિચારા પઞ્ઞા, અવિતક્કવિચારમત્તા પઞ્ઞા, અવિતક્કઅવિચારા પઞ્ઞા. પીતિસહગતા પઞ્ઞા, સુખસહગતા પઞ્ઞા, ઉપેક્ખાસહગતા પઞ્ઞા. આચયગામિની પઞ્ઞા, અપચયગામિની પઞ્ઞા, નેવાચયગામિનાપચયગામિની પઞ્ઞા. સેક્ખા પઞ્ઞા, અસેક્ખા પઞ્ઞા, નેવસેક્ખનાસેક્ખા પઞ્ઞા. પરિત્તા પઞ્ઞા, મહગ્ગતા પઞ્ઞા, અપ્પમાણા પઞ્ઞા. પરિત્તારમ્મણા પઞ્ઞા, મહગ્ગતારમ્મણા પઞ્ઞા, અપ્પમાણારમ્મણા પઞ્ઞા. મગ્ગારમ્મણા પઞ્ઞા, મગ્ગહેતુકા પઞ્ઞા, મગ્ગાધિપતિની પઞ્ઞા. ઉપ્પન્ના પઞ્ઞા, અનુપ્પન્ના પઞ્ઞા, ઉપ્પાદિની પઞ્ઞા. અતીતા પઞ્ઞા, અનાગતા પઞ્ઞા, પચ્ચુપ્પન્ના પઞ્ઞા. અતીતારમ્મણા પઞ્ઞા, અનાગતારમ્મણા પઞ્ઞા, પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણા પઞ્ઞા. અજ્ઝત્તા પઞ્ઞા, બહિદ્ધા પઞ્ઞા, અજ્ઝત્તબહિદ્ધા પઞ્ઞા. અજ્ઝત્તારમ્મણા પઞ્ઞા, બહિદ્ધારમ્મણા પઞ્ઞા, અજ્ઝત્તબહિદ્ધારમ્મણા પઞ્ઞા.

સવિતક્કસવિચારા પઞ્ઞા અત્થિ વિપાકા, અત્થિ વિપાકધમ્મધમ્મા, અત્થિ નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મા. અત્થિ ઉપાદિણ્ણુપાદાનિયા, અત્થિ અનુપાદિણ્ણુપાદાનિયા, અત્થિ અનુપાદિણ્ણઅનુપાદાનિયા . અત્થિ પીતિસહગતા, અત્થિ સુખસહગતા, અત્થિ ઉપેક્ખાસહગતા. અત્થિ આચયગામિની, અત્થિ અપચયગામિની, અત્થિ નેવાચયગામિનાપચયગામિની. અત્થિ સેક્ખા, અત્થિ અસેક્ખા, અત્થિ નેવસેક્ખનાસેક્ખા. અત્થિ પરિત્તા, અત્થિ મહગ્ગતા, અત્થિ અપ્પમાણા. અત્થિ પરિત્તારમ્મણા, અત્થિ મહગ્ગતારમ્મણા, અત્થિ અપ્પમાણારમ્મણા. અત્થિ મગ્ગારમ્મણા, અત્થિ મગ્ગહેતુકા, અત્થિ મગ્ગાધિપતિની. અત્થિ ઉપ્પન્ના, અત્થિ અનુપ્પન્ના, અત્થિ ઉપ્પાદિની. અત્થિ અતીતા, અત્થિ અનાગતા, અત્થિ પચ્ચુપ્પન્ના. અત્થિ અતીતારમ્મણા, અત્થિ અનાગતારમ્મણા, અત્થિ પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણા. અત્થિ અજ્ઝત્તા, અત્થિ બહિદ્ધા, અત્થિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધા. અત્થિ અજ્ઝત્તારમ્મણા, અત્થિ બહિદ્ધારમ્મણા, અત્થિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધારમ્મણા.

અવિતક્કવિચારમત્તા પઞ્ઞા અત્થિ વિપાકા, અત્થિ વિપાકધમ્મધમ્મા, અત્થિ નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મા. અત્થિ ઉપાદિણ્ણુપાદાનિયા, અત્થિ અનુપાદિણ્ણુપાદાનિયા, અત્થિ અનુપાદિણ્ણઅનુપાદાનિયા. અત્થિ આચયગામિની, અત્થિ અપચયગામિની, અત્થિ નેવાચયગામિનાપચયગામિની. અત્થિ સેક્ખા, અત્થિ અસેક્ખા, અત્થિ નેવસેક્ખનાસેક્ખા. અત્થિ ઉપ્પન્ના, અત્થિ અનુપ્પન્ના, અત્થિ ઉપ્પાદિની. અત્થિ અતીતા, અત્થિ અનાગતા, અત્થિ પચ્ચુપ્પન્ના. અત્થિ અજ્ઝત્તા, અત્થિ બહિદ્ધા, અત્થિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધા.

અવિતક્કઅવિચારા પઞ્ઞા અત્થિ વિપાકા, અત્થિ વિપાકધમ્મધમ્મા, અત્થિ નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મા. અત્થિ ઉપાદિણ્ણુપાદાનિયા, અત્થિ અનુપાદિણ્ણુપાદાનિયા, અત્થિ અનુપાદિણ્ણઅનુપાદાનિયા. અત્થિ પીતિસહગતા, અત્થિ સુખસહગતા, અત્થિ ઉપેક્ખાસહગતા. અત્થિ આચયગામિની, અત્થિ અપચયગામિની, અત્થિ નેવાચયગામિનાપચયગામિની. અત્થિ સેક્ખા, અત્થિ અસેક્ખા, અત્થિ નેવસેક્ખનાસેક્ખા. અત્થિ પરિત્તારમ્મણા, અત્થિ મહગ્ગતારમ્મણા, અત્થિ અપ્પમાણારમ્મણા. અત્થિ મગ્ગારમ્મણા, અત્થિ મગ્ગહેતુકા, અત્થિ મગ્ગાધિપતિની. અત્થિ ઉપ્પન્ના, અત્થિ અનુપ્પન્ના, અત્થિ ઉપ્પાદિની. અત્થિ અતીતા, અત્થિ અનાગતા,

અત્થિ પચ્ચુપ્પન્ના. અત્થિ અતીતારમ્મણા, અત્થિ અનાગતારમ્મણા, અત્થિ પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણા. અત્થિ અજ્ઝત્તા, અત્થિ બહિદ્ધા, અત્થિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધા. અત્થિ અજ્ઝત્તારમ્મણા, અત્થિ બહિદ્ધારમ્મણા, અત્થિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધારમ્મણા.

પીતિસહગતા પઞ્ઞા, સુખસહગતા પઞ્ઞા અત્થિ વિપાકા, અત્થિ વિપાકધમ્મધમ્મા, અત્થિ નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મા . અત્થિ ઉપાદિણ્ણુપાદાનિયા, અત્થિ અનુપાદિણ્ણુપાદાનિયા, અત્થિ અનુપાદિણ્ણઅનુપાદાનિયા. અત્થિ સવિતક્કસવિચારા, અત્થિ અવિતક્કવિચારમત્તા, અત્થિ અવિતક્કઅવિચારા. અત્થિ આચયગામિની, અત્થિ અપચયગામિની, અત્થિ નેવાચયગામિનાપચયગામિની. અત્થિ સેક્ખા, અત્થિ અસેક્ખા, અત્થિ નેવસેક્ખનાસેક્ખા. અત્થિ પરિત્તા, અત્થિ મહગ્ગતા, અત્થિ અપ્પમાણા. અત્થિ પરિત્તારમ્મણા, અત્થિ મહગ્ગતારમ્મણા, અત્થિ અપ્પમાણારમ્મણા. અત્થિ મગ્ગારમ્મણા, અત્થિ મગ્ગહેતુકા, અત્થિ મગ્ગાધિપતિની. અત્થિ ઉપ્પન્ના, અત્થિ અનુપ્પન્ના, અત્થિ ઉપ્પાદિની. અત્થિ અતીતા, અત્થિ અનાગતા, અત્થિ પચ્ચુપ્પન્ના. અત્થિ અતીતારમ્મણા, અત્થિ અનાગતારમ્મણા, અત્થિ પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણા. અત્થિ અજ્ઝત્તા, અત્થિ બહિદ્ધા, અત્થિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધા. અત્થિ અજ્ઝત્તારમ્મણા, અત્થિ બહિદ્ધારમ્મણા, અત્થિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધારમ્મણા.

ઉપેક્ખાસહગતા પઞ્ઞા અત્થિ વિપાકા, અત્થિ વિપાકધમ્મધમ્મા, અત્થિ નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મા. અત્થિ ઉપાદિણ્ણુપાદાનિયા , અત્થિ અનુપાદિણ્ણુપાદાનિયા, અત્થિ અનુપાદિણ્ણઅનુપાદાનિયા. અત્થિ આચયગામિની, અત્થિ અપચયગામિની, અત્થિ નેવાચયગામિનાપચયગામિની. અત્થિ સેક્ખા, અત્થિ અસેક્ખા, અત્થિ નેવસેક્ખનાસેક્ખા. અત્થિ પરિત્તા, અત્થિ મહગ્ગતા, અત્થિ અપ્પમાણા. અત્થિ પરિત્તારમ્મણા, અત્થિ મહગ્ગતારમ્મણા, અત્થિ અપ્પમાણારમ્મણા. અત્થિ મગ્ગારમ્મણા, અત્થિ મગ્ગહેતુકા, અત્થિ મગ્ગાધિપતિની. અત્થિ ઉપ્પન્ના, અત્થિ અનુપ્પન્ના, અત્થિ ઉપ્પાદિની. અત્થિ અતીતા, અત્થિ અનાગતા, અત્થિ પચ્ચુપ્પન્ના. અત્થિ અતીતારમ્મણા, અત્થિ અનાગતારમ્મણા, અત્થિ પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણા. અત્થિ અજ્ઝત્તા, અત્થિ બહિદ્ધા, અત્થિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધા. અત્થિ અજ્ઝત્તારમ્મણા, અત્થિ બહિદ્ધારમ્મણા, અત્થિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધારમ્મણા. એવં તિવિધેન ઞાણવત્થુ.

ચતુબ્બિધેન ઞાણવત્થુ – કમ્મસ્સકતઞાણં, સચ્ચાનુલોમિકં ઞાણં, મગ્ગસમઙ્ગિસ્સ ઞાણં, ફલસમઙ્ગિસ્સ ઞાણં. દુક્ખે ઞાણં, દુક્ખસમુદયે ઞાણં, દુક્ખનિરોધે ઞાણં, દુક્ખનિરોધગામિનિયા પટિપદાય ઞાણં. કામાવચરા પઞ્ઞા, રૂપાવચરા પઞ્ઞા, અરૂપાવચરા પઞ્ઞા, અપરિયાપન્ના પઞ્ઞા. ધમ્મે ઞાણં, અન્વયે ઞાણં, પરિચ્ચે ઞાણં, સમ્મુતિ ઞાણં. અત્થિ પઞ્ઞા આચયાય, નો અપચયાય, અત્થિ પઞ્ઞા અપચયાય, નો આચયાય, અત્થિ પઞ્ઞા આચયાય ચેવ, અપચયાય ચ, અત્થિ પઞ્ઞા નેવાચયાય, નો અપચયાય. અત્થિ પઞ્ઞા નિબ્બિદાય, નો પટિવેધાય, અત્થિ પઞ્ઞા પટિવેધાય, નો નિબ્બિદાય , અત્થિ પઞ્ઞા નિબ્બિદાય ચેવ, પટિવેધાય ચ, અત્થિ પઞ્ઞા નેવ નિબ્બિદાય, નો પટિવેધાય. હાનભાગિની પઞ્ઞા, ઠિતિભાગિની પઞ્ઞા, વિસેસભાગિની પઞ્ઞા, નિબ્બેધભાગિની પઞ્ઞા.

ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા. ચતસ્સો પટિપદા. ચત્તારિ આરમ્મણાનિ. જરામરણે ઞાણં, જરામરણસમુદયે ઞાણં, જરામરણનિરોધે ઞાણં, જરામરણનિરોધગામિનિયા પટિપદાય ઞાણં. જાતિયા ઞાણં...પે॰... ભવે ઞાણં...પે॰... ઉપાદાને ઞાણં...પે॰... તણ્હાય ઞાણં...પે॰... વેદનાય ઞાણં...પે॰... ફસ્સે ઞાણં...પે॰... સળાયતને ઞાણં...પે॰... નામરૂપે ઞાણં...પે॰... વિઞ્ઞાણે ઞાણં...પે॰... સઙ્ખારેસુ ઞાણં, સઙ્ખારસમુદયે ઞાણં, સઙ્ખારનિરોધે ઞાણં, સઙ્ખારનિરોધગામિનિયા પટિપદાય ઞાણં. એવં ચતુબ્બિધેન ઞાણવત્થુ.

પઞ્ચવિધેન ઞાણવત્થુ – પઞ્ચઙ્ગિકો સમ્માસમાધિ, પઞ્ચઞાણિકો સમ્માસમાધિ. એવં પઞ્ચવિધેન ઞાણવત્થુ.

છબ્બિધેન ઞાણવત્થુ – છસુ અભિઞ્ઞાસુ પઞ્ઞા. એવં છબ્બિધેન ઞાણવત્થુ.

સત્તવિધેન ઞાણવત્થુ – સત્તસત્તતિ ઞાણવત્થૂનિ. એવં સત્તવિધેન ઞાણવત્થુ.

અટ્ઠવિધેન ઞાણવત્થુ – ચતૂસુ મગ્ગેસુ, ચતૂસુ ફલેસુ પઞ્ઞા. એવં અટ્ઠવિધેન ઞાણવત્થુ.

નવવિધેન ઞાણવત્થુ – નવસુ અનુપુબ્બવિહારસમાપત્તીસુ પઞ્ઞા. એવં નવવિધેન ઞાણવત્થુ.

દસવિધેન ઞાણવત્થુ – દસ તથાગતસ્સ તથાગતબલાનિ, યેહિ બલેહિ સમન્નાગતો તથાગતો આસભં ઠાનં પટિજાનાતિ, પરિસાસુ સીહનાદં નદતિ, બ્રહ્મચક્કં પવત્તેતિ. કતમાનિ દસ? ઇધ તથાગતો ઠાનઞ્ચ ઠાનતો અટ્ઠાનઞ્ચ અટ્ઠાનતો યથાભૂતં પજાનાતિ, યમ્પિ તથાગતો ઠાનઞ્ચ ઠાનતો અટ્ઠાનઞ્ચ અટ્ઠાનતો યથાભૂતં પજાનાતિ, ઇદમ્પિ તથાગતસ્સ તથાગતબલં હોતિ. યં બલં આગમ્મ તથાગતો આસભં ઠાનં પટિજાનાતિ, પરિસાસુ સીહનાદં નદતિ, બ્રહ્મચક્કં પવત્તેતિ.

પુન ચપરં તથાગતો અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં કમ્મસમાદાનાનં ઠાનસો હેતુસો વિપાકં યથાભૂતં પજાનાતિ. યમ્પિ તથાગતો અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં કમ્મસમાદાનાનં ઠાનસો હેતુસો વિપાકં યથાભૂતં પજાનાતિ, ઇદમ્પિ તથાગતસ્સ તથાગતબલં હોતિ. યં બલં આગમ્મ તથાગતો આસભં ઠાનં પટિજાનાતિ, પરિસાસુ સીહનાદં નદતિ, બ્રહ્મચક્કં પવત્તેતિ.

પુન ચપરં તથાગતો સબ્બત્થગામિનિં પટિપદં યથાભૂતં પજાનાતિ, યમ્પિ તથાગતો સબ્બત્થગામિનિં પટિપદં યથાભૂતં પજાનાતિ, ઇદમ્પિ તથાગતસ્સ તથાગતબલં હોતિ. યં બલં આગમ્મ તથાગતો આસભં ઠાનં પટિજાનાતિ, પરિસાસુ સીહનાદં નદતિ, બ્રહ્મચક્કં પવત્તેતિ.

પુન ચપરં તથાગતો અનેકધાતુનાનાધાતુલોકં યથાભૂતં પજાનાતિ, યમ્પિ તથાગતો અનેકધાતુનાનાધાતુલોકં યથાભૂતં પજાનાતિ, ઇદમ્પિ તથાગતસ્સ તથાગતબલં હોતિ. યં બલં આગમ્મ તથાગતો આસભં ઠાનં પટિજાનાતિ, પરિસાસુ સીહનાદં નદતિ, બ્રહ્મચક્કં પવત્તેતિ.

પુન ચપરં તથાગતો સત્તાનં નાનાધિમુત્તિકતં યથાભૂતં પજાનાતિ, યમ્પિ તથાગતો સત્તાનં નાનાધિમુત્તિકતં યથાભૂતં પજાનાતિ, ઇદમ્પિ તથાગતસ્સ તથાગતબલં હોતિ. યં બલં આગમ્મ તથાગતો આસભં ઠાનં પટિજાનાતિ, પરિસાસુ સીહનાદં નદતિ, બ્રહ્મચક્કં પવત્તેતિ.

પુન ચપરં તથાગતો પરસત્તાનં પરપુગ્ગલાનં ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તં યથાભૂતં પજાનાતિ, યમ્પિ તથાગતો પરસત્તાનં પરપુગ્ગલાનં ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તં યથાભૂતં પજાનાતિ, ઇદમ્પિ તથાગતસ્સ તથાગતબલં હોતિ. યં બલં આગમ્મ તથાગતો આસભં ઠાનં પટિજાનાતિ, પરિસાસુ સીહનાદં નદતિ, બ્રહ્મચક્કં પવત્તેતિ.

પુન ચપરં તથાગતો ઝાનવિમોક્ખસમાધિસમાપત્તીનં સંકિલેસં વોદાનં વુટ્ઠાનં યથાભૂતં પજાનાતિ, યમ્પિ તથાગતો ઝાનવિમોક્ખસમાધિસમાપત્તીનં સંકિલેસં વોદાનં વુટ્ઠાનં યથાભૂતં પજાનાતિ , ઇદમ્પિ તથાગતસ્સ

તથાગતબલં હોતિ. યં બલં આગમ્મ તથાગતો આસભં ઠાનં પટિજાનાતિ, પરિસાસુ સીહનાદં નદતિ, બ્રહ્મચક્કં પવત્તેતિ.

પુન ચપરં તથાગતો પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિં યથાભૂતં પજાનાતિ, યમ્પિ તથાગતો પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિં યથાભૂતં પજાનાતિ, ઇદમ્પિ તથાગતસ્સ તથાગતબલં હોતિ. યં બલં આગમ્મ તથાગતો આસભં ઠાનં પટિજાનાતિ, પરિસાસુ સીહનાદં નદતિ, બ્રહ્મચક્કં પવત્તેતિ.

પુન ચપરં તથાગતો સત્તાનં ચુતૂપપાતં યથાભૂતં પજાનાતિ, યમ્પિ તથાગતો સત્તાનં ચુતૂપપાતં યથાભૂતં પજાનાતિ, ઇદમ્પિ તથાગતસ્સ તથાગતબલં હોતિ. યં બલં આગમ્મ તથાગતો આસભં ઠાનં પટિજાનાતિ, પરિસાસુ સીહનાદં નદતિ, બ્રહ્મચક્કં પવત્તેતિ.

પુન ચપરં તથાગતો આસવાનં ખયં યથાભૂતં પજાનાતિ, યમ્પિ તથાગતો આસવાનં ખયં યથાભૂતં પજાનાતિ, ઇદમ્પિ તથાગતસ્સ તથાગતબલં હોતિ. યં બલં આગમ્મ તથાગતો આસભં ઠાનં પટિજાનાતિ, પરિસાસુ સીહનાદં નદતિ, બ્રહ્મચક્કં પવત્તેતિ.

ઇમાનિ દસ તથાગતસ્સ તથાગતબલાનિ. યેહિ બલેહિ સમન્નાગતો તથાગતો આસભં ઠાનં પટિજાનાતિ, પરિસાસુ સીહનાદં નદતિ, બ્રહ્મચક્કં પવત્તેતિ. એવં દસવિધેન ઞાણવત્થુ.

ઞાણવિભઙ્ગં.

ખુદ્દકવત્થુવિભઙ્ગો

એકકં

જાતિમદો (વિભ॰ ૮૩૨), ગોત્તમદો, આરોગ્યમદો, યોબ્બનમદો, જીવિતમદો, લાભમદો, સક્કારમદો, ગરુકારમદો, પુરેક્ખારમદો, પરિવારમદો, ભોગમદો, વણ્ણમદો, સુતમદો , પટિભાનમદો, રત્તઞ્ઞુમદો, પિણ્ડપાતિકમદો, અનવઞ્ઞાતમદો, ઇરિયાપથમદો, ઇદ્ધિમદો, યસમદો, સીલમદો, ઝાનમદો, સિપ્પમદો, આરોહમદો, પરિણાહમદો, સણ્ઠાનમદો, પારિપૂરિમદો, મદો, પમાદો, થમ્ભો, સારમ્ભો, અત્રિચ્છતા, મહિચ્છતા, પાપિચ્છતા, સિઙ્ગં, તિન્તિણં, ચાપલ્યં, અસભાગવુત્તિ, અરતિ, તન્દી, વિજમ્ભિતા, ભત્તસમ્મદો, ચેતસો ચ લીનત્તં, કુહના, લપના, નેમિત્તિકતા, નિપ્પેસિકતા, લાભેન લાભં નિજિગીસનતા, ‘‘સેય્યોહમસ્મી’’તિ માનો, ‘‘સદિસોહમસ્મી’’તિ માનો, ‘‘હીનોહમસ્મી’’તિ માનો. સેય્યસ્સ ‘‘સેય્યોહમસ્મી’’તિ માનો, સેય્યસ્સ ‘‘સદિસોહમસ્મી’’તિ માનો, સેય્યસ્સ ‘‘હીનોહમસ્મી’’તિ માનો, સદિસસ્સ ‘‘સેય્યોહમસ્મી’’તિ માનો, સદિસસ્સ ‘‘સદિસોહમસ્મી’’તિ માનો, સદિસસ્સ ‘‘હીનોહમસ્મી’’તિ માનો, હીનસ્સ ‘‘સેય્યોહમસ્મી’’તિ માનો, હીનસ્સ ‘‘સદિસોહમસ્મી’’તિ માનો, હીનસ્સ ‘‘હીનોહમસ્મી’’તિ માનો, માનો, અતિમાનો, માનાતિમાનો, ઓમાનો, અધિમાનો, અસ્મિમાનો, મિચ્છામાનો, ઞાતિવિતક્કો, જનપદવિતક્કો, અમરવિતક્કો, પરાનુદ્દયતાપટિસંયુત્તો વિતક્કો, લાભસક્કારસિલોકપટિસંયુત્તો વિતક્કો, અનવઞ્ઞત્તિપટિસંયુત્તો વિતક્કો (વિભ॰ ૮૩૨). એકકં.

દુકં

કોધો ચ ઉપનાહો ચ, મક્ખો ચ પળાસો ચ, ઇસ્સા ચ મચ્છરિયઞ્ચ, માયા ચ સાઠેય્યઞ્ચ, અવિજ્જા ચ ભવતણ્હા ચ, ભવદિટ્ઠિ ચ વિભવદિટ્ઠિ ચ, સસ્સતદિટ્ઠિ ચ ઉચ્છેદદિટ્ઠિ ચ, અન્તવાદિટ્ઠિ ચ અનન્તવાદિટ્ઠિ ચ, પુબ્બન્તાનુદિટ્ઠિ ચ અપરન્તાનુદિટ્ઠિ ચ, અહિરિકઞ્ચ અનોત્તપ્પઞ્ચ, દોવચસ્સતા ચ પાપમિત્તતા ચ, અનજ્જવો ચ અમદ્દવો ચ, અક્ખન્તિ ચ અસોરચ્ચઞ્ચ, અસાખલ્યઞ્ચ અપ્પટિસન્થારો ચ, ઇન્દ્રિયેસુ અગુત્તદ્વારતા ચ ભોજને અમત્તઞ્ઞુતા ચ, મુટ્ઠસ્સચ્ચઞ્ચ અસમ્પજઞ્ઞઞ્ચ, સીલવિપત્તિ ચ દિટ્ઠિવિપત્તિ ચ, અજ્ઝત્તસંયોજનઞ્ચ બહિદ્ધાસંયોજનઞ્ચ. દુકં.

તિકં

તીણિ અકુસલમૂલાનિ, તયો અકુસલવિતક્કા, તિસ્સો અકુસલસઞ્ઞા, તિસ્સો અકુસલધાતુયો, તીણિ દુચ્ચરિતાનિ, તયો આસવા, તીણિ સંયોજનાનિ, તિસ્સો તણ્હા, અપરાપિ તિસ્સો તણ્હા, અપરાપિ તિસ્સો તણ્હા, તિસ્સો એસના, તિસ્સો વિધા, તીણિ ભયાનિ , તીણિ તમાનિ, તીણિ તિત્થાયતનાનિ, તયો કિઞ્ચના, તીણિ અઙ્ગણાનિ, તીણિ મલાનિ, તીણિ વિસમાનિ, અપરાનિપિ તીણિ વિસમાનિ, તયો અગ્ગી, તયો કસાવા, અપરેપિ તયો કસાવા.

અસ્સાદદિટ્ઠિ અત્તાનુદિટ્ઠિ મિચ્છાદિટ્ઠિ, અરતિ વિહેસા અધમ્મચરિયા, દોવચસ્સતા પાપમિત્તતા નાનત્તસઞ્ઞા, ઉદ્ધચ્ચં કોસજ્જં પમાદો, અસન્તુટ્ઠિતા અસમ્પજઞ્ઞતા મહિચ્છતા, અહિરિકં અનોત્તપ્પં પમાદો, અનાદરિયં દોવચસ્સતા પાપમિત્તતા, અસ્સદ્ધિયં અવદઞ્ઞુતા કોસજ્જં, ઉદ્ધચ્ચં અસંવરો દુસ્સીલ્યં, અરિયાનં અદસ્સનકમ્યતા સદ્ધમ્મં અસોતુકમ્યતા ઉપારમ્ભચિત્તતા, મુટ્ઠસ્સચ્ચં અસમ્પજઞ્ઞં ચેતસો વિક્ખેપો, અયોનિસો મનસિકારો કુમ્મગ્ગસેવના ચેતસો ચ લીનત્તં. તિકં.

ચતુક્કં

ચત્તારો આસવા, ચત્તારો ગન્થા, ચત્તારો ઓઘા, ચત્તારો યોગા, ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ, ચત્તારો તણ્હુપ્પાદા, ચત્તારિ અગતિગમનાનિ, ચત્તારો વિપરિયાસા, ચત્તારો અનરિયવોહારા, અપરેપિ ચત્તારો અનરિયવોહારા, ચત્તારિ દુચ્ચરિતાનિ, અપરાપિ ચત્તારિ દુચ્ચરિતાનિ, ચત્તારિ ભયાનિ, (અપરાનિપિ ચત્તારિ ભયાનિ,) ચતસ્સો દિટ્ઠિયો. ચતુક્કં.

પઞ્ચકં

પઞ્ચોરમ્ભાગિયાનિ સંયોજનાનિ, પઞ્ચુદ્ધમ્ભાગિયાનિ સંયોજનાનિ, પઞ્ચ મચ્છરિયાનિ, પઞ્ચ સઙ્ગા, પઞ્ચ સલ્લા, પઞ્ચ ચેતોખિલા, પઞ્ચ ચેતસોવિનિબન્ધા, પઞ્ચ નીવરણાનિ, પઞ્ચ કમ્માનિ આનન્તરિકાનિ, પઞ્ચ દિટ્ઠિયો, પઞ્ચ વેરા, પઞ્ચ બ્યસના, પઞ્ચ અક્ખન્તિયા આદીનવા, પઞ્ચ ભયાનિ, પઞ્ચ દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદા. પઞ્ચકં.

છક્કં

છ વિવાદમૂલાનિ, છ છન્દરાગા ધમ્મા, છ વિરોધવત્થૂનિ, છ તણ્હાકાયા, છ અગારવા, છ પરિહાનિયા ધમ્મા, અપરેપિ છ પરિહાનિયા ધમ્મા, છ સોમનસ્સુપવિચારા, છ દોમનસ્સુપવિચારા, છ ઉપેક્ખુપવિચારા, છ ગેહસિતાનિ સોમનસ્સાનિ, છ ગેહસિતાનિ દોમનસ્સાનિ, છ ગેહસિતા ઉપેક્ખા, છ દિટ્ઠિયો. છક્કં.

સત્તકં

સત્ત અનુસયા, સત્ત સંયોજનાનિ, સત્ત પરિયુટ્ઠાનાનિ, સત્ત અસદ્ધમ્મા, સત્ત દુચ્ચરિતાનિ, સત્ત માના, સત્ત દિટ્ઠિયો. સત્તકં.

અટ્ઠકં

અટ્ઠ કિલેસવત્થૂનિ, અટ્ઠ કુસીતવત્થૂનિ, અટ્ઠસુ લોકધમ્મેસુ ચિત્તસ્સ પટિઘાતો, અટ્ઠ અનરિયવોહારા, અટ્ઠ મિચ્છત્તા, અટ્ઠ પુરિસદોસા, અટ્ઠ અસઞ્ઞિવાદા, અટ્ઠ નેવસઞ્ઞિનાસઞ્ઞિવાદા. અટ્ઠકં.

નવકં

નવ આઘાતવત્થૂનિ, નવ પુરિસમલાનિ, નવવિધા માના, નવ તણ્હામૂલકા ધમ્મા, નવ ઇઞ્જિતાનિ, નવ મઞ્ઞિતાનિ, નવ ફન્દિતાનિ, નવ પપઞ્ચિતાનિ, નવ સઙ્ખતાનિ. નવકં.

દસકં

દસ કિલેસવત્થૂનિ, દસ આઘાતવત્થૂનિ, દસ અકુસલકમ્મપથા, દસ સંયોજનાનિ, દસ મિચ્છત્તા, દસવત્થુકા મિચ્છાદિટ્ઠિ, દસવત્થુકા અન્તગ્ગાહિકા દિટ્ઠિ. દસકં.

અટ્ઠારસ તણ્હાવિચરિતાનિ અજ્ઝત્તિકસ્સ ઉપાદાય, અટ્ઠારસ તણ્હાવિચરિતાનિ બાહિરસ્સ ઉપાદાય, તદેકજ્ઝં અભિસઞ્ઞુહિત્વા અભિસઙ્ખિપિત્વા છત્તિંસ તણ્હાવિચરિતાનિ હોન્તિ , ઇતિ અતીતાનિ છત્તિંસ તણ્હાવિચરિતાનિ, અનાગતાનિ છત્તિંસ તણ્હાવિચરિતાનિ, પચ્ચુપ્પન્નાનિ છત્તિંસ તણ્હાવિચરિતાનિ, તદેકજ્ઝં અભિસઞ્ઞુહિત્વા અભિસઙ્ખિપિત્વા **અટ્ઠ તણ્હાવિચરિતસતં** હોતિ, યાનિ ચ દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ બ્રહ્મજાલે વેય્યાકરણે વુત્તાનિ ભગવતા.

ખુદ્દકવત્થુવિભઙ્ગં.

ધમ્મહદયવિભઙ્ગો

કતિ ખન્ધા, કતિ આયતનાનિ, કતિ ધાતુયો, કતિ સચ્ચાનિ, કતિ ઇન્દ્રિયાનિ, કતિ હેતૂ, કતિ આહારા, કતિ ફસ્સા, કતિ વેદના, કતિ સઞ્ઞા, કતિ ચેતના, કતિ ચિત્તાનિ (વિભ॰ ૯૭૮)?

પઞ્ચક્ખન્ધા, દ્વાદસાયતનાનિ, અટ્ઠારસ ધાતુયો, ચત્તારિ સચ્ચાનિ, બાવીસતિન્દ્રિયાનિ, નવ હેતૂ, ચત્તારો આહારા, સત્ત ફસ્સા, સત્ત વેદના, સત્ત સઞ્ઞા, સત્ત ચેતના, સત્ત ચિત્તાનિ (વિભ॰ ૯૭૮).

ધમ્મહદયવિભઙ્ગં.

વિભઙ્ગમાતિકા નિટ્ઠિતા.

૩. ધાતુકથામાતિકા

નયમાતિકા

સઙ્ગહો અસઙ્ગહો (ધાતુ॰ ૧). સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતં. અસઙ્ગહિતેન સઙ્ગહિતં. સઙ્ગહિતેન સઙ્ગહિતં. અસઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતં. સમ્પયોગો વિપ્પયોગો. સમ્પયુત્તેન વિપ્પયુત્તં. વિપ્પયુત્તેન સમ્પયુત્તં. સમ્પયુત્તેન સમ્પયુત્તં. વિપ્પયુત્તેન વિપ્પયુત્તં. સઙ્ગહિતેન સમ્પયુત્તં વિપ્પયુત્તં. સમ્પયુત્તેન સઙ્ગહિતં અસઙ્ગહિતં. અસઙ્ગહિતેન સમ્પયુત્તં વિપ્પયુત્તં. વિપ્પયુત્તેન સઙ્ગહિતં અસઙ્ગહિતં.

અબ્ભન્તરમાતિકા

પઞ્ચક્ખન્ધા. દ્વાદસાયતનાનિ. અટ્ઠારસ ધાતુયો. ચત્તારિ સચ્ચાનિ. બાવીસતિન્દ્રિયાનિ. પટિચ્ચસમુપ્પાદો. ચત્તારો સતિપટ્ઠાના. ચત્તારો સમ્મપ્પધાના. ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા . ચત્તારિ ઝાનાનિ. ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો. પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ. પઞ્ચ બલાનિ. સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા. અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો. ફસ્સો વેદના સઞ્ઞા ચેતના ચિત્તં અધિમોક્ખો મનસિકારો.

નયમુખમાતિકા

તીહિ સઙ્ગહો. તીહિ અસઙ્ગહો. ચતૂહિ સમ્પયોગો. ચતૂહિ વિપ્પયોગો.

લક્ખણમાતિકા

સભાગો. વિસભાગો.

બાહિરમાતિકા

સબ્બાપિ ધમ્મસઙ્ગણી ધાતુકથાય માતિકાતિ.

ધાતુકથામાતિકા નિટ્ઠિતા.

૪. પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિમાતિકા

છ પઞ્ઞત્તિયો (પુ॰ પ॰ માતિકા ૧) – ખન્ધપઞ્ઞત્તિ આયતનપઞ્ઞત્તિ ધાતુપઞ્ઞત્તિ સચ્ચપઞ્ઞત્તિ ઇન્દ્રિયપઞ્ઞત્તિ પુગ્ગલપઞ્ઞત્તીતિ.

પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિમાતિકા નિટ્ઠિતા.

૫. કથાવત્થુમાતિકા

પુગ્ગલકથા

સુદ્ધસચ્ચિકટ્ઠઅનુલોમપચ્ચનીકં

પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ (કથા॰ ૧), આમન્તા. યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? ન હેવં વત્તબ્બે.

આજાનાહિ નિગ્ગહં – હઞ્ચિ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ''યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ. યં તત્થ વદેસિ ''વત્તબ્બે ખો 'પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન', નો ચ વત્તબ્બે 'યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના'''તિ, મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ''યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ''પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ. યં તત્થ વદેસિ ''વત્તબ્બે ખો 'પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન', નો ચ વત્તબ્બે 'યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના'''તિ, મિચ્છા.

અનુલોમપઞ્ચકં.

પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? આમન્તા. યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? ન હેવં વત્તબ્બે.

આજાનાહિ પટિકમ્મં – હઞ્ચિ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ''યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ. યં તત્થ વદેસિ ''વત્તબ્બે ખો 'પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન', નો ચ વત્તબ્બે 'યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના'''તિ, મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ''યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ''પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ. યં તત્થ વદેસિ ''વત્તબ્બે ખો 'પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન', નો ચ વત્તબ્બે 'યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના'''તિ, મિચ્છા.

પટિકમ્મચતુક્કં.

ત્વં ચે પન મઞ્ઞસિ ''વત્તબ્બે ખો 'પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન', નો ચ વત્તબ્બે 'યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના'''તિ. તેન તવ તત્થ હેતાય પટિઞ્ઞાય હેવં પટિજાનન્તં હેવં નિગ્ગહેતબ્બે, અથ તં નિગ્ગણ્હામ, સુનિગ્ગહિતો ચ હોસિ –

હઞ્ચિ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ‘‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, ઇદં તે મિચ્છા.

નિગ્ગહચતુક્કં.

એસે ચે દુન્નિગ્ગહિતે હેવમેવં તત્થ દક્ખ, ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, નો ચ મયં તયા તત્થ હેતાય પટિઞ્ઞાય હેવં પટિજાનન્તા હેવં નિગ્ગહેતબ્બા, અથ મં નિગ્ગણ્હાસિ, દુન્નિગ્ગહિતા ચ હોમ –

હઞ્ચિ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ‘‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ, યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, ઇદં તે મિચ્છા.

ઉપનયનચતુક્કં.

ન હેવં નિગ્ગહેતબ્બે, તેન હિ યં નિગ્ગણ્હાસિ – હઞ્ચિ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ‘‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ , ઇદં તે મિચ્છા. તેન હિ યે કતે નિગ્ગહે, સે નિગ્ગહે દુક્કટે. સુકતે પટિકમ્મે. સુકતા પટિપાદનાતિ.

નિગ્ગમનચતુક્કં.

પઠમો નિગ્ગહો.

સુદ્ધસચ્ચિકટ્ઠપચ્ચનીકાનુલોમં

પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? આમન્તા. યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? ન હેવં વત્તબ્બે.

આજાનાહિ નિગ્ગહં – હઞ્ચિ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ''યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ. યં તત્થ વદેસિ ''વત્તબ્બે ખો 'પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન', નો ચ વત્તબ્બે 'યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના'''તિ, મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ''યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ''પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ, યં તત્થ વદેસિ ''વત્તબ્બે ખો 'પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન', નો ચ વત્તબ્બે 'યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના'''તિ, મિચ્છા.

પચ્ચનીકપઞ્ચકં.

પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? આમન્તા. યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? ન હેવં વત્તબ્બે.

આજાનાહિ પટિકમ્મં – હઞ્ચિ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ''યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ. યં તત્થ વદેસિ ''વત્તબ્બે ખો 'પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન', નો ચ વત્તબ્બે 'યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના'''તિ, મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ''યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ''પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ. યં તત્થ વદેસિ ''વત્તબ્બે ખો 'પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન', નો ચ વત્તબ્બે 'યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના'''તિ, મિચ્છા.

પટિકમ્મચતુક્કં.

ત્વં ચે પન મઞ્ઞસિ ''વત્તબ્બે ખો 'પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન', નો ચ વત્તબ્બે 'યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના'''તિ. તેન તવ તત્થ હેતાય પટિઞ્ઞાય હેવં પટિજાનન્તં હેવં નિગ્ગહેતબ્બે, અથ તં નિગ્ગણ્હામ, સુનિગ્ગહિતો ચ હોસિ –

હઞ્ચિ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ‘‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ, યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, ઇદં તે મિચ્છા.

નિગ્ગહચતુક્કં.

એસે ચે દુન્નિગ્ગહિતે હેવમેવં તત્થ દક્ખ, ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, નો ચ મયં તયા તત્થ હેતાય પટિઞ્ઞાય હેવં પટિજાનન્તા હેવં નિગ્ગહેતબ્બા, અથ મં નિગ્ગણ્હાસિ, દુન્નિગ્ગહિતા ચ હોમ –

હઞ્ચિ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ‘‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, ઇદં તે મિચ્છા.

ઉપનયનચતુક્કં.

ન હેવં નિગ્ગહેતબ્બે, તેન હિ યં નિગ્ગણ્હાસિ – હઞ્ચિ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ‘‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘યો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો, તતો સો પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ , ઇદં તે મિચ્છા, તેન હિ યે કતે નિગ્ગહે , સે નિગ્ગહે દુક્કટે. સુકતે પટિકમ્મે, સુકતા પટિપાદનાતિ.

દુતિયો નિગ્ગહો.

ઓકાસસચ્ચિકટ્ઠઅનુલોમપચ્ચનીકં

પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? આમન્તા. સબ્બત્થ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? ન હેવં વત્તબ્બે.

આજાનાહિ નિગ્ગહં – હઞ્ચિ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ''સબ્બત્થ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ. યં તત્થ વદેસિ ''વત્તબ્બે ખો 'પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન', નો ચ વત્તબ્બે 'સબ્બત્થ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના'''તિ, મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ''સબ્બત્થ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ''પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ. યં તત્થ વદેસિ ''વત્તબ્બે ખો 'પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન', નો ચ વત્તબ્બે 'સબ્બત્થ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના'''તિ, મિચ્છા…પે॰….

તતિયો નિગ્ગહો.

કાલસચ્ચિકટ્ઠઅનુલોમપચ્ચનીકં

પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? આમન્તા. સબ્બદા પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? ન હેવં વત્તબ્બે.

આજાનાહિ નિગ્ગહં – હઞ્ચિ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ''સબ્બદા પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ. યં તત્થ વદેસિ ''વત્તબ્બે ખો 'પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન', નો ચ વત્તબ્બે 'સબ્બદા પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના'''તિ મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ''સબ્બદા પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ''પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ. યં તત્થ વદેસિ ''વત્તબ્બે ખો 'પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન', નો ચ વત્તબ્બે 'સબ્બદા પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના'''તિ, મિચ્છા…પે॰….

ચતુત્થો નિગ્ગહો.

અવયવસચ્ચિકટ્ઠઅનુલોમપચ્ચનીકં

પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? આમન્તા. સબ્બેસુ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? ન હેવં વત્તબ્બે.

આજાનાહિ નિગ્ગહં – હઞ્ચિ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ‘‘સબ્બેસુ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘સબ્બેસુ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ? મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ‘‘સબ્બેસુ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ‘‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘સબ્બેસુ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, મિચ્છા…પે॰….

પઞ્ચમો નિગ્ગહો.

ઓકાસસચ્ચિકટ્ઠપચ્ચનીકાનુલોમં

પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? આમન્તા. સબ્બત્થ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? ન હેવં વત્તબ્બે.

આજાનાહિ નિગ્ગહં – હઞ્ચિ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ‘‘સબ્બત્થ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘સબ્બત્થ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ‘‘સબ્બત્થ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ‘‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘સબ્બત્થ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, મિચ્છા…પે॰….

છટ્ઠો નિગ્ગહો.

કાલસચ્ચિકટ્ઠપચ્ચનીકાનુલોમં

પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? આમન્તા. સબ્બદા પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? ન હેવં વત્તબ્બે.

આજાનાહિ નિગ્ગહં – હઞ્ચિ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ‘‘સબ્બદા પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘સબ્બદા પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ‘‘સબ્બદા પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ‘‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘સબ્બદા પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, મિચ્છા…પે॰….

સત્તમો નિગ્ગહો.

અવયવસચ્ચિકટ્ઠપચ્ચનીકાનુલોમં

પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? આમન્તા. સબ્બેસુ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનાતિ? ન હેવં વત્તબ્બે.

આજાનાહિ નિગ્ગહં – હઞ્ચિ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત રે વત્તબ્બે ‘‘સબ્બેસુ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘સબ્બેસુ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, મિચ્છા.

નો ચે પન વત્તબ્બે ‘‘સબ્બેસુ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ, નો ચ વત રે વત્તબ્બે ‘‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિ. યં તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બે ખો ‘પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન’, નો ચ વત્તબ્બે ‘સબ્બેસુ પુગ્ગલો નુપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’’તિ, મિચ્છા...પે॰....

અટ્ઠમો નિગ્ગહો.

કથાવત્થુમાતિકા નિટ્ઠિતા.

૬. યમકમાતિકા

મૂલયમકં

કુસલપદનયચતુક્કં

યે કેચિ કુસલા ધમ્મા (યમ॰ ૧.મૂલયમક.૧ આદયો), સબ્બે તે કુસલમૂલા. યે વા પન કુસલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા.

યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલેન એકમૂલા. યે વા પન કુસલમૂલેન એકમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા.

યે કેચિ કુસલમૂલેન એકમૂલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા. યે વા પન કુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા.

યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલમૂલા. યે વા પન કુસલમૂલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા.

યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલેન એકમૂલમૂલા. યે વા પન કુસલમૂલેન એકમૂલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા.

યે કેચિ કુસલમૂલેન એકમૂલમૂલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલા. યે વા પન કુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા.

યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલકા. યે વા પન કુસલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા.

યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલેન એકમૂલકા. યે વા પન કુસલમૂલેન એકમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા.

યે કેચિ કુસલમૂલેન એકમૂલકા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલકા. યે વા પન કુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા.

યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલમૂલકા. યે વા પન કુસલમૂલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા.

યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલેન એકમૂલમૂલકા. યે વા પન કુસલમૂલેન એકમૂલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા.

યે કેચિ કુસલમૂલેન એકમૂલમૂલકા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલકા. યે વા પન કુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા.

અકુસલપદનયચતુક્કં

યે કેચિ અકુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે અકુસલમૂલા. યે વા પન અકુસલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા અકુસલા.

યે કેચિ અકુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે અકુસલમૂલેન એકમૂલા. યે વા પન અકુસલમૂલેન એકમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા અકુસલા.

યે કેચિ અકુસલમૂલેન એકમૂલા ધમ્મા, સબ્બે તે અકુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા. યે વા પન અકુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા અકુસલા.

યે કેચિ અકુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે અકુસલમૂલમૂલા. યે વા પન અકુસલમૂલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા અકુસલા.

યે કેચિ અકુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે અકુસલમૂલેન એકમૂલમૂલા. યે વા પન અકુસલમૂલેન એકમૂલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા અકુસલા.

યે કેચિ અકુસલમૂલેન એકમૂલમૂલા ધમ્મા, સબ્બે તે અકુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલા. યે વા પન અકુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા અકુસલા.

યે કેચિ અકુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે અકુસલમૂલકા. યે વા પન અકુસલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા અકુસલા.

યે કેચિ અકુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે અકુસલમૂલેન એકમૂલકા. યે વા પન અકુસલમૂલેન એકમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા અકુસલા.

યે કેચિ અકુસલમૂલેન એકમૂલકા ધમ્મા, સબ્બે તે અકુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલકા. યે વા પન અકુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા અકુસલા.

યે કેચિ અકુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે અકુસલમૂલમૂલકા. યે વા પન અકુસલમૂલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા અકુસલા.

યે કેચિ અકુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે અકુસલમૂલેન એકમૂલમૂલકા. યે વા પન અકુસલમૂલેન એકમૂલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા અકુસલા.

યે કેચિ અકુસલમૂલેન એકમૂલમૂલકા ધમ્મા, સબ્બે તે અકુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલકા. યે વા પન અકુસલમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા અકુસલા.

અબ્યાકતપદનયચતુક્કં

યે કેચિ અબ્યાકતા ધમ્મા, સબ્બે તે અબ્યાકતમૂલા. યે વા પન અબ્યાકતમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા અબ્યાકતા.

યે કેચિ અબ્યાકતા ધમ્મા, સબ્બે તે અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલા. યે વા પન અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા અબ્યાકતા.

યે કેચિ અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલા ધમ્મા, સબ્બે તે અબ્યાકતમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા. યે વા પન અબ્યાકતમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા અબ્યાકતા.

યે કેચિ અબ્યાકતા ધમ્મા, સબ્બે તે અબ્યાકતમૂલમૂલા. યે વા પન અબ્યાકતમૂલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા અબ્યાકતા.

યે કેચિ અબ્યાકતા ધમ્મા, સબ્બે તે અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલમૂલા. યે વા પન અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા અબ્યાકતા.

યે કેચિ અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલમૂલા ધમ્મા, સબ્બે તે અબ્યાકતમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલા. યે વા પન અબ્યાકતમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા અબ્યાકતા.

યે કેચિ અબ્યાકતા ધમ્મા, સબ્બે તે અબ્યાકતમૂલકા. યે વા પન અબ્યાકતમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા અબ્યાકતા.

યે કેચિ અબ્યાકતા ધમ્મા, સબ્બે તે અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલકા. યે વા પન અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા અબ્યાકતા.

યે કેચિ અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલકા ધમ્મા, સબ્બે તે અબ્યાકતમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલકા. યે વા પન અબ્યાકતમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા અબ્યાકતા.

યે કેચિ અબ્યાકતા ધમ્મા, સબ્બે તે અબ્યાકતમૂલમૂલકા. યે વા પન અબ્યાકતમૂલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા અબ્યાકતા.

યે કેચિ અબ્યાકતા ધમ્મા, સબ્બે તે અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલમૂલકા. યે વા પન અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા અબ્યાકતા.

યે કેચિ અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલમૂલકા ધમ્મા, સબ્બે તે અબ્યાકતમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલકા. યે વા પન અબ્યાકતમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા અબ્યાકતા.

નામપદનયચતુક્કં

યે કેચિ નામા ધમ્મા, સબ્બે તે નામમૂલા. યે વા પન નામમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા નામા.

યે કેચિ નામા ધમ્મા, સબ્બે તે નામમૂલેન એકમૂલા. યે વા પન નામમૂલેન એકમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા નામા.

યે કેચિ નામમૂલેન એકમૂલા ધમ્મા, સબ્બે તે નામમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા. યે વા પન નામમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા નામા.

યે કેચિ નામા ધમ્મા, સબ્બે તે નામમૂલમૂલા. યે વા પન નામમૂલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા નામા.

યે કેચિ નામા ધમ્મા, સબ્બે તે નામમૂલેન એકમૂલમૂલા. યે વા પન નામમૂલેન એકમૂલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા નામા.

યે કેચિ નામમૂલેન એકમૂલમૂલા ધમ્મા, સબ્બે તે નામમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલા. યે વા પન નામમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા નામા.

યે કેચિ નામા ધમ્મા, સબ્બે તે નામમૂલકા. યે વા પન નામમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા નામા.

યે કેચિ નામા ધમ્મા, સબ્બે તે નામમૂલેન એકમૂલકા. યે વા પન નામમૂલેન એકમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા નામા.

યે કેચિ નામમૂલેન એકમૂલકા ધમ્મા, સબ્બે તે નામમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલકા. યે વા પન નામમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા નામા.

યે કેચિ નામા ધમ્મા, સબ્બે તે નામમૂલમૂલકા. યે વા પન નામમૂલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા નામા.

યે કેચિ નામા ધમ્મા, સબ્બે તે નામમૂલેન એકમૂલમૂલકા. યે વા પન નામમૂલેન એકમૂલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા નામા.

યે કેચિ નામમૂલેન એકમૂલમૂલકા ધમ્મા, સબ્બે તે નામમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલકા. યે વા પન નામમૂલેન અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા નામા.

યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલહેતૂ...પે॰... કુસલનિદાના...પે॰... કુસલસમ્ભવા...પે॰... કુસલપ્પભવા...પે॰... કુસલસમુટ્ઠાના...પે॰... કુસલાહારા...પે॰... કુસલારમ્મણા...પે॰... કુસલપચ્ચયા...પે॰... કુસલસમુદયા...પે॰....

મૂલં હેતુ નિદાનઞ્ચ, સમ્ભવો પભવેન ચ;
સમુટ્ઠાનાહારારમ્મણા, પચ્ચયો સમુદયેન ચાતિ.

મૂલયમકમાતિકા નિટ્ઠિતા.

ખન્ધયમકં

પણ્ણત્તિવારો

પઞ્ચક્ખન્ધા (યમ॰ ૧.ખન્ધયમક.૧ આદયો) – રૂપક્ખન્ધો વેદનાક્ખન્ધો સઞ્ઞાક્ખન્ધો સઙ્ખારક્ખન્ધો વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો.

પદસોધનવારો

અનુલોમં

રૂપં રૂપક્ખન્ધો, રૂપક્ખન્ધો રૂપં.

વેદના વેદનાક્ખન્ધો, વેદનાક્ખન્ધો વેદના.

સઞ્ઞા સઞ્ઞાક્ખન્ધો, સઞ્ઞાક્ખન્ધો સઞ્ઞા.

સઙ્ખારા સઙ્ખારક્ખન્ધો, સઙ્ખારક્ખન્ધો સઙ્ખારા.

વિઞ્ઞાણં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો વિઞ્ઞાણં.

પચ્ચનીકં

ન રૂપં ન રૂપક્ખન્ધો, ન રૂપક્ખન્ધો ન રૂપં.

ન વેદના ન વેદનાક્ખન્ધો, ન વેદનાક્ખન્ધો ન વેદના.

ન સઞ્ઞા ન સઞ્ઞાક્ખન્ધો, ન સઞ્ઞાક્ખન્ધો ન સઞ્ઞા.

ન સઙ્ખારા ન સઙ્ખારક્ખન્ધો, ન સઙ્ખારક્ખન્ધો ન સઙ્ખારા.

ન વિઞ્ઞાણં ન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, ન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો ન વિઞ્ઞાણં.

પદસોધનમૂલચક્કવારો

અનુલોમં

રૂપં રૂપક્ખન્ધો, ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો.

રૂપં રૂપક્ખન્ધો, ખન્ધા સઞ્ઞાક્ખન્ધો.

રૂપં રૂપક્ખન્ધો, ખન્ધા સઙ્ખારક્ખન્ધો.

રૂપં રૂપક્ખન્ધો, ખન્ધા વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો.

વેદના વેદનાક્ખન્ધો, ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો.

વેદના વેદનાક્ખન્ધો, ખન્ધા સઞ્ઞાક્ખન્ધો.

વેદના વેદનાક્ખન્ધો, ખન્ધા સઙ્ખારક્ખન્ધો.

વેદના વેદનાક્ખન્ધો, ખન્ધા વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો.

સઞ્ઞા સઞ્ઞાક્ખન્ધો, ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો.

સઞ્ઞા સઞ્ઞાક્ખન્ધો, ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો.

સઞ્ઞા સઞ્ઞાક્ખન્ધો, ખન્ધા સઙ્ખારક્ખન્ધો.

સઞ્ઞા સઞ્ઞાક્ખન્ધો, ખન્ધા વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો.

સઙ્ખારા સઙ્ખારક્ખન્ધો, ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો.

સઙ્ખારા સઙ્ખારક્ખન્ધો, ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો.

સઙ્ખારા સઙ્ખારક્ખન્ધો, ખન્ધા સઞ્ઞાક્ખન્ધો.

સઙ્ખારા સઙ્ખારક્ખન્ધો, ખન્ધા વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો.

વિઞ્ઞાણં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો.

વિઞ્ઞાણં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો.

વિઞ્ઞાણં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, ખન્ધા સઞ્ઞાક્ખન્ધો.

વિઞ્ઞાણં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, ખન્ધા સઙ્ખારક્ખન્ધો.

પચ્ચનીકં

ન રૂપં ન રૂપક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વેદનાક્ખન્ધો.

ન રૂપં ન રૂપક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઞ્ઞાક્ખન્ધો.

ન રૂપં ન રૂપક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઙ્ખારક્ખન્ધો.

ન રૂપં ન રૂપક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો.

ન વેદના ન વેદનાક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન રૂપક્ખન્ધો.

ન વેદના ન વેદનાક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઞ્ઞાક્ખન્ધો.

ન વેદના ન વેદનાક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઙ્ખારક્ખન્ધો.

ન વેદના ન વેદનાક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો.

ન સઞ્ઞા ન સઞ્ઞાક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન રૂપક્ખન્ધો.

ન સઞ્ઞા ન સઞ્ઞાક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વેદનાક્ખન્ધો.

ન સઞ્ઞા ન સઞ્ઞાક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઙ્ખારક્ખન્ધો.

ન સઞ્ઞા ન સઞ્ઞાક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો.

ન સઙ્ખારા ન સઙ્ખારક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન રૂપક્ખન્ધો.

ન સઙ્ખારા ન સઙ્ખારક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વેદનાક્ખન્ધો.

ન સઙ્ખારા ન સઙ્ખારક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઞ્ઞાક્ખન્ધો.

ન સઙ્ખારા ન સઙ્ખારક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો.

ન વિઞ્ઞાણં ન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન રૂપક્ખન્ધો.

ન વિઞ્ઞાણં ન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વેદનાક્ખન્ધો.

ન વિઞ્ઞાણં ન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઞ્ઞાક્ખન્ધો.

ન વિઞ્ઞાણં ન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઙ્ખારક્ખન્ધો.

સુદ્ધખન્ધવારો

અનુલોમં

રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા રૂપં.

વેદના ખન્ધો, ખન્ધા વેદના.

સઞ્ઞા ખન્ધો, ખન્ધા સઞ્ઞા.

સઙ્ખારા ખન્ધો, ખન્ધા સઙ્ખારા.

વિઞ્ઞાણં ખન્ધો, ખન્ધા વિઞ્ઞાણં.

પચ્ચનીકં

ન રૂપં ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન રૂપં.

ન વેદના ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વેદના.

ન સઞ્ઞા ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઞ્ઞા.

ન સઙ્ખારા ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઙ્ખારા.

ન વિઞ્ઞાણં ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વિઞ્ઞાણં.

સુદ્ધખન્ધમૂલચક્કવારો

અનુલોમં

રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા વેદના.

રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા સઞ્ઞા.

રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા સઙ્ખારા.

રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા વિઞ્ઞાણં.

વેદના ખન્ધો, ખન્ધા રૂપં.

વેદના ખન્ધો, ખન્ધા સઞ્ઞા.

વેદના ખન્ધો, ખન્ધા સઙ્ખારા.

વેદના ખન્ધો, ખન્ધા વિઞ્ઞાણં.

સઞ્ઞા ખન્ધો, ખન્ધા રૂપં.

સઞ્ઞા ખન્ધો, ખન્ધા વેદના.

સઞ્ઞા ખન્ધો, ખન્ધા સઙ્ખારા.

સઞ્ઞા ખન્ધો, ખન્ધા વિઞ્ઞાણં.

સઙ્ખારા ખન્ધો, ખન્ધા રૂપં.

સઙ્ખારા ખન્ધો, ખન્ધા વેદના.

સઙ્ખારા ખન્ધો, ખન્ધા સઞ્ઞા.

સઙ્ખારા ખન્ધો, ખન્ધા વિઞ્ઞાણં.

વિઞ્ઞાણં ખન્ધો, ખન્ધા રૂપં.

વિઞ્ઞાણં ખન્ધો, ખન્ધા વેદના.

વિઞ્ઞાણં ખન્ધો, ખન્ધા સઞ્ઞા.

વિઞ્ઞાણં ખન્ધો, ખન્ધા સઙ્ખારા.

પચ્ચનીકં

ન રૂપં ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વેદના.

ન રૂપં ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઞ્ઞા.

ન રૂપં ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઙ્ખારા.

ન રૂપં ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વિઞ્ઞાણં.

ન વેદના ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન રૂપં.

ન વેદના ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઞ્ઞા.

ન વેદના ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઙ્ખારા.

ન વેદના ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વિઞ્ઞાણં.

ન સઞ્ઞા ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન રૂપં.

ન સઞ્ઞા ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વેદના.

ન સઞ્ઞા ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઙ્ખારા.

ન સઞ્ઞા ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વિઞ્ઞાણં.

ન સઙ્ખારા ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન રૂપં.

ન સઙ્ખારા ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વેદના.

ન સઙ્ખારા ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઞ્ઞા.

ન સઙ્ખારા ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વિઞ્ઞાણં.

ન વિઞ્ઞાણં ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન રૂપં.

ન વિઞ્ઞાણં ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વેદના.

ન વિઞ્ઞાણં ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઞ્ઞા.

ન વિઞ્ઞાણં ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન સઙ્ખારા.

ખન્ધયમકમાતિકા નિટ્ઠિતા.

આયતનયમકં

પણ્ણત્તિવારો

દ્વાદસાયતનાનિ (યમ॰ ૧.આયતનયમક.૧ આદયો) – ચક્ખાયતનં સોતાયતનં ઘાનાયતનં જિવ્હાયતનં કાયાયતનં રૂપાયતનં સદ્દાયતનં ગન્ધાયતનં રસાયતનં ફોટ્ઠબ્બાયતનં મનાયતનં ધમ્માયતનં.

પદસોધનવારો

અનુલોમં

ચક્ખુ ચક્ખાયતનં, ચક્ખાયતનં ચક્ખુ.

સોતં સોતાયતનં, સોતાયતનં સોતં.

ઘાનં ઘાનાયતનં, ઘાનાયતનં ઘાનં.

જિવ્હા જિવ્હાયતનં, જિવ્હાયતનં જિવ્હા.

કાયો કાયાયતનં, કાયાયતનં કાયો.

રૂપં રૂપાયતનં, રૂપાયતનં રૂપં.

સદ્દો સદ્દાયતનં, સદ્દાયતનં સદ્દો.

ગન્ધો ગન્ધાયતનં, ગન્ધાયતનં ગન્ધો.

રસો રસાયતનં, રસાયતનં રસો.

ફોટ્ઠબ્બો ફોટ્ઠબ્બાયતનં, ફોટ્ઠબ્બાયતનં ફોટ્ઠબ્બો.

મનો મનાયતનં, મનાયતનં મનો.

ધમ્મો ધમ્માયતનં, ધમ્માયતનં ધમ્મો.

પચ્ચનીકં

ન ચક્ખુ ન ચક્ખાયતનં, ન ચક્ખાયતનં ન ચક્ખુ.

ન સોતં ન સોતાયતનં, ન સોતાયતનં ન સોતં.

ન ઘાનં ન ઘાનાયતનં, ન ઘાનાયતનં ન ઘાનં.

ન જિવ્હા ન જિવ્હાયતનં, ન જિવ્હાયતનં ન જિવ્હા.

ન કાયો ન કાયાયતનં, ન કાયાયતનં ન કાયો.

ન રૂપં ન રૂપાયતનં, ન રૂપાયતનં ન રૂપં.

ન સદ્દો ન સદ્દાયતનં, ન સદ્દાયતનં ન સદ્દો.

ન ગન્ધો ન ગન્ધાયતનં, ન ગન્ધાયતનં ન ગન્ધો.

ન રસો ન રસાયતનં, ન રસાયતનં ન રસો.

ન ફોટ્ઠબ્બો ન ફોટ્ઠબ્બાયતનં, ન ફોટ્ઠબ્બાયતનં ન ફોટ્ઠબ્બો.

ન મનો ન મનાયતનં, ન મનાયતનં ન મનો.

ન ધમ્મો ન ધમ્માયતનં, ન ધમ્માયતનં ન ધમ્મો.

પદસોધનમૂલચક્કવારો

અનુલોમં

ચક્ખુ ચક્ખાયતનં, આયતના સોતાયતનં.

ચક્ખુ ચક્ખાયતનં, આયતના ઘાનાયતનં.

ચક્ખુ ચક્ખાયતનં, આયતના જિવ્હાયતનં...પે॰....

ચક્ખુ ચક્ખાયતનં, આયતના ધમ્માયતનં.

સોતં સોતાયતનં, આયતના ચક્ખાયતનં.

સોતં સોતાયતનં, આયતના ઘાનાયતનં...પે॰....

સોતં સોતાયતનં, આયતના ધમ્માયતનં.

ઘાનં ઘાનાયતનં, આયતના ચક્ખાયતનં...પે॰....

ઘાનં ઘાનાયતનં, આયતના ધમ્માયતનં...પે॰....

ધમ્મો ધમ્માયતનં, આયતના ચક્ખાયતનં.

ધમ્મો ધમ્માયતનં, આયતના સોતાયતનં...પે॰....

ધમ્મો ધમ્માયતનં, આયતના મનાયતનં. (ચક્કં બન્ધિતબ્બં.)

પચ્ચનીકં

ન ચક્ખુ ન ચક્ખાયતનં, નાયતના ન સોતાયતનં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખાયતનં, નાયતના ન ઘાનાયતનં...પે॰....

ન ચક્ખુ ન ચક્ખાયતનં, નાયતના ન ધમ્માયતનં.

ન સોતં ન સોતાયતનં, નાયતના ન ચક્ખાયતનં...પે॰....

ન સોતં ન સોતાયતનં, નાયતના ન ધમ્માયતનં.

ન ઘાનં ન ઘાનાયતનં, નાયતના ન ચક્ખાયતનં...પે॰....

ન ઘાનં ન ઘાનાયતનં, નાયતના ન ધમ્માયતનં...પે॰....

ન ધમ્મો ન ધમ્માયતનં, નાયતના ન ચક્ખાયતનં.

ન ધમ્મો ન ધમ્માયતનં, નાયતના ન સોતાયતનં...પે॰....

ન ધમ્મો ન ધમ્માયતનં, નાયતના ન મનાયતનં. (ચક્કં બન્ધિતબ્બં.)

સુદ્ધાયતનવારો

અનુલોમં

ચક્ખુ આયતનં, આયતના ચક્ખુ.

સોતં આયતનં, આયતના સોતં.

ઘાનં આયતનં, આયતના ઘાનં.

જિવ્હા આયતનં, આયતના જિવ્હા.

કાયો આયતનં, આયતના કાયો.

રૂપં આયતનં, આયતના રૂપં.

સદ્દો આયતનં, આયતના સદ્દો.

ગન્ધો આયતનં, આયતના ગન્ધો.

રસો આયતનં, આયતના રસો.

ફોટ્ઠબ્બો આયતનં, આયતના ફોટ્ઠબ્બો.

મનો આયતનં, આયતના મનો.

ધમ્મો આયતનં, આયતના ધમ્મો.

પચ્ચનીકં

ન ચક્ખુ નાયતનં, નાયતના ન ચક્ખુ.

ન સોતં નાયતનં, નાયતના ન સોતં.

ન ઘાનં નાયતનં, નાયતના ન ઘાનં.

ન જિવ્હા નાયતનં, નાયતના ન જિવ્હા.

ન કાયો નાયતનં, નાયતના ન કાયો.

ન રૂપં નાયતનં, નાયતના ન રૂપં.

ન સદ્દો નાયતનં, નાયતના ન સદ્દો.

ન ગન્ધો નાયતનં, નાયતના ન ગન્ધો.

ન રસો નાયતનં, નાયતના ન રસો.

ન ફોટ્ઠબ્બો નાયતનં, નાયતના ન ફોટ્ઠબ્બો.

ન મનો નાયતનં, નાયતના ન મનો.

ન ધમ્મો નાયતનં, નાયતના ન ધમ્મો.

સુદ્ધાયતનમૂલચક્કવારો

અનુલોમં

ચક્ખુ આયતનં, આયતના સોતં...પે॰....

ચક્ખુ આયતનં, આયતના ધમ્મો.

સોતં આયતનં, આયતના ચક્ખુ...પે॰....

સોતં આયતનં, આયતના ધમ્મો.

ઘાનં આયતનં, આયતના ચક્ખુ...પે॰....

ઘાનં આયતનં, આયતના ધમ્મો...પે॰....

ધમ્મો આયતનં, આયતના ચક્ખુ.

ધમ્મો આયતનં, આયતના સોતં...પે॰....

ધમ્મો આયતનં, આયતના મનો. (ચક્કં બન્ધિતબ્બં.)

પચ્ચનીકં

ન ચક્ખુ નાયતનં, નાયતના ન સોતં...પે॰....

ન ચક્ખુ નાયતનં, નાયતના ન ધમ્મો.

ન સોતં નાયતનં, નાયતના ન ચક્ખુ...પે॰....

ન સોતં નાયતનં, નાયતના ન ધમ્મો.

ન ઘાનં નાયતનં, નાયતના ન ચક્ખુ...પે॰....

ન ઘાનં નાયતનં, નાયતના ન ધમ્મો...પે॰....

ન ધમ્મો નાયતનં, નાયતના ન ચક્ખુ.

ન ધમ્મો નાયતનં, નાયતના ન સોતં...પે॰....

ન ધમ્મો નાયતનં, નાયતના ન મનો. (ચક્કં બન્ધિતબ્બં.)

આયતનયમકમાતિકા નિટ્ઠિતા.

ધાતુયમકં

પણ્ણત્તિવારો

અટ્ઠારસ ધાતુયો (યમ॰ ૧.ધાતુરમક.૧ આદયો) – ચક્ખુધાતુ સોતધાતુ ઘાનધાતુ જિવ્હાધાતુ કાયધાતુ રૂપધાતુ સદ્દધાતુ ગન્ધધાતુ રસધાતુ ફોટ્ઠબ્બધાતુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ સોતવિઞ્ઞાણધાતુ ઘાનવિઞ્ઞાણધાતુ જિવ્હાવિઞ્ઞાણધાતુ કાયવિઞ્ઞાણધાતુ મનોધાતુ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ધમ્મધાતુ.

પદસોધનવારો

અનુલોમં

ચક્ખુ ચક્ખુધાતુ, ચક્ખુધાતુ ચક્ખુ.

સોતં સોતધાતુ, સોતધાતુ સોતં...પે॰....

ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ, ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં...પે॰....

મનો મનોધાતુ, મનોધાતુ મનો.

મનોવિઞ્ઞાણં મનોવિઞ્ઞાણધાતુ, મનોવિઞ્ઞાણધાતુ મનોવિઞ્ઞાણં.

ધમ્મો ધમ્મધાતુ, ધમ્મધાતુ ધમ્મો.

પચ્ચનીકં

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુધાતુ, ન ચક્ખુધાતુ ન ચક્ખુ.

ન સોતં ન સોતધાતુ, ન સોતધાતુ ન સોતં...પે॰....

ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ, ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણં...પે॰....

ન મનો ન મનોધાતુ, ન મનોધાતુ ન મનો.

ન મનોવિઞ્ઞાણં ન મનોવિઞ્ઞાણધાતુ, ન મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ન મનોવિઞ્ઞાણં.

ન ધમ્મો ન ધમ્મધાતુ, ન ધમ્મધાતુ ન ધમ્મો.

પદસોધનમૂલચક્કવારો

અનુલોમં

ચક્ખુ ચક્ખુધાતુ, ધાતૂ સોતધાતુ...પે॰....

ચક્ખુ ચક્ખુધાતુ, ધાતૂ ધમ્મધાતુ. (યથા આયતનયમકે ચક્કં બન્ધિતં, એવમિધ ચક્કં બન્ધિતબ્બં.)

પચ્ચનીકં

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુધાતુ, ન ધાતૂ ન સોતધાતુ.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુધાતુ, ન ધાતૂ ન ઘાનધાતુ...પે॰....

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુધાતુ, ન ધાતૂ ન ધમ્મધાતુ...પે॰....

ન ધમ્મો ન ધમ્મધાતુ, ન ધાતૂ ન ચક્ખુધાતુ...પે॰....

ન ધમ્મો ન ધમ્મધાતુ, ન ધાતૂ ન મનોવિઞ્ઞાણધાતુ. (ચક્કં બન્ધિતબ્બં.)

સુદ્ધધાતુવારો

અનુલોમં

ચક્ખુ ધાતુ, ધાતૂ ચક્ખુ...પે॰....

ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ધાતુ, ધાતૂ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં...પે॰....

મનોવિઞ્ઞાણં ધાતુ, ધાતૂ મનોવિઞ્ઞાણં.

ધમ્મો ધાતુ, ધાતૂ ધમ્મો.

પચ્ચનીકં

ન ચક્ખુ ન ધાતુ, ન ધાતૂ ન ચક્ખુ...પે॰....

ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ન ધાતુ, ન ધાતૂ ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણં...પે॰....

ન મનોવિઞ્ઞાણં ન ધાતુ, ન ધાતૂ ન મનોવિઞ્ઞાણં.

ન ધમ્મો ન ધાતુ, ન ધાતૂ ન ધમ્મો.

સુદ્ધધાતુમૂલચક્કવારો

અનુલોમં

ચક્ખુ ધાતુ, ધાતૂ સોતં...પે॰....

ચક્ખુ ધાતુ, ધાતૂ ધમ્મો...પે॰....

ધમ્મો ધાતુ, ધાતૂ ચક્ખુ...પે॰....

ધમ્મો ધાતુ, ધાતૂ મનોવિઞ્ઞાણં. (ચક્કં બન્ધિતબ્બં.)

પચ્ચનીકં

ન ચક્ખુ ન ધાતુ, ન ધાતૂ ન સોતં...પે॰....

ન ચક્ખુ ન ધાતુ, ન ધાતૂ ન ધમ્મો...પે॰....

ન ધમ્મો ન ધાતુ, ન ધાતૂ ન ચક્ખુ...પે॰....

ન ધમ્મો ન ધાતુ, ન ધાતૂ ન મનોવિઞ્ઞાણં. (ચક્કં બન્ધિતબ્બં.)

ધાતુયમકમાતિકા નિટ્ઠિતા.

સચ્ચયમકં

પણ્ણત્તિવારો

ચત્તારિ સચ્ચાનિ (યમ॰ ૧.સચ્ચયમક.૧ આદયો) – દુક્ખસચ્ચં સમુદયસચ્ચં નિરોધસચ્ચં મગ્ગસચ્ચં.

પદસોધનવારો

અનુલોમં

દુક્ખં દુક્ખસચ્ચં, દુક્ખસચ્ચં દુક્ખં.

સમુદયો સમુદયસચ્ચં, સમુદયસચ્ચં સમુદયો.

નિરોધો નિરોધસચ્ચં, નિરોધસચ્ચં નિરોધો.

મગ્ગો મગ્ગસચ્ચં, મગ્ગસચ્ચં મગ્ગો.

પચ્ચનીકં

ન દુક્ખં ન દુક્ખસચ્ચં, ન દુક્ખસચ્ચં ન દુક્ખં.

ન સમુદયો ન સમુદયસચ્ચં, ન સમુદયસચ્ચં ન સમુદયો.

ન નિરોધો ન નિરોધસચ્ચં, ન નિરોધસચ્ચં ન નિરોધો.

ન મગ્ગો ન મગ્ગસચ્ચં, ન મગ્ગસચ્ચં ન મગ્ગો.

પદસોધનમૂલચક્કવારો

અનુલોમં

દુક્ખં દુક્ખસચ્ચં, સચ્ચા સમુદયસચ્ચં.

દુક્ખં દુક્ખસચ્ચં, સચ્ચા નિરોધસચ્ચં.

દુક્ખં દુક્ખસચ્ચં, સચ્ચા મગ્ગસચ્ચં.

સમુદયો સમુદયસચ્ચં, સચ્ચા દુક્ખસચ્ચં.

સમુદયો સમુદયસચ્ચં, સચ્ચા નિરોધસચ્ચં.

સમુદયો સમુદયસચ્ચં, સચ્ચા મગ્ગસચ્ચં.

નિરોધો નિરોધસચ્ચં, સચ્ચા દુક્ખસચ્ચં.

નિરોધો નિરોધસચ્ચં, સચ્ચા સમુદયસચ્ચં.

નિરોધો નિરોધસચ્ચં, સચ્ચા મગ્ગસચ્ચં.

મગ્ગો મગ્ગસચ્ચં, સચ્ચા દુક્ખસચ્ચં.

મગ્ગો મગ્ગસચ્ચં, સચ્ચા સમુદયસચ્ચં.

મગ્ગો મગ્ગસચ્ચં, સચ્ચા નિરોધસચ્ચં.

પચ્ચનીકં

ન દુક્ખં ન દુક્ખસચ્ચં, ન સચ્ચા ન સમુદયસચ્ચં.

ન દુક્ખં ન દુક્ખસચ્ચં, ન સચ્ચા ન નિરોધસચ્ચં.

ન દુક્ખં ન દુક્ખસચ્ચં, ન સચ્ચા ન મગ્ગસચ્ચં.

ન સમુદયો ન સમુદયસચ્ચં, ન સચ્ચા ન દુક્ખસચ્ચં.

ન સમુદયો ન સમુદયસચ્ચં, ન સચ્ચા ન નિરોધસચ્ચં.

ન સમુદયો ન સમુદયસચ્ચં, ન સચ્ચા ન મગ્ગસચ્ચં.

ન નિરોધો ન નિરોધસચ્ચં, ન સચ્ચા ન દુક્ખસચ્ચં.

ન નિરોધો ન નિરોધસચ્ચં, ન સચ્ચા ન સમુદયસચ્ચં.

ન નિરોધો ન નિરોધસચ્ચં, ન સચ્ચા ન મગ્ગસચ્ચં.

ન મગ્ગો ન મગ્ગસચ્ચં, ન સચ્ચા ન દુક્ખસચ્ચં.

ન મગ્ગો ન મગ્ગસચ્ચં, ન સચ્ચા ન સમુદયસચ્ચં.

ન મગ્ગો ન મગ્ગસચ્ચં, ન સચ્ચા ન નિરોધસચ્ચં.

સુદ્ધસચ્ચવારો

અનુલોમં

દુક્ખં સચ્ચં, સચ્ચા દુક્ખં.

સમુદયો સચ્ચં, સચ્ચા સમુદયો.

નિરોધો સચ્ચં, સચ્ચા નિરોધો.

મગ્ગો સચ્ચં, સચ્ચા મગ્ગો.

પચ્ચનીકં

ન દુક્ખં ન સચ્ચં, ન સચ્ચા ન દુક્ખં.

ન સમુદયો ન સચ્ચં, ન સચ્ચા ન સમુદયો.

ન નિરોધો ન સચ્ચં, ન સચ્ચા ન નિરોધો.

ન મગ્ગો ન સચ્ચં, ન સચ્ચા ન મગ્ગો.

સુદ્ધસચ્ચમૂલચક્કવારો

અનુલોમં

દુક્ખં સચ્ચં, સચ્ચા સમુદયો.

દુક્ખં સચ્ચં, સચ્ચા નિરોધો.

દુક્ખં સચ્ચં, સચ્ચા મગ્ગો.

સમુદયો સચ્ચં, સચ્ચા દુક્ખં...પે॰... સચ્ચા મગ્ગો.

નિરોધો સચ્ચં, સચ્ચા દુક્ખં...પે॰... સચ્ચા મગ્ગો.

મગ્ગો સચ્ચં, સચ્ચા દુક્ખં.

મગ્ગો સચ્ચં, સચ્ચા સમુદયો.

મગ્ગો સચ્ચં, સચ્ચા નિરોધો.

પચ્ચનીકં

ન દુક્ખં ન સચ્ચં, ન સચ્ચા ન સમુદયો.

ન દુક્ખં ન સચ્ચં, ન સચ્ચા ન નિરોધો.

ન દુક્ખં ન સચ્ચં, ન સચ્ચા ન મગ્ગો.

ન સમુદયો ન સચ્ચં, ન સચ્ચા ન દુક્ખં…પે॰… ન સચ્ચા ન મગ્ગો.

ન નિરોધો ન સચ્ચં, ન સચ્ચા ન દુક્ખં…પે॰… ન સચ્ચા ન મગ્ગો.

ન મગ્ગો ન સચ્ચં, ન સચ્ચા ન દુક્ખં.

ન મગ્ગો ન સચ્ચં, ન સચ્ચા ન સમુદયો.

ન મગ્ગો ન સચ્ચં, ન સચ્ચા ન નિરોધો.

સચ્ચયમકમાતિકા નિટ્ઠિતા.

સઙ્ખારયમકં

પણ્ણત્તિવારો

તયો સઙ્ખારા (યમ॰ ૨.સઙ્ખારયમક.૧ આદયો) – કાયસઙ્ખારો વચીસઙ્ખારો ચિત્તસઙ્ખારો. અસ્સાસપસ્સાસા કાયસઙ્ખારો, વિતક્કવિચારા વચીસઙ્ખારો, સઞ્ઞા ચ વેદના ચ ચિત્તસઙ્ખારો, ઠપેત્વા વિતક્કવિચારે સબ્બેપિ ચિત્તસમ્પયુત્તકા ધમ્મા ચિત્તસઙ્ખારો.

પદસોધનવારો

અનુલોમં

કાયો કાયસઙ્ખારો, કાયસઙ્ખારો કાયો.

વચી વચીસઙ્ખારો, વચીસઙ્ખારો વચી.

ચિત્તં ચિત્તસઙ્ખારો, ચિત્તસઙ્ખારો ચિત્તં.

પચ્ચનીકં

ન કાયો ન કાયસઙ્ખારો, ન કાયસઙ્ખારો ન કાયો.

ન વચી ન વચીસઙ્ખારો, ન વચીસઙ્ખારો ન વચી.

ન ચિત્તં ન ચિત્તસઙ્ખારો, ન ચિત્તસઙ્ખારો ન ચિત્તં.

પદસોધનમૂલચક્કવારો

અનુલોમં

કાયો કાયસઙ્ખારો, સઙ્ખારા વચીસઙ્ખારો.

કાયો કાયસઙ્ખારો, સઙ્ખારા ચિત્તસઙ્ખારો.

વચી વચીસઙ્ખારો, સઙ્ખારા કાયસઙ્ખારો.

વચી વચીસઙ્ખારો, સઙ્ખારા ચિત્તસઙ્ખારો.

ચિત્તં ચિત્તસઙ્ખારો, સઙ્ખારા કાયસઙ્ખારો.

ચિત્તં ચિત્તસઙ્ખારો, સઙ્ખારા વચીસઙ્ખારો.

પચ્ચનીકં

ન કાયો ન કાયસઙ્ખારો, ન સઙ્ખારા ન વચીસઙ્ખારો.

ન કાયો ન કાયસઙ્ખારો, ન સઙ્ખારા ન ચિત્તસઙ્ખારો.

ન વચી ન વચીસઙ્ખારો, ન સઙ્ખારા ન કાયસઙ્ખારો.

ન વચી ન વચીસઙ્ખારો, ન સઙ્ખારા ન ચિત્તસઙ્ખારો.

ન ચિત્તં ન ચિત્તસઙ્ખારો, ન સઙ્ખારા ન કાયસઙ્ખારો.

ન ચિત્તં ન ચિત્તસઙ્ખારો, ન સઙ્ખારા ન વચીસઙ્ખારો.

સુદ્ધસઙ્ખારવારો

અનુલોમં

કાયસઙ્ખારો વચીસઙ્ખારો, વચીસઙ્ખારો કાયસઙ્ખારો.

કાયસઙ્ખારો ચિત્તસઙ્ખારો, ચિત્તસઙ્ખારો કાયસઙ્ખારો.

વચીસઙ્ખારો ચિત્તસઙ્ખારો, ચિત્તસઙ્ખારો વચીસઙ્ખારો.

પચ્ચનીકં

ન કાયસઙ્ખારો ન વચીસઙ્ખારો, ન વચીસઙ્ખારો ન કાયસઙ્ખારો.

ન કાયસઙ્ખારો ન ચિત્તસઙ્ખારો, ન ચિત્તસઙ્ખારો ન કાયસઙ્ખારો.

ન વચીસઙ્ખારો ન ચિત્તસઙ્ખારો, ન ચિત્તસઙ્ખારો ન વચીસઙ્ખારો.

સઙ્ખારયમકમાતિકા નિટ્ઠિતા.

અનુસયયમકં

સત્તાનુસયા (યમ॰ ૨.અનુસયયમક.૧) – કામરાગાનુસયો પટિઘાનુસયો માનાનુસયો દિટ્ઠાનુસયો વિચિકિચ્છાનુસયો ભવરાગાનુસયો અવિજ્જાનુસયો.

અનુસયયમકમાતિકા નિટ્ઠિતા.

ચિત્તયમકં

સુદ્ધચિત્તસામઞ્ઞં

પુગ્ગલવારો

૧. ઉપ્પાદનિરોધકાલસમ્ભેદવારો

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ (યમ॰ ૨.ચિત્તયમક.૧ આદયો), તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ.

યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ નિરુજ્ઝતિ.

૨. ઉપ્પાદુપ્પન્નવારો

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

૩. નિરોધુપ્પન્નવારો

યસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ.

યસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ.

૪. ઉપ્પાદવારો

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ.

યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ.

૫. નિરોધવારો

યસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ. યસ્સ વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ.

યસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ.

યસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ.

યસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ.

યસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ.

યસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ.

૬. ઉપ્પાદનિરોધવારો

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ. યસ્સ વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ.

યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ.

૭. ઉપ્પજ્જમાનનનિરોધવારો

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

૮. ઉપ્પજ્જમાનુપ્પન્નવારો

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં.

યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જમાનં, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જમાનં.

૯. નિરુજ્ઝમાનુપ્પન્નવારો

યસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝમાનં, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝમાનં.

યસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝમાનં, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝમાનં.

૧૦. ઉપ્પન્નુપ્પાદવારો

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નં.

યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં.

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નં.

યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં.

૧૧. અતીતાનાગતવારો

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, નો ચ તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, નો ચ તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ.

યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, નો ચ તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, નો ચ તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ.

૧૨. ઉપ્પન્નુપ્પજ્જમાનવારો

ઉપ્પન્નં ઉપ્પજ્જમાનં, ઉપ્પજ્જમાનં ઉપ્પન્નં.

ન ઉપ્પન્નં ન ઉપ્પજ્જમાનં, ન ઉપ્પજ્જમાનં ન ઉપ્પન્નં.

૧૩. નિરુદ્ધનિરુજ્ઝમાનવારો

નિરુદ્ધં નિરુજ્ઝમાનં, નિરુજ્ઝમાનં નિરુદ્ધં.

ન નિરુદ્ધં ન નિરુજ્ઝમાનં, ન નિરુજ્ઝમાનં ન નિરુદ્ધં.

૧૪. અતિક્કન્તકાલવારો

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં તસ્સ ચિત્તં. યસ્સ વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં તસ્સ ચિત્તં.

યસ્સ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, ન નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં તસ્સ ચિત્તં. યસ્સ વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, ન ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં તસ્સ ચિત્તં.

સુદ્ધચિત્તસામઞ્ઞં

ધમ્મવારો

૧. ઉપ્પાદનિરોધકાલસમ્ભેદવારો

યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ.

યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ નિરુજ્ઝતિ, તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ નિરુજ્ઝતિ.

૨. ઉપ્પાદુપ્પન્નવારો

યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં. યં વા પન ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં. યં વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

૩. નિરોધુપ્પન્નવારો

યં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં. યં વા પન ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ.

યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં. યં વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ.

૪. ઉપ્પાદવારો

યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ. યં વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ. યં વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ.

યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ.

૫. નિરોધવારો

યં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ. યં વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ.

યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ, તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ. યં વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ, તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ.

યં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ.

યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ, તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ.

યં ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ.

યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ, તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ.

૬. ઉપ્પાદનિરોધવારો

યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ. યં વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ. યં વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ.

યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ.

૭. ઉપ્પજ્જમાનનનિરોધવારો

યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ. યં વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ. યં વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

૮. ઉપ્પજ્જમાનુપ્પન્નવારો

યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં, તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં. યં વા પન ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં.

યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જમાનં, તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં. યં વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જમાનં.

૯. નિરુજ્ઝમાનુપ્પન્નવારો

યં ચિત્તં નિરુજ્ઝમાનં, તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં. યં વા પન ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝમાનં.

યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝમાનં, તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં. યં વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝમાનં.

૧૦. ઉપ્પન્નુપ્પાદવારો

યં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ. યં વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં.

યં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ. યં વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં.

યં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં.

યં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં.

૧૧. અતીતાનાગતવારો

યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, નો ચ તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, નો ચ તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ.

યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, નો ચ તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યં વા પન ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, નો ચ તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ.

૧૨. ઉપ્પન્નુપ્પજ્જમાનવારો

ઉપ્પન્નં ઉપ્પજ્જમાનં, ઉપ્પજ્જમાનં ઉપ્પન્નં.

ન ઉપ્પન્નં ન ઉપ્પજ્જમાનં, ન ઉપ્પજ્જમાનં ન ઉપ્પન્નં.

૧૩. નિરુદ્ધનિરુજ્ઝમાનવારો

નિરુદ્ધં નિરુજ્ઝમાનં, નિરુજ્ઝમાનં નિરુદ્ધં.

ન નિરુદ્ધં ન નિરુજ્ઝમાનં, ન નિરુજ્ઝમાનં ન નિરુદ્ધં.

૧૪. અતિક્કન્તકાલવારો

યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં તં ચિત્તં. યં વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં તં ચિત્તં.

યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, ન નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં તં ચિત્તં. યં વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, ન ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં તં ચિત્તં.

સુદ્ધચિત્તસામઞ્ઞં

પુગ્ગલધમ્મવારો

૧. ઉપ્પાદનિરોધકાલસમ્ભેદવારો

યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ નિરુજ્ઝતિ.

૨. ઉપ્પાદુપ્પન્નવારો

યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

૩. નિરોધુપ્પન્નવારો

યસ્સ યં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ.

૪. ઉપ્પાદવારો

યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ.

યસ્સ યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ.

૫. નિરોધવારો

યસ્સ યં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ, તસ્સ તં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ, તસ્સ તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ, તસ્સ તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ.

યસ્સ યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ, તસ્સ તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ.

૬. ઉપ્પાદનિરોધવારો

યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ.

યસ્સ યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ.

૭. ઉપ્પજ્જમાનનનિરોધવારો

યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

યસ્સ યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ.

૮. ઉપ્પજ્જમાનુપ્પન્નવારો

યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં.

યસ્સ યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જમાનં, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જમાનં.

૯. નિરુજ્ઝમાનુપ્પન્નવારો

યસ્સ યં ચિત્તં નિરુજ્ઝમાનં, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં નિરુજ્ઝમાનં.

યસ્સ યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝમાનં, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝમાનં.

૧૦. ઉપ્પન્નુપ્પાદવારો

યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં.

યસ્સ યં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં.

યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં.

યસ્સ યં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં.

૧૧. અતીતાનાગતવારો

યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, નો ચ તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, નો ચ તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ.

યસ્સ યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ, નો ચ તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, નો ચ તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પન્નં, તસ્સ તં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જિત્થ.

૧૨. ઉપ્પન્નુપ્પજ્જમાનવારો

ઉપ્પન્નં ઉપ્પજ્જમાનં, ઉપ્પજ્જમાનં ઉપ્પન્નં.

ન ઉપ્પન્નં ન ઉપ્પજ્જમાનં, ન ઉપ્પજ્જમાનં ન ઉપ્પન્નં.

૧૩. નિરુદ્ધનિરુજ્ઝમાનવારો

નિરુદ્ધં નિરુજ્ઝમાનં, નિરુજ્ઝમાનં નિરુદ્ધં.

ન નિરુદ્ધં ન નિરુજ્ઝમાનં, ન નિરુજ્ઝમાનં ન નિરુદ્ધં.

૧૪. અતિક્કન્તકાલવારો

યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં તસ્સ તં ચિત્તં. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં તસ્સ તં ચિત્તં.

યસ્સ યં ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, ન નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં તસ્સ તં ચિત્તં. યસ્સ વા પન યં ચિત્તં ન નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, ન ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં તસ્સ તં ચિત્તં.

સુત્તન્તચિત્તમિસ્સકવિસેસો

યસ્સ સરાગં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ...પે॰... યસ્સ વીતરાગં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ સદોસં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ વીતદોસં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ સમોહં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ વીતમોહં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ સંખિત્તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ વિક્ખિત્તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ મહગ્ગતં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ અમહગ્ગતં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ સઉત્તરં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ અનુત્તરં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ સમાહિતં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ અસમાહિતં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ વિમુત્તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ અવિમુત્તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

અભિધમ્મચિત્તમિસ્સકવિસેસો

યસ્સ કુસલં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ...પે॰... યસ્સ અકુસલં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ અબ્યાકતં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ.

(એતેન ઉપાયેન યાવ સરણઅરણા ઉદ્ધરિતબ્બા.)

યસ્સ અરણં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ અરણં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન અરણં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ ન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ અરણં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ.

ચિત્તયમકમાતિકા નિટ્ઠિતા.

ધમ્મયમકં

પણ્ણત્તિવારો

પદસોધનવારો

અનુલોમં

કુસલા કુસલા ધમ્મા (યમ॰ ૩.ધમ્મયમક.૧ આદયો). કુસલા ધમ્મા કુસલા.

અકુસલા અકુસલા ધમ્મા. અકુસલા ધમ્મા અકુસલા.

અબ્યાકતા અબ્યાકતા ધમ્મા. અબ્યાકતા ધમ્મા અબ્યાકતા.

પચ્ચનીકં

ન કુસલા ન કુસલા ધમ્મા. ન કુસલા ધમ્મા ન કુસલા.

ન અકુસલા ન અકુસલા ધમ્મા. ન અકુસલા ધમ્મા ન અકુસલા.

ન અબ્યાકતા ન અબ્યાકતા ધમ્મા. ન અબ્યાકતા ધમ્મા ન અબ્યાકતા.

પદસોધનમૂલચક્કવારો

અનુલોમં

કુસલા કુસલા ધમ્મા. ધમ્મા અકુસલા ધમ્મા.

કુસલા કુસલા ધમ્મા. ધમ્મા અબ્યાકતા ધમ્મા.

અકુસલા અકુસલા ધમ્મા. ધમ્મા કુસલા ધમ્મા.

અકુસલા અકુસલા ધમ્મા. ધમ્મા અબ્યાકતા ધમ્મા.

અબ્યાકતા અબ્યાકતા ધમ્મા. ધમ્મા કુસલા ધમ્મા.

અબ્યાકતા અબ્યાકતા ધમ્મા. ધમ્મા અકુસલા ધમ્મા.

પચ્ચનીકં

ન કુસલા ન કુસલા ધમ્મા. ન ધમ્મા ન અકુસલા ધમ્મા.

ન કુસલા ન કુસલા ધમ્મા. ન ધમ્મા ન અબ્યાકતા ધમ્મા.

ન અકુસલા ન અકુસલા ધમ્મા. ન ધમ્મા ન કુસલા ધમ્મા.

ન અકુસલા ન અકુસલા ધમ્મા. ન ધમ્મા ન અબ્યાકતા ધમ્મા.

ન અબ્યાકતા ન અબ્યાકતા ધમ્મા. ન ધમ્મા ન કુસલા ધમ્મા.

ન અબ્યાકતા ન અબ્યાકતા ધમ્મા. ન ધમ્મા ન અકુસલા ધમ્મા.

સુદ્ધધમ્મવારો

અનુલોમં

કુસલા ધમ્મા. ધમ્મા કુસલા.

અકુસલા ધમ્મા. ધમ્મા અકુસલા.

અબ્યાકતા ધમ્મા. ધમ્મા અબ્યાકતા.

પચ્ચનીકં

ન કુસલા ન ધમ્મા. ન ધમ્મા ન કુસલા.

ન અકુસલા ન ધમ્મા. ન ધમ્મા ન અકુસલા.

ન અબ્યાકતા ન ધમ્મા. ન ધમ્મા ન અબ્યાકતા.

સુદ્ધધમ્મમૂલચક્કવારો

અનુલોમં

કુસલા ધમ્મા. ધમ્મા અકુસલા.

કુસલા ધમ્મા. ધમ્મા અબ્યાકતા.

અકુસલા ધમ્મા. ધમ્મા કુસલા.

અકુસલા ધમ્મા. ધમ્મા અબ્યાકતા.

અબ્યાકતા ધમ્મા. ધમ્મા કુસલા.

અબ્યાકતા ધમ્મા. ધમ્મા અકુસલા.

પચ્ચનીકં

ન કુસલા ન ધમ્મા. ન ધમ્મા ન અકુસલા.

ન કુસલા ન ધમ્મા. ન ધમ્મા ન અબ્યાકતા.

ન અકુસલા ન ધમ્મા. ન ધમ્મા ન કુસલા.

ન અકુસલા ન ધમ્મા. ન ધમ્મા ન અબ્યાકતા.

ન અબ્યાકતા ન ધમ્મા. ન ધમ્મા ન કુસલા.

ન અબ્યાકતા ન ધમ્મા. ન ધમ્મા ન અકુસલા.

ધમ્મયમકમાતિકા નિટ્ઠિતા.

ઇન્દ્રિયયમકં

પણ્ણત્તિવારો

બાવીસતિન્દ્રિયાનિ (યમ॰ ૩.ઇન્દ્રિયયમક.૧ આદયો) – ચક્ખુન્દ્રિયં સોતિન્દ્રિયં ઘાનિન્દ્રિયં જિવ્હિન્દ્રિયં કાયિન્દ્રિયં મનિન્દ્રિયં ઇત્થિન્દ્રિયં પુરિસિન્દ્રિયં જીવિતિન્દ્રિયં સુખિન્દ્રિયં દુક્ખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયં દોમનસ્સિન્દ્રિયં ઉપેક્ખિન્દ્રિયં સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિયં અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં અઞ્ઞિન્દ્રિયં અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

પદસોધનવારો

અનુલોમં

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ચક્ખુન્દ્રિયં ચક્ખુ.

સોતં સોતિન્દ્રિયં, સોતિન્દ્રિયં સોતં.

ઘાનં ઘાનિન્દ્રિયં, ઘાનિન્દ્રિયં ઘાનં.

જિવ્હા જિવ્હિન્દ્રિયં, જિવ્હિન્દ્રિયં જિવ્હા.

કાયો કાયિન્દ્રિયં, કાયિન્દ્રિયં કાયો.

મનો મનિન્દ્રિયં, મનિન્દ્રિયં મનો.

ઇત્થી ઇત્થિન્દ્રિયં, ઇત્થિન્દ્રિયં ઇત્થી.

પુરિસો પુરિસિન્દ્રિયં, પુરિસિન્દ્રિયં પુરિસો.

જીવિતં જીવિતિન્દ્રિયં, જીવિતિન્દ્રિયં જીવિતં.

સુખં સુખિન્દ્રિયં, સુખિન્દ્રિયં સુખં.

દુક્ખં દુક્ખિન્દ્રિયં, દુક્ખિન્દ્રિયં દુક્ખં.

સોમનસ્સં સોમનસ્સિન્દ્રિયં, સોમનસ્સિન્દ્રિયં સોમનસ્સં.

દોમનસ્સં દોમનસ્સિન્દ્રિયં, દોમનસ્સિન્દ્રિયં દોમનસ્સં.

ઉપેક્ખા ઉપેક્ખિન્દ્રિયં, ઉપેક્ખિન્દ્રિયં ઉપેક્ખા.

સદ્ધા સદ્ધિન્દ્રિયં, સદ્ધિન્દ્રિયં સદ્ધા.

વીરિયં વીરિયિન્દ્રિયં, વીરિયિન્દ્રિયં વીરિયં.

સતિ સતિન્દ્રિયં, સતિન્દ્રિયં સતિ.

સમાધિ સમાધિન્દ્રિયં, સમાધિન્દ્રિયં સમાધિ.

પઞ્ઞા પઞ્ઞિન્દ્રિયં, પઞ્ઞિન્દ્રિયં પઞ્ઞા.

અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં, અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ.

અઞ્ઞં અઞ્ઞિન્દ્રિયં, અઞ્ઞિન્દ્રિયં અઞ્ઞં.

અઞ્ઞાતાવી અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં, અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં અઞ્ઞાતાવી.

પચ્ચનીકં

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ચક્ખુન્દ્રિયં ન ચક્ખુ.

ન સોતં ન સોતિન્દ્રિયં, ન સોતિન્દ્રિયં ન સોતં.

ન ઘાનં ન ઘાનિન્દ્રિયં, ન ઘાનિન્દ્રિયં ન ઘાનં.

ન જિવ્હા ન જિવ્હિન્દ્રિયં, ન જિવ્હિન્દ્રિયં ન જિવ્હા.

ન કાયો ન કાયિન્દ્રિયં, ન કાયિન્દ્રિયં ન કાયો.

ન મનો ન મનિન્દ્રિયં, ન મનિન્દ્રિયં ન મનો.

ન ઇત્થી ન ઇત્થિન્દ્રિયં, ન ઇત્થિન્દ્રિયં ન ઇત્થી.

ન પુરિસો ન પુરિસિન્દ્રિયં, ન પુરિસિન્દ્રિયં ન પુરિસો.

ન જીવિતં ન જીવિતિન્દ્રિયં, ન જીવિતિન્દ્રિયં ન જીવિતં.

ન સુખં ન સુખિન્દ્રિયં, ન સુખિન્દ્રિયં ન સુખં.

ન દુક્ખં ન દુક્ખિન્દ્રિયં, ન દુક્ખિન્દ્રિયં ન દુક્ખં.

ન સોમનસ્સં ન સોમનસ્સિન્દ્રિયં, ન સોમનસ્સિન્દ્રિયં ન સોમનસ્સં.

ન દોમનસ્સં ન દોમનસ્સિન્દ્રિયં, ન દોમનસ્સિન્દ્રિયં ન દોમનસ્સં.

ન ઉપેક્ખા ન ઉપેક્ખિન્દ્રિયં, ન ઉપેક્ખિન્દ્રિયં ન ઉપેક્ખા.

ન સદ્ધા ન સદ્ધિન્દ્રિયં, ન સદ્ધિન્દ્રિયં ન સદ્ધા.

ન વીરિયં ન વીરિયિન્દ્રિયં, ન વીરિયિન્દ્રિયં ન વીરિયં.

ન સતિ ન સતિન્દ્રિયં, ન સતિન્દ્રિયં ન સતિ.

ન સમાધિ ન સમાધિન્દ્રિયં, ન સમાધિન્દ્રિયં ન સમાધિ.

ન પઞ્ઞા ન પઞ્ઞિન્દ્રિયં, ન પઞ્ઞિન્દ્રિયં ન પઞ્ઞા.

ન અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ ન અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં, ન અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં ન અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ.

ન અઞ્ઞં ન અઞ્ઞિન્દ્રિયં, ન અઞ્ઞિન્દ્રિયં ન અઞ્ઞં.

ન અઞ્ઞાતાવી ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં, ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં ન અઞ્ઞાતાવી.

પદસોધનમૂલચક્કવારો

અનુલોમં

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સોતિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ઘાનિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા જિવ્હિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા કાયિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા મનિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ઇત્થિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા પુરિસિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા જીવિતિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સુખિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા દુક્ખિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સોમનસ્સિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા દોમનસ્સિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ઉપેક્ખિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સદ્ધિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા વીરિયિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સતિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સમાધિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા પઞ્ઞિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞિન્દ્રિયં.

ચક્ખુ ચક્ખુન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

સોતં સોતિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

સોતં સોતિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ઘાનં ઘાનિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

ઘાનં ઘાનિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

જિવ્હા જિવ્હિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

જિવ્હા જિવ્હિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

કાયો કાયિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

કાયો કાયિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

મનો મનિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

મનો મનિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ઇત્થી ઇત્થિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

ઇત્થી ઇત્થિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

પુરિસો પુરિસિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

પુરિસો પુરિસિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

જીવિતં જીવિતિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

જીવિતં જીવિતિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

સુખં સુખિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

સુખં સુખિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

દુક્ખં દુક્ખિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

દુક્ખં દુક્ખિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

સોમનસ્સં સોમનસ્સિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

સોમનસ્સં સોમનસ્સિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

દોમનસ્સં દોમનસ્સિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

દોમનસ્સં દોમનસ્સિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ઉપેક્ખા ઉપેક્ખિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

ઉપેક્ખા ઉપેક્ખિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

સદ્ધા સદ્ધિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

સદ્ધા સદ્ધિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

વીરિયં વીરિયિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

વીરિયં વીરિયિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

સતિ સતિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

સતિ સતિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

સમાધિ સમાધિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

સમાધિ સમાધિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

પઞ્ઞા પઞ્ઞિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

પઞ્ઞા પઞ્ઞિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

અઞ્ઞં અઞ્ઞિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

અઞ્ઞં અઞ્ઞિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

અઞ્ઞાતાવી અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰....

અઞ્ઞાતાવી અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞિન્દ્રિયં.

પચ્ચનીકં

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સોતિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ઘાનિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન જિવ્હિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન કાયિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન મનિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ઇત્થિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન પુરિસિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન જીવિતિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સુખિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન દુક્ખિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સોમનસ્સિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન દોમનસ્સિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ઉપેક્ખિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સદ્ધિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન વીરિયિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સતિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સમાધિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન પઞ્ઞિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞિન્દ્રિયં.

ન ચક્ખુ ન ચક્ખુન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન સોતં ન સોતિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન ઘાનં ન ઘાનિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન જિવ્હા ન જિવ્હિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન કાયો ન કાયિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન મનો ન મનિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન ઇત્થી ન ઇત્થિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન પુરિસો ન પુરિસિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન જીવિતં ન જીવિતિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન સુખં ન સુખિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન દુક્ખં ન દુક્ખિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન સોમનસ્સં ન સોમનસ્સિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન દોમનસ્સં ન દોમનસ્સિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન ઉપેક્ખા ન ઉપેક્ખિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન સદ્ધા ન સદ્ધિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન વીરિયં ન વીરિયિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન સતિ ન સતિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન સમાધિ ન સમાધિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન પઞ્ઞા ન પઞ્ઞિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ ન અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન અઞ્ઞં ન અઞ્ઞિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં.

ન અઞ્ઞાતાવી ન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુન્દ્રિયં...પે०... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞિન્દ્રિયં.

સુદ્ધિન્દ્રિયવારો

અનુલોમં

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ.

સોતં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સોતં.

ઘાનં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ઘાનં.

જિવ્હા ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા જિવ્હા.

કાયો ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા કાયો.

મનો ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા મનો.

ઇત્થી ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ઇત્થી.

પુરિસો ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા પુરિસો.

જીવિતં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા જીવિતં.

સુખં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સુખં.

દુક્ખં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા દુક્ખં.

સોમનસ્સં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સોમનસ્સં.

દોમનસ્સં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા દોમનસ્સં.

ઉપેક્ખા ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ઉપેક્ખા.

સદ્ધા ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સદ્ધા.

વીરિયં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા વીરિયં.

સતિ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સતિ.

સમાધિ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સમાધિ.

પઞ્ઞા ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા પઞ્ઞા.

અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ.

અઞ્ઞં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞં.

અઞ્ઞાતાવી ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

પચ્ચનીકં

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ.

ન સોતં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સોતં.

ન ઘાનં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ઘાનં.

ન જિવ્હા ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન જિવ્હા.

ન કાયો ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન કાયો.

ન મનો ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન મનો.

ન ઇત્થી ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ઇત્થી.

ન પુરિસો ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન પુરિસો.

ન જીવિતં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન જીવિતં.

ન સુખં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સુખં.

ન દુક્ખં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન દુક્ખં.

ન સોમનસ્સં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સોમનસ્સં.

ન દોમનસ્સં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન દોમનસ્સં.

ન ઉપેક્ખા ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ઉપેક્ખા.

ન સદ્ધા ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સદ્ધા.

ન વીરિયં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન વીરિયં.

ન સતિ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સતિ.

ન સમાધિ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સમાધિ.

ન પઞ્ઞા ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન પઞ્ઞા.

ન અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ.

ન અઞ્ઞં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞં.

ન અઞ્ઞાતાવી ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

સુદ્ધિન્દ્રિયમૂલચક્કવારો

અનુલોમં

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સોતં.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ઘાનં.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા જિવ્હા.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા કાયો.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા મનો.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ઇત્થી.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા પુરિસો.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા જીવિતં.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સુખં.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા દુક્ખં.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સોમનસ્સં.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા દોમનસ્સં.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ઉપેક્ખા.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સદ્ધા.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા વીરિયં.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સતિ.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા સમાધિ.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા પઞ્ઞા.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞં.

ચક્ખુ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

સોતં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

ઘાનં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

જિવ્હા ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

કાયો ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

મનો ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

ઇત્થી ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

પુરિસો ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

જીવિતં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

સુખં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

દુક્ખં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

સોમનસ્સં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

દોમનસ્સં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

ઉપેક્ખા ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

સદ્ધા ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

વીરિયં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

સતિ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

સમાધિ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

પઞ્ઞા ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

અઞ્ઞં ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞાતાવી.

અઞ્ઞાતાવી ઇન્દ્રિયં, ઇન્દ્રિયા ચક્ખુ...પે॰... ઇન્દ્રિયા અઞ્ઞં.

પચ્ચનીકં

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સોતં.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ઘાનં.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન જિવ્હા.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન કાયો.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન મનો.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ઇત્થી.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન પુરિસો.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન જીવિતં.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સુખં.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન દુક્ખં.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સોમનસ્સં.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન દોમનસ્સં.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ઉપેક્ખા.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સદ્ધા.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન વીરિયં.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સતિ.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન સમાધિ.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન પઞ્ઞા.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞં.

ન ચક્ખુ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન સોતં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન ઘાનં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન જિવ્હા ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન કાયો ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન મનો ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન ઇત્થી ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન પુરિસો ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન જીવિતં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન સુખં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન દુક્ખં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન સોમનસ્સં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન દોમનસ્સં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન ઉપેક્ખા ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન સદ્ધા ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન વીરિયં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન સતિ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન સમાધિ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન પઞ્ઞા ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિ ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન અઞ્ઞં ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞાતાવી.

ન અઞ્ઞાતાવી ન ઇન્દ્રિયં, ન ઇન્દ્રિયા ન ચક્ખુ...પે॰... ન ઇન્દ્રિયા ન અઞ્ઞં.

ઇન્દ્રિયયમકમાતિકા નિટ્ઠિતા.

યમકમાતિકા નિટ્ઠિતા.

૭. પટ્ઠાનમાતિકા

હેતુપચ્ચયો આરમ્મણપચ્ચયો અધિપતિપચ્ચયો અનન્તરપચ્ચયો સમનન્તરપચ્ચયો સહજાતપચ્ચયો અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો નિસ્સયપચ્ચયો ઉપનિસ્સયપચ્ચયો પુરેજાતપચ્ચયો પચ્છાજાતપચ્ચયો આસેવનપચ્ચયો કમ્મપચ્ચયો વિપાકપચ્ચયો આહારપચ્ચયો ઇન્દ્રિયપચ્ચયો ઝાનપચ્ચયો મગ્ગપચ્ચયો સમ્પયુત્તપચ્ચયો વિપ્પયુત્તપચ્ચયો અત્થિપચ્ચયો નત્થિપચ્ચયો વિગતપચ્ચયો અવિગતપચ્ચયોતિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.પચ્ચયુદ્દેસ).

પટ્ઠાનમાતિકા નિટ્ઠિતા.

નિગમનં

સત્તપ્પકરણનામતો , અભિધમ્મમદેસયિ;
દેવાતિદેવો દેવાનં, દેવલોકમ્હિ તં પુરે.

તસ્સાયં **માતિકા** સબ્બા, સકલસ્સાપિ ઉદ્ધરા;
ચિરટ્ઠિતત્થં ધમ્મસ્સ, તં પગ્ગણ્હન્તુ સાધવો.

દ્વાવીસતિ તિકા ચેવ, તથેવ હેતુગોચ્છકં;
ચૂળન્તરદુકા સત્ત, ગોચ્છકા ચ તતો પરં.

મહન્તરદુકા ચાપિ, તતો ચુદ્દસ નિદ્દિસે;
ગોચ્છકાનિ દુવે પિટ્ઠિ-દુકાનિટ્ઠારસેદિસા.

દ્વાચત્તાલીસ સુત્તન્ત-દુકા તેવન્તિ પઞ્ચધા;
સત્તપ્પકરણિકા ભિન્ના, ધમ્મસઙ્ગણિમાતિકા.

અભિધમ્મમાતિકાપાળિ નિટ્ઠિતા.

નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

મોહવિચ્છેદની

ગન્થારમ્ભકથા

૧. કારુઞ્ઞભાવિતં યસ્સ, ઞાણચક્ખુ મહોદયં.
અન્ધભૂતસ્સ લોકસ્સ, જાતં સામઞ્ઞલોચનં.

૨. તં બુદ્ધં સુગતં ધીરં, સસદ્ધમ્મં સસાવકં.
વન્દિત્વાનુસ્સરિત્વા ચ, થોમેત્વા ચ વિનાયકં.

૩. થેરે ચ થિરસીલાદિ-ગુણાલઙ્કારસોભિતે.
સાસનુજ્જોતકે ધીરે, પુબ્બકે વંસપાલકે.

૪. વિસુદ્ધિદેવદેવો યં, દેવાનં તિદસાલયે.
પઞ્ઞાય દેસયી તસ્સ, અભિધમ્મસ્સ માતિકા.

૫. યા તસ્સા વિપુલત્થાય, ધમ્મસઙ્ગણિઆદિહિ.
અનેકેહિ પકારેહિ, પાળિઅટ્ઠકથાહિ ચ.

૬. અત્થો વિનિચ્છયો ચેવ,
વિભત્તો સાગરૂપમો;
અનન્તનયવોકિણ્ણો,
દુક્ખોગાહો યતો તતો.

૭. સમાસેનાભિધમ્મત્થં, માતિકામુખતોખિલં.
ઞાતુકામેહિ સુદ્ધેહિ, અન્તેવાસીહિ યાચિતો.

૮. સઙ્ખિત્વાન નયતો, પાળિઅટ્ઠકથાગતં.
અત્થં વિનિચ્છયઞ્ચેવ, સમાસેન નિરાકુલં.

૯. સામત્થિયગતં અત્થં, નિકાયન્તરનિસ્સટં.
મહાવિહારવાસીનં, કમાભતનયાનુગં.

૧૦. દીપયન્તો નયઞ્ઞૂનં, સદા સમ્મોદકારિનિં.
મોહવિચ્છેદનિં નામ, કરિસ્સામત્થવણ્ણનન્તિ.

ગન્થારમ્ભકથા નિટ્ઠિતા.

૧. ધમ્મસઙ્ગણીમાતિકા

તિકપદત્થવણ્ણના

તત્થ **અભિધમ્મસ્સ માતિકા**તિ એત્થ કેનટ્ઠેન **અભિધમ્મો**? ધમ્માતિરેકધમ્મવિસેસટ્ઠેન. અતિરેકવિસેસત્થદીપકો હિ એત્થ અભિ-સદ્દો ''બાળ્હા મે દુક્ખા વેદના અભિક્કમન્તિ, નો પટિક્કમન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૮૭; ૫.૧૯૫, ૧૦૨૨; મ॰ નિ॰ ૩.૩૮૪, ૩૮૯), અભિક્કન્તવણ્ણા''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૧; ખુ॰ પા॰ ૫.૧; સુ॰ નિ॰ મઙ્ગલસુત્ત; વિ॰ વ॰ ૮૫૭) વિય, તસ્મા યથા સમુસ્સિતેસુ બહૂસુ છત્તેસુ ચેવ ધજેસુ ચ યં અતિરેકપ્પમાણં, વિસેસવણ્ણસણ્ઠાનઞ્ચ છત્તં, તં અતિચ્છત્તં, યો અતિરેકપ્પમાણો, વિસેસવણ્ણસણ્ઠાનો ચ ધજો, સો અતિદ્ધજોતિ ચ વુચ્ચતિ, એવમેવ અયમ્પિ ધમ્મો ધમ્માતિરેકધમ્મવિસેસટ્ઠેન ''અભિધમ્મો''તિ વુચ્ચતિ. ભગવતા હિ સુત્તન્તં પત્વા ખન્ધાયતનધાતુસચ્ચઇન્દ્રિયપચ્ચયાકારાદયો ધમ્મા એકદેસેન વિભત્તા, ન નિપ્પદેસેન, અભિધમ્મં પત્વા પન અનેકેહિ નયવિસેસેહિ નિપ્પદેસતોવ વિભત્તા. એવં ધમ્માતિરેકધમ્મવિસેસટ્ઠેન ''અભિધમ્મો''તિ વેદિતબ્બો.

કેનટ્ઠેન **માતિકા**? માતુસમટ્ઠેન. માતા વિયાતિ હિ માતિકા યથા પદુમિકં મુખન્તિ. યથા હિ માતા નાનાવિધે પુત્તે પસવતિ, તે પાલેતિ, પોસેતિ ચ, એવમયમ્પિ નાનાવિધે ધમ્મે, અત્થે ચ પસવતિ, તે ચ અવિનસ્સમાને પાલેતિ, પોસેતિ ચ, તસ્મા ''માતિકા''તિ વુચ્ચતિ. માતિકં હિ નિસ્સાય ધમ્મસઙ્ગણીઆદિસત્તપ્પકરણવસેન વિત્થારિયમાના અનન્તાપરિમાણા ધમ્મા, અત્થા ચ તાય પસુતા, પાલિતા, પોસિતા વિય ચ હોન્તિ. તથા હિ **ધમ્મસઙ્ગણિપ્પકરણે** ચતસ્સો વિભત્તિયો ચિત્તવિભત્તિ રૂપવિભત્તિ નિક્ખેપરાસિ અત્થુદ્ધારોતિ . તત્થ નાનાનયેહિ એકૂનનવુતિચિત્તવિભાવિની ચિત્તવિભત્તિ વિત્થારિયમાના અનન્તાપરિમાણભાણવારા હોતિ, તદનન્તરં એકવિધાદિના રૂપવિભાવિની રૂપવિભત્તિ વિત્થારિયમાના અનન્તાપરિમાણભાણવારા હોતિ, તદનન્તરં મૂલખન્ધદ્વારાદીનિ નિક્ખિપિત્વા દેસિતો નિક્ખેપરાસિ વિત્થારિયમાનો અનન્તાપરિમાણભાણવારો હોતિ, તદનન્તરં તેપિટકસ્સ બુદ્ધવચનસ્સ અટ્ઠકથાભૂતો અત્થુદ્ધારો વિત્થારિયમાનો અનન્તાપરિમાણભાણવારો હોતિ. એવમિદં ધમ્મસઙ્ગણિપ્પકરણં વાચનામગ્ગતો અતિરેકતેરસમત્તભાણવારમ્પિ સમાનં વિત્થારિયમાનં અનન્તાપરિમાણભાણવારં હોતિ.

તથા **વિભઙ્ગપ્પકરણે** ખન્ધવિભઙ્ગો આયતનધાતુસચ્ચઇન્દ્રિયપચ્ચયાકારસતિપટ્ઠાનસમ્મપ્પધાનઇદ્ધિપાદબોજ્ઝઙ્ગમગ્ગઝાનઅપ્પમઞ્ઞાસિક્ખાપદપટિસમ્ભિદાઞાણખુદ્દકવત્થુધમ્મહદયવિભઙ્ગાતિ અટ્ઠારસ વિભઙ્ગા વિભત્તા, તે સુત્તન્તભાજનીયઅભિધમ્મભાજનીયાદિનાનાનયેહિ વિત્થારિયમાના પચ્ચેકં અનન્તાપરિમાણભાણવારા હોન્તિ. એવમિદં વિભઙ્ગપ્પકરણં વાચનામગ્ગતો પઞ્ચતિંસમત્તભાણવારમ્પિ સમાનં વિત્થારિયમાનં અનન્તાપરિમાણભાણવારં હોતિ.

તથા **ધાતુકથાપકરણં** ''સઙ્ગહો અસઙ્ગહો''તિઆદિના ચુદ્દસવિધેન વિભત્તં વાચનામગ્ગતો અતિરેકછભાણવારમત્તમ્પિ સમાનં વિત્થારિયમાનં અનન્તાપરિમાણભાણવારં હોતિ.

તથા **પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિપ્પકરણં** ખન્ધપઞ્ઞત્તિ આયતનધાતુસચ્ચઇન્દ્રિયપુગ્ગલપઞ્ઞત્તીતિ છબ્બિધેન વિભત્તં વાચનામગ્ગતો અતિરેકપઞ્ચભાણવારમત્તમ્પિ વિત્થારિયમાનં અનન્તાપરિમાણભાણવારં હોતિ.

તથા **કથાવત્થુપ્પકરણં** સકવાદે પઞ્ચ સુત્તસતાનિ, પરવાદે પઞ્ચ સુત્તસતાનીતિ સુત્તસહસ્સં સમોધાનેત્વા વિભત્તં વાચનામગ્ગતો સઙ્ગીતિઆરોપિતનયેન દીઘનિકાયપ્પમાણમ્પિ વિત્થારિયમાનં અનન્તાપરિમાણભાણવારં હોતિ.

તથા **યમકપ્પકરણં** મૂલયમકં ખન્ધાયતનધાતુસચ્ચસઙ્ખારઅનુસયચિત્તધમ્મઇન્દ્રિયયમકન્તિ દસવિધેન વિભત્તં વાચનામગ્ગતો વીસભાણવારસતમ્પિ વિત્થારિયમાનં અનન્તાપરિમાણભાણવારં હોતિ.

પટ્ઠાનપ્પકરણં હેતુપચ્ચયઆરમ્મણપચ્ચયાદિચતુવીસતિપચ્ચયે ગહેત્વા તિકપટ્ઠાનાદિચતુવીસતિવિધેન વિભત્તં પચ્ચેકં કતિપયભાણવારમ્પિ વિત્થારિયમાનં અનન્તાપરિમાણભાણવારં હોતિ. એવં અનન્તાપરિમાણાનં ધમ્માનં, અત્થાનઞ્ચ પસવનતો, પાલનતો, પોસનતો ચ ''માતા વિયાતિ માતિકા''તિ વુચ્ચતિ. પાલનપોસનઞ્ચેત્થ સમ્મુટ્ઠાનં, વિરદ્ધાનઞ્ચ પાળિઅત્થાનં માતિકાનુસારેન સલ્લક્ખેત્વા સમાનયનતો, રક્ખણતો ચ વેદિતબ્બં. સા પનાયં પરિચ્છેદતો ધમ્મસઙ્ગણીમાતિકા વિભઙ્ગમાતિકા ધાતુકથામાતિકા પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિમાતિકા કથાવત્થુમાતિકા યમકમાતિકા પટ્ઠાનમાતિકાતિ સત્તન્નં પકરણાનં આદિમ્હિ ઠપિતા સત્તવિધા હોતિ.

તત્થ ધમ્મસઙ્ગણીમાતિકા આદિ, સાપિ તિકમાતિકા દુકમાતિકાતિ દુવિધા. તત્થ દ્વાવીસતિ તિકા **તિકમાતિકા** નામ. દ્વેચત્તાલીસસતદુકા **દુકમાતિકા** નામ, સા પુન આહચ્ચભાસિતા સાવકભાસિતાતિ દુવિધા. તત્થ દ્વાવીસતિ તિકા ચેવ, ''હેતૂ ધમ્મા ન હેતૂ ધમ્મા...પે॰... સરણા ધમ્મા અરણા ધમ્મા''તિ ઇમે ચ સતં દુકાતિ અયં **આહચ્ચભાસિતા** સમ્માસમ્બુદ્ધદેસિતા સત્તન્નં પકરણાનં માતિકા નામ, તદનન્તરા ''વિજ્જાભાગિનો ધમ્મા અવિજ્જાભાગિનો ધમ્મા...પે॰... ખયેઞાણં અનુપ્પાદેઞાણ''ન્તિ ઇમે દ્વાચત્તાલીસ સુત્તન્તિકદુકા ધમ્મસેનાપતિસારિપુત્તત્થેરેન ઠપિતત્તા **સાવકભાસિતા** નામ. ઇમે ઠપેન્તો પન થેરો ન સામુક્કંસિકેન અત્તનો ઞાણેન ઠપેસિ, એકુત્તરિયં પન એકકનિપાતદુકનિપાતસઙ્ગીતિસુત્તદસુત્તરસુત્તેહિ સમોધાનેત્વા આભિધમ્મિકત્થેરાનં સુત્તન્તં પત્વા અકિલમનત્થં ઠપેસિ.

સા પુન સપ્પદેસનિપ્પદેસવસેન દ્વે કોટ્ઠાસા હોન્તિ. એત્થ હિ નવ તિકા, એકસત્તતિ ચ દુકા સપ્પદેસાનં સાવસેસાનં નામરૂપાનં પરિગ્ગહિતત્તા **સપ્પદેસા** નામ, અવસેસા તેરસ તિકા, એકસત્તતિ ચ દુકા નિપ્પદેસાનં નિરવસેસાનં નામરૂપાનં ગહિતત્તા **નિપ્પદેસા** નામ. તેસં વિભાગો તત્થ તત્થેવ આવિ ભવિસ્સતિ. તથા નામલાભવસેન દ્વિધા. સબ્બેવ હિ એતે તિકદુકા આદિપદવસેન, સબ્બપદવસેન ચાતિ દ્વિધા નામં લભન્તિ. તત્થ ''કુસલા ધમ્મા, અકુસલા ધમ્મા, અબ્યાકતા ધમ્મા''તિ અયં તાવ **આદિપદવસેન** લદ્ધનામો કુસલત્તિકો નામ. ''સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા ધમ્મા...પે॰... ધમ્મા''તિ અયં **સબ્બપદવસેન** લદ્ધનામો વેદનાત્તિકો નામ. એવં સબ્બેસમ્પિ તિકદુકાનં નામં વેદિતબ્બં.

સા પનેસા પઞ્ચદસહિ પરિચ્છેદેહિ વવત્થિતા. તિકાનં હિ એકો પરિચ્છેદો, દુકાનં ચુદ્દસ . ''હેતૂ ધમ્મા નહેતૂ ધમ્મા''તિઆદયો હિ છ દુકા ગન્થતો ચ અત્થતો ચ અઞ્ઞમઞ્ઞસમ્બન્ધેન કણ્ણિકા વિય, ઘટા વિય ચ હુત્વા ઠિતત્તા ''હેતુગોચ્છકો''તિ વુચ્ચતિ. તતો અપરે ''સપ્પચ્ચયા ધમ્મા''તિઆદયો સત્ત દુકા અઞ્ઞમઞ્ઞં અસમ્બન્ધા કેવલં દુકસામઞ્ઞેન ઉચ્ચિનિત્વા ગોચ્છકન્તરે ઠપિતત્તા, અઞ્ઞેહિ ચ અન્તરદુકેહિ ચૂળકત્તા ''ચૂળન્તરદુકા''તિ વેદિતબ્બા. તતો પરં આસવદુકાદીનં છન્નં દુકાનં વસેન આસવગોચ્છકો નામ. તતો સંયોજનદુકાદીનં છન્નં વસેન સંયોજનગોચ્છકો નામ. તથા ગન્થઓઘયોગનીવરણદુકાદીનં છન્નં છન્નં વસેન ગન્થઓઘયોગનીવરણગોચ્છકા નામ. પરામાસદુકાદીનં પઞ્ચન્નં વસેન પરામાસગોચ્છકો નામ. તતો પરં સારમ્મણદુકાદયો ચતુદ્દસ દુકા મહન્તરદુકા નામ. તતો પરં ઉપાદાનદુકાદયો છ દુકા ઉપાદાનગોચ્છકો નામ. તતો કિલેસદુકાદયો અટ્ઠદુકા કિલેસગોચ્છકો નામ. તતો પરં દસ્સનેનપહાતબ્બદુકાદયો અટ્ઠારસ દુકા અભિધમ્મમાતિકાય પરિયોસાને ઠપિતત્તા પિટ્ઠિદુકા નામ. વિજ્જાભાગિયદુકાદયો પન દ્વાચત્તાલીસ દુકા સુત્તન્તિકદુકા નામ. એવમેતિસ્સા પઞ્ચદસહિ પરિચ્છેદેહિ વવત્થિતાય તાવ અયં અત્થવણ્ણના ભવિસ્સતિ.

કુસલત્તિકવણ્ણના

યસ્મા પનેત્થ તિકમાતિકા આદિ, તત્થાપિ કુસલત્તિકો આદિ, તસ્મા કુસલત્તિકસ્સ તાવ –

> અત્થતો ભૂમિભેદા ચ, પચ્ચેકં સમ્પયોગતો;
> ઉદ્દેસતો ચ ધમ્માનં, લક્ખણાદિવિભાગતો.
>
> સઙ્ગહા સુઞ્ઞતો ચેવ, વિસયાદિપ્પભેદતો;
> યથાનુરૂપં સબ્બત્થ, વેદિતબ્બો વિનિચ્છયો.

તત્થ **અત્થતો** તાવ **કુસલા ધમ્મા**તિ એત્થ **કુસલ**સદ્દો આરોગ્યાનવજ્જછેકસુખવિપાકેસુ દિસ્સતિ. અયં હિ ''કચ્ચિ નુ ભોતો કુસલં, કચ્ચિ ભોતો અનામય''ન્તિઆદીસુ (જા॰ ૧.૧૫.૨૪૬; ૨.૨૦.૧૨૯) આરોગ્યે દિસ્સતિ. ''કતમો પન, ભન્તે, કાયસમાચારો કુસલો ? યો ખો, મહારાજ, કાયસમાચારો અનવજ્જો''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૩૬૧) અનવજ્જે. ''કુસલો ત્વં રથસ્સ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાન''ન્તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૮૭) છેકે. ''કુસલસ્સ કમ્મસ્સ કતત્તા ઉપચિતત્તા''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૪૩૧) સુખવિપાકે. સ્વાયમિધ આરોગ્યેપિ અનવજ્જેપિ સુખવિપાકેપિ વત્તતિ. યથેવ હિ રૂપકાયે નિબ્યાધિતાય આરોગ્યટ્ઠેન કુસલં વુત્તં, એવં અરૂપધમ્મેપિ કિલેસબ્યાધિનો અભાવેન આરોગ્યટ્ઠેન કુસલં વેદિતબ્બં. કિલેસવજ્જસ્સ પન અભાવા અનવજ્જટ્ઠેન કુસલં.

ધમ્મ-સદ્દો પનાયં પરિયત્તિહેતુગુણનિસ્સત્તનિજ્જીવતાદીસુ દિસ્સતિ. અયં હિ ''ધમ્મં પરિયાપુણાતિ સુત્તં ગેય્ય''ન્તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૦૨) પરિયત્તિયં દિસ્સતિ. ''હેતુમ્હિ ઞાણં ધમ્મપટિસમ્ભિદા''તિઆદીસુ (વિભ॰ ૭૨૦) હેતુમ્હિ. ''ન હિ ધમ્મો અધમ્મો ચ, ઉભો સમવિપાકિનો''તિઆદીસુ (થેરગા॰ ૩૦૪) ગુણે. ''ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી વિહરતી''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૩) નિસ્સત્તનિજ્જીવતાયં, સ્વાયમિધાપિ નિસ્સત્તનિજ્જીવતાયમેવ વટ્ટતિ.

વચનત્થો પનેત્થ – કુચ્છિતે પાપધમ્મે સલયન્તિ ચલયન્તિ કમ્પેન્તિ વિદ્ધંસેન્તીતિ **કુસલા**. કુચ્છિતેન વા આકારેન સયન્તીતિ કુસા, તે કુસે લુનન્તિ છિન્દન્તીતિ કુસલા. કુચ્છિતાનં વા સાનતો તનુકરણતો ઞાણં કુસં નામ, તેન કુસેન લાતબ્બા પવત્તેતબ્બાતિ કુસલા. અથ વા કોસલ્લં વુચ્ચતિ પઞ્ઞા, તતો કોસલ્લતો સમ્ભૂતત્તા કુસલા. ઇદં પન અનન્તરે વુત્તઞ્ચાતિ નિબ્બચનદ્વયં કિઞ્ચાપિ નિપ્પરિયાયતો ઞાણસમ્પયુત્તાનમેવ યુજ્જતિ, રુળ્હીવસેન પન તંસદિસતાય ઞાણવિપ્પયુત્તાનમ્પીતિ ગહેતબ્બં. યથા વા કુસા ઉભયભાગગતં હત્થપ્પદેસં લુનન્તિ, એવમિમેપિ ઉપ્પન્નાનુપ્પન્નભાવેન ઉભયભાગગતં સંકિલેસપક્ખં લુનન્તિ, તસ્મા કુસા વિય લુનન્તીતિ કુસલા. અત્તનો પન સભાવં ધારેન્તીતિ ધમ્મા, ધારીયન્તિ વા પચ્ચયેહિ, ધારીયન્તિ વા યથાસભાવતો આધારીયન્તીતિપિ ધમ્મા. ન કુસલા **અકુસલા**, મિત્તપટિપક્ખા અમિત્તા વિય કુસલપટિપક્ખાતિ અત્થો. ન બ્યાકતાતિ **અબ્યાકતા**, કુસલાકુસલભાવેન અકથિતાતિ અત્થો. તેસુ અનવજ્જસુખવિપાકલક્ખણા કુસલા, સાવજ્જદુક્ખવિપાકલક્ખણા અકુસલા, અવિપાકલક્ખણા અબ્યાકતા.

કિં પનેતાનિ કુસલાતિ વા ધમ્માતિ વાતિઆદીનિ એકત્થાનિ, ઉદાહુ નાનત્થાનીતિ? કિઞ્ચેત્થ યદિ તાવ એકત્થાનિ, ''કુસલા ધમ્મા''તિ ઇદં ''કુસલા કુસલા''તિ વુત્તસદિસં હોતિ. અથ નાનત્થાનિ, તિકદુકાનં છક્કચતુક્કભાવો આપજ્જતિ, પદાનઞ્ચ અસમ્બન્ધો ''કુસલા રૂપં ચક્ખુમા''તિઆદીનં વિય. અથાપિ યદિ એતાનિ એકત્થાનિ, કુસલાકુસલાબ્યાકતપદાનં તિણ્ણમ્પિ ધમ્માનં ધમ્મસભાવેન એકત્તા કુસલાદીનમ્પિ એકત્તં આપજ્જતિ. અથ ''કુસલપદતો અકુસલાદિપદસ્સ અઞ્ઞત્તં સિયા''તિ વદથ, ન એતાનિ એકત્થાનિ. તદા ધમ્મો નામ ભાવો. ભાવતો ચ અઞ્ઞો અભાવોતિ. એવં અઞ્ઞોઞ્ઞાપેક્ખાય અભાવત્તમાપન્નેહિ ધમ્મેહિ અનઞ્ઞે કુસલાદયોપિ અભાવા એવ સિયુન્તિ? સબ્બમેતં અકારણં, કસ્મા? યથાનુમતિવોહારસિદ્ધિતો, ન હિ ''કુસલા ધમ્મા''તિઆદીનિ પદાનિ યથા કુસલા કુસલાતિ, એવં અત્થવિસેસાભાવેન પણ્ડિતેહિ અનુમતાનિ, નાપિ કુસલા રૂપં ચક્ખુમા-સદ્દા વિય અઞ્ઞમઞ્ઞં અનોલોકિતત્થભાવેન, અથ ખો અનવજ્જઇટ્ઠવિપાકત્તાદિસઙ્ખાતસ્સ અત્થવિસેસસ્સ, સભાવસાધારણાદિઅત્થસામઞ્ઞસ્સ ચ જોતકત્તેન

યથાક્કમં અનુમતાનિ. કુસલ-સદ્દો હિ ધમ્મ-સદ્દસ્સ પુરતો વુચ્ચમાનો કુસલાકુસલાદિસબ્બસાધારણસામઞ્ઞત્થદીપકં ધમ્મ-સદ્દં અકુસલાદિતો નિવત્તેત્વા અત્તનો અત્તનો અત્થવિસેસવિસિટ્ઠત્થદીપકં કરોતિ. એવં પચ્ચેકં ભિન્નવિસયાનમ્પિ નેસં વિસેસનવિસેસિતબ્બભાવેન પવત્તિયં એકત્થતાય પણ્ડિતાનુમતતાય યથાવુત્તદોસારોપને કારણં વુત્તં, સબ્બમેતં અકારણં. એવં તતો પરેસુપિ સબ્બત્થ યથાનુરૂપતો ઞાતબ્બં. અયં તાવ પદત્થતો વિનિચ્છયો.

કુસલપદત્થો

ભૂમિભેદાતિ તેસુ કુસલાકુસલાબ્યાકતેસુ ધમ્મેસુ કુસલા તાવ ધમ્મા ભૂમિભેદતો ચતુબ્બિધા હોન્તિ – કામાવચરા રૂપાવચરા અરૂપાવચરા લોકુત્તરાતિ. અયં ભૂમિભેદતો વિનિચ્છયો.

સમ્પયોગતોતિ એવં ભૂમિભેદતો ચતુબ્બિધાનમ્પિ નેસં પચ્ચેકં સમ્પયોગતો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. તત્થ કામાવચરા તાવ સમ્પયોગતો અટ્ઠવિધા હોન્તિ. સેય્યથિદં? સોમનસ્સસહગતં ઞાણસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારં, તથા સસઙ્ખારં. ઉપેક્ખાસહગતં ઞાણસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારં, તથા સસઙ્ખારં. સોમનસ્સસહગતં ઞાણવિપ્પયુત્તં અસઙ્ખારં, તથા સસઙ્ખારં. ઉપેક્ખાસહગતં ઞાણવિપ્પયુત્તં અસઙ્ખારં, તથા સસઙ્ખારન્તિ. તત્થ ઇટ્ઠારમ્મણતા, સદ્ધાબાહુલ્લતા, વિસુદ્ધદિટ્ઠિતા, આનિસંસદસ્સાવિતા ચ એકાદસ પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગકારણાનિ ચાતિ ઇમેહિ તાવ કારણેહિ સોમનસ્સસહગતભાવો વેદિતબ્બો. ઞાણસમ્પત્તિં પન પત્થેત્વા કતકમ્મતો, બ્રહ્માદિઉપપત્તિતો, પઞ્ઞાદસકવસેન ઇન્દ્રિયપરિપાકતો, વિક્ખમ્ભનેન કિલેસદૂરિભાવતો ચ સત્તવિધધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગકારણતો ચ ઞાણસમ્પયુત્તતા વેદિતબ્બા. અત્તનો વા પરેસં વા વસેન પવત્તો પુબ્બપયોગો સઙ્ખારો નામ.

તેન ઉપ્પન્નં સસઙ્ખારં, તદભાવા અસઙ્ખારઞ્ચ વેદિતબ્બં. એતેસુ હિ યથાવુત્તસોમનસ્સઞાણહેતું આગમ્મ પહટ્ઠો ''અત્થિ દિન્ન''ન્તિ આદિનયપ્પવત્તં સમ્માદિટ્ઠિં પુરક્ખત્વા અસંસીદન્તો, પરેહિ ચ અનુસ્સાહિતો દાનાદીનિ પુઞ્ઞાનિ કરોતિ, તદાસ્સ સોમનસ્સસહગતં ઞાણસમ્પયુત્તં પઠમં કુસલં ઉપ્પજ્જતિ. યદા પન વુત્તનયેન હટ્ઠતુટ્ઠો સમ્માદિટ્ઠિં પુરક્ખત્વા અમુત્તચાગિતાદિવસેન સંસીદમાનો, અત્તનો પટિસઙ્ખારેન વા પરેહિ વા ઉસ્સાહિતો કરોતિ, તદાસ્સ તદેવ સસઙ્ખારં દુતિયં કુસલં હોતિ. યદા પન ઞાતિજનાદિપટિપત્તિદસ્સનેન જાતપરિચયા બાલદારકાદયો ભિક્ખુઆદિદસ્સનેન સોમનસ્સજાતા સહસા દાનવન્દનાદીનિ કરોન્તિ, તદા ઞાણવિપ્પયુત્તં તતિયં કુસલં ઉપ્પજ્જતિ. યદા પન ઞાતિઆદીહિ ઉસ્સાહિતા એવં પટિપજ્જન્તિ, તદા તદેવ ચતુત્થં સસઙ્ખારચિત્તં હોતિ. યદા પન સોમનસ્સહેતુનો અભાવેન વિસું ચતૂસુપિ વિકપ્પેસુ સોમનસ્સરહિતા હોન્તિ, તદા સેસાનિ ચત્તારિ ઉપેક્ખાસહગતાનિ કુસલાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ. એવં પચ્ચેકં સમ્પયોગતો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

ઉદ્દેસતો ચ ધમ્માનન્તિ એવં સમ્પયોગતો અટ્ઠવિધેસુ કુસલેસુ પચ્ચેકં ધમ્માનં ઉદ્દેસતોપિ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. તત્થ પઠમકુસલે તાવ પાળિયા સરૂપેન આગતા તિંસ ધમ્મા, યેવાપનકા નવાતિ એકૂનચત્તાલીસ ધમ્મા હોન્તિ. સેય્યથિદં – ફસ્સો વેદના સઞ્ઞા ચેતના ચિત્તં વિતક્કો વિચારો પીતિ વીરિયં ચિત્તેકગ્ગતા જીવિતં સદ્ધા સતિ હિરી ઓત્તપ્પં અલોભો અદોસો અમોહો કાયપસ્સદ્ધિ ચિત્તપસ્સદ્ધિ કાયલહુતા ચિત્તલહુતા કાયમુદુતા ચિત્તમુદુતા કાયકમ્મઞ્ઞતા ચિત્તકમ્મઞ્ઞતા કાયપાગુઞ્ઞતા ચિત્તપાગુઞ્ઞતા કાયુજુકતા ચિત્તુજુકતાતિ ઇમે સરૂપેન આગતા તિંસધમ્મા. છન્દો અધિમોક્ખો મનસિકારો તત્રમજ્ઝત્તતા કરુણા મુદિતા કાયદુચ્ચરિતવિરતિ વચીદુચ્ચરિતવિરતિ મિચ્છાજીવવિરતીતિ ઇમે યેવાપનકા નવાતિ.

પદભાજનીયે પન –

> ''યસ્મિં સમયે કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ...પે॰... તસ્મિં સમયે ફસ્સો હોતિ, વેદના...પે॰... સઞ્ઞા ચેતના ચિત્તં વિતક્કો વિચારો પીતિ સુખં ચિત્તસ્સેકગ્ગતા સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિયં મનિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયં જીવિતિન્દ્રિયં સમ્માદિટ્ઠિ સમ્માસઙ્કપ્પો સમ્માવાયામો સમ્માસતિ સમ્માસમાધિ સદ્ધાબલં વીરિયબલં સતિબલં સમાધિબલં પઞ્ઞાબલં હિરિબલં ઓત્તપ્પબલં અલોભો અદોસો અમોહો અનભિજ્ઝા અબ્યાપાદો સમ્માદિટ્ઠિ હિરી ઓત્તપ્પં કાયપસ્સદ્ધિ ચિત્તપસ્સદ્ધિ કાયલહુતા ચિત્તલહુતા કાયમુદુતા ચિત્તમુદુતા કાયકમ્મઞ્ઞતા ચિત્તકમ્મઞ્ઞતા કાયપાગુઞ્ઞતા ચિત્તપાગુઞ્ઞતા કાયુજુકતા ચિત્તુજુકતા સતિ સમ્પજઞ્ઞં સમથો વિપસ્સના પગ્ગાહો અવિક્ખેપો હોતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૧) –

એવં સરૂપતો ઉદ્દિટ્ઠા છપઞ્ઞાસ ધમ્મા ''યે વા પન તસ્મિં સમયે અઞ્ઞેપિ અત્થિ પટિચ્ચસમુપ્પન્ના અરૂપિનો ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ ૧) એવં યેવાપનકવસેન સામઞ્ઞતો ઉદ્દિટ્ઠા, **અટ્ઠકથાયં** ચસ્સા તેસુ તેસુ સુત્તપ્પદેસેસુ આગતે ગહેત્વા સરૂપતો નિદ્દિટ્ઠા છન્દાદયો નવાતિ પઞ્ચસટ્ઠિ ધમ્મા આગતા. યસ્મા પન તેસુ સરૂપેન આગતા ઝાનઙ્ગઇન્દ્રિયમગ્ગઙ્ગબલમૂલાદીનં વસેન એકસ્સેવ બહુકિચ્ચતાદસ્સનત્થં પુનપ્પુનં ગહેત્વા પરિયાયેન છપઞ્ઞાસવિધેન દેસિતાપિ અગહિતગ્ગહણેન યથાવુત્તા સમતિંસેવ ધમ્મા હોન્તિ, તે પન સવિભત્તિકા અવિભત્તિકાતિ દુવિધા. તત્થ ફસ્સાદયો અટ્ઠારસ એકકત્તા અવિભત્તિકા. વેદનાદયો દ્વાદસ ધમ્મા અટ્ઠતિંસપ્પભેદેન યથાયોગં વિભત્તત્તા સવિભત્તિકા, યેવાપનકા પન અવિભત્તિકા એવ. તસ્મા તે સબ્બેપિ નિપ્પરિયાયેન એકૂનચત્તાલીસ ધમ્માવ હોન્તિ. હોન્તિ ચેત્થ –

> ફસ્સાદિપઞ્ચકં પઞ્ચઝાનઙ્ગાનિન્દ્રિયટ્ઠકં;
> મગ્ગઙ્ગપઞ્ચકં સત્તબલં મૂલત્તિકમ્પિ ચ.
>
> કમ્મપથત્તિકઞ્ચેવ , લોકપાલદ્દુકં તથા;
> પસ્સદ્ધિઆદી છ દુકા, તીણિ પિટ્ઠિદુકાનિતિ.

સત્તરસહિ રાસીહિ, છપઞ્ઞાસેવ પાળિયં;
વુત્તા સભાવતો તિંસ, ધમ્મા અગહિતગ્ગહે.

ફસ્સો જીવિતસઞ્ઞા ચ, ચેતના ચારપીતિયો;
છ દુકા કાયપસ્સદ્ધિ-પમુખાટ્ઠારસેકકા.

ચિત્તં વિતક્કો સદ્ધા ચ, હિરિઓત્તપ્પિયમ્પિ ચ;
અલોભો ચ અદોસો ચ, સત્ત દ્વિધા વિભાવિતા.

વેદના તિવિધા વીરિયં, સતિ ચ ચતુધા મતા;
છદ્ધા એકગ્ગતા પઞ્ઞા, સત્તધાવ વિભાવિતા.

વિરતી અપ્પમઞ્ઞાયો, મનક્કારો છન્દમજ્ઝત્તા;
ધિમોક્ખો યેવાપનકા, નવેતે પઠમે મને.

પઞ્ચસટ્ઠિવિધેનેવ, પરિયાયેન દેસિતા;
નવાધિકા ચ તેત્તિંસ, ધમ્માવ પરમત્થતોતિ.

એત્થ ચ સરૂપેન આગતા તિંસ ધમ્મા, યેવાપનકેસુ ચત્તારો ચાતિ ચતુત્તિંસ ધમ્મા એકક્ખણે નિયતા લબ્ભન્તિ, સેસા પન કરુણાદયો પઞ્ચ કરુણાપુબ્બભાગમુદિતાપુબ્બભાગવસેન, કાયદુચ્ચરિતવચીદુચ્ચરિતમિચ્છાજીવેહિ વિરમણવસેન ચ ચિત્તસ્સ પવત્તિકાલેસુ એવ ઉપ્પજ્જિત્વા અઞ્ઞથાનુપ્પજ્જનતો અનિયતા. તે ચ યસ્મા દુક્ખિતસુખિતસત્તવસેન, કાયદુચ્ચરિતાદિત્તયવસેન ચ પચ્ચેકં ભિન્નવિસયત્તા એકતો ન ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્મા કરુણાપુબ્બભાગાદિવસેન પવત્તેસુ પઞ્ચસુ ચિત્તક્ખણેસુ નિયતા ચતુત્તિંસ, કરુણાદીસુ એકન્તિ પઞ્ચતિંસ ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, કેવલં પન દાનાદિવસેન પવત્તિયં નિયતા ચતુત્તિંસેવ ઉપ્પજ્જન્તીતિ વેદિતબ્બં. અયં ધમ્મુદ્દેસતો વિનિચ્છયો.

લક્ખણાદિવિભાગતોતિ એવં ઉદ્દિટ્ઠાનં ધમ્માનં લક્ખણરસાદિતો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. ફુસતીતિ **ફસ્સો**. સ્વાયં ફુસનલક્ખણો, સઙ્ઘટ્ટનરસો, સન્નિપાતપચ્ચુપટ્ઠાનો, આપાથગતવિસયપદટ્ઠાનો. અયં હિ અરૂપધમ્મોપિ સમાનો આરમ્મણે ફુસનાકારેન પવત્તતીતિ ફુસનલક્ખણો, સા ચસ્સ ફુસનાકારપ્પવત્તિ અમ્બિલાદિદસ્સને ખેળુપ્પાદાદિના ઞાતબ્બા. એકદેસેન પન અનલ્લીયમાનોપિ રૂપં વિય ચક્ખું, સદ્દો વિય ચ સોતં ચિત્તમારમ્મણઞ્ચ સઙ્ઘટ્ટેતીતિ સઙ્ઘટ્ટનરસો. તિકસન્નિપાતસઙ્ખાતસ્સ પન અત્તનો કારણસ્સ વસેન પવેદિતત્તા સન્નિપાતપચ્ચુપટ્ઠાનો, ફલટ્ઠેન પચ્ચુપટ્ઠાનેન પનેસ વેદનાપચ્ચુપટ્ઠાનો નામ હોતિ. તજ્જાસમન્નાહારેન ચેવ ઇન્દ્રિયેન ચ પરિક્ખતે વિસયે અનન્તરાયેન ઉપ્પજ્જનતો આપાથગતવિસયપદટ્ઠાનોતિ વુચ્ચતિ. વેદનાધિટ્ઠાનભાવતો પનેસ નિચ્ચમ્મા ગાવી વિય દટ્ઠબ્બો. લક્ખણાદીસુ ચ તેસં તેસં ધમ્માનં સભાવો વા સામઞ્ઞં વા લક્ખણં નામ, કિચ્ચં વા સમ્પત્તિ વા રસો નામ, ઉપટ્ઠાનાકારો વા ફલં વા પચ્ચુપટ્ઠાનં નામ, આસન્નકારણં પદટ્ઠાનં નામ. એવં ઉપરિપિ સબ્બત્થ લક્ખણાદીનં નાનત્તં વેદિતબ્બં.

વેદયતીતિ **વેદના**, સા વેદયિતલક્ખણા, સભાવભેદતો પનેસા પઞ્ચવિધા હોતિ – સુખં દુક્ખં સોમનસ્સં દોમનસ્સં ઉપેક્ખાતિ. તત્થ ઇટ્ઠફોટ્ઠબ્બાનુભવનલક્ખણં સુખં, સમ્પયુત્તાનં ઉપબ્રૂહનરસં, કાયિકઅસ્સાદપચ્ચુપટ્ઠાનં, કાયિન્દ્રિયપદટ્ઠાનં. અનિટ્ઠફોટ્ઠબ્બાનુભવનલક્ખણં દુક્ખં, સમ્પયુત્તાનં મિલાપનરસં, કાયિકાબાધપચ્ચુપટ્ઠાનં, કાયિન્દ્રિયપદટ્ઠાનં. ઇટ્ઠારમ્મણાનુભવનલક્ખણં સોમનસ્સં, યથા તથા વા ઇટ્ઠાકારસમ્ભોગરસં, સમ્પયુત્તાનં ઉપબ્રૂહનરસં વા, ચેતસિકઅસ્સાદપચ્ચુપટ્ઠાનં, ઇટ્ઠાકારદસ્સનપદટ્ઠાનં. અનિટ્ઠારમ્મણાનુભવનલક્ખણં દોમનસ્સં, યથા તથા વા અનિટ્ઠાકારસમ્ભોગરસં, સમ્પયુત્તાનં મિલાપનરસં વા, ચેતસિકાબાધપચ્ચુપટ્ઠાનં, એકન્તેન હદયવત્થુપદટ્ઠાનં. મજ્ઝત્તવેદયિતલક્ખણા ઉપેક્ખા, સમ્પયુત્તાનં નાતિઉપબ્રૂહનમિલાપનરસા, સન્તભાવપચ્ચુપટ્ઠાના, નિપ્પીતિકચિત્તપદટ્ઠાના. એત્થ ચ સુખં, દુક્ખઞ્ચ એકન્તમબ્યાકતં, દોમનસ્સમેકન્તમકુસલં, સોમનસ્સુપેક્ખા પન સિયા કુસલા, સિયા અકુસલા, સિયા અબ્યાકતા. ઇધ પન કુસલા સોમનસ્સવેદના અધિપ્પેતા.

નીલાદિભેદં આરમ્મણં સઞ્જાનાતીતિ **સઞ્ઞા**. સા સઞ્જાનનલક્ખણા, પચ્ચાભિઞ્ઞાણરસા, પુનસઞ્જાનનપચ્ચયનિમિત્તકરણરસા વા દારુઆદીસુ તચ્છકાદયો વિય, યથાગહિતનિમિત્તવસેન અભિનિવેસકરણપચ્ચુપટ્ઠાના હત્થિદસ્સકઅન્ધા વિય, આરમ્મણે અનોગાળ્હવુત્તિતાય અચિરટ્ઠાનપચ્ચુપટ્ઠાના વા વિજ્જુ વિય, યથાઉપટ્ઠિતવિસયપદટ્ઠાના તિણપુરિસેસુ મિગપોતકાનં પુરિસાતિ ઉપ્પન્નસઞ્ઞા વિય.

ચેતેતીતિ **ચેતના**, સદ્ધિં અત્તના સમ્પયુત્તધમ્મે આરમ્મણે અભિસન્દહતીતિ અત્થો. સા ચેતનાભાવલક્ખણા, આયૂહનરસા, સા ચ કુસલાકુસલેસુ એવ હોતિ. ઇતરેસુ પન તંસદિસતાય સંવિદહનપચ્ચુપટ્ઠાના સકિચ્ચપરકિચ્ચસાધકા જેટ્ઠસિસ્સમહાવડ્ઢકિઆદયો વિય. અચ્ચાયિકકમ્માનુસ્સરણાદીસુ પનાયં સમ્પયુત્તેસુ ઉસ્સાહનભાવેન પવત્તમાના પાકટા હોતિ.

આરમ્મણં ચિન્તેતીતિ **ચિત્તં**, વિઞ્ઞાણં. વિત્થારતો પનસ્સ વચનત્થો ચિત્તદુકે આવિ ભવિસ્સતિ. તદેતં વિજાનનલક્ખણં ચિત્તં, પુબ્બઙ્ગમરસં, નિરન્તરપ્પવત્તિતો સન્ધાનપચ્ચુપટ્ઠાનં, નામરૂપપદટ્ઠાનં.

વિતક્કેતિ ઊહેતિ, વિતક્કનમત્તમેવ વા સોતિ **વિતક્કો**. સ્વાયમારમ્મણે ચિત્તસ્સ અભિરોપનલક્ખણો, આહનનપરિયાહનનરસો, આરમ્મણે ચિત્તસ્સ આનયનપચ્ચુપટ્ઠાનો.

આરમ્મણે તેન ચિત્તં વિચરતિ, વિચરણમત્તમેવ વા સોતિ **વિચારો**. સ્વાયમારમ્મણાનુમજ્જનલક્ખણો, તત્થ સહજાતાનુયોજનરસો, ચિત્તસ્સ અનુપ્પબન્ધનપચ્ચુપટ્ઠાનો. અભિનિરોપનાનુમજ્જનવસેન પનેસં યથાક્કમં ઓળારિકસુખુમતાય ઘણ્ટાભિઘાતો વિય ચેતસો પઠમાભિનિપાતો વિતક્કો, ઘણ્ટાનુરવો વિય અનુપ્પબન્ધો વિચારો. વિપ્ફારવા ચેત્થ વિતક્કો આકાસે ઉપ્પતિતુકામપક્ખિનો પક્ખવિક્ખેપો વિય, સન્તવુત્તિ વિચારો આકાસે ઉપ્પતિતસ્સ પક્ખિનો પક્ખપસારણં વિય. સો પન નેસં વિસેસો પઠમદુતિયજ્ઝાનેસુ પાકટો હોતિ. ઉભોપિ પનેતે સમ્પયુત્તધમ્મપદટ્ઠાના.

પિણયતીતિ **પીતિ**. સા સમ્પિયાયનલક્ખણા, કાયચિત્તપીણનરસા, ફરણરસા વા, ઓદગ્યપચ્ચુપટ્ઠાના, સોમનસ્સસહગતચિત્તપદટ્ઠાના.

વીરાનં ભાવો, કમ્મં વા **વીરિયં**, વિવિધેન વા ઉપાયેન ઈરયિતબ્બં પવત્તયિતબ્બન્તિ વીરિયં. તઞ્ચ ઉસ્સાહલક્ખણં, સહજાતાનં ઉપત્થમ્ભનરસં, અસંસીદનભાવપચ્ચુપટ્ઠાનં, ‘‘સંવિગ્ગો યોનિસો પદહતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૧૩) વચનતો સંવેગપદટ્ઠાનં, વીરિયારમ્ભવત્થુપદટ્ઠાનં વા. ઇદં પન કુસલપક્ખે પદટ્ઠાનં, અકુસલાદિપક્ખે પન સાધારણવસેન યથા તથા વા દુક્ખવિનોદનકામતાપદટ્ઠાનં, સમ્પયુત્તધમ્મપદટ્ઠાનં વા. તં સમારદ્ધં સબ્બાસં સમ્પત્તીનં મૂલં હોતીતિ દટ્ઠબ્બં.

એકો અગ્ગો વિસયો અસ્સાતિ એકગ્ગં, ચિત્તં, તસ્સ ભાવો એકગ્ગતા, ચિત્તસ્સ એકગ્ગતા **ચિત્તેકગ્ગતા**, સમાધિસ્સેતં નામં. સા અવિસારણલક્ખણા, સહજાતાનં સમ્પિણ્ડનરસા ન્હાનીયચુણ્ણાનં ઉદકં વિય, ઉપસમપચ્ચુપટ્ઠાના, ઞાણપચ્ચુપટ્ઠાના વા, સુખપદટ્ઠાના, અકુસલાદિસાધારણવસેન પનેત્થાપિ પચ્ચુપટ્ઠાનપદટ્ઠાનાનિ વુત્તનયેન યોજેત્વા ઞાતબ્બાનિ. નિવાતે દીપચ્ચીનં ઠિતિ વિય ચેતસો ઠિતીતિ દટ્ઠબ્બા.

એત્થ ચ કિઞ્ચાપિ આરમ્મણં ભિન્દિત્વા અનુપવિસન્તા વિય કુસલપક્ખે ચત્તારો ધમ્મા આરમ્મણં ઓગાહન્તિ સદ્ધા સતિ એકગ્ગતા પઞ્ઞાતિ, તેનેવ સદ્ધા ‘‘ઓકપ્પના’’તિ વુત્તા, સતિ ચ ‘‘અપિલાપના’’તિ, એકગ્ગતા ‘‘અવટ્ઠિતી’’તિ, પઞ્ઞા ‘‘પરિયોગાહના’’તિ ચ વુત્તા. અકુસલપક્ખે ચ તયો તણ્હા દિટ્ઠિ અવિજ્જાતિ. તેન તે એવ ‘‘ઓઘા’’તિ વુત્તા. તથાપિ નેસં લક્ખણાદિતો નાનત્તમ્પિ સિદ્ધમેવ. અકુસલપક્ખે પન એકગ્ગતા ઉદ્ધચ્ચસમાગતત્તા ‘‘ઓગાહના’’તિ ન વુત્તા. અકુસલધમ્મા હિ એકવિસયે સમ્પિણ્ડનકિચ્ચેન સમાધિના યુત્તાપિ ઉદકસિત્તરજટ્ઠાનં વિય તઙ્ખણઞ્ઞેવ વિકિરણસભાવા હોન્તિ. તેનેવ હેત્થ ઉપચારપ્પનાપ્પત્તિ ન હોતિ, કુસલધમ્મા પન યસ્મા ઉદકં આસિઞ્ચિત્વા આસિઞ્ચિત્વા આકોટનમજ્જનાદીનિ કત્વા ઉપલિત્તટ્ઠાનં વિય સકલમ્પિ દિવસં નિચ્ચલપવત્તનસમત્થાતિ ઉપચારપ્પનાપ્પત્તાપિ હોતિ, તસ્મા તત્થ ઓગાહનાતિ વુત્તાતિ ગહેતબ્બં.

જીવન્તિ તેન, જીવનમત્તં વા તન્તિ **જીવિતં**, તં સહજાતાનુપાલનલક્ખણં, તેસં પવત્તનરસં, તેસઞ્ઞેવ ઠપનપચ્ચુપટ્ઠાનં, યાપયિતબ્બધમ્મપદટ્ઠાનં. અત્તનો ઠિતિક્ખણે એવ ચેતં તે ધમ્મે અનુપાલેતિ ઉદકં વિય ઉપ્પલાદીનિ, ન ભઙ્ગક્ખણે. સયં ભિજ્જમાનત્તા સયં પવત્તિતધમ્મસમ્બન્ધેનેવ પવત્તતિ નિયામકો વિયાતિ દટ્ઠબ્બં.

સદ્દહન્તિ એતાય, સયં વા સદ્દહતિ, સદ્દહનમત્તં વા એસાતિ **સદ્ધા**. સા સદ્દહનલક્ખણા, ઓકપ્પનલક્ખણા વા, પસાદનરસા ઉદકપ્પસાદકમણિ વિય, પક્ખન્દનરસા વા ઓઘુત્તારકવીરપુરિસો વિય, અકાલુસિયપચ્ચુપટ્ઠાના, અધિમુત્તિપચ્ચુપટ્ઠાના વા, સદ્ધેય્યવત્થુપદટ્ઠાના, સદ્ધમ્મસવનાદિસોતાપત્તિયઙ્ગપદટ્ઠાના વા, હત્થવિત્તબીજાનિ વિય દટ્ઠબ્બા.

સરન્તિ તાય, સયં વા સરતિ, સરણમત્તમેવ વા એસાતિ **સતિ**. સા અપિલાપનલક્ખણા, અસમ્મોસનરસા, આરક્ખપચ્ચુપટ્ઠાના, વિસયાભિમુખભાવપચ્ચુપટ્ઠાના વા, થિરસઞ્ઞાપદટ્ઠાના, કાયાદિસતિપટ્ઠાનપદટ્ઠાના વા. આરમ્મણે દળ્હપતિટ્ઠિતત્તા પન એસિકા વિય, ચક્ખુદ્વારાદિરક્ખણતો દોવારિકો વિય ચ દટ્ઠબ્બા.

કાયદુચ્ચરિતાદીહિ હિરીયતીતિ **હિરી**, લજ્જાયેતં અધિવચનં. તેહિયેવ ઓત્તપ્પતીતિ **ઓત્તપ્પં**, પાપતો ઉબ્બેગસ્સેતં અધિવચનં. તત્થ પાપતો જિગુચ્છનલક્ખણા હિરી, ઉત્તાસલક્ખણં ઓત્તપ્પં. લજ્જનાકારેન પાપકાનં અકરણરસા હિરી, ઉત્તાસાકારેન ઓત્તપ્પં. અસુચિમક્ખિતસ્સ, અગ્ગિસન્તત્તસ્સ ચ અયોગુળસ્સ ગહેતું અવિસહનં વિય એતેસં યથાક્કમં જિગુચ્છનસન્તાસાકારેહિ પાપાકરણં વેદિતબ્બં. વુત્તાકારેનેવ ચ પાપતો સંકોચનપચ્ચુપટ્ઠાનાનિ એતાનિ, અત્તપરગારવપદટ્ઠાનાનિ કુલવધૂવેસિયા ભાવો વિય, લોકપાલકાનિ ચાતિ દટ્ઠબ્બાનિ. ઉભિન્નમ્પિ પનેસં સમુટ્ઠાનં અધિપતિ સભાવો લક્ખણેન ચાતિ માતિકં ઠપેત્વા યથાક્કમં અજ્ઝત્તબહિદ્ધાસમુટ્ઠાનતા, અત્તલોકાધિપતિતા, લજ્જાભયસભાવસણ્ઠિતતા, સપ્પતિસ્સવવજ્જભયદસ્સાવિતાલક્ખણતા ચ **અટ્ઠસાલિનિયં** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧ બલરાસિવણ્ણના) વિત્થારતો વિભત્તા, અત્થિકેહિ તં તત્થેવ ગહેતબ્બં.

ન લુબ્ભતિ એતેન, સયં વા ન લુબ્ભતિ, અલુબ્ભનમત્તમેવ વા તન્તિ **અલોભો**. અદોસામોહેસુપિ એસેવ નયો. તેસુ અલોભો આરમ્મણે ચિત્તસ્સ અગેધલક્ખણો, અલગ્ગભાવલક્ખણો વા કમલદલે જલબિન્દુ વિય, અપરિગ્ગહરસો મુત્તભિક્ખુ વિય, અનલ્લીનભાવપચ્ચુપટ્ઠાનો અસુચિમ્હિ પતિતપુરિસો વિય.

અદોસો અચણ્ડિક્કલક્ખણો, અવિરોધલક્ખણો વા અનુકૂલમિત્તો વિય, આઘાતવિનયનરસો, પરિળાહવિનયનરસો વા ચન્દનં વિય, સોમ્મભાવપચ્ચુપટ્ઠાનો પુણ્ણચન્દો વિય.

અમોહો યથાસભાવપ્પટિવેધલક્ખણો, અક્ખલિતપ્પટિવેધલક્ખણો વા કુસલિસ્સાસક્ખિત્તઉસુપ્પટિવેધો વિય, વિસયોભાસનરસો અનુદ્ધટો પદીપો વિય, અસમ્મોહપચ્ચુપટ્ઠાનો અરઞ્ઞગતસુદેસકો વિય. તયોપિ ચેતે સબ્બકુસલાનં મૂલભૂતાતિ દટ્ઠબ્બા.

અપિચ અલોભો ચેત્થ દાનહેતુ, અદોસો સીલહેતુ, અમોહો ભાવનાહેતુ. તીહિપિ ચેતેહિ યથાપટિપાટિયા નેક્ખમ્મસઞ્ઞા અબ્યાપાદસઞ્ઞા અવિહિંસાસઞ્ઞા હોન્તિ, તથા અધિકઊનવિપરીતગ્ગહણાનં અભાવો, તથા પિયવિપ્પયોગઅપ્પિયસમ્પયોગઇચ્છિતાલાભદુક્ખાનં, જાતિજરામરણદુક્ખાનં, પેતનિરયતિરચ્છાનગતિદુક્ખાનઞ્ચ અભાવો, તથા ભોગમિત્તઅત્તસમ્પત્તિપચ્ચયભાવો, તથા કામસુખપરિચ્ચાગઅત્તકિલમથપરિચ્ચાગમજ્ઝિમપટિપત્તીનં સમ્ભવો, તથા અસુભઅપ્પમાણધાતુસઞ્ઞાનં, અનિચ્ચદુક્ખઅનત્તસઞ્ઞાનં, દિબ્બબ્રહ્મઅરિયવિહારાનઞ્ચ સમ્ભવો હોતીતિ એવમાદીહિ નયેહિ તેસં વિત્થારો વેદિતબ્બો.

એત્થ ચ અમોહો નામ પઞ્ઞા, સા પજાનનલક્ખણા. વિઞ્ઞાણં વિજાનનલક્ખણં. સઞ્ઞા સઞ્જાનનલક્ખણા. કિં પનેતાસં સઞ્ઞાવિઞ્ઞાણપઞ્ઞાનં નાનત્તન્તિ? સઞ્જાનનવિજાનનપજાનનમેવ. એતાસં હિ સમાનેપિ જાનનભાવે સઞ્ઞાય ''નીલં પીત''ન્તિઆદિના પુન સઞ્જુપ્પાદકમત્તેન આકારેન સઞ્જાનનમત્તમેવ હોતિ, અજાતબુદ્ધિદારકસ્સ વિય ચિત્તવટ્ટાદિભાવમત્તાકારેન કહાપણાદિદસ્સનં, ન તતો ઉદ્ધં. વિઞ્ઞાણસ્સ પન યથાવુત્તેન ચ તતો વિસિટ્ઠેન ચ અનિચ્ચાદિના આકારેન જાનનં હોતિ, ગામિકપુરિસસ્સ વિય યથાવુત્તેન ચેવ ઉપભોગારહતાદિના ચ આકારેન કહાપણાદિદસ્સનં, ન તતો ઉદ્ધં. પઞ્ઞાય પન તેહિ ચ યથાવુત્તેહિ નાનપ્પકારેહિ ચ મગ્ગપાતુભાવાદિહેતૂહિ સબ્બેહિ આકારેહિ પજાનનં હોતિ, હેરઞ્ઞિકસ્સ વિય યથાવુત્તેહિ ચેવ છેકકૂટઅદ્ધસારાદિસબ્બેહિ આકારેહિ ચ કહાપણાદિદસ્સનં. પઞ્ઞાય હિ અજાનિતબ્બં નામ નત્થિ. એવં સઞ્જાનનવિજાનનપજાનનાકારેહિ એતાસં નાનત્તં વેદિતબ્બં. એત્થ ચ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ વિતક્કવીરિયાદિસહજાતપચ્ચયવિરહતો રૂપાદીસુ સઞ્ઞાકિચ્ચતો અધિકવિજાનનકિચ્ચં કાતું ન સક્કોન્તિ, બલપરિણાયકાનિ વિય સેનઙ્ગાનિ પઞ્ઞાનુવત્તકાનેવ હોન્તીતિ વેદિતબ્બાનિ. તેનાહ ભગવા ''પઞ્ચહિ વિઞ્ઞાણેહિ ન કઞ્ચિ ધમ્મં પટિવિજાનાતિ અઞ્ઞત્ર અભિનિપાતમત્તા''તિઆદિ (વિભ॰ ૭૬૬).

કાયપસ્સમ્ભનં **કાયપસ્સદ્ધિ**. ચિત્તપસ્સમ્ભનં **ચિત્તપસ્સદ્ધિ**. કાયોતિ પનેત્થ વેદનાદયો તયો ખન્ધા. ઉભોપિ પનેતા કાયચિત્તદરથવૂપસમલક્ખણા, કાયચિત્તદરથનિમ્મદ્દનરસા, કાયચિત્તાનં અપરિપ્ફન્દસીતિભાવપચ્ચુપટ્ઠાના, કાયચિત્તપદટ્ઠાના. કાયચિત્તાનઞ્ચ અવૂપસમકરઉદ્ધચ્ચાદિકિલેસપટિપક્ખભૂતાતિ દટ્ઠબ્બા.

કાયલહુભાવો **કાયલહુતા**. ચિત્તલહુભાવો **ચિત્તલહુતા**. એવં ઉપરિપિ પદત્થો દટ્ઠબ્બો. કાયચિત્તાનં ગરુભાવવૂપસમલક્ખણા કાયલહુતા, ચિત્તલહુતા ચ, તેસં ગરુભાવનિમ્મદ્દનરસા, તેસં અદન્ધતાપચ્ચુપટ્ઠાના, તેસં ગરુભાવકરથિનમિદ્ધાદિકિલેસપટિપક્ખભૂતાતિ દટ્ઠબ્બા.

કાયચિત્તાનં થદ્ધભાવવૂપસમલક્ખણા **કાયમુદુતા, ચિત્તમુદુતા** ચ, તેસં થદ્ધભાવનિમ્મદ્દનરસા, અપ્પટિઘાતપચ્ચુપટ્ઠાના, કાયચિત્તપદટ્ઠાના, તેસં થદ્ધભાવકરદિટ્ઠિમાનાદિકિલેસપટિપક્ખભૂતાતિ દટ્ઠબ્બા.

કાયચિત્તાનં અકમ્મઞ્ઞભાવવૂપસમલક્ખણા **કાયકમ્મઞ્ઞતા, ચિત્તકમ્મઞ્ઞતા** ચ, તેસં અકમ્મઞ્ઞભાવનિમ્મદ્દનરસા, કાયચિત્તાનં આરમ્મણકરણસમ્પત્તિપચ્ચુપટ્ઠાના, તેસં અકમ્મઞ્ઞભાવકરાવસેસનીવરણપટિપક્ખભૂતાતિ દટ્ઠબ્બા. પસાદનીયવત્થૂસુ પસાદાવહા, હિતકિરિયાસુ વિનિયોગક્ખમભાવાવહા સુવણ્ણવિસુદ્ધિ વિયાતિ દટ્ઠબ્બા.

કાયચિત્તાનં અગેલઞ્ઞભાવલક્ખણા **કાયપાગુઞ્ઞતા, ચિત્તપાગુઞ્ઞતા** ચ, તેસં ગેલઞ્ઞનિમ્મદ્દનરસા, નિરાદીનવપચ્ચુપટ્ઠાના, તેસં ગેલઞ્ઞકરઅસ્સદ્ધિયાદિકિલેસપટિપક્ખભૂતાતિ દટ્ઠબ્બા. કાયચિત્તાનં અજ્જવલક્ખણા **કાયુજુકતા, ચિત્તુજુકતા** ચ, તેસં કુટિલભાવનિમ્મદ્દનરસા, અજિમ્હતાપચ્ચુપટ્ઠાના, તેસં કુટિલભાવકરમાયાસાઠેય્યાદિપટિપક્ખભૂતાતિ દટ્ઠબ્બા. સબ્બેપેતે પસ્સદ્ધિઆદયો ધમ્મા કાયચિત્તપદટ્ઠાનાતિ વેદિતબ્બા.

કિં પનેત્થ પસ્સદ્ધાદયો ધમ્મા ઉદ્ધચ્ચાદિં વિનોદેતું ન સક્કોન્તિ, યેન ઇમે પસ્સદ્ધાદયો ધમ્મા ન વિસું વિભત્તાતિ? નો ન સક્કોન્તિ, ઇમે પન સહિતા એવ સક્કોન્તિ, ઇતરથા તેસં ઉપ્પત્તિયા એવ અસમ્ભવતો. યથા વા પસ્સદ્ધાદીસુ વિજ્જમાનેસુ મોહહિરિકાદીનં ઉજુપટિપક્ખભાવેન અમોહહિરિઆદયો હોન્તિ, એવમેતેપિ ઉદ્ધચ્ચાદિઉજુપટિપક્ખભાવેન ઇચ્છિતબ્બાતિ ગહેતબ્બા. યસ્મા ચેત્થ દ્વીહિ દ્વીહિ એવ યથાસકં પટિપક્ખા હરિતબ્બા, તસ્મા તે એતે એવ દ્વિધા વિભત્તા, ન અમોહાદયોતિ ઞાતબ્બા.

યેવાપનકેસુ **છન્દો**તિ કત્તુકામતાયેતં અધિવચનં, તસ્મા સો કત્તુકામતાલક્ખણો, આરમ્મણપરિયેસનરસો, આરમ્મણેન અત્થિકતાપચ્ચુપટ્ઠાનો, તદેવસ્સ પદટ્ઠાનં. આરમ્મણગ્ગહણે ચાયં ચેતસો હત્થપ્પસારણં વિય દટ્ઠબ્બો. અયઞ્ચ યસ્મા વિરજ્જિતબ્બાદીસુપિ નેક્ખમ્માદિના સહ લોભવિસદિસેન કત્તુકામતાકારેન પવત્તતિ, તસ્મા અસેખાનમ્પિ ઉપ્પજ્જતિ. લોભો પન સુભસુખાદિવિપલ્લાસપુબ્બકેન અભિસઙ્ગાકારેનેવ પવત્તતીતિ અયમેતેસં વિસેસો. એવં મેત્તાકરુણાદીનમ્પિ લોભાદીહિ વિસેસો યથાનુરૂપં ઞાતબ્બો.

અધિમુચ્ચનં **અધિમોક્ખો**. સો સન્નિટ્ઠાનલક્ખણો, અસંસપ્પનરસો, નિચ્છયપચ્ચુપટ્ઠાનો, સન્નિટ્ઠાતબ્બધમ્મપદટ્ઠાનો, આરમ્મણે નિચ્ચલભાવેન ઇન્દખીલો વિય દટ્ઠબ્બો. નનુ ચ સદ્ધાપિ અધિમોક્ખોતિ વુચ્ચતિ. તથા હિ અધિમોક્ખલક્ખણે ઇન્દટ્ઠં કારેતીતિ સદ્ધિન્દ્રિયન્તિ વુચ્ચતીતિ? સચ્ચં, સા ચ ખો સમ્પસાદનભાવેન અધિમોક્ખો, અયં પન યથા તથા વા નિચ્છયભાવેનાતિ ન કોચિ વિરોધો.

કિરિયા કારો, મનસ્મિં કારો **મનસિકારો**, પુરિમમનતો વિસદિસં મનં કરોતીતિપિ **મનસિકારો**, સ્વાયં આરમ્મણપટિપાદકો વીથિપટિપાદકો જવનપટિપાદકોતિ તિપ્પકારો, તત્થ **આરમ્મણપટિપાદકો** ઇધ મનસિકારો. સો સારણલક્ખણો, સમ્પયુત્તાનં આરમ્મણેસુ પયોજનરસો, આરમ્મણાભિમુખભાવપચ્ચુપટ્ઠાનો, આરમ્મણપદટ્ઠાનો, સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નો. આરમ્મણપટિપાદકત્તેન સમ્પયુત્તાનં સારથિ વિય દટ્ઠબ્બો. **વીથિપટિપાદકો**તિ પન પઞ્ચદ્વારાવજ્જનસ્સેતં અધિવચનં. **જવનપટિપાદકો**તિ મનોદ્વારાવજ્જનસ્સ, ન તે ઇધ અધિપ્પેતા. એત્થ ચાયં મનસિકારો સમન્નાહારમત્તાકારેન આરમ્મણે સમ્પયુત્તાનં પયોજકો, **ચેતના** ચેતોકિરિયાભાવેન, **વિતક્કો** પન સઙ્કપ્પાકારેન, ઉપનિજ્ઝાયનાકારેન ચ અભિનિરોપકો. તેનેવ હેત્થ પદભાજનીયે ''તક્કો સઙ્કપ્પોતિ ચ, ઝાનઙ્ગ''ન્તિ ચ વુચ્ચતીતિ અયમેતેસં વિસેસો.

તેસુ તેસુ ધમ્મેસુ મજ્ઝત્તતા **તત્રમજ્ઝત્તતા**. સા ચિત્તચેતસિકાનં સમવાહિતલક્ખણા, ઊનાધિકતાનિવારણરસા, પક્ખપાતુપચ્છેદનરસા વા, મજ્ઝત્તભાવપચ્ચુપટ્ઠાના, સમપ્પવત્તસમ્પયુત્તધમ્મપદટ્ઠાના. સમ્પયુત્તધમ્માનં અજ્ઝુપેક્ખણેન સમપ્પવત્તાનં આજાનીયાનં અજ્ઝુપેક્ખકસારથિ વિય દટ્ઠબ્બા.

પરદુક્ખે સતિ સાધૂનં હદયકમ્પનં કરોતીતિ **કરુણા**, કિરતિ વા પરદુક્ખં હિંસતિ ચ, કિરીયતિ વા દુક્ખિતેસુ પસારીયતીતિ કરુણા. સા પરદુક્ખાપનયનાકારપ્પવત્તિલક્ખણા, પરદુક્ખાસહનરસા, અવિહિંસાપચ્ચુપટ્ઠાના, દુક્ખાભિભૂતાનં અનાથભાવદસ્સનપદટ્ઠાના. મોદન્તિ તાય તંસમઙ્ગિનો, સયં વા મોદતિ, મોદનમત્તમેવ વા તન્તિ **મુદિતા**. સા પમોદલક્ખણા, અનિસ્સાયનરસા, અરતિવિઘાતપચ્ચુપટ્ઠાના, સત્તાનં સમ્પત્તિદસ્સનપદટ્ઠાના.

કસ્મા પનેત્થ મેત્તુપેક્ખા ન વુત્તાતિ? પુબ્બે ગહિતત્તા. અદોસો એવ હિ સત્તેસુ હિતકરણવસેન પવત્તિયં મેત્તા. તત્રમજ્ઝત્તતા એવ ચ ઇટ્ઠાનિટ્ઠસત્તેસુ મજ્ઝત્તાકારેન પવત્તિયં ઉપેક્ખા. તે ચ ધમ્મા નિયતા, કેવલં પન નેસં સત્તેસુ મેત્તુપેક્ખાભાવેન પવત્તિ અનિયતાતિ. કાયદુચ્ચરિતતો વિરતિ **કાયદુચ્ચરિતવિરતિ**. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. લક્ખણાદિતો પનેતા તિસ્સોપિ કાયદુચ્ચરિતાદિવત્થૂનં અવીતિક્કમલક્ખણા, તતો સંકોચનરસા, તેસં અકિરિયપચ્ચુપટ્ઠાના, સદ્ધાહિરોત્તપ્પઅપ્પિચ્છતાદિગુણપદટ્ઠાના, પાપકિરિયતો ચિત્તસ્સ વિમુખભાવભૂતાતિ દટ્ઠબ્બા. એવં લક્ખણાદિતો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

સઙ્ગહાતિ એવં યે ઇમે ઇમસ્મિં કામાવચરપઠમકુસલે વિભત્તા એકૂનચત્તાલીસ ધમ્મા, સબ્બેતે ખન્ધતો ચતુબ્બિધા હોન્તિ – વેદનાક્ખન્ધો સઞ્ઞાક્ખન્ધો સઙ્ખારક્ખન્ધો વિઞ્ઞાણક્ખન્ધોતિ. તત્થ રાસટ્ઠેન સોમનસ્સવેદના વેદનાક્ખન્ધો, તથા સઞ્ઞા સઞ્ઞાક્ખન્ધો, ચિત્તં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, અવસેસા ફસ્સાદયો છત્તિંસ ધમ્મા સઙ્ખારક્ખન્ધોતિ વેદિતબ્બા.

નનુ ચ યદિ રાસટ્ઠેન ખન્ધો, ફસ્સાદીનં તાવ અનેકત્તા સઙ્ખારક્ખન્ધતા યુત્તા, કથં પન વેદનાદીનં તિણ્ણં ખન્ધતાતિ? ઉપચારતો. પચ્ચેકં હિ અતીતાદિભેદભિન્નેસુ વેદનાસઞ્ઞાવિઞ્ઞાણેસુ નિરુળ્હોપિ ખન્ધ-સદ્દો તદેકદેસેસુ એકેકવેદનાદીસુપિ સમુદાયોપચારેન વોહરીયતીતિ તદેકદેસેપિ તબ્બોહારો, યથા રુક્ખસ્સ સાખાય છિજ્જમાનાય ''રુક્ખો છિજ્જતી''તિઆદીસુ વિયાતિ. એવં ખન્ધતો ચતુબ્બિધા હોન્તિ.

તે પુન આયતનતો દુવિધા હોન્તિ – મનાયતનં ધમ્માયતનન્તિ. સઞ્જાતિસમોસરણટ્ઠાનટ્ઠેન હેત્થ ચિત્તં **મનાયતનં**, સેસા પન અટ્ઠતિંસ ધમ્મા **ધમ્માયતન**ન્તિ. એવં આયતનતો દુવિધા હોન્તિ. તે પુન ધાતુવસેન દુવિધા મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ધમ્મધાતૂતિ. નિસ્સત્તનિજ્જીવટ્ઠેન હેત્થ ચિત્તં **મનોવિઞ્ઞાણધાતુ**, સેસા **ધમ્મધાતૂ**તિ. એવં ધાતુવસેન દુવિધા.

તથા આહારાનાહારવસેન. તત્થ ફસ્સો ચેતના ચિત્તન્તિ ઇમે તયો ધમ્મા વિસેસપચ્ચયત્તેન યથાક્કમં ''ફસ્સાહારો મનોસઞ્ચેતનાહારો વિઞ્ઞાણાહારો''તિ વુચ્ચન્તિ, અવસેસા ન આહારાતિ. કિં પનેતે પચ્ચયા ન હોન્તિ, યે ન આહારાતિ વુચ્ચેય્યુન્તિ? નો ન હોન્તિ, વિસેસપચ્ચયા પન ન હોન્તિ, ફસ્સાદયો પન તેસં ધમ્માનં વિસેસપચ્ચયા હોન્તિ, વિસેસતો વેદનાદયો ચ આહરન્તિ. ફસ્સાહારો હિ તિસ્સો વેદનાયો આહરતિ, મનોસઞ્ચેતનાહારો તયો ભવે, વિઞ્ઞાણાહારો પટિસન્ધિનામરૂપં. નનુ ચ સો વિપાકો, ઇદં પન કુસલવિઞ્ઞાણન્તિ? કિઞ્ચાપિ એવં, તંસરિક્ખતાય પન વિઞ્ઞાણાહારોત્વેવ વુત્તં. યસ્મા વા ઇમે ''અરૂપિનો આહારા સમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૧૫) વચનતો કબળીકારાહારો વિય રૂપકાયસ્સ ઉપત્થમ્ભકટ્ઠેન નામકાયસ્સ આહારપચ્ચયા હોન્તિ, તસ્મા ઇમેવ ''આહારા''તિ વુત્તાતિ વેદિતબ્બં. એવં આહારાનાહારવસેન દુવિધા.

તથા ઇન્દ્રિયાનિન્દ્રિયતો. તત્થ સદ્ધા વીરિયં સતિ એકગ્ગતા અમોહો ચિત્તં સોમનસ્સવેદના જીવિતન્તિ ઇમે અટ્ઠ ધમ્મા અધિપતિયટ્ઠેન યથાક્કમં ''સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિયં મનિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયં જીવિતિન્દ્રિય''ન્તિ વુચ્ચન્તિ, અવસેસા ન ''ઇન્દ્રિયાની''તિ. એવં ઇન્દ્રિયાનિન્દ્રિયતો દુવિધા.

તથા ઝાનઙ્ગાઝાનઙ્ગવસેન. તત્થ વિતક્કો વિચારો પીતિ સોમનસ્સં એકગ્ગતાતિ ઇમે પઞ્ચ ધમ્મા ઉપનિજ્ઝાયનટ્ઠેન ''ઝાનઙ્ગાની''તિ વુચ્ચન્તિ, ઇતરે ''અઝાનઙ્ગાની''તિ. એવં ઝાનઙ્ગાઝાનઙ્ગવસેન દુવિધા.

તથા મગ્ગઙ્ગામગ્ગઙ્ગવસેન. તત્થ અમોહો વિતક્કો વિરતિત્તયં વીરિયં સતિ એકગ્ગતાતિ ઇમે અટ્ઠ ધમ્મા નિય્યાનટ્ઠેન, વિમોક્ખટ્ઠેન ચ યથાક્કમં ''સમ્માદિટ્ઠિ સમ્માસઙ્કપ્પો સમ્માવાચા સમ્માકમ્મન્તો સમ્માઆજીવો સમ્માવાયામો સમ્માસતિ સમ્માસમાધી''તિ નામેન ''મગ્ગઙ્ગાની''તિ વુચ્ચન્તિ, ઇતરે ''અમગ્ગઙ્ગાની''તિ. **પાળિયં** પન લોકિયચિત્તે વિરતીનં અનિયતત્તા, યેવાપનકત્તા ચ તા વજ્જેત્વા ''પઞ્ચઙ્ગિકો મગ્ગો હોતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૫૮, ૧૨૧) વુચ્ચતિ. એવં મગ્ગઙ્ગામગ્ગઙ્ગવસેન દુવિધા.

તથા બલાબલવસેન. તત્થ સદ્ધાવીરિયં સતિ સમાધિ પઞ્ઞા હિરી ઓત્તપ્પન્તિ ઇમે સત્ત ધમ્મા અકમ્પિયટ્ઠેન બલાનીતિ વુચ્ચન્તિ, ઇતરે અબલાનીતિ. એવં બલાબલવસેન દુવિધા.

તથા હેતુનહેતુવસેન. તત્થ અલોભો અદોસો અમોહોતિ ઇમે તયો ધમ્મા મૂલટ્ઠેન હેતૂતિ વુચ્ચન્તિ, ઇતરે નહેતૂતિ. એવં હેતુનહેતુવસેન દુવિધા. એવં ફસ્સાફસ્સવેદનાવેદના સઞ્ઞાસઞ્ઞાચિત્તાચિત્તાદિવસેનપિ વુત્તનયાનુસારેન યથાયોગં સઙ્ગહવિભાગો વેદિતબ્બો. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન પદભાજનીયસઙ્ગહવારે (ધ॰ સ॰ ૧૦૩ આદયો), **તદટ્ઠકથાયઞ્ચ** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૫૮-૧૨૦) ગહેતબ્બો. એવં સઙ્ગહતો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

સુઞ્ઞતો ચેવાતિ એવં ખન્ધાદીહિ સઙ્ગહિતેસુ તેસુ ધમ્મેસુ તબ્બિનિમુત્તો કારકવેદકાદિસભાવો અત્તા વા સસ્સતો વા ભાવો ન ઉપલબ્ભતિ. સુઞ્ઞા તે ધમ્મા અત્તેન વા અત્તનિયેન વા, કેવલં પટિચ્ચસમુપ્પન્ના, સલક્ખણધારણતો ધમ્મમત્તા, નિચ્ચસુખાદિસારવિરહતો અસારા, પવત્તકનિયામકાભાવતો અપરિણાયકા અનિચ્ચા, દુક્ખા, અનત્તા, અનત્તનિયા ચ હુત્વા પવત્તન્તીતિ અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન પદભાજનીયસુઞ્ઞતવારે, **તદટ્ઠકથાયઞ્ચ** ગહેતબ્બોતિ. એવં સુઞ્ઞતો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

નિટ્ઠિતા પઠમકુસલસ્સ અત્થવણ્ણના.

દુતિયાદીસુપિ પઠમકુસલે વુત્તનયેન ધમ્મુદ્દેસાદિના સબ્બો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. ન કેવલઞ્ચ એત્થેવ, ઇતો પરેસુપિ સબ્બત્થ હેટ્ઠા વુત્તસદિસાનં પદાનં, ધમ્માનઞ્ચ અત્થો, સબ્બો ચ વિનિચ્છયો એત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. ઇતો પરં પન અપુબ્બમેવ વણ્ણયિસ્સામ. દુતિયચિત્તે તાવ સસઙ્ખારભાવમત્તમેવ પઠમચિત્તતો વિસેસો, સેસં તાદિસમેવ. દુતિયકુસલં.

તતિયેપિ ધમ્મુદ્દેસે અમોહાભાવા ઇન્દ્રિયમગ્ગઙ્ગબલમૂલસઙ્ગહેસુ પઞ્ઞિન્દ્રિયસમ્માદિટ્ઠિમગ્ગઙ્ગપઞ્ઞાબલઅમોહમૂલાનં પરિહાનિયા સદ્ધિન્દ્રિયાદીનં ભાવોવ વિસેસો, સેસં તાદિસમેવ. તથા ચતુત્થે સસઙ્ખારભાવમત્તમેવ વિસેસો. તતિયચતુત્થાનિ.

પઞ્ચમછટ્ઠસત્તમટ્ઠમેસુ પન સુખસોમનસ્સટ્ઠાનેસુ ઉપેક્ખાભાવો, પીતિયા ચ અભાવો. તેનેવ ઝાનઙ્ગસઙ્ગહવારે ચતુરઙ્ગજ્ઝાનતાવ વિસેસો, સેસં પઠમદુતિયતતિયચતુત્થચિત્તસદિસમેવ. ઉપેક્ખાસહગતેસુ ચેત્થ ચતૂસુ કરુણામુદિતા ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ કેચિ વદન્તિ, પરિકમ્મભૂતાનં પનેત્થ તાસં ઉપ્પત્તિયા મહાઅટ્ઠકથાયં અનુઞ્ઞાતત્તા ઉપચારપ્પત્તા પન ઉપ્પજ્જન્તિ, ન ઇતરાતિ ગહેતબ્બં. પઞ્ચમછટ્ઠસત્તમટ્ઠમાનિ.

વિસયાદિપ્પભેદતોતિ એવં ધમ્મુદ્દેસાદિના વિભત્તાનિ અટ્ઠ કામાવચરકુસલાનિ આરમ્મણવિભાગતો પચ્ચેકં છબ્બિધાનિ હોન્તિ રૂપારમ્મણં…પે॰… ધમ્મારમ્મણન્તિ. તત્થ નીલાદિભેદભિન્ના, અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નઅજ્ઝત્તિકબાહિરઓળારિકસુખુમાદિભેદભિન્ના ચ વણ્ણધાતુ **રૂપારમ્મણં** નામ. એવં **સદ્દારમ્મણા**દીસુપિ યથાનુરૂપં ભેદો વેદિતબ્બો.

એત્થ ચ **ફોટ્ઠબ્બ**ન્તિ આપોધાતુવજ્જિતભૂતત્તયં, **ધમ્મારમ્મણ**ન્તિ પઞ્ચારમ્મણાનિ વજ્જેત્વા અવસેસા રૂપારૂપપઞ્ઞત્તિયો વેદિતબ્બા, સેસં તાદિસમેવ. કેચિ પનેત્થ ''ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનમાપાથગતાનિ એતાનારમ્મણાનિ રૂપારમ્મણાદિવોહારં લભન્તિ, અનાપાથગતાનિ પન અતીતાનાગતદૂરસુખુમાદિભેદભિન્નાનિ ધમ્મારમ્મણાનેવા''તિ વદન્તિ, તં ન યુત્તં દિબ્બચક્ખાદીનં રૂપારમ્મણતાદિવચનતો.

અનાપાથગતા એવ હિ તાનિ દિબ્બચક્ખુઆદીનં આરમ્મણં, ન ચ તાનિ ધમ્મારમ્મણાનિ. રૂપાદયો હિ પઞ્ચ પચ્ચેકં દ્વીસુ દ્વીસુ દ્વારેસુ એકસ્મિં ખણે આપાથમાગન્ત્વા તંતંદ્વારિકજવનાનં, તદનન્તરે મનોદ્વારિકાનઞ્ચ અપરભાગે ચ દિટ્ઠસુતાદિવસેનાનુસ્સરન્તસ્સ સુદ્ધમનોદ્વારિકાનઞ્ચ આરમ્મણાનિ હોન્તિ. તથા હિ નાનાવણ્ણવિચિત્તચેતિયાદિદસ્સનં કરોન્તસ્સ, ધમ્મં સુણન્તસ્સ, ભેરિસદ્દાદીહિ વા પૂજાદિં કરોન્તસ્સ ચ ગન્ધમાલાદીનિ ઘાયિત્વા, ખાદનીયભોજનીયાદિઞ્ચ સાયિત્વા, સુખસમ્ફસ્સાનિ અત્થરણપાવુરણાદીનિ ચ ફુસિત્વા મનાપભાવં ઞત્વા તેહિ ચેતિયપૂજં કરોન્તસ્સ, તત્થ તત્થ અકુસલં વા ઉપ્પાદેન્તસ્સ, તસ્મિં તસ્મિં ખણે ગય્હમાનાનિ રૂપાદિપઞ્ચારમ્મણાનિ સાખાય અક્કમનં, પથવિયં છાયાફરણઞ્ચ એકક્ખણે કુરુમાનં રુક્ખગ્ગે નિલીયમાનં પક્ખિનો સરીરં વિય યથાસકં પસાદઞ્ચ ઘટ્ટેત્વા તસ્મિંયેવ ખણે ભવઙ્ગચલનપચ્ચયભાવેન મનોદ્વારેપિ આપાથમાગન્ત્વા તતો ભવઙ્ગં વિચ્છિન્દિત્વા ઉપ્પન્નાનં આવજ્જનાદિવોટ્ઠબ્બનપરિયોસાનાનં, વીથિચિત્તાનં, તદનન્તરાનઞ્ચ કુસલાકુસલાદિજવનાનં આરમ્મણં હુત્વા તદનન્તરાસુ મનોદ્વારવીથીસુ ચ અપરભાગે તથારૂપં પચ્ચયં આગમ્મ અત્તના પૂજાદિકરણકાલેસુ, દિટ્ઠસુતઘાયિતસાયિતફુટ્ઠવસેનાનુસ્સરન્તસ્સ, પચ્ચક્ખતો અનુભુય્યમાનાનિ વિય મનોદ્વારે ચ આરમ્મણાનિ હોન્તિ.

અથાપિ પઞ્ચહિ દ્વારેહિ અગહિતપુબ્બાનિ બુદ્ધરૂપાદીનિ, દિબ્બરૂપાદીનિ ચ પઞ્ચારમ્મણાનિ સવનવસેન સલ્લક્ખેત્વા જવનક્ખણે વા અપરભાગે સુતવસેનેવ અનુસ્સરિત્વા વા પસાદં, કમ્મફલસદ્ધાદિં, લોભાદિઞ્ચ ઉપ્પાદેન્તસ્સાપિ મનોદ્વારે આપાથમાગચ્છન્તિ. અભિઞ્ઞાનં પન સુદ્ધમનોદ્વારે એવ, તસ્મા એવં પઞ્ચદ્વારે, મનોદ્વારે, સુદ્ધમનોદ્વારે ચ આપાથગતાનિ અતીતાદિભેદભિન્નાનિ સબ્બાનિપિ પઞ્ચારમ્મણાનિ કદાચિપિ ધમ્મારમ્મણં ન હોન્તિ, તદિતરા નામરૂપપઞ્ઞત્તિયો ધમ્મારમ્મણન્તિ ગહેતબ્બં. નનુ ચેતાનિ ઇટ્ઠકન્તમનાપાનિ આરમ્મણાનિ લોભસ્સ વત્થુ, કથમેત્થ કુસલં ઉપ્પજ્જતીતિ? નિયમાદિકારણતો. ચિત્તં હિ ''કુસલમેવ મયા કત્તબ્બ''ન્તિ પુબ્બે નિયમિતવસેન સબ્બત્થ અકુસલપ્પવત્તિં નિવત્તેત્વા કુસલે પરિણામનવસેન ચ અભિણ્હં આસેવિતકુસલસમુદાચારવસેન ચ સપ્પુરિસૂપનિસ્સયાદિઉપનિસ્સયવસેન ચ યોનિસોઆભુજિતવસેન ચાતિ ઇમેહિ કારણેહિ કુસલં હુત્વા ઉપ્પજ્જતીતિ વેદિતબ્બં. એવમિમેસુ છસુ આરમ્મણેસુ ઉપ્પજ્જનતો પચ્ચેકં છબ્બિધાનિ હોન્તિ. આરમ્મણવવત્થાનકથા.

એવં આરમ્મણભેદભિન્નેસુ રૂપારમ્મણં તાવ કુસલં દસપુઞ્ઞકિરિયવત્થુવસેન દસવિધં હોતિ. તત્થ એકેકં પન કાયકમ્મં વચીકમ્મં મનોકમ્મન્તિ તિવિધં. તત્થ કાયદ્વારે પવત્તં **કાયકમ્મં**, વચીદ્વારે પવત્તં **વચીકમ્મં**, મનોદ્વારે પવત્તં **મનોકમ્મં**. તત્થ કાયદ્વારન્તિ કાયવિઞ્ઞત્તિ. વચીદ્વારન્તિ વચીવિઞ્ઞત્તિ. તાસં વિભાગો રૂપવિભત્તિયં આવિ ભવિસ્સતિ. મનોદ્વારન્તિ સબ્બં ચેતનાસમ્પયુત્તં ચિત્તં વુચ્ચતિ, વિસેસતો કુસલાકુસલં. તં હિ સહજાતાનં ચેતનાનં, કાયઙ્ગવાચઙ્ગચોપનં અસમ્પાપુણિત્વા પવત્તાનં સુદ્ધમનોકમ્માનં પવત્તિઓકાસદાનતો દ્વારન્તિ વુચ્ચતિ, ઇમેસુ પન તીસુ દ્વારેસુ પવત્તા ચેતના કાયકમ્માદયો નામ. અપિચ પાણાતિપાતાદયો, પાણાતિપાતાવેરમણિઆદયો ચ કાયકમ્મં નામ, મુસાવાદાદયો, મુસાવાદાવેરમણિઆદયો ચ વચીકમ્મં નામ, અભિજ્ઝાદયો, અનભિજ્ઝાદયો ચ મનોકમ્મં નામ.

કુસલપક્ખે પન દાનાદિદસપુઞ્ઞકિરિયવત્થૂનિ ચ યથારહં કાયવચીમનોકમ્માનિ હોન્તિ. એવં યેભુય્યવુત્તિતો ચેસ કાયકમ્માદિભાવો વુત્તો પાણાતિપાતાદીનમ્પિ વચીદ્વારાદીસુ પવત્તિતો કેસઞ્ચિ પુરિસાનં વનચરકાદિભાવો વિય, દ્વારાનઞ્ચ કાયકમ્મદ્વારાદિભાવો કેસઞ્ચિ ગામાનં બ્રાહ્મણગામાદિભાવો વિય. અકુસલે તાવ એત્થ પાણાતિપાતાદિકાયકમ્મં કાયદ્વારે, વચીદ્વારે ચ યથારહં સમુટ્ઠાતિ, નો મનોદ્વારે. તથા મુસાવાદાદિવચીકમ્મં. પાણાતિપાતાદિનિપ્ફાદનત્થં હિ મનોદ્વારે એવ ચિન્તેન્તસ્સ ચેતનાબ્યાપાદાદીસુ કમ્મપથપ્પત્તેસુ વા કમ્મપથં અપ્પત્તેસુ વા મનોકમ્મેસુ એવ પવિસનતો કાયકમ્માદિભાવં ન પાપુણાતિ. નનુ વિજ્જામયેનાપિ કેવલં મનોકમ્મેન પાણાતિપાતાદિં કરોન્તીતિ? ન અલોણભોજનદબ્ભસયનમન્તપરિજપ્પનાદિકાયવચીપયોગં વિના તસ્સાસિજ્ઝનતો. અભિજ્ઝાદિમનોકમ્મં પન તીસુપિ દ્વારેસુ સમુટ્ઠાતિ. અભિજ્ઝાય હિ કાયેન પરભણ્ડગ્ગાહાદીનં, બ્યાપાદેન દણ્ડપરામસનાદીનં, મિચ્છાદિટ્ઠિયા તિત્થિયવન્દનાદીનં કરણકાલે, વાચાય પરસમ્પત્તિપત્થનાય ''હઞ્ઞન્તુ બજ્ઝન્તૂ''તિ અનત્થપત્થનાય ચ તિત્થિયત્થુતિતદત્થદીપનાદીનઞ્ચ યથાક્કમં પવત્તિકાલે ચ તસ્સ મનોકમ્મસ્સ કાયવાચાસુ પવત્તિ વેદિતબ્બા.

કામાવચરકુસલં પન પાણાતિપાતાવેરમણિઆદિકં કાયવચીમનોકમ્મં પચ્ચેકં દ્વારત્તયેપિ પવત્તતિ. તત્થ પાણાતિપાતાદીહિ સમ્ફપ્પલાપપરિયોસાનેહિ સત્તહિ વિરમન્તસ્સ તાવ હત્થમુદ્દાય, વચીભેદેન ચ સમાદિયનકાલે, મનસા વિરમણકાલે ચ તેસં કાયવચીકમ્માનં તીસુ દ્વારેસુ પવત્તિ વેદિતબ્બા. અનભિજ્ઝાદીહિ સહગતેન ચેતસા તજ્જસ્સ કાયપયોગસ્સ, ''પરવિત્તુપકરણં ચિરટ્ઠિતિકં હોતુ, સબ્બે સત્તા અવેરા હોન્તુ, સો ભગવા અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિઆદિના વચીપયોગસ્સ, કેવલં મનોપયોગસ્સ ચ કરણકાલે મનોકમ્મસ્સ તીસુપિ દ્વારેસુ પવત્તિ વેદિતબ્બા. એત્થ ચ પઞ્ચદ્વારે ઉપ્પન્નાનિ જવનાનિ કાયવચીકમ્માનિ ન હોન્તિ, મનોકમ્માનિ એવ. તાનિ ચ ન કમ્મપથપ્પત્તાનિ, કેવલં કુસલાદીનિ હોન્તિ. મનોદ્વારે પટુતરપ્પવત્તાનિ એવ હિ કમ્મપથપ્પત્તાનિ મનોકમ્માનિ હોન્તિ, રૂપારૂપજવનાનિ પન એકન્તં ભાવનામયં મનોકમ્મમેવ મનોદ્વારે એવ ચ પવત્તન્તિ.

કિઞ્ચાપિ અભિઞ્ઞાઞાણાનિ વિઞ્ઞત્તિદ્વયજનકાનિ, તથાપિ કાયવચીકમ્મવોહારં ન લભન્તિ, લોકુત્તરકુસલં પન કાયવચીદ્વારેસુ અનુપ્પજ્જમાનમ્પિ મિચ્છાવાચાકમ્મન્તાજીવાનં સમુચ્છેદપ્પહાનકારીનં વિરતીનં વસેન કાયવચીકમ્મમ્પિ હોતિ, તદિતરમગ્ગઙ્ગવસેન મનોકમ્મમ્પીતિ એકક્ખણે તીણિપિ કમ્માનિ હોન્તિ, તઞ્ચ ભાવનામયં, દ્વારં પનસ્સ મનોદ્વારમેવ. યથા ચ પાણાતિપાતાવેરમણિયાદીનં વસેન કુસલસ્સ દ્વારત્તયે પવત્તિ વુત્તા, એવં દસપુઞ્ઞકિરિયવત્થૂનમ્પિ વસેન વત્તબ્બા. અટ્ઠકથાસુ પન ન વિચારિતા, તથાપિ નયતો એવં વેદિતબ્બા.

તેસુ દાનં કાયકમ્મમેવ, વચીકમ્મમ્પિ વા. પત્તાનુપ્પદાનં, અબ્ભનુમોદનં, દેસના વચીકમ્મમેવ. સીલં અપચિતિસહગતં, વેય્યાવચ્ચસહગતઞ્ચ કાયકમ્મમ્પિ અત્થિ, વચીકમ્મમ્પિ અત્થિ. તત્થ સીલસ્સ કાયવચીકમ્મભાવો સિદ્ધો એવ. અપચિતિયા પન પુપ્ફપૂજાદિના, વન્દનાદિના વા પવત્તિકાલે કાયકમ્મભાવો, થુતિમયપૂજાદિના પવત્તિકાલે વચીકમ્મભાવો ચ વેદિતબ્બો. વેય્યાવચ્ચસ્સાપિ સહત્થા કરણકાલે કાયકમ્મભાવો, ગિલાનાદીનં ચતુપચ્ચયસમાદાપનાદિવસેન, ગરૂહિ આણત્તસદ્દેન આરોચનપક્કોસનાદિવસેન વચીકમ્મભાવો ચ વેદિતબ્બો. ભાવના, સવનં, દિટ્ઠિજુકમ્મઞ્ચ મનોકમ્મમેવ, અબ્ભનુમોદનમ્પીતિ કેચિ. સવનમ્પિ હિ સોતદ્વારાનુસારેન મનોદ્વારે એવ ધમ્મત્થસલ્લક્ખણવસેન પવત્તિકાલે મનોકમ્મમેવ.

તત્થ દાનં અપચિતિ વેય્યાવચ્ચં પત્તાનુપ્પદાનં દેસનાતિ ઇમાનિ પઞ્ચ કાયવચીદ્વારેસુ એવ પવત્તન્તિ, ન મનોદ્વારે. એત્થ ચ પત્તાનુપ્પદાનદેસનાનં કાયવિકારેન પત્તિં દેન્તસ્સ, ધમ્મં દેસેન્તસ્સ ચ કાયદ્વારેપિ પવત્તિ વેદિતબ્બા. સીલં ભાવના અબ્ભનુમોદનં સવનં દિટ્ઠિજુકમ્મન્તિ ઇમાનિ પન પઞ્ચ તીસુપિ દ્વારેસુ પવત્તન્તિ, ''ન પુનેવં કરિસ્સામી''તિ ચેત્થ મનસાવ દુચ્ચરિતતો વિરમન્તસ્સ, અબ્ભનુમોદન્તસ્સ ચ વસેન સીલબ્ભનુમોદનાનં મનોદ્વારેપિ પવત્તિ વેદિતબ્બા. યં પન **અટ્ઠસાલિનિયં** ''દાનમયં કાયવચીમનોકમ્મવસેન તિવિધં હોતી''તિઆદિ વુત્તં, તં પુબ્બચેતનાવસેન મનોદ્વારે પવત્તં ગહેત્વા પરિયાયતો વુત્તં, નિપ્પરિયાયતો કાયવચીદ્વારપ્પવત્તા સન્નિટ્ઠાનચેતનાવ. તેનેવ હિ તત્થેવ વુત્તં ''વિનયપરિયાયં પત્વા હિ 'દસ્સામિ કરિસ્સામી'તિ વાચા ભિન્ના હોતીતિ. ઇમિના લક્ખણેન દાનં નામ હોતિ, અભિધમ્મપરિયાયં પત્વા પન વિજ્જમાનકવત્થું આરબ્ભ મનસા ચિન્તિતકાલતો પટ્ઠાય કુસલં હોતિ. અપરભાગે કાયેન વા વાચાય વા કત્તબ્બં કરિસ્સતી''તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧). ઇતરથા ''દસ્સામી''તિ ચિન્તિતમત્તેનાપિ દાનં નામ ભવેય્ય, તથા ચ તાદિસં વત્થું યથાચિન્તિતનિયામેન અદેન્તસ્સ ધુરનિક્ખેપે અદિન્નાદાનમ્પિ સિયા. એવં મનસા પાણાતિપાતાદયોપિ સિયું, તઞ્ચ ન યુત્તં, તસ્મા વુત્તનયેનેવ ગહેતબ્બં. અથ વા ''સબ્બં સાપતેય્યં દિન્નઞ્ઞેવ હરતૂ''તિ પરિચ્ચજનસમ્ભવતો દાનસ્સ મનોદ્વારેપિ પવત્તિ વેદિતબ્બા.

એત્થ ચ દાનસીલાદિકાયકમ્માનં કાયદ્વારે પવત્તિયં કમ્મં કાયકમ્મમેવ, દ્વારમ્પિ કાયદ્વારમેવ. વચીદ્વારે પવત્તિયં કમ્મં કાયકમ્મમેવ, દ્વારં પન વચીદ્વારં. મનોદ્વારે પવત્તિયમ્પિ કમ્મં કાયકમ્મં, દ્વારં પન મનોદ્વારં. દેસનાબ્ભનુમોદનાદીનં વચીકમ્માનં વચીદ્વારે પવત્તિયં કમ્મમ્પિ વચીકમ્મં, દ્વારમ્પિ વચીદ્વારમેવ. કાયદ્વારે પવત્તિયમ્પિ કમ્મં વચીકમ્મમેવ, દ્વારં પન કાયદ્વારં. મનોદ્વારે પવત્તિયમ્પિ કમ્મં વચીકમ્મં, દ્વારં પન મનોદ્વારં. ભાવનાદિમનોકમ્માનં મનોદ્વારે પવત્તિયં કમ્મમ્પિ મનોકમ્મં, દ્વારમ્પિ મનોદ્વારમેવ. કાયદ્વારે પવત્તિયમ્પિ કમ્મં મનોકમ્મમેવ, દ્વારં પન કાયદ્વારં. વચીદ્વારે પવત્તિયમ્પિ કમ્મં મનોકમ્મમેવ, દ્વારં પન વચીદ્વારં. એવં પાણાતિપાતાદીનં, પાણાતિપાતાવેરમણિઆદીનઞ્ચ વુત્તાનુસારેન કમ્મવવત્થાનં, દ્વારવવત્થાનઞ્ચ યથાનુરૂપં યોજેત્વા અસઙ્કરતો ઞાતબ્બં.

દ્વારકમ્મવવત્થાનકથા નિટ્ઠિતા.

ઇદાનિ યસ્મા દસવિધાનિ ચેતાનિ પુઞ્ઞકિરિયવત્થૂનિ તીસુ એવં સઙ્ગહન્તિ દાનમયે સીલમયે ભાવનામયેતિ. પત્તાનુપ્પદાનં હિ દાનમયે સઙ્ગહતિ, ''અબ્ભનુમોદનમ્પી''તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૫૬-૧૫૯ પુઞ્ઞકિરિયવત્થાદિકથા) **અટ્ઠકથાયં**. અપચિતિવેય્યાવચ્ચાનિ સીલમયે. દેસનાસવનદિટ્ઠિજુકમ્માનિ ભાવનામયે, તસ્મા રૂપારમ્મણસ્સ કુસલસ્સ દાનસીલભાવનાવસેન દ્વારત્તયપ્પવત્તિં યોજેત્વા દસ્સેસ્સામ. તદનુસારેનેવ ઇતરેસં વસેનાપિ સક્કા ઞાતુન્તિ. કુસલં હિ વણ્ણારમ્મણં હુત્વા ઉપ્પજ્જમાનં દાનસીલભાવનાવસેનેવ તીસુ દ્વારેસુ પવત્તતિ. કથં? યદા હિ નીલપીતાદિવણ્ણવિચિત્તં પુપ્ફવત્થાદિદેય્યધમ્મં લભિત્વા ''વણ્ણદાનં મે ભવિસ્સતી''તિ વણ્ણવસેન આભુજિત્વા ચેતિયાદીસુ સહત્થેન પૂજેતિ, તદા રૂપારમ્મણં દાનમયં કાયદ્વારે પવત્તતિ, તઞ્ચ પુબ્બચેતના સન્નિટ્ઠાનચેતના અપરચેતનાતિ તિવિધં હોતિ. એવં ઉપરિપિ સબ્બવારેસુ તિવિધતા વેદિતબ્બા. યદા પન તદેવ યથાવુત્તવત્થું વાચાય આણાપેત્વા પુત્તદારાદીહિ દાપેતિ, તદારૂપારમ્મણં દાનમયં વચીદ્વારે પવત્તતિ. યદા પન તદેવ વિજ્જમાનકવત્થું ''દસ્સામી''તિ ચિન્તેતિ, પચ્ચાસીસતિ, યથાધિપ્પાયં નિપ્ફાદેસ્સતિ, તદા પુબ્બચેતનાવસેન પરિયાયતો દાનમયં મનોદ્વારે પવત્તતિ નામ. એવં રૂપારમ્મણં દાનમયં દ્વારવસેન તિવિધં હોતિ.

યદા પન વુત્તપ્પકારવણ્ણં દેય્યધમ્મં લભિત્વા ''એવં મનાપવણ્ણાનં પરિચ્ચજનં નામ મય્હં કુલવંસાગતવત્તમેત''ન્તિ સહત્થા પૂજેતિ, તાદિસવણ્ણવન્તં વા પરપરિગ્ગહિતાદિભોગસમ્પત્તિં પરિચ્ચજિત્વા સીલં રક્ખતિ, તદા રૂપારમ્મણં સીલં કાયદ્વારે ચ પવત્તતિ. યદા પન વુત્તપ્પકારવણ્ણં દેય્યધમ્મં કુલવંસાદિવસેન વાચાય આણાપેત્વા પરેહિ દાપેતિ, તાદિસં વા પરપરિગ્ગહિતાદિં વાચાય અપનેત્વા સીલં રક્ખતિ, તદા રૂપારમ્મણં સીલં વચીદ્વારે પવત્તતિ. યદા પન તાદિસં વિજ્જમાનકવત્થું કુલવંસાદિવસેન ''દસ્સામી''તિ, તાદિસં પરપરિગ્ગહિતાદિકં અનામસિત્વા ''સીલં રક્ખિસ્સામી''તિ વા ચિન્તેતિ, તદા રૂપારમ્મણં સીલં મનોદ્વારે પવત્તતિ. એવં રૂપારમ્મણં સીલમયં દ્વારવસેન તિવિધં હોતિ.

યદા પન વુત્તપ્પકારં વણ્ણવન્તં દત્વા તદેવ વણ્ણં, સબ્બં વા રૂપાયતનં ચઙ્કમન્તો અનિચ્ચાદિતો વિપસ્સતિ, તદા રૂપારમ્મણં ભાવનામયં કાયદ્વારે પવત્તતિ. તદેવ વચીભેદં કત્વા સમ્મસન્તસ્સ રૂપારમ્મણં ભાવનામયં વચીદ્વારે પવત્તતિ. તદેવ કાયઙ્ગવાચઙ્ગં અચોપેત્વા સમ્મસન્તસ્સ રૂપારમ્મણં ભાવનામયં મનોદ્વારે પવત્તતિ. એવં રૂપારમ્મણં ભાવનામયં દ્વારવસેન તિવિધં હોતિ. ઇતિ રૂપારમ્મણસ્સ કુસલસ્સ તિવિધપુઞ્ઞકિરિયવત્થુવસેન નવસુ કમ્મદ્વારેસુ પવત્તિવિભાગો વેદિતબ્બો. ઇમિનાવ નયેન રૂપારમ્મણસ્સ કુસલસ્સ દસપુઞ્ઞકિરિયવત્થુવસેનાપિ તિંસાય કમ્મદ્વારેસુ પવત્તિવિભાગો યોજેત્વા ઞાતબ્બો. યથા ચ રૂપારમ્મણસ્સ, એવં સદ્દારમ્મણાદીનમ્પિ પઞ્ચન્નં કુસલાનં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુદ્વારેહિ વિભાગો, યોજનાનયો ચ યથાનુરૂપં ઞાતબ્બો.

અપિચ સદ્દં નામ કન્દમૂલં વિય હત્થેન ગહેત્વા દાતું ન સક્કા. યદા પન ''સદ્દદાનં મે''તિ આભુજિત્વા ભેરિઆદિતૂરિયે તિણ્ણં રતનાનં દેતિ, તેહિ ઉપહારં વા કરોતિ, ધમ્મકથિકાદીનં સરભેસજ્જાદિં દેતિ, ધમ્મસ્સવનં ઘોસેતિ, સરભઞ્ઞધમ્મકથાદિં વા કરોતિ, તદા કુસલં સદ્દારમ્મણં હોતિ. એવં ગન્ધાદિવત્થુપરિચ્ચાગેપિ ગન્ધાદિઆરમ્મણં. ધમ્મારમ્મણં પન ઓજાજીવિતિન્દ્રિયતદાયત્તાનં વસેન ઞાતબ્બં. યદા હિ ઓજવન્તાનિ અન્નપાનસપ્પિનવનીતાદીનિ ''ઓજદાનં મે ભવિસ્સતી''તિ દેતિ, ગિલાનાનં ભેસજ્જં વા વેજ્જં વા ઉપનેત્વા, પાણોપરોધકં આવુધજાલકુમિનાદિં વિનાસેત્વા વા, વજ્ઝપ્પત્તે પાણિનો મોચેત્વા વા ''જીવિતદાનં મે ભવિસ્સતિ જીવિતાયત્તવુત્તિતાય, પઞ્ચપસાદસોળસસુખુમરૂપચિત્તચેતસિકાનં વસેન પસાદાદિદાનં મે ભવિસ્સતી''તિ ચ મનસિ કરોતિ, તદા કુસલં ધમ્મારમ્મણં હોતિ. સેસં તાદિસમેવ.

અયં નાનાવત્થૂસુ ઠિતારમ્મણાનં યોજના. એકવત્થુસ્મિમ્પિ છારમ્મણં લબ્ભતેવ. પિણ્ડપાતસ્મિં હિ મનાપો વણ્ણો, ખાદનકાલે મુરુમુરાયનસદ્દો, ગન્ધો, રસો, ફોટ્ઠબ્બં, ઓજા, તદાયત્તા વા જીવિતપસાદાદયો, તબ્બિસયાનિ ચ વિઞ્ઞાણાદીનીતિ છારમ્મણમ્પિ વેદિતબ્બં. એવં ચીવરાદીસુ ચેવ વત્થાદીસુ ચ યથાનુરૂપં ઞાતબ્બં. એત્થપિ દાનસીલભાવનામયતા, કાયવચીમનોકમ્મભાવો ચ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. યથા ચ કુસલાનં, એવં અકુસલાનમ્પિ આરમ્મણકમ્મદ્વારવવત્થાનં, અપુઞ્ઞકિરિયવત્થૂસુ યોજનાનયો ચ વુત્તાનુસારેન યથાયોગં ઞાતબ્બો.

એવં આરમ્મણતો, પુઞ્ઞકિરિયવત્થુતો, કમ્મતો, દ્વારતો ચ અનેકસહસ્સપ્પભેદેસુ ચેતેસુ કુસલેસુ ઉપટ્ઠાનિ પન ઞાણસમ્પયુત્તાનિ ચતુન્નં અધિપતીનં વસેન પચ્ચેકં ચતુબ્બિધાનિ, ઞાણવિપ્પયુત્તાનિ પન ઉપટ્ઠાનિ વીમંસાધિપતિવજ્જિતાધિપતિત્તયવસેન પચ્ચેકં તિવિધાનિ, તદુભયાનિ પુન હીનત્તિકવસેન પચ્ચેકં તિવિધાનિ, તાનિ પુન અપરિમાણેસુ પન ચક્કવાળેસુ પચ્ચેકં અપરિમાણેસુ સત્તેસુ એકેકસ્મિં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નઓળારિકસુખુમતાદીહિ અનન્તેહિ પકારેહિ ઉપ્પજ્જનતો અનન્તાપરિમાણાનિ હોન્તિ. તાનિ સબ્બાનિ સમ્બુદ્ધો અનન્તેન બુદ્ધઞાણેન મહાતુલાય તુલયમાનો વિય, મહાતુમ્બે પક્ખિપિત્વા મિનયમાનો વિય સબ્બાકારતો પરિચ્છિન્દિત્વા મહાકરુણાય કામાવચરટ્ઠેન સરિક્ખતાય એકત્તં ઉપનેત્વા, પુન સોમનસ્સુપેક્ખાસહગતટ્ઠેન, ઞાણસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તટ્ઠેન, અસઙ્ખારિકસસઙ્ખારિકટ્ઠેન ચ કોટ્ઠાસે કત્વા દેસેસિ, યથા તં લોકવિદૂ સત્થા દેવમનુસ્સાનન્તિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન આદિતો પટ્ઠાય **ધમ્મસઙ્ગણિયા** (ધ॰ સ॰ ૧), તદટ્ઠકથાય ચ **અટ્ઠસાલિનિયા** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧) સબ્બાકારતો ઞાતબ્બોતિ. એવં વિસયાદિપ્પભેદતો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

કામાવચરકુસલધમ્મા નિટ્ઠિતા.

રૂપાવચરધમ્મા પન કુસલા ઝાનઙ્ગસમ્પયોગભેદતો પઞ્ચવિધા હોન્તિ. સેય્યથિદં – વિતક્કવિચારપીતિસુખેકગ્ગતાસમ્પયુત્તં પઠમજ્ઝાનિકં, તતો વૂપસન્તં અતિક્કન્તવિતક્કં વિચારપીતિસુખેકગ્ગતાસમ્પયુત્તં દુતિયજ્ઝાનિકં, તતો વૂપસન્તં અતિક્કન્તવિચારં પીતિસુખેકગ્ગતાસમ્પયુત્તં તતિયજ્ઝાનિકં, તતો વૂપસન્તં વિરત્તપીતિકં સુખેકગ્ગતાસમ્પયુત્તં ચતુત્થજ્ઝાનિકં, તતો વૂપસન્તં અત્થઙ્ગતસુખં ઉપેક્ખેકગ્ગતાસમ્પયુત્તં પઞ્ચમજ્ઝાનિકન્તિ. એવં સમ્પયોગભેદતો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

ધમ્મુદ્દેસાદિતો પન પઠમજ્ઝાને તાવ કામાવચરપઠમકુસલે વુત્તેસુ ઠપેત્વા વિરતિત્તયં સેસા છત્તિંસ ધમ્મા હોન્તિ. તત્થ છન્દાદયો ચત્તારો, કરુણા, મુદિતા ચાતિ છ યેવાપનકા. સેસં સુઞ્ઞતવારપરિયોસાનં સબ્બં કામાવચરપઠમકુસલે વુત્તસદિસમેવ. કેવલં હિ વિરતીનં અભાવો, સઙ્ગહવારે પઞ્ચમગ્ગઙ્ગભાવો, ભૂમન્તરવસેન રૂપાવચરભાવો ચ વિસેસો, સેસં તાદિસમેવ. પઠમજ્ઝાનં.

તથા દુતિયજ્ઝાનેપિ કેવલં ધમ્મુદ્દેસે વિતક્કાભાવો, સઙ્ગહવારે ચતુક્કજ્ઝાનઙ્ગમગ્ગઙ્ગભાવો ચ વિસેસો, સેસં પઠમસદિસમેવ. દુતિયં.

તથા તતિયજ્ઝાનેપિ કેવલં ધમ્મુદ્દેસે વિચારાભાવો, સઙ્ગહવારે તિવઙ્ગિકજ્ઝાનતા ચ વિસેસો, સેસં દુતિયસદિસમેવ. તતિયં.

તથા ચતુત્થે કેવલં ધમ્મુદ્દેસે પીતિયા અભાવો, કોટ્ઠાસવારે દુવઙ્ગિકજ્ઝાનભાવો ચ વિસેસો, સેસં તતિયસદિસમેવ. ચતુત્થં.

તથા પઞ્ચમે કેવલં ધમ્મુદ્દેસે કરુણામુદિતાદીનં અભાવો, સોમનસ્સટ્ઠાને ઉપેક્ખાભાવો, કોટ્ઠાસવારે ઝાનિન્દ્રિયેસુ ઉપેક્ખાઝાનઙ્ગભાવો, ઉપેક્ખિન્દ્રિયભાવો ચ વિસેસો, સેસં ચતુત્થસમમેવ. પઞ્ચમં.

પદભાજનીયે પન વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા દુતિયં, પીતિયા ચ વિરાગા તતિયં, સોમનસ્સસ્સ ચ અત્થઙ્ગમા ચતુત્થન્તિ ચતુક્કનયોપિ આગતો, સો તિક્ખપઞ્ઞાનં એકપ્પહારેનેવ વિતક્કવિચારસમતિક્કમસમ્ભવતો વુત્તો. તત્થ દુતિયાદીનં સબ્બસો પઞ્ચકનયે તતિયાદિસમત્તા તત્થ વુત્તનયેનેવ સબ્બો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો તત્થેવ અન્તોગધભાવો ચાતિ. ચતુક્કનયો.

વિસયાદિપ્પભેદતો પન વિનિચ્છયં પઞ્ચકનયેનેવ વક્ખામ, તદનુસારતો એવ ચતુક્કનયવસેનાપિ સક્કા ઞાતુન્તિ. એવં ઉપરિ લોકુત્તરેપિ. પઞ્ચવિધાપિ ચેતે રૂપાવચરકુસલધમ્મા કસિણારમ્મણભેદતો પચ્ચેકં અટ્ઠવિધા હોન્તિ પથવીકસિણં આપોતેજોવાયોનીલપીતલોહિતોદાતકસિણઞ્ચાતિ, આલોકાકાસકસિણેહિ સદ્ધિં દસવિધા હોન્તિ. **પદભાજનીયે** (ધ॰ સ॰ ૨૦૨) પન આલોકકસિણસ્સ ઓદાતકસિણેન સઙ્ગહિતત્તા અગ્ગહણં દટ્ઠબ્બં, આકાસકસિણસ્સ પન ઉગ્ઘાટનાસમ્ભવતો અનારુપ્પજ્ઝાનિકત્તા. તં હિ પુનપ્પુનં ઉગ્ઘાટિયમાનમ્પિ આકાસમેવ હોતિ, તસ્મા તત્થુપ્પન્નં રૂપાવચરપઞ્ચમજ્ઝાનં ભવવિસેસાય, દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારાય ચ સંવત્તતિ, અભિઞ્ઞાય, વિપસ્સનાય ચ પાદકમ્પિ હોતિ, અનારુપ્પત્તા પન નિરોધપાદકં ન હોતિ. સેસાનિ પન નવ કસિણાનિ નિરોધપાદકાનિપીતિ અયમેતેસં વિસેસો. આનાપાનજ્ઝાનસ્સાપિ પનેત્થ વાયોકસિણે સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બોતિ. કસિણકથા.

એવં કસિણવસેન અટ્ઠવિધા ચેતે અભિભાયતનવસેન પન પચ્ચેકં અટ્ઠવિધા હોન્તિ. ભગવતા હિ –

> ‘‘અજ્ઝત્તં અરૂપસઞ્ઞી બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતિ પરિત્તાનિ, તાનિ અભિભુય્ય...પે॰... અપ્પમાણાનિ. તાનિ અભિભુય્ય ...પે॰... પરિત્તાનિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાનિ...પે॰... અપ્પમાણાનિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાનિ સુવિસુદ્ધં નીલં પીતં લોહિતં ઓદાત’’ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૨૧૧ આદયો) –

અટ્ઠ અભિભાયતનાનિ દેસિતાનિ, તાનિ ચ કસિણેસ્વેવ અભિભવિત્વા સમાપજ્જનવસેન ઝાનુપ્પત્તિવિસેસતો, અનારમ્મણવિસેસતો. તત્થ હિ **અજ્ઝત્તં અરૂપસઞ્ઞી**તિ અલાભિતાય વા અનત્થિકતાય વા અજ્ઝત્તરૂપે કસિણવસેન પરિકમ્મસઞ્ઞાવિરહિતોવ. **બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતી**તિ બહિદ્ધા અટ્ઠ કસિણરૂપાનિ પરિકમ્મવસેન ચેવ અપ્પનાવસેન ચ પસ્સતિ. **પરિત્તાની**તિ ખુદ્દકપરિમાણાનિ, તાનિ અભિભુય્ય પસ્સન્તો ચ સમ્પન્નગહણિકો કટચ્છુમત્તં ભત્તં લભિત્વા ‘‘કિં એત્થ ભુઞ્જિતબ્બં અત્થી’’તિ સઙ્કડ્ઢિત્વા સબ્બં એકકબળમેવ કરોતિ, એવમેવ ઞાણુત્તરિકો ‘‘કિમેત્થ પરિત્તકે આરમ્મણે સમાપજ્જિતબ્બં અત્થિ, નાયં મમ ભારો’’તિ તાનિ અભિભવિત્વા સહ નિમિત્તુપ્પાદેનેવ અપ્પનં નિબ્બત્તેતિ, તસ્મા તં ઝાનં ‘‘અભિભાયતન’’ન્તિ વુચ્ચતિ. **અપ્પમાણાની**તિ મહન્તાનિ. **તાનિ અભિભુય્યા**તિ મહગ્ઘસો એકં ભત્તપાતિં લભિત્વા વિય ઞાણુત્તરો અપ્પમાણં લભિત્વા ‘‘એતં વા હોતુ અઞ્ઞં વા, કિમેત્થ સમાપજ્જિતબ્બ’’ન્તિ અપ્પનં નિબ્બત્તેતિ. **સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાની**તિ પરિસુદ્ધાપરિસુદ્ધવણ્ણાનિ . પરિસુદ્ધાનિ હિ નીલાદીનિ, અપરિસુદ્ધાનિ ચ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાનીતિ ઇધ અધિપ્પેતાનિ, એતાનિપિ ‘‘સુવણ્ણાનિ વા હોન્તુ દુબ્બણ્ણાનિ વા, પરિત્તઅપ્પમાણવસેનેવ અભિભાયતનાની’’તિ **આગમટ્ઠકથાસુ** (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૭૩; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૪૯; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૮.૬૫) વણ્ણિતાનિ. વણ્ણાભોગસ્સ હિ અત્થિતાય પુરિમાનિ અભિભાયતનાનિ વણ્ણાભોગરહિતસહિતતાય એત્થ કેવલતો વિસેસસબ્ભાવા ચતુધા વુત્તાનિ, નીલાદીનિ પન ચત્તારિ સુવિસુદ્ધવણ્ણવસેન સુખારોહતાય ઞાણુત્તરિકો અભિભવિત્વા અપ્પનં નિબ્બત્તેતિ, તસ્મા આરમ્મણવિસેસાભાવેપિ ઝાનુપ્પત્તિવિસેસતો ઇમેસં અટ્ઠન્નં અભિભાયતનાનં વસેન પચ્ચેકં અટ્ઠવિધા હોન્તીતિ વેદિતબ્બા. અભિભાયતનકથા.

તાનિ પુન યથા ચ અભિભાયતનવસેન, એવં વિમોક્ખવસેનાપિ પચ્ચેકં તિવિધા હોન્તિ. ભગવતા હિ ‘‘રૂપી રૂપાનિ પસ્સતિ, અજ્ઝત્તં અરૂપસઞ્ઞી બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતિ, સુભન્ત્વેવ અધિમુત્તો હોતી’’તિ (ધ॰ સ॰ ૨૪૦ આદયો; દી॰ નિ॰ ૩.૩૩૯, ૩૫૮; અ॰ નિ॰ ૮.૬૬) તયો વિમોક્ખા દેસિતા. તે ચ કસિણેસ્વેવ અધિમુચ્ચનવસેન ઝાનુપ્પત્તિવિસેસતો, ભાવનારમ્મણવિસેસતો કિમિદં અધિમુચ્ચનં નામ? પચ્ચનીકધમ્મેહિ સુટ્ઠુ વિમુચ્ચનં, આરમ્મણેસુ ચ સુટ્ઠુ અભિરતિ, પિતુ માતુ અઙ્કે વિસ્સટ્ઠઙ્ગપચ્ચઙ્ગસ્સ દારકસ્સ સયનં વિય અનિગ્ગહિતભાવેન નિરાસઙ્કતાય આરમ્મણે પવત્તીતિ વુત્તં હોતિ. તત્થ **રૂપી**તિ અજ્ઝત્તં કેસાદીસુ ઉપ્પાદિતં રૂપજ્ઝાનં રૂપં નામ, તદસ્સ અત્થીતિ **રૂપી**. અજ્ઝત્તમ્પિ હિ કેસાદીસુ નીલં, મેદાદીસુ પીતં, મંસાદીસુ લોહિતં, દન્તાદીસુ ઓદાતઞ્ચ વણ્ણકસિણવસેન આભુજિત્વા પરિકમ્મં કરોન્તસ્સ રૂપજ્ઝાનાનિ, કસિણં ઉગ્ઘાટેત્વા ચ અરૂપજ્ઝાનાનિ ઉપ્પજ્જન્તેવ . **રૂપાનિ પસ્સતી**તિ બહિદ્ધાપિ નીલકસિણાદિરૂપાનિ ઝાનચક્ખુના પસ્સતિ, ઇમિના અજ્ઝત્તબહિદ્ધવત્થુકેસુ કસિણેસુ ઝાનપ્પટિલાભો દસ્સિતો. **અજ્ઝત્તં અરૂપસઞ્ઞી**તિ અત્તનો કેસાદીસુ અનુપ્પાદિતરૂપાવચરજ્ઝાનો, ઇમિના બહિદ્ધા પટિલદ્ધજ્ઝાનતા દસ્સિતા. **સુભન્ત્વેવ અધિમુત્તો હોતી**તિ ઇમિના સુવિસુદ્ધેસુ નીલાદિવણ્ણકસિણેસુ ‘‘સુભ’’ન્તિ અધિમુત્તિવસેન પટિલદ્ધજ્ઝાનતા દસ્સિતા. એવં આરમ્મણવિસેસાભાવેપિ અધિમુત્તિવસેન ઝાનુપ્પત્તિવિસેસતો ઇમેસં તિણ્ણં વિમોક્ખાનં વસેન પચ્ચેકં તિવિધા હોન્તીતિ વેદિતબ્બા. વિમોક્ખકથા.

યથા ચ વિમોક્ખતો, એવં પટિપદાભેદતો પચ્ચેકં ચતુબ્બિધા હોન્તિ દુક્ખપટિપદં દન્ધાભિઞ્ઞં, દુક્ખપટિપદં ખિપ્પાભિઞ્ઞં, સુખપટિપદં દન્ધાભિઞ્ઞં, સુખપટિપદં ખિપ્પાભિઞ્ઞન્તિ. તત્થ પઠમસમન્નાહારતો પટ્ઠાય યાવ ઉપચારં ઉપ્પજ્જતિ, તાવ પવત્તા ઝાનભાવના ''પટિપદા''તિ વુચ્ચતિ. સા એકચ્ચસ્સ દુક્ખા નીવરણાદિપચ્ચનીકધમ્મસમુદાચારગહનતાય અસુખસેવના હોતિ, એકચ્ચસ્સ તદભાવતો સુખા. ઉપચારતો પન પટ્ઠાય યાવ અપ્પના, તાવ પવત્તા પઞ્ઞા ''અભિઞ્ઞા''તિ વુચ્ચતિ. સા એકચ્ચસ્સ દન્ધા અસીઘપ્પવત્તિની, એકચ્ચસ્સ ખિપ્પા. અસપ્પાયસેવિનો દુક્ખા પટિપદા હોતિ દન્ધા ચ અભિઞ્ઞા, સપ્પાયસેવિનો સુખા પટિપદા હોતિ ખિપ્પા ચ અભિઞ્ઞા. પુબ્બાપરકાલેસુ સપ્પાયાસપ્પાયસેવનવસેન વોમિસ્સતા ચ વેદિતબ્બા. તથા પલિબોધુપચ્છેદાદિકં પુબ્બકિચ્ચં અસમ્પાદેન્તસ્સ પટિપદા દુક્ખા, સમ્પાદેન્તસ્સ સુખા પટિપદા. અપ્પનાકોસલ્લં અસમ્પાદેન્તસ્સ દન્ધાભિઞ્ઞા, સમ્પાદેન્તસ્સ ખિપ્પા. કિલેસિન્દ્રિયાનં વા તિક્ખમુદુતાય પઠમા, વિપરિયાયેન ચતુત્થા, વોમિસ્સતાય મજ્ઝિમા દ્વેતિ વેદિતબ્બા. તણ્હાવિજ્જાભિભવનાનભિભવનવસેન વા સમથવિપસ્સનાસુ કતાધિકારાકતાધિકારતાવસેન વાપિ એતાસં પભેદો વેદિતબ્બો. પઠમજ્ઝાનાદિઆગમનવસેનાપિ દુતિયાદીનં પટિપદાભિઞ્ઞાભેદો હોતિયેવાતિ દટ્ઠબ્બં. એવં પટિપદાવસેન પચ્ચેકં ચતુબ્બિધા હોન્તીતિ વેદિતબ્બા. પટિપદાકથા.

યથા ચ પટિપદાહિ, એવં આરમ્મણભેદતોપિ પચ્ચેકં ચતુબ્બિધા હોન્તિ પરિત્તં પરિત્તારમ્મણં, પરિત્તં અપ્પમાણારમ્મણં, અપ્પમાણં પરિત્તારમ્મણં, અપ્પમાણં અપ્પમાણારમ્મણન્તિ. તત્થ યં અપ્પગુણં, ઉપરિજ્ઝાનસ્સ પચ્ચયો ભવિતું ન સક્કોતિ, ઇદં **પરિત્તં**. યં પન અવડ્ઢિતે આરમ્મણે પવત્તં, તં પરિત્તં આરમ્મણં અસ્સાતિ **પરિત્તારમ્મણં**. વિપરિયાયતો **અપ્પમાણં અપ્પમાણારમ્મણં**. તદુભયવોમિસ્સતાય મજ્ઝે ઇતરદ્વયં વેદિતબ્બં. એવં આરમ્મણભેદતો ચતુબ્બિધા હોન્તીતિ વેદિતબ્બા. આરમ્મણકથા.

યથા ચ પટિપદારમ્મણેહિ, એવં અધિપતીનં વસેન પચ્ચેકં ચતુબ્બિધતા, હીનત્તિકવસેન પુન તિવિધતા ચ યોજેત્વા વેદિતબ્બા.

દસકસિણમૂલવિભાગકથા નિટ્ઠિતા.

યથા કસિણમૂલેસુ, એવં બ્રહ્મવિહારમૂલેસુપિ યથાયોગં વિભાગો વેદિતબ્બો – મેત્તાકરુણામુદિતાવસેન હિ આદિતો ચત્તારિ ઝાનાનિ પચ્ચેકં તિવિધા હોન્તિ મેત્તાસહગતં, કરુણાસહગતં, મુદિતાસહગતન્તિ. પઞ્ચમજ્ઝાનં પન ઉપેક્ખાબ્રહ્મવિહારવસેન એકવિધં ઉપેક્ખાસહગતન્તિ. પુરિમેસુ હિ તીસુ પઞ્ચમજ્ઝાનં નુપ્પજ્જતિ. કસ્મા? સોમનસ્સાવિપ્પયોગતો, સોમનસ્સસમુટ્ઠિતાનં બ્યાપાદવિહિંસારતીનં યથાક્કમં નિસ્સરણત્તા, પચ્છિમે ચ તિકચતુક્કજ્ઝાનં નુપ્પજ્જતિ. કસ્મા? ઉપેક્ખાવેદનાસમ્પયોગતો, તસ્સા ચ પટિઘાનુનયનિસ્સરણતો મજ્ઝત્તાકારેન પવત્તિતો, તાનિ પુન પટિપદારમ્મણાધિપતિહીનત્તિકભેદેહિ પુબ્બે વુત્તનયેન યોજેત્વા વેદિતબ્બાનિ. એત્થ ચ અપ્પસત્તારમ્મણવસેન પરિત્તારમ્મણતા, બહુસત્તારમ્મણવસેન અપ્પમાણારમ્મણતા ચ એકસ્મિં સત્તે અપ્પનં પાપેત્વા અનુક્કમેન એકાવાસએકવીથિગામાદિગતસત્તેસુ પાપનવસેન વડ્ઢના ચ વેદિતબ્બા. ધમ્મુદ્દેસે પનેત્થ કરુણાસહગતે મુદિતાવિરહિતા પઞ્ચતિંસ ધમ્મા, તેસુ છન્દાદયો ચત્તારો, કરુણા ચાતિ પઞ્ચેવ યેવાપનકા, કરુણા ચ નિયતાતિ વેદિતબ્બા. એવં મુદિતાસહગતેપિ. કેવલં કરુણાવિરહિતા મુદિતા નિયતા પવત્તાતિ અયમેત્થ વિસેસો. અવસેસબ્રહ્મવિહારદ્વયે, પન કસિણાસુભાદીસુ ચ સબ્બત્થ કરુણામુદિતાવિરહિતા ચ ચતુત્તિંસ ધમ્મા, તત્થ ચ છન્દાદયો ચત્તારોવ યેવાપનકા વેદિતબ્બાતિ. બ્રહ્મવિહારમૂલવિભાગકથા.

અસુભભેદતો પન પઠમજ્ઝાનમેવેકં દસવિધં હોતિ ઉદ્ધુમાતકસઞ્ઞાસહગતં વિનીલકવિપુબ્બકવિચ્છિદ્દકવિક્ખાયિતકવિક્ખિત્તકહતવિક્ખિત્તકલોહિતકપુળવકઅટ્ઠિકસઞ્ઞાસહગતન્તિ, દસવિધેપિ ચેતસ્મિં અસુભે પટિકૂલત્તા, દુબ્બલત્તા ચ વિતક્કબલેનેવ ઝાનં તિટ્ઠતિ, ન વિના વિતક્કેન સીઘસોતાય નદિયા અરિત્તબલેનેવ નાવા વિય, તસ્મા પઠમજ્ઝાનમેવેત્થ ઉપ્પજ્જતિ, સમથવિપસ્સનાદિઆનિસંસદસ્સાવિતાય, પનેત્થ નીવરણપ્પહાનેન ચ પીતિસોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતિ બહુવેતનલાભદસ્સનેન પુપ્ફછડ્ડકસ્સ ગૂથરાસિમ્હિ વિય, ઉપસન્તબ્યાધિદુક્ખસ્સ ચ રોગિનો વમનવિરેચનપ્પવત્તિયં વિયાતિ દટ્ઠબ્બં. તં પન દસવિધમ્પિ પઠમજ્ઝાનં પટિપદારમ્મણાધિપતિહીનત્તિકવસેન પચ્ચેકં યોજેત્વા વેદિતબ્બં. એત્થ ચ અસુભારમ્મણસ્સ અવડ્ઢનીયતાય ખુદ્દકે ઉદ્ધુમાતકાદિટ્ઠાને ઉપ્પન્નં નિમિત્તં પરિત્તારમ્મણં, મહન્તે અપ્પમાણારમ્મણં વેદિતબ્બં. એતેસુ પન દસસુ અસુભેસુ સામઞ્ઞતો દ્વત્તિંસાકારવસેન, નવસિવથિકપબ્બવસેન ચ પવત્તા કાયગતાસતિ સઙ્ગહિતા, વણ્ણકસિણેસુ ચ કેસાદીનં કોટ્ઠાસાનં નીલાદિવણ્ણારમ્મણા, ચતુક્કપઞ્ચકજ્ઝાનવસેન ઉપ્પન્ના કાયગતાસતિ ચ સઙ્ગહિતા. પદભાજનીયે વિસું ન વુત્તા, તસ્મા તેસં વસેનાપિ વિભાગો વેદિતબ્બો. અસુભમૂલવિભાગકથા.

એવં આરમ્મણાદિભેદતો ચ ભિન્નાનં રૂપાવચરકુસલધમ્માનં કાલદેસાદિભેદેન અનન્તતા, ભગવતા ચ એકત્તં ઉપનેત્વા દેસિતભાવો, વિત્થારનયાતિદેસો ચ કામાવચરકુસલે વુત્તાનુસારેન યથાનુરૂપં ઞાતબ્બો. ઇતો પરં અરૂપાવચરાદીસુપિ વિસેસમત્તમેવ વક્ખામ. એવં વિસયાદિપ્પભેદતો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

રૂપાવચરકુસલધમ્મા નિટ્ઠિતા.

અરૂપાવચરા પન કુસલધમ્મા સમ્પયોગતો ન ભિન્ના, સબ્બેપિ ઉપેક્ખેકગ્ગતાસમ્પયુત્તાવ, ધમ્મુદ્દેસાદિતોપિ સબ્બસો રૂપાવચરપઞ્ચમજ્ઝાનસદિસા. અરૂપાવચરભાવો એવ હેત્થ વિસેસો. **વિસયાદિપ્પભેદતો**તિ એત્થ પન આરમ્મણતો તે ચતુબ્બિધા હોન્તિ. સેય્યથિદં – આકાસાનઞ્ચાયતનં વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનન્તિ. તત્થ હિ કસિણુગ્ઘાટિમાકાસે ''અનન્તો આકાસો''તિ પવત્તં પઠમં, તસ્મિં પઠમારુપ્પવિઞ્ઞાણે ''અનન્તં વિઞ્ઞાણ''ન્તિ પવત્તં દુતિયં, તસ્સ પઠમારુપ્પવિઞ્ઞાણસ્સ અભાવે ''નત્થિ કિઞ્ચી''તિ પવત્તં તતિયં, તસ્મિં તતિયે ''સન્તમેતં પણીતમેત''ન્તિ પવત્તં ચતુત્થં. પુરિમપુરિમેહિ પચ્છિમપચ્છિમં સન્તસન્તતરસન્તતમન્તિ ચ વેદિતબ્બં.

નનુ રૂપાવચરેસુ વિતક્કાદિઅઙ્ગસમતિક્કમતો ઉપરૂપરિઝાનાનં સન્તતરાદિભાવો વુત્તો, અઙ્ગાતિક્કમરહિતેસુ પન આરુપ્પેસુ કથન્તિ? આરમ્મણાતિક્કમતો. એતેસુ હિ કસિણરૂપસમતિક્કમતો પઠમં ઝાનં રૂપાવચરપઞ્ચમજ્ઝાનતો સન્તં, તતોપિ કસિણુગ્ઘાટિમાકાસાતિક્કમતો દુતિયં, તતોપિ આકાસે પવત્તવિઞ્ઞાણાતિક્કમતો તતિયં, તતોપિ આકાસે પવત્તવિઞ્ઞાણસ્સ સમતિક્કમતો ચતુત્થન્તિ. એવં અઙ્ગસમત્તેપિ થૂલથૂલાતિક્કમેન સુખુમસુખુમારમ્મણતાય ઉપરૂપરિજ્ઝાનાનં સન્તતરાદિભાવો વેદિતબ્બો સમાયામવિત્થારાનમ્પિ વત્થાનં સુત્તસુખુમતરાદિભાવો વિય. નનુ અભાવારમ્મણતાય તતિયારુપ્પં સન્તપણીતતો મનસિ કરોન્તસ્સ ચતુત્થારુપ્પસ્સ કથં તત્થ નિકન્તિપરિયાદાનં, કથં ચ સમતિક્કમો વા હોતીતિ? અસમાપજ્જિતુકામતાય, સા ચ અત્તનો સન્તપણીતતાય. યથા હિ રાજા દન્તકારાદિસિપ્પિકાનં અતિસુખુમમનાપસિપ્પં દિસ્વા ‘‘છેકા વતિમે આચરિયા’’તિ તેસં છેકતાય તુસ્સન્તોપિ ન તં સિપ્પિકભાવં પત્થેતિ, તં સમતિક્કમ્મ રાજભાવે એવ તિટ્ઠતિ, એવંસમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં. એવં આરમ્મણભેદતો ચતુબ્બિધાનમ્પેતેસં પુન પટિપદારમ્મણાધિપતિહીનત્તિકભેદેહિ પુબ્બે વુત્તનયેનેવ પચ્ચેકં ભેદો વેદિતબ્બો.

એત્થ ચ રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનનિકન્તિ પરિયાદાનદુક્ખતાય પઠમારુપ્પસ્સ, પઠમારુપ્પાદિનિકન્તિપરિયાદાનદુક્ખતાય દુતિયારુપ્પાદીનઞ્ચ દુક્ખપટિપદતા, પરિયાદિણ્ણનિકન્તિકસ્સ તદપ્પનાપરિવાસદન્ધતાય દન્ધાભિઞ્ઞતા, વિપરિયાયેન ઇતરા ચ વેદિતબ્બા. પરિત્તકસિણુગ્ઘાટિમાકાસમૂલકાનં પન ચતુન્નં પરિત્તારમ્મણતા, વિપરિયાયાનં અપ્પમાણારમ્મણતા વેદિતબ્બા. રૂપારૂપાવચરા પનેત્થ અધિપતિસહિતાવ ઉપ્પજ્જન્તિ, ન વિના અધિપતીહિ. કામાવચરા તુ અધિપતિરહિતાપિ ઉપ્પજ્જન્તિ , તે ચ આરમ્મણાધિપતિ સહજાતાધિપતીતિ દ્વેપિ લબ્ભન્તિ. રૂપારૂપાવચરા પન સહજાતાધિપતિમેવ, નેતરં. તત્થ ચ છન્દાધિપતિના સહજાતા ધમ્મા છન્દાધિપતેય્યા, છન્દો પન અધિપતિ એવ, ન છન્દાધિપતેય્યો. ઇતરે પન અધિપતેય્યાવ, નાધિપતયો અઞ્ઞસ્સ અત્તના સહજાતસ્સ છન્દસ્સ, ઇતરેસઞ્ચ અધિપતિયત્થસ્સ અભાવા. એકસ્મિં હિ ચિત્તુપ્પાદે છન્દાદીસુ ચતૂસુપિ વિજ્જમાનેસુ યથાપચ્ચયં સહજાતાધિપતિ એકોવ લબ્ભતિ. એવં વીરિયાધિપતિયાદીસુપિ યથાનુરૂપં ઞાતબ્બં. એવં વિસયાદિપ્પભેદતો વિનિચ્છયો ઞાતબ્બો.

અરૂપાવચરકુસલધમ્મા નિટ્ઠિતા.

લોકુત્તરા પન કુસલા મગ્ગસમ્પયોગભેદતો ચતુબ્બિધા. સેય્યથિદં – સોતાપત્તિમગ્ગસમ્પયુત્તં સકદાગામિમગ્ગસમ્પયુત્તં અનાગામિમગ્ગસમ્પયુત્તં અરહત્તમગ્ગસમ્પયુત્તન્તિ. નનુ ચતૂસુપિ ચેતેસુ મગ્ગસમ્પયોગો સમાનો અટ્ઠન્નમ્પિ મગ્ગઙ્ગાનં સબ્બત્થ ઉપ્પત્તિતો કથં તત્થ ભેદોતિ? અનુસયપ્પહાનસઙ્ખાતસ્સ મગ્ગકિચ્ચસ્સ ભેદતો. અનુસયે મારેન્તો ગચ્છતીતિ હિ **મગ્ગો**. મગ્ગા હિ યથાસકં અનુસયે પજહન્તિ એવ, નિમિત્તા વુટ્ઠહન્તિ, પવત્તઞ્ચ છિન્દન્તિ નામાતિ વુચ્ચન્તિ. નિમિત્તન્તિ ચ પઞ્ચક્ખન્ધા, પવત્તન્તિપિ તે એવ. તં દુવિધં ઉપાદિન્નકં, અનુપાદિન્નકઞ્ચ.

તત્થપિ સોતાપત્તિમગ્ગો દિટ્ઠાનુસયં, વિચિકિચ્છાનુસયં, તદેકટ્ઠે ચ કિલેસે, તંસહજાતાનિ દિટ્ઠિસમ્પયુત્તાનિ, વિચિકિચ્છાસમ્પયુત્તઞ્ચાતિ પઞ્ચાકુસલચિત્તાનિ ચ ઉપ્પજ્જમાનોવ સમુગ્ઘાતેતિ, સમુગ્ઘાતેન્તો ચ અપાયભવતો ચેવ સુગતિભવતો ચ ઠપેત્વા સત્ત ભવે તદવસેસતો વુટ્ઠાતિ . તત્થ યદેતં પઠમમગ્ગાનુપ્પત્તિયં ઉપ્પજ્જમાનારહં દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસમ્પયુત્તપઞ્ચચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં, તં રૂપક્ખન્ધો, તાનિ પઞ્ચ ચિત્તાનિ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, તંસમ્પયુત્તા વેદનાદયો ઇતરે તયો ખન્ધા. ઇમે અનુપાદિન્નપઞ્ચક્ખન્ધા અનુપાદિન્નનિમિત્તં, અનુપાદિન્નપ્પવત્તં નામ. તતો પઠમમગ્ગો વુટ્ઠાતિ, તં છિન્દતિ નામ. યદેતં અપાયભવે, સુગતિયઞ્ચ ઠપેત્વા સત્ત ભવે તદવસેસે ચ પઠમમગ્ગાનુપ્પત્તિયં આયતિં ઉપ્પજ્જમાનારહં કમ્મજક્ખન્ધપઞ્ચકં, તં ઉપાદિન્નનિમિત્તં, ઉપાદિન્નપ્પવત્તં નામ. તતો પઠમમગ્ગો વુટ્ઠાતિ, તઞ્ચ છિન્દતિ નામ. તતોવ પઠમમગ્ગો અનુસયં પજહન્તોવ નિમિત્તા વુટ્ઠહતિ, પવત્તઞ્ચ છિન્દતિ નામાતિ વેદિતબ્બં. એવં ઇતરમગ્ગેસુપિ ઉપાદિન્નાનુપાદિન્નનિમિત્તપ્પવત્તં વુટ્ઠાનં છિન્દનં યથાનુરૂપં ઞાતબ્બં.

સકદાગામિમગ્ગો પન ઓળારિકકામરાગાનુસયં, પટિઘાનુસયં, તદેકટ્ઠે ચ કિલેસે, તંસહજાતાનિ ચ તથા પવત્તાનિ ચત્તારિ દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તાનિ, દ્વે ચ દોમનસ્સસહગતાનીતિ છ અકુસલચિત્તાનિ ચ ઉપ્પજ્જમાનોવ સમુગ્ઘાતેતિ, સમુગ્ઘાતેન્તો ચ કામસુગતિતો ઠપેત્વા એકભવં તદવસેસતો વુટ્ઠાતિ, પતનુભૂતાવ તંસમઙ્ગિનો કામરાગબ્યાપાદા અધિમત્તા, તે ચ કદાચિ વિરળાવ ઉપ્પજ્જન્તીતિ વેદિતબ્બા.

અનાગામિમગ્ગોપિ તાનેવ તનુસહગતકામરાગપ્પટિઘાનુસયવસેન ઉપ્પન્નાનિ છ ચિત્તાનિ ઉપ્પજ્જમાનોવ સમુગ્ઘાતેતિ, સમુગ્ઘાતેન્તો ચ કામભવતો વુટ્ઠાતિ. અરહત્તમગ્ગો પન રૂપરાગઅરૂપરાગમાનાવિજ્જાનુસયે, ઉદ્ધચ્ચં, તદેકટ્ઠે સબ્બે કિલેસે ચ તંસહજાતાનિ ચત્તારિ દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તાનિ, ઉદ્ધચ્ચસહગતઞ્ચાતિ પઞ્ચાકુસલચિત્તાનિ ચ ઉપ્પજ્જમાનોવ સમુગ્ઘાતેતિ, સમુગ્ઘાતેન્તો ચ રૂપારૂપતો, સબ્બભવતોપિ વુટ્ઠાતિ. સેસં પઠમમગ્ગે વુત્તાનુસારતો વેદિતબ્બં. એવં અનુસયપ્પહાનસઙ્ખાતકિચ્ચભેદતો ચતુન્નં મગ્ગાનં ભેદો વેદિતબ્બો.

તદેવં મગ્ગસમ્પયોગભેદતો ચતુબ્બિધં, પુન ઝાનઙ્ગસમ્પયોગભેદતો પચ્ચેકં પઞ્ચવિધા હોન્તિ. કથં? પઠમમગ્ગસમ્પયુત્તં તાવ વિતક્કવિચારપીતિસુખેકગ્ગતાસમ્પયુત્તં પઠમજ્ઝાનિકં, વિચારપીતિસુખેકગ્ગતાસમ્પયુત્તં દુતિયજ્ઝાનિકં, પીતિસુખેકગ્ગતાસમ્પયુત્તં તતિયજ્ઝાનિકં, સુખેકગ્ગતાસમ્પયુત્તં ચતુત્થજ્ઝાનિકં, ઉપેક્ખેકગ્ગતાસમ્પયુત્તં પઞ્ચમજ્ઝાનિકઞ્ચાતિ પઞ્ચવિધં હોતિ. એવં દુતિયમગ્ગાદિસમ્પયુત્તા ચાતિ વીસતિવિધા હોન્તિ, એત્થ ચ ચતુક્કનયવસેન સોળસવિધતાપિ યોજેતબ્બા. કિં પનેત્થ એવં ઝાનઙ્ગયોગભેદસ્સ નિયામકં કારણન્તિ? સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણં. તસ્મિં હિ વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનાભૂતે સોમનસ્સસહગતે અરિયમગ્ગા પઞ્ચમજ્ઝાનિકા ન ઉપ્પજ્જન્તિ, સોમનસ્સસહગતા ચતુક્કજ્ઝાનિકાવ ઉપ્પજ્જન્તિ, ઉપેક્ખાસહગતે ચ ચતુક્કજ્ઝાનિકા ન ઉપ્પજ્જન્તિ, ઉપેક્ખાસહગતા પઞ્ચમજ્ઝાનિકાવ ઉપ્પજ્જન્તિ.

નનુ ચેત્થ સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણં સોમનસ્સુપેક્ખાસહગતત્તા ચતુક્કપઞ્ચમજ્ઝાનિકાનં સોમનસ્સુપેક્ખાસહગતભાવસ્સ નિયામકહેતુ, વિતક્કાદિઅઙ્ગસમતિક્કમતો પન નેસં દુતિયાદિજ્ઝાનભાવસ્સ નિયામકેન અઞ્ઞેન ભવિતબ્બં. ન હિ સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણં વિતક્કાદિવિકલં ઉપ્પજ્જતિ. યેન

તં નિયામકં ભવેય્ય, કિં તં નિયામકકારણન્તિ? પાદકજ્ઝાનં, સમ્મસિતજ્ઝાનં વા. રૂપારૂપાવચરેસુ હિ યં યં ઝાનં સમાપજ્જિત્વા તતુટ્ઠાય યે કેચિ પકિણ્ણકસઙ્ખારે સમ્મસિત્વા યે મગ્ગે ઉપ્પાદેતિ, તે સબ્બે તંતંઝાનસદિસાવ હોન્તિ. યં યં વા પન ઝાનં, તંસમ્પયુત્તે ચ અનિચ્ચાદિતો વિપસ્સિત્વા યે યે મગ્ગે ઉપ્પાદેતિ, તે ચ તંતંઝાનસદિસાવ હોન્તિ ભૂમિવણ્ણસદિસવણ્ણા ગોધા વિય. તત્થ ચ સુક્ખવિપસ્સકસ્સ ઉપ્પન્નમગ્ગાપિ, સમાપત્તિલાભિના ઝાનં પાદકં અકત્વા અસમ્મસિત્વાવ ઉપ્પાદિતમગ્ગાપિ પઠમજ્ઝાનં પાદકં કત્વા તં તં વા સમ્મસિત્વા ઉપ્પાદિતમગ્ગાપિ સબ્બે એકસદિસા પઠમજ્ઝાનિકાવ હોન્તિ. ન હિ લોકુત્તરમગ્ગો અપ્પનં અપ્પત્તો નામ અત્થિ. દુતિયતતિયચતુત્થજ્ઝાનાનિ પાદકાનિ કત્વા વા તત્થ ગતે ધમ્મે સમ્મસિત્વા વા ઉપ્પાદિતમગ્ગા યથાક્કમં ચતુરઙ્ગિકા, તિવઙ્ગિકા, દુવઙ્ગિકા ચ હોન્તિ. પઞ્ચમજ્ઝાનં, પન આરુપ્પજ્ઝાનાનિ ચ પાદકં કત્વા વા તત્થ ગતે ધમ્મે સમ્મસિત્વા વા ઉપ્પાદિતમગ્ગા ઉપેક્ખેકગ્ગતાવસેન દુવઙ્ગિકાવ હોન્તિ. એતેસઞ્ચ પઞ્ચન્નં ઝાનિકાનમ્પિ પુબ્બભાગે વિપસ્સના સોમનસ્સસહગતાપિ હોતિ ઉપેક્ખાસહગતાપિ, વુટ્ઠાનગામિની પન વિપસ્સના ચતુક્કજ્ઝાનિકાનં સોમનસ્સસહગતા હોતિ. પઞ્ચમજ્ઝાનિકાનં પન ઉપેક્ખાસહગતાવાતિ તદેવ પાદકજ્ઝાનં, સમ્મસિતજ્ઝાનં વા નિયામકકારણન્તિ વેદિતબ્બં. એવં સમ્પયોગતો વિનિચ્છયો.

ધમ્મુદ્દેસાદિતો પન પઠમજ્ઝાનિકેસુ તાવ ચતૂસુ કામાવચરપઠમકુસલે વુત્તધમ્મેસુ ઠપેત્વા કરુણામુદિતા સત્તતિંસ ધમ્મા હોન્તિ. વિરતિયો પનેત્થ નિયતા, **પાળિયઞ્ચ** (ધ॰ સ॰ ૨૭૭) રૂપેન નિદ્દિટ્ઠા, છન્દાદયો ચ ચત્તારો યેવાપનકાતિ વેદિતબ્બા.

સઙ્ગહવારે પન બોધિપક્ખિયધમ્મેસુ પુબ્બે સઙ્ગહિતાવસેસાનં સતિપટ્ઠાનસમ્મપ્પધાનઇદ્ધિપાદબોજ્ઝઙ્ગાનં વસેન અતિરેકા ચત્તારો સઙ્ગહા વેદિતબ્બા. પઠમજ્ઝાનિકમગ્ગસમ્પયુત્તેસુ હિ ધમ્મેસુ સતિ ઉપટ્ઠાનટ્ઠેન **સતિપટ્ઠાનં**, સા વિસયભેદેન ચતુબ્બિધા, ઇતરે અસ્સતિપટ્ઠાનાતિ સબ્બેવ તે દ્વિધા હોન્તિ. તથા વીરિયં પદહનટ્ઠેન **સમ્મપ્પધાનં**, તં કિચ્ચભેદેન ચતુબ્બિધં, ઇતરે અસમ્મપ્પધાનાતિ. તથા છન્દો વીરિયં ચિત્તં અમોહોતિ ચત્તારો ધમ્મા ઇજ્ઝનકટ્ઠેન યથાક્કમં ''છન્દિદ્ધિપાદો વીરિયચિત્તવીમંસિદ્ધિપાદો''તિ નામેન **''ઇદ્ધિપાદા''**તિ વુચ્ચન્તિ, ઇતરે ''અનિદ્ધિપાદા''તિ. તથા સતિ અમોહો વીરિયં પીતિ પસ્સદ્ધિ સમાધિ તત્રમજ્ઝત્તતાતિ ઇમે સત્ત ધમ્મા બુજ્ઝનટ્ઠેન યથાક્કમં ''સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો વીરિયપીતિપસ્સદ્ધિસમાધિઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગો''તિ વુચ્ચન્તિ, ઇતરે અબોજ્ઝઙ્ગાતિ એવં ચત્તારો સઙ્ગહા.

સેસં સબ્બં લક્ખણાદિતો પટ્ઠાય સુઞ્ઞતવારપરિયોસાનં કામાવચરપઠમકુસલે વુત્તસદિસમેવ , કેવલં પન મગ્ગઙ્ગસઙ્ગહે ''અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો હોતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૩૩૭) **પદભાજનીયે** સરૂપેનેવ નિદ્દિટ્ઠં, ઇન્દ્રિયસઙ્ગહે પઞ્ચિન્દ્રિયટ્ઠાને પઠમમગ્ગસ્સ અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં ગહેત્વા ઇતરમગ્ગાનં અઞ્ઞિન્દ્રિયં ગહેત્વાવ અટ્ઠિન્દ્રિયન્તિ અટ્ઠિન્દ્રિયતા, સબ્બત્થ લોકુત્તરતા ચ વિસેસો, સેસં તાદિસમેવ. પઠમજ્ઝાનિકા ચત્તારો મગ્ગા.

તથા દુતિયજ્ઝાનિકેસુપિ કેવલં ધમ્મુદ્દેસે વિતક્કાભાવો, સઙ્ગહવારે ચતુરઙ્ગજ્ઝાનતા, સત્તઙ્ગમગ્ગતા ચ વિસેસો, સેસં પઠમજ્ઝાનિકસદિસમેવ. દુતિયજ્ઝાનિકમગ્ગા.

તથા તતિયજ્ઝાનિકેસુપિ કેવલં ધમ્મુદ્દેસે વિચારાભાવો, સઙ્ગહવારે તિવઙ્ગિકજ્ઝાનતા ચ વિસેસો, સેસં દુતિયજ્ઝાનિકસદિસમેવ. તતિયજ્ઝાનિકમગ્ગા.

તથા ચતુત્થજ્ઝાનિકેસુપિ કેવલં ધમ્મુદ્દેસે પીતિયા અભાવો, કોટ્ઠાસવારે દુવઙ્ગિકજ્ઝાનતા, છળઙ્ગિકબોજ્ઝઙ્ગતા ચ વિસેસો, સેસં તતિયજ્ઝાનિકસદિસમેવ. ચતુત્થજ્ઝાનિકમગ્ગા.

તથા પઞ્ચમજ્ઝાનિકેસુપિ કેવલં સબ્બત્થ વેદનાપરિવત્તનમેવ વિસેસો, સેસં ચતુત્થજ્ઝાનિકસદિસમેવ. પઞ્ચમજ્ઝાનિકમગ્ગા. એવં ધમ્મુદ્દેસાદિતો વિનિચ્છયો.

વિસયાદિપ્પભેદતો પન સબ્બેપિ લોકુત્તરકુસલા આરમ્મણતો નિબ્બાનારમ્મણાવ, તસ્મા ન તતો નેસં ભેદો, પટિપદાદિભેદતો પન પુબ્બે વુત્તનયેન પચ્ચેકં ભેદો વેદિતબ્બો. એત્થ ચ યો નામરૂપપરિગ્ગહતો પટ્ઠાય કિલમન્તો વિપસ્સનં આરભિત્વા દુક્ખેન કસિરેન કિલેસે વિક્ખમ્ભેતિ, તસ્સ દુક્ખા પટિપદા હોતિ. યો પન વિક્ખમ્ભિતકિલેસો, સો વિપસ્સનાપરિવાસં વાસેન્તો ચિરેન મગ્ગપાતુભાવં પાપુણાતિ, તસ્સ દન્ધાભિઞ્ઞા હોતિ. ઇમિના નયેન ઇતરા તિસ્સોપિ પટિપદાભિઞ્ઞાયો વેદિતબ્બા. યથા ચ પટિપદાદિભેદતો, એવં વિમોક્ખભેદતોપિ પચ્ચેકં દ્વિધા હોન્તિ – સુઞ્ઞતવિમોક્ખો અપ્પણિહિતવિમોક્ખોતિ.

તત્થ **સુઞ્ઞત**ન્તિ, **અપ્પણિહિત**ન્તિ ચ લોકુત્તરમગ્ગસ્સ નામં. સો હિ આગમનતો સગુણતો આરમ્મણતોતિ તીહિ કારણેહિ નામં લભતિ. કથં? ઇધ ભિક્ખુ વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનિકો આદિતો પટ્ઠાય ''અનિચ્ચં દુક્ખમનત્તા''તિ તિવિધં અનુપસ્સનં આરોપેત્વા સમ્મસન્તો વિચરતિ, સચસ્સ વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સના તેભૂમકે સઙ્ખારે અનત્તતો વિપસ્સતિ, અયં અત્તસુઞ્ઞતાદસ્સનટ્ઠેન સુઞ્ઞતા નામ હોતિ. સચે દુક્ખતો વિપસ્સતિ, અયં તણ્હાપણિધિરહિતટ્ઠેન અપ્પણિહિતા નામ હોતિ, તા ઉભોપિ આગમનીયટ્ઠાને ઠત્વા અત્તનો અત્તનો મગ્ગસ્સ યથાક્કમં સુઞ્ઞતમગ્ગો અપ્પણિહિતમગ્ગોતિ નામં દેન્તિ. એવં આગમનતો નામલાભો વેદિતબ્બો. નનુ સુત્તન્તેસુ સચે વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સના અનિચ્ચતો પસ્સતિ, તસ્સા વસેન મગ્ગો અનિમિત્તવિમોક્ખો હોતીતિ કત્વા તયો વિમોક્ખા કથિતાતિ? સચ્ચં, અપિ ચ ખો પરિયાયતો કથિતા, નિપ્પરિયાયતો પન સયમ્પિ સનિમિત્તા અત્તનો મગ્ગસ્સ અનિમિત્તનામં દાતું અસક્કુણેય્યતાય દ્વે એવ વિમોક્ખા હોન્તીતિ. તિસ્સોપિ હિ વિપસ્સના નિચ્ચનિમિત્તં, સુખનિમિત્તઞ્ચ ઉગ્ઘાટનેન અનિમિત્તવોહારં લભન્તિ, તિસ્સોપિ નિમિત્તભૂતેસુ ખન્ધેસુ ચરણતો સનિમિત્તાવ, તસ્મા સયં આગમનીયટ્ઠાને ઠત્વા અત્તનો મગ્ગસ્સ નિપ્પરિયાયતો અનિમિત્તનામં દાતું ન સક્કોન્તિ. યસ્મા પન મગ્ગો સયં રાગાદીહિ સુઞ્ઞો, રાગાદિનિમિત્તપણિધિરહિતો ચ, તસ્મા સગુણેનેવ સુઞ્ઞતનામં, અપ્પણિહિતનામઞ્ચ લભતિ. એવમસ્સ સગુણતો નામલાભો વેદિતબ્બો. યસ્મા પન નિબ્બાનં રાગાદીહિ, સઙ્ખારેહિ ચ સુઞ્ઞત્તા,

રાગાદિનિમિત્તપણિધિરહિતત્તા ચ ''સુઞ્ઞતં, અનિમિત્તં, અપ્પણિહિત''ન્તિ ચ વુચ્ચતિ, તસ્મા તં આરમ્મણં કત્વા ઉપ્પન્નમગ્ગોપિ ''સુઞ્ઞતો, અનિમિત્તો, અપ્પણિહિતો''તિ ચ નામં લભતિ. એવં આરમ્મણતો નામલાભો વેદિતબ્બો.

તેસુ ઇધ આગમનતોવ મગ્ગો નામં લભતિ, ન સગુણતો, નાપિ આરમ્મણતો, સગુણારમ્મણતો નામલાભસ્સ સુત્તન્તેસુ પરિયાયદેસિતત્તા. તેનેવ હેત્થ મગ્ગાનં સગુણારમ્મણતોપિ અનિમિત્તવિમોક્ખતં અગ્ગહેત્વા સુઞ્ઞતઅપ્પણિહિતવિમોક્ખતાવ આગમનતો વુત્તા, તઞ્ચાગમનં દુવિધં વિપસ્સનાગમનં, મગ્ગાગમનઞ્ચ. તત્થ વિપસ્સનાગમનતો મગ્ગો ચ સુઞ્ઞતાદિનામં લભતિ, મગ્ગાગમનતો ચ લભતેવ, ઇધ પન મગ્ગસ્સ અધિપ્પેતત્તા વિપસ્સનાગમનતોવ વેદિતબ્બં. એવં વિમોક્ખભેદતો પચ્ચેકં દ્વિધા હોન્તિ. એવં વિસયાદિપ્પભેદતો વિનિચ્છયો.

લોકુત્તરકુસલધમ્મા નિટ્ઠિતા.

નિટ્ઠિતા ચ મોહવિચ્છેદનિયા નામ

અભિધમ્મમાતિકત્થસંવણ્ણનાય

''કુસલા ધમ્મા''તિ પદસ્સ અત્થવણ્ણના.

અકુસલપદત્થો

લોભમૂલવણ્ણના

અકુસલા પન ધમ્મા ભૂમિતો એકવિધા કામાવચરાવ, સમ્પયોગતો પન મૂલવસેન તિવિધા હોન્તિ લોભમૂલા દોસમૂલા મોહમૂલાતિ. તત્થ લોભમૂલા અટ્ઠવિધા સોમનસ્સસહગતં દિટ્ઠિગતસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારં, તથા સસઙ્ખારં, સોમનસ્સસહગતં દિટ્ઠિગતવિપ્પયુત્તં અસઙ્ખારં, તથા સસઙ્ખારં, ઉપેક્ખાસહગતં દિટ્ઠિગતસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારં, તથા સસઙ્ખારં, ઉપેક્ખાસહગતં દિટ્ઠિગતવિપ્પયુત્તં અસઙ્ખારં, તથા સસઙ્ખારન્તિ.

તત્થ ઇટ્ઠારમ્મણે લોભબહુલતાદીહિ કારણેહિ સોમનસ્સસહગતતા, અસદ્ધમ્મસવનઅકલ્યાણમિત્તતાદીહિ દિટ્ઠિસમ્પયુત્તતા ચ વેદિતબ્બા. યદા હિ ''નત્થિ કામેસુ આદીનવો''તિઆદિના નયેન મિચ્છાદિટ્ઠિં પુરક્ખત્વા હટ્ઠતુટ્ઠો કામે વા પરિભુઞ્જતિ, દિટ્ઠમઙ્ગલાદીનિ વા સારતો પચ્ચેતિ સભાવતિક્ખેનેવ અનુસ્સાહિતેન ચિત્તેન, તદા પઠમં અકુસલચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ. યદા મન્દેન સમુસ્સાહિતેન, તદા દુતિયં. યદા મિચ્છાદિટ્ઠિં અપુરક્ખત્વા કેવલં હટ્ઠતુટ્ઠો મેથુનં વા સેવતિ, પરસમ્પત્તિં વા અભિજ્ઝાયતિ, પરભણ્ડં વા હરતિ સભાવતિક્ખેનાનુસ્સાહિતેન, તદા તતિયં. યદા સમુસ્સાહિતેન, તદા ચતુત્થં. યદા પન કામાનં વા અસમ્પત્તિં આગમ્મ, અઞ્ઞેસં વા સોમનસ્સહેતૂનં અભાવેન ચતૂસુપિ વિકપ્પેસુ સોમનસ્સરહિતતા હોતિ, તદા સેસાનિ ચત્તારિ ઉપેક્ખાસહગતાનિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ અયં સમ્પયોગતો વિનિચ્છયો.

ધમ્મુદ્દેસતો પન પઠમાકુસલે તાવ નિયતા **પાળિયં** સરૂપેનાગતા સોળસ, યેવાપનકવસેન ચત્તારોતિ વીસતિ ધમ્મા હોન્તિ. કથં? ફસ્સો વેદના સઞ્ઞા ચેતના ચિત્તં વિતક્કો વિચારો પીતિ વીરિયં એકગ્ગતા જીવિતં અહિરિકં અનોત્તપ્પં લોભો મોહો મિચ્છાદિટ્ઠીતિ ઇમે સરૂપેનાગતા સોળસ ધમ્મા, છન્દો અધિમોક્ખો મનસિકારો ઉદ્ધચ્ચન્તિ ઇમે યેવાપનકા ચત્તારોતિ. પદભાજનીયે પન પુબ્બે વુત્તનયેનેવ ''ફસ્સપઞ્ચકં ઝાનઙ્ગપઞ્ચકં વીરિયસમાધિમનોસોમનસ્સજીવિતવસેન ઇન્દ્રિયાનિ પઞ્ચ, મિચ્છાદિટ્ઠિસઙ્કપ્પવાયામસમાધિવસેન મગ્ગઙ્ગાનિ ચત્તારિ, વીરિયસમાધિઅહિરિકાનોત્તપ્પવસેન બલાનિ ચત્તારિ, લોભો મોહોતિ દ્વે મૂલાનિ, અભિજ્ઝા મિચ્છાદિટ્ઠીતિ દ્વે કમ્મપથાનિ, અહિરિકં અનોત્તપ્પન્તિ લોકનાસદુકં, સમથો પગ્ગાહો અવિક્ખેપો ચાતિ એવં સરૂપેનાગતાનં દ્વત્તિંસધમ્માનં સોળસસુ એવ સમવરોધો, સવિભત્તિકાવિભત્તિકભેદો ચ કામાવચરપઠમકુસલે વુત્તાનુસારતો ઞાતબ્બો. અયં ધમ્મુદ્દેસતો વિનિચ્છયો.

લક્ખણાદિવિભાગતો પન ન હિરીયતીતિ અહિરિકો, અહિરિકસ્સ ભાવો **અહિરિકં**, ન ઓત્તપ્પં **અનોત્તપ્પં**. તેસુ અહિરિકં કાયદુચ્ચરિતાદીહિ અજિગુચ્છનલક્ખણં, અલજ્જાલક્ખણં વા, અનોત્તપ્પં તેહેવ અસારજ્જનલક્ખણં, અનુત્તાસલક્ખણં વા, સેસં હિરિઓત્તપ્પાનં વુત્તપ્પટિપક્ખવસેન વેદિતબ્બં.

લુબ્ભતિ તેન, સયં વા લુબ્ભતિ, લુબ્ભનમત્તમેવ વા તન્તિ **લોભો**. સો આરમ્મણગહણલક્ખણો મક્કટાલેપો વિય, અભિસઙ્ગરસો તત્તકપાલે ખિત્તમંસપેસિ વિય, અપરિચ્ચાગપચ્ચુપટ્ઠાનો તેલઞ્જનરાગો વિય, સઞ્ઞોજનીયધમ્મેસુ અસ્સાદદસ્સનપદટ્ઠાનો. તણ્હાનદિભાવેન વડ્ઢમાનો સીઘસોતા નદી વિય મહાસમુદ્દં અપાયમેવ ગહેત્વા ગચ્છતીતિ દટ્ઠબ્બો.

મુય્હન્તિ તેન, સયં વા મુય્હતિ, મુય્હનમત્તમેવ વા તન્તિ **મોહો**. સો ચિત્તસ્સ અન્ધકારલક્ખણો, અઞ્ઞાણલક્ખણો વા, અસમ્પટિવેધરસો, આરમ્મણસભાવચ્છાદનરસો વા, અસમ્માપટિપત્તિપચ્ચુપટ્ઠાનો, અન્ધકારપચ્ચુપટ્ઠાનો વા, અયોનિસોમનસિકારપદટ્ઠાનો, સબ્બાકુસલાનં મૂલન્તિ દટ્ઠબ્બો.

મિચ્છા પસ્સન્તિ તાય, સયં વા મિચ્છા પસ્સતિ, મિચ્છાદસ્સનમત્તમેવ વા એસાતિ **મિચ્છાદિટ્ઠિ**. સા અયોનિસો અભિનિવેસલક્ખણા, પરામાસરસા, મિચ્છાભિનિવેસપચ્ચુપટ્ઠાના, અરિયાનં અદસ્સનકામતાદિપદટ્ઠાના, પરમં વજ્જન્તિ દટ્ઠબ્બા.

ઉદ્ધતભાવો **ઉદ્ધચ્ચં**. તં અવૂપસમલક્ખણં, અનવટ્ઠાનરસં, ભન્તતાપચ્ચુપટ્ઠાનં, અયોનિસોમનસિકારપદટ્ઠાનં, ચિત્તવિક્ખેપોતિ દટ્ઠબ્બો. સેસો પનેત્થ સુઞ્ઞતવારપરિયોસાનો સબ્બોપિ વિનિચ્છયો કુસલાધિકારે વુત્તાનુસારતો વેદિતબ્બો. કેવલં સઙ્ગહવારે **પાળિયં** આગતવસેન પઞ્ચિન્દ્રિયતા, ચતુરઙ્ગમગ્ગતા, ચતુબ્બિધબલતા, દ્વેહેતુતા, સબ્બત્થ અકુસલભાવો ચ વિસેસો, સેસં તાદિસમેવ. પઠમાકુસલં નિટ્ઠિતં.

યથા ચ પઠમે, એવં દુતિયેપિ સસઙ્ખારતા, યેવાપનકેસુ થિનમિદ્ધાનં સમ્ભવો, નિયતતા ચ વિસેસો. તત્થ થિનનતા **થિનં**, મિદ્ધનતા **મિદ્ધં**, અનુસ્સાહનસંસીદનતા, સત્તિવિઘાતો ચાતિ અત્થો. તત્થ થિનં અનુસ્સાહલક્ખણં, વીરિયવિનોદનરસં, સંસીદનપચ્ચુપટ્ઠાનં. મિદ્ધં અકમ્મઞ્ઞતાલક્ખણં, ઓનહનરસં, લીનતાપચ્ચુપટ્ઠાનં, પચલાયિકાનિદ્દાપચ્ચુપટ્ઠાનં વા, ઉભયમ્પિ અરતિતન્દિવિજમ્ભિકાદીસુ અયોનિસોમનસિકારપદટ્ઠાનં. દુતિયં.

તતિયે સબ્બોપિ વિનિચ્છયો પઠમાકુસલે વુત્તનયોવ. કેવલં દિટ્ઠિયા અભાવો, યેવાપનકેસુ માનસ્સ સમ્ભવો, અનિયતતા ચ, સઙ્ગહવારે તિવઙ્ગિકમગ્ગતા ચ વિસેસો, સેસં તાદિસમેવ. તત્થ મઞ્ઞતીતિ **માનો**. સો ઉણ્ણતિલક્ખણો, સમ્પગ્ગહરસો, કેતુકમ્યતાપચ્ચુપટ્ઠાનો, દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તલોભપદટ્ઠાનો, ઉમ્માદો વિય દટ્ઠબ્બો. તતિયં.

યથા ચ તતિયે, એવં ચતુત્થેપિ. થિનમિદ્ધઞ્ચેત્થ સસઙ્ખારતા ચ અધિકા, સેસં તાદિસમેવ. ચતુત્થં.

પઞ્ચમછટ્ઠસત્તમટ્ઠમેસુ સોમનસ્સટ્ઠાને ઉપેક્ખાસમ્ભવો, પીતિયા ચ અભાવો, તતો એવ સઙ્ગહવારે ચતુરઙ્ગજ્ઝાનતા ચ વિસેસો, સેસં સબ્બં પઠમદુતિયતતિયચતુત્થચિત્તસદિસમેવ.

લોભમૂલા નિટ્ઠિતા.

દોસમૂલવણ્ણના

દોસમૂલા પન દ્વિધા દોમનસ્સસહગતં પટિઘસમ્પયુત્તં અસઙ્ખારં, તથા સસઙ્ખારં. એવં સમ્પયોગતો. ધમ્મુદ્દેસાદિતો પન પઠમે તાવ પઠમાકુસલે વુત્તેસુ પીતિલોભદિટ્ઠિયો વજ્જેત્વા દોસં , યેવાપનકેસુ અનિયતાનિ ઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચાનિ, સોમનસ્સટ્ઠાને દોમનસ્સઞ્ચ પક્ખિપિત્વા એકવીસતિ ધમ્મા હોન્તિ. યેવાપનકા ચેત્થ સત્ત. તત્થ દુસ્સન્તિ તેન, સયં વા દુસ્સતિ, દુસ્સનમત્તમેવ વા તન્તિ **દોસો**. સો ચણ્ડિક્કલક્ખણો પહટાસીવિસો વિય, વિસપ્પનરસો વિસનિપાતો વિય, અત્તનો નિસ્સયદહનરસો વા દાવગ્ગિ વિય, દુસ્સનપચ્ચુપટ્ઠાનો લદ્ધોકાસો વિય સપત્તો, આઘાતવત્થુપદટ્ઠાનો, વિસસંસટ્ઠપૂતિમુત્તં વિય દટ્ઠબ્બો. ઇસ્સાયના **ઇસ્સા**. સા પરસમ્પત્તીનં ઉસૂયનલક્ખણા, તત્થેવ અનભિરતિરસા, તતો વિમુખભાવપચ્ચુપટ્ઠાના, પરસમ્પત્તિપદટ્ઠાના, સઞ્ઞોજનન્તિ દટ્ઠબ્બા. મચ્છેરભાવો **મચ્છરિયં**. તં લદ્ધાનં વા લભિતબ્બાનં વા અત્તનો સમ્પત્તીનં નિગૂહનલક્ખણં, તાસઞ્ઞેવ પરેહિ સાધારણભાવઅક્ખમનરસં, સઙ્કોચનપચ્ચુપટ્ઠાનં, કટુકઞ્ચુકતાપચ્ચુપટ્ઠાનં વા, અત્તસમ્પત્તિપદટ્ઠાનં, ચેતસો વિરૂપભાવોતિ દટ્ઠબ્બં. કુચ્છિતં કતં કુકતં, તસ્સ ભાવો **કુક્કુચ્ચં**. તં પચ્છાનુતાપલક્ખણં, કતાકતાનુસોચનરસં, વિપ્પટિસારપચ્ચુપટ્ઠાનં, કતાકતપદટ્ઠાનં, દાસબ્યમિવ દટ્ઠબ્બં. સઙ્ગહવારે દુક્ખેન સદ્ધિં ચતુરઙ્ગજ્ઝાનતા, દોમનસ્સેન પઞ્ચિન્દ્રિયતા, તિવઙ્ગિકમગ્ગતા, દોસમોહવસેન દ્વિહેતુકતા ચ વેદિતબ્બા. સેસો પન સબ્બો વિનિચ્છયો પઠમાકુસલે વુત્તસદિસો એવ. યથા ચ પઠમે, એવં દુતિયેપિ, સસઙ્ખારતા પન થિનમિદ્ધેહિ સદ્ધિં નવયેવાપનકતા ચ વિસેસો, સેસં તાદિસમેવ.

દોસમૂલા નિટ્ઠિતા.

મોહમૂલવણ્ણના

મોહમૂલાપિ દ્વિધા ઉપેક્ખાસહગતં વિચિકિચ્છાસમ્પયુત્તં, તથા ઉદ્ધચ્ચસમ્પયુત્તન્તિ. તત્થ પઠમે ધમ્મુદ્દેસતો તાવ ફસ્સપઞ્ચકં વિતક્કો વિચારો વીરિયં એકગ્ગતા જીવિતં અહિરિકં અનોત્તપ્પં મોહો વિચિકિચ્છાતિ સરૂપેનાગતા ચુદ્દસ , ઉદ્ધચ્ચં મનસિકારોતિ યેવાપનકા દ્વે ચાતિ સોળસ ધમ્મા હોન્તિ, એકગ્ગતા ચેત્થ ચિત્તટ્ઠિતિમત્તા, ઇન્દ્રિયમગ્ગબલભાવં ન સમ્પાપુણાતિ. તતો એવ સઙ્ગહવારે સમાધિં વજ્જેત્વા ઉપેક્ખાય સદ્ધિં ચત્તારિ ઇન્દ્રિયાનિ, દ્વે મગ્ગઙ્ગાનિ, તીણિ બલાનિ હોન્તિ. મોહો પનેત્થ એકોવ હેતુ. સેસો પનેત્થ સબ્બો વિનિચ્છયો વુત્તનયો એવ.

તત્થ વિગતા ચિકિચ્છા એતિસ્સાતિ **વિચિકિચ્છા**. સા સંસયલક્ખણા, કમ્પનરસા, અનિચ્છયપચ્ચુપટ્ઠાના, અનેકંસભાવપચ્ચુપટ્ઠાના વા, અયોનિસોમનસિકારપદટ્ઠાના, પટિપત્તિઅન્તરાયકરાતિ દટ્ઠબ્બા. યથા ચ વિચિકિચ્છાસમ્પયુત્તે, એવં ઉદ્ધચ્ચસમ્પયુત્તેપિ. કેવલં વિચિકિચ્છાય અભાવો, અધિમોક્ખસ્સ ચ ભાવો, તતો એવ બલવતરસમાધિતા, તેનેવ સઙ્ગહવારે સમાધિના સદ્ધિં પઞ્ચિન્દ્રિયતા, તિવઙ્ગિકમગ્ગતા, ચતુબ્બલતા ચ હોતિ. ઉદ્ધચ્ચઞ્ચેત્થ સરૂપેનેવ નિદ્દિટ્ઠં, અધિમોક્ખમનસિકારા દ્વે યેવાપનકવસેનાતિ અયં વિસેસો, સેસં તાદિસમેવ. ઇમાનિ પન દ્વે ચિત્તાનિ નાનાવિસયે, એકવિસયે ચ અસણ્ઠહનતો પવટ્ટનકાનિ. ઉદ્ધચ્ચસહગતં હિ લદ્ધાધિમોક્ખતાય લદ્ધપતિટ્ઠં એકારમ્મણેયેવ પતિટ્ઠાય પતિટ્ઠાય પવટ્ટતિ ચતુરસ્સમણિ વિય, ઇતરં નાનારમ્મણેસુ વટ્ટમણિ વિયાતિ દટ્ઠબ્બં. ઉદ્ધચ્ચસહગતઞ્ચ ઠપેત્વા સેસા એકાદસ પટિસન્ધિં જનેન્તીતિ વેદિતબ્બં.

વિસયાદિપ્પભેદતો પનેતે દ્વાદસપિ વત્થારમ્મણવસેન તાવ છબ્બિધા હોન્તિ. તેસુ લોભમોહમૂલા પન દસ પઞ્ચદ્વારે હદયવત્થું નિસ્સાયેવ, મનોદ્વારે નિસ્સાય વા અનિસ્સાય વા જવનકિચ્ચં સાધયમાના છબ્બિધા. તથા દોસમૂલા નિસ્સાયેવ પન પવત્તન્તિ. લોભમૂલા પન અદિન્નાદાનકામમિચ્છાચારમુસાવાદપેસુઞ્ઞસમ્ફપ્પલાપાભિજ્ઝાસઙ્ખાતાનં છન્નં કમ્મપથાનં વસેન છબ્બિધા. દિટ્ઠિસમ્પયુત્તા પનેત્થ મિચ્છાદિટ્ઠિવસેનાપીતિ સત્તવિધા હોન્તિ. દોસમૂલા પન પાણાભિપાતાદિન્નાદાનમુસાવાદપેસુઞ્ઞફરુસસમ્ફપ્પલાપબ્યાપાદવસેન સત્તવિધા હોન્તિ. દસન્નમ્પિ પનેસં દ્વારકમ્મવસેન

ચેવ વીમંસાવજ્જિતાધિપતિત્તયવસેન ચ કુસલે વુત્તનયેન વિભાગો વેદિતબ્બો. એકન્તહીનત્તા હીનત્તિકભેદો નત્થિ. આરમ્મણાધિપતિ પનેત્થ લોભમૂલેસુ એવ, ન ઇતરેસુ, મોહમૂલેસુ પન સહજાતાધિપતિપિ નત્થિ, તથા કમ્મપથભેદોપિ. ન હિ પવટ્ટમાનં કઞ્ચિ અધિપતિં કરોતિ. દોસો વા સવિસયં, વિચિકિચ્છાચિત્તઞ્ચ પટિપત્તિમન્તરાયકરત્તેન દુચ્ચરિતહેતુભૂતમ્પિ પાણાતિપાતાદીનં દોસલોભમૂલચિત્તેહેવ સન્નિટ્ઠાપનિયતો કમ્મપથભેદં ન ગચ્છતિ, પુબ્બભાગે એવ પન હેતુ હોતિ. તેનેવસ્સ અપાયહેતુતા પઠમમગ્ગવજ્ઝતાતિ દટ્ઠબ્બં. અતીતાદિભેદતો પન દ્વાદસન્નં પચ્ચેકમનન્તતા, સેસો ચ વિનિચ્છયો કુસલાધિકારે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બોતિ.

અકુસલા ધમ્મા નિટ્ઠિતા.

અબ્યાકતપદત્થો

અહેતુકકુસલવિપાકવણ્ણના

અબ્યાકતા પન ધમ્મા જાતિતો ચતુબ્બિધા વિપાકકિરિયરૂપનિબ્બાનવસેન. તત્થ વિપાકાબ્યાકતા ધમ્મા જાતિતો ચ દ્વિધા હોન્તિ કુસલાકુસલવિપાકવસેન. તત્થ કુસલવિપાકા ભૂમિતો ચતુબ્બિધા કામરૂપારૂપાવચરલોકુત્તરવિપાકવસેન. તત્થ **કામાવચરવિપાકા** અહેતુકા સહેતુકાતિ દુવિધા. તત્થ અલોભાદિસહજાતહેતુવિરહિતા અહેતુકા. તે સમ્પયોગવત્થારમ્મણાદિભેદતો અટ્ઠવિધા. સેય્યથિદં – ઉપેક્ખાસહગતં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં, તથા સોતઘાનજિવ્હાવિઞ્ઞાણં, સુખસહગતં કાયવિઞ્ઞાણં, ઉપેક્ખાસહગતા મનોધાતુ, સોમનસ્સસહગતા મનોવિઞ્ઞાણધાતુ, તથા ઉપેક્ખાસહગતા ચાતિ. ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ હિ ચત્તારિ ચક્ખુપસાદાદીસુ ચતૂસુ ઉપાદાયરૂપેસુ ઉપાદાયરૂપાનં ઘટ્ટનાનિઘંસસ્સ પિચુપિણ્ડે પિચુપિણ્ડસ્સેવાતિદુબ્બલતાય ઉપેક્ખાવેદનાસમ્પયુત્તાનેવ હોન્તિ. કાયવિઞ્ઞાણં પન કાયિન્દ્રિયે ફોટ્ઠબ્બભૂતત્તયઘટ્ટનાનિઘંસસ્સ અધિકરણિમત્થકે ઠપિતપિચુપિણ્ડે કૂટપહારસ્સેવ બલવતાય પસાદનિસ્સયેસુપિ ભૂતેસુ પટિઘાતસમ્ભવતો સુખસહગતં હોતિ, મનોધાતુ અત્તનો ગહણદુબ્બલતાય અતિઇટ્ઠેપિ ઉપેક્ખાસહગતાવ, મનોવિઞ્ઞાણધાતુ પન અતિઇટ્ઠે સોમનસ્સસહગતા, ઇટ્ઠમજ્ઝત્તે ઉપેક્ખાસહગતાતિ અયં સમ્પયોગતો વિનિચ્છયો.

ધમ્મુદ્દેસાદિતો પન ચક્ખુવિઞ્ઞાણે તાવ ફસ્સપઞ્ચકં, એકગ્ગતા, જીવિતન્તિ સરૂપેનાગતા સત્ત, યેવાપનકવસેન મનસિકારો એકો ચાતિ અટ્ઠ ધમ્મા હોન્તિ. સઙ્ગહતો પનેત્થ ખન્ધાયતનધાતુઆહારિન્દ્રિયવસેન પઞ્ચેવસઙ્ગહા. તત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુધમ્મધાતુવસેન ધાતુસઙ્ગહો, મનો ઉપેક્ખાજીવિતિન્દ્રિયવસેન ઇન્દ્રિયસઙ્ગહો ચ વેદિતબ્બો. સેસં વુત્તનયમેવ. એત્થ ચ વિજ્જમાનાપિ વેદના ઝાનઙ્ગતં ન ગચ્છતિ, ઇન્દ્રિયં પન હોતિ. એકગ્ગતા ઇન્દ્રિયમગ્ગઙ્ગબલભાવમ્પિ ન ગચ્છતિ અતિદુબ્બલત્તા. વિતક્કપચ્છિમકં હિ ઝાનં, હેતુપચ્છિમકો મગ્ગો, બલઞ્ચ. યથા ચેત્થ, એવં સોતઘાનજિવ્હાકાયવિઞ્ઞાણેસુપિ. કેવલં પન સઙ્ગહવારે સોતવિઞ્ઞાણધાતુઆદિવસેન ધાતુસઙ્ગહો, કાયવિઞ્ઞાણે વેદનાપરિવત્તનઞ્ચ વિસેસો. યથા ચેત્થ, એવં મનોધાતુયાપિ. કેવલં પન વિતક્કવિચારા દ્વે યેવાપનકા ચ અધિમોક્ખોતિ તયો ધમ્મા અધિકા. સઙ્ગહવારે મનોધાતુધમ્મધાતુવસેન ધાતુસઙ્ગહો, વિતક્કવિચારુપેક્ખેકગ્ગતાહિ ચતૂહિ ઝાનઙ્ગસઙ્ગહો ચ વિસેસો. પાળિયં પનેત્થ કિઞ્ચાપિ ઝાનઙ્ગસઙ્ગહો ન ઉદ્ધટો, તથાપિ સવિતક્કેસુ નિયમેન ઝાનઙ્ગતાસમ્ભવતો ગહેતબ્બોવ. યથા ચેત્થ, એવં મનોવિઞ્ઞાણધાતુદ્વયેપિ. સોમનસ્સસહગતતાય પનેત્થ પીતિ અધિકા, સઙ્ગહવારે ચ પઞ્ચઙ્ગજ્ઝાનતા, વેદનાપરિવત્તનં, ઉભયત્થાપિ મનોવિઞ્ઞાણધાતુધમ્મધાતુવસેન ધાતુસઙ્ગહો ચ વિસેસો, સેસં તાદિસમેવ.

વિસયાદિપ્પભેદતો પન ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ પઞ્ચ યથાક્કમં ચક્ખાદિએકેકમેવ વત્થું નિસ્સાય પચ્ચુપ્પન્ને, ઇટ્ઠે ચ રૂપાદિએકેકારમ્મણે એવ કિરિયમનોધાતુઅનન્તરં આલોકાકાસવાયુજલપથવીસહકારીનિ પસાદકાદીનિ દસ્સનસવનઘાયનસાયનફુસનકિચ્ચાનિ સાધયમાનાનિ ચક્ખુદ્વારાદીસુ એકેકસ્મિં એવ વિપચ્ચન્તિ. એવમેતેસં વત્થુદ્વારારમ્મણકિચ્ચાનિ વિસું નિયતાનિ. ઠાનં પન તેસં પઞ્ચન્નમ્પિ એકમેવ, તેન નેસં ન ભેદો. મનોધાતુ પન હદયવત્થું નિસ્સાયેવ પચ્ચુપ્પન્નેસુ રૂપાદીસુ પઞ્ચસુપિ આરમ્મણેસુ પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનન્તરં સમ્પટિચ્છનકિચ્ચં સાધયમાના પઞ્ચસુપિ દ્વારેસુ પવત્તતિ, સોમનસ્સસહગતા મનોવિઞ્ઞાણધાતુ પન હદયવત્થું નિસ્સાયેવ અતિઇટ્ઠે પચ્ચુપ્પન્ને પઞ્ચારમ્મણે વિપાકમનોધાતુઅનન્તરં સન્તીરણકિચ્ચં, છસુપિ દ્વારેસુ છસુ બલવકામાવચરારમ્મણેસુ અતીતાદીસુ જવનાનન્તરં તદારમ્મણકિચ્ચઞ્ચ સાધયમાના વિપચ્ચતિ. એવમેતિસ્સા દ્વારારમ્મણકિચ્ચટ્ઠાનાનિ અનિબદ્ધાનિ, તતો તેહિ ભેદો હોતિ, વત્થુ પન તત્થેવ નિબદ્ધં, તતો ન ભેદો, એવમુપેક્ખાસહગતાયપિ. કેવલં પનેસા દ્વારવિનિમુત્તાપિ હુત્વા સુગતિયં જચ્ચન્ધબધિરજચ્ચુમ્મત્તકાદીનં પટિસન્ધિકાલે પુરિમચુતિચિત્તાનન્તરં કમ્મબલેનોપટ્ઠિતં કમ્મકમ્મનિમિત્તગતિનિમિત્તેસુ અઞ્ઞતરં અતીતાદિભેદં છબ્બિધમ્પિ કામાવચરારમ્મણમારબ્ભ પટિસન્ધિકિચ્ચં, તદનન્તરતો પટ્ઠાય યાવતાયુકં ભવઙ્ગકિચ્ચં, અન્તે ચુતિકિચ્ચઞ્ચ, વુત્તનયેન સન્તીરણતદારમ્મણકિચ્ચાનિ ચ સાધયમાના ઇમેસુ પઞ્ચસુ ઠાનેસુ વિપચ્ચતીતિ અયં વિસેસો, સેસં તાદિસમેવ.

એત્થ ચ વધબન્ધાદિવસપ્પવત્તે અનિટ્ઠારમ્મણે ખન્તિપટિસઙ્ખાનાદિવસેન કુસલુપ્પત્તિતો તન્નિબ્બત્તાનં પટિસન્ધિઆદિવિઞ્ઞાણાનં કમ્મનિમિત્તઞ્ચે આરમ્મણં હોતિ, અનિટ્ઠેનેવ તેન ભવિતબ્બં. એવં ઇટ્ઠવિસયે ઉપ્પન્નાનં કુસલવિપાકાનં અનિટ્ઠારમ્મણેસુ અનુપ્પત્તિતો કમ્મગતિનિમિત્તમેવ તેસં આરમ્મણં હોતીતિ વિઞ્ઞાયતિ. વિચારેત્વા યથા અવિરોધો હોતિ, તથા ગહેતબ્બં. એવં ઇટ્ઠવિસયે ઉપ્પન્નકુસલતો નિબ્બત્તાનમ્પિ પટિસન્ધિઆદિવિઞ્ઞાણાનં કમ્મનિમિત્તારમ્મણતાય અવિરોધો ઞાતબ્બો. અતીતાદિભેદતો પન અટ્ઠન્નમ્પિ પચ્ચેકમનન્તરતા હેટ્ઠા વુત્તનયેન ગહેતબ્બા.

અહેતુકકુસલવિપાકા નિટ્ઠિતા.

સહેતુકકુસલવિપાકવણ્ણના

અલોભાદિવિપાકહેતુસમ્પયુત્તા પન સહેતુકા, તે સમ્પયોગતો કામાવચરકુસલા વિય અટ્ઠવિધા. સોમનસ્સઞાણાદિસમ્પયોગો પનેત્થ આગમનાદિતો વેદિતબ્બો. તિહેતુકં હિ કામાવચરકુસલં તિહેતુકદ્વિહેતુકપટિસન્ધિયો દત્વા પવત્તે છસુ દ્વારેસુ સોળસ વિપાકાનિ દેતિ, દુહેતુકં પન કુસલં દુહેતુકાહેતુકપટિસન્ધિયો દત્વા પવત્તે છસુ દ્વારેસુ તિહેતુકરહિતાનિ દ્વાદસ વિપાકાનિ દેતિ. અસઙ્ખારિકસસઙ્ખારિકભાવો પનેત્થ પચ્ચયવિસેસતોપિ હોતિ. બલવપચ્ચયેનાપિ હિ ઉપ્પન્નં અસઙ્ખારિકં હોતિ, દુબ્બલેનાપિ ઇતરં. કેચિ પન અસઙ્ખારિકેન સસઙ્ખારવિપાકાનં, સસઙ્ખારિકેન ચ અસઙ્ખારિકાનં ઉપ્પત્તિં ન ઇચ્છન્તિ. યસ્મા પનેતાનિ પટિસન્ધિદાયકતો અઞ્ઞેનાપિ કમ્મેન પવત્તે અકુસલવિપાકાનિ પવત્તન્તિ, **પટ્ઠાને** ચ ''સહેતુકં ભવઙ્ગં અહેતુકસ્સ ભવઙ્ગસ્સ અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ (પટ્ઠા॰ ૩.૧.૧૦૨) વુત્તં, તસ્મા અહેતુકપટિસન્ધિકસ્સ પુગ્ગલસ્સ સુગતિયં પવત્તે સહેતુકાનિપિ વિપાકાનિ પવત્તન્તિ. દુગ્ગતિયં, પન રૂપાવચરભૂમિયઞ્ચ અહેતુકાનેવ પવત્તન્તિ. તેસુપિ અતિઇટ્ઠે આરમ્મણે સોમનસ્સસહગતાનિ, ઇટ્ઠમજ્ઝત્તે ઉપેક્ખાસહગતાનીતિ એવં આગમનાદિતો સમ્પયોગભેદો વેદિતબ્બો.

ધમ્મુદ્દેસાદિતો પન યાવ સુઞ્ઞતવારપરિયોસાના કામાવચરકુસલસદિસોવ સબ્બો વિનિચ્છયો, કેવલઞ્ચેત્થ યેવાપનકેસુ કરુણામુદિતા ન સન્તિ સત્તારમ્મણત્તા. એકન્તપરિત્તારમ્મણા હિ કામાવચરવિપાકા. વિરતિયોપેત્થ લોકિયેસુ એકન્તકુસલસભાવત્તા ન સન્તિ. ''પઞ્ચસિક્ખાપદા કુસલા એવા''તિ (વિભ॰ ૭૧૫ આદયો) હિ વુત્તં. ફસ્સાદયો ચેત્થ વિપાકત્તા આદાસે મુખનિમિત્તં વિય નિરુસ્સાહસન્તા, કુસલા પન મુખં વિય સઉસ્સાહા. સઙ્ગહવારે ચ પઞ્ચઙ્ગિકો મગ્ગો હોતિ, અયં વિસેસો. સેસં તાદિસમેવ.

વિસયાદિપ્પભેદતો પન ય્વાયં કુસલેસુ કમ્મદ્વારપુઞ્ઞકિરિયાધિપતીહિ ભેદો વુત્તો, સો ઇધ નત્થિ અવિઞ્ઞત્તિજનકતો, અવિપાકધમ્મતો, તથા અપ્પવત્તિતો ચ. હીનત્તિકભેદો પન અત્થિ હીનમજ્ઝિમપ્પણીતાનં કુસલાનં વિપાકત્તા , તથા દ્વારારમ્મણાદિભેદો. એતે હિ હદયવત્થું નિસ્સાય દ્વારવિનિમુત્તા હુત્વા દેવમનુસ્સેસુ દ્વિહેતુકતિહેતુકાનં હેટ્ઠા વુત્તનયેન પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિકિચ્ચાનિ, છદ્વારે છસુ આરમ્મણેસુ તદારમ્મણકિચ્ચઞ્ચ સાધયમાના એવં ચતૂસુ ઠાનેસુ વિપચ્ચન્તિ. એવમેતેસં દ્વારારમ્મણકિચ્ચટ્ઠાનાનિ અનિબદ્ધાનિ, તતો તેહિ ભેદો હોતિ. વત્થુ પન તત્થેવ નિબદ્ધં, તતો ન ભેદો. અતીતાદિભેદતો પનેત્થાપિ અનન્તતા વુત્તનયા એવાતિ.

કામાવચરસહેતુકકુસલવિપાકા નિટ્ઠિતા.

રૂપાવચરવિપાકવણ્ણના

રૂપાવચરવિપાકાપિ સમ્પયોગભેદતો અત્તનો કુસલા વિય પઞ્ચવિધા હોન્તિ. સબ્બો ચેત્થ વિનિચ્છયભેદો કુસલે વુત્તનયો એવ. વિપાકભાવતો પનેત્થ યથા હત્થિઆદીનં છાયા તંસદિસા, એવં કુસલાગમનતો ચ ઝાનઙ્ગાદિસમ્પયુત્તધમ્મસમાયોગો, પટિપદાદિભેદો ચ હોતિ. અપિચેત્થ તિવિધાય પઠમજ્ઝાનભૂમિયા પઠમજ્ઝાનવિપાકા, તથા દુતિયજ્ઝાનભૂમિયા દુતિયજ્ઝાનવિપાકા તતિયજ્ઝાનવિપાકા ચ, તતિયજ્ઝાનભૂમિયા ચતુત્થજ્ઝાનવિપાકા, વેહપ્ફલપઞ્ચસુદ્ધાવાસવસેન છબ્બિધાય ચતુત્થજ્ઝાનભૂમિયા પઞ્ચમજ્ઝાનવિપાકા ચ વુત્તનયેન પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિકિચ્ચાનિ સાધયમાના હદયવત્થું નિસ્સાય દ્વારવિનિમુત્તાવ કમ્મનિમિત્તસઙ્ખાતપઞ્ઞત્તારમ્મણા હુત્વા વિપચ્ચન્તીતિ અયં વિસેસો, સેસં તાદિસમેવ.

રૂપાવચરવિપાકા નિટ્ઠિતા.

અરૂપાવચરવિપાકવણ્ણના

એવં અરૂપાવચરવિપાકાપિ આરમ્મણભેદતો અત્તનો કુસલા વિય ચતુબ્બિધા હોન્તિ. વિનિચ્છયો ચ સબ્બો કુસલે વુત્તનયોવ. કુસલતો ચેત્થ વિસેસો રૂપાવચરવિપાકે વુત્તનયેન વેદિતબ્બો. કેવલં પનેત્થ કમ્મનિમિત્તભૂતપઞ્ઞત્તારમ્મણો આકાસાનઞ્ચાયતનવિપાકો પઠમારુપ્પભૂમિયં, તથા મહગ્ગતારમ્મણો વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનવિપાકો દુતિયારુપ્પભૂમિયં, કમ્મનિમિત્તભૂતપઞ્ઞત્તારમ્મણો આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનવિપાકો તતિયારુપ્પભૂમિયં, મહગ્ગતારમ્મણો નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનવિપાકો ચતુત્થારુપ્પભૂમિયઞ્ચ અવત્થુકા વુત્તનયેન પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિકિચ્ચાનિ સાધયમાનાવ પવત્તન્તીતિ અયમેવ વિસેસો.

અરૂપાવચરવિપાકા નિટ્ઠિતા.

લોકુત્તરવિપાકવણ્ણના

તથા લોકુત્તરવિપાકાપિ અત્તનો કુસલા વિય તંતંમગ્ગફલત્તા ચતુબ્બિધા, ઝાનઙ્ગયોગભેદતો પચ્ચેકં પઞ્ચ પઞ્ચ કત્વા વીસતિવિધાવ હોન્તિ. વિનિચ્છયો ચેત્થ કુસલે વુત્તનયોવ. કેવલં સઙ્ગહવારે સોતાપત્તિમગ્ગફલં સકદાગામિમગ્ગફલં અનાગામિમગ્ગફલન્તિ ઇમેસં તિણ્ણં અઞ્ઞિન્દ્રિયં, અરહત્તફલસ્સ ચ અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિયટ્ઠાને ગહેત્વા અટ્ઠિન્દ્રિયતા, બોજ્ઝઙ્ગમગ્ગઙ્ગાદિબોધિપક્ખિયધમ્મા, પટિપદાદિભેદો ચ મગ્ગાગમનવસેનેવ હોતીતિ વેદિતબ્બો. અધિપતિભેદોપેત્થ લબ્ભતિ. લોકુત્તરકુસલા હિ અત્તનો ફલાનં અનન્તરુપ્પત્તિતો, જવનવુત્તિતો ચ અધિપતિં વિધાતું સક્કોન્તિ, લોકિયા પન વિપરીતતો ન સક્કોન્તિ. તેનાહુ પોરાણા ''વિપાકે અધિપતી નત્થિ ઠપેત્વા લોકુત્તર''ન્તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૫૦૫). વિમોક્ખભેદતો પનેતે મગ્ગાગમનતો તિવિધા હોન્તિ સુઞ્ઞતઅનિમિત્તઅપ્પણિહિતવિમોક્ખવસેન. મગ્ગા હિ વિપસ્સનાગમનતો ''સુઞ્ઞતો અપ્પણિહિતો''તિ દ્વે નામાનિ લભિત્વા સગુણારમ્મણતો પરિયાયેન અનિમિત્તાતિપિ વુચ્ચન્તિ, તસ્મા સયં આગમનીયટ્ઠાને ઠત્વા અત્તનો અત્તનો અનન્તરફલાનં નિપ્પરિયાયતો તીણિપિ નામાનિ દેન્તિ. અપરભાગે પન ફલસમાપત્તિભૂતાનં ન દેન્તિ. તત્થ વિપસ્સનાગમનતોવ મગ્ગો વુત્તનયેન દુવિધો નામલાભો વેદિતબ્બો. તે ચ ન મગ્ગા

વિય એકચિત્તક્ખણિકા, મગ્ગવીથિયં પન દ્વત્તિક્ખત્તું, ફલસમાપત્તિવીથિયં સકલમ્પિ દિવસં અપ્પનાજવનવસેનેવ નિરન્તરં મહગ્ગતજવનાનિ વિય પવત્તન્તીતિ અયં વિસેસો.

લોકુત્તરવિપાકા નિટ્ઠિતા.

અકુસલવિપાકા પન કામાવચરાવ, લોભાદિસમ્પયુત્તહેતુ અભાવતો અહેતુકા એવ ચ હોન્તિ. તે સમ્પયોગતો ઉપેક્ખાસહગતં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં, તથા સોતઘાનજિવ્હાવિઞ્ઞાણાનિ, તથા દુક્ખસહગતં કાયવિઞ્ઞાણં, ઉપેક્ખાસહગતા મનોધાતુ, તથા મનોવિઞ્ઞાણધાતૂતિ સત્તવિધા. વિનિચ્છયો પનેસ સબ્બત્થ તાદિસાહેતુકકુસલવિપાકેસુ વુત્તનયો એવ. કેવલં પનાનિટ્ઠારમ્મણતા, કાયવિઞ્ઞાણસ્સ દુક્ખસહગતતા, ઉપેક્ખાસહગતમનોવિઞ્ઞાણધાતુયા ઉદ્ધચ્ચવજ્જિતાકુસલપચ્ચયા ચતૂસુ અપાયેસુ પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિકિચ્ચાનિ, સુગતિયઞ્ચ સન્તીરણતદારમ્મણકિચ્ચાનિ ચ સાધનવસેન પવત્તિ ચ વિસેસો, સેસં તાદિસમેવ.

અકુસલવિપાકા નિટ્ઠિતા.

નિટ્ઠિતા ચ વિપાકાબ્યાકતા.

અહેતુકકિરિયાવણ્ણના

કિરિયાબ્યાકતા પન કામરૂપારૂપાવચરવસેન તિવિધા. તત્થ કામાવચરકિરિયા અહેતુકા સહેતુકાતિ દુવિધા. તત્થ સહજાતહેતુવિરહિતા અહેતુકા. તા સમ્પયોગાદિતો તિવિધા ઉપેક્ખાસહગતા મનોધાતુ, સોમનસ્સસહગતા મનોવિઞ્ઞાણધાતુ, તથા ઉપેક્ખાસહગતાતિ. **કિરિયા**તિ કરણમત્તં, કિચ્ચમત્તન્તિ અત્થો. સબ્બેસુયેવ હિ કિરિયચિત્તેસુ યં આવજ્જનકિચ્ચદ્વયં, તં અજવનવુત્તિતો મોઘપુપ્ફં વિય. યં જવનવુત્તિકં, તં નિરાનુસયસન્તાનપ્પવત્તિતો છિન્નમૂલરુક્ખપુપ્ફં વિય અફલં હોતિ. તંતંઆવજ્જનજવનકિચ્ચસાધનવસેન પવત્તત્તા પન કિચ્ચમત્તતં ઉપાદાય ''કિરિયા''તિ વુત્તં. તત્થ મનોધાતુયા વિપાકમનોધાતુયં વુત્તનયેન સબ્બો વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. કેવલં પન પઞ્ચદ્વારે ઇટ્ઠેસુ વા અનિટ્ઠેસુ વા પઞ્ચારમ્મણેસુ પઞ્ચપસાદે ઘટ્ટિતેસુ ઉપ્પન્નભવઙ્ગુપચ્છેદાનન્તરં તમેવ પઞ્ચારમ્મણમારબ્ભ હદયવત્થું નિસ્સાયેવાવજ્જનકિચ્ચં સાધયમાના પઞ્ચસુપિ દ્વારેસુ પવત્તતીતિ અયં વિસેસો.

મનોવિઞ્ઞાણધાતુદ્વયમ્પિ યથાક્કમં કુસલવિપાકાહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુદ્વયસદિસં, વીરિયં પનેત્થ અધિકં, વીરિયૂપત્થમ્ભોવ સમાધિ બલવા હોતિ. તતો એવેત્થ સઙ્ગહવારે વીરિયસમાધિમનોસોમનસ્સજીવિતિન્દ્રિયાનં પઞ્ચન્નં વસેન ઇન્દ્રિયસઙ્ગહો હોતિ, ઇધાપિ બલસઙ્ગહો નત્થેવ. યં પનેત્થ **પદભાજનીયે** સમાધિવીરિયાનં નિદ્દેસે ''સમાધિબલં વીરિયબલ''ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૫૭૦-૫૭૨) બલવેવચનં વુત્તં, તં ઇતરાહેતુકચિત્તસમ્પયુત્તેહિ ઇમેસં બલવતરતાદસ્સનત્થં પરિયાયતો વુત્તં. તતો એવ હિ સઙ્ગહવારે ''દ્વે બલાનિ હોન્તી''તિ ન વુત્તં, તસ્મા અહેતુકેસુ નિપ્પરિયાયતો બલં નત્થિ એવાતિ ગહેતબ્બં.

વિસયાદિપ્પભેદતો પનેત્થ સોમનસ્સસહગતા તાવ હદયવત્થુઞ્ઞેવ નિસ્સાય પઞ્ચદ્વારે વોટ્ઠબ્બનકિચ્ચાય ચ, મનોદ્વારે અનુળારેસુ છસુ કામાવચરારમ્મણેસુ આવજ્જનકિચ્ચાય ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા અનન્તરં જવનકિચ્ચં સાધયમાના ખીણાસવાનઞ્ઞેવ હસિતં ઉપ્પાદેન્તી પવત્તતિ. હસિતં હિ સોમનસ્સસહગતકામાવચરેહેવ જવનેહિ, તેસુ અસેખાનં પઞ્ચહિ કિરિયાજવનેહિ, સેખાનં પન કુસલેહિ ચેવ દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તલોભમૂલેહિ ચાતિ છહિ, પુથુજ્જનાનં દિટ્ઠિસમ્પયુત્તેહિ ચાતિ અટ્ઠહીતિ તેરસહિ ચિત્તેહિ ઉપ્પજ્જતિ. ઉપેક્ખાસહગતા પન પઞ્ચદ્વારે હદયવત્થુઞ્ઞેવ નિસ્સાય સન્તીરણકિચ્ચાય વિપાકમનોવિઞ્ઞાણધાતુયા અનન્તરં વોટ્ઠબ્બનકિચ્ચં, મનોદ્વારે સબ્બેસુ છસુપિ આરમ્મણેસુ સવત્થુકા, અવત્થુકા વા ભવઙ્ગચલનાનન્તરં આવજ્જનકિચ્ચં સાધયમાના પવત્તતિ. અયં હિ તીસુ ભવેસુ કસ્સચિ સચિત્તકપુગ્ગલસ્સ ન કિસ્મિઞ્ચિ વિસયે ન ઉપ્પજ્જતિ, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસદિસં મહાગમનં નામેતં ચિત્તન્તિ અયં વિસેસો, સેસં તાદિસમેવ.

અહેતુકકિરિયા નિટ્ઠિતા.

સહેતુકકામાવચરકિરિયાવણ્ણના

અલોભાદિકિરિયાહેતુસમ્પયુત્તા પન સહેતુકા, તે સમ્પયોગતો કુસલા વિય અટ્ઠવિધા. સબ્બોપેત્થ વિનિચ્છયો કુસલેસુ વુત્તનયો એવ. કેવલં પનેત્થ વિરતિયો ન સન્તિ, કુસલા ચ સેખપુથુજ્જનાનં વુત્તનયેન છસુ દ્વારેસુ વત્થું નિસ્સાય વા અનિસ્સાય વા જવનકિચ્ચં સાધયમાના પવત્તન્તિ, ઇમે પન અસેખાનન્તિ અયં વિસેસો. કામાવચરકિરિયા.

રૂપાવચરકિરિયાવણ્ણના

રૂપાવચરકિરિયા ચ કુસલા વિય પઞ્ચવિધા. વિનિચ્છયો ચ તત્થ વુત્તનયો એવ. કેવલં હિ કુસલા સેખપુથુજ્જનાનં પઞ્ઞત્તારમ્મણા , અભિઞ્ઞાવસેન પવત્તં પઞ્ચમજ્ઝાનં સબ્બારમ્મણઞ્ચ હુત્વા મનોદ્વારે હદયવત્થુઞ્ઞેવ નિસ્સાય જવનકિચ્ચં સાધયમાના પવત્તન્તિ, ઇમે પન અસેખાનન્તિ અયમેવ વિસેસો. રૂપાવચરકિરિયા.

અરૂપાવચરકિરિયાવણ્ણના

અરૂપાવચરકિરિયા ચ કુસલા વિય ચતુબ્બિધા. વિનિચ્છયો ચ તત્થ વુત્તનયો એવ. કેવલં હિ કુસલા સેખપુથુજ્જનાનં સવત્થુકા, અવત્થુકા વા હેટ્ઠા વુત્તનયેન યથાયોગં પઞ્ઞત્તિમહગ્ગતારમ્મણા મનોદ્વારે જવનકિચ્ચં સાધેમાના પવત્તન્તિ, ઇમે પન અસેખાનન્તિ અયં વિસેસો. અરૂપાવચરકિરિયા.

કિરિયાબ્યાકતા નિટ્ઠિતા.

પકિણ્ણકકથાવણ્ણના

એત્થ ઠત્વા સબ્બે ચિત્તચેતસિકધમ્મે જાતિસઙ્ગહાદિતો સમોધાનેત્વા પકિણ્ણકકથા વત્તબ્બા. યથાવુત્તાનિ હિ ચિત્તાનિ કુસલાનિ એકવીસતિ, અકુસલાનિ દ્વાદસ, વિપાકાનિ છત્તિંસ, કિરિયાનિ વીસતિ ચાતિ સબ્બાનિપિ એકૂનનવુતિવિધાનિ, લોકુત્તરાનં ઝાનઙ્ગયોગભેદતો ચત્તાલીસવિધત્તા એકવીસસતં વા હોન્તિ. તેસુ કામાવચરાનિ ચતુપઞ્ઞાસ, રૂપાવચરાનિ પન્નરસ, અરૂપાવચરાનિ દ્વાદસ, લોકુત્તરાનિ અટ્ઠ, ચત્તાલીસં વા. કામાવચરેસુ ચ કુસલાનિ અટ્ઠ, વિપાકાનિ તેવીસતિ, કિરિયાનિ એકાદસ, અહેતુકાનિ અટ્ઠારસ. સેસાનિ પન ચતુભૂમકાનિપિ સહેતુકાનિ. તેસુ ચ જાતિતો ચિત્તગણના પુબ્બે વુત્તાવ . ચેતસિકા પન સદ્ધા સતિ હિરીઓત્તપ્પં અલોભો અદોસો કાયપસ્સદ્ધાદયો દ્વાદસ, તત્રમજ્ઝત્તતા અમોહો અપ્પમઞ્ઞાદ્વયં, વિરતિત્તયઞ્ચ મોહો અહિરિકં અનોત્તપ્પં ઉદ્ધચ્ચઞ્ચ લોભો દિટ્ઠિ દોસો વિચિકિચ્છા ચ માનો ઇસ્સા મચ્છરિયં કુક્કુચ્ચં થિનં મિદ્ધઞ્ચ ફસ્સો વેદના સઞ્ઞા ચેતના એકગ્ગતા જીવિતિન્દ્રિયઞ્ચ મનસિકારો ચ વિતક્કો વિચારો પીતિ વીરિયં છન્દો અધિમોક્ખો ચાતિ દ્વેપઞ્ઞાસ હોન્તિ.

તત્થ તત્રમજ્ઝત્તતા, અપ્પમઞ્ઞાદ્વયં, માનાદીનિ છ, મનસિકારો છન્દો અધિમોક્ખો ચાતિ દ્વાદસ ધમ્મા યથાઠાને યેવાપનકા એવ, વિરતિત્તયં, ઉદ્ધચ્ચઞ્ચ કત્થચિ યેવાપનકા. તેસુ ચ તત્રમજ્ઝત્તતા મનસિકારો છન્દો અધિમોક્ખો ઉદ્ધચ્ચં વિરતિયોતિ ઇમે ઠપેત્વા સેસા અટ્ઠ યથાઠાને અનિયતા એવ, વિરતિયો પન કત્થચિ અનિયતા, ઇમે પન એકાદસ ઠપેત્વા સેસા એકચત્તાલીસ ધમ્મા નિયતા એવ. તત્થ સદ્ધાદયો પઞ્ચવીસતિ ધમ્મા કુસલાબ્યાકતાયેવ, મોહાદયો ચુદ્દસ અકુસલા એવ, ફસ્સાદયો તેરસ કુસલાકુસલાબ્યાકતા તિજાતિકા. એકન્તતો હિ કુસલા વા અબ્યાકતા વા ધમ્મા નત્થિ, કુસલચિત્તસમ્પયુત્તસમયે પન કુસલા, અબ્યાકતચિત્તસમ્પયુત્તસમયે અબ્યાકતા ચ હોન્તિ. મોહાદયો પન સરૂપેનેવ અકુસલા, ઇતરે ચ તંસમ્પયોગેન સબ્બેપિ ચેતે અત્થના સમ્પયુત્તચિત્તભેદેન ભેદવન્તોવ હોન્તીતિ વેદિતબ્બા.

તેસુ હિ સદ્ધાદયો એકૂનવીસતિ સબ્બેસુ કુસલેસુ ચેવ સહેતુકાબ્યાકતેસુ ચાતિ એકૂનસટ્ઠિચિત્તેસુ ઉપ્પજ્જન્તિ, તતો પચ્ચેકં એકૂનસટ્ઠિપ્પભેદા ચ હોન્તિ. એવમઞ્ઞેપિ ઞાતબ્બા . અમોહો તેસુ ઞાણવિપ્પયુત્તાનિ દ્વાદસ ઠપેત્વા સેસેસુ, અપ્પમઞ્ઞા પન કામાવચરેસુ સહેતુકકિરિયકુસલેસુ ચેવ પઞ્ચમજ્ઝાનવજ્જિતરૂપાવચરેસુ ચાતિ અટ્ઠવીસતિચિત્તેસુ, વિરતિયો પન કામાવચરકુસલેસુ, લોકુત્તરેસુ ચાતિ સોળસસુ. એવમેતે પઞ્ચવીસતિ ધમ્મા કુસલાબ્યાકતેસુ ઉપ્પજ્જનતો કુસલાબ્યાકતા નામ જાતા. અકુસલેસુ પન મોહાદયો ચત્તારો દ્વાદસસુપિ અકુસલચિત્તેસુ ઉપ્પજ્જન્તિ, લોભો અટ્ઠસુ લોભમૂલેસુ, દિટ્ઠિ તત્થ દિટ્ઠિસમ્પયુત્તેસુ, માનો દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તેસુ, દોસો ઇસ્સા મચ્છરિયં કુક્કુચ્ચં પટિઘસમ્પયુત્તેસુ, થિનમિદ્ધં પઞ્ચસુ સસઙ્ખારિકેસુ, વિચિકિચ્છા વિચિકિચ્છાસમ્પયુત્તે એવાતિ. એવમેતે ચુદ્દસપિ સયં અકુસલત્તા, અકુસલેસ્વેવ ઉપ્પજ્જનતો ચ અકુસલા નામ.

ઇતરેસુ ચ ફસ્સાદયો સત્ત ધમ્મા સબ્બચિત્તેસુ, ન હિ તં ચિત્તમત્થિ, યં ઇમેસુ એકેનાપિ વિના ઉપ્પજ્જતિ. સબ્બત્થકા હિ એતે. વિતક્કાદયો પન યથાયોગિકા. તેસુ હિ વિતક્કો તાવ દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણવજ્જિતકામાવચરેસુ ચેવ એકાદસસુ પઠમજ્ઝાનિકરૂપાવચરલોકુત્તરેસુ ચાતિ પઞ્ચપઞ્ઞાસચિત્તેસુ ઉપ્પજ્જતિ. વિચારો પન તેસુ ચેવ તથા દુતિયજ્ઝાનિકચિત્તેસુ ચાતિ છસટ્ઠિચિત્તેસુ. પીતિ ચતુત્થજ્ઝાનિકવજ્જિતસોમનસ્સસહગતેસુ. વીરિયં દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણમનોધાતુસન્તીરણત્તિકવજ્જિતેસુ. છન્દો અહેતુકમોમૂહવજ્જિતેસુ. અધિમોક્ખો દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણવિચિકિચ્છાયુત્તવજ્જિતેસુ. એવમેતે તેરસ કુસલાકુસલાબ્યાકતેસુ ઉપ્પજ્જનતો તિજાતિકા નામ જાતા. સમ્પયુત્તચિત્તભેદેન ચેસં પચ્ચેકં ગણનાભેદોપિ વેદિતબ્બો. યથા હિ ચિત્તં સલક્ખણતો એકવિધમ્પિ સમ્પયોગાવત્થાદિભેદેનેવ ભિન્નં, તથા ચેતસિકાપિ પચ્ચેકન્તિ ઞાતબ્બા, વિસેસં પન નેસં વક્ખામ.

વત્થુસઙ્ગહે પન નેસં ચિત્તેસુ તાવ કામાવચરવિપાકમનોધાતુહસિતાનિ, દોસસમ્પયુત્તપટિઘરૂપાવચરપઠમમગ્ગાનિ ચાતિ તેચત્તાલીસ ચિત્તાનિ હેટ્ઠા વુત્તનયેન યથાસકં વત્થૂનિ નિસ્સાયેવ ઉપ્પજ્જન્તિ, અરૂપાવચરવિપાકાનિ પન અનિસ્સાયેવ, સેસાનિ દ્વેચત્તાલીસ નિસ્સાયપિ, આરુપ્પેસુપિ ઉપ્પજ્જનતો અનિસ્સાયપિ. અરૂપીનં હિ છપિ વત્થૂનિ ન સન્તિ, રૂપીનં પન ઘાનાદીનિ તીણિ, સબ્બત્થ ચ તંતંવત્થુરહિતાનં સબ્બત્થ નિયતવિઞ્ઞાણાનિપિ, અસઞ્ઞીનં પન સબ્બાનિપિ વત્થુવિઞ્ઞાણાનિ ન સન્તિ. તેસં હિ જીવિતનવકમેવ રૂપં પટિસન્ધિ, પવત્તિયં ભવઙ્ગં, મરણકાલે ચુતિ ચ હુત્વા પવત્તતિ. યથા ચેત્થ ચિત્તાનં, એવં તંસમ્પયુત્તચેતસિકાનમ્પિ વત્થુતો સઙ્ગહભેદો વેદિતબ્બો. અયં પન વિસેસો – તેસુ હિ દોસો ઇસ્સા મચ્છરિયં કુક્કુચ્ચઞ્ચ હદયવત્થું નિસ્સાય કામલોકે એવ ઉપ્પજ્જતિ. કરુણામુદિતા પન રૂપલોકેપિ, ન અરૂપે. તત્થ હિ રૂપાવચરપુબ્બભાગાનિપિ ન ઉપ્પજ્જન્તિ, સેસા પન સબ્બે નિસ્સાયપિ અનિસ્સાયપિ તીસુપિ ભવેસુ ઉપ્પજ્જન્તિ. તત્થ હિ ફસ્સાદયો સત્ત છપિ વત્થૂનિ, ઇતરે પન હદયમેવાતિ, સેસં ચિત્તસમં.

કિચ્ચદ્વારસઙ્ગહે પન નેસં ચિત્તં યથા ચ ચુદ્દસહિ કિચ્ચેહિ છદ્વારિકદ્વારવિનિમુત્તભાવેન, એવં પવત્તિક્કમો વેદિતબ્બો. યદા હિ કુસલાકુસલબલેન તીસુ ભૂમીસુ સત્તા નિબ્બત્તન્તિ, તદા તેસં મરણકાલે યેભુય્યેન છન્નં દ્વારાનમઞ્ઞતરસ્મિં પચ્ચુપટ્ઠિતં કમ્મકમ્મનિમિત્તગતિનિમિત્તાનમઞ્ઞતરં ગહેત્વા ઉપેક્ખાસહગતવિપાકાહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુદ્વયઞ્ચેવ અટ્ઠ મહાવિપાકાનિ, નવ રૂપારૂપવિપાકાનિ ચેતિ એકૂનવીસતિ ચિત્તાનિ હેટ્ઠા વુત્તનયેન યથાસકભૂમીસુ પટિસન્ધિ હુત્વા ઉપ્પજ્જન્તિ, તાનેવ ભવઙ્ગચુતિવસેન દ્વારવિનિમુત્તાનિ નામ હોન્તિ. મરણકાલે હિ સત્તાનં અસઞ્ઞિસત્તવિરહિતાનં ભવન્તરે પટિસન્ધિજનકં અતીતં કમ્મં વા તંકમ્મકરણકાલે વિસયોપકરણાદિભૂતં રૂપાદિછબ્બિધમ્પિ અતીતાદિભેદં કાલવિનિમુત્તઞ્ચ કમ્મનિમિત્તં વા ઉપપજ્જમાનભવાનુરૂપં કપ્પરુક્ખમાતુકુચ્છિનિરયગ્ગિજાલાદિગતિનિમિત્તં વા કમ્મબલેન યથારહં છન્નં દ્વારાનમઞ્ઞતરસ્મિં સાયન્હે પબ્બતચ્છાયા પથવિયં વિય ચિત્તસન્તાને અલ્લીયમાનં ઉપટ્ઠાતિ. એવં ઉપટ્ઠિતે ચ તસ્મિં આરમ્મણે કમ્મબલેન નિરન્તરં પવત્તમાનચિત્તસન્તાનસ્સ

આયુક્ખયકમ્મક્ખયઉભયક્ખયઉપચ્છેદકકમ્માનમઞ્ઞતરેન પચ્ચાસન્નમરણસ્સ તસ્સ તસ્સ વીથિચિત્તભવઙ્ગાનન્તરં ચુતિચિત્તં હોતિ, તદનન્તરં કમ્મકમ્મનિમિત્તાદીસુ યથાગહિતં આરબ્ભ યથારહં તીસુ ભવેસુ યં કિઞ્ચિ પટિસન્ધિચિત્તં ભવન્તરે પઠમચિત્તં હુત્વા ઉપ્પજ્જતિ.

તત્થ ચ દુહેતુકાહેતુકચુતિયાનન્તરં દસ કામાવચરપટિસન્ધિયોવ હોન્તિ, ન ઇતરા, કામાવચરતિહેતુકાય ચુતિયા સબ્બાપિ હોન્તિ, રૂપાવચરાય પન ચુતિયાપિ અહેતુકપટિસન્ધિરહિતા, અરૂપાવચરાય ચુતિયા હેટ્ઠિમવજ્જિતારુપ્પપટિસન્ધિયો ચેવ કામાવચરતિહેતુકપટિસન્ધિયો ચ, અસઞ્ઞીનં પન રૂપચુતિતો ભવન્તરે ગહિતપુબ્બં કમ્માદિમેવારબ્ભ અહેતુકરહિતા કામાવચરપટિસન્ધિયોવ હોન્તિ, ન ઇતરા. પુથુજ્જનાનં, પન સોતાપન્નસકદાગામીનઞ્ચ ચુતિયા સુદ્ધાવાસેસુ પટિસન્ધિ ન હોતિ, સેખાનં દ્વિહેતુકાહેતુકાસઞ્ઞિપટિસન્ધિયો, અસેખાનં પન સબ્બાપિ પટિસન્ધિયો ન હોન્તિ. તે હિ ચુતિતો નિરુપધિસેસનિબ્બાનેન અનુપાદાપરિનિબ્બાનપ્પત્તા નામ હોન્તિ. એવં ગહિતપટિસન્ધિનિરોધતો પરં તદેવ ચિત્તં તસ્મિઞ્ઞેવારમ્મણે ભવઙ્ગં હુત્વા ચુતિપરિયોસાનં અસતિ વીથિચિત્તુપ્પાદે સુપિનમ્પિ અદિસ્વા નિદ્દોક્કમનકાલાદીસુ અપરિમાણસઙ્ખમ્પિ નદીસોતં વિય નિરન્તરં પવત્તતિ. એવં એકૂનવીસતિવિઞ્ઞાણાનં પટિસન્ધિભવઙ્ગચુતિવસેન પવત્તિક્કમો વેદિતબ્બો.

એવં પન વત્તમાને ભવઙ્ગસન્તાને યદા ઇન્દ્રિયપરિપાકમાગમ્મ સભાગપચ્ચયન્તરસહિતં અતિમહન્તં રૂપારમ્મણં ચક્ખુદ્વારે ઘટ્ટેતિ, તદા ઘટ્ટનાનુભાવેન દ્વિક્ખત્તું તત્થ ભવઙ્ગચલનં હોતિ, તદનન્તરં ભવઙ્ગં વોચ્છિન્દિત્વા તસ્મિં રૂપારમ્મણે કિરિયમનોધાતુ આવજ્જનકિચ્ચં સાધયમાના ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝતિ, તથા તદનન્તરં ચક્ખુવિઞ્ઞાણદ્વયે યથારહમેકં દસ્સનકિચ્ચં, તદનન્તરં વિપાકમનોધાતુદ્વયા અઞ્ઞતરં સમ્પટિચ્છનકિચ્ચં, તદનન્તરં વિપાકમનોવિઞ્ઞાણધાતુત્તયા અઞ્ઞતરં સન્તીરણકિચ્ચં, તદનન્તરં ઉપેક્ખાસહગતકિરિયાહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુ વોટ્ઠબ્બનકિચ્ચં, તદનન્તરં એકૂનતિંસકામાવચરજવનેસુ યં કિઞ્ચિ યથારહં સત્તક્ખત્તું, છક્ખત્તું, મરણકાલાદીસુ પઞ્ચક્ખત્તુમેવ વા જવનકિચ્ચં સાધયમાનં, તદનન્તરં એકાદસસુ તદારમ્મણકિચ્ચેસુ મહાવિપાકસન્તીરણેસુ યથારહમેકં સકિં, દ્વિક્ખત્તું વા તદારમ્મણકિચ્ચં સાધયમાનં ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝતિ, તદનન્તરં ભવઙ્ગસન્તતિ એવ પવત્તતિ. એવં ચક્ખુદ્વારે સત્તકિચ્ચાનિ છચત્તાલીસ ચિત્તાનિ સમ્ભવન્તિ.

યદા પન વુત્તનયેન સદ્દારમ્મણાદીનિ સોતદ્વારાદીસુ ઘટ્ટેન્તિ, તદાપિ ચક્ખુદ્વારે વિય પચ્ચેકઞ્ચ છચત્તાલીસેવ ભવન્તિ. કેવલં હેત્થ આવજ્જનાનન્તરં ચક્ખુવિઞ્ઞાણટ્ઠાને સોતવિઞ્ઞાણાદિદ્વયાનિ યથાક્કમં સવનાદિકિચ્ચાનિ સાધયમાનાનિ ઉપ્પજ્જન્તીતિ. એવં પઞ્ચદ્વારે અતિમહન્તે પઞ્ચારમ્મણે ચતુપઞ્ઞાસ કામાવચરચિત્તાનેવ સમ્ભવન્તિ. કેચિ પનેત્થ ''સસઙ્ખારિકજવનાનિ પઞ્ચદ્વારે ન ઉપ્પજ્જન્તિ પુબ્બપ્પયોગાસમ્ભવા, મનોદ્વારેયેવેતાનિ ઉપ્પજ્જન્તી''તિ વદન્તિ.

મહન્તે પન તદારમ્મણવજ્જિતાનિ. વિસયસ્સ જવનસમકાલમેવ અતીતત્તા જવનાવસાને ભવઙ્ગં હોતિ. પરિત્તે પન જવનમ્પિ નત્થિ. વોટ્ઠબ્બનં હેત્થ જવનટ્ઠાને ઠત્વા દ્વત્તિક્ખત્તું પવત્તિત્વા નિરુજ્ઝતિ, તતો પરં ભવઙ્ગં હોતિ. અયં પન વારો ''દિટ્ઠં વિય મે , સુતં વિય મે''તિઆદિકથનકાલે લબ્ભતિ. અતિપરિત્તે પન વોટ્ઠબ્બનપ્પાદા અસણ્ઠહનતો ભવઙ્ગચલનમત્તમેવ, ન આવજ્જનાદીનિ. આવજ્જનેન હિ ભવઙ્ગે આવટ્ટિતે વોટ્ઠબ્બનં અપ્પત્વા અન્તરા ચક્ખુવિઞ્ઞાણાનન્તરં ચિત્તં ભવઙ્ગં ઓતરિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, નાપિ અપ્પવત્તમાને વિસયે પઞ્ચદ્વારિકવીથિચિત્તાનિ પવત્તન્તીતિ. અયં પઞ્ચદ્વારે વિસયપ્પવત્તિભેદેન ચિત્તપ્પવત્તિનિયમો.

મનોદ્વારે પન છસુ આરમ્મણેસુ આપાથગતેસુ વુત્તનયેન ભવઙ્ગચલનમનોદ્વારાવજ્જનાનન્તરં કુસલાકુસલફલનાવજ્જનકિરિયચિત્તેસુ પઞ્ચપઞ્ઞાસજવનકિચ્ચેસુ યં કિઞ્ચિ કામાવચરારમ્મણમારબ્ભ પવત્તતિ, તતો પભુતિ કામાવચરારમ્મણે તદારમ્મણં હોતિ. અપ્પનાજવને અયં પવત્તિક્કમો – સમથવિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનિકાનં હિ યથાસકવિસયે ઉપ્પાદિતપુબ્બભાગભાવનાનં ''ઇદાનિ અપ્પના ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિ ભવઙ્ગચલનાવજ્જનાવસાને ઞાણસમ્પયુત્તકામાવચરજવનેસુ અઞ્ઞતરસ્મિં યથારહં પરિકમ્મોપચારાનુલોમગોત્રભુનામેન ચતુક્ખત્તું, તિક્ખત્તુમેવ વા ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધે ચતુત્થં, પઞ્ચમં વા મહગ્ગતજવનેસુ યં કિઞ્ચિ પઠમકપ્પનાભિઞ્ઞાભૂતં એકવારમેવ, ઝાનસમાપત્તિભૂતં અનન્તવારમ્પિ જવતિ. લોકુત્તરજવનેસુ પન કુસલાનિ એકસન્તાને એકવારમેવ જવન્તિ, તદનન્તરં યથાસકં ફલચિત્તઞ્ચ દ્વત્તિવારં, ફલસમાપત્તિવીથિયં ફલમેવ અનન્તવારમ્પિ જવતિ, નિરોધસમાપત્તિયં પન અનુપુબ્બનિરોધવસેન પઠમજ્ઝાનતો યાવાકિઞ્ચઞ્ઞાયતના યથાક્કમં આવજ્જનપરિકમ્માદિવસેનેવ સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠિતસ્સ ગોત્રભુતો અનન્તરં ચતુત્થારુપ્પજવને દ્વિક્ખત્તું જવિત્વા નિરુદ્ધે યથાપરિચ્છિન્નકાલઞ્ચ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતિ, વુટ્ઠાનકાલે ચ આવજ્જનપરિકમ્મચિત્તનિયામેન અનાગામિફલં, અરહત્તફલં વા યથારહમેકવારમેવ ઉપ્પજ્જતિ. તત્થ ચ કુસલગોત્રભુતો અનન્તરં કુસલઞ્ચેવ આદિતો ફલત્તયઞ્ચ અપ્પેતિ, કિરિયાગોત્રભુતો કિરિયં, અરહત્તફલઞ્ચ. તત્થાપિ સોમનસ્સસહગતતો સોમનસ્સસહગતમેવ, ઉપેક્ખાસહગતતો ચ ઉપેક્ખાસહગતમેવ અપ્પેતિ. અસેખાનમેવ ચેત્થ અરહત્તફલકિરિયાજવનાનિ, યથાસકં સેખાનમેવ સેસલોકુત્તરાનિ, સેખપુથુજ્જનાનમેવ કુસલાકુસલાનિ, તિહેતુકાનમેવ અપ્પના હોન્તિ, અયં જવનનિયમો.

અપ્પનાજવનતો પરં પન તદારમ્મણં નત્થિ. જવનારમ્મણેસુ હિ કામાવચરભૂતેસ્વેવ કામાવચરપટિસન્ધિકાનમેવ અતિમહન્તે, વિભૂતે ચ વિસયે તદારમ્મણમુપ્પજ્જતિ. અતિઇટ્ઠે પનારમ્મણે સન્તીરણકિરિયાજવનતદારમ્મણાનિ સોમનસ્સસહગતાનિ, ઇટ્ઠમજ્ઝત્તે, અનિટ્ઠે ચ ઉપેક્ખાસહગતાનિ હોન્તિ. યદા પન દોમનસ્સાનન્તરં સોમનસ્સસ્સ **પટ્ઠાને** પટિક્ખિત્તત્તા સોમનસ્સપટિસન્ધિકસ્સ અતિઇટ્ઠાદીસુ પટિઘે જવિતે તદારમ્મણભવઙ્ગાનિ ન ઉપ્પજ્જન્તિ, તદા અઞ્ઞં પરિચિતપુબ્બં પરિત્તારમ્મણમારબ્ભ અનાવજ્જનમ્પિ નિરોધતો વુટ્ઠહન્તસ્સ સામઞ્ઞફલં વિય અન્તરા ઉપેક્ખાસહગતસન્તીરણં ઉપ્પજ્જતિ, તમનન્તરિત્વા ભવઙ્ગં હોતીતિ અયં તદારમ્મણનિયમો.

એવં પન ભવઙ્ગાનન્તરં છદ્વારે આવજ્જનાદીનિ વીથિચિત્તાનિ. ઇતિ યાવતાયુકં ઇમિનાવ કમેન ચિત્તનિયામતો વિઞ્ઞાણાનિ પવત્તન્તિ. વીથિચિત્તાનન્તરં, પન ભવઙ્ગાનન્તરં વા સબ્બપચ્છિમં તં એકૂનવીસતિવિધં ભવઙ્ગમેવ તસ્મિઞ્ઞેવારમ્મણે ચુતિકિચ્ચઞ્ચ સાધયમાનં પવત્તતિ, તસ્મિં નિરુદ્ધે

સત્તો ચુતો નામ હોતિ. તતોપિ ચુતિતો પુન પટિસન્ધિભવઙ્ગવીથિચુતિયોતિ એવં પુનપ્પુનં ચિત્તસન્તાનં યન્તયુત્તગોણો વિય ભવાદીસુ યાવાનુપાદાય આસવેહિ ન વિમુચ્ચતિ, તાવાવિચ્છિન્નં પવત્તતિ એવ. એવં પવત્તમાને ચ ચિત્તસન્તાને ''ત્વં ભવઙ્ગં નામ હોતિ, ત્વં તદનન્તરં આવજ્જનં...પે॰... ત્વં તદનન્તરં તદારમ્મણં નામ હોતિ, ત્વં પન ભવઙ્ગ''ન્તિઆદિના નિયામકો કત્તા નામ નત્થિ, ચિત્તનિયામેનેવેતં પવત્તતિ.

પઞ્ચવિધો હિ નિયામો – બીજનિયામો ઉતુનિયામો કમ્મનિયામો ધમ્મનિયામો ચિત્તનિયામોતિ, તત્થ અઙ્કુરપણ્ણદણ્ડપુપ્ફફલાદિક્કમેન તેસં તેસં બીજાનં અઞ્ઞમઞ્ઞવિસદિસરુક્ખતિણગચ્છલતાદિસન્તાને અત્તના સદિસફલદાનં **બીજનિયામો** નામ. તસ્મિં તસ્મિં સમયે તેસં તેસં રુક્ખાનં એકપ્પહારેન પુપ્ફફલપલ્લવાનં ગહણં **ઉતુનિયામો** નામ. તસ્સ તસ્સ વા કુસલાકુસલકમ્મસ્સ તંતંસદિસાસદિસરૂપારૂપવિપાકદાનં, કમ્મસરિક્ખકવિપાકદાનઞ્ચ **કમ્મનિયામો** નામ. બોધિસત્તાનં પટિસન્ધિગ્ગહણે, માતુકુચ્છિતો અભિનિક્ખમને, અભિસમ્બોધિધમ્મચક્કપ્પવત્તનાદીસુ ચ દ્વત્તિંસ પુબ્બનિમિત્તાનિ **ધમ્મનિયામો** નામ. યથાવુત્તેન ભવઙ્ગાવજ્જનાદિકિચ્ચક્કમેનેવ ચિત્તપ્પવત્તિ **ચિત્તનિયામો** નામ. ઇમિના પન ચિત્તનિયામેન યથાક્કમં કિચ્ચવન્તેસુ ચેતેસુ ચિત્તેસુ દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણમનોધાતુજવનાનિ યથાસમ્ભવં એકકિચ્ચટ્ઠાનાનિ, સેસાનિ પન દ્વિતિચતુપઞ્ચકિચ્ચટ્ઠાનાનિ, તાનિ ચ પુબ્બે વુત્તાનિ, સુવિઞ્ઞેય્યાનિ ચ. એવં એકદ્વારિકાદીનિ ચ. યથા ચ ચિત્તાનં, એવં તંસમ્પયુત્તચેતસિકાનમ્પિ કિચ્ચદ્વારવસેન સઙ્ગહો વેદિતબ્બો. અયં પન વિસેસો – કિચ્ચતો હિ સબ્બત્થકા તાવ સત્ત ચિત્તં વિય ચુદ્દસ કિચ્ચાનિ કરોન્તિ. વિતક્કવિચારાધિમોક્ખા પન તયો દસ્સનાદિપઞ્ચકિચ્ચાનિ વજ્જેત્વા નવ, વીરિયં તતો સમ્પટિચ્છનસન્તીરણાનિ વજ્જેત્વા સત્ત, પીતિ વોટ્ઠબ્બનાવજ્જનાનિપિ વજ્જેત્વા સન્તીરણેન સદ્ધિં છ, વિરતિઅપ્પમઞ્ઞાવજ્જિતા પન વીસતિ કુસલાબ્યાકતા ચેવ છન્દો ચ સન્તીરણમ્પિ વજ્જેત્વા પઞ્ચ, તતો અપ્પમઞ્ઞા તદારમ્મણમ્પિ વજ્જેત્વા ચત્તારિ, વિરતિયો પન કુસલા જવનકિચ્ચમેવ કરોન્તિ. દ્વારતો ચ વિરતિયો મનોદ્વારિકા એવ, તથા કરુણામુદિતા, દ્વારવિનિમુત્તા ચ પન હોન્તિ. મનોદ્વારે એવ હિ દુચ્ચરિતવિરમણં સત્તપઞ્ઞત્તિગ્ગહણઞ્ચ હોતિ. અકુસલા પન છદ્વારિકા, તત્થાપિ માનઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચાનિ મનોદ્વારિકાનેવાતિ કેચિ. અવસેસા છદ્વારિકા ચેવ દ્વારવિનિમુત્તા ચ. સેસં ચિત્તસદિસમેવ. આરમ્મણસઙ્ગહો પન નેસં પરિત્તારમ્મણત્તિકે આવિ ભવિસ્સતીતિ. અયં પકિણ્ણકકથા.

ચિત્તુપ્પાદકણ્ડવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અબ્યાકતપદં પન નેવ તાવ નિટ્ઠિતં. અબ્યાકતેસુ હિ વિપાકાબ્યાકતં, કિરિયાબ્યાકતઞ્ચ વિભત્તં, રૂપાબ્યાકતં, પન નિબ્બાનાબ્યાકતઞ્ચ અવસિટ્ઠં. તત્થ રૂપાબ્યાકતં તાવ ભૂમિતો કામાવચરમેવ, ન ભિન્નં, તથા સમ્પયોગતોપિ અસમ્ભવો એવ. સારમ્મણધમ્માનમેવ, હિ અઞ્ઞમઞ્ઞસમ્પયોગો, ન ઇતરેસન્તિ. ધમ્મુદ્દેસતો પનેતં અટ્ઠવીસતિવિધં હોતિ. સેય્યથિદં – પથવીધાતુ આપોધાતુ તેજોધાતુ વાયોધાતુ ચક્ખુ સોતં ઘાનં જિવ્હા કાયો રૂપં સદ્દો ગન્ધો રસો ઇત્થિન્દ્રિયં પુરિસિન્દ્રિયં જીવિતિન્દ્રિયં હદયવત્થુ કાયવિઞ્ઞત્તિ વચીવિઞ્ઞત્તિ આકાસો રૂપસ્સ લહુતા મુદુતા કમ્મઞ્ઞતા રૂપસ્સ ઉપચયો સન્તતિ જરતા અનિચ્ચતા કબળીકારો આહારોતિ. પદભાજનીયે પનેત્થ કિઞ્ચાપિ હદયવત્થુ ન આગતં, ઉપરિ પન પટ્ઠાનપાળિયં ''યં રૂપં નિસ્સાય મનોધાતુ ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ચ વત્તન્તી''તિઆદિના (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૮) સરૂપેનેવ આગમિસ્સતીતિ તં ઇધ ગહિતં. કેચિ પન મિદ્ધરૂપં બલરૂપં સમ્ભવરૂપં જાતિરૂપં રોગરૂપન્તિ ઇમાનિપિ પઞ્ચ ગહેત્વા ''તેત્તિંસ રૂપાનિ હોન્તી''તિ વદન્તિ, તે તેસં અભાવં, અન્તોગધભાવઞ્ચ વત્વા પટિક્ખિપિતબ્બા. ઇમેસુ હિ મિદ્ધં રૂપમેવ ન હોતિ અરૂપધમ્મત્તા નીવરણાનં. મિદ્ધેનેવ હિ પચલાયિકાકારેન રૂપપ્પવત્તિ હોતિ, બલરૂપં પન વાયોધાતુયા અન્તોગધં તંસભાવત્તા, સમ્ભવરૂપં આપોધાતુયા, જાતિરૂપં ઉપચયસન્તતીસુ, રોગરૂપઞ્ચ જરતાઅનિચ્ચતાસુ પવિસતિ સપ્પચ્ચયસમુટ્ઠિતરૂપવિકારભેદેસુ રોગબ્યપદેસતોતિ સબ્બં રૂપં અટ્ઠવીસતિવિધમેવ હોતિ. અયં ધમ્મુદ્દેસતો વિનિચ્છયો.

લક્ખણાદિતો પનેત્થ કક્ખળત્તલક્ખણા **પથવીધાતુ**, પતિટ્ઠાનરસા, સમ્પટિચ્છનપચ્ચુપટ્ઠાના. પગ્ઘરણલક્ખણા **આપોધાતુ**, બ્રૂહનરસા, સઙ્ગહપચ્ચુપટ્ઠાના. ઉણ્હત્તલક્ખણા **તેજોધાતુ**, પરિપાચનરસા, મદ્દવાનુપ્પદાનપચ્ચુપટ્ઠાના. વિત્થમ્ભનલક્ખણા **વાયોધાતુ**, સમુદીરણરસા, અભિનીહારપચ્ચુપટ્ઠાના. ચતસ્સોપિ ચેતા સેસભૂતત્તયપદટ્ઠાના. રૂપાભિઘાતારહભૂતપ્પસાદલક્ખણં, દટ્ઠુકામતાનિદાનકમ્મસમુટ્ઠાનભૂતપ્પસાદલક્ખણં વા **ચક્ખુ**, રૂપેસુ આવિઞ્છનરસં, ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ આધારભાવપચ્ચુપટ્ઠાનં, દટ્ઠુકામતાનિદાનકમ્મજભૂતપદટ્ઠાનં. ઇદં પન યદેતં અક્ખિકૂપકે પતિટ્ઠિતં નહારુસુત્તકેન મત્થલુઙ્ગેન આબદ્ધમંસયુત્તં, યત્થ સેતમ્પિ અત્થિ કણ્હમ્પિ લોહિતમ્પિ ચત્તારિપિ મહાભૂતાનિ, યઞ્ચ સેમ્હુસ્સદત્તા સેતં, પિત્તુસ્સદત્તા કણ્હં, રુહિરુસ્સદત્તા લોહિતકં, પથવુસ્સદત્તા પત્થિણ્ણં હોતિ, આપુસ્સદત્તા પગ્ઘરતિ, તેજુસ્સદત્તા પરિદય્હતિ, વાયુસ્સદત્તા પરિબ્ભમતિ, યઞ્ચ લોકે નીલપખુમસમાકિણ્ણં કણ્હસુક્કમણ્ડલવિચિત્તં નીલુપ્પલદલસન્નિભં દીઘં પુથુલં ચક્ખૂતિ વુચ્ચતિ, તસ્સ સસમ્ભારચક્ખુનો સેતમણ્ડલપરિક્ખિત્તસ્સ કણ્હમણ્ડલસ્સ મજ્ઝે અભિમુખે ઠિતાનં સરીરસણ્ઠાનુપ્પત્તિદેસે સત્તસુ પિચુપટલેસુ આસિત્તતેલં પિચુપટલાનિ વિય સત્ત અક્ખિપટલાનિ બ્યાપેત્વા ધારણનહાપનમણ્ડનબીજનકિચ્ચાહિ ચતૂહિ ધાતીહિ ખત્તિયકુમારો વિય સન્ધારણાબન્ધનપરિપાચનસમુદીરણકિચ્ચાહિ ચતૂહિ ધાતૂહિ કતૂપકારં આયુના અનુપાલિયમાનં વણ્ણગન્ધરસાદીહિ પરિવુતં ઉતુચિત્તાહારેહિ ઉપત્થમ્ભિયમાનં પમાણતો ઊકાસિરમત્તં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાનં તિટ્ઠતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં ધમ્મસેનાપતિના –

''યેન ચક્ખુપસાદેન, રૂપાનિ મનુપસ્સતિ;
પરિત્તં સુખુમં એતં, ઊકાસિરસમૂપમ''ન્તિ.

સદ્દાભિઘાતારહભૂતપ્પસાદલક્ખણં, સોતુકામતાનિદાનકમ્મસમુટ્ઠાનભૂતપ્પસાદલક્ખણં વા **સોતં**, સદ્દેસુ આવિઞ્છનરસં, સોતવિઞ્ઞાણસ્સ આધારભાવપચ્ચુપટ્ઠાનં, સોતુકામતાનિદાનકમ્મજભૂતપદટ્ઠાનં . ઇદં પન સસમ્ભારસોતબિલસ્સ અન્તો તનુતમ્બલોમાચિતે અઙ્ગુલિવેધકસણ્ઠાને પદેસે વુત્તપ્પકારાહિ ધાતુઆદીહિ કતૂપકારાનુપાલનપરિવારોપત્થમ્ભં સોતવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાનં તિટ્ઠતિ.

ગન્ધાભિઘાતારહભૂતપ્પસાદલક્ખણં, ઘાયિતુકામતાનિદાનકમ્મસમુટ્ઠાનભૂતપ્પસાદલક્ખણં વા **ઘાનં**, ગન્ધેસુ આવિઞ્છનરસં, ઘાનવિઞ્ઞાણસ્સ આધારભાવપચ્ચુપટ્ઠાનં, ઘાયિતુકામતાનિદાનકમ્મજભૂતપદટ્ઠાનં . ઇદઞ્ચ સસમ્ભારઘાનબિલસ્સ અન્તો અજપદસણ્ઠાને પદેસે વુત્તપ્પકારોપકારાનુપાલનપરિવારોપત્થમ્ભં ઘાનવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાનં તિટ્ઠતિ.

રસાભિઘાતારહભૂતપ્પસાદલક્ખણા, સાયિતુકામતાનિદાનકમ્મસમુટ્ઠાનભૂતપ્પસાદલક્ખણા વા **જિવ્હા**, રસેસુ આવિઞ્છનરસા, જિવ્હાવિઞ્ઞાણસ્સ આધારભાવપચ્ચુપટ્ઠાના, સાયિતુકામતાનિદાનકમ્મજભૂતપદટ્ઠાના. એસા ચ સસમ્ભારજિવ્હામજ્ઝસ્સ ઉપરિ ઉપ્પલદલગ્ગસણ્ઠાને પદેસે વુત્તપ્પકારોપકારાનુપાલનપરિવારોપત્થમ્ભા જિવ્હાવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાના તિટ્ઠતિ.

ફોટ્ઠબ્બાભિઘાતારહભૂતપ્પસાદલક્ખણો, ફુસિતુકામતાનિદાનકમ્મસમુટ્ઠાનભૂતપ્પસાદલક્ખણો વા **કાયો**, ફોટ્ઠબ્બેસુ આવિઞ્છનરસો, કાયવિઞ્ઞાણસ્સ આધારભાવપચ્ચુપટ્ઠાનો, ફુસિતુકામતાનિદાનકમ્મજભૂતપદટ્ઠાનો. અયં પન ઇમસ્મિં કાયે યાવતા ઉપાદિન્ના પથવીઆપોકોટ્ઠાસા હોન્તિ, તત્થ સબ્બત્થ કપ્પાસપટલે સ્નેહો વિય અનુગતો વુત્તપ્પકારોપકારાનુપાલનપરિવારોપત્થમ્ભો કાયવિઞ્ઞાણાદીનં યથારહં વત્થુદ્વારભાવં સાધયમાનો તિટ્ઠતિ. કેચિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૬૦૦) પન ''તેજાધિકાનં ભૂતાનં પસાદો ચક્ખુ, વિવરવાયુઆપપથવિઅધિકાનં સોતઘાનજિવ્હાકાયા''તિ વદન્તિ. અપરે (ધ॰ સ॰ અ॰ ૬૦૦) ''તેજોસભાવં ચક્ખુ, આકાસપથવિઆપવાયુસભાવા સોતઘાનજિવ્હાકાયા''તિ વદન્તિ. ''તેજાદિસહકારિત્તા, તેજાદિગુણરૂપાદિવિસયત્તા ચા''તિ કારણઞ્ચ યથાક્કમં વદન્તિ. તે ચ વત્તબ્બા – કો પનેવમાહ ''સહકારિસભાવેહેવ ઇન્દ્રિયેહિ ભવિતબ્બ''ન્તિ, ''રૂપાદયો વા તેજાદીનં ગુણા''તિ. અવિનિબ્ભોગેસુ હિ ભૂતેસુ ''અયં ઇમસ્સ ગુણો, અયં ઇમસ્સ ગુણો''તિ ન લબ્ભા વત્તુન્તિ. અથાપિ વદેય્યું ''તેજાદિઅધિકેસુ સમ્ભારેસુ રૂપાદીનં અધિકભાવદસ્સનતો ઇચ્છિતબ્બમેતં 'રૂપાદયો તેજાદીનં ગુણા'''તિ, તે વત્તબ્બા ઇચ્છેય્યામ, યદિ આપાધિકસ્સ આસવસ્સ ગન્ધતો પથવિઅધિકે કપ્પાસે ગન્ધો અધિકતરો સિયા, તેજાધિકસ્સ ચ ઉણ્હોદકસ્સ વણ્ણતોપિ સીતૂદકસ્સ વણ્ણો પરિહાયેથ. યસ્મા પનેતં ઉભયમ્પિ નત્થિ, તસ્મા પહાયેથ તમેતેસં નિસ્સયભૂતાનં વિસેસકપ્પનં. યથા અવિસેસેપિ એકકલાપે ભૂતાનં રૂપરસાદયો અઞ્ઞમઞ્ઞં વિસદિસા હોન્તિ, એવં ચક્ખુપસાદાદયોપીતિ ગહેતબ્બમેતં. કિં પનેસં વિસેસકારણં નત્થીતિ? નો નત્થિ. કિં પન તન્તિ? કમ્મમેવ નેસં અસાધારણં કારણં જનકતણ્હાજનિતાનં ભૂતાનં વિસેસતો. ભૂતવિસેસે હિ સતિ પસાદોવ નુપ્પજ્જતિ. સમાનાનં હિ ભૂતાનં પસાદો, ન વિસમાનાનન્તિ પોરાણા. એવં કમ્મવિસેસતો વિસેસવન્તેસુ ચેતેસુ ચક્ખુસોતાનિ અસમ્પત્તવિસયગ્ગાહકાનિ અત્તનો નિસ્સયં અનલ્લીનનિસ્સયેવ વિસયે વિઞ્ઞાણહેતુત્તા. ઘાનજિવ્હાકાયા પન સમ્પત્તવિસયગ્ગાહકા નિસ્સયવસેન ચેવ સયઞ્ચ અત્તનો નિસ્સયં અલ્લીને એવ વિસયે વિઞ્ઞાણહેતુત્તા.

કેચિ પન ''ચક્ખુસોતાનિપિ સમ્પત્તવિસયગ્ગાહકાનેવ, દૂરે ઠિતેસુપિ ચન્દરૂપાદીસુ સીઘયાયિનયનરંસિસઞ્ઞોગેન, સદ્દાનઞ્ચ પરમ્પરાયાગન્ત્વા સોતબિલે ઘટ્ટનેન વિઞ્ઞાણુપ્પત્તિતો. તેનેવ હિ કુટ્ટાદિઅન્તરિતેસુ, વિચ્છિદ્દપબ્બતલેણાદિગતેસુ ચ રૂપસદ્દેસુ વિઞ્ઞાણં ન ઉપ્પજ્જતી''તિ વદન્તિ. તેસમ્પિ હિ ચક્ખુનો દૂરાસન્નેસુ ચન્દરુક્ખાદીસુ અનુપલક્ખિતકાલભેદેન રંસિસમાયોજનસામત્થિયં, સદ્દાનમ્પિ દૂરાસન્નાનં અવિદિતતાભેદં આગન્ત્વા સોતબિલઘટ્ટનસામત્થિયં વિઞ્ઞાણુપ્પત્તિહેતુભૂતં ઉપગન્તબ્બં. તતો પરં તત્થેવ ઠિતાનઞ્ઞેવ વિઞ્ઞાણુપ્પાદનસામત્થિયોપગમનં. કુટ્ટલેણાદિઅન્તરિતાનઞ્ચ રૂપસદ્દાનં સહકારિપચ્ચયવિરહતો અનાપાથગમનં. ઇતરથા તેસમ્પિ તાદિસેસુ ઇન્દ્રિયસઞ્ઞોગં ન ધાવિતબ્બં. ગમનનિવારણમ્પિ ઉપ્પત્તિનિવારણમેવ, તથેવ સહકારિપચ્ચયવિરહતો યાદિસેવ તેસં ઇન્દ્રિયસઞ્ઞોગો હોતિ, તાદિસે વિઞ્ઞાણુપ્પત્તિ હોતીતિ ગહેતબ્બં.

ચક્ખુ તાવ દૂરે ઠિતાનં ચન્દાદીનમ્પિ ગહણતો અસમ્પત્તગ્ગાહકં હોતુ, સોતં પન દૂરે રુક્ખં છિન્દન્તાનં, વત્થં ધોવન્તાનઞ્ચ દૂરતોવ પઞ્ઞાયમાનકાયવિકારાદિના સદ્ધિં સદ્દં ગહેતું અસમત્થતાય કથં સણિકં વવત્થાપયમાનં તં અસમ્પત્તગ્ગાહકં હોતીતિ? તત્થાપિ ચ કુઠારિવત્થાદીનં પઠમનિપાતસદ્દાનં મન્દતાય યથા હત્થછિજ્જમાનસાખાપલાસચલનાદિસમુટ્ઠિતમન્દસદ્દાનં પરમ્પરાયાગમનં નત્થિ, તથા અનાપાથગમનમ્પિ, પચ્છા પન ઘટ્ટનાનિઘંસસ્સ બલવતાય ઉપ્પન્નમહાસદ્દાનં આગમનં વિય તત્થેવ ઠિતાનઞ્ઞેવ આપાથગમનં હોતિ, ઇતરથા દૂરાસન્નાદિવવત્થાનાનિ ન સિયું ગન્ધાદીનં વિય, તસ્મા અસમ્પત્તગોચરાનેવેતાનિ, ઘાનાદીનિ ચ સમ્પત્તગોચરાનીતિ વેદિતબ્બાનિ.

અહિસુંસુમારપક્ખિકુક્કુરસિઙ્ગાલસદિસાનિ ચેતાનિ. યથા હિ અહિ નામ બહિસિત્તસમ્મટ્ઠટ્ઠાને નાભિરમતિ, તં વિહાય તિણપણ્ણગહનવમ્મિકાદિવિસમજ્ઝાસયોવ હોતિ, એવં ચક્ખુપિ સમ્મટ્ઠભિત્તિઆદિં વિહાય ઇત્થિપુરિસપુપ્ફલતાચિત્તાદિવિસમજ્ઝાસયં હોતિ. યથા ચ સુંસુમારોપિ બહિ ચરણં વિહાય ઉદકે બિલજ્ઝાસયો હોતિ, એવં સોતમ્પિ વાતપાનચ્છિદ્દાદિબિલજ્ઝાસયં હોતિ. યથા હિ ગિજ્ઝાદિપક્ખીપિ ભૂમિરુક્ખાદિં વિહાય આકાસે પક્ખન્દનજ્ઝાસયો હોતિ, એવં ઘાનમ્પિ ઉદ્ધગ્ગં હુત્વા ગન્ધપવેસકવાતાકડ્ઢનત્થં આકાસજ્ઝાસયં હોતિ. યથા કુક્કુરો બહિગામચારં વિહાય આમિસગવેસી ગામજ્ઝાસયો મહાનસાદિનિન્નચિત્તો હોતિ, એવં જિવ્હાપિ આપજ્ઝાસયા હોતિ. યથા ચ સિઙ્ગાલો બહિસુસાનચારં વિહાય મંસગવેસી સુસાનજ્ઝાસયો હોતિ, એવં કાયોપિ અનુપાદિન્નં સુખસમ્ફસ્સસયનાદિં લભિત્વાપિ ઉપાદિન્નજ્ઝાસયો હોતિ. અઞ્ઞં હિ ઉપાદિન્નકં અલભમાના સત્તા અત્તનો જણ્ણુકાનિ ઉરન્તરં પવેસેત્વા હત્થતલે સીસં કત્વાપિ નિપજ્જન્તિ. આલોકવિવરવાયુજલપથવિપચ્ચયાનિ ચેતાનિ વિઞ્ઞાણુપ્પાદકાનિ. એવમેતેસં પઞ્ચન્નં પસાદાનં લક્ખણરસપચ્ચુપટ્ઠાનપદેસનિસ્સયગોચરજ્ઝાસયપ્પચ્ચયભેદેન વવત્થાનં વેદિતબ્બં.

ચક્ખુપટિહનનલક્ખણં **રૂપં**, ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ વિસયભાવરસં, તસ્સેવ ગોચરભાવપચ્ચુપટ્ઠાનં, ચતુમહાભૂતપદટ્ઠાનં, યથા ચેતસ્સ, એવં સબ્બેસમ્પિ ઉપાદારૂપાનં પદટ્ઠાનં વેદિતબ્બં, વિસેસં પન વક્ખામ. તયિદં રૂપં નીલપીતલોહિતોદાતકાળમઞ્જિટ્ઠસામછાયાતપઆલોકન્ધકારાદિવસેન અનેકવિધં. કેચિ પન ''અન્ધકારો નામ આલોકાભાવમત્તો એવ, તતો એવ તત્થ ગતરૂપાનિ ન દિસ્સન્તી''તિ વદન્તિ, તં ન યુત્તં. યથા હિ નીલમેઘમણિઆદીનં છાયા આલોકવિસદિસા વણ્ણાયતનભૂતા હોતિ, એવં ભિત્તિચ્છદનભૂમિપબ્બતાદિચ્છાયા ચ ઘનીભૂતા ઘટરૂપાદિચ્છાદનતો આલોકવિસદિસો અન્ધકારોતિ દટ્ઠબ્બો, સોતપટિહનનલક્ખણો **સદ્દો**, સોતવિઞ્ઞાણસ્સ વિસયભાવરસો, તસ્સેવ ગોચરભાવપચ્ચુપટ્ઠાનો. સો ગીતભેરિસદ્દાદિવસેન અનેકવિધો.

ઘાનપટિહનનલક્ખણો **ગન્ધો**, ઘાનવિઞ્ઞાણસ્સ વિસયભાવરસો, તસ્સેવ ગોચરભાવપચ્ચુપટ્ઠાનો. સો મૂલગન્ધસારગન્ધાદિવસેન અનેકવિધો . જિવ્હાપટિહનનલક્ખણો **રસો**, જિવ્હાવિઞ્ઞાણસ્સ વિસયભાવરસો, તસ્સેવ ગોચરભાવપચ્ચુપટ્ઠાનો. સો મૂલરસતચરસાદીનં વસેન અનેકવિધો.

ઇત્થિભાવલક્ખણં **ઇત્થિન્દ્રિયં**, ઇત્થીતિ પકાસનરસં, ઇત્થિલિઙ્ગનિમિત્તકુત્તાકપ્પાનં કારણભાવપચ્ચુપટ્ઠાનં. પુરિસભાવલક્ખણં **પુરિસિન્દ્રિયં**, પુરિસોતિ પકાસનરસં, પુરિસલિઙ્ગનિમિત્તકુત્તાકપ્પાનં કારણભાવપચ્ચુપટ્ઠાનં. ઉભિન્નમ્પેસં ઇત્થિપુરિસલિઙ્ગાદીનં કારણભાવો ન સરસતો અત્થિ કેનચિ પચ્ચયેન નેસં પચ્ચયભાવસ્સ પટ્ઠાને અનાગતત્તા, અત્તનો પન જનકપચ્ચયભૂતઆગમનતોવ. ઇત્થિપુરિસાનં પટિનિયતલિઙ્ગનિમિત્તકુત્તાકપ્પભાવાનુગુણરૂપાનમ્પિ નિયમેન ઉપ્પજ્જનતો, લિઙ્ગનિમિત્તાદિવોહારાનઞ્ચ તપ્પધાનતો પચ્ચયભાવો, ઇન્દ્રિયભાવો ચ પરિયાયતો વુત્તો. તેનેવ હિ ઇત્થિઉભતોબ્યઞ્જનકસ્સ પુરિસિન્દ્રિયાભાવેપિ પુરિસલિઙ્ગનિમિત્તાદિબ્યઞ્જનં, પુરિસઉભતોબ્યઞ્જનકસ્સ ઇત્થિન્દ્રિયાભાવેપિ ઇત્થિલિઙ્ગનિમિત્તાદિબ્યઞ્જનઞ્ચ પુરિમકમ્મતો એવ ઉપ્પજ્જતિ. યદિ હિ નેસં તંતંઇન્દ્રિયેનેવ પટિનિયતબ્યઞ્જનાનિ ઉપ્પજ્જેય્યું, દુતિયબ્યઞ્જનસ્સ અભાવો આપજ્જતિ. ન હિ તેસં ભાવદ્વયં અત્થિ. યદિ સિયા, સબ્બદાપિ બ્યઞ્જનદ્વયસ્સ ભાવપ્પસઙ્ગો સિયા. ઇત્થિઉભતોબ્યઞ્જનકસ્સ હિ ઇત્થિન્દ્રિયમેવ વિજ્જતિ, ન ઇતરં. તસ્સ પન યદા ઇત્થિયં રાગચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તદા પુરિસબ્યઞ્જનં પાતુભવતિ, ઇત્થિબ્યઞ્જનં પટિચ્છન્નં હોતિ. તથા ઇતરસ્સ ઇતરં. યસ્મા પનેસં એકમેવ ઇન્દ્રિયં નિયતં , તસ્મા ઇત્થિઉભતોબ્યઞ્જનકો સયમ્પિ ગબ્ભં ગણ્હાતિ, પરમ્પિ ગણ્હાપેતિ. પુરિસઉભતોબ્યઞ્જનકો પરં ગણ્હાપેતિ, સયં પન ન ગણ્હાતિ. યથા તેસં ઉભતોબ્યઞ્જનકાનં કમ્મસહાયં રાગચિત્તમેવ બ્યઞ્જનકારણં, ન ભાવો, એવં પકતિત્થિપુરિસાનમ્પિ ભાવદ્વયજનકકમ્માદિપચ્ચયો એવ તંતંલિઙ્ગનિમિત્તાદિકારણન્તિ ગહેતબ્બં. ઉભયમ્પિ ચેતં પઠમકપ્પિકાનં પવત્તે સમુટ્ઠાતિ, તતો અપરભાગે પટિસન્ધિયમેવ, સબ્બેસં પન પવત્તે એવ પરિવત્તતિ. ઇમેસુ ચ પુરિસલિઙ્ગં ઉત્તમં, ઇત્થિલિઙ્ગં હીનં, તસ્મા પુરિસલિઙ્ગં બલવઅકુસલેન અન્તરધાયતિ, ઇત્થિલિઙ્ગં દુબ્બલકુસલેન પતિટ્ઠાતિ. ઇત્થિલિઙ્ગં પન અન્તરધાયન્તં દુબ્બલાકુસલેન અન્તરધાયતિ, ઇતરં બલવકુસલેન પતિટ્ઠાતિ. એવં ઉભયમ્પિ સુગતિયં અકુસલેનેવ અન્તરધાયતિ, કુસલેનેવ પતિટ્ઠાતિ. કાયપ્પસાદો વિય ચ સકલસરીરબ્યાપકમેવ, ન ચ કાયપ્પસાદાદીનં ઠિતોકાસે તિટ્ઠતિ.

યદિ એવં ન સબ્બત્થ કાયભાવિન્દ્રિયાનીતિ? નેવં પરમત્થતો સબ્બત્થ, વિનિબ્ભુજિત્વા પનેસં ઓકાસભેદં પઞ્ઞાપેતું ન સક્કા રૂપરસાદીનં વિય. ન હિ પરમત્થતો રૂપે રસો અત્થિ. યદિ સિયા, રૂપગ્ગહણેનેવ ગહણં ગચ્છેય્ય. એવં કાયભાવિન્દ્રિયાનિ પરમત્થતો ન સબ્બત્થ, ન ચ સબ્બત્થ નત્થિ વિવેચેતું અસક્કુણેય્યતાય હેટ્ઠા વુત્તલક્ખણાદિવવત્થાનતોપિ ચેસં અસમ્મિસ્સતા દેસતો ન વિવેકાભાવેપિ. ન કેવલઞ્ચ ઇમાનેવ, સબ્બાનિપિ રૂપાનિ અસમ્મિસ્સાનેવ હોન્તિ. યથા હિ પઞ્ચવણ્ણેન કપ્પાસેન વટ્ટિં કત્વા દીપે જલિતે કિઞ્ચાપિ જાલા એકાબદ્ધા વિય હોન્તિ, તસ્સ તસ્સ પન અંસુનો પાટિયેક્કં જાલા અઞ્ઞમઞ્ઞં અસમ્મિસ્સાવ. એવં કાયભાવિન્દ્રિયાદીનિ એકસ્મિં ઠાને સમોસટાનિપિ ભિન્નટ્ઠાનેસુ હેટ્ઠુપરિયાદિવસેન નત્થિ, તાનિપિ અસમ્મિસ્સાનેવ હોન્તિ.

સહજરૂપાનં અનુપાલનલક્ખણં **જીવિતિન્દ્રિયં**, તેસં પવત્તનરસં, તેસંયેવ ઠપનપચ્ચુપટ્ઠાનં, યાપયિતબ્બધમ્મપદટ્ઠાનં. અત્થિક્ખણે એવ ચેતં સહજરૂપાનિ અનુપાલેતિ ઉદકં વિય ઉપ્પલાદીનિ, ન ભઙ્ગક્ખણે સયં ભિજ્જમાનત્તા, યથાસકં પચ્ચયુપ્પન્નેપિ ચ ધમ્મે પાલેતિ ધાતી વિય કુમારં, સયંપવત્તિતધમ્મસમ્બન્ધેનેવ ચ પવત્તતિ નિયામકો વિયાતિ દટ્ઠબ્બં.

મનોધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતૂનં નિસ્સયલક્ખણં **હદયવત્થુ**, તાસઞ્ઞેવ ધાતૂનં ધારણરસં, ઉબ્બહનપચ્ચુપટ્ઠાનં. ઇદં પન હદયવત્થુ યદેતં અન્તોસરીરે દ્વિન્નં થનાનં મજ્ઝે બાહિરપત્તાનિ અપનેત્વા અધોમુખટ્ઠપિતરત્તપદુમમકુલસણ્ઠાનં બહિ મટ્ઠં, અન્તો કોસાતકીફલસ્સ અબ્ભન્તરસદિસં, પઞ્ઞવન્તાનં થોકં વિકસિતં, મન્દપઞ્ઞાનં મકુળિતં, હદયમંસયમકં પરિક્ખિપિત્વા વક્કયકનકિલોમકપિહકાદયો તિટ્ઠન્તિ. તસ્સ સસમ્ભારહદયમંસસ્સ અન્તો પુન્નાગટ્ઠિપતિટ્ઠાનમત્તે આવાટકે સણ્ઠિતં અદ્ધપસતમત્તલોહિતં સણ્ઠાતિ. તઞ્ચ રાગચરિતસ્સ રત્તં, દોસચરિતસ્સ કાળકં, મોહચરિતસ્સ મંસધોવનઉદકસદિસં, વિતક્કચરિતસ્સ કુલત્થયૂસવણ્ણં, સદ્ધાચરિતસ્સ કણિકારપુપ્ફવણ્ણં, બુદ્ધિચરિતસ્સ અચ્છં વિપ્પસન્નં અનાવિલં પણ્ડરં પરિસુદ્ધં નિદ્ધોતજાતિમણિ વિય જુતિમન્તં હોતિ, બ્યાપેત્વા સન્ધારણાદિકિચ્ચેહિ ભૂતેહિ કતૂપકારં આયુના અનુપાલિયમાનં વણ્ણાદિપરિવુતં ઉતુચિત્તાહારેહિ ઉપત્થમ્ભિયમાનં મનોધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતૂનઞ્ચેવ તંસમ્પયુત્તાનઞ્ચ વત્થુભાવં સાધયમાનં તિટ્ઠતિ.

અભિક્કમાદિપ્પવત્તકચિત્તસમુટ્ઠાનવાયોધાતુયા સહજરૂપકાયસન્થમ્ભનસન્ધારણચલનસ્સ પચ્ચયાકારવિકારલક્ખણા **કાયવિઞ્ઞત્તિ**, અધિપ્પાયપ્પકાસનરસા, કાયવિપ્ફન્દનહેતુભાવપચ્ચુપટ્ઠાના , ચિત્તસમુટ્ઠાનવાયોધાતુપદટ્ઠાના. વચીભેદપ્પવત્તકચિત્તસમુટ્ઠાનપથવીધાતુયા ઉપાદિન્નઘટ્ટનસ્સ પચ્ચયાકારવિકારલક્ખણા **વચીવિઞ્ઞત્તિ**, અધિપ્પાયપ્પકાસનરસા, વચીઘોસસ્સ હેતુભાવપચ્ચુપટ્ઠાના, ચિત્તસમુટ્ઠાનપથવીધાતુપદટ્ઠાના. ઉભોપેતા કાયવિપ્ફન્દનવચીઘોસેહિ સયં વિઞ્ઞેય્યત્તા, અધિપ્પાયવિઞ્ઞાપનતો ચ ''કાયવચીવિઞ્ઞત્તિયો''તિ વુચ્ચન્તિ. ચક્ખુસોતપથસ્મિં હિ ઠત્વા કેનચિ હત્થવિકારસીસુક્ખિપનાદિકાયવિકારે, સદ્દે વા કતે તથાપવત્તરૂપસદ્દાયતનાનિ ચક્ખુસોતવિઞ્ઞેય્યાનિ, ન તાનિ વિઞ્ઞત્તિયો, ચિત્તસમુટ્ઠિતકલાપગતાય પન વાયોધાતુયા સહજાતરૂપકાયસન્ધારણચલનાદીનં પચ્ચયભૂતો વિકારો કાયવિઞ્ઞત્તિ, તથા ચિત્તસમુટ્ઠિતપથવીધાતુયા ઉપાદિન્નઘટ્ટનસ્સ પચ્ચયભૂતો આકારવિકારો વચીવિઞ્ઞત્તિ. ન ચ તા ચક્ખુસોતવિઞ્ઞેય્યા, તા પન મનોદ્વારિકજવનેહિ તાલપણ્ણાદિસઞ્ઞાય ઉદપાનાદીનિ વિય યથાગહિતકાયવિકારવચીઘોસાનુસારેન તિરચ્છાનાનમ્પિ વિઞ્ઞેય્યા, તદનુસારેનેવ ''ઇદઞ્ચિદઞ્ચ એસ કારેતિ, વદતિ ચા''તિ અધિપ્પાયો ચ વિઞ્ઞેય્યો હોતિ, તસ્મા સયં વિઞ્ઞેય્યતો, અધિપ્પાયવિઞ્ઞાપનતો ચ ''વિઞ્ઞત્તિયો''તિ વુચ્ચન્તિ.

તત્થ ચ મનોદ્વારિકજવનવીથિયં સત્તસુ કામાવચરજવનેસુ કાયવિઞ્ઞત્તિજનકેસુ પુરિમેહિ છહિ જવનેહિ સમુટ્ઠિતવાયોધાતુયો ઉપત્થમ્ભનસન્ધારણકિચ્ચમેવ કાતું સક્કોન્તિ, અભિક્કમાદિં પન નિપ્ફાદેતું ન સક્કોન્તિ. સત્તમજવનસમુટ્ઠિતા પન હેટ્ઠા છહિ જવનેહિ સમુટ્ઠિતવાયોધાતુયોપત્થમ્ભં લભિત્વા સત્તહિ યુગેહિ આકડ્ઢિતબ્બભારં સકટં સત્તમયુગયુત્તગોણો વિય ઇતરછયુગયુત્તગોણોપત્થમ્ભં લભિત્વા રૂપકાયસ્સ અભિક્કમપટિક્કમાદિં કારેતું સક્કોતિ, એવં વચીવિઞ્ઞત્તિજનકેપિ સત્તમજવનેહિ સમુટ્ઠિતાય પથવીધાતુયાપિ ઉપાદિન્નઘટ્ટનસ્સ પચ્ચયભાવો વેદિતબ્બો.

ઇધ પન પુરિમજવનસમુટ્ઠિતાય ઉપત્થમ્ભકત્તં, સત્તમજવનસમુટ્ઠિતાય ચલનપચ્ચયત્તઞ્ચ નત્થિ તેસં વાયોધાતુકિચ્ચત્તા, પુરિમસહગતા પન પચ્છિમા પથવીધાતુ ઉપાદિન્નઘટ્ટનસમત્થા હોતિ, સેસં તાદિસમેવ. ચિત્તસમુટ્ઠિતકાયે પન વાયોધાતુયા ચલન્તે તદુપત્થમ્ભિતતેસમુટ્ઠાનિકાનમ્પિ ચલનતો સકલકાયસ્સ અભિક્કમાદયો હોન્તિ ઉદકે ગચ્છન્તે તત્થ પતિતતિણપણ્ણાનિ વિયાતિ દટ્ઠબ્બં.

રૂપપરિચ્છેદલક્ખણા **આકાસધાતુ**, રૂપપરિયન્તપ્પકાસનરસા, રૂપમરિયાદપચ્ચુપટ્ઠાના, અસમ્ફુટ્ઠભાવપચ્ચુપટ્ઠાના, છિદ્દવિવરભાવપચ્ચુપટ્ઠાના વા, પરિચ્છિન્નરૂપપદટ્ઠાના, યાય પરિચ્છિન્નેસુ રૂપેસુ ''ઇદમિતો ઉદ્ધં, અધો, તિરિય''ન્તિ ચ હોતિ.

અદન્ધતાલક્ખણા **રૂપસ્સલહુતા**, રૂપાનં ગરુભાવવિનોદનરસા, લહુપરિવત્તિતાપચ્ચુપટ્ઠાના, લહુરૂપપદટ્ઠાના. અથદ્ધતાલક્ખણા **રૂપસ્સમુદુતા**, રૂપાનં થદ્ધભાવવિનોદનરસા, સબ્બકિરિયાસુ અવિરોધિતાપચ્ચુપટ્ઠાના, મુદુરૂપપદટ્ઠાના. સરીરકિરિયાનુકૂલકમ્મઞ્ઞભાવલક્ખણા **રૂપસ્સકમ્મઞ્ઞતા**, અકમ્મઞ્ઞતાવિનોદનરસા, અદુબ્બલભાવપચ્ચુપટ્ઠાના, કમ્મઞ્ઞતારૂપપદટ્ઠાના. એતા પન તિસ્સોપિ અઞ્ઞમઞ્ઞં ન વિજહન્તિ, ગરુથદ્ધઅકમ્મઞ્ઞરૂપપટિપક્ખભાવેન ચ સમુટ્ઠિતાનં ઉતુચિત્તાહારજાનં લહુમુદુકમ્મઞ્ઞભૂતાનં રૂપાનં વિકારતાય ચ પરિયાયતો ગરુથદ્ધાકમ્મઞ્ઞભાવવિનોદનકિચ્ચા વુત્તા, ન પન સભાવતો સયં અવિજ્જમાનત્તા.

આચયલક્ખણો **રૂપસ્સઉપચયો**, પુબ્બન્તતો રૂપાનં ઉમ્મુજ્જાપનરસો, નિય્યાતનપચ્ચુપટ્ઠાનો, પરિપુણ્ણભાવપચ્ચુપટ્ઠાનો વા, ઉપચિતરૂપપદટ્ઠાનો. પવત્તિલક્ખણા **રૂપસ્સસન્તતિ**, અનુપ્પબન્ધનરસા, અનુપચ્છેદપચ્ચુપટ્ઠાના, અનુપ્પબન્ધકરૂપપદટ્ઠાના . ઉભયમ્પેતં જાતિરૂપસ્સેવાધિવચનં. સમ્પિણ્ડિતાનં હિ ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપાનં પઠમુપ્પત્તિ ઉપચયો નામ, ઉપરૂપરુપ્પત્તિ સન્તતિ નામ. તેનેવ તાસં **પદભાજનીયે** ''યો રૂપસ્સ ઉપચયો, સા રૂપસ્સ સન્તતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૬૪૨) વુત્તં, આકારનાનત્તતો પન વિસું ઉદ્દિટ્ઠા.

રૂપપરિપાકલક્ખણા **રૂપસ્સજરતા**, ઉપનયનરસા, સભાવાનપગમેપિ નવભાવાપગમપચ્ચુપટ્ઠાના વીહિપુરાણભાવો વિય, પરિપચ્ચમાનરૂપપદટ્ઠાના. ખણે ખણે ભિજ્જમાનાપિ ચેસા ઉપાદિન્નેસુ ખણ્ડદન્તાદિતો, અનુપાદિન્નેસુ રુક્ખલતાદીસુ વણ્ણવિકારાદિતો ચ અન્તરન્તરા ચ સુવિઞ્ઞેય્યવિકારત્તા ''પાકટજરા, સવીચિજરા''તિ ચ વુચ્ચતિ, મણિકનકચન્દસૂરિયાદીસુ દુવિઞ્ઞેય્યત્તા, નિરન્તરત્તા ચ ''અપાકટજરા, અવીચિજરા''તિ વુચ્ચતિ. ઈદિસેસુ હિ કપ્પવિનાસાદિકાલે વિકારતો જરા પઞ્ઞાયેય્ય. સબ્બદાપિ પન અપઞ્ઞાયમાનવિકારત્તા અરૂપધમ્મેસુ જરા પટિચ્છન્નજરા નામ. ન ચ તત્થ વણ્ણવિકારાદયો જરા તેસં ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યતો. ન હિ જરા ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યા, મનોવિઞ્ઞેય્યા પન હોતિ. યથા ઓઘેન પરિભિન્નભૂમિઆદિદસ્સનેન અદિટ્ઠોપિ ઓઘો સુવિઞ્ઞેય્યો હોતિ, એવં વિકારદસ્સનેન જરાતિ ગહેતબ્બં.

પરિભેદલક્ખણા **રૂપસ્સઅનિચ્ચતા**, સંસીદનરસા, ખયવયપચ્ચુપટ્ઠાના, પરિભિજ્જમાનરૂપપદટ્ઠાના. ન કેવલઞ્ચેતાનિ ઉપચયાદિચતૂહિ ગહિતાનિ જાતિજરામરણાનિ રૂપધમ્માનમેવ , અરૂપધમ્માનમ્પિ હોન્તિયેવ. એતાનિ ચ ઇમેસં સત્તાનં અરઞ્ઞપ્પવેસકપવિટ્ઠપરિપાતકપતિતઘાતકચોરેહિ યથાક્કમં સદિસાનીતિ દટ્ઠબ્બાનિ.

ઓજાલક્ખણો **કબળીકારો આહારો**, રૂપાહરણરસો, ઉપત્થમ્ભનપચ્ચુપટ્ઠાનો, કબળં કત્વા આહરિતબ્બવત્થુપદટ્ઠાનો. અયં લક્ખણાદિતો વિનિચ્છયો.

સઙ્ગહતો પન સબ્બમ્પેતં રૂપં ખન્ધતો એકવિધં રૂપક્ખન્ધોવ હોતિ, તથા અહેતુકં સપ્પચ્ચયં સઙ્ખતં લોકિયં સાસવં સઞ્ઞોજનીયં ઓઘનીયં યોગનીયં નીવરણીયં પરામટ્ઠં સંકિલેસિકં અનારમ્મણં અપ્પહાતબ્બન્તિઆદિના ચ એકવિધં, તં પુન ભૂતોપાદાયવસેન દુવિધં, તથા નિપ્ફન્નાનિપ્ફન્નાદિવસેન ચ. તત્થ પથવીઆદીનિ ચત્તારિ મહાભૂતાનિ **ભૂતરૂપં** નામ, સેસં **ઉપાદારૂપં** નામ. પથવીઆદયો સત્તરસ, કબળીકારો આહારો ચેતિ અટ્ઠારસવિધમ્પિ પરમત્થતો વિજ્જમાનત્તા **નિપ્ફન્નરૂપં** નામ, ઇતરં **અનિપ્ફન્નરૂપં** નામ. ચક્ખાદયો પઞ્ચ પસાદા, ભાવદ્વયં, જીવિતિન્દ્રિયન્તિ અટ્ઠવિધમ્પિ **ઇન્દ્રિયરૂપં** નામ, ઇતરં **અનિન્દ્રિયં**. તાનિ ઇન્દ્રિયાનિ ચેવ હદયઞ્ચાતિ નવવિધમ્પિ **ઉપાદિન્નં**, ઇતરં **અનુપાદિન્નં**, પઞ્ચ પસાદા, ચત્તારો રૂપસદ્દગન્ધરસા, આપોધાતુવિવજ્જિતભૂતત્તયઞ્ચાતિ દ્વાદસવિધમ્પિ **ઓળારિકરૂપં**, **સન્તિકેરૂપં**, **સપ્પટિઘરૂપઞ્ચ**, સેસં **સુખુમરૂપં**, **દૂરેરૂપં**, **અપ્પટિઘરૂપઞ્ચ**. પસાદા, હદયઞ્ચ **વત્થુરૂપં**, ઇતરં **અવત્થુરૂપં**. પસાદા, વિઞ્ઞત્તિદ્વયઞ્ચ **દ્વારરૂપં**, ઇતરં **અદ્વારં**. પસાદા **અજ્ઝત્તિકરૂપં**, **ગોચરગ્ગાહિકરૂપઞ્ચ**, ઇતરં **બાહિરં**, **અગોચરગ્ગાહિકરૂપઞ્ચ**. ચત્તારિ ભૂતરૂપાનિ, રૂપગન્ધરસઓજા ચાતિ ઇદં સુદ્ધટ્ઠકં **અવિનિબ્ભોગરૂપં** નામ, ઇતરં **વિનિબ્ભોગરૂપં**.

ચક્ખુ નચક્ખૂતિ એવમાદિવસેન ચ દુવિધં હોતિ. પુન તં સનિદસ્સનત્તિકવસેન તિવિધં હોતિ. તત્થ રૂપાયતનં **સનિદસ્સનસપ્પટિઘં**, સેસમોળારિકરૂપં **અનિદસ્સનસપ્પટિઘં**, સબ્બમ્પિ સુખુમરૂપં **અનિદસ્સનઅપ્પટિઘં**. તથા કમ્મજાદિત્તિકવસેન. તત્થ નવવિધં ઉપાદિન્નરૂપં, સુદ્ધટ્ઠકં, આકાસો ચ **કમ્મજં** નામ, વિઞ્ઞત્તિદ્વયં, લહુતાદિત્તયઞ્ચ સદ્દો ચ **અકમ્મજં** નામ, ઉપચયાદિચતુબ્બિધં લક્ખણરૂપં **અજં** નામ. સુદ્ધટ્ઠકં, આકાસો, વિઞ્ઞત્તિદ્વયં, લહુતાદિત્તયં, સદ્દો ચ **ચિત્તજં** નામ, તદવસેસં લક્ખણરૂપવિરહિતં **અચિત્તજં** નામ, લક્ખણરૂપં **અજં** નામ. સુદ્ધટ્ઠકં, આકાસો, લહુતાદિત્તયઞ્ચ **આહારજં** નામ, સેસં લક્ખણવજ્જિતં **અનાહારજં** નામ, લક્ખણં **અજં** નામ. સુદ્ધટ્ઠકં, આકાસો, લહુતાદિત્તયં, સદ્દો ચ **ઉતુજં** નામ, સેસં લક્ખણવિરહિતં **અનુતુજં** નામ, લક્ખણં **અજં** નામ. લક્ખણાનિ હિ જાયમાનજીયમાનપરિભિજ્જમાનધમ્માનં સભાવતાય કુતોચિ જાતિવોહારં ન લભન્તિ ભેસમ્પિ જાતિઆદિપ્પસઙ્ગતો. ન હિ ''જાતિ જાયતિ, જરા જીરતિ, મરણં મીયતી''તિ વોહરિતું યુત્તં અનવટ્ઠાનતો. તદવસેસાનં પન આકાસવિઞ્ઞત્તાદિઅનિપ્ફન્નાનં યદિપિ પરમત્થતો અવિજ્જમાનતાય ન કુતોચિ ઉપ્પત્તિ અત્થિ, તથાપિ તથા તથા પવત્તરૂપં ઉપાદાય નેસં વિજ્જમાનવોહારસ્સેવ હેતુસમુપ્પન્નવોહારસ્સાપિ વિરોધાભાવતો સહેતુકતા વુત્તા. યં પન **પાળિયં** ''રૂપાયતનં...પે॰... રૂપસ્સ ઉપચયો રૂપસ્સ સન્તતિ કબળીકારો આહારો. ઇમે ધમ્મા ચિત્તસમુટ્ઠાના''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧૨૦૨) જાતિયાપિ કુતોચિ જાતત્તં વુત્તં, તં રૂપજનકપચ્ચયાનં કિચ્ચાનુભાવલક્ખણે દિટ્ઠત્તા રૂપુપ્પત્તિક્ખણે વિજ્જમાનતં સન્ધાય વુત્તં, જરામરણાનં પન રૂપુપ્પત્તિક્ખણે અભાવતો ન વુત્તં. ''જરામરણં, ભિક્ખવે, અનિચ્ચં સઙ્ખતં પટિચ્ચસમુપ્પન્ન''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૨૦) ઇદં પન જરામરણસીસેન

તથાપવત્તવિઞ્ઞાણનામરૂપાદીનમેવ ગહિતત્તા વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. યં તં રૂપં અજ્ઝત્તિકં, તં ઉપાદા, યં તં રૂપં બાહિરં, તં અત્થિ ઉપાદા, અત્થિ નો ઉપાદાતિ એવમાદિના નયેનાપિ તિવિધં હોતિ.

પુન તં સબ્બં દિટ્ઠસુતમુતવિઞ્ઞાતવસેન ચતુબ્બિધં હોતિ. તત્થ રૂપાયતનં **દિટ્ઠં** નામ, સદ્દો **સુતં** નામ, ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બાનિ પત્વાવ ગહેતબ્બતો **મુતં** નામ, સેસં મનસા વિઞ્ઞાતબ્બતો **વિઞ્ઞાતં** નામ. તથા રૂપરૂપચતુક્કાદિવસેન ચતુબ્બિધં, તત્થ અટ્ઠારસવિધં નિપ્ફન્નં **રૂપરૂપં** નામ, આકાસો **પરિચ્છેદરૂપં** નામ, વિઞ્ઞત્તિદ્વયં, લહુતાદિત્તયઞ્ચ **વિકારરૂપં** નામ, ઉપચયાદિચતુબ્બિધં **લક્ખણરૂપં** નામ. તથા હદયવત્થુ વત્થુ, ન દ્વારં નામ, વિઞ્ઞત્તિદ્વયં દ્વારં, ન વત્થુ નામ, ચક્ખાદયો પઞ્ચ પસાદા વત્થુ ચેવ દ્વારઞ્ચ નામ, સેસં નેવ વત્થુ ન દ્વારં નામાતિ એવમાદિના નયેન ચતુબ્બિધં.

તં પુન એકજાદિવસેન પઞ્ચવિધં. નવવિધં હિ ઉપાદિન્નરૂપં કમ્મેનેવ, વિઞ્ઞત્તિદ્વયઞ્ચ ચિત્તેનેવ ઉપ્પજ્જનતો **એકજં** નામ, સદ્દો ઉતુચિત્તેહિ ઉપ્પજ્જનતો **દ્વિજં** નામ, લહુતાદિત્તયં ઉતુચિત્તાહારેહિ ઉપ્પજ્જનતો **તિજં** નામ, સુદ્ધટ્ઠકં, આકાસો ચ ચતૂહિપિ ઉપ્પજ્જનતો **ચતુજ્જં** નામ, લક્ખણાનિ **અજં** નામ. એવમાદિના પઞ્ચવિધં હોતિ.

તં પુન ચક્ખુસોતઘાનજિવ્હાકાયમનઇન્દ્રિયવિઞ્ઞેય્યવસેન છબ્બિધં. સત્તવિઞ્ઞાણધાતુવિઞ્ઞેય્યવસેન સત્તવિધં. તદેવ મનોવિઞ્ઞાણધાતુવિઞ્ઞેય્યં ભૂતોપાદાયવસેન દ્વિધા કત્વા અટ્ઠવિધં હોતિ. તત્થ હિ આપોધાતુ મનોવિઞ્ઞાણેનેવ વિઞ્ઞેય્યં ભૂતરૂપં નામ, ઇતરં પસાદસહિતસુખુમરૂપં મનોવિઞ્ઞાણવિઞ્ઞેય્યોપાદાયરૂપં નામ. તદેવ પુન મનોવિઞ્ઞાણવિઞ્ઞેય્યોપાદાયરૂપં ઇન્દ્રિયાનિન્દ્રિયવસેન દ્વિધા કત્વા નવવિધં હોતિ. તં પુન પસાદવિસયઆપોધાતુભાવહદયજીવિતપરિચ્છેદવિકારલક્ખણઆહારવસેન દસવિધં હોતિ.

તદેવ પુન ચક્ખાયતનં સોતાયતનં ઘાનાયતનં જિવ્હાયતનં કાયાયતનં રૂપાયતનં સદ્દાયતનં ગન્ધાયતનં રસાયતનં ફોટ્ઠબ્બાયતનં ધમ્માયતનન્તિ એવં આયતનતો એકાદસવિધં હોતિ, તથા ધાતુવસેન. તત્થ આપોધાતુવિવજ્જિતભૂતત્તયં ફોટ્ઠબ્બાયતનં ફોટ્ઠબ્બધાતુ ''કાયવિઞ્ઞેય્યં, કાયવિઞ્ઞાણવિઞ્ઞેય્ય''ન્તિ ચ વુચ્ચતિ, સુખુમરૂપં ધમ્માયતનં ધમ્મધાતૂતિ, તદેવ પસાદસહિતં ''મનોવિઞ્ઞેય્યં, મનોવિઞ્ઞાણવિઞ્ઞેય્ય''ન્તિ ચ વુત્તં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

કસ્મા પનેત્થ આપોધાતુવિવજ્જિતાનઞ્ઞેવ ભૂતાનં ફોટ્ઠબ્બતા વુત્તા, નનુ આપોધાતુપિ સીતવસેન ફુસિત્વા વેદિતબ્બાતિ? ન સીતસ્સાપિ તેજોધાતુત્તા. ઉણ્હમેવ હિ સીતન્તિ બ્યપદિસ્સતિ. કઠિનાકઠિનતં ઉપાદાય રુક્ખાદિવિરળચ્છાયા વિય, તં વા ઉપાદાય સન્દચ્છાયાદિ, અઞ્ઞથા કસ્સેતં સીતત્તં સભાવં સિયા. ''આપોધાતુયા'' ઇતિ ચે. યદિ એવં ઉણ્હોદકાદીસુ આપત્તં ન સિયા આપોતેજાનઞ્ચ સહપવત્તાનં વિરુદ્ધલક્ખણત્તા, ન ચ સા તેજોસન્નિધાને સીતત્તં વિહાય તિટ્ઠતિ. ન હિ સભાવા કેનચિ સહભાવેન તંસભાવં જહન્તિ અભાવાપત્તિતો, નાપિસ્સા સીતભાવં મુઞ્ચિત્વા અપરસભાવો અત્થિ, યેન સહભાવો યુજ્જેય્ય. યદિ સિયા ''આપો સીતત્ત''ન્તિ, ભાવદ્વયં સિયા અઞ્ઞોઞ્ઞવિલક્ખણસભાવત્તા ભાવસ્સ, અથાપિ ન સીતત્તં, આપોધાતુયા સરૂપં સીતગુણો, સો ચ ઉણ્હસન્નિધાને વિગચ્છતિ, ગુણીરૂપમેવ તિટ્ઠતીતિ ચે? તદા તહિં સયં અફોટ્ઠબ્બાવ આપોધાતુ, ન નિયતફસ્સવતીતિ ચ સિયા, યો ચ સીતફસ્સો ગુણોતિ સુવુત્તો, સો અમ્હેહિ તેજોધાતુવિસેસોતિ.

અયમેવ વિસેસોતિ ચે, નનુ સીતત્તં, ઉણ્હત્તઞ્ચ અઞ્ઞોઞ્ઞવિરુદ્ધં, કથં તેજોધાતુયા સભાવં સિયાતિ? નાયં દોસો એકકલાપે તેસં સમ્ભવાભાવતો, ભિન્નકલાપેસુ પન પવત્તિયં આલોકન્ધકારનીલપીતાદીનં વણ્ણાયતનતા વિય તેજોધાતુત્તં ન વિરુજ્ઝતીતિ. યદિ આપોધાતુયા ન સીતત્તં સરૂપં, કિં પનસ્સા સરૂપન્તિ? દ્રવતા. યદિ એવં દ્રવતાપિ ફુસિત્વા ઞાતબ્બતો ફોટ્ઠબ્બં સિયાતિ? ન સીતાદિં ફુસિત્વા મનસાવ વણ્ણં દિસ્વા ઞાતબ્બતો. અન્ધકારે સયન્તા હિ અતિસીતલતાય પત્તાદિં ફુસિત્વા ''ઉદકં એત્થા''તિ આસઙ્કિતા હોન્તિ, ઉદકં વા ફુસિત્વા સપ્પાદિસઞ્ઞિનો, તસ્મા અફોટ્ઠબ્બમેવ આપોધાતુ, ઇતરભૂતત્તયમેવ ફોટ્ઠબ્બન્તિ ગહેતબ્બં.

કિં પનેતં ભૂતત્તયં એકતો આરમ્મણં કત્વા કાયવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જિતું સક્કોતિ, ન સક્કોતીતિ? ન સક્કોતિ. કસ્મા? આભુજિતવસેન વા ઉસ્સદવસેન વા તેસુ એકમેવારમ્મણં કત્વા ઉપ્પજ્જનતો. આભુજિતવસેન હિ ઓદનથાલિયં સિત્થં ગહેત્વા થદ્ધમુદુભાવં વીમંસન્તસ્સ, ઉણ્હોદકભાજને વા હત્થં ઓતારેત્વા ઉણ્હભાવં વીમંસન્તસ્સ, ઉણ્હસમયે વા વાતપાનં વિવરિત્વા વાતેન સરીરં પહરાપેન્તસ્સ ચ તત્થ તત્થ કિઞ્ચાપિ ઇતરં ભૂતત્તયમ્પિ અત્થિ, યથાભુજિતં પન તંતંપથવીતેજોવાયોધાતુમેવ યથાક્કમં આરબ્ભ કાયવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ. એવં **આભુજિતવસેન** આરમ્મણં કરોતિ નામ. ઉસ્સદવસેન પન ભુઞ્જનસમયે સક્ખરં ડંસન્તસ્સ, મગ્ગે વા અગ્ગિં અક્કમન્તસ્સ, બલવવાતેન વા કણ્ણસક્ખલિયમ્પિ પહરન્તસ્સ ચ તત્થ તત્થ કિઞ્ચાપિ ઇતરભૂતત્તયમ્પિ અત્થિ, યથાઉસ્સદં પન તંતંપથવીતેજોવાયોધાતુમેવારબ્ભ યથાક્કમં કાયવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ. અગ્ગિમ્હિ વા નિમુગ્ગસકલસરીરસ્સ યદિપિ એકપ્પહારેન અગ્ગિના કાયો ઘટ્ટીયતિ, યસ્મિં યસ્મિં પન ઠાને કાયપ્પસાદો ઉસ્સન્નો હોતિ, યત્થ યત્થ વા પન વિસયઘટ્ટનાનિઘંસો બલવા હોતિ, તત્થ તત્થેવ પઠમં કાયવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, પચ્છા ઇતરટ્ઠાનેસુ. ખણપરિત્તતાય પન સહસા પરિવત્તિત્વા ઉપ્પજ્જનવસેન એકપ્પહારેન સકલસરીરં ડય્હમાનં વિય ખાયતિ. ન હિ એકસ્મિં ખણે બહૂનિ વિઞ્ઞાણાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, બ્યાપેત્વા વા એકં. એકેકસ્મિં પન અવિનિબ્ભોગે કાયદસકે એકમેવ કાયવિઞ્ઞાણં ઉસ્સદવસેન ઉપ્પજ્જતિ, એવં ઇતરવત્થૂસુપિ વિઞ્ઞાણાનં અવિનિબ્ભોગે પદેસે એકેકાનમેવ ઉપ્પત્તિ વેદિતબ્બા. એવં **ઉસ્સદવસેન** આરમ્મણં કરોતિ નામ.

કેન પન ચિત્તસ્સ આરમ્મણસઙ્કન્તિ હોતીતિ? અજ્ઝાસયતો, વિસયાધિમત્તતો વા. નાનાઠાનેસુ હિ ચિત્તપટિમાદીનિ પસ્સિતુકામસ્સ પઠમં એકટ્ઠાને દિસ્વા તતો ઇતરટ્ઠાનેસુ ચ રૂપાનિ પસ્સિતું સરસેનાવજ્જનં ઉપ્પજ્જતિ. એવં અજ્ઝાસયતો સઙ્કન્તિ હોતિ. રૂપારમ્મણં પન મહન્તમ્પિ પસ્સન્તસ્સ સબ્બતૂરિયનિગ્ઘોસે ઉટ્ઠિતે તં વા સુણન્તસ્સ મનુઞ્ઞામનુઞ્ઞે અધિમત્તગન્ધરસફોટ્ઠબ્બે ઇન્દ્રિયેસુ ઘટ્ટિતે ઇતરિતરે ચિત્તં સઙ્કમતિ, એવં વિસયાધિમત્તતો

સઙ્ખન્તિ હોતીતિ અયમેત્થ સઙ્ગહતો વિનિચ્છયો. સુઞ્ઞતો, પન અતીતાદિવસેન પચ્ચેકં અનન્તપ્પભેદતો ચ વિનિચ્છયો ચિત્તવિભત્તિયં વુત્તનયાનુસારેન યથાનુરૂપં વેદિતબ્બો.

સમુટ્ઠાનતો, પનેત્થ ભવયોનીસુ પવત્તિક્કમતો ચ પકિણ્ણકકથા વેદિતબ્બા – ચતુસમુટ્ઠાનિકાનિ હિ રૂપાનિ ઉપ્પજ્જમાનાનિ દ્વીસુ ભવેસુ ચતૂસુ યોનીસુ દસકાદિકલાપવસેનેવ પટિસન્ધિપ્પવત્તીસુ યથાસમ્ભવં સમુપ્પજ્જન્તિ. તત્થ કમ્મજેસુ તાવ વીસતિયા કામાવચરકુસલાકુસલેહિ કામલોકેયેવ સંસેદજાનં, ઓપપાતિકાનઞ્ચ છ વત્થૂનિ, ભાવદ્વયે અઞ્ઞતરં, જીવિતઞ્ચાતિ અટ્ઠ રૂપાનિ યથાસમ્ભવં પટિસન્ધિતો પટ્ઠાય પાતુભવન્તિ. તાનિ ચ સુદ્ધટ્ઠકં, જીવિતઞ્ચ જીવિતનવકં, તદેવ નવકં ચક્ખુના સહ ચક્ખુદસકં, સોતેન સોતદસકં, ઘાનેન ઘાનદસકં, જિવ્હાય જિવ્હાદસકં, કાયેન કાયદસકં, હદયવત્થુના વત્થુદસકં, ભાવઞ્ઞતરેન ભાવદસકઞ્ચાતિ નવ કલાપા હુત્વા ઉપ્પજ્જન્તિ. નપુંસકાનં પનેત્થ ભાવદસકં નત્થિ, તથા જચ્ચન્ધાદીનં ચક્ખુસોતઘાનદસકાનિ. એવં અણ્ડજજલાબુજાનમ્પિ, તેસં પન પટિસન્ધિચિત્તેન સહ કાયવત્થુભાવદસકાનેવ ઉપ્પજ્જન્તિ, તતો પવત્તિકાલે જીવિતનવકચક્ખુદસકાદીનિ યથાનુરૂપં ઉપ્પજ્જન્તિ. રૂપભવે પન ઘાનદસકાદિત્તયં, ભાવદસકદ્વયં, ઉદરગ્ગિનવકઞ્ચ નત્થિ, સેસાનિ પઞ્ચહિ રૂપાવચરકુસલકમ્મેહિ પટિસન્ધિતો પભુતિ ઉપ્પજ્જન્તિ. અઞ્ઞસઞ્ઞીનં પન પઞ્ચમજ્ઝાનકુસલેન જીવિતનવકમેવ. એવં કામરૂપાવચરકમ્મસમુટ્ઠિતા નવ રૂપકલાપા દ્વીસુ ભવેસુ ચતૂસુ યોનીસુ યથાસમ્ભવં પટિસન્ધિતો પટ્ઠાય યાવ ચુતિચિત્તોપરિસત્તરસમચિત્તસ્સ ઠિતિ, તાવ ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદઠિતિભઙ્ગસઙ્ખાતેસુ તીસુ ખણેસુ નિરન્તરં અજ્ઝત્તસન્તાને એવ ઉપ્પજ્જન્તિ, તતો પભુતિ અનુપ્પજ્જિત્વા ચુતિચિત્તેન સહ નિરુજ્ઝન્તિ.

ચિત્તજાનિ પન પઞ્ચવોકારભવે દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણઆરુપ્પવિપાકવજ્જિતપઞ્ચસત્તતિચિત્તેહિ અત્તનો અત્તનો ઉપ્પત્તિક્ખણે એવ સમુટ્ઠાપિતાનિ પઠમભવઙ્ગમુપાદાય ચુતિચિત્તપરિયોસાનં અજ્ઝત્તસન્તાને એવ સુદ્ધટ્ઠકં, તદેવ કાયવિઞ્ઞત્તિયા સહ કાયવિઞ્ઞત્તિનવકં, વચીવિઞ્ઞત્તિસદ્દેહિ વચીવિઞ્ઞત્તિદસકં, લહુતાદિત્તયેન લહુતાદેકાદસકં, કાયવિઞ્ઞત્તિલહુતાદીહિ દ્વાદસકં, વચીવિઞ્ઞત્તિસદ્દલહુતાદીહિ તેરસકઞ્ચાતિ છ કલાપા હુત્વા યથાયોગં પવત્તન્તિ. રૂપજનકચિત્તેસુ ચેત્થ સોમનસ્સસહગતકામાવચરજવનાનિ ઇરિયાપથવિઞ્ઞત્તિહસનસહિતં સબ્બં ચિત્તજરૂપં સમુટ્ઠાપેન્તિ, સેસકામાવચરજવનાભિઞ્ઞાવોટ્ઠબ્બનાનિ હસનવજ્જં, અપ્પનાજવનાનિ ચ ઇરિયાપથાદિવિરહિતમેવ, યથાપવત્તં પન ઇરિયાપથં અવિનસ્સમાનં ઉપત્થમ્ભેન્તિ. સેસાનિ પન રૂપાવચરવિપાકમનોધાતુતદારમ્મણાનિ એકૂનવીસતિ તમ્પિ ન કરોન્તિ, સુદ્ધટ્ઠકં, સદ્દનવકં, લહુતાદેકાદસકં, સદ્દલહુતાદિદ્વાદસકઞ્ચાતિ ચત્તારો કલાપે ઉપ્પાદેન્તિ, તત્થાપિ સબ્બેસમ્પિ પટિસન્ધિચિત્તાનિ, અરહન્તાનં ચુતિચિત્તાનિ, અરૂપભવૂપપન્નાનિ ચ ન કિઞ્ચિ રૂપં સમુટ્ઠાપેન્તિ, આરુપ્પવિપાકદ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણાનિ સબ્બથા ન ઉપ્પાદેન્તીતિ.

આહારજાનિ પન કામભવે એવ અજ્ઝોહટાહારે ઠિતેન ઠિતિપ્પત્તેન ઓજાસઙ્ખાતેન આહારેન સમુટ્ઠિતાનિ અજ્ઝત્તસન્તાને એવ સુદ્ધટ્ઠકં, લહુતાદેકાદસકઞ્ચાતિ દ્વે કલાપા હુત્વા યાવતાયુકં પવત્તન્તિ, ન રૂપભૂમિયં. ઉતુજાનિ અજ્ઝત્તિકબાહિરેન તેજોધાતુસઙ્ખાતેન ઠિતિપ્પત્તેન ઉતુના અજ્ઝત્તસન્તાને સમુટ્ઠિતાનિ સુદ્ધટ્ઠકં, સદ્દનવકં, લહુતાદેકાદસકં, સદ્દલહુતાદેકાદસકં, સદ્દલહુતાદિદ્વાદસકઞ્ચાતિ ચત્તારો કલાપા હુત્વા યાવતાયુકં, બહિદ્ધા પન પથવીપબ્બતદેવબ્રહ્મવિમાનાદીસુ સુદ્ધટ્ઠકં, સમુદ્દઘોસાદિસદ્દનવકઞ્ચાતિ દ્વે કલાપાવ હુત્વા પવત્તન્તિ. આકાસલક્ખણાનિ ચેત્થ સબ્બકલાપેસુ વિજ્જમાનાનિપિ કલાપસઙ્ગહે વોહારાભાવા ન ગણીયન્તિ. પટિસન્ધિક્ખણે ચેત્થ ઉતુચિત્તાહારજાનિ ન હોન્તિ, ન સબ્બત્થાપિ ઉપ્પત્તિક્ખણે જરામરણાનીતિ એવં ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપસ્સ ભવયોનીસુ, પટિસન્ધિપ્પવત્તીસુ ચ પવત્તિક્કમો વેદિતબ્બો.

અપિચ દ્વાચત્તાલીસાય કોટ્ઠાસાનં વસેનાપિ ચેત્થ તસ્સ અજ્ઝત્તં, મહાભૂતાદિવસેન બહિદ્ધા ચ પવત્તિ એવં વેદિતબ્બા – અજ્ઝત્તિકા હિ કેસા લોમા... પે॰... કરીસં મત્થલુઙ્ગન્તિ ઇમે વીસતિ પથવાધિકકોટ્ઠાસા, પિત્તં...પે॰... મુત્તન્તિ ઇમે દ્વાદસ આપાધિકકોટ્ઠાસા, યેન ચ સન્તપ્પતિ, યેન ચ જીરતિ, યેન ચ પરિડય્હતિ, યેન ચ અસિતપીતખાયિતસાયિતં સમ્માપરિણામં ગચ્છતીતિ ઇમે ચત્તારો તેજાધિકકોટ્ઠાસા, ઉદ્ધંગમો અધોગમો કુચ્છિસયો કોટ્ઠાસયો અઙ્ગમઙ્ગાનુસારી અસ્સાસપસ્સાસો ચાતિ ઇમે છ વાયુઅધિકકોટ્ઠાસાતિ દ્વેચત્તાલીસ કોટ્ઠાસા હોન્તિ. તેસુ ઉદરિયં કરીસં પુબ્બો મુત્તન્તિ ઇમે ચત્તારો કોટ્ઠાસા ઉતુજા. એવમેતેસુ એકેકં ઉતુજટ્ઠકમેવ હોતિ, સેદો અસ્સુ ખેળો સિઙ્ઘાણિકાતિ ઇમે ચત્તારો ઉતુચિત્તજા, તેસુ એકેકસ્મિં દ્વે દ્વે અટ્ઠકા હોન્તિ. અસિતાદિપરિપાચકો તેજો કમ્મજોવ, તત્થ જીવિતનવકમેવ. અસ્સાસપસ્સાસો પન ચિત્તજોવ, તત્થ ચિત્તજસદ્દનવકમેવ. ઇમે દસ કોટ્ઠાસે ઠપેત્વા સેસા દ્વત્તિંસ ચતુજા.

તત્થ અટ્ઠસુ તેજોવાયોકોટ્ઠાસેસુ એકેકસ્મિં જીવિતનવકઞ્ચેવ તીણિ ચ ઉતુચિત્તાહારજટ્ઠકાનિ હોન્તિ, વાયોકોટ્ઠાસેસુ ચેત્થ ઉતુચિત્તજસદ્દનવકમ્પિ હોતિ, સેસેસુ ચતુવીસતિયા કોટ્ઠાસેસુ કેસલોમનખદન્તાનં મંસવિનિમુત્તટ્ઠાનં ઠપેત્વા સબ્બત્થ દ્વે કાયભાવદસકાનિ, તીણિ ચ અટ્ઠકાનિ, મંસમુત્તેસુ પન કેસાદીસુ ઉતુજટ્ઠકમેવ હોતિ. તાનિ ચ યથાવુત્તદસકનવકટ્ઠકાનિ સકલસરીરબ્યાપીસુ તચમંસરુહિરાદીસુ, અબ્યાપીસુ ચ કેસાદીસુ કોટ્ઠાસેસુ અવિનિબ્ભોગે એકસ્મિં અણુપદેસે હોન્તીતિ પચ્ચેકં અનન્તાપરિમાણા, અનન્તધાતુપચ્ચયત્તા તેસં સરીરસ્મિં હિ પરમાણુભેદસઞ્ચુણ્ણાનિ અનન્તાનિ ચત્તારિ મહાભૂતાનિ ચેવ સઉપાદારૂપાનિ ચ અઞ્ઞોઞ્ઞપચ્ચયભૂતાનિ અજ્ઝત્તં દ્વાચત્તાલીસકોટ્ઠાસસરીરારોહપરિણાહસણ્ઠાનાદિના, બહિદ્ધા ચ પથવીપબ્બતાદિના ચ આકારેન યથાપચ્ચયં સમુપ્પન્નાનિ. માયાકારાદયો વિય ન બાલજનપ્પબોધકાનિ હોન્તિ.

પથવીધાતુ ચેત્થ સુખુમસઞ્ચુણ્ણા રજભૂતા એવ આપોધાતુયા સઙ્ગહિતા, તેજોધાતુયા અનુપાલિતા, વાયોધાતુયા વિત્થમ્ભિતા, વણ્ણાદીહિ પરિવારિતા ન વિકિરિયમાના અજ્ઝત્તં ઇત્થિપુરિસમિગપક્ખિદેવબ્રહ્માદિસરીરભાવં, બહિદ્ધા ચ પથવીપબ્બતરુક્ખદેવબ્રહ્મલોકચન્દસૂરિયનક્ખત્તમણિકનકાદિભાવઞ્ચ ઉપગચ્છતિ, યૂસગતા બન્ધનભૂતા પનેત્થ આપોધાતુ પથવીપતિટ્ઠિતા. અવસેસાનુપાલનવિત્થમ્ભનપરિપાચનપરિવારિતા ન પગ્ઘરતિ, અપગ્ઘરમાના પીણિતભાવં દસ્સેતિ, ઉસુમત્તગતા તેજોધાતુ સેસધાતુપતિટ્ઠાનસઙ્ગહવિત્થમ્ભનપરિવારિતા ઇમં કાયં પરિપાચેતિ, વણ્ણસમ્પત્તિઞ્ચસ્સ અપૂતિભાવઞ્ચ સાધેતિ, વાયોધાતુ વિત્થમ્ભનસમુદીરણસભાવા સેસધાતુપતિટ્ઠાનસઙ્ગહાનુપાલનપરિવારિતા વિત્થમ્ભેતિ ચાલેતિ, સરીરવિમાનાદીનં ગમનાદિપદવીતિહરણાદીનં

ઠિતિઞ્ચ સમ્પાદેતિ. ચતસ્સોપિ ચેતા સમ્ભૂય પથવીઅધિકતાય કેસાદિભાવં, પથવીપબ્બતાદિભાવઞ્ચ, આપાધિકતાય પિત્તાદિભાવં, સમુદ્દજલાદિભાવઞ્ચ, વાયુઅધિકતાય ઉદ્ધઙ્ગમવાતાદિભાવં, પથવીસન્ધારકવાતાદિભાવઞ્ચ, તેજાધિકતાય પરિપાચકગ્ગિઆદિભાવં, નરકગ્ગિઆદિભાવઞ્ચ સાધેન્તિ, યાસં પકોપેન રોગજરામરણઞ્ચેવ કપ્પવિનાસાદયો ચ હોન્તિ. એવમેતાસં ચુણ્ણવિચુણ્ણાનં ધાતૂનં સઞ્ચયત્તા પચ્ચેકં અનન્તાપરિમાણા કલાપા એવ અજ્ઝત્તિકકોટ્ઠાસા હોન્તિ, તથા બાહિરાનિ રૂપાનિ. તાનિ ચ તેન તેન પચ્ચયેન તથાતથાકારેન સમુદિતાવ ઉપ્પજ્જન્તિ ચેવ ઉપ્પજ્જિસ્સન્તિ ચ.

યદિ પઠમં ધાતુયો અણુરૂપેન ઠત્વા પચ્છા સંયુજ્જન્તિ, તથા ઠાને વિનિયોગાભાવતો અપરેનાપિ પરિયાયેન ચેત્થ કમ્મજં કમ્મપચ્ચયં કમ્મપચ્ચયઉતુસમુટ્ઠાનં, આહારજં આહારપચ્ચયં આહારપચ્ચયઉતુસમુટ્ઠાનં, ઉતુજં ઉતુપચ્ચયં ઉતુપચ્ચયઉતુસમુટ્ઠાનં, ચિત્તજં ચિત્તપચ્ચયં ચિત્તપચ્ચયઉતુસમુટ્ઠાનન્તિ એવં સમુટ્ઠાનભેદો વેદિતબ્બો. તત્થ ઉપાદિન્નરૂપં **કમ્મજં** નામ, મંસમુત્તકેસલોમદન્તસિઙ્ઘાણિકાદિ **કમ્મપચ્ચયં** નામ, સમ્પત્તિકરમહામેઘપથવીપબ્બતાદિ, ચક્કરતનદેવવિમાનાદિ ચ **કમ્મપચ્ચયઉતુસમુટ્ઠાનં** નામ. આહારતો સમુટ્ઠિતં સુદ્ધટ્ઠકં **આહારજં** નામ, કબળીકારો આહારો આહારજસ્સ જનકો હુત્વા કમ્મજસ્સ અનુપાલકો હોતીતિ તદનુપાલિતં કમ્મજરૂપં **આહારપચ્ચયં** નામ, વિસભાગાહારં સેવિત્વા આતપે ગચ્છન્તસ્સ કાળકુટ્ઠાદીનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, ઇદં **આહારપચ્ચયઉતુસમુટ્ઠાનં** નામ. કમ્મજઉતુતો સમુટ્ઠિતં સુદ્ધટ્ઠકં **ઉતુજં** નામ, તસ્મિં ઉતુ અઞ્ઞં અટ્ઠકં સમુટ્ઠાપેતિ, ઇદં **ઉતુપચ્ચયં** નામ, તસ્મિમ્પિ ઉતુ અઞ્ઞં અટ્ઠકં સમુટ્ઠાપેતિ, ઇદં **ઉતુપચ્ચયઉતુસમુટ્ઠાનં** નામ. એવં ઉપાદિન્નકે તિસ્સો એવ સન્તતિયો ઘટ્ટેતું સક્કોન્તિ, અનુપાદિન્નકે પન વલાહકો **ઉતુજં** નામ, વુટ્ઠિધારા **ઉતુપચ્ચયં** નામ, દેવે પન વુટ્ઠે પથવી ગન્ધં મુઞ્ચતિ, બીજાનિ વિરુહન્તીતિ એવં યં અનન્તં સન્તતિવસેન પવત્તં, એતં **ઉતુપચ્ચયઉતુસમુટ્ઠાનં** નામ. ચિત્તતો સમુટ્ઠિતં સુદ્ધટ્ઠકાદિ **ચિત્તજં** નામ, ચિત્તેન પચ્છાજાતપચ્ચયભાવેન ઉપત્થમ્ભિતો કાયો **ચિત્તપચ્ચયં** નામ, અભિઞ્ઞાચિત્તેન બહિદ્ધા સમુટ્ઠાપિતહત્થિઅસ્સાદિકં **ચિત્તપચ્ચયઉતુસમુટ્ઠાનં** નામ. પકિણ્ણકકથા.

રૂપાબ્યાકતં નિટ્ઠિતં.

નિબ્બાનાબ્યાકતવણ્ણના

નિબ્બાનાબ્યાકતં પન ભૂમિતો લોકુત્તરમેવ, ધમ્મતોપિ ચ એકમેવ, ભેદો નત્થિ, લક્ખણાદિતો પન સન્તિલક્ખણં નિબ્બાનં, નિવત્તિલક્ખણં, અસઙ્ખતલક્ખણં વા, અચ્ચુતિરસં , અનિમિત્તપચ્ચુપટ્ઠાનં, અસઙ્ખતતાય પનસ્સ કારકહેતુવિરહતો પદટ્ઠાનં નત્થિ, પાપકહેતુવસેન પનેતં ''દુક્ખનિરોધગામિનિપટિપદા''તિઆદિવચનતો (વિભ॰ ૨૦૬) ''અરિયમગ્ગપદટ્ઠાન''ન્તિ વત્તું વટ્ટતિ. સઙ્ગહતો પન ભેદાભાવા ખન્ધેસુ સઙ્ગહં ન ગચ્છતિ, આયતનાદીસુ ધમ્માયતનધમ્મધાતૂસુ સઙ્ગહં ગચ્છતિ. સુઞ્ઞતો પન અત્તસુઞ્ઞં, સલક્ખણધારણતો અનત્તકં ધમ્મમત્તં, અસઙ્ખતતાય વા અચ્ચન્તત્તા ચ અનિચ્ચતાસુઞ્ઞં, દુક્ખતાસુઞ્ઞં, રાગાદિસુઞ્ઞં, નિમિત્તસુઞ્ઞન્તિ પવત્તં સુઞ્ઞન્તિ ગહેતબ્બં.

ભેદતો પન સન્તિલક્ખણાદિસભાવતો એકવિધમ્પિ કારણપરિયાયતો સઉપાદિસેસનિબ્બાનધાતુ, અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતુ ચેતિ દુવિધં હોતિ. સરસવસેન પન પરિકપ્પિતાકારભેદતો સુઞ્ઞતં અનિમિત્તં અપ્પણિહિતન્તિ તિવિધં હોતિ. સઙ્ખતધમ્મભેદમુપાદાય પટિક્ખિપિતબ્બાકારતો ન ચિત્તં, ન ચેતસિકં, ન રૂપં, ન અતીતં, ન અનાગતં, ન પચ્ચુપ્પન્નં, ન મગ્ગો, ન ફલન્તિઆદિના અનન્તપ્પકારં હોતિ.

નિબ્બાનાબ્યાકતં નિટ્ઠિતં.

એવં ઇમસ્મિં કુસલત્તિકે અવુત્તો સભાવધમ્મો નામ નત્થિ. અસભાવધમ્મેસુ પનેત્થ કિઞ્ચાપિ રૂપધમ્માનં પરિચ્છેદાકાસલક્ખણાનિ એવ વુત્તાનિ, કસિણાદિપટિભાગનિમિત્તાનિ પન કસિણુગ્ઘાટિમાકાસો, વિઞ્ઞાણાભાવો, નિરોધસમાપત્તિ, તિસ્સો નામપુગ્ગલઉપાદાપઞ્ઞત્તિયો, અરૂપધમ્માનં અનિચ્ચતાદિલક્ખણાદયો ચ ન વુત્તા, તથાપિ તેસમ્પિ સભાવધમ્મબ્યતિરેકાભાવતો ગહણં હોતિ, તસ્મા અયં તિકો નિપ્પદેસત્તિકોતિ વેદિતબ્બો . યથા ચેત્થ, એવં ઇતો પરેસુપિ તિકદુકેસુ પઞ્ઞત્તિગ્ગહણાભાવેપિ નિરવસેસપરમત્થગ્ગહણેનેવ નિપ્પદેસતા, વિપરિયાયતો સપ્પદેસતા ચ વેદિતબ્બા. યત્થ પન સમ્મુતિગ્ગહણં અત્થિ, તત્થ વક્ખામ.

રૂપનિબ્બાનકણ્ડો નિટ્ઠિતો.

ઇતિ મોહવિચ્છેદનિયા

અભિધમ્મમાતિકત્થસંવણ્ણનાય

કુસલત્તિકસંવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

વેદનાત્તિકાદિવણ્ણના

ઇદાનિ કુસલત્તિકાનન્તરં વેદનાત્તિકાદીનં અત્થવણ્ણના અનુપ્પત્તા, યસ્મા પન વ્વાયં કુસલત્તિકસ્સ –

''અત્થતો ભૂમિભેદા ચ, પચ્ચેકં સમ્પયોગતો;
ઉદ્દેસતો ચ ધમ્માનં, લક્ખણાદિવિભાગતો''તિ. –

આદિના માતિકં નિક્ખિપિત્વા ''કુસલા તાવ ધમ્મા ભૂમિતો ચતુબ્બિધા હોન્તિ કામાવચરા...પે॰... લોકુત્તરા''તિએવમાદિના વિનિચ્છયનયો વુત્તો, સો એવ સેસત્તિકદુકાનમ્પિ યથાયોગં હોતિ. યથા હિ એત્થ, એવં ''સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા તાવ ધમ્મા ભૂમિતો તિવિધા હોન્તિ કામાવચરા રૂપાવચરા લોકુત્તરા''તિઆદિના અનુક્કમેન સબ્બત્તિકદુકાનમ્પિ પણ્ડિતેહિ સક્કા વિનિચ્છયનયં સલ્લક્ખેતું, તસ્મા તં વિત્થારનયં વજ્જેત્વા નિક્ખેપકણ્ડે, અત્થુદ્ધારકણ્ડે ચ વુત્તાનુસારતો નાતિસઙ્ખેપવિત્થારનયેન વેદનાત્તિકાદીનં તિકદુકાનં –

> પદત્થા તંસરૂપા ચ, નવત્તબ્બવિભાગતો;
> વિનિચ્છયો વિજાનીયો, તત્થ તત્થ યથારહં.

તત્થ વેદનાત્તિકે પદત્થતો તાવ ''સુખાય વેદનાયા''તિઆદીસુ સુખ-સદ્દો સુખવેદનાસુખમૂલસુખારમ્મણસુખહેતુસુખપચ્ચયટ્ઠાનઅબ્યાબજ્ઝનિબ્બાનાદીસુ દિસ્સતિ. અયં હિ ''સુખસ્સ ચ પહાના''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૩૨; ધ॰ સ॰ ૧૬૫; વિભ॰ ૫૯૪) સુખવેદનાય દિસ્સતિ. ''સુખો બુદ્ધાનમુપ્પાદો''તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૧૯૪) સુખમૂલે. ''યસ્મા ચ ખો, મહાલિ, રૂપં સુખં સુખાનુપતિતં સુખાવક્કન્ત''ન્તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૩.૬૦) સુખારમ્મણે. ''સુખસ્સેતં, ભિક્ખવે, અધિવચનં, યદિદં પુઞ્ઞાની''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૭.૬૨; ઇતિવુ॰ ૨૨) સુખહેતુમ્હિ. ''યાવઞ્ચિદં, ભિક્ખવે, ન સુકરં અક્ખાનેન પાપુણિતું, યાવ સુખા સગ્ગા (મ॰ નિ॰ ૩.૨૫૫). ન તે સુખં પજાનન્તિ, યે ન પસ્સન્તિ નન્દન''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૧) આદીસુ સુખપચ્ચયટ્ઠાને. ''દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારા એતે ધમ્મા''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૮૨) અબ્યાબજ્ઝે. ''નિબ્બાનં પરમં સુખ''ન્તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૨૦૩-૨૦૪; મ॰ નિ॰ ૨૧૫, ૨૧૭) નિબ્બાને. ઇધ પનાયં સુખવેદનાયમેવ દટ્ઠબ્બો.

વેદના-સદ્દો ''વિદિતા વેદના ઉપ્પજ્જન્તી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૦૮) વેદયિતસ્મિં યેવ વત્તતિ. દુક્ખ-સદ્દો દુક્ખવેદનાદુક્ખવત્થુદુક્ખારમ્મણદુક્ખપચ્ચયદુક્ખપચ્ચયટ્ઠાનાદીસુ દિસ્સતિ. અયં હિ ''દુક્ખસ્સ ચ પહાના''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૩૨; ધ॰ સ॰ ૧૬૫; વિભ॰ ૫૯૪) દુક્ખવેદનાયં દિસ્સતિ. ''જાતિપિ દુક્ખા''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૮૭; વિભ॰ ૧૯૦) દુક્ખવત્થુસ્મિં. ''યસ્મા ચ ખો, મહાલિ, રૂપં દુક્ખં દુક્ખાનુપતિતં દુક્ખાવક્કન્ત''ન્તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૩.૬૦) દુક્ખારમ્મણે. ''દુક્ખો પાપસ્સ ઉચ્ચયો''તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૧૧૭) દુક્ખપચ્ચયે. ''યાવઞ્ચિદં, ભિક્ખવે, ન સુકરં અક્ખાનેન પાપુણિતું, યાવ દુક્ખા નિરયા''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૫૦) દુક્ખપચ્ચયટ્ઠાને. ઇધ પનાયં દુક્ખવેદનાયમેવ દટ્ઠબ્બો.

વચનત્થો પનેત્થ – સુખયતિ સત્તં, સુટ્ઠુ વા ખાદતિ, ખનતિ ચ કાયચિત્તાબાધન્તિ **સુખા**, કાયિકચેતસિકાનં સુખસોમનસ્સાનમેતં અધિવચનં. દુક્ખયતીતિ **દુક્ખા**, કાયિકચેતસિકાનં દુક્ખદોમનસ્સાનમેતં અધિવચનં. ન દુક્ખા ન સુખાતિ **અદુક્ખમસુખા**, ઉપેક્ખાયેતં અધિવચનં. મ-કારો પદસન્ધિકરો. એવં તીહિ પદેહિ પઞ્ચવિધાપિ વેદના ગહિતા. સબ્બાપિ આરમ્મણરસં વેદિયન્તિ અનુભવન્તીતિ **વેદના**. યો પનાયં તીસુપિ પદેસુ સમ્પયુત્ત-સદ્દો, તસ્સત્થો – સમં પકારેહિ યુત્તાતિ **સમ્પયુત્તા**, કતરેહિ પકારેહીતિ? ''અત્થિ કેચિ ધમ્મા કેહિચિ ધમ્મેહિ સહગતા સહજાતા સંસટ્ઠા એકુપ્પાદા એકનિરોધા એકવત્થુકા એકારમ્મણા''તિ (કથા॰ ૪૭૩) એવં વુત્તેહિ ઇમેહિ એકુપ્પાદતાદીહિ ચતૂહિ પકારેહિ. ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસો ચેસ. આરુપ્પે હિ વિનાપિ એકવત્થુકભાવં સમ્પયોગો લબ્ભતીતિ. સેસં વુત્તત્થમેવ. અયં તાવેત્થ **પદત્થતો** વિનિચ્છયો.

તંસરૂપાતિ તસ્સ પદત્થસ્સ સરૂપમત્તદસ્સનતો. તત્થ સુખસહગતં કાયવિઞ્ઞાણં, સોમનસ્સસહગતાનિ અટ્ઠારસ કામાવચરચિત્તાનિ, પઠમદુતિયતતિયચતુત્થજ્ઝાનિકાનિ ચતુચત્તાલીસ રૂપાવચરલોકુત્તરચિત્તાનિ ચાતિ તેસટ્ઠિ ચિત્તાનિ સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા નામ . તથા દુક્ખસહગતં કાયવિઞ્ઞાણં, દ્વે દોમનસ્સસહગતાનિ ચાતિ તીણિ ચિત્તાનિ દુક્ખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા નામ. સેસાનિ ઉપેક્ખાસહગતાનિ પઞ્ચપઞ્ઞાસ ચિત્તાનિ અદુક્ખમસુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા નામ. યથા ચ ચિત્તાનં સુખાદિસમ્પયોગો, એવં તંચિત્તસમ્પયુત્તાનં ચેતસિકાનમ્પિ. ન કેવલઞ્ચ એત્થેવ, ઇતો પરેસુપિ તિકદુકેસુ ચિત્તવસેનેવ તંસમ્પયુત્તચેતસિકાનમ્પિ સઙ્ગહો વેદિતબ્બો . યત્થ પન વિસેસો હોતિ, તત્થ વક્ખામ. ઇધ પન ચેતસિકેસુ સપ્પીતિકાનિ વેદનાવજ્જિતાનિ છ ચેતસિકાનિ એવ પઞ્ચહિપિ વેદનાહિ સમ્પયુત્તાનિ, ઇતરાનિ પન કાયિકસુખદુક્ખવજ્જિતાહિ તીહેવ. તેસુ ચ પીતિવજ્જિતા પઞ્ચ યથાયોગિકા ચેવ મોહો અહિરિકં અનોત્તપ્પં ઉદ્ધચ્ચં થિનં મિદ્ધઞ્ચાતિ ઇમે એકાદસ યથાયોગં તીહિપિ. તત્થાપિ વિતક્કવિચારા મહગ્ગતલોકુત્તરભૂતાય સુખાય એવ, પીતિ પન સબ્બત્થ સુખાય એવ, દોસઇસ્સામચ્છેરકુક્કુચ્ચાનિ દુક્ખાય એવ, વિચિકિચ્છા ઉપેક્ખાય એવ, સેસાનિ અટ્ઠવીસતિસોમનસ્સુપેક્ખાહિ એવ વેદનાહિ સમ્પયુત્તાનિ, તત્થાપિ કરુણામુદિતા મહગ્ગતભૂતાય સુખાય એવાતિ અયં વિસેસો. સેસં ચિત્તસમ્પયોગસદિસં. અયં સરૂપતો વિનિચ્છયો.

નવત્તબ્બવિભાગતોતિ ઇમસ્મિં તિકે સબ્બા વેદના સબ્બં રૂપં નિબ્બાનં સમ્મુતિયોતિ ઇમે ધમ્મા ''સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા''તિ વા ''દુક્ખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા''તિ વા ''અદુક્ખમસુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા''તિ વા ન વત્તબ્બા. ન હિ વેદના વેદનાય સમ્પયુત્તા હોતિ રૂપાદયો વા, તસ્મા ઇમે ઇમસ્મિં તિકે ન લબ્ભન્તિ. અયઞ્ચ સપ્પદેસત્તિકો હોતિ. યથા ચેત્થ, એવં ઇતો પરેસુપિ તિકદુકેસુ નવત્તબ્બયોજના. યં યસ્મિઞ્ચ ન વુત્તં અત્થિ, તસ્સ સપ્પદેસતા વેદિતબ્બા. ઇતો પરં પન યત્થ અસઙ્ગહિતા ધમ્મા હોન્તિ, તત્થ તેસં વિભાગં દસ્સેત્વા ''ઇમે નવત્તબ્બા''તિ એત્તકમેવ વક્ખામ, તેનસ્સ સપ્પદેસતાપિ ઞાતબ્બા. યત્થ પન અસઙ્ગહિતા નત્થિ, તં નિપ્પદેસન્તિ વક્ખામ. તેન તત્થ નવત્તબ્બાભાવોપિ વિઞ્ઞાતબ્બો. સબ્બત્થ પન માતિકં અનુદ્ધરિત્વાવ પદત્થં, તંસરૂપવિભાગઞ્ચ વક્ખામ. અયં નવત્તબ્બવિભાગતો વિનિચ્છયો.

વેદનાત્તિકં નિટ્ઠિતં.

વિપાકત્તિકે અઞ્ઞમઞ્ઞવિસિટ્ઠાનં કુસલાકુસલાનં પાકાતિ **વિપાકા**, વિપક્કભાવમાપન્નાનં અરૂપધમ્માનમેતં અધિવચનં. કિઞ્ચાપિ અરૂપધમ્મા વિય રૂપધમ્માપિ કમ્મસમુટ્ઠાના અત્થિ, અનારમ્મણત્તા પન તે કમ્મસરિક્ખકા ન હોન્તીતિ સારમ્મણા અરૂપધમ્માવ કમ્મસરિક્ખત્તા વિપાકાતિ વુત્તા

બીજસરિક્ખકં ફલં વિય. યથા હિ સાલિબીજતો નિક્ખન્તસીસમેવ સાલિફલન્તિ વુચ્ચતિ, ન અઙ્કુરાદીનિ, તાનિ પન ‘‘સાલિજાતાનિ, સાલિનિબ્બત્તાનિ ચા’’તિ વુચ્ચન્તિ, એવં કમ્મસદિસા અરૂપધમ્માવ ‘‘વિપાકા’’તિ વુચ્ચન્તિ, રૂપધમ્મા પન કમ્મજા ‘‘ઉપાદિન્ના’’તિ વુચ્ચન્તિ. **વિપાકધમ્મધમ્મા**તિ વિપાકસભાવા ધમ્મા. યથા હિ જાતિજરાસભાવા સત્તા ‘‘જાતિધમ્મા જરાધમ્મા’’તિ વુચ્ચન્તિ, એવં વિપાકજનકટ્ઠેન વિપાકસભાવા વિપાકપકતિકા ધમ્માતિ અત્થો. તતિયપદં ઉભયસભાવપટિક્ખેપવસેન વુત્તં, અયં પદત્થો.

તત્થ ચતૂસુ ભૂમીસુ છત્તિંસ વિપાકચિત્તાનિ વિપાકા નામ, તથા એકવીસતિ કુસલાનિ, દ્વાદસ અકુસલાનિ ચાતિ તેત્તિંસ વિપાકધમ્મધમ્મા નામ, તીસુ ભૂમીસુ વીસતિ કિરિયચિત્તાનિ, સબ્બઞ્ચ રૂપં, નિબ્બાનઞ્ચાતિ ઇમે નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મા નામ. ચેતસિકેસુ પન ચુદ્દસ અકુસલા વિપાકધમ્મધમ્મા એવ, વિરતિયો સિયા વિપાકા, સિયા વિપાકધમ્મધમ્મા, તદવસેસા પન સિયા વિપાકા, સિયા વિપાકધમ્મધમ્મા, સિયા નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્માતિ ચિત્તં વિય તિવિધા હોન્તીતિ અયં વિસેસો, સેસં ચિત્તસમં, ઇદઞ્ચ નિપ્પદેસત્તિકન્તિ વેદિતબ્બં.

વિપાકત્તિકં નિટ્ઠિતં.

આરમ્મણકરણવસેન તણ્હાદિટ્ઠીહિ ઉપેતેન કમ્મુના આદિન્ના ફલભાવેન ગહિતાતિ ઉપાદિન્ના, આરમ્મણભાવં ઉપગન્ત્વા ઉપાદાનસમ્બન્ધેન ઉપાદાનાનં હિતાતિ ઉપાદાનિયા, ઉપાદાનસ્સ આરમ્મણપચ્ચયભૂતાનમેતં અધિવચનં. ઉપાદિન્ના ચ તે ઉપાદાનિયા ચાતિ **ઉપાદિન્નુપાદાનિયા**, સાસવકમ્મનિબ્બત્તાનં રૂપારૂપધમ્માનમેતં અધિવચનં. ઇમિના નયેન સેસપદદ્વયેપિ પટિસેધસહિતો અત્થો વેદિતબ્બો.

તત્થ દ્વત્તિંસ લોકિયવિપાકચિત્તાનિ, નવ કમ્મજકલાપા ચ ઉપાદિન્નુપાદાનિયા નામ. અવસેસલોકિયચિત્તાનિ ચેવ અકમ્મજરૂપકલાપા ચ અનુપાદિન્નુપાદાનિયા નામ. લોકુત્તરચિત્તનિબ્બાનાનિ અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયા નામ. કિઞ્ચાપિ ખીણાસવાનં ઉપાદાનક્ખન્ધા ‘‘અમ્હાકં માતુલત્થેરો’’તિઆદિના વદન્તાનં પરેસં ઉપાદાનસ્સ આરમ્મણપચ્ચયા હોન્તિ, મગ્ગફલનિબ્બાનાનિ પન દિવસં સન્તત્તઅયોગુળો વિય મક્ખિકાહિ તેજુસ્સદત્તા ઉપાદાનેહિ અનુપાદિન્નાનેવ. અસંકિલિટ્ઠઅસંકિલેસિકેસુપિ એસેવ નયો. ચેતસિકેસુ પન કુસલા અનુપાદિન્નુપાદાનિયા એવ, કરુણામુદિતા સિયા ઉપાદિન્નુપાદાનિયા, સિયા અનુપાદિન્નુપાદાનિયા વિરતિયો પન સિયા અનુપાદિન્નુપાદાનિયા, સિયા અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયા, સેસા ચિત્તં વિય તિવિધા હોન્તિ, ઇદઞ્ચ નિપ્પદેસત્તિકન્તિ વેદિતબ્બં. ઉપાદિન્નુપાદાનિયત્તિકં.

સંકિલેસેતીતિ સંકિલેસો, વિબાધતિ ઉપતાપેતીતિ અત્થો. સંકિલેસેન સમ્પયુત્તા સંકિલિટ્ઠા, સંકિલેસસહગતાતિ અત્થો. અત્તાનં આરમ્મણં કત્વા પવત્તનેન સંકિલેસં અરહન્તિ, સંકિલેસે વા નિયુત્તા તસ્સ આરમ્મણભાવં અનતિક્કમનતોતિ સંકિલેસિકા, સંકિલેસસ્સ આરમ્મણપચ્ચયભૂતાનમેતં અધિવચનં. સંકિલિટ્ઠા ચ તે સંકિલેસિકા ચાતિ **સંકિલિટ્ઠસંકિલેસિકા**. સેસપદદ્વયં પુરિમત્તિકે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

તત્થ દ્વાદસ અકુસલચિત્તુપ્પાદા સંકિલિટ્ઠસંકિલેસિકા નામ. સેસલોકિયચિત્તાનિ ચેવ સબ્બં રૂપઞ્ચ અસંકિલિટ્ઠસંકિલેસિકા નામ. લોકુત્તરચિત્તાનિ, નિબ્બાનઞ્ચ અસંકિલિટ્ઠઅસંકિલેસિકા નામ. ચેતસિકેસુ પન અકુસલા સંકિલિટ્ઠસંકિલેસિકાવ, કરુણામુદિતા અસંકિલિટ્ઠઅસંકિલેસિકાવ, સેસકુસલાબ્યાકતા સિયા સંકિલિટ્ઠસંકિલેસિકા, સિયા અસંકિલિટ્ઠસંકિલેસિકા, સિયા અસંકિલિટ્ઠઅસંકિલેસિકાતિ તિધાપિ હોન્તિ, ઇદઞ્ચ નિપ્પદેસત્તિકં. સંકિલિટ્ઠસંકિલેસિકત્તિકં.

સમ્પયોગવસેન વત્તમાનેન સહ વિતક્કેન સવિતક્કા, તથા સહ વિચારેન સવિચારા, સવિતક્કા ચ તે સવિચારા ચાતિ **સવિતક્કસવિચારા**. ઉભયરહિતા **અવિતક્કઅવિચારા**. વિતક્કવિચારેસુ વિચારોવ મત્તા પમાણમેતેસન્તિ વિચારમત્તા, વિચારતો ઉત્તરિં વિતક્કેન સદ્ધિં સમ્પયોગં ન ગચ્છન્તીતિ અત્થો. અવિતક્કા ચ તે વિચારમત્તા ચાતિ **અવિતક્કવિચારમત્તા**.

તત્થ દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણવજ્જિતકામાવચરચિત્તાનિ ચેવ એકાદસ મહગ્ગતલોકુત્તરપઠમજ્ઝાનિકચિત્તાનિ ચ તંસમ્પયુત્તેસુ વિતક્કવિચારે ઠપેત્વા સેસા ચ સવિતક્કસવિચારા નામ. તેસુ વિતક્કો એકાદસ દુતિયજ્ઝાનિકમહગ્ગતલોકુત્તરાનિ ચ તંસમ્પયુત્તેસુ વિચારં ઠપેત્વા સેસા ચ અવિતક્કવિચારમત્તા નામ. દુતિયજ્ઝાનિકેસુ વિચારો, સેસા પઞ્ચચત્તાલીસ મહગ્ગતલોકુત્તરચિત્તાનિ, દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણાનિ, તંસમ્પયુત્તા ચ સબ્બઞ્ચ રૂપં, નિબ્બાનઞ્ચ અવિતક્કઅવિચારા નામ. અપિચ કુસલચેતસિકા સવિતક્કસવિચારાવ, વિતક્કો અવિતક્કવિચારમત્તોવ, વિચારો પન દુતિયજ્ઝાનિકેસુ સિયા અવિતક્કઅવિચારો, સવિતક્કચિત્તેસુ સિયા ન વત્તબ્બો, અવસેસા પન સબ્બે ચેતસિકા ધમ્મા તિધાપિ હોન્તિ. ઇમસ્મિં પન તિકે વિતક્કસહજાતો વિચારોવ ન વત્તબ્બો. વિતક્કત્તિકં.

પીતિયા સહ એકુપ્પાદાદિભાવં ગતાતિ **પીતિસહગતા**, પીતિસમ્પયુત્તાતિ અત્થો. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. **ઉપેક્ખા**તિ ચેત્થ અદુક્ખમસુખા વેદના વુત્તા. સા હિ સુખદુક્ખાકારપ્પવત્તિં ઉપેક્ખતિ મજ્ઝત્તાકારસણ્ઠિતત્તા તેનાકારેન પવત્તતીતિ ઉપેક્ખા. ઇતિ વેદનાત્તિકતો પદદ્વયમેવ ગહેત્વા નિપ્પીતિકસુખસ્સ સપ્પીતિકસુખતો વિસેસદસ્સનવસેન અયં તિકો વુત્તો.

તત્થ પીતિ પઞ્ચવિધા ખુદ્દિકા ખણિકા ઓક્કન્તિકા ઉબ્બેગા ફરણાતિ. તત્થ **ખુદ્દિકા** પીતિ સરીરે લોમહંસનમત્તમેવ કાતું સક્કોતિ. **ખણિકા** પીતિ ખણે ખણે વિજ્જુપ્પાદસદિસા હોતિ. **ઓક્કન્તિકા** પીતિ સમુદ્દતીરં વીચિ વિય કાયં ઓક્કમિત્વા ઓક્કમિત્વા ભિજ્જતિ. **ઉબ્બેગા** પીતિ બલવતી હોતિ કાયં ઉદ્ધગ્ગં કત્વા આકાસે લઙ્ઘાપનપ્પમાણપ્પત્તા. **ફરણાય** પીતિયા પન ઉપ્પન્નાય સકલસરીરં ધમિત્વા પૂરિતવત્થિ વિય, મહતા ઉદકોઘેન પક્ખન્દપબ્બતકુચ્છિ વિય ચ અનુપરિપ્ફુટં હોતિ. તત્થ ફરણા રૂપાવચરલોકુત્તરાવ, સેસા કામાવચરાવ.

સુખં પન કાયિકં, ચેતસિકઞ્ચેતિ દુવિધં હોતિ. સતિપિ ચ નેસં કત્થચિ અવિપ્પયોગે ઇટ્ઠારમ્મણપટિલાભતુટ્ઠિ પીતિ, પટિલદ્ધરસાનુભવનં સુખં. યત્થ પીતિ, તત્થ સુખં. યત્થ સુખં, તત્થ ન નિયમતો પીતિ. સઙ્ખારક્ખન્ધસઙ્ગહિતા પીતિ, વેદનાક્ખન્ધસઙ્ગહિતં સુખં. કન્તારખિન્નસ્સ વનન્તોદકદસ્સનસવનેસુ વિય પીતિ, વનચ્છાયાપવેસનઉદકપરિભોગેસુ વિય સુખં. તસ્મિં તસ્મિં સમયે પાકટભાવતો ચેતં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

તત્થ સુખસહગતા, ઉપેક્ખાસહગતા ચ વેદનાત્તિકે વુત્તાવ, સુખસહગતં પન કાયવિઞ્ઞાણં, મહગ્ગતલોકુત્તરચતુત્થજ્ઝાનિકચિત્તે ચ વજ્જેત્વા સેસા પીતિસહગતા નામ, તત્થ પીતિ ન પીતિસહગતા, સુખસહગતાવ હોતિ , સુખં પન પીતિસહગતં નામ સિયા ન પીતિસુખસહગતા. ઇમસ્મિં તિકે દ્વે દોમનસ્સસહગતચિત્તુપ્પાદા, દુક્ખસહગતં કાયવિઞ્ઞાણં, રૂપં, નિબ્બાનઞ્ચ નવત્તબ્બા. ચેતસિકેસુ પન પીતિ સુખસહગતાવ, વિચિકિચ્છા ઉપેક્ખાસહગતાવ, લોભદિટ્ઠિમાના, પઞ્ચવીસતિ કુસલાબ્યાકતા ચ તિધાપિ હોન્તિ, ચેતસિકસુખં સિયા પીતિસહગતં, પઠમદુતિયતતિયજ્ઝાનિકેસુ ચતુત્થજ્ઝાનિકેસુ સિયા નવત્તબ્બં, કાયિકં પન સુખં દુક્ખં દોમનસ્સં સબ્બા ચ ઉપેક્ખા દોસો ઇસ્સા મચ્છરિયં કુક્કુચ્ચઞ્ચ નવત્તબ્બાવ, સેસા સત્તરસ ધમ્મા સિયા તિધાપિ હોન્તિ નવત્તબ્બાપિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. પીતિત્તિકં.

દસ્સનેનાતિ સોતાપત્તિમગ્ગેન. સો હિ પઠમં નિબ્બાનદસ્સનતો ''દસ્સન''ન્તિ વુત્તો. ગોત્રભુ પન કિઞ્ચાપિ પઠમતરં પસ્સતિ, યથા પન રઞ્ઞો સન્તિકં કેનચિદેવ કરણીયેન આગતો પુરિસો દૂરતોવ રથિકાય ચરન્તં હત્થિક્ખન્ધગતં રાજાનં દિસ્વાપિ ''દિટ્ઠો તે રાજા''તિ પુટ્ઠો દિસ્વાપિ કાતબ્બકિચ્ચસ્સ અકતત્તા ''ન પસ્સામી''તિ વદતિ, એવમેવ નિબ્બાનં દિસ્વા કત્તબ્બસ્સ કિલેસપ્પહાનસ્સ અભાવા ''દસ્સન''ન્તિ ન વુચ્ચતિ. તં હિ ઞાણં મગ્ગસ્સ આવજ્જનટ્ઠાને તિટ્ઠતિ. **ભાવનાયા**તિ સેસમગ્ગત્તયેન. સેસમગ્ગત્તયં હિ પઠમમગ્ગેન દિટ્ઠસ્મિંયેવ ધમ્મે ભાવનાવસેન ઉપ્પજ્જતિ, અદિટ્ઠપુબ્બં કિઞ્ચિ ન પસ્સતિ, તસ્મા ''ભાવના''તિ વુચ્ચતિ. તતિયપદં ઉભયપટિક્ખેપવસેન વુત્તં.

તત્થ ચત્તારો દિટ્ઠિગતસમ્પયુત્તચિત્તુપ્પાદા, વિચિકિચ્છાસહગતો ચાતિ પઞ્ચ દસ્સનેન પહાતબ્બાવ, ઉદ્ધચ્ચસહગતો ભાવનાય એવ પહાતબ્બો, અવસેસા છ અકુસલચિત્તુપ્પાદા અપાયહેતુભાવેન પવત્તિતો, અપ્પવત્તિતો ચ સિયા દસ્સનેનપહાતબ્બા, સિયા ભાવનાયપહાતબ્બા, અકુસલવજ્જિતા પન સબ્બે ચિત્તુપ્પાદા, રૂપં, નિબ્બાનઞ્ચ નેવદસ્સનેનનભાવનાયપહાતબ્બા. ચેતસિકેસુ પન દિટ્ઠિ વિચિકિચ્છા ઇસ્સા મચ્છરિયં કુક્કુચ્ચં દસ્સનેનપહાતબ્બાવ, સેસા અકુસલા સિયા દસ્સનેનપહાતબ્બા, સિયા ભાવનાયપહાતબ્બાતિ તિજાતિકા તેરસવિધા હોન્તિ, વુત્તાવસેસા નેવદસ્સનેનનભાવનાયપહાતબ્બાવ. યં પન ''સોતાપત્તિમગ્ગઞાણેન અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેન સત્ત ભવે ઠપેત્વા અનમતગ્ગે સંસારે યે ઉપ્પજ્જેય્યું નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ, એત્થેતે નિરુજ્ઝન્તી''તિઆદિના (ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૬) નયેન કુસલાબ્યાકતાનમ્પિ પહાનં અનુઞ્ઞાતં, તં તેસં મગ્ગાનં અભાવિતત્તા યે ઉપ્પજ્જેય્યું, તે ઉપનિસ્સયપચ્ચયાનં કિલેસાનં પહીનત્તા પહીનાતિ ઇમં પરિયાયં સન્ધાય વુત્તં, ઇદઞ્ચ નિપ્પદેસત્તિકં. દસ્સનેનપહાતબ્બત્તિકં.

દસ્સનેન પહાતબ્બો હેતુ એતેસન્તિ **દસ્સનેનપહાતબ્બહેતુકા**. દુતિયપદેપિ એસેવ નયો. તતિયપદે પન નેવદસ્સનેનનભાવનાયપહાતબ્બો હેતુ એતેસન્તિ એવમત્થં અગ્ગહેત્વા નેવદસ્સનેનનભાવનાય પહાતબ્બો હેતુ એતેસં અત્થીતિ એવમત્થો ગહેતબ્બો. ઇતરથા હિ અહેતુકાનં અગ્ગહણં ભવેય્ય. હેતુ એવ હિ તેસં નત્થિ, યો દસ્સનભાવનાહિ પહાતબ્બો સિયા. સહેતુકેસુપિ હેતુવજ્જાનં પહાનં આપજ્જતિ, ન હેતૂનં. હેતુયેવ હિ એતેસં નેવદસ્સનેનનભાવનાયપહાતબ્બોતિ વુત્તો, ન તે ધમ્મા. ઉભયમ્પિ ચેતં અનધિપ્પેતં, તસ્મા વુત્તનયેન અત્થો ગહેતબ્બો. ઇતો પરં સબ્બો વિનિચ્છયો અનન્તરત્તિકસદિસોવ. કેવલં ચેતસિકેસુ વિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચસમ્પયુત્તો મોહો દસ્સનભાવનાહિ પહાતબ્બહેતુકેસુ ન પવિસતિ સહજાતસ્સ અઞ્ઞસ્સ હેતુનો અભાવા, નેવદસ્સનેનનભાવનાયપહાતબ્બહેતુકેસુ પન પવિસતિ. લોભદોસમૂલચિત્તેસુ પન હેતૂસુ મોહો લોભેન ચેવ દોસેન ચ સહેતુકો, લોભદોસા ચ મોહેનેવાતિ ઇમે પહાતબ્બહેતુકપદે પવિટ્ઠાતિ અયં વિસેસો, સેસં તાદિસમેવાતિ. દસ્સનેનપહાતબ્બહેતુકત્તિકં.

કમ્મકિલેસેહિ આચીયતીતિ આચયો, પટિસન્ધિચુતિગતિપવત્તિસઙ્ખાતાનં ઉપાદિન્નક્ખન્ધાનમેતં અધિવચનં. તસ્સ કારણં હુત્વા નિપ્ફાદનભાવેન તં આચયં ગચ્છન્તિ, યસ્સ વા પવત્તન્તિ, તં પુગ્ગલં યથાવુત્તમેવ આચયં ગમેન્તીતિ **આચયગામિનો**. તતો એવ આચયસઙ્ખાતા ચયા અપેતત્તા નિબ્બાનં અપેતં ચયાતિ અપચયો, તં આરમ્મણં કત્વા પવત્તનતો અપચયં ગચ્છન્તીતિ **અપચયગામિનો**. અપિચ પાકારં ઇટ્ઠકવડ્ઢકી વિય પવત્તં આચિનન્તા ગચ્છન્તીતિ **આચયગામિનો**. તેનેવ વડ્ઢકિના ચિતં ચિતં વિદ્ધંસયમાનો પુરિસો વિય તદેવ પવત્તં અપચિનન્તા ગચ્છન્તીતિ **અપચયગામિનો**. તતિયપદં ઉભયપટિક્ખેપેન વુત્તં.

તત્થ લોકિયકુસલાકુસલાનિ આચયગામિનો નામ, ચત્તારિ મગ્ગાનિ અપચયગામિનો નામ , સબ્બાનિ વિપાકફલકિરિયાનિ, રૂપં, નિબ્બાનઞ્ચ નેવઆચયગામિનો ન અપચયગામિનો નામ. ચેતસિકેસુ પન અકુસલા આચયગામિનો એવ, કરુણા મુદિતા સિયા આચયગામિનો, સિયા નેવાચયગામિનો ન અપચયગામિનો નામ, સેસા તિધાપિ હોન્તિ, ઇદઞ્ચ નિપ્પદેસત્તિકં. આચયગામિત્તિકં.

તીસુ સિક્ખાસુ જાતા, સત્તન્નં વા સેખાનં એતેતિપિ **સેખા**, અપરિયોસિતસિક્ખત્તા સયમેવ સિક્ખન્તીતિપિ **સેખા**. ઉપરિ સિક્ખિતબ્બાભાવતો ન સેખાતિ અસેખા, વુદ્ધિપ્પત્તા વા સેખાતિપિ **અસેખા**. તતિયપદં ઉભયપટિક્ખેપેન વુત્તં.

તત્થ ચત્તારિ લોકુત્તરકુસલાનિ, હેટ્ઠિમાનિ ચ તીણિ સામઞ્ઞફલાનીતિ સત્ત સેખા નામ, અરહત્તફલં અસેખા નામ, લોકિયચિત્તાનિ, રૂપં, નિબ્બાનઞ્ચ નેવસેખા નાસેખા નામ. ચેતસિકેસુ પન અકુસલા ચ અપ્પમઞ્ઞા ચ નેવસેખા નાસેખા એવ, સેસા તિધાપિ હોન્તિ, ઇદઞ્ચ નિપ્પદેસત્તિકં. સેખત્તિકં.

સમન્તતો ખણ્ડિતત્તા અપ્પમત્તકં પરિત્તન્તિ વુચ્ચતિ ''પરિત્તં ગોમયપિણ્ડ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૯૬) આદીસુ વિય. કામાવચરધમ્મા હિ અપ્પાનુભાવતાય પરિત્તા વિયાતિ **પરિત્તા**. કિલેસવિક્ખમ્ભનસમત્થતાય, મહન્તવિપુલફલતાય, દીઘસન્તાનતાય ચ મહન્તભાવં ગતા, મહન્તેહિ વા ઉળારચ્છન્દવીરિયચિત્તપઞ્ઞેહિ ગતા પટિપન્નાતિપિ **મહગ્ગતા**. પમાણકરા ધમ્મા રાગાદયો પમાણં નામ, આરમ્મણતો વા સમ્પયોગતો વા નત્થિ એતેસં પમાણં, પમાણસ્સ ચ પટિપક્ખાતિ **અપ્પમાણા**.

તત્થ ચતુપઞ્ઞાસ કામાવચરચિત્તાનિ, રૂપઞ્ચ પરિત્તા નામ, સત્તવીસતિ રૂપારૂપાવચરચિત્તાનિ મહગ્ગતા નામ, લોકુત્તરચિત્તાનિ, નિબ્બાનઞ્ચ અપ્પમાણા નામ. ચેતસિકેસુ પન અકુસલા પરિત્તા એવ, અપ્પમઞ્ઞા પરિત્તમહગ્ગતા એવ, વિરતિયો પરિત્તઅપ્પમાણા એવ, સેસા તિધાપિ હોન્તિ, ઇદઞ્ચ નિપ્પદેસત્તિકં. પરિત્તત્તિકં.

પરિત્તં આરમ્મણં એતેસન્તિ **પરિત્તારમ્મણા**. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. સયં પરિત્તા વા હોન્તુ મહગ્ગતા વા, પરિત્તાદિધમ્મે આરબ્ભ પવત્તા તદારમ્મણાતિ વુચ્ચન્તિ.

તત્થ તેવીસતિ કામાવચરવિપાકા, કિરિયામનોધાતુઅહેતુકજવનઞ્ચ પરિત્તારમ્મણાવ, વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનનેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકુસલવિપાકકિરિયાનિ મહગ્ગતારમ્મણાવ, અટ્ઠ લોકુત્તરચિત્તાનિ અપ્પમાણારમ્મણાવ, અકુસલચિત્તાનિ ચ અટ્ઠ ઞાણવિપ્પયુત્તજવનાનિ ચ સિયા પરિત્તારમ્મણા, સિયા મહગ્ગતારમ્મણા, સિયા નવત્તબ્બારમ્મણતાય ન વત્તબ્બા, ન કદાચિ અપ્પમાણારમ્મણા, અટ્ઠ ઞાણસમ્પયુત્તકામાવચરજવનાનિ, અભિઞ્ઞા, મનોદ્વારાવજ્જનઞ્ચાતિ એકાદસ તિધાપિ હોન્તિ નવત્તબ્બાપિ. તેસુ ચ કુસલાનિ પઞ્ચ અરહત્તમગ્ગફલવજ્જિતસબ્બારમ્મણાનિ. તત્થાપિ તંતંસેખાનમેવ યથાસકં મગ્ગફલાનિ આરમ્મણાનિ હોન્તિ, કિરિયાનિ છ સબ્બથાપિ સબ્બારમ્મણાનિ, અભિઞ્ઞાવજ્જિતરૂપાવચરાનિ ચેવ છ આકાસાનઞ્ચાયતનઆકિઞ્ચઞ્ઞાયતનચિત્તાનિ ચ નિયમેન પઞ્ઞત્તારમ્મણતાય, રૂપનિબ્બાનાનઞ્ચ અનારમ્મણતાય સબ્બથા નવત્તબ્બાતિ. ચેતસિકેસુ પન અકુસલા અકુસલચિત્તસદિસાવ, વિરતિયો સિયા પરિત્તારમ્મણા, સિયા અપ્પમાણારમ્મણા, કરુણામુદિતા નવત્તબ્બાવ, સેસા તિધાપિ હોન્તિ સિયા નવત્તબ્બાતિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. પરિત્તારમ્મણત્તિકં.

હીનાતિ લામકા, અકુસલા ધમ્મા. હીનપણીતાનં મજ્ઝે ભવાતિ **મજ્ઝિમા**, અવસેસા તેભૂમકા રૂપારૂપધમ્માવ. ઉત્તમટ્ઠેન, અતપ્પકટ્ઠેન ચ **પણીતા**, લોકુત્તરચિત્તનિબ્બાનાનિ. ચેતસિકેસુ પન અકુસલા હીનાવ, કરુણામુદિતા મજ્ઝિમાવ, સેસકુસલાબ્યાકતા મજ્ઝિમપણીતાવ, સેસા તિધાપિ હોન્તિ, ઇદઞ્ચ નિપ્પદેસત્તિકં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. હીનત્તિકં.

''હિતસુખાવહા મે ભવિસ્સન્તી''તિ એવં આસીસિતાપિ તથા અભાવતો, અસુભાદીસુયેવ સુભન્તિઆદિવિપરીતપ્પવત્તિતો ચ મિચ્છા સભાવાતિ મિચ્છત્તા, વિપાકદાને સતિ ખન્ધભેદાનન્તરમેવ વિપાકદાનતો નિયતા, મિચ્છત્તા ચ તે નિયતા ચાતિ **મિચ્છત્તનિયતા**. વુત્તવિપરીતેન અત્થેન સમ્મા સભાવાતિ સમ્મત્તા, સમ્મત્તા ચ તે નિયતા ચાતિ **સમ્મત્તનિયતા**. ઉભયથાપિ ન નિયતાતિ **અનિયતા**.

આનન્તરિકભાવેન પવત્તિયં સિયા મિચ્છત્તનિયતા, અઞ્ઞથા પવત્તિયં સિયા અનિયતા. અહેતુકઅકિરિયનત્થિકદિટ્ઠીસુ હિ અઞ્ઞતરા દિટ્ઠિ યસ્સ નિયતા, તં બુદ્ધસતમ્પિ વિબોધેતું ન સક્કોતિ. યેન ચ અનન્તરે એવ અત્તભાવે ફલદાનતો આનન્તરિકેસુ માતુઘાતકપિતુઘાતકઅરહન્તઘાતકસઙ્ઘભેદકલોહિતુપ્પાદકસઙ્ખાતેસુ પઞ્ચસુ કમ્મેસુ એકમ્પિ કમ્મં પટિઘચિત્તેન કતં હોતિ, સો સિનેરુપ્પમાણેપિ સુવણ્ણથૂપે કત્વા સકલચક્કવાળં પૂરેત્વા નિસિન્નસમ્બુદ્ધપ્પમુખં સઙ્ઘં યાવજીવં ચતૂહિ પચ્ચયેહિ ઉપટ્ઠહિત્વાપિ તેન કુસલેન આનન્તરિકસ્સ વિપાકં પટિબાહિતું ન સક્કોતિ, આનન્તરિકેન પન અધિકેન આનન્તરિકં પટિબાહતિ, તસ્મા નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિ આનન્તરિકા ચ મગ્ગફલાનં, મહગ્ગતાનઞ્ચ પટિબાહકતાય અનન્તરમેવ નિરયે વિપાકદાનતો મિચ્છત્તનિયતા ચ જાતા, ચત્તારો પન મગ્ગા સમ્મત્તનિયતા નામ, સેસચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ અનિયતા નામ. ચેતસિકેસુ પન મોહો અહિરિકં અનોત્તપ્પં ઉદ્ધચ્ચં લોભો દિટ્ઠિ દોસો થિનં મિદ્ધન્તિ ઇમે નવ સિયા મિચ્છત્તનિયતા, સિયા અનિયતા, સેસઅકુસલા, કરુણા, મુદિતા ચ અનિયતા એવ, સેસકુસલાબ્યાકતા સિયા સમ્મત્તનિયતા, સિયા અનિયતા, તિજાતિકા પન તિધાપિ હોન્તિ, ઇદઞ્ચ નિપ્પદેસત્તિકન્તિ. મિચ્છત્તત્તિકં.

નિબ્બાનં મગ્ગતિ, કિલેસે વા મારેન્તો ગચ્છતીતિ મગ્ગો, અરિયમગ્ગો, સો આરમ્મણમેતેસન્તિ **મગ્ગારમ્મણા**. લોકિયો અટ્ઠઙ્ગિકોપિ મગ્ગો પચ્ચયટ્ઠેન એતેસં હેતૂતિ **મગ્ગહેતુકા**, મગ્ગસમ્પયુત્તા ધમ્મા. મગ્ગે વા હેતૂતિ મગ્ગહેતૂ, અલોભાદયો. તે એતેસં હેતૂતિ **મગ્ગહેતુકા**. સમ્માદિટ્ઠિ સયં મગ્ગો ચેવ હેતુ ચ, ઇતિ મગ્ગભૂતો હેતુ એતેસન્તિ **મગ્ગહેતુકા**, લોકુત્તરાવ . અભિભવિત્વા પવત્તનટ્ઠેન મગ્ગો અધિપતિ આરમ્મણભૂતો, સહજાતો વા એતેસન્તિ **મગ્ગાધિપતિનો**, તદુભયં.

તત્થ રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનકુસલકિરિયા ચ અભિઞ્ઞાભૂતા, મનોદ્વારાવજ્જનઞ્ચ સિયા મગ્ગારમ્મણા, સિયા નવત્તબ્બા, અરિયાનં હિ ચેતોપરિયઅનાગતંસઞાણાનિ પરેસઞ્ઞેવ મગ્ગચિત્તસ્સ જાનનકાલે મગ્ગારમ્મણાનિ, પુબ્બેનિવાસઞાણમનોદ્વારાવજ્જનાનિ પન અત્તનો, પરેસઞ્ચાપિ તદઞ્ઞારમ્મણકાલે પન નવત્તબ્બાનિ, ચેતોપરિયઞાણસ્સ પન નિયમેન પરચિત્તવિસયત્તા તેન અત્તના અધિગતમગ્ગં અરિયા આલમ્બિતું ન સક્કોન્તિ, અનાગતંસઞાણેન પન અત્તનો અનાગતે ઉપ્પજ્જનકસ્સ ઉપરિમગ્ગસ્સ અવિસયત્તા ન સક્કોન્તિ. અરિયા હિ યથાસકં, હેટ્ઠિમઞ્ચ મગ્ગફલં જાનિતું સક્કોન્તિ, ન ઉપરિમં. તાનિ પન અભિઞ્ઞાજવનાનિ મગ્ગેન અસહજાતત્તા ન મગ્ગહેતુકાનિ. મગ્ગં ગરુંકત્વા અપ્પવત્તનતો ન મગ્ગાધિપતીનિ. ન હિ તાનિ કિઞ્ચિ આરમ્મણં અધિપતિં કરોન્તિ, અન્તમસો લોકુત્તરમપિ. કસ્મા? અત્તનો મહગ્ગતતાય રાજાનં દિસ્વા તસ્સ માતાપિતરો વિય, મનોદ્વારાવજ્જનં પન અત્તનો અહેતુકતાય રાજાનં દિસ્વા ખુજ્જચેટકાદયો વિય. ચત્તારિ મગ્ગટ્ઠચિત્તાનિ સબ્બદા મગ્ગહેતુકા એવ, તાનેવ ચ વીમંસાવીરિયાનં અધિપતિભાવેન પવત્તિયં સિયા મગ્ગાધિપતિનો, ઇતરેસં છન્દચિત્તાનં અધિપતિભાવેન પવત્તિયં સિયા નવત્તબ્બા, અટ્ઠ ઞાણસમ્પયુત્તકામાવચરજવનાનિ

સિયા મગ્ગારમ્મણા, સિયા મગ્ગાધિપતિનો, સિયા નવત્તબ્બા. તાનિ હિ અત્તના, પરેહિ ચ પટિવિદ્ધમગ્ગપચ્ચવેક્ખણકાલે મગ્ગારમ્મણા, અત્તનો મગ્ગં ગરું કત્વા પચ્ચવેક્ખણકાલે મગ્ગાધિપતિનો ચ તથાઅપ્પવત્તિયં નવત્તબ્બા ચ હોન્તિ. અરિયા હિ પરેસં મગ્ગફલાનિ પચ્ચવેક્ખન્તા ગરું કરોન્તાપિ અત્તનો મગ્ગફલાનિ વિય ગરું ન કરોન્તિ, અપિ સમ્માસમ્બુદ્ધાનં. તેસુ સોતાપન્નો સોતાપન્નાનમેવ મગ્ગફલાનિ જાનિતું સક્કોતિ, નાઞ્ઞેસં, સકદાગામી પન સકદાગામીનમ્પિ, ન અનાગામિઅરહન્તાનં, અનાગામી પન અનાગામીનમ્પિ, ન અરહન્તાનં, અરહા પન સબ્બેસમ્પિ મગ્ગફલાનિ જાનાતિ, સોભનલોકિયચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ નવત્તબ્બાનેવ. ચેતસિકેસુ પન વિરતિયો લોકુત્તરકુસલે મગ્ગસદિસાવ, અઞ્ઞત્થ નવત્તબ્બા, કરુણા, મુદિતા, અકુસલા ચ નવત્તબ્બા, સેસા તિધાપિ હોન્તિ નવત્તબ્બા ચ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ. મગ્ગારમ્મણત્તિકં.

ઉપ્પન્નાતિ એત્થ વત્તમાનભૂતાપગતઓકાસકતભૂમિલદ્ધવસેન ઉપ્પન્ના અનેકપ્પભેદા હોન્તિ. તત્થ સબ્બમ્પિ ઉપ્પાદજરાભઙ્ગસમઙ્ગીસઙ્ખાતં સઙ્ખતં **વત્તમાનુપ્પન્નં** નામ, આરમ્મણરસં અનુભવિત્વા નિરુદ્ધં અનુભૂતાપગતસઙ્ખાતં કુસલાકુસલઞ્ચ ઉપ્પાદાદિત્તયં અનુપ્પત્વા નિરુદ્ધં ભૂતાપગતસઙ્ખાતં, સેસસઙ્ખતઞ્ચ **ભૂતાપગતુપ્પન્નં** નામ, ''યાનિસ્સ તાનિ પુબ્બેકતાનિ કમ્માની''તિ એવમાદિના નયેન વુત્તં કમ્મં અતીતમ્પિ સમાનં અઞ્ઞં વિપાકં પટિબાહિત્વા અત્તનો વિપાકસ્સોકાસં કત્વા ઠિતત્તા, તથાકતોકાસઞ્ચ વિપાકં અનુપ્પન્નમ્પિ એકંસેન ઉપ્પજ્જનકતો **ઓકાસકતુપ્પન્નં** નામ, તાસુ તાસુ ભૂમીસુ અસમૂહતં અકુસલં **ભૂમિલદ્ધુપ્પન્નં** નામ. એત્થ ચ વિપસ્સનાય આરમ્મણભૂતા તેભૂમકા પઞ્ચક્ખન્ધા **ભૂમિ** નામ, તેસુ ખન્ધેસુ ઉપ્પત્તારહકિલેસજાતા **ભૂમિલદ્ધં** નામ, તેહિ કિલેસેહિ સા ભૂમિ લદ્ધા હોતીતિ એવમેતેસુ ઉપ્પન્નેસુ ઇધ વત્તમાનુપ્પન્ના અધિપ્પેતા.

તત્રાયં વચનત્થો – પુબ્બન્તતો ઉપ્પાદતો પટ્ઠાય યાવ ભઙ્ગા પન્ના ગતા પવત્તાતિ **ઉપ્પન્ના**, પચ્ચુપ્પન્નાતિ અત્થો . ન ઉપ્પન્નાતિ **અનુપ્પન્ના**. પરિનિટ્ઠિતકારણેકદેસત્તા અવસ્સં ઉપ્પજ્જિસ્સન્તીતિ **ઉપ્પાદિનો**, ઉભયેનાપિ અનાગતાવ દસ્સિતા. અયં હિ તિકો દ્વિન્નં અદ્ધાનં વસેન પૂરેત્વા દસ્સિતો. લદ્ધોકાસસ્સ હિ કમ્મસ્સ વિપાકો ઉપ્પાદી નામ. યદિ પન આયૂહિતકુસલાકુસલં કમ્મં સબ્બં વિપાકં દદેય્ય, અસ્સ ઓકાસો ન ભવેય્ય. તં પન દુવિધં હોતિ ધુવવિપાકં, અદ્ધુવવિપાકઞ્ચ. તત્થ પઞ્ચાનન્તરિકઅટ્ઠસમાપત્તિચતુત્થમગ્ગાદિ **ધુવવિપાકં** નામ. તં પન કમ્મં ખણપ્પત્તમ્પિ અત્થિ અપ્પત્તમ્પિ. તત્થ ખણપ્પત્તં ઉપ્પન્નં નામ, અપ્પત્તં અનુપ્પન્નં નામ. તસ્સ દુવિધસ્સ ચ વિપાકો દુવિધો હોતિ ખણપ્પત્તો ચ અપ્પત્તો ચ. તત્થ ખણપ્પત્તો ઉપ્પન્નો નામ, અપ્પત્તો ચિત્તાનન્તરે વા ઉપ્પજ્જતુ, કપ્પસતસહસ્સાતિક્કમે વા ધુવપચ્ચયટ્ઠેન ઉપ્પાદી નામ હોતિ. મેત્તેય્યસ્સ બોધિસત્તસ્સ મગ્ગો અનુપ્પન્નો નામ હોતિ, ફલં ઉપ્પાદી નામ. તત્થ ચતૂસુ ભૂમીસુ વિપાકો, કમ્મજરૂપઞ્ચ વત્તમાનુપ્પન્ના નામ, ઉપ્પજ્જનારહા ઉપ્પાદિનો નામ, ન પન વત્તબ્બા ''અનુપ્પન્ના''તિ. કુસલાકુસલકિરિયા, કમ્મજરૂપઞ્ચ સિયા ઉપ્પન્ના, સિયા અનુપ્પન્ના, ન પન વત્તબ્બા ''ઉપ્પાદિનો''તિ. ચેતસિકેસુ પન અકુસલા અકુસલચિત્તસદિસાવ, સેસા દુવિધાપિ હોન્તિ, અતીતા, પનેત્થ નિબ્બાનઞ્ચ નવત્તબ્બા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ. ઉપ્પન્નત્તિકં.

અત્તનો સભાવં, ઉપ્પાદાદિક્ખણં વા પત્વા તં અતિક્કમિત્વા ઇતા ગતા પત્તાતિ **અતીતા**. તદુભયમ્પિ ન આગતાતિ **અનાગતા**. તં તં કારણં પટિચ્ચ ઉપ્પન્નાતિ **પચ્ચુપ્પન્ના**, સબ્બે સઙ્ખતા નામરૂપધમ્મા. ન સઙ્ખતધમ્મેસુ તેકાલિકભાવં અપ્પત્તો નામ અત્થિ, સબ્બેપિ તે તિધા હોન્તિ. નિબ્બાનં પનેત્થ નવત્તબ્બન્તિ. અતીતત્તિકં.

અતીતં આરમ્મણં એતેસન્તિ **અતીતારમ્મણા**. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો.

તત્થ કુસલવિપાકકિરિયાવસેન છબ્બિધાનિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનનેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનાનિ હેટ્ઠા અતીતસમાપત્તિં આરબ્ભ પવત્તિતો અતીતારમ્મણાનિ, દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણમનોધાતુયો પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણાવ, સેસા એકાદસ કામાવચરવિપાકા, અહેતુકહસનચિત્તઞ્ચ તિધાપિ હોન્તિ, સેસકામાવચરકિરિયકુસલાકુસલા ચ અભિઞ્ઞાભૂતરૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનકુસલકિરિયા ચ તિધાપિ હોન્તિ નવત્તબ્બા ચ. તેસુ કામાવચરાનં અતીતાદીસુ છસુ આરમ્મણેસુ પવત્તિવિભાગો હેટ્ઠા વુત્તોવ. નવત્તબ્બતા પન તેસુ ઞાણવિપ્પયુત્તજવનકુસલાનં પઞ્ઞત્તારમ્મણવસેનેવ, ન નિબ્બાનારમ્મણવસેન, તેસુપિ તિહેતુકજવનાવજ્જનાનં મગ્ગફલરૂપારૂપજ્ઝાનાનં, પુરેચારિકભાવેનાપિ નિબ્બાનચતુક્કજ્ઝાનવિસયાનઞ્ચ પચ્ચવેક્ખણભાવેનાપિ નવત્તબ્બતા વેદિતબ્બા, અભિઞ્ઞાનં પન ઇદ્ધિવિધઞાણસ્સ તાવ કાયવસેન ચિત્તં પરિણામેત્વા કાયસન્નિસ્સિતં કત્વા દિસ્સમાનેન કાયેન ગચ્છન્તસ્સ અતીતં પાદકજ્ઝાનચિત્તં આરબ્ભ પવત્તનતો અતીતારમ્મણં, ''અનાગતેસુ રૂપાનિ એવં હોન્તૂ''તિ અધિટ્ઠહન્તસ્સ અનાગતારમ્મણં, કાયં પન ચિત્તસન્નિસ્સિતં કત્વા અદિસ્સમાનેન કાયેન ગમનકાલે, અજ્ઝત્તં કુમારવણ્ણાદીનં, બહિદ્ધાપાસાદકૂટાગારાદીનઞ્ચ પચ્ચુપ્પન્નાનં નિમ્માનકાલે ચ પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણઞ્ચ તાવ હોતીતિ એવં ઇદ્ધિવિધસ્સ છબ્બિધમ્પિ અજ્ઝત્તિકં, બાહિરઞ્ચ તેકાલિકં આરમ્મણં હોતીતિ વેદિતબ્બં.

દિબ્બસોતસ્સ કુચ્છિગતં અજ્ઝત્તિકં, બાહિરઞ્ચ પચ્ચુપ્પન્નં સદ્દાયતનમેવારમ્મણં. ચેતોપરિયઞાણસ્સ અતીતે સત્તદિવસબ્ભન્તરે, અનાગતે સત્તદિવસબ્ભન્તરે ચ પરેસઞ્ઞેવ ચિત્તં અતીતઞ્ચ અનાગતઞ્ચારમ્મણં હોતિ. સત્તદિવસાતિક્કમે પનેતં પરચિત્તં જાનિતું ન સક્કોતિ. અતીતંસઅનાગતંસઞાણાનં હિ એસ વિસયો, ન એતસ્સ. પચ્ચુપ્પન્નચિત્તજાનનકાલે પનસ્સ પચ્ચુપ્પન્નમારમ્મણં હોતિ.

પચ્ચુપ્પન્નઞ્ચ નામેતં તિવિધં ખણપચ્ચુપ્પન્નં સન્તતિપચ્ચુપ્પન્નં અદ્ધાપચ્ચુપ્પન્નઞ્ચાતિ. તત્થ ઉપ્પાદટ્ઠિતિભઙ્ગપ્પત્તં **ખણપચ્ચુપ્પન્નં** નામ. સન્તતિપચ્ચુપ્પન્નં પન દુવિધં રૂપારૂપવસેન. તત્થ આતપટ્ઠાના આગન્ત્વા ગબ્ભં પવિટ્ઠસ્સ યાવ અન્ધકારભાવો ન વિગચ્છતિ, અન્તોગબ્ભે વા વસિત્વા દિવા આતપટ્ઠાનં ઓલોકેન્તસ્સ યાવ અક્ખીનં ફન્દનભાવો ન વૂપસમ્મતિ, અયં **રૂપસન્તતિ** નામ. દ્વે તયો જવનવારા **અરૂપસન્તતિ** નામ, તદુભયં **સન્તતિપચ્ચુપ્પન્નન્તિ** વેદિતબ્બં. એકભવપરિચ્છિન્નં **અદ્ધાપચ્ચુપ્પન્નં** નામ. ઇમસ્મિં પન ચેતોપરિયઞાણવિસયે કતિપયજવનવારા અદ્ધાપચ્ચુપ્પન્નં નામ. તત્થ ખણપચ્ચુપ્પન્નં ચિત્તં ચેતોપરિયઞાણસ્સ આરમ્મણં ન હોતિ આવજ્જનેન સદ્ધિં નિરુજ્ઝનતો. ન હિ આવજ્જનજવનાનં એત્થ ભિન્નારમ્મણતા યુત્તા. રૂપસન્તતિપચ્ચુપ્પન્નં પન કતિપયજવનવારપરિચ્છિન્નં અદ્ધાપચ્ચુપ્પન્નં અસ્સ આરમ્મણં હોતિ. ઇદ્ધિમા હિ પરસ્સ ચિત્તં જાનિતુકામો આવજ્જેતિ, તં

આવજ્જિતક્ખણે પચ્ચુપ્પન્નચિત્તમારમ્મણં કત્વા તેનેવ સહ નિરુજ્ઝતિ. તતો તદેવ નિરુદ્ધં ચિત્તમાલમ્બિત્વા ચત્તારિ, પઞ્ચ વા જવનાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, તેસં પચ્છિમં ઇદ્ધિચિત્તં, સેસાનિ કામાવચરજવનાનિ . તેસઞ્ચ એકારમ્મણત્તેપિ ઇદ્ધિચિત્તમેવ પરસ્સ ચિત્તં જાનાતિ, ન ઇતરાનિ. યથા ચક્ખુદ્વારવીથિયં ચક્ખુવિઞ્ઞાણમેવ રૂપં પસ્સતિ, ન ઇતરાનિ, તેસુ ચ આવજ્જનમેવ નિપ્પરિયાયતો પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણં, ઇતરાનિ પન અદ્ધાસન્તતિવસેન પરિયાયતોતિ ગહેતબ્બં, એવમેતસ્સ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં ચિત્તમેવારમ્મણં હોતિ, તઞ્ચ ખો પરસ્સેવ, ન અત્તનો.

પુબ્બેનિવાસઞાણં પન નામગોત્તકસિણપઞ્ઞત્તાદિઅનુસ્સરણે, નિબ્બાનાનુસ્સરણે ચ નવત્તબ્બારમ્મણં, સઙ્ખતધમ્માનુસ્સરણે અતીતારમ્મણમેવ. તસ્સ હિ અતીતેસુ સાસવાનાસવેસુ, અજ્ઝત્તિકબાહિરેસુ ચ ધમ્મેસુ અનારમ્મણં નામ નત્થિ, બુદ્ધાનં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસમગતિકં હોતિ. યથાકમ્મૂપગઞાણસ્સ અજ્ઝત્તિકં, બાહિરઞ્ચ અતીતં કુસલાકુસલચેતનામત્તમેવ. ''ચેતોપરિયઞાણસ્સ ચિત્તમેવારમ્મણં હોતિ, ન તંસમ્પયુત્તધમ્મા''તિ **અટ્ઠકથાસુ** વુત્તં, **પટ્ઠાને** પન ''કુસલા ખન્ધા ઇદ્ધિવિધઞાણસ્સ ચેતોપરિયઞાણસ્સ પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણસ્સ યથાકમ્મૂપગઞાણસ્સ અનાગતંસઞાણસ્સ આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૦૪) વુત્તત્તા ચેતોપરિયઞાણયથાકમ્મૂપગઞાણાનં ચિત્તસમ્પયુત્તાપિ ચેતનાસમ્પયુત્તાપિ ચત્તારો ખન્ધા આરમ્મણં હોન્તિ એવાતિ દટ્ઠબ્બં.

દિબ્બચક્ખુઞાણસ્સ પન અજ્ઝત્તિકં, બાહિરઞ્ચ પચ્ચુપ્પન્નં વણ્ણાયતનમેવારમ્મણં. અનાગતંસઞાણસ્સ છબ્બિધમ્પિ અનાગતમેવ અજ્ઝત્તઞ્ચ બાહિરઞ્ચારમ્મણં, ઇદમ્પિ પુબ્બેનિવાસઞાણં વિય અનાગતે સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસદિસન્તિ. એવં અભિઞ્ઞાનં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નેસુ, નવત્તબ્બેસુ ચ અજ્ઝત્તિકબાહિરેસુ છસુ આરમ્મણેસુ યથાયોગં પવત્તિ વેદિતબ્બા. સેસાનિ પન્નરસ રૂપાવચરચિત્તાનિ, આકાસાનઞ્ચાયતનઆકિઞ્ચઞ્ઞાયતનકુસલવિપાકકિરિયાનિ, અટ્ઠ લોકુત્તરચિત્તાનિ, રૂપનિબ્બાનાનિ ચ નવત્તબ્બાનિ. ચેતસિકેસુ પન અપ્પમઞ્ઞા નવત્તબ્બાવ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. અતીતારમ્મણત્તિકં.

''એવં પવત્તમાના મયં અત્તાતિ ગહણં ગમિસ્સામા''તિ ઇમિના વિય અધિપ્પાયેન અત્તાનં અધિકારં કત્વા પવત્તાતિ **અજ્ઝત્તા**. અજ્ઝત્ત-સદ્દો પનાયં ગોચરજ્ઝત્તે નિયકજ્ઝત્તે અજ્ઝત્તજ્ઝત્તે વિસયજ્ઝત્તેતિ ચતૂસુ અત્થેસુ દિસ્સતિ. ''અજ્ઝત્તરતો સમાહિતો''તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૩૬૨) હિ અયં ગોચરજ્ઝત્તે દિસ્સતિ. ''અજ્ઝત્તં વા ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી વિહરતી''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૩) નિયકજ્ઝત્તે. ''છ અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાની''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૦૪) અજ્ઝત્તજ્ઝત્તે. ''અજ્ઝત્તં સુઞ્ઞતં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૮૭) વિસયજ્ઝત્તે, ઇસ્સરિયટ્ઠાનેતિ અત્થો. ફલસમાપત્તિ હિ બુદ્ધાનં ઇસ્સરિયટ્ઠાનં નામ. ઇધ પનાયં નિયકજ્ઝત્તે વત્તતિ, તસ્મા અત્તનો સન્તાને પવત્તા પાટિપુગ્ગલિકા રૂપારૂપધમ્મા ઇધ અજ્ઝત્તાતિ વેદિતબ્બા. તતો બહિભૂતા ઇન્દ્રિયબદ્ધા વા અનિન્દ્રિયબદ્ધા વા રૂપારૂપપઞ્ઞત્તિયો બહિદ્ધા નામ, તતિયપદં તદુભયવસેન વુત્તં.

તત્થ સબ્બાનિ ચિત્તચેતસિકાનિ ઇન્દ્રિયબદ્ધરૂપં તિધા હોન્તિ, અનિન્દ્રિયબદ્ધરૂપં, નિબ્બાનપઞ્ઞત્તિયો ચ બહિદ્ધાવ. ઇમસ્મિં હિ તિકે કુસલત્તિકે અલબ્ભમાના પઞ્ઞત્તિયોપિ લબ્ભન્તિ ઠપેત્વા આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનારમ્મણં, તદેવ ઇધ નવત્તબ્બં. તેનેવ હિ ભગવતા અનન્તરત્તિકે ''કસિણાદિપઞ્ઞત્તારમ્મણાનિ કામરૂપાવચરાદિચિત્તાનિ બહિદ્ધારમ્મણાનિ, આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનઞ્ચ નવત્તબ્બ''ન્તિ વુત્તં, ઇદઞ્ચ નિપ્પદેસત્તિકં. અજ્ઝત્તત્તિકં.

યથાવુત્તે અજ્ઝત્તાદિકે આરમ્મણં કત્વા પવત્તાનં વસેન અયં તિકો વુત્તો. તત્થ છબ્બિધાનિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનનેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનચિત્તાનિ અજ્ઝત્તારમ્મણાનેવ, આકાસાનઞ્ચાયતનત્તયં, રૂપાવચરલોકુત્તરચિત્તાનિ ચ બહિદ્ધારમ્મણાનેવ, વોટ્ઠબ્બનવજ્જિતા અહેતુકમહાવિપાકા તિધાપિ હોન્તિ, અવસેસા પન આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનવજ્જિતાનિ આવજ્જનજવનાનિ, અભિઞ્ઞા ચ સિયા તિધાપિ હોન્તિ, આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનારમ્મણસ્સ આવજ્જનપરિકમ્મપચ્ચવેક્ખણાદિભાવપ્પવત્તિયં સિયા નવત્તબ્બાતિ. તેસં અજ્ઝત્તાદિઆરમ્મણતા અનન્તરત્તિકે, હેટ્ઠા ચ વુત્તનયાનુસારેન ઞાતબ્બા, આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનત્તયં, પન રૂપનિબ્બાનાનિ ચ નવત્તબ્બાવ. ચેતસિકેસુ પન અપ્પમઞ્ઞાવિરતી બહિદ્ધારમ્મણાવ, સેસા તિધાપિ હોન્તિ નવત્તબ્બા ચ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. અજ્ઝત્તારમ્મણત્તિકં.

દટ્ઠબ્બભાવસઙ્ખાતેન સહ નિદસ્સનેનાતિ સનિદસ્સના, પટિહનનભાવસઙ્ખાતેન સહ પટિઘેનાતિ સપ્પટિઘા, સનિદસ્સના ચ તે સપ્પટિઘા ચાતિ **સનિદસ્સનસપ્પટિઘા**, રૂપાયતનમેવ. નીલાદિભેદમુપાદાય પન બહુવચનનિદ્દેસો. નત્થિ એતેસં દટ્ઠબ્બભાવસઙ્ખાતં નિદસ્સનન્તિ અનિદસ્સના, અનિદસ્સના ચ તે વુત્તનયેન સપ્પટિઘા ચાતિ **અનિદસ્સનસપ્પટિઘા**, સેસાનિ ઓળારિકરૂપાનિ. તતિયપદં ઉભયપટિક્ખેપેન વુત્તં, સુખુમરૂપચિત્તચેતસિકનિબ્બાનાનિ **અનિદસ્સનઅપ્પટિઘા** નામ, ઇદઞ્ચ નિપ્પદેસત્તિકન્તિ વેદિતબ્બં. સનિદસ્સનત્તિકં.

તિકમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અભિધમ્મદુકમાતિકત્થવણ્ણના

દુકમાતિકાય પન હેટ્ઠા અનાગતપદત્થવણ્ણનંયેવ કરિસ્સામ. હેતુગોચ્છકે તાવ હેતૂ ધમ્માતિ એત્થ હેતુહેતુ પચ્ચયહેતુ ઉત્તમહેતુ સાધારણહેતૂતિ ચતુબ્બિધા હેતૂ. તત્થ અલોભાદયો છ ધમ્મા **હેતુહેતૂ** નામ, ઉપાદારૂપાદીનં મહાભૂતાદયો **પચ્ચયહેતૂ** નામ, વિપાકુપ્પત્તિયં કુસલાકુસલં, ઇટ્ઠાનિટ્ઠારમ્મણઞ્ચ **ઉત્તમહેતૂ** નામ, સઙ્ખારાદીનં અવિજ્જાદયો **સાધારણહેતૂ** નામ. ઇધ પન હેતુહેતુ અધિપ્પેતો. **હેતૂ ધમ્મા**તિ મૂલટ્ઠેન હેતુસઙ્ખાતા ધમ્મા, ''હેતુધમ્મા''તિપિ પાઠો, સોયેવત્થો. **ન હેતૂ**તિ તેસઞ્ઞેવ પટિક્ખેપવચનં.

તત્થ અલોભો અદોસો અમોહોતિ કુસલાબ્યાકતા તયો, લોભો દોસો મોહોતિ અકુસલા તયો ચાતિ ઇમે છ ધમ્મા હેતૂ નામ. ઇમે ઠપેત્વા અવસેસા ચેતસિકા, સબ્બાનિ ચ ચિત્તાનિ, રૂપનિબ્બાનાનિ ચાતિ ઇમે ધમ્મા ન હેતૂ નામ, ઇદઞ્ચ નિપ્પદેસદુકન્તિ વેદિતબ્બં. હેતુદુકં પઠમં.

સમ્પયોગતો પવત્તેન સહ હેતુનાતિ **સહેતુકા**. તથેવ પવત્તો નત્થિ એતેસં હેતૂતિ **અહેતુકા**.

તત્થ અહેતુકચિત્તવજ્જિતાનિ એકસત્તતિ ચિત્તાનિ સહેતુકા નામ. તેસુ દ્વે મોહમૂલાનિ મોહેનેવ સહેતુકાનિ, અટ્ઠ લોભમૂલાનિ લોભમોહેહિ દ્વીહિ, દ્વે દોસમૂલાનિ દોસમોહેહિ, દ્વાદસ ઞાણવિપ્પયુત્તકુસલાબ્યાકતાનિ અલોભાદોસેહિ, સેસાનિ સત્તચત્તાલીસ અલોભાદીહિ તીહિપિ સહેતુકાનીતિ, મોહમૂલેસુ પન મોહો, દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણં, મનોધાતુ, સન્તીરણત્તયં, વોટ્ઠબ્બનં, હસિતુપ્પાદકાનિ અટ્ઠારસ ચિત્તાનિ, રૂપનિબ્બાનાનિ ચાતિ ઇમે ધમ્મા અહેતુકા નામ. ચેતસિકેસુ પન લોભદોસા, વિચિકિચ્છા ચ મોહેનેવ સહેતુકા, દિટ્ઠિમાનો લોભમોહેહિ દ્વીહિ, ઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચાનિ દોસમોહેહિ, મોહો પન સિયા લોભેન, સિયા દોસેનાતિ દ્વીહિ સહેતુકોપિ મોહમૂલેસુ અહેતુકોપિ, થિનમિદ્ધાનિ સિયા લોભમોહેહિ, સિયા દોસમોહેહીતિ તીહિપિ સહેતુકાનિ, અહિરિકાનોત્તપ્પઉદ્ધચ્ચાનિ તથા ચ કેવલમોહેન ચ, અમોહો પન અલોભાદોસેહેવ દ્વીહિ, અલોભો સિયા અદોસામોહેહિ, સિયા અદોસેનાતિ દ્વીહિ, અદોસો સિયા અલોભામોહેહિ, સિયા અલોભેનાતિ દ્વીહિ, સેસા પન દ્વાવીસતિ કુસલાબ્યાકતા સિયા તીહિ, સિયા દ્વીહિપિ હેતૂહિ સહેતુકા, છન્દો પન યથાયોગં તીહિ, પીતિદોસવજ્જિતેહિ પઞ્ચહિ સિયા સહેતુકાપિ અહેતુકાપિ, સેસા એકાદસ તિજાતિકા છહિ હેતૂહિ સહેતુકાપિ અહેતુકાપિ, વેદના ચેત્થ દોમનસ્સભૂતા દ્વિહેતુકાવ, સોમનસ્સઉપેક્ખા યથાયોગં દોસવજ્જિતેહિ પઞ્ચહિ સહેતુકાપિ અહેતુકાપિ, સુખદુક્ખભૂતા અહેતુકાવ, ઇદઞ્ચ નિપ્પદેસદુકન્તિ. દુતિયં.

એકુપ્પાદાદિતાય હેતુના સમ્પયુત્તાતિ **હેતુસમ્પયુત્તા**. હેતુના વિપ્પયુત્તાતિ **હેતુવિપ્પયુત્તા**. અયં હેતુસમ્પયુત્તદુકો અનન્તરે વુત્તસહેતુકદુકેન અત્થતો નિન્નાનાકરણો. સહેતુકદુકો એવ હિ ભગવતા દેસનાવિલાસેન, તથા બુજ્ઝનકપુગ્ગલાનં વા અજ્ઝાસયવસેન હેતુસમ્પયુત્તદુકભાવેનાપિ વુત્તો. એવં ઉપરિપિ સમાનત્થદુકાનં વચને કારણં વેદિતબ્બં. તતિયં.

ચતુત્થાદયો પન યસ્મા પઠમદુકદુતિયતતિયદુકેસુ પઠમપદેન યોજેત્વા દ્વે દુકા, પઠમદુકે ચ પચ્છિમપદં દુતિયદુકેન યોજેત્વા એકં દુકન્તિ તયો દુકા દેસિતા, તસ્મા તેસં પદત્થો વુત્તનયોવ.

તત્થ ચ યથેવ ''હેતૂ ચેવ ધમ્મા સહેતુકા ચ, સહેતુકા ચેવ ધમ્મા ન ચ હેતૂ''તિ અયં દુકો સમ્ભવતિ, તથા ''હેતૂ ચેવ ધમ્મા અહેતુકા ચ, અહેતુકા ચેવ ધમ્મા ન ચ હેતૂ''તિ અયમ્પિ સમ્ભવતિ. ઇમિના નયેન હેતુસમ્પયુત્તદુકેન યોજનાયપિ એકો લબ્ભતિ. યથા ચ ''ન હેતૂ ખો પન ધમ્મા સહેતુકાપિ, અહેતુકાપી''તિ અયં લબ્ભતિ, તથા ''હેતૂ ખો પન ધમ્મા સહેતુકાપિ, અહેતુકાપી''તિ અયમ્પિ. યથા ચેત્થ સહેતુકદુકે દ્વે દુકા, એવં હેતુસમ્પયુત્તદુકેપિ ''ન હેતૂ ખો પન ધમ્મા હેતુસમ્પયુત્તાપિ, હેતુવિપ્પયુત્તાપી''તિ ચ ''હેતૂ ખો પન ધમ્મા હેતુસમ્પયુત્તાપિ, હેતુવિપ્પયુત્તાપી''તિ ચ દ્વે દુકા લબ્ભન્તીતિ અપરેપિ પઞ્ચ દુકા હેતુગોચ્છકે યોજેતું સક્કા. તે પન ભગવતા વુત્તાનુસારેનેવ સક્કા ઞાતુન્તિ છસુ એવ સઙ્ગહિતાતિ વેદિતબ્બા. તત્થ યે તાવ એકસ્મિં ચિત્તે દ્વે તયો હેતૂ એકતો ઉપ્પજ્જન્તિ, તે હેતૂ ચેવ અઞ્ઞમઞ્ઞાપેક્ખાય સહેતુકા ચ નામ. સહેતુકચિત્તેસુ પન હેતું ઠપેત્વા સેસા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા સહેતુકા ચેવ ન ચ હેતૂ નામ. ઇમસ્મિં દુકે સબ્બે અહેતુકધમ્મા ન વત્તબ્બા. ચેતસિકેસુ પન હેતુવજ્જિતા અકુસલા ચેવ કુસલાબ્યાકતા ચ, છન્દો ચ સહેતુકો ચેવ ન હેતુ એવ, સેસા તિજાતિકા, તથા નવત્તબ્બા ચ, મોહો પન હેતુ ચેવ સહેતુકો ચ નવત્તબ્બો ચ. ચતુત્થં.

અનન્તરદુકોપિ ઇમિના દુકેન સબ્બથાપિ સદિસોવાતિ. પઞ્ચમં.

સહેતુકચિત્તેસુ હેતુવજ્જિતા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા **નહેતૂ સહેતૂ** નામ, અહેતુકચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ **નહેતૂ અહેતુકા** નામ. ઇમસ્મિં પન દુકે છ હેતૂ ન વત્તબ્બા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ. છટ્ઠં.

હેતુગોચ્છકં નિટ્ઠિતં.

સત્તસુ ચૂળન્તરદુકેસુ અત્તનો નિપ્ફાદકેન સહ પચ્ચયેનાતિ **સપ્પચ્ચયા**, ચિત્તચેતસિકરૂપાનિ. નત્થિ એતેસં ઉપ્પાદે વા ઠિતિયં વા પચ્ચયો અહુત્વા ભવનસ્સેવાભાવાતિ **અપ્પચ્ચયા**, નિબ્બાનમેવ. દેસનાય પનેત્થ પરમતાય સોતપતિતવસેન બહુવચનનિદ્દેસો કતો. એવં સનિદસ્સનાદીસુપિ. ઇદઞ્ચ ઇતો પરાનિ છ ચ નિપ્પદેસદુકાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. તતો પરઞ્ચ યત્થ ''ઇમે ન વત્તબ્બા''તિ ન વક્ખામ, તં નિપ્પદેસન્તિ ગહેતબ્બં. સપ્પચ્ચયદુકં.

પચ્ચયેહિ સમાગન્ત્વા કતાતિ **સઙ્ખતા**. ન સઙ્ખતાતિ **અસઙ્ખતા**. ઇદઞ્ચ સબ્બથા સપ્પચ્ચયદુકસદિસમેવ. સપ્પચ્ચયસઙ્ખતઉભયદુકં સબ્બથા સદિસમેવ. સઙ્ખતદુકં.

રૂપાયતનં **સનિદસ્સનં** નામ. સેસરૂપચિત્તચેતસિકનિબ્બાનાનિ **અનિદસ્સના** નામ. સનિદસ્સનદુકં.

પસાદવિસયરૂપાનિ દ્વાદસ **સપ્પટિઘા** નામ. સેસરૂપચિત્તચેતસિકનિબ્બાનાનિ **અપ્પટિઘા** નામ. સપ્પટિઘદુકં.

અવિનિબ્ભોગવસેન રૂપં એતેસં અત્થીતિ **રૂપિનો**, રુપ્પનલક્ખણં વા રૂપં, તં એતેસં અત્થીતિ **રૂપિનો**, ભૂતોપાદાયરૂપમેવ. ન રૂપિનો **અરૂપિનો**, ચિત્તચેતસિકનિબ્બાનાનિ. રૂપિદુકં.

લોકો વુચ્ચતિ લુજ્જનપલુજ્જનટ્ઠેન વટ્ટં, તસ્મિં પરિયાપન્નભાવેન લોકે નિયુત્તાતિ **લોકિયા**, પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા. તતો લોકતો તત્થ અપરિયાપન્નભાવેન ઉત્તિણ્ણાતિ **લોકુત્તરા**, અરિયમગ્ગફલનિબ્બાનાનિ. ચેતસિકેસુ પનેત્થ યં વત્તબ્બં, તં અસેખત્તિકે વુત્તનયેન વેદિતબ્બં. લોકિયદુકં.

કેનચિ વિઞ્ઞેય્યાતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીસુ કેનચિ એકેન ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન વા સોતવિઞ્ઞાણાદિના વા વિજાનિતબ્બા. **કેનચિ ન વિઞ્ઞેય્યા**તિ તેનેવ ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન વા સોતવિઞ્ઞાણાદિના વા ન કેનચિ વિજાનિતબ્બાનિ. એવં હિ સતિ દ્વિન્નમ્પિ પદાનં અત્થનાનત્તતો દુકો હોતિ. **પદભાજનીયસ્મિમ્પિ** ''યે તે ધમ્મા ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યા, ન તે ધમ્મા સોતવિઞ્ઞેય્યા''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧૦૧) એત્તકં એકદુકન્તિ અગ્ગહેત્વા ''યે તે ધમ્મા ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યા, ન તે ધમ્મા સોતવિઞ્ઞેય્યા, યે વા પન તે ધમ્મા સોતવિઞ્ઞેય્યા, ન તે ધમ્મા ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યા''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧૦૧) અયમેકો દુકોતિ વેદિતબ્બો. તસ્સ પન રૂપં ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યં, સદ્દો ન ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યોતિ અયમત્થો. એવં સેસેસુપિ દુકપરિચ્છેદો ઞાતબ્બો. તત્થ રૂપાયતનં ચક્ખુના વા ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન વા વિઞ્ઞેય્યં નામ. સેસરૂપારૂપધમ્મા તેનેવ ચક્ખુના વા ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન વા કેનચિ નવિઞ્ઞેય્યા. એવં સોતઘાનજિવ્હાકાયતબ્બિઞ્ઞાણમૂલિકાસુપિ ચતૂસુ યોજનાસુ વિભાગો યથાનુરૂપં ઞાતબ્બો. રૂપાદયો પન પઞ્ચવિસયા મનોધાતુત્તયેન કેનચિ વિઞ્ઞેય્યા. સેસરૂપારૂપધમ્મા તેનેવ મનોધાતુત્તયેન કેનચિ નવિઞ્ઞેય્યા. કિઞ્ચાપિ સામઞ્ઞતો મનોવિઞ્ઞાણેન અવિઞ્ઞેય્યસ્સ અભાવતો પાળિયં મનોવિઞ્ઞાણવિઞ્ઞેય્યવસેન દુકો ન વુત્તો, તથાપિ વિસેસતો વત્તબ્બોવ. તથા હિ છબ્બિધાપિ કામાવચરધમ્મા કામાવચરવિપાકાદિના મનોવિઞ્ઞાણેન કેનચિ વિઞ્ઞેય્યા, રૂપારૂપાવચરલોકુત્તરપઞ્ઞત્તિયો તેનેવ કેનચિ નવિઞ્ઞેય્યા. તથા કામરૂપારૂપાવચરપઞ્ઞત્તિયો અકુસલાદિના કેનચિ વિઞ્ઞેય્યા, લોકુત્તરા તેનેવ કેનચિ નવિઞ્ઞેય્યા. તથા નિબ્બાનં લોકુત્તરેન કેનચિ વિઞ્ઞેય્યં , સેસલોકિયલોકુત્તરા તેનેવ કેનચિ નવિઞ્ઞેય્યાતિ ઇમિના નયેન રૂપારૂપાવચરાદિભેદેન મનોવિઞ્ઞાણેન કેનચિ વિઞ્ઞેય્યાવિઞ્ઞેય્યધમ્મા યથાયોગં યોજેતબ્બા. એવં સબ્બે ધમ્મા કેનચિ વિઞ્ઞેય્યા, કેનચિ ન વિઞ્ઞેય્યા નામ. ઇમસ્મિઞ્ચ દુકે પઞ્ઞત્તિયોપિ લબ્ભન્તીતિ વેદિતબ્બાતિ. કેનચિવિઞ્ઞેય્યદુકં.

ચૂળન્તરદુકા નિટ્ઠિતા.

આસવગોચ્છકે આસમન્તતો સવન્તીતિ **આસવા**, ચક્ખુતોપિ...પે॰... મનતોપિ સવન્તિ, પવત્તન્તીતિ વુત્તં હોતિ. ધમ્મતો યાવગોત્રભું, ઓકાસતો યાવભવગ્ગા સવન્તીતિ વા **આસવા**, એતે ધમ્મે, એતઞ્ચ ઓકાસં અન્તોકરિત્વા પવત્તન્તીતિ અત્થો. અન્તોકરણત્થો હિ અયં **આ**-કારો. ચિરપારિવાસિયટ્ઠેન મદિરાદિઆસવા વિયાતિપિ **આસવા**. યદિ ચ ચિરપારિવાસિયટ્ઠેન આસવા, એતે એવ ભવિતું અરહન્તિ. અનાદિત્તા આયતં વા સંસારદુક્ખં સવન્તિ પસવન્તીતિપિ **આસવા**. તતો અઞ્ઞે **નો આસવા** નામ.

તત્થ કામાસવો ભવાસવો દિટ્ઠાસવો અવિજ્જાસવોતિ ઇમે ચત્તારો આસવા નામ. તત્થ અટ્ઠસુ લોભસહગતચિત્તેસુ ઉપ્પન્નો સબ્બોપિ લોભો **કામાસવો** નામ. **અટ્ઠસાલિનિયં** પન ''પઞ્ચકામગુણિકો રાગો કામાસવો''તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૧૦૨) ચ, ''દિટ્ઠિસહજાતો રાગો કામાસવો ન હોતિ, દિટ્ઠિરાગો નામ હોતી''તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૧૦૫) ચ, ''યો બ્રહ્માનં વિમાનકપ્પરુક્ખાભરણેસુ છન્દરાગો ઉપ્પજ્જતિ, સો કામાસવો ન હોતિ પઞ્ચકામગુણિકસ્સ રાગસ્સ ઇધેવ પહીનત્તા''તિ ચ વુત્તં. **પાળિયં** પન ''કામાસવો અટ્ઠસુ લોભસહગતેસુ ચિત્તુપ્પાદેસુ ઉપ્પજ્જતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૪૬૫) ચ, ''કામાસવં પટિચ્ચ દિટ્ઠાસવો અવિજ્જાસવો''તિ (પટ્ઠા॰ ૩.૩.૧) ચ વુત્તત્તા ભવાસવં ઠપેત્વા અવસેસો સબ્બોપિ લોભો કામાસવોતિ પઞ્ઞાયતિ દિટ્ઠિસમ્પયુત્તરાગસ્સ, બ્રહ્માનં વત્થાભરણાદીસુ રાગસ્સ ચ ભવાસવત્તાભાવા. દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તરાગો એવ હિ રૂપારૂપભવપત્થનાવસેન પવત્તિયં ભવાસવો હોતિ ''રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા એત્થ ભવરાગાનુસયો અનુસેતી''તિઆદિવચનતો (યમ॰ ૨.અનુસયયમક.૨), ન ચ કામાસવભવાસવવિનિમુત્તો લોભો અત્થિ. યદિ સિયા, ''લોભો સિયા આસવો, સિયા નો આસવો''તિ પાળિયં વત્તબ્બો ભવેય્ય, ''દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તલોભેન સમ્પયુત્તો અવિજ્જાસવો સિયા આસવસમ્પયુત્તો, સિયા આસવવિપ્પયુત્તો''તિ ચ વત્તબ્બો સિયા. **પદભાજનીયે** ચ કામાસવનિદ્દેસે આગતસ્સ ''કામેસુ કામચ્છન્દો''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧૦૩) ઇમસ્સ પદસ્સ **અટ્ઠસાલિનિયં** ''પઞ્ચકામગુણેસુ કામચ્છન્દો''તિ (ધ॰ સ॰ અ॰ ૧૧૦૩) અત્થો વુત્તો, તસ્સ પન પદસ્સ વત્થુકામેસુ કિલેસકામોતિપિ અત્થયોજના સક્કા કાતું તેભુમકસ્સ ધમ્મસ્સ વત્થુકામત્તા, તત્થ સબ્બત્થ રાગસ્સ ચ કિલેસકામત્તા. વુત્તં હેતં ધમ્મસેનાપતિના **મહાનિદ્દેસે** –

> ''કતમે વત્થુકામા? મનાપિકા રૂપા...પે॰... સબ્બેપિ કામાવચરા ધમ્મા, સબ્બેપિ રૂપાવચરા ધમ્મા, સબ્બેપિ અરૂપાવચરા ધમ્મા...પે॰... ઇમે વુચ્ચન્તિ વત્થુકામા.
>
> ''કતમે કિલેસકામા? છન્દો કામો રાગો કામો...પે॰... યો કામેસુ કામચ્છન્દો કામરાગો કામનન્દી કામતણ્હા કામસ્નેહો કામપરિળાહો કામમુચ્છા કામજ્ઝોસાનં કામોઘો કામયોગો કામુપાદાનં કામચ્છન્દનીવરણં...પે॰... ઇમે વુચ્ચન્તિ કિલેસકામા''તિ (મહાનિ॰ ૧).

અપિચેત્થ ''કામોઘો કામયોગો''તિઆદિના કિલેસકામસ્સ કામોઘાદિભાવં વદતા ધમ્મસેનાપતિના વત્થુકામત્તવિસયસ્સ રાગસ્સ આસવાદિભાવો અનુઞ્ઞાતો, ન પઞ્ચકઆમગુણિકસ્સેવ રાગસ્સ. ન ચ ઓઘાસવેસુ કોચિ વિસેસો અત્થિ. **અટ્ઠસાલિનિયમ્પિ** હિ ઉપાદાનગોચ્છકસ્સ **પદભાજનીયે** ''કામેસુ કામચ્છન્દો''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૨૨૦) ઇમસ્સ ''વત્થુકામેસુ કામચ્છન્દો''તિ (ધ॰ સ॰ અ॰ ૧૨૨૦) અયમેવત્થો વુત્તો. તતો અઞ્ઞેસુ હેતુગન્થકિલેસગોચ્છકેસુ લોભસ્સેવ અનવસેસપરિયાદાનં વુત્તં, ન ઇતરગોચ્છકેસુ. તેસુ ચ લોભસ્સ પાળિઅનુસારતો ઓલોકિયમાને કિલેસકામમત્તકો. અનવસેસલોભપરિયાદાનં પઞ્ઞાયતિ. વીમંસિત્વા ગહેતબ્બં.

ચતૂસુ પન દિટ્ઠિગતવિપ્પયુત્તચિત્તેસુ ઉપ્પન્નો રૂપારૂપભવેસુ છન્દરાગભાવેન, કામજ્ઝોસાનનિકન્તિભાવેન ચ પવત્તો લોભો **ભવાસવો** નામ. **અટ્ઠસાલિનિયં** પન ''સસ્સતદિટ્ઠિસહજાતો રાગો ભવાસવો''તિ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૧૦૨) વુત્તં. **પાળિયં** પન ''ભવાસવો ચતૂસુ દિટ્ઠિગતવિપ્પયુત્તલોભસહગતેસૂ''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૪૬૫) નિયમિતત્તા ન સક્કા ગહેતું, અધિપ્પાયો પન ગવેસિતબ્બો. દ્વાસટ્ઠિપભેદા સબ્બાપિ દિટ્ઠિ **દિટ્ઠાસવો** નામ. અટ્ઠવત્થુકો સબ્બોપિ મોહો **અવિજ્જાસવો** નામ. તેસુ દિટ્ઠાસવો પઠમેન મગ્ગેન પહીયતિ, કામાસવો ચતૂહિપીતિ વત્તું યુત્તં, ''તતિયેના''તિ પન વુત્તં. ભવાસવો, અવિજ્જાસવો ચ ચતુત્થેન પહીયતિ. ઇમેસઞ્ચ કામાસવભવાસવાનં લોભસભાવત્તા સભાવતો તયો ધમ્મા વિભાગતો ચત્તારો આસવા નામ જાતા. ઇમે ઠપેત્વા સેસા લોકિયલોકુત્તરા સબ્બે ધમ્મા નો આસવા નામ. આસવદુકં પઠમં.

અત્તાનં આરમ્મણં કત્વા પવત્તેહિ સહ આસવેહીતિ **સાસવા**, સબ્બે લોકિયધમ્મા. એવં પવત્તમાના નત્થિ એતેસં આસવાતિ **અનાસવા**, નવ લોકુત્તરધમ્માવ. ચેતસિકા પનેત્થ લોકિયદુકે વુત્તસદિસાવ. સાસવદુકં દુતિયં.

તતિયાદીનં ચતુન્નં દુકાનં પદત્થો વુત્તનયોવ. સેસમેત્થ હેતુગોચ્છકે વુત્તનયેન વેદિતબ્બં. અયં પન વિસેસો – યથા તત્થ ''ન હેતૂ ખો પન ધમ્મા સહેતુકાપિ, અહેતુકાપી''તિ અયં ઓસાનદુકો પઠમદુકે દુતિયપદં દુતિયદુકેન યોજેત્વા વુત્તો, એવમિધ ''નો આસવા ખો પન ધમ્મા સાસવાપિ, અનાસવાપી''તિ ન વુત્તો. અયઞ્ચ તત્થ તત્થ વુત્તનયેન ઇહ સઙ્ગહિતોતિ વેદિતબ્બો. યથા ચેત્થ, એવં સઞ્ઞોજનગોચ્છકાદીસુપિ યથાનુરૂપં ઞાતબ્બં.

તત્થ દ્વાદસ અકુસલચિત્તુપ્પાદા **આસવસમ્પયુત્તા** નામ. દોસમોહમૂલચિત્તેસુ મોહો, કુસલાબ્યાકતચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ ચ **આસવવિપ્પયુત્તા** નામ. ચેતસિકેસુ પન મોહં ઠપેત્વા સેસા અકુસલા આસવસમ્પયુત્તાવ, મોહો પન તિજાતિકો ચ દ્વિધાપિ હોતિ, સેસા આસવવિપ્પયુત્તા એવાતિ. તતિયં.

ચત્તારો આસવા **આસવા ચેવ સાસવા ચ** નામ. તદવસેસા લોકિયધમ્મા **સાસવા ચેવ નો ચ આસવા** નામ. ઇધ પન લોકુત્તરા ન વત્તબ્બા. ચેતસિકેસુ પન આસવાતિ વુત્તેહિ સેસા અકુસલા, કરુણામુદિતા ચ સાસવા ચેવ નો ચ આસવા એવ, સેસા તથા ચ ન વત્તબ્બા ચ. ચતુત્થં.

યે પન લોભમૂલેસુ લોભમોહા, લોભદિટ્ઠિમોહો ચાતિ દ્વે તયો એકતો કત્વા ઉપ્પજ્જન્તિ, તે **આસવા ચેવ આસવસમ્પયુત્તા ચ** નામ. દ્વાદસ અકુસલચિત્તાનિ ચેવ આસવવજ્જિતા તંસમ્પયુત્તા ચ **આસવસમ્પયુત્તા ચેવ નો ચ આસવા** નામ. ઇધ પન આસવવિપ્પયુત્તા ન વત્તબ્બા. ચેતસિકેસુ પન આસવવજ્જિતા અકુસલા આસવસમ્પયુત્તા ચેવ નો ચ આસવા એવ, મોહો સિયા આસવો ચેવ આસવસમ્પયુત્તો ચ, સિયા ન વત્તબ્બો, તિજાતિકા સિયા આસવસમ્પયુત્તા ચેવ નો ચ આસવા, સિયા ન વત્તબ્બા, કુસલાબ્યાકતા ન વત્તબ્બાવ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. પઞ્ચમં.

લોકુત્તરવજ્જિતા **આસવવિપ્પયુત્તા સાસવા** નામ. લોકુત્તરા **આસવવિપ્પયુત્તા અનાસવા** નામ. ઇધ પન આસવસમ્પયુત્તા ન વત્તબ્બાવ. ચેતસિકેસુ પન કરુણામુદિતા આસવવિપ્પયુત્તા સાસવા એવ, મોહો તથા ચ ન વત્તબ્બો ચ, સેસકુસલાબ્યાકતા દ્વિધાપિ હોન્તિ, તિજાતિકા દ્વિધાપિ ન વત્તબ્બાવ, મોહવજ્જિતા પન અકુસલા ન વત્તબ્બાવ. છટ્ઠં.

આસવગોચ્છકં નિટ્ઠિતં.

સંયોજનગોચ્છકે યસ્સ સંવિજ્જન્તિ, તં પુગ્ગલં વટ્ટસ્મિં સંયોજેન્તિ બન્ધન્તીતિ **સંયોજના**. તતો અઞ્ઞે **નો સંયોજના**.

તત્થ કામરાગસંયોજનં ભવરાગપટિઘમાનદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસીલબ્બતપરામાસઇસ્સામચ્છરિયઅવિજ્જાસંયોજનન્તિ ઇમે દસ ધમ્મા સંયોજના નામ. તેસુ કામભવદિટ્ઠિઅવિજ્જાસંયોજનાનિ આસવગોચ્છકે વુત્તનયાનેવ. ''અનત્થં મે અચરિ, ચરતિ, ચરિસ્સતિ, પિયસ્સ મે અનત્થં અચરિ, ચરતિ, ચરિસ્સતિ, અપ્પિયસ્સ મે અત્થં અચરિ, ચરતિ, ચરિસ્સતી''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૦૬૬) એવં વુત્તેહિ નવહિ આકારેહિ સત્તેસુ, અટ્ઠાનકોપવસેન સઙ્ખારેસુ ચ ઉપ્પજ્જમાનો સબ્બોપિ દોસો પટિઘસંયોજનં નામ.

''સેય્યોહમસ્મિ , સદિસોહમસ્મિ, હીનોહમસ્મી''તિ એવં તીહિ આકારેહિ પવત્તો સબ્બો માનો માનસંયોજનં નામ. તત્થ સેય્યસ્સેવ સતો પુગ્ગલસ્સ ''સેય્યોહમસ્મિ, સદિસો, હીનો''તિ ચ તિધા માનો ઉપ્પજ્જતિ, તથા સદિસહીનાનમ્પિ. તત્થ સેય્યસ્સ સેય્યમાનોવ યાથાવમાનો. તથા સદિસસ્સ સદિસમાનો, હીનસ્સ હીનમાનો ચ. તિણ્ણમ્પિ ઇતરે દ્વે દ્વે માના અયાથાવમાનાતિ ઞાતબ્બા.

સત્થુધમ્મસઙ્ઘસિક્ખાસુ, પુબ્બન્તાપરન્તતદુભયપટિચ્ચસમુપ્પન્નેસુ ચ કઙ્ખાવસેન પવત્તા સબ્બાપિ વિચિકિચ્છા વિચિકિચ્છાસંયોજનં નામ.

ગોસીલગોવતાદીહિ સુદ્ધીતિ ગહણાકારપ્પવત્તા દિટ્ઠિ એવ સીલબ્બતપરામાસસંયોજનં નામ.

તદવસેસા દિટ્ઠિ દિટ્ઠિસંયોજનન્તિ ગહેતબ્બં.

પરલાભસક્કારગરુકારમાનનવન્દનપૂજનાદીસુ અસહનાકારેન પવત્તા ઇસ્સા ઇસ્સાસંયોજનં નામ. આવાસમચ્છરિયં કુલલાભવણ્ણધમ્મમચ્છરિયન્તિ પઞ્ચવિધં મચ્છરિયં મચ્છરિયસંયોજનં નામ. સકલારામેપિ હિ પરિવેણોવરકાદીસુ વા વસન્તો તત્થ અઞ્ઞસ્સ વત્તસમ્પન્નસ્સ પેસલસ્સ ભિક્ખુનો આગમનં ન ઇચ્છતિ, આગતસ્સાપિ ખિપ્પં ગમનઞ્ઞેવ ઇચ્છતિ, ઇદં **આવાસમચ્છરિયં** નામ. ભણ્ડનકારકાદીનં પન તત્થ વાસં અનિચ્છતો આવાસમચ્છરિયં નામ ન હોતિ.

અત્તનો પન ઉપટ્ઠાકકુલે વા ઞાતિકુલે વા અઞ્ઞસ્સ પેસલસ્સ ઉપસઙ્કમનં અનિચ્છતો **કુલમચ્છરિયં** હોતિ, પાપપુગ્ગલસ્સ અનિચ્છતો પન ન હોતિ. સો હિ તેસં પસાદભેદાય પટિપજ્જતીતિ.

અત્તના લભનટ્ઠાને ચતુપચ્ચયં લભન્તે સીલવન્તે દિસ્વા ''મા લભન્તૂ''તિ ચિન્તેન્તસ્સ **લાભમચ્છરિયં** હોતિ. યો પન સદ્ધાદેય્યં વિનિપાતેતિ, પૂતિભાવમ્પિ ગચ્છન્તં અઞ્ઞસ્સ ન દેતિ , તં લભન્તં દિસ્વા ''સચે ઇમં અઞ્ઞો સીલવા લભેય્ય, પરિભોગં ગચ્છેય્યા''તિ ચિન્તેન્તસ્સ મચ્છરિયં નામ નત્થિ.

વણ્ણો નામ અત્તના સદિસો સરીરવણ્ણોપિ ગુણવણ્ણોપિ. તત્થ ''રૂપવા પાસાદિકો''તિ પરસ્સ સરીરવણ્ણં, ''સીલવા, ધુતવા''તિઆદિના ગુણવણ્ણઞ્ચ અત્તનો વણ્ણભણનટ્ઠાને વુચ્ચમાનં અસહન્તસ્સ દુવિધં **વણ્ણમચ્છરિયં** નામ હોતિ, અપેસલં પન વિપન્નં પસંસિત્વા પરિસાસુ ઉપત્થમ્ભેન્તં દિસ્વા પાપગરહિતાય અસહન્તસ્સ ન હોતિ.

ધમ્મોતિ પરિયત્તિયેવ, ન પટિવેધો અરિયાનં તત્થ મચ્છરિયાભાવા. પરિયત્તિં પન ગુળ્હગન્થં અઞ્ઞેસં અકથેતુકામસ્સ **ધમ્મમચ્છરિયં** નામ હોતિ, ધમ્માનુગ્ગહેન પન લોલસ્સ , કાલેન સમણો, કાલેન નિગણ્ઠાદિ ચ હુત્વા વિચરન્તસ્સ પવેણિઆગતં તન્તિં ''સણ્હસુખુમં ધમ્મન્તરં ભિન્દિત્વા આલુળિસ્સતિ, અમ્હાકં સમયં ભિન્દિસ્સતી''તિ ચ ન દેન્તસ્સ, પુગ્ગલાનુગ્ગહેન વા પકતિયા સઠસ્સ માયાવિનો ''સણ્હસુખુમધમ્મં ઉગ્ગણ્હિત્વા અઞ્ઞં બ્યાકરિત્વા નસ્સિસ્સતી''તિ ન દેન્તસ્સ ચ ધમ્મમચ્છરિયં ન હોતિ. યથા ચ ભિક્ખૂનં, એવં ગહટ્ઠાનમ્પિ પઞ્ચવિધં મચ્છરિયં યથાનુરૂપં ઞાતબ્બં. સઙ્ખેપતો પન ગહટ્ઠપબ્બજિતાનં અત્તસમ્પત્તિનિગૂહનલક્ખણં મચ્છરિયં નામાતિ ગહેતબ્બં.

ઇમેસુ ચ સંયોજનેસુ દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસીલબ્બતપરામાસઇસ્સામચ્છરિયાનિ સોતાપત્તિમગ્ગેન પહીયન્તિ, પટિઘો અનાગામિમગ્ગેન, કામરાગો ચતૂહિપીતિ વત્તબ્બં, ''તતિયેના''તિ પન વુત્તં. માનભવરાગઅવિજ્જા અરહત્તમગ્ગેન. તત્થ ચ અયાથાવમાનો પઠમમગ્ગેન પહીયતીતિ દટ્ઠબ્બો, ઇમેસં કામરાગભવરાગાનં લોભસભાવત્તા દિટ્ઠિસીલબ્બતપરામાસાનં મિચ્છાદિટ્ઠિસભાવત્તા સભાવતો અટ્ઠેવ ધમ્મા દસ સંયોજના નામ જાતા. ઇમે દસ ઠપેત્વા સેસા લોકિયલોકુત્તરધમ્મા નો સંયોજના નામ. સેસં આસવદુકસદિસં. સંયોજનદુકં પઠમં.

આરમ્મણભાવં ઉપગન્ત્વા સંયોજનસંવડ્ઢનેન સંયોજનાનં હિતાતિ **સંયોજનિયા**, સાસવધમ્મા એવ. તથા નીવરણિયાતિ એત્થાપિ. ન સંયોજનિયા **અસંયોજનિયા**, અનાસવા. સેસં સાસવદુકસદિસમેવ. દુતિયં.

તતિયાદયોપિ આસવગોચ્છકે તતિયાદિસદિસા એવ, વિસેસમત્તમેવેત્થ વક્ખામ. તત્થ હિ દ્વાદસાકુસલચિત્તાનિ **સંયોજનસમ્પયુત્તા** નામ, ઉદ્ધચ્ચસહગતો મોહો, સેસચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ **સંયોજનવિપ્પયુત્તા** નામ. સેસં સમમેવ. તતિયં.

દસ સંયોજનાનિ **સંયોજના ચેવ સંયોજનિયા ચ** નામ. તદવસેસલોકિયધમ્મા **સંયોજનિયા ચેવ નો ચ સંયોજના** નામ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. ચતુત્થં.

યે પન ઉદ્ધચ્ચવિરહિતેસુ એકાદસસુ અકુસલચિત્તેસુ વિચિકિચ્છામોહા દોસમોહા દોસઇસ્સામોહા દોસમચ્છરિયમોહા લોભમાનમોહા લોભદિટ્ઠિમોહા ચાતિ દ્વે તયો એકતો ઉપ્પજ્જન્તિ, તે **સંયોજના ચેવ સંયોજનસમ્પયુત્તા ચ** નામ. દ્વાદસાકુસલચિત્તાનિ ચેવ સંયોજનવજ્જિતતંસમ્પયુત્તા ચ **સંયોજનસમ્પયુત્તા ચેવ નો ચ સંયોજના** નામ. સેસમિધ અનન્તરદુકઞ્ચ આસવગોચ્છકે પઞ્ચમછટ્ઠદુકસદિસમેવ. કેવલં આસવપદટ્ઠાને સંયોજનપદમેવ વિસેસો. પઞ્ચમછટ્ઠદુકાનિ.

સંયોજનગોચ્છકં નિટ્ઠિતં.

ગન્થગોચ્છકે યસ્સ સંવિજ્જન્તિ, તં ચુતિપટિસન્ધિવસેન વટ્ટસ્મિં ગન્થેન્તિ ઘટેન્તીતિ **ગન્થા**. તતો અઞ્ઞે **નો ગન્થા**.

તત્થ અભિજ્ઝાકાયગન્થો, બ્યાપાદો, સીલબ્બતપરામાસો, ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો કાયગન્થોતિ ઇમે ચત્તારો ધમ્મા ગન્થા નામ. તત્થ અભિજ્ઝા એવ નામકાયં વુત્તનયેન ગન્થેતીતિ **અભિજ્ઝાકાયગન્થો**. એવં સેસેસુપિ. સબ્બઞ્ઞુભાસિતમ્પિ પટિક્ખિપિત્વા ''સસ્સતો લોકો, ઇદમેવ સચ્ચં, મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ ઇમિના આકારેન અભિનિવિસનતો સીલબ્બતપરામાસવિરહિતા સબ્બાપિ દિટ્ઠિ **ઇદંસચ્ચાભિનિવેસો** નામ. સેસા વુત્તત્થાવ. ઇમેસુ ચ પચ્છિમા દ્વે ગન્થા પઠમેન મગ્ગેન પહીયન્તિ, બ્યાપાદો તતિયેન, અભિજ્ઝા ચતૂહિપિ. ઇમે ચ સભાવતો તયો ધમ્મા ચત્તારો ગન્થા નામ જાતા. ઇમે પન ઠપેત્વા સેસા સબ્બે ધમ્મા નો ગન્થા નામ. ગન્થદુકં પઠમં.

આરમ્મણકરણવસેન ગન્થેહિ ગન્થિતબ્બાતિ **ગન્થનિયા**. ન ગન્થનિયા **અગન્થનિયા**. સેસં સાસવદુકસદિસમેવ. દુતિયં.

મોહમૂલવજ્જિતાનિ દસ અકુસલચિત્તાનિ, દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તચિત્તેસુ લોભં, દોસમૂલેસુ ચ દોસં ઠપેત્વા તંસમ્પયુત્તા ચ **ગન્થસમ્પયુત્તા** નામ. યથાવુત્તો લોભો, દોસો, મોહમૂલાનિ, કુસલાબ્યાકતાનિ ચિત્તાનિ, રૂપનિબ્બાનાનિ ચ **ગન્થવિપ્પયુત્તા** નામ. ચેતસિકેસુ પન દિટ્ઠિમાનઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચથિનમિદ્ધાનિ ગન્થસમ્પયુત્તા એવ. દોસવિચિકિચ્છા, કુસલાબ્યાકતા ચ ગન્થવિપ્પયુત્તા એવ, સેસા દ્વિધાપિ હોન્તિ. તતિયં.

ચત્તારો ગન્થા **ગન્થા ચેવ ગન્થનિયા ચ** નામ. તદવસેસા લોકિયા **ગન્થનિયા ચેવ નો ચ ગન્થા** નામ. તથા ચેતસિકેસુ ગન્થવજ્જિતા અકુસલા, અપ્પમઞ્ઞા ચ, સેસા ચેતસિકા પન તથા ચ ન વત્તબ્બા ચ, ઇધ પન લોકુત્તરા ન વત્તબ્બા. ચતુત્થં.

દિટ્ઠિ **ગન્થાચેવ ગન્થસમ્પયુત્તા ચ** નામ. લોભો તથા ચ ન વત્તબ્બો ચ, ગન્થસમ્પયુત્તેસુ ગન્થે ઠપેત્વા સેસા **ગન્થસમ્પયુત્તા ચેવ નો ચ ગન્થા** નામ. ઇધ પન ગન્થવિપ્પયુત્તા ન વત્તબ્બા. ચેતસિકેસુ પન માનઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચથિનમિદ્ધાનિ ગન્થસમ્પયુત્તા ચેવ નો ચ ગન્થા એવ, મોહાહિરિકાનોત્તપ્પઉદ્ધચ્ચાનિ તિજાતિકા ચ સિયા, તથા નવત્તબ્બા ચ, સેસા ન વત્તબ્બા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. પઞ્ચમં.

લોકુત્તરવજ્જિતા **ગન્થવિપ્પયુત્તા ગન્થનિયા** નામ. લોકુત્તરા પન **ગન્થવિપ્પયુત્તા અગન્થનિયા** નામ. ઇધ પન ગન્થસમ્પયુત્તા ન વત્તબ્બા. ચેતસિકેસુ પન દોસો વિચિકિચ્છા કરુણા મુદિતા ગન્થવિપ્પયુત્તા ગન્થનિયા એવ, મોહાહિરિકાનોત્તપ્પઉદ્ધચ્ચલોભા તથા ન વત્તબ્બા ચ, સેસા

કુસલાબ્યાકતા દ્વિધાપિ હોન્તિ, તિજાતિકા પન દ્વિધાપિ ન વત્તબ્બા ચ, સેસા અકુસલાપિ ન વત્તબ્બા ચ. છટ્ઠં.

ગન્થગોચ્છકં નિટ્ઠિતં.

ઓઘયોગગોચ્છકાનિ સબ્બથા આસવગોચ્છકસદિસાનિ. પદત્થમત્તમેવ, હેત્થ નામમત્તઞ્ચ વિસેસો . તત્થ યસ્સ સંવિજ્જન્તિ, તં વટ્ટસ્મિં ઓહનન્તિ ઓસીદાપેન્તીતિ **ઓઘા**. આરમ્મણં કત્વા અતિક્કમનીયતો ઓઘેહિ અતિક્કમિતબ્બાતિ **ઓઘનિયા**. તથા **યોગનિયા**તિ એત્થાપિ. વટ્ટસ્મિં યોજેન્તીતિ **યોગા**. સેસં તાદિસમેવ.

ઓઘયોગગોચ્છકાનિ નિટ્ઠિતાનિ.

નીવરણગોચ્છકે ચિત્તં નીવરન્તિ પરિયોનન્ધન્તીતિ **નીવરણા**. તત્થ કામચ્છન્દનીવરણં બ્યાપાદનીવરણં થિનમિદ્ધનીવરણં ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચનીવરણં વિચિકિચ્છાનીવરણં અવિજ્જાનીવરણન્તિ ઇમે છ નીવરણા નામ. તત્થ થિનન્તિ સપ્પિપિણ્ડો વિય અવિપ્ફારિકતાય ચિત્તસ્સ ઘનભાવો, થદ્ધતાતિ અત્થો. મેધતીતિ મિદ્ધં, અકમ્મઞ્ઞભાવો, પચલાયિકભાવકરોતિ અત્થો. ઇદઞ્ચ સેખપુથુજ્જનાનં નિદ્દાય પુબ્બભાગે, અપરભાગે ચ પચલાયનહેતુકં ઉપ્પજ્જતિ, ન નિદ્દોક્કમનકાલે. ખીણાસવાનમ્પિ હિ કરજકાયસ્સ દુબ્બલભાવેન અસમ્મિસ્સભવઙ્ગસન્તતિવસેન નિદ્દોક્કમનં હોતિ, તં પન તેસં થિનમિદ્ધહેતુકં ન હોતિ, ઇતરેસમેવ હોતિ.

કેચિ પન રૂપમેવ ''મિદ્ધ''ન્તિ વદન્તિ, તં ન યુત્તં, ''થિનમિદ્ધનીવરણં અવિજ્જાનીવરણેન નીવરણઞ્ચેવ નીવરણસમ્પયુત્તઞ્ચા''તિ અરૂપધમ્મેહિ સમ્પયોગવચનતો અરૂપમેવ. અકુસલઞ્ચ ''થિનમિદ્ધનીવરણસ્સ પહીનત્તા''તિઆદિપહાનવચનતો. અકુસલા એવ હિ પહાતબ્બા, તસ્મા આરુપ્પેપિ ચેતં ઉપ્પજ્જતિ. ''નીવરણં ધમ્મં પટિચ્ચ નીવરણો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ ન પુરેજાતપચ્ચયા''તિ (પટ્ઠા૰ ૩.૮.૮) એતસ્સ **વિભઙ્ગે** ''આરુપ્પે કામચ્છન્દનીવરણં પટિચ્ચ થિનમિદ્ધઉદ્ધચ્ચઅવિજ્જાનીવરણ''ન્તિ (પટ્ઠા૰ ૩.૮.૮) સબ્બં વિત્થારેતબ્બં. ''સોપ્પં પચલાયિકા''તિ (ધ૰ સ૰ ૧૧૬૩) **પદભાજનીયે** પનસ્સ ફલૂપચારેન વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. થિનં મિદ્ધઞ્ચાતિ ઇદં દ્વયં નીવરણટ્ઠાને એકનીવરણં વુત્તં, તથા ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચઞ્ચાતિ ઇદં દ્વયં. તત્થ કુક્કુચ્ચન્તિ ''અકતં વત મે કલ્યાણં, કતં પાપ''ન્તિઆદિના ઉપ્પજ્જમાનો વિપ્પટિસારો. તેનેવસ્સ **પદભાજનીયે** ''ચેતસો વિપ્પટિસારો મનોવિલેખો''તિ ચ વુત્તં. ''અકપ્પિયે કપ્પિયસઞ્ઞિતા''તિઆદિ પન કુક્કુચ્ચમૂલદસ્સનત્થં. એવંસઞ્ઞિતાય હિ કતે વીતિક્કમે પચ્છા ''દુટ્ઠુ મયા કત''ન્તિ સુદિન્નાદીનં વિય વિપ્પટિસારો ઉપ્પજ્જતિ. યં પન **વિનયે** ''અથ ખો આયસ્મા સારિપુત્તો...પે૰... કુક્કુચ્ચાયન્તો ન પટિગ્ગહેસી''તિ (પાચિ૰ ૨૦૪) કુક્કુચ્ચં આગતં, તં નીવરણકુક્કુચ્ચં . ન હિ અરહતો નીવરણં અત્થિ, નીવરણવતિરૂપકં પન ''કપ્પતિ, ન કપ્પતી''તિ વીમંસનસઙ્ખાતં વિનયકુક્કુચ્ચં નામેતન્તિ વેદિતબ્બં. સેસનીવરણાનિ વુત્તત્થાનિ એવ. ઇમેસુ ચ કુક્કુચ્ચવિચિકિચ્છા પઠમેન મગ્ગેન પહીયન્તિ, બ્યાપાદો તતિયેન, થિનમિદ્ધુદ્ધચ્ચાવિજ્જા ચતુત્થેન, કામચ્છન્દો ચતૂહિપીતિ વત્તબ્બં, ''તતિયેના''તિ પન વુત્તં. ઇમે ચ સભાવતો અટ્ઠ ધમ્મા છ નીવરણા નામ જાતા, ઇમે પન ઠપેત્વા સેસા નો નીવરણા નામ. નીવરણદુકં પઠમં.

દુતિયં સાસવદુકસદિસમેવ. દ્વાદસ અકુસલચિત્તાનિ **નીવરણસમ્પયુત્તા** નામ. સેસચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ **નીવરણવિપ્પયુત્તા** નામ. ચેતસિકેસુ અકુસલા નીવરણસમ્પયુત્તાવ, કુસલાબ્યાકતા નીવરણવિપ્પયુત્તાવ, સેસા દ્વિધાપિ હોન્તિ. તતિયં.

છ નીવરણા **નીવરણા ચેવ નીવરણિયા ચ** નામ. સેસા લોકિયા **નીવરણિયા ચેવ નો ચ નીવરણા** નામ. લોકુત્તરા ન વત્તબ્બા. સેસં આસવગોચ્છકે ચતુત્થસદિસમેવ. ચતુત્થં.

છ નીવરણા **નીવરણા ચેવ નીવરણસમ્પયુત્તા ચ** નામ. તદઞ્ઞે નીવરણસમ્પયુત્તા પન **નીવરણસમ્પયુત્તા ચેવ નો ચ નીવરણા** નામ. તથા ચેતસિકેસુ નીવરણવિરહિતા અકુસલા, તિજાતિકા પન તથા ચ ન વત્તબ્બા ચ, કુસલાબ્યાકતા ન વત્તબ્બાવ. ઇધ પન નીવરણવિપ્પયુત્તા સબ્બે ન વત્તબ્બા. પઞ્ચમં.

લોકુત્તરવજ્જિતા **નીવરણવિપ્પયુત્તા નીવરણિયા** નામ. લોકુત્તરા **નીવરણવિપ્પયુત્તા અનીવરણિયા** નામ. ઇધ પન નીવરણસમ્પયુત્તા ન વત્તબ્બા. ચેતસિકેસુ પન કરુણામુદિતા નીવરણવિપ્પયુત્તા નીવરણિયાવ, કુસલાબ્યાકતા દ્વિધાપિ હોન્તિ, તિજાતિકા તથા ચ ન વત્તબ્બા ચ, અકુસલા પન ન વત્તબ્બાવ. છટ્ઠં.

નીવરણગોચ્છકં નિટ્ઠિતં.

પરામાસગોચ્છકે ધમ્માનં યથાભૂતં અનિચ્ચાદિઆકારં અતિક્કમિત્વા ''નિચ્ચ''ન્તિઆદિવસેન પવત્તમાના પરતો આમસન્તીતિ **પરામાસા**. મિચ્છાદિટ્ઠિ. બહુવચનનિદ્દેસે કારણં વુત્તમેવ. તદઞ્ઞે સબ્બે ધમ્મા **નો પરામાસા** નામ. પરામાસદુકં પઠમં.

પરામાસેહિ આરમ્મણકરણવસેન પરામટ્ઠત્તા **પરામટ્ઠા**. સેસં આસવદુકસદિસમેવ. દુતિયં.

દિટ્ઠિસમ્પયુત્તચિત્તેસુ દિટ્ઠિવિરહિતા ધમ્મા **પરામાસસમ્પયુત્તા** નામ. સેસચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ **પરામાસવિપ્પયુત્તા** નામ. ઇધ પન દિટ્ઠિ ન વત્તબ્બા, સેસચેતસિકેસુ પન માનદોસઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચવિચિકિચ્છા, કુસલાબ્યાકતા ચ પરામાસવિપ્પયુત્તા એવ, સેસા દ્વિધાપિ હોન્તિ. તતિયં.

દિટ્ઠિ એવ **પરામાસા ચેવ પરામટ્ઠા ચ** નામ. સેસલોકિયા **પરામટ્ઠા ચેવ નો ચ પરામાસા** નામ. ઇધ પન લોકુત્તરા ન વત્તબ્બા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. ચતુત્થં.

ઇમસ્મિં પન ગોચ્છકે ''પરામાસા ચેવ ધમ્મા પરામાસસમ્પયુત્તા ચા''તિ અયં દુકો ન લબ્ભતિ. ન હિ દિટ્ઠિ દિટ્ઠિયા સમ્પયુજ્જતિ. પચ્છિમદુકે લોકુત્તરવજ્જિતા **પરામાસવિપ્પયુત્તા પરામટ્ઠા** નામ. લોકુત્તરા **પરામાસવિપ્પયુત્તા અપરામટ્ઠા** નામ. ઇધ પન પરામાસો, તંસમ્પયુત્તા ચ ન વત્તબ્બા. સેસં વુત્તનયમેવ.

પરામાસગોચ્છકં નિટ્ઠિતં.

મહન્તરદુકેસુ આરમ્મણં અગ્ગહેત્વા અપ્પવત્તિતો સહ આરમ્મણેનાતિ **સારમ્મણા**, ચિત્તચેતસિકા. નત્થિ આરમ્મણમેતેસન્તિ **અનારમ્મણા**, રૂપનિબ્બાનાનિ. સારમ્મણદુકં.

ચિન્તનટ્ઠેન ચિત્તં, ચિત્તતાય વા ચિત્તં. તં હિ વત્થુદ્વારારમ્મણકિચ્ચાદિભેદતો, અતીતાદિભેદતો ચ અત્તનો વિચિત્તતાય ચિત્તન્તિ વુચ્ચતિ ચિત્તકરણતાય વા. લોકસ્મિં હિ ચિત્તકમ્મતો ઉત્તરિતરં ચિત્તં નામ નત્થિ, તસ્મિમ્પિ ચરણં નામ ચિત્તં અતિચિત્તં હોતિ. યં વા પનઞ્ઞમ્પિ લોકે સિપ્પજાતં, સબ્બં તં ચિત્તેનેવ કરીયતિ. એવં તસ્સ તસ્સ ચિત્તસ્સ નિપ્ફાદકં ચિત્તમ્પિ તથેવ ચિત્તં હોતિ. યથા ચિન્તિતસ્સ વા અનવસેસસ્સ અનિપ્ફજ્જનતો તતોપિ ચિત્તમેવ ચિત્તતરં, તથા યદેતં દેવમનુસ્સનિરયતિરચ્છાનભેદાસુ ગતીસુ કુસલાકુસલકમ્મનાનત્તં, તેન તાસુ ગતીસુ અપદદ્વિપદાદિઉચ્ચત્તનીચત્તાદિનાનત્તં, તસ્મિં તસ્મિં અત્તભાવે દીઘરસ્સથૂલાથૂલસુવણ્ણદુબ્બણ્ણાદિલાભાલાભાદિ ચાતિ એવમાદિ અજ્ઝત્તં ચિત્તં, બહિદ્ધા ચ પથવીપબ્બતતિણરુક્ખલતાદિદેવબ્રહ્મવિમાનકપ્પરુક્ખાદિભૂતં કમ્મપચ્ચયં ચિત્તં, તમ્પિ ચિત્તેનેવ કતં, તતો ચિત્તમેવ ચિત્તતરં ચિન્તિતનિયામેન સબ્બાકારસ્સ અસમ્ભવતો. એવં ચિન્તનટ્ઠેન, ચિત્તવિચિત્તટ્ઠેન, ચિત્તકરણટ્ઠેન ચ ''ચિત્ત''ન્તિ વિઞ્ઞાણં વેદિતબ્બં, તદેવ વિઞ્ઞાણં **ચિત્તં** નામ. ચેતસિકરૂપનિબ્બાનાનિ **નો ચિત્તા** નામ. ચિત્તદુકં.

અવિપ્પયોગવસેન ચેતસિ નિયુત્તા **ચેતસિકા**, ફસ્સાદયો દ્વિપઞ્ઞાસ ધમ્મા. ચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ **અચેતસિકા** નામ. ચેતસિકદુકં.

ચેતસિકા એવ **ચિત્તસમ્પયુત્તા** નામ. રૂપનિબ્બાનાનિ **ચિત્તવિપ્પયુત્તા** નામ, ઇધ પન ચિત્તં ન વત્તબ્બં. ચિત્તસમ્પયુત્તદુકં.

નિરન્તરભાવૂપગમનતાય ઉપ્પાદતો યાવ ભઙ્ગાચિત્તેન સંસટ્ઠાતિ **ચિત્તસંસટ્ઠા**. એકતો વત્તમાનાપિ નિરન્તરભાવં અનુપગમનતાય ચિત્તેન વિસંસટ્ઠાતિ **ચિત્તવિસંસટ્ઠા**. સેસં અનન્તરદુકસદિસમેવ. ચિત્તસંસટ્ઠદુકં.

સમુટ્ઠહન્તિ એતેનાતિ સમુટ્ઠાનં, ચિત્તં સમુટ્ઠાનં એતેસન્તિ **ચિત્તસમુટ્ઠાના**, ચેતસિકાનિ ચેવ ચિત્તજરૂપકલાપા ચ . ચિત્તં, પન અચિત્તજરૂપકલાપા, નિબ્બાનઞ્ચ **નો ચિત્તસમુટ્ઠાના** નામ. ચિત્તસમુટ્ઠાનદુકં.

સહ ભવન્તીતિ સહભુનો, ચિત્તેન સહભુનો **ચિત્તસહભુનો**, ચેતસિકાનિ ચેવ કાયવચીવિઞ્ઞત્તિયો ચ. ચિત્તં, પન વિઞ્ઞત્તિવજ્જિતરૂપનિબ્બાનાનિ ચ **નો ચિત્તસહભુનો** નામ. ચિત્તસહભુદુકં.

અનુપરિવત્તન્તીતિ અનુપરિવત્તિનો, કિં અનુપરિવત્તન્તિ? ચિત્તં, ચિત્તસ્સ અનુપરિવત્તિનો **ચિત્તાનુપરિવત્તિનો**. સેસં અનન્તરદુકસદિસમેવ. ચિત્તાનુપરિવત્તિદુકં.

ઇતો પરે પન તયો દુકા ચેતસિકદુકસદિસાવ, કેવલં પદત્થમત્તમેવ વિસેસો. તત્થ ચિત્તસંસટ્ઠા ચ તે ચિત્તસમુટ્ઠાના એવ ચાતિ **ચિત્તસંસટ્ઠસમુટ્ઠાના**. ચિત્તસંસટ્ઠા ચ તે ચિત્તસમુટ્ઠાના ચ ચિત્તસહભુનો એવ ચાતિ **ચિત્તસંસટ્ઠસમુટ્ઠાનસહભુનો**, ચિત્તસંસટ્ઠા ચ તે ચિત્તસમુટ્ઠાના ચ ચિત્તાનુપરિવત્તિનો એવ ચાતિ **ચિત્તસંસટ્ઠસમુટ્ઠાનાનુપરિવત્તિનો**. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

તદનન્તરે પન અજ્ઝત્તિકદુકે અજ્ઝત્તજ્ઝત્તં અજ્ઝત્તત્તિકે વુત્તવસેન અજ્ઝત્તાવ **અજ્ઝત્તિકા**. પસાદરૂપચિત્તસઙ્ખાતાનિ છ અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાનિ. તતો બહિભૂતા **બાહિરા**. સેસરૂપચેતસિકનિબ્બાનપઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતાનિ છ બાહિરાયતનાનિ, ઇધ પન પઞ્ઞત્તિયોપિ લબ્ભન્તિ. અજ્ઝત્તિકદુકં.

ઉપાદિયન્તેવ ભૂતાનિ, ન ભૂતા વિય ઉપાદિયન્તીતિ **ઉપાદા**, ચતુવીસતિ ઉપાદારૂપાનિ એવ. ન ઉપાદિયન્તીતિ **નો ઉપાદા**, ચતુમહાભૂતચિત્તચેતસિકનિબ્બાનાનિ. ઉપાદાદુકં.

દ્વત્તિંસ લોકિયવિપાકચિત્તાનિ, કમ્મજરૂપઞ્ચ **ઉપાદિન્ના** નામ. સેસલોકિયલોકુત્તરાનિ, નિબ્બાનઞ્ચ **અનુપાદિન્ના** નામ . સેસં ઉપાદિન્નુપાદાનિયત્તિકે વુત્તાનુસારેન ઞાતબ્બં. ઉપાદિન્નદુકં.

મહન્તરદુકા નિટ્ઠિતા.

ઉપાદાનગોચ્છકેભુસં આદિયન્તીતિ **ઉપાદાના**, દળ્હગ્ગાહં ગણ્હન્તીતિ અત્થો. દળ્હત્થો હિ એત્થ ઉપ-સદ્દો ''ઉપાયાસો''તિઆદીસુ વિય. તતો અઞ્ઞે **નો ઉપાદાના**. તત્થ કામુપાદાનં દિટ્ઠુપાદાનં સીલબ્બતુપાદાનં અત્તવાદુપાદાનન્તિ ઇમે ઉપાદાના નામ. તત્થ વત્થુકામેસુ ઉપ્પન્નો કિલેસકામોવ વુત્તનયેન

ઉપાદાનન્તિ **કામુપાદાનં**. એવં સેસેસુપિ. તત્થ વીસતિવત્થુકા સક્કાયદિટ્ઠિ **અત્તવાદુપાદાનં** નામ. સેસાનિ પુબ્બે વુત્તાનેવ. પચ્છિમાનિ પનેત્થ તીણિ ઉપાદાનાનિ તથાપવત્તદિટ્ઠિ એવ. તાનિ ચ પઠમેન મગ્ગેન પહીયન્તિ, કામુપાદાનં ચતૂહિપિ . ઇમે ચ સભાવતો દ્વે ધમ્મા વિભાગતો ચતુરુપાદાના નામ જાતા. ઇમે પન ઠપેત્વા સેસા સબ્બે ધમ્મા **નો ઉપાદાના** નામ. ઉપાદાનદુકં પઠમં.

ઉપાદાનિયદુકો સંયોજનિયદુકસદિસોવ. દુતિયં.

અટ્ઠલોભસહગતચિત્તાનિ, તંસમ્પયુત્તેસુ દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તલોભં ઠપેત્વા સેસા ચ **ઉપાદાનસમ્પયુત્તા** નામ. દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તલોભદોસમોહમૂલાનિ, કુસલાબ્યાકતાનિ ચ ચિત્તાનિ, રૂપનિબ્બાનાનિ ચ **ઉપાદાનવિપ્પયુત્તા** નામ. ચેતસિકેસુ પન દિટ્ઠિમાના ઉપાદાનસમ્પયુત્તાવ, દોસઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચવિચિકિચ્છા, કુસલાબ્યાકતા ચ ઉપાદાનવિપ્પયુત્તા એવ. સેસા દુવિધાપિ હોન્તિ. તતિયં.

ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ **ઉપાદાના ચેવ ઉપાદાનિયા ચ** નામ. તદવસેસા લોકિયા **ઉપાદાનિયા ચેવ નો ચ ઉપાદાના** નામ. ઇધ પન લોકુત્તરા ન વત્તબ્બા. સેસં વુત્તનયમેવ. ચતુત્થં.

પઞ્ચમછટ્ઠદુકા પાઠતો ગન્થગોચ્છકે પઞ્ચમછટ્ઠદુકસદિસાવ, કેવલં પઞ્ચમદુકે ‘‘ચેતસિકેસુ માનો ઉપાદાનસમ્પયુત્તો ચેવ નો ચ ઉપાદાનો એવ, મોહાહિરિકાનોત્તપ્પઉદ્ધચ્ચથિનમિદ્ધાનિ તિજાતિકાનિ તથા ચ ન વત્તબ્બા ચા’’તિ ઇદઞ્ચ, છટ્ઠદુકે ‘‘ચેતસિકેસુ દોસઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચવિચિકિચ્છા અપ્પમઞ્ઞા ઉપાદાનવિપ્પયુત્તા ઉપાદાનિયા એવ, મોહાહિરિકાનોત્તપ્પઉદ્ધચ્ચલોભથિનમિદ્ધાનિ તથા ચ ન વત્તબ્બાનિ ચા’’તિ એત્તકમેવ પાઠતો વિસેસો, અત્થતો પન નામમત્તકોવ વિસેસો. સેસો સુવિઞ્ઞેય્યોવ. પઞ્ચમછટ્ઠાનિ.

ઉપાદાનગોચ્છકં નિટ્ઠિતં.

કિલેસગોચ્છકે સંકિલિટ્ઠત્તિકે વુત્તનયેન પદત્થો વેદિતબ્બો. લોભો દોસો મોહો માનો દિટ્ઠિ વિચિકિચ્છા થિનં ઉદ્ધચ્ચં અહિરિકં અનોત્તપ્પન્તિ ઇમે દસ ધમ્મા **કિલેસા** નામ. ઇમે ચ વુત્તત્થા એવ, ઇધ પન લોભો, હેતુગન્થનીવરણઉપાદાનગોચ્છકેસુ લોભો ચ નિપ્પદેસતો ચતુમગ્ગવજ્ઝોપિ એકેનેવ કોટ્ઠાસેન ઠિતો, સેસગોચ્છકેસુ સો સબ્બોપિ લોભો ‘‘કામાસવો ભવાસવો’’તિઆદિના દ્વે દ્વે કોટ્ઠાસા હુત્વા ઠિતો, ઇમિના પન અટ્ઠકથાવચનેનાપિ ભવાસવાદિબ્યતિરિત્તો સબ્બો ચતુમગ્ગવજ્ઝોપિ રાગો કામાસવાદીસુ સઙ્ગહિતો. કામચ્છન્દનીવરણં પન ભવરાગોપિ ન પઞ્ચકામગુણિકરાગમત્તોવાતિ પઞ્ઞાયતિ, ‘‘આરુપ્પે કામચ્છન્દનીવરણં પટિચ્ચ થિનમિદ્ધનીવરણ’’ન્તિઆદિપાળિતો (પટ્ઠા॰ ૩.૮.૮) ચેતં દટ્ઠબ્બં પઞ્ચકામગુણિકરાગસ્સ રૂપારૂપભૂમીસુ અનુપ્પજ્જનતો. ઇમેસુ ચ કિલેસેસુ દિટ્ઠિવિચિકિચ્છા પઠમેન મગ્ગેન પહીયન્તિ, દોસો તતિયેન, લોભાદયો ચતૂહિપિ. ઇમે પન દસ ધમ્મે ઠપેત્વા સેસા **નો કિલેસા** નામ. કિલેસદુકં પઠમં.

સંકિલેસિકદુકો સાસવદુકસદિસોવ. દુતિયં.

સંકિલિટ્ઠદુકો, કિલેસસમ્પયુત્તદુકો ચાતિ દ્વેપિ સમાનત્થાવ. તે ચ નીવરણગોચ્છકે તતિયદુકસદિસાવ. તતિયચતુત્થાનિ.

દસ કિલેસા **કિલેસા ચેવ સંકિલેસિકા ચ** નામ. સેસા લોકિયધમ્મા **સંકિલેસિકા ચેવ નો ચ કિલેસા** નામ. ઇધ પન લોકુત્તરા ન વત્તબ્બા. સેસં નીવરણગોચ્છકે ચતુત્થદુકસદિસમેવ. પઞ્ચમં.

છટ્ઠસત્તમદુકાનિપિ અઞ્ઞમઞ્ઞં સમાનત્થાનેવ. તાનિ છટ્ઠસત્તમાનિ નીવરણગોચ્છકે યથાક્કમં પાઠતો પઞ્ચમછટ્ઠદુકસદિસાનિ, અત્થતો પન નામમત્તકોવ વિસેસો. સેસો સુવિઞ્ઞેય્યો. છટ્ઠસત્તમઅટ્ઠમાનિ.

કિલેસગોચ્છકં નિટ્ઠિતં.

પિટ્ઠિદુકેસુ આદિતો ચત્તારો દુકા દસ્સનેનપહાતબ્બત્તિકે, દસ્સનેનપહાતબ્બહેતુકે ચ વુત્તનયેન વેદિતબ્બા. કેવલં પન તત્થ પઠમત્તિકે વુત્તેસુ દસ્સનેનપહાતબ્બે ધમ્મે ઠપેત્વા સેસા ઇધ પઠમદુકસ્સ દુતિયપદે દસ્સનેનપહાતબ્બેસુ પવિસન્તિ, ભાવનાયપહાતબ્બે ઠપેત્વા સેસા ઇધ દુતિયદુકે નભાવનાયપહાતબ્બેસુ પવિસન્તિ. તત્થ ચ દુતિયત્તિકે વુત્તેસુ દસ્સનેનપહાતબ્બહેતુકે ઠપેત્વા સેસા ઇધ તતિયદુકે નદસ્સનેનપહાતબ્બહેતુકે, ભાવનાયપહાતબ્બહેતુકે ચ ઠપેત્વા સેસા ઇધ ચતુત્થદુકે નભાવનાયપહાતબ્બહેતુકેસુ પવિસન્તિ.

પદત્થો ચ દસ્સનેન પહાતબ્બો હેતુ એતેસં અત્થીતિ **દસ્સનેનપહાતબ્બહેતુકા**. એવં ભાવનાયપહાતબ્બહેતુકાતિ એત્થાપિ અત્થો વેદિતબ્બો. એવં હિ સતિ અહેતુકાનં અગ્ગહણં સિયાતિ એત્તકમેવ વિસેસો. તિકદ્વયમેવ હિ ભગવા દેસનાવિલાસેન ચત્તારો દુકે કત્વા દેસેસિ. સેસં તાદિસમેવ. ચત્તારો દુકા નિટ્ઠિતા.

પઞ્ચપઞ્ઞાસસવિતક્કચિત્તેસુ વિતક્કવિરહિતા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા **સવિતક્કા** નામ. વિતક્કો, પન સેસચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ ચ **અવિતક્કા** નામ. પઞ્ચમં.

છસટ્ઠિયા સવિચારચિત્તેસુ વિચારવિરહિતા ધમ્મા **સવિચારા** નામ. વિચારો, પન સેસચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ ચ **અવિચારા** નામ. સેસં ઇધ, અનન્તરે વુત્તદુકે ચ વિતક્કત્તિકે વુત્તાનુસારેન ઞાતબ્બં. છટ્ઠં.

ઇતો પરેસુ સપ્પીતિકદુકો, પીતિસહગતદુકો ચ સમાનત્થાવ, તે ચ સુખસહગતઉપેક્ખાસહગતદુકા ચાતિ ચત્તારોપિ દુકા પીતિત્તિકે વુત્તનયાવ. કેવલં પનેતેસં દુકાનં પઠમં પદં તત્થ પવિસતિ, પીતિત્તિકે ઇતરીતરપદદ્વયસઙ્ગહિતા, અસઙ્ગહિતા ચ સબ્બે અત્થા હેટ્ઠા વુત્તનયેનેત્થ દુકાનં દુતિયપદેસુ અત્થતો સઙ્ગહિતા, ઇમે ચ નિપ્પદેસદુકાતિ અયમેવ વિસેસો. સત્તમઅટ્ઠમનવમદસમા.

તદનન્તરેસુ **કામાવચરા**તિ એત્થ ''હેટ્ઠતો અવીચિનિરયં પરિયન્તં કરિત્વા ઉપરિતો પરનિમ્મિતવસવત્તી દેવે અન્તો કરિત્વા યં તસ્મિં અન્તરે એત્થાવચરા એત્થ પરિયાપન્ના''તિ એવં (ધ॰ સ॰ ૧૨૮૭) **પાળિયં** પરિચ્છિન્નાનં ચતુન્નં અપાયાનં, મનુસ્સાનં, છન્નં દેવલોકાનઞ્ચ વસેન ઓકાસતો એકાદસવિધો કામભવો ''કામો''તિ વુચ્ચતિ ઉત્તરપદલોપેન યથા ''રૂપૂપપત્તિયા''તિઆદીસુ રૂપભવો ''રૂપ''ન્તિ. તસ્મિં કામે અવચરન્તિ પવત્તન્તીતિ **કામાવચરા**. યેભુય્યતો ચેતં વુત્તં રૂપારૂપેસુ ચેતેસઞ્ચ ઇધ પવત્તિતો ''થલચરા''તિઆદીસુ વિય. કામભવસઙ્ખાતે વા કામે પટિસન્ધિં અવચારેન્તીતિપિ **કામાવચરા**, કુસલાકુસલાનિ . ઉદ્ધચ્ચસહગતચિત્તં પન અબ્યાકતચિત્તસદિસં. તદાયત્તતાય, આરમ્મણકરણવસેન વા કિલેસકામો એત્થ અવચરતીતિપિ કામાવચરં. કામઞ્ચેસ રૂપારૂપાવચરધમ્મેસુપિ અવચરતિ, રુળ્હિતો પન ''વદતીતિ વચ્છો''તિઆદીસુ વિય ઇમે એવ ''કામાવચરા''તિ વુચ્ચન્તિ. અપિચ કામતણ્હા રૂપતણ્હા અરૂપતણ્હાતિ એત્થ વુત્તકામતણ્હાસઙ્ખાતો કામો એત્થ અવચરતીતિપિ **કામાવચરા**. એવં બ્રહ્માનં વિમાનાભરણાદીસુ છન્દરાગસ્સાપિ કામતણ્હાભાવો સિદ્ધો, રૂપતણ્હાવિસયાનમ્પિ ચ બ્રહ્માનં કમ્મજરૂપાદીનં કામતણ્હાયપિ વિસયતાય કામાવચરતા સિદ્ધા હોતિ. ન રૂપારૂપાવચરાનં તદભાવતો તદઞ્ઞે **ન કામાવચરા**. ઇમિના નયેન રૂપાવચરાદિદુકાનમ્પિ પદત્થો યથારહં ઞાતબ્બો. તત્થ ચતુપઞ્ઞાસ કામાવચરચિત્તાનિ, સબ્બઞ્ચ રૂપં કામાવચરા નામ. સેસચિત્તનિબ્બાનાનિ ન કામાવચરા નામ. ચેતસિકેસુ વત્તબ્બં પરિયાપન્નદુકે એવ આવિ ભવિસ્સતિ. એકાદસમં.

પન્નરસ રૂપાવચરચિત્તાનિ **રૂપાવચરા** નામ. સેસચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ **ન રૂપાવચરા** નામ. દ્વાદસમં.

દ્વાદસ અરૂપાવચરચિત્તાનિ **અરૂપાવચરા** નામ. સેસચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ **ન અરૂપાવચરા** નામ. તેરસમં.

તેભૂમકવટ્ટે પરિયાપન્ના અન્તોગધાતિ **પરિયાપન્ના**, લોકિયધમ્માવ. તત્થ ન પરિયાપન્નાતિ **અપરિયાપન્ના**, લોકુત્તરા. ચેતસિકેસુ પન કામાવચરાદિદુકાનં ચતુન્નમ્પિ સાધારણો વિનિચ્છયો એવં વેદિતબ્બો – અકુસલચેતસિકા કામાવચરાવ, અપ્પમઞ્ઞા કામરૂપાવચરા, વિરતિયો પન કામાવચરપરિયાપન્ના, વિતક્કવિચારપીતિયો પન કામરૂપાવચરપરિયાપન્ના, સેસા ચતુભૂમકાતિ. ચુદ્દસમં.

વટ્ટમૂલં છિન્દન્તા નિબ્બાનં આરમ્મણં કત્વા વટ્ટતો નીયન્તીતિ **નિય્યાનિકા**, ચત્તારિ લોકુત્તરમગ્ગચિત્તાનિ. ઇમિના લક્ખણેન ન નિય્યન્તીતિ **અનિય્યાનિકા**, સેસચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. પઞ્ચદસમં.

ચુતિયા વા અત્તનો વા પવત્તિયા અનન્તરં ફલદાને નિયતત્તા **નિયતા**, મિચ્છત્તનિયતા, સમ્મત્તનિયતા ચ. તથા અનિયતત્તા **અનિયતા**, સેસધમ્મા. સેસં વુત્તનયમેવ. સોળસમં.

અઞ્ઞે ધમ્મે ઉત્તરન્તિ અતિક્કમન્તીતિ ઉત્તરા, અત્તાનં ઉત્તરિતું સમત્થેહિ સહ ઉત્તરેહીતિ **સઉત્તરા**, લોકિયાવ. નત્થિ એતેસં ઉત્તરાતિ **અનુત્તરા**, લોકુત્તરા. સત્તરસમં.

રણન્તિ કન્દન્તિ એતેહીતિ રણા, યેહિ અભિભૂતા સત્તા નાનપ્પકારતો પરિદેવન્તિ, તેસં અકુસલમૂલાનં એતં અધિવચનં, તેહિ સમ્પયોગવસેન, પહાનેકટ્ઠતાવસેન ચ સહ રણેહીતિ **સરણા**. એતેનાકારેન નત્થિ એતેસં રણાતિ **અરણા**.

તત્થ દ્વાદસ અકુસલચિત્તાનિ સરણા નામ. સરણધમ્મેસુ ચેત્થ લોભદોસમોહા રણા ચેવ સરણા ચ, તેસુ લોભદોસા મોહેનેવ સમ્પયોગતો સરણા, તથા વિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચસહગતચિત્તં, તંસમ્પયુત્તા ચ. મોહો પન તેસુ સમ્પયોગતો સરણો, દિટ્ઠિસમ્પયુત્તરાગેન, પન ભવરાગેન ચ રણભૂતેન પહાનેકટ્ઠતાવસેનેવ સરણો . લોભદોસમોહમૂલસમ્પયુત્તેસુ પન મોહો લોભેન ચેવ દોસેન ચ, સેસા લોભમોહેન ચેવ દોસમોહેન ચ સમ્પયોગતો સરણાતિ વેદિતબ્બા. સબ્બાનિ કુસલાબ્યાકતચિત્તાનિ, રૂપનિબ્બાનાનિ ચ અરણા નામ. ચેતસિકેસુ પન અકુસલા સરણાવ, કુસલાબ્યાકતા અરણાવ, તિજાતિકા પન દ્વિધાપિ હોન્તીતિ. અટ્ઠારસમં.

પિટ્ઠિદુકા નિટ્ઠિતા.

અભિધમ્મદુકમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સુત્તન્તિકદુકમાતિકત્થવણ્ણના

સુત્તન્તિકદુકેસુ વેદેતિ, વિવિધેન વા આકારેન જાનાતીતિ વિજ્જા, વિપસ્સનાઞાણમનોમયિદ્ધિછઅભિઞ્ઞાવસપ્પવત્તા પઞ્ઞા, તસ્મિં વિજ્જાભાગે વિજ્જાકોટ્ઠાસે વિજ્જાસભાવે વત્તન્તીતિ **વિજ્જાભાગિનો**. તા એવ વિજ્જા, તં વા વિજ્જં સમ્પયોગવસેન ભજન્તીતિપિ **વિજ્જાભાગિનો**, અટ્ઠવિધવિજ્જાસમ્પયુત્તધમ્મા. તાસુ યા કાચિ એકા વિજ્જા વિજ્જા, સેસા વિજ્જાભાગિનોતિ એવં વિજ્જાપિ વિજ્જાસમ્પયુત્તધમ્માપિ વિજ્જાભાગિનોત્વેવ

વેદિતબ્બા, ઇધ પન વિજ્જાસમ્પયુત્તા ધમ્માવ અધિપ્પેતા. ન વિજાનાતીતિ અવિજ્જા, ચતુસચ્ચચ્છાદકવસેન ચતુબ્બિધો મોહો, તસ્મિં અવિજ્જાભાગે અવિજ્જાકોટ્ઠાસે અવિજ્જાસભાવે વત્તન્તીતિ **અવિજ્જાભાગિનો**. તા એવ અવિજ્જા, તં વા અવિજ્જં સમ્પયોગવસેન ભજન્તીતિપિ **અવિજ્જાભાગિનો**, અવિજ્જાસમ્પયુત્તધમ્મા. એવં અવિજ્જાપિ અવિજ્જાસમ્પયુત્તધમ્માપિ અવિજ્જાભાગિનોત્વેવ વેદિતબ્બા, ઇધ પન અવિજ્જાસમ્પયુત્તધમ્માવ અધિપ્પેતા.

તત્થ અરહત્તમગ્ગચિત્તં, પઞ્ઞાવિરહિતતંસમ્પયુત્તા ચ વિજ્જાભાગિનો ચ ઞાણસમ્પયુત્તકામાવચરજવનાનિ, ઞાણવિરહિતતંસમ્પયુત્તા ચ વિપસ્સનાભાવેન પવત્તિયં વિજ્જાભાગિનો, અઞ્ઞદા ન વત્તબ્બા. રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનિકજવનચિત્તાનિ, પઞ્ઞાવિરહિતતંસમ્પયુત્તા ચ મનોમયિદ્ધિભાવેન ચ પઞ્ચાભિઞ્ઞાભાવેન ચ પવત્તિયં વિજ્જાભાગિનો, અઞ્ઞદા ન વત્તબ્બા. તત્થ દ્વાદસાકુસલચિત્તાનિ, અવિજ્જાવિરહિતતંસમ્પયુત્તા ચ અવિજ્જાભાગિનોવ, ઇધ પન અવિજ્જા, સેસચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ ચ ન વત્તબ્બાવ. ચેતસિકેસુ પન મોહઅપ્પમઞ્ઞા ન વત્તબ્બાવ, સેસા કુસલાબ્યાકતા સિયા વિજ્જાભાગિનો, સિયા ન વત્તબ્બા, તિજાતિકા દ્વિધાપિ ન વત્તબ્બા ચ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. પઠમં.

પુન અનજ્ઝોત્થરણવસેન કિલેસન્ધકારં વિદ્ધંસેતું અસમત્થતાય વિજ્જુ ઉપમા એતેસન્તિ **વિજ્જૂપમા**, આદિતો તીસુ મગ્ગેસુ ઞાણંવ. નિસ્સેસં વિદ્ધંસનસમત્થતાય વજિરં ઉપમા એતેસન્તિ **વજિરૂપમા**, અરહત્તમગ્ગે ઞાણં. યથા હિ મેઘન્ધકારે મગ્ગપટિપન્નસ્સ પટિચ્છાદનઅન્ધકારં વિધમિત્વા વિજ્જુયા ઉપ્પન્નક્ખણે ચાતુદિસા મગ્ગા પાકટા હોન્તિ, વિજ્જુયા નિરુદ્ધાય પુન અન્ધકારો ઓત્થરિત્વા મગ્ગં પટિચ્છાદેતિ, એવં વિપસ્સનાયાનિકસ્સ યથાસકં સચ્ચચ્છાદકકિલેસન્ધકારં વિધમિત્વા તીસુ મગ્ગેસુ યથાક્કમં ઉપ્પન્નેસુ ચત્તારિ સચ્ચાનિ પાકટાનિ હોન્તિ, તેસુ નિરુદ્ધેસુ પુન અવસિટ્ઠકિલેસન્ધકારો ચતુસચ્ચં પટિચ્છાદેતિ, તસ્મા તીસુ મગ્ગેસુ પઞ્ઞા વિજ્જૂપમા વુત્તા. યથા પન વજિરસ્સ અભેજ્જો પાસાણો નામ નત્થિ, તઞ્ચ નિસ્સેસતો વજિરં ખેપેતિ, વજિરેન ચ ગતમગ્ગે પાસાણસ્સ પુન પાકતિકભાવો નત્થિ, એવં અરહત્તમગ્ગઞાણસ્સ અવજ્ઝકિલેસો નામ નત્થિ, તઞ્ચ નિસ્સેસતો અરહત્તમગ્ગઞાણં ખેપેતિ, તેન ચ ખેપિતે કિલેસે અવસિટ્ઠકિલેસાભાવતો તસ્સ પુન પચ્ચુદાવત્તનં નામ નત્થિ, તસ્મા ચતુત્થમગ્ગે પઞ્ઞા વજિરૂપમા વુત્તા. પઞ્ઞા એવ હેત્થ સિયા વિજ્જૂપમા, સિયા ન વત્તબ્બા ચ હોતિ. સેસચેતસિકચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ પન સબ્બાનિ ન વત્તબ્બાનેવ. દુતિયં.

બાલેસુ ઠિતત્તા, યત્થ ઠિતા તદુપચારેન **બાલા**, બાલકરત્તા વા **બાલા**, દ્વાદસાકુસલચિત્તાનિ. ઇધ પન અહિરિકઞ્ચ અનોત્તપ્પઞ્ચ બાલા નામ. પણ્ડિતેસુ ઠિતત્તા **પણ્ડિતા**, પણ્ડિતકરત્તા વા **પણ્ડિતા**, એકવીસતિ કુસલચિત્તાનિ. ઇધ પન હિરી ચ ઓત્તપ્પઞ્ચ પણ્ડિતા નામ. સેસચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ ન વત્તબ્બાનિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. તતિયં.

કણ્હાતિ કાળકા, ચિત્તસ્સ અપભસ્સરભાવકરણા. **સુક્કા**તિ ઓદાતા, પભસ્સરભાવકરણા. સેસં સબ્બં બાલદુકસદિસમેવ. ચતુત્થં.

ઇધ ચેવ સમ્પરાયે ચ તપેન્તીતિ **તપનીયા**. ન તપનીયા **અતપનીયા**. સેસં બાલદુકસદિસમેવ. પઞ્ચમં.

''સિરિવડ્ઢકો ધનવડ્ઢકો''તિઆદયો વિય વચનમત્તમેવ અધિકારં કત્વા પવત્તા **અધિવચના** નામ. નામધેય્યન્તિ તેસં તેસં ધમ્માનં નામાનિ. તાનિ ચતુબ્બિધાનિ સામઞ્ઞનામં ગુણનામં કિત્તિમનામં ઓપપાતિકનામન્તિ. તત્થ પઠમકપ્પિકેસુ મહાજનેન સમ્મન્નિત્વા ઠપિતત્તા ''મહાસમ્મતો''તિ રઞ્ઞો નામન્તિ એવરૂપં **સામઞ્ઞનામં** નામ. ''ધમ્મકથિકો પંસુકૂલિકો કાળો રસ્સો''તિ એવરૂપં ગુણતો આગતં, ''ભગવા અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો''તિઆદીનિપિ તથાગતસ્સ અનેકાનિ નામસતાનિ **ગુણનામં** નામ. યં પન જાતસ્સ કુમારસ્સ ઞાતકા કપ્પેત્વા પકપ્પેત્વા ''અયં અસુકો નામા''તિ નામં કરોન્તિ, ઇદં **કિત્તિમનામં** નામ. યા પન પુરિમપઞ્ઞત્તિ અપરપઞ્ઞત્તિયં નિપતતિ, સેય્યથિદં – પુરિમકપ્પેપિ ચન્દો ચન્દો એવ, એતરહિપિ અનાગતેપિ ચન્દો એવ. તથા ''સૂરિયો સમુદ્દો પથવી રૂપં વેદના સઞ્ઞા સઙ્ખારા વિઞ્ઞાણં નિબ્બાન''ન્તિએવમાદિ **ઓપપાતિકનામં** નામ. તાનિ પુન વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ વિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ અવિજ્જમાનેનવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ વિજ્જમાનેનવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ અવિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તીતિ એવં નામપઞ્ઞત્તિવસેન છબ્બિધાનિ હોન્તિ.

તત્થ પરમત્થતો ઉપલબ્ભમાના યથાવુત્તદ્વાસત્તતિવિધા નામરૂપધમ્મા વિજ્જમાના નામ, તેસં પકારેહિ ઞાપનતો પઞ્ઞત્તિ **વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** નામ, ''ચિત્તં ફસ્સો પથવી રૂપં નિબ્બાન''ન્તિઆદયો પરમત્થવાચકા સદ્દા. ઉપાદિન્નનામરૂપધમ્મે પન ઉપાદાય પઞ્ઞત્તા સત્તપુગ્ગલઇત્થિપુરિસદેવમનુસ્સતિરચ્છાનાદિભેદા, અનુપાદિન્નરૂપધમ્મે ઉપાદાય પઞ્ઞત્તા ભૂમિપબ્બતરુક્ખસકટચન્દસૂરિયનક્ખત્તદિસાકાલકસિણાદિભેદા ચ પરમત્થતો અનુપલબ્ભમાના અવિજ્જમાના નામ, તેસં પઞ્ઞત્તિ **અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. તથા ''અત્તા ભૂમી''તિઆદયો અત્થપઞ્ઞત્તિવાચકા સદ્દા ચ ચિત્તસન્તતિવણ્ણુપગન્તિઆદિ વિજ્જમાનત્થવાચકા સદ્દા **વિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. ''પુરિસસ્સ ચિત્તં, મેઘવણ્ણો''તિઆદીસુ **અવિજ્જમાનેનવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. ''ચિત્તલહુતા પથવીગન્ધો''તિઆદિ **વિજ્જમાનેનવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. ''મનુસ્સસરીરં રુક્ખસાખા''તિઆદિ **અવિજ્જમાનેનઅવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. એવં છબ્બિધાપિ ચેતા અધિપ્પાયં વિઞ્ઞાપેતુકામતાચિત્તસમુટ્ઠાપિતસવિઞ્ઞત્તિસદ્દાનુસારેન ઞાતસઙ્કેતસ્સ સોતવિઞ્ઞાણવીથિઅનન્તરં ઉપ્પન્નેહિ મનોદ્વારિકવિઞ્ઞાણેહિ ''ઇમસ્સેદં નામ''ન્તિ અનેકસદ્દેસુ એકત્તમારોપેત્વા વવત્થાપિતા અત્થાભિમુખં નમનતો પકારેહિ અત્થસ્સ ઞાપનતો ''નામપઞ્ઞત્તી''તિ વુચ્ચન્તિ, તેસં અધિવચનાનં પથા અત્થા **અધિવચનપથા**, સમ્મુતિપરમત્થભેદા સબ્બે ધમ્મા સદ્દવચનીયસભાવા. છટ્ઠં.

ઇતો પરં દ્વે દુકા અધિવચનદુકસદિસાવ, કેવલં પદત્થમત્તમેવ વિસેસો. તત્થ અભિસઙ્ખરોન્તીતિ સઙ્ખારાતિ એવં નિદ્ધારેત્વા સહેતુકં કત્વા વુચ્ચમાના **નિરુત્તિ** નામ, ''તક્કો વિતક્કો સઙ્કપ્પો''તિ એવં તેન તેન પકારેન ઞાપનતો પઞ્ઞત્તિ નામ, યથાવુત્તનામપઞ્ઞત્તિયોવ. ન હિ અધિવચનનિરુત્તિપઞ્ઞત્તીસુ અત્થતો કોચિપિ ભેદો અત્થિ, નિબ્બત્તિનિમિત્તભેદદસ્સનત્થં પન નેસં વિભાગેન પદત્થો દસ્સિતો. ઇમેસુ ચ તીસુ દુકેસુ પઞ્ઞત્તિસહિતા સબ્બે ધમ્મા

લબ્ભન્તિ, અનન્તરે નામરૂપદુકે પઞ્ઞત્તિરહિતાતિ ઇમે ચત્તારો દુકા ઇમેસુ સુત્તન્તિકદુકેસુ નિપ્પદેસા, સેસા પન અટ્ઠતિંસાપિ સપ્પદેસાતિ વેદિતબ્બા. સત્તમટ્ઠમાનિ.

નામકરણટ્ઠેન, નમનટ્ઠેન, નામનટ્ઠેન ચ **નામં**, અરૂપક્ખન્ધનિબ્બાનાનિ. તાનિ હિ સબ્બદાપિ વેદના સઞ્ઞા સઙ્ખારા વિઞ્ઞાણં નિબ્બાનન્તિ ઓપપાતિકનામવસેન અત્તનો નામં કરોન્તાવ પવત્તન્તિ ચન્દસૂરિયાદયો વિય. ન હિ તેસં સામઞ્ઞગુણકિત્તિમવસેન નામકરણકિચ્ચં અત્થીતિ. એવં નામકરણટ્ઠેન નામં વેદિતબ્બં. આરમ્મણાભિમુખં પન નમનટ્ઠેન, અઞ્ઞમઞ્ઞં તત્થ નામનટ્ઠેન ચ ચત્તારો અરૂપક્ખન્ધાવ **નામં**. નિબ્બાનં પન આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયતાય અત્તનિ અનવજ્જધમ્માનં નામનટ્ઠેનેવ નામં વેદિતબ્બં. રુપ્પનટ્ઠેન **રૂપં**, રૂપક્ખન્ધો. નવમં.

અવિજ્જાતિ દુક્ખાદિપટિચ્છાદકો સબ્બો મોહો. **ભવતણ્હા**તિ ભવપત્થનાવસેન પવત્તો લોભો. તથા અપ્પવત્તો પનેત્થ લોભો, સેસચેતસિકચિત્તરૂપનિબ્બાનાનિ ચ ન વત્તબ્બાનિ. ઇતો પરં પન એવં નવત્તબ્બવિભાગં અદસ્સેત્વા પદત્થસરૂપમત્તમેવ દસ્સયિસ્સામ, દસ્સિતાવસેસા ન વત્તબ્બાતિ ગહેતબ્બા. દસમં.

ભવો વુચ્ચતિ સસ્સતં. ''ભવિસ્સતિ અત્તા ચ લોકો ચા''તિ સસ્સતવસેન ઉપ્પજ્જનકદિટ્ઠિ **ભવદિટ્ઠિ** નામ. વિભવો વુચ્ચતિ ઉચ્છેદો. ''ન ભવિસ્સતિ અત્તા ચ લોકો ચા''તિ ઉચ્છેદવસેન ઉપ્પજ્જનકદિટ્ઠિ **વિભવદિટ્ઠિ** નામ. ઉભયેનાપિ મિચ્છાદિટ્ઠિ ગહિતા. તથા અનન્તરેસુપિ તીસુ દુકેસુ. એકાદસમં.

ખન્ધપઞ્ચકં ''અત્તા ચ લોકો ચા''તિ ગહેત્વા ''સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચા''તિ પવત્તા દિટ્ઠિ **સસ્સતદિટ્ઠિ** નામ. તથા ''ઉચ્છિજ્જિસ્સતી''તિ પવત્તા દિટ્ઠિ **ઉચ્છેદદિટ્ઠિ** નામ. ''અન્તવા''તિ પવત્તા **અન્તવાદિટ્ઠિ** નામ. ''અનન્તવા''તિ પવત્તા **અનન્તવાદિટ્ઠિ** નામ. પુબ્બન્તં અનુગતા **બ્રહ્મજાલે** વુત્તનયેન અતીતકોટ્ઠાસં આરમ્મણં કત્વા પવત્તા અટ્ઠારસવિધા **પુબ્બન્તાનુદિટ્ઠિ** નામ. અપરન્તં અનુગતા તત્થેવ આગતનયેન અનાગતકોટ્ઠાસં આરમ્મણં કત્વા પવત્તા ચતુચત્તાલીસવિધા **અપરન્તાનુદિટ્ઠિ** નામ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન **બ્રહ્મજાલે** (દી॰ નિ॰ ૧.૨૮), **તદટ્ઠકથાય** (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૮) ચ વેદિતબ્બો. દ્વાદસમતેરસમચુદ્દસમાનિ.

અહિરિકદુકં, હિરિદુકઞ્ચ સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. પઞ્ચદસમસોળસમાનિ.

દુક્ખં વચો એતસ્મિં વિપ્પટિકૂલગાહિમ્હિ વિપચ્ચનીકસાતે અનાદરે પુગ્ગલેતિ દુબ્બચો, સહધમ્મિકં દસ્સેત્વા ઓવદિયમાને અનાદરકારકો પુગ્ગલો, તસ્સ કમ્મં દોવચસ્સં, તસ્સ ભાવો **દોવચસ્સતા**, અનાદરવસેન પવત્તા દ્વે પટિઘચિત્તા, તંસમ્પયુત્તા ચ. પાપા અસ્સદ્ધાદયો પુગ્ગલા એતસ્સ મિત્તાતિ પાપમિત્તો, તસ્સ ભાવો **પાપમિત્તતા**, પાપપુગ્ગલેસુ દળ્હભત્તિવસેન, કાયચિત્તેહિ તંસેવનાતન્નિન્નતાવસેન ચ પવત્તાનિ અટ્ઠ લોભચિત્તાનિ. સત્તરસમં.

સોવચસ્સતા , **કલ્યાણમિત્તતા** ચ વુત્તપટિપક્ખવસેન વેદિતબ્બા. અત્થતો પન તથાપવત્તાનિ સહેતુકકામાવચરકુસલકિરિયચિત્તાનિ. અટ્ઠારસમં.

પઞ્ચસુ, સત્તસુ વા આપત્તીસુ કુસલભાવો **આપત્તિકુસલતા**, સહ વત્થુના તાસં આપત્તીનં આપજ્જનપરિચ્છેદજાનનવસેન પવત્તા કામાવચરજવનપઞ્ઞા. આપત્તીહિ વુટ્ઠાને કુસલભાવો **આપત્તિવુટ્ઠાનકુસલતા**, વુટ્ઠાનવિધાનેન સદ્ધિં આપત્તિવુટ્ઠાનપરિચ્છેદજાનનવસેન પવત્તા યથાવુત્તચિત્તસમ્પયુત્તપઞ્ઞાવ. એકૂનવીસતિમં.

સમાપજ્જિતબ્બતો સમાપત્તિ, તાસુ લોકિયલોકુત્તરાસુ સવિતક્કસવિચારાદીસુ સમાપત્તીસુ કુસલતા **સમાપત્તિકુસલતા**, સહ પરિકમ્મેન અપ્પનાપરિચ્છેદજાનનવસેન પવત્તા પઞ્ઞા. સમાપત્તીહિ વુટ્ઠાને કુસલભાવો **સમાપત્તિવુટ્ઠાનકુસલતા**, યથાપરિચ્છિન્નકાલેયેવ તાહિ વુટ્ઠાનકપઞ્ઞા કામાવચરજવનપઞ્ઞાવ. વીસતિમં.

અટ્ઠારસસુ ધાતૂસુ કુસલભાવો **ધાતુકુસલતા**, સવનધારણપટિવેધપચ્ચવેક્ખણપઞ્ઞા. તાસઞ્ઞેવ ધાતૂનં મનસિકારે કુસલભાવો **મનસિકારકુસલતા**, તાસં સમ્મસનપટિવેધપચ્ચવેક્ખણપઞ્ઞા. એસ નયો **આયતનકુસલતાયપિ**. તત્થ હિ સવનધારણપચ્ચવેક્ખણા કામાવચરાવ, પટિવેધો લોકુત્તરોવ, સમ્મસનં કામાવચરલોકુત્તરં. અઞ્ઞમઞ્ઞં પટિચ્ચ સહિતં ફલં ઉપ્પાદેતીતિ પટિચ્ચસમુપ્પાદો, અવિજ્જાદીહિ નિદ્દિટ્ઠો પચ્ચયસમૂહો, તસ્મિં દ્વાદસઙ્ગે અનુલોમપટિચ્ચસમુપ્પાદે કુસલભાવો **પટિચ્ચસમુપ્પાદકુસલતા**, ''ઇમિના પચ્ચયેન ઇદં હોતી''તિ જાનનવસેન પવત્તા લોકિયજવનપઞ્ઞાવ. એકવીસતિમદ્વાવીસતિમાનિ.

તિટ્ઠતિ એત્થ ફલં તદાયત્તવુત્તિતાયાતિ ઠાનં, કારણં, તસ્મિં ઠાને કુસલતા **ઠાનકુસલતા**. ન ઠાને કુસલતા **અટ્ઠાનકુસલતા**. તેવીસતિમં.

ઉજુભાવો **અજ્જવો**. મુદુભાવો **મદ્દવો**. કાયચિત્તુજુકતામુદુકતાદ્વયં. ચતુવીસતિમં.

અધિવાસનસઙ્ખાતા ખમનં **ખન્તિ**, તથાપવત્તકામાવચરજવનાનિ. પાપતો સુટ્ઠુ ઓરતો વિરતોતિ સોરતો, તસ્સ ભાવો **સોરચ્ચં**. કાયવચીમનોસંવરસીલસઙ્ખાતાનિ લોકિયલોકુત્તરજવનાનિ. પઞ્ચવીસતિમં.

સમ્મોદકપિયવાદિતાસઙ્ખાતો સખિલભાવો **સાખલ્યં**, યથા પરેહિ સદ્ધિં અત્તનો છિદ્દં વિવરં ન હોતિ, એવં ધમ્મામિસેહિ પટિસન્થરણં પટિચ્છાદનં **પટિસન્થારો**. આગન્તુકસ્સ હિ પચ્ચુગ્ગમનપત્તચીવરપટિગ્ગહણઆસનદાનબીજનપાદધોવનમક્ખનાદિના, પાનીયેન આપુચ્છનેન, કાલે આગતસ્સ યાગુઆદીનં, વિકાલે પાનકાદીનઞ્ચ દાનેન, પુનદિવસે પિણ્ડાય ચરણટ્ઠાનદસ્સનપવેસનનિક્ખમનકાલારોચનાદિના ચ પબ્બજિતા, ગહટ્ઠાનઞ્ચ **વિનયે**

આગતનયેન યથાનુરૂપં આમિસપટિસન્થારો કાતબ્બો. આગન્તુકં પન ઉપસઙ્કમિત્વા ‘‘તુમ્હે કતરભાણકા’’તિ અપુચ્છિત્વા ‘‘આચરિયુપજ્ઝાયા વો કતરં ગન્થં વળઞ્જેન્તી’’તિ પુચ્છિત્વા તસ્સ વિસયે પઞ્હપુચ્છનેન સચે ન સક્કોતિ, સયં કથેત્વા દાનેન, ધમ્મકથનપઞ્હવિસ્સજ્જનકમ્મટ્ઠાનકથનકુક્કુચ્ચદિટ્ઠિવિનોદનાદિના, પરિવાસાદિવિનયકમ્મકરણેન, પબ્બાજનઉપસમ્પદાદિના ચ ધમ્મપટિસન્થારો કાતબ્બો. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારતો પનાયં સદ્ધિં આનિસંસદીપકવત્થૂહિ **અટ્ઠસાલિનિયં** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૩૫૧) ઞાતબ્બો. એતસ્મિં દુવિધે પટિસન્થારે કુસલભાવો પટિસન્થારકુસલતા, તથાપવત્તકામાવચરજવનાનિ એવ. છબ્બીસતિમં.

ઇન્દ્રિયેસુ મનચ્છટ્ઠેસુ આપાથગતરૂપાદીસુ આરમ્મણેસુ નિમિત્તગ્ગહણાદિના ઇન્દ્રિયસંવરભેદસઙ્ખાતો અગુત્તદ્વારભાવો **ઇન્દ્રિયેસુ અગુત્તદ્વારતા**. પટિગ્ગહણપરિભોગવસેન ભોજને મત્તં અજાનનભાવો **ભોજને અમત્તઞ્ઞુતા**, તથાપવત્તઅકુસલચિત્તાનિ. સત્તવીસતિમં.

અનન્તરદુકેપિ વુત્તપટિપક્ખવસેન કામાવચરસહેતુકકુસલકિરિયચિત્તાનિ વેદિતબ્બાનિ. અટ્ઠવીસતિમં.

સતિવિપ્પવાસસઙ્ખાતો મુટ્ઠસતિભાવો **મુટ્ઠસ્સચ્ચં**, સબ્બે અકુસલા ધમ્મા, અસમ્પજાનનભાવો **અસમ્પજઞ્ઞં**, મોહો. એકૂનતિંસતિમં.

અનન્તરદુકે ચતુભૂમિકા સતિપઞ્ઞાવ વુત્તા. તિંસતિમં.

અપ્પટિસઙ્ખાને અપ્પટિવાનસઙ્ખાતે અકમ્પિયટ્ઠેન યોનિસોદસ્સનસઙ્ખાતં પટિસઙ્ખાનમેવ બલન્તિ **પટિસઙ્ખાનબલં**, કામાવચરપઞ્ઞાવ. સત્તબોજ્ઝઙ્ગાદિભાવનાવસેન પવત્તા ચતુભૂમકધમ્મા **ભાવનાબલં**. એકતિંસતિમં.

પચ્ચનીકધમ્મે સમેતીતિ **સમથો**, સો તિવિધો ચિત્તસમથો અધિકરણસમથો સબ્બસઙ્ખારસમથોતિ. તત્થ ચ પુબ્બભાગાસુ અટ્ઠસમાપત્તીસુ એકગ્ગતા **ચિત્તસમથો** નામ, સમ્મુખાવિનયાદિ સત્તવિધો **અધિકરણસમથો** નામ, નિબ્બાનં **સબ્બસઙ્ખારસમથો** નામ. ઇધ પન ચતુભૂમકો સમાધિ અધિપ્પેતો. અનિચ્ચાદિવસેન વિવિધેનાકારેન પસ્સતીતિ **વિપસ્સના**, લોકિયલોકુત્તરા વિપસ્સનાપઞ્ઞાવ. બાત્તિંસતિમં.

સમથોવ તં આકારં ગહેત્વા પુન પવત્તેતબ્બસ્સ સમથસ્સ નિમિત્તન્તિ **સમથનિમિત્તં**. **પગ્ગાહનિમિત્તેપિ** એસેવ નયો. ચતુભૂમકસમાધિવીરિયાનિ એવ. તેત્તિંસતિમં.

અનન્તરદુકેપિ વીરિયસમાધી એવ વુત્તા. ચતુત્તિંસતિમં.

સીલવિનાસિકા અસંવરસઙ્ખાતા સીલસ્સ વિપત્તીતિ **સીલવિપત્તિ**, તથાપવત્તા અકુસલધમ્મા. સમ્માદિટ્ઠિયા વિપત્તિ **દિટ્ઠિવિપત્તિ**, મિચ્છાદિટ્ઠિ એવ. પઞ્ચતિંસતિમં.

સોરચ્ચમેવ સીલસ્સ સમ્પાદનતો સીલપરિપૂરણતો સીલસ્સ સમ્પદાતિ **સીલસમ્પદા**. દિટ્ઠિપારિપૂરિભૂતં ઞાણમેવ દિટ્ઠિયા સમ્પદાતિ **દિટ્ઠિસમ્પદા**. ચતુભૂમકા સીલપઞ્ઞાવ. તથા અનન્તરદુકેપિ. છત્તિંસતિમં.

વિસુદ્ધિભાવં સમ્પત્તા સીલસઙ્ખાતા સીલસ્સ વિસુદ્ધિ **સીલવિસુદ્ધિ**. નિબ્બાનસઙ્ખાતં વિસુદ્ધિં પાપેતું સમત્થા દસ્સનસઙ્ખાતા દિટ્ઠિયા વિસુદ્ધિ **દિટ્ઠિવિસુદ્ધિ**. સત્તત્તિંસતિમં.

કમ્મસ્સકતાસચ્ચાનુલોમિકમગ્ગફલસમ્પયુત્તપઞ્ઞા **દિટ્ઠિ વિસુદ્ધિ** નામ. યથાદિટ્ઠિસ્સ તદનુરૂપં પધાનં **યથાદિટ્ઠિસ્સ ચ પધાનં** નામ. અટ્ઠતિંસતિમં.

સંવેગજનકાનિ જાતિજરાબ્યાધિમરણસઙ્ખાતાનિ કારણાનિ **સંવેજનીયટ્ઠાનાનિ** નામ, તેસુ જાતિઆદિપટિચ્ચસમુપ્પન્નભયસઙ્ખાતં સંવિજનં **સંવેગો** નામ, તથાપવત્તકુસલાદિ એવ. એવં સંવેગજાતસ્સ યોનિસો ઉપાયેન પધાનં **સંવિગ્ગસ્સ યોનિસો પધાનં**, લોકિયલોકુત્તરવીરિયમેવ. એકૂનચત્તાલીસતિમં.

કુસલધમ્મપૂરણે અસન્તુટ્ઠિભાવો અસન્તુટ્ઠિતા. યો પન દાનં દત્વા તતો તેન અસન્તુટ્ઠો હુત્વા સરણગમનં આકઙ્ખતિ, તતો પઞ્ચસીલાદિં, પબ્બજ્જં, બુદ્ધવચનાનં ઉગ્ગણ્હનં, સમથવિપસ્સનં, તતો તેનાપિ અસન્તુટ્ઠો અનુક્કમેન અરહત્તં ગણ્હાતિ, અયં **અસન્તુટ્ઠિતા કુસલેસુ ધમ્મેસુ**. અધિકુસલધમ્માનં ભાવનાય ઉક્કણ્ઠમાનો પધાનં પટિવાપેતિ નિવત્તાપેતીતિ પટિવાનિ, ન પટિવાનિ અપ્પટિવાનિ, તસ્સ ભવો **અપ્પટિવાનિતા**. અરહત્તં અપ્પત્વા પધાનસ્મિં અનિવત્તનતા અનોસક્કનતા, તથાપવત્તલોકિયલોકુત્તરકુસલા ધમ્મા. ચત્તાલીસતિમં.

વિજાનનતો **વિજ્જા**, પુબ્બેનિવાસચુતૂપપાતઆસવક્ખયઞાણાનિ. વિમુચ્ચનતો **વિમુત્તિ**, અટ્ઠ સમાપત્તિયો, નિબ્બાનઞ્ચ. અટ્ઠ સમાપત્તિયો હિ આરમ્મણે અધિમુચ્ચનતો, સયં વિક્ખમ્ભિતકિલેસેહિ વિમુચ્ચનટ્ઠેન ચ વિમુત્તીતિ વુત્તા, નિબ્બાનં પન સબ્બકિલેસેહિ અચ્ચન્તવિમુચ્ચનટ્ઠેન. એકચત્તાલીસતિમં.

કિલેસક્ખયકરેસુ ચતૂસુ અરિયમગ્ગેસુ ઞાણં **ખયે ઞાણં** નામ. પટિસન્ધિવસેન અનુપ્પાદભૂતે તંતંમગ્ગવજ્ઝકિલેસાનં અનુપ્પાદપરિયોસાને ઉપ્પન્નઅરિયફલે ઞાણં **અનુપ્પાદે ઞાણં** નામ. સેસં સબ્બત્થ સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. દ્વાચત્તાલીસતિમં.

સુત્તન્તિકદુકમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મોહવિચ્છેદનિયા અભિધમ્મમાતિકત્થવણ્ણનાય

ધમ્મસઙ્ગણીમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. વિભઙ્ગમાતિકા

ઇદાનિ ધમ્મસઙ્ગણીમાતિકાનન્તરં વિભઙ્ગમાતિકાય અત્થવણ્ણના અનુપ્પત્તા. તસ્સા પન –

અત્થતો ધમ્મભેદેન, વિભઙ્ગનયદસ્સના;
પાળિમુત્તનયા ચાપિ, હોતિ સંવણ્ણનાનયો.

સા પનેસા અટ્ઠારસન્નં વિભઙ્ગાનં આદિમ્હિ ઠપિતા અટ્ઠારસવિધા હોતિ – ખન્ધવિભઙ્ગમાતિકા-આયતન-ધાતુ-સચ્ચ-ઇન્દ્રિય-પચ્ચયાકાર-સતિપટ્ઠાન-સમ્મપ્પધાન-ઇદ્ધિપાદબોજ્ઝઙ્ગ-મગ્ગઙ્ગઝાન-અપ્પમઞ્ઞા-સિક્ખાપદ-પટિસમ્ભિદા-ઞાણ-ખુદ્દકવત્થુ-ધમ્મહદયવિભઙ્ગમાતિ

ખન્ધવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

તત્થ આદિભૂતાય ખન્ધવિભઙ્ગમાતિકાય **અત્થતો** તાવ – **પઞ્ચક્ખન્ધા**તિ એત્થ **પઞ્ચા**તિ ગણનપરિચ્છેદો, તેન ન તતો હેટ્ઠા, ન ઉદ્ધન્તિ દસ્સેતિ. **ખન્ધા**તિ પરિચ્છિન્નધમ્મનિદસ્સનં. તત્રાયં **ખન્ધ**-સદ્દો સમ્બહુલેસુ ઠાનેસુ નિપતતિ રાસિમ્હિ ગુણે પણ્ણત્તિયં રુળ્હિયન્તિ. તત્થ ''મહાઉદકક્ખન્ધો''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૩૭; અ॰ નિ॰ ૪.૫૧; ૫.૪૫; ૬.૩૭) હિ રાસિતો ખન્ધો નામ. ''સીલક્ખન્ધો સમાધિક્ખન્ધો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૫૫) ગુણતો. ''અદ્દસા ખો ભગવા મહન્તં દારુક્ખન્ધ''ન્તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૪૧) પણ્ણત્તિતો. ''વિઞ્ઞાણં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૬૩) એકમ્પિ ચિત્તં રુળ્હિતો ખન્ધો નામ, સ્વાયમિધ રાસિતો અધિપ્પેતો. રાસટ્ઠો હિ ખન્ધ-સદ્દો, કોટ્ઠાસટ્ઠોતિપિ વત્તું વટ્ટતિ. લોકસ્મિં હિ ઇણં ગહેત્વા ચોદિયમાના ''દ્વીહિ ખન્ધેહિ દસ્સામ , તીહિ ખન્ધેહિ દસ્સામા''તિ વદન્તિ, તસ્મા ખન્ધોતિ કોટ્ઠાસોતિ વુત્તં હોતિ. **રૂપક્ખન્ધો**તિ એત્થ રુપ્પતીતિ રૂપં, સીતુણ્હાદીહિ પસિદ્ધાકારેન રુપ્પતિ ઘટ્ટીયતિ, પીળિયતીતિ અત્થો. વુત્તં હેતં ભગવતા –

> ''રુપ્પતીતિ ખો, ભિક્ખવે, તસ્મા રૂપન્તિ વુચ્ચતિ. કેન રુપ્પતિ? સીતેનપિ રુપ્પતિ, ઉણ્હેનપિ રુપ્પતિ, જિઘચ્છાયપિ રુપ્પતિ, પિપાસાયપિ રુપ્પતી''તિઆદિ (સં॰ નિ॰ ૩.૭૯).

રૂપઞ્ચ તં ખન્ધો ચાતિ **રૂપક્ખન્ધો**, રૂપરાસિ રૂપકોટ્ઠાસોતિ અત્થો. **વેદનાક્ખન્ધા**દીસુપિ એસેવ નયોતિ અયં તાવેત્થ અત્થતો સંવણ્ણનાનયો.

ધમ્મભેદતો પનેત્થ હેટ્ઠા કુસલત્તિકે વિભત્તા અતીતાદિભેદભિન્ના સબ્બે રૂપધમ્મા **રૂપક્ખન્ધો** નામ. તથા ચતુભૂમકા વેદનાસઞ્ઞાયો **વેદનાક્ખન્ધો** નામ, **સઞ્ઞાક્ખન્ધો** નામ. વેદનાસઞ્ઞા પન ઠપેત્વા સેસા ફસ્સાદયો પઞ્ઞાસ ચેતસિકા **સઙ્ખારક્ખન્ધો** નામ. પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ નિબ્બાનમેવ અસઙ્ગહિતં, ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ પન સબ્બે લોકુત્તરધમ્મા. અયમેવ હિ ખન્ધેહિ ઉપાદાનક્ખન્ધાનં વિસેસો. ખન્ધા અવિસેસતો વુત્તા, ઉપાદાનક્ખન્ધા સાસવોપાદાનિયભાવેન વિસેસેત્વા. ઇધ પન અવિસેસેન વુત્તત્તા નિબ્બાનં ઠપેત્વા અવસેસા સબ્બે ધમ્મા સઙ્ગહં ગચ્છન્તીતિ અયં ધમ્મભેદતો સંવણ્ણનાનયો.

વિભઙ્ગનયદસ્સનાતિ વિભઙ્ગપાળિયા આગતઅત્થનયદસ્સનતો. **વિભઙ્ગપાળિયં** હિ સુત્તન્તભાજનીયં અભિધમ્મભાજનીયં પઞ્હાપુચ્છકન્તિ તીહિ નયેહિ ખન્ધવિભઙ્ગો વિભત્તો. તથા આયતનવિભઙ્ગાદયો. કેવલં હિ ઇન્દ્રિયવિભઙ્ગે, સિક્ખાપદવિભઙ્ગે ચ સુત્તન્તભાજનીયં નત્થિ. પચ્ચયાકારવિભઙ્ગે પઞ્હાપુચ્છકં નત્થિ. ઞાણવિભઙ્ગાદીસુ પન તીસુ તયોપિ નયા ન સન્તિ. તેસુ હિ ઞાણવિભઙ્ગો એકવિધતો પટ્ઠાય યાવ દસવિધા વિભત્તો, ખુદ્દકવત્થુવિભઙ્ગો એકવિધતો પટ્ઠાય યાવ દ્વાસટ્ઠિપભેદા વિભત્તો, ધમ્મહદયવિભઙ્ગો પન સબ્બસઙ્ગહાદીહિ દસહિ વારેહિ વિભત્તો, તસ્મા તેસં તેસં નયાનં મુખમત્તદસ્સનવસેન તત્થ તત્થ સંવણ્ણના ભવિસ્સન્તિ. તત્રિદં ખન્ધવિભઙ્ગે તિણ્ણં નયાનં મુખમત્તદસ્સનં. સેય્યથિદં – **સુત્તન્તભાજનીયે** તાવ રૂપક્ખન્ધો –

> ''તત્થ કતમો રૂપક્ખન્ધો? યં કિઞ્ચિ રૂપં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં અજ્ઝત્તં વા બહિદ્ધા વા ઓળારિકં વા સુખુમં વા હીનં વા પણીતં વા યં દૂરે સન્તિકે વા, તદેકજ્ઝં અભિસઞ્ઞૂહિત્વા અભિસઙ્ખિપિત્વા અયં વુચ્ચતિ રૂપક્ખન્ધો''તિ (વિભ॰

૨) –

એવં ઉદ્દિસિત્વા વિત્થારતો વિભત્તો, તથા વેદનાક્ખન્ધાદયોપિ. તત્થ નિયકજ્ઝત્તં નામ અજ્ઝત્તરૂપં **અજ્ઝત્તં** નામ, તતો અઞ્ઞં પરપુગ્ગલગતં, અવિઞ્ઞાણઞ્ચ **બહિદ્ધા** નામ, તથા વેદનાદયોપિ. પસાદવિસયરૂપં પન **ઓળારિકં** નામ, સેસં **સુખુમં** નામ. અનિટ્ઠરૂપં **હીનં** નામ, ઇટ્ઠરૂપં **પણીતં** નામ.

નનુ ઇટ્ઠાનિટ્ઠં નામ પાટેક્કં પટિવિભત્તં નામ નત્થિ, એકં એકચ્ચસ્સ ઇટ્ઠં હોતિ મનાપં, તદેવ અઞ્ઞસ્સ ચ અનિટ્ઠં હોતિ. વત્થાદીનિ હિ સૂકરાદીનં નપ્પિયાનિ હોન્તિ, ન મનુસ્સાદીનં, તેસઞ્ચ વત્થાભરણાદીનિ પિયાનિ, ન સૂકરાદીનન્તિ, તસ્મા રુચિવસેનેવ ઇટ્ઠાનિટ્ઠતા ગહેતબ્બા? ન, ઇટ્ઠાનિટ્ઠાનં પાટેક્કં વિભત્તત્તા. કુસલકમ્મજં હિ કુસલવિપાકવિસયોવ ઇટ્ઠં નામ, અકુસલકમ્મજં અકુસલવિપાકવિસયોવ અનિટ્ઠં નામ, સઞ્ઞાવિપલ્લાસેન પન કોચિ ઇટ્ઠમેવ બુદ્ધરૂપાદિં જવનક્ખણે અનિટ્ઠતો મનસિ કરોતિ, અનિટ્ઠઞ્ચ નિરયગ્ગિસત્થવિસાદિં ઇટ્ઠતો મનસિ કરોતિ. જવનેહિ એવ વિપલ્લાસભાવો, ન વિપાકેહીતિ વિપાકવસેન ઇટ્ઠાનિટ્ઠં નિયતં વેદિતબ્બં.

સમ્મોહવિનોદનિયા પન વિભઙ્ગટ્ઠકથાય –

> ‘‘સુખસમ્ફસ્સં હિ ગૂથકલલં ચક્ખુદ્વારઘાનદ્વારેસુ અનિટ્ઠં, કાયદ્વારે ઇટ્ઠં હોતિ. ચક્કવત્તિનો મણિરતનેન પોથિયમાનસ્સ, સુવણ્ણસૂલે ઉત્તાસિયમાનસ્સ ચ મણિરતનસુવણ્ણસૂલાનિ ચક્ખુદ્વારે ઇટ્ઠાનિ હોન્તિ, કાયદ્વારે અનિટ્ઠાની’’તિ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૬) –

એવં દ્વારવસેન એકસ્સેવ વત્થુનો ઇટ્ઠતા, અનિટ્ઠતા ચ વુત્તા. સા ચ એકક્ખણે ન યુત્તા એકકલાપગતભૂતોપાદાયરૂપાનં એકસામગ્ગિયમુપ્પત્તિતો. ન હિ ભૂતેસુ અકુસલવસેન અનિટ્ઠેસુ ઉપ્પજ્જન્તેસુ તદુપાદાયરૂપાદિકુસલેન ઇટ્ઠાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, ભિન્નક્ખણે પન ઇટ્ઠાનિ મણિરતનાદીનિ તેહિ પોથિયમાનસ્સ અકુસલપચ્ચયેન ઉતુના અનિટ્ઠાનિ વિપરિણમન્તિ, કુસલપચ્ચયેન અનિટ્ઠાનિ ગૂથકલલાદીનિ ઇટ્ઠાનીતિ, અયં નો અત્તનોમતિ. એવં વિભત્તેસુ ચ ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ તં તં રૂપં ઉપાદાયુપાદાય હીનં, પણીતઞ્ચ દટ્ઠબ્બં. સુખુમં પન રૂપં **દૂરેરૂપં** નામ, ઓળારિકં **સન્તિકેરૂપં** નામ. તં તં વા પન રૂપં ઉપાદાયુપાદાય રૂપં દૂરે સન્તિકે દટ્ઠબ્બં. સેસં વુત્તનયમેવ.

વેદનાદીસુ પન અકુસલા વેદના **ઓળારિકા**, ઇતરા **સુખુમા**. કુસલાકુસલા ઓળારિકા, અબ્યાકતા સુખુમા. દુક્ખા વેદના ઓળારિકા, ઇતરા સુખુમા. સુખદુક્ખા વા ઓળારિકા, ઇતરા સુખુમા. અસમાપન્નસ્સ વા વેદના ઓળારિકા, સમાપન્નસ્સ સુખુમા. સાસવા ઓળારિકા , અનાસવા સુખુમા. તં તં વા પન વેદનં ઉપાદાયુપાદાય ઓળારિકસુખુમતા દટ્ઠબ્બા. અકુસલા વેદના કુસલાબ્યાકતાહિ દૂરે, તા ચ તાય દૂરેતિ એવં જાતિસભાવપુગ્ગલભૂમિભેદતો વુત્તનયેન **દૂરેવેદના** દટ્ઠબ્બા, કુસલા વેદના કુસલાય સન્તિકેતિ એવં જાતિઆદિસામઞ્ઞતો **સન્તિકેવેદના** દટ્ઠબ્બા. તં તં વા પન વેદનં ઉપાદાયુપાદાય વેદના દૂરેસન્તિકે દટ્ઠબ્બા. એવં સઞ્ઞાક્ખન્ધાદીસુપિ યથાનુરૂપં ઓળારિકસુખુમતાદયો વેદિતબ્બાતિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન **વિભઙ્ગપાળિઅટ્ઠકથાસુ** (વિભ॰ ૮ આદયો; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૮ આદયો) ગહેતબ્બોતિ અયં સુત્તન્તભાજનીયનયો.

અભિધમ્મભાજનીયનયે રૂપક્ખન્ધસ્સ તાવ એકવિધાદિતો યાવ એકાદસવિધા રૂપકણ્ડે વુત્તનયેન વેદિતબ્બા. વેદનાક્ખન્ધો પન એકવિધો ફસ્સસમ્પયુત્તો, દુવિધો સહેતુકદુકવસેન, તિવિધો કુસલત્તિકવસેન, ચતુબ્બિધો ચતુભૂમકવસેન, પઞ્ચવિધો સભાવભેદેન, છબ્બિધો છદ્વારિકવસેન, સત્તવિધો સત્તવિઞ્ઞાણસમ્પયોગવસેન, અટ્ઠવિધો તેસુ કાયવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તં સુખદુક્ખવસેન દ્વિધા ભિન્દિત્વા, નવવિધો તેસુ મનોવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તં કુસલત્તિકવસેન તિધા ભિન્દિત્વા, દસવિધો તેસુ કાયવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તં દુવિધા, મનોવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તઞ્ચ તિધા ભિન્દિત્વાતિ એવં સહેતુકદુકમૂલં પઠમવારં વત્વા પુન કુસલત્તિકટ્ઠાને વેદનાત્તિકપીતિત્તિકસનિદસ્સનત્તિકવજ્જિતે સબ્બત્તિકે યોજેત્વા યાવ દસવિધા, અપરેપિ અટ્ઠારસ વારા વુત્તા. યથા ચેત્થ સહેતુકદુકમૂલિકા સબ્બત્તિકયોજના, એવં હેતુસમ્પયુત્તદુકાદીસુ અનુરૂપદુકમૂલિકાપિ સરણદુકપરિયોસાના પચ્ચેકં સબ્બત્તિકયોજનાપિ વેદિતબ્બાતિ અયં દુકમૂલકો યોજનાનયો. યથા ચ એકેકદુકેન સબ્બત્તિકયોજનાવસેન દુકમૂલકો નયો વુત્તો,

એવં એકેકત્તિકેન યથાનુરૂપં સબ્બદુકયોજનાવસેન તિકમૂલકો, તદુભયમિસ્સકવસેન ઉભતોવડ્ઢનકો ચ નયો વેદિતબ્બો. યથા ચેત્થ વેદનાક્ખન્ધે, એવં સઞ્ઞાક્ખન્ધાદીસુપિ યથારહં દુકમૂલકાદિનયા વેદિતબ્બાતિ અયં અભિધમ્મભાજનીયનયો.

પઞ્હાપુચ્છકનયે પન પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં કતિ કુસલા, કતિ અકુસલા, કતિ અબ્યાકતા, કતિ સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા…પે॰… કતિ સરણા, કતિ અરણાતિ? રૂપક્ખન્ધો અબ્યાકતો, ચત્તારો ખન્ધા સિયા કુસલા, સિયા અકુસલા, સિયા અબ્યાકતા, રૂપં, વેદના ચ વેદનાત્તિકે ન વત્તબ્બા, સેસા તિધાપિ હોન્તિ, રૂપં નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મં, સિયા ઉપાદિન્નુપાદાનિયં, સિયા અનુપાદિન્નુપાદાનિયં, અસંકિલિટ્ઠસંકિલેસિકં, સેસા ચત્તારો ખન્ધા તીહિ તિકેહિ તિધાપિ હોન્તિ. રૂપં અવિતક્કઅવિચારં, તયો ખન્ધા તિધાપિ હોન્તિ, સઙ્ખારક્ખન્ધો તિધા ચ ન વત્તબ્બો ચ. રૂપં ન વત્તબ્બં, વેદના સિયા પીતિસહગતા, ન વત્તબ્બા, તયો તિધા ચ ન વત્તબ્બા ચ. રૂપં નેવદસ્સનેનનભાવનાયપહાતબ્બં, નદસ્સનેનનભાવનાયપહાતબ્બહેતુકં, નેવાચયગામિનઅપચયગામિ, નેવસેખંનાસેખં, પરિત્તં, સેસા તિધાપિ હોન્તિ. પરિત્તારમ્મણત્તિકે રૂપં અનારમ્મણં, સેસા તિધા ચ ન વત્તબ્બા ચ. રૂપં મજ્ઝિમં, અનિયતં, સેસા તિધાપિ. મગ્ગારમ્મણત્તિકે ચ રૂપં અનારમ્મણં, સેસા તિધાપિ વા ન વત્તબ્બા. ઉપ્પન્નાતીતત્તિકેસુ પઞ્ચપિ તિધા હોન્તિ. અતીતારમ્મણત્તિકે રૂપં અનારમ્મણં, સેસા તિધા ચ ન વત્તબ્બા ચ. અજ્ઝત્તત્તિકે પઞ્ચપિ તિધા હોન્તિ. અજ્ઝત્તારમ્મણત્તિકે રૂપં અનારમ્મણં, સેસા તિધાપિ ન વત્તબ્બા ચ. ચત્તારો ખન્ધા અનિદસ્સનઅપ્પટિઘા, રૂપક્ખન્ધો તિધાપિ હોતિ.

ચત્તારો ખન્ધા નહેતૂ, સઙ્ખારક્ખન્ધો સિયા હેતુ, સિયા ન હેતુ. રૂપં અહેતુકં, હેતુવિપ્પયુત્તં, સેસા દ્વિધાપિ. તયો ખન્ધા સિયા સહેતુકા ચેવ ન ચ હેતૂ, સિયા ન વત્તબ્બા ચ, સઙ્ખારક્ખન્ધો દ્વિધા ચ ન વત્તબ્બો ચ, રૂપં ન વત્તબ્બમેવ. તથા અનન્તરદુકેપિ. રૂપં નહેતુઅહેતુકં, તયો દ્વિધાપિ, સઙ્ખારક્ખન્ધો દ્વિધા ચ ન વત્તબ્બો ચ. પઞ્ચપિ સપ્પચ્ચયા, સઙ્ખતા, ચત્તારો અનિદસ્સના, અપ્પટિઘા, રૂપં દ્વિધાપિ. રૂપં રૂપી, સેસા અરૂપિનો. રૂપં લોકિયં, સેસા દ્વિધાપિ. પઞ્ચપિ કેનચિ વિઞ્ઞેય્યા, ન ચ કેનચિ વિઞ્ઞેય્યા ચ. ચત્તારો નો આસવા, સઙ્ખારા દ્વિધાપિ, ન વત્તબ્બા ચ. રૂપં સાસવો, આસવવિપ્પયુત્તો , સેસા દ્વિધાપિ. રૂપં સાસવા ચેવ નો ચ આસવા, તયો તથા ચ ન વત્તબ્બા ચ. સઙ્ખારો દ્વિધા ચ ન વત્તબ્બો ચ. રૂપં ન વત્તબ્બમેવ, તયો સિયા આસવસમ્પયુત્તા ચેવ નો ચ આસવા, સિયા ન વત્તબ્બા, સઙ્ખારો દ્વિધા ચ ન વત્તબ્બો ચ. રૂપં આસવવિપ્પયુત્તં સાસવઞ્ચ, સેસા દ્વિધા ચ ન વત્તબ્બા ચ. ઇમિના નયેન સંયોજનગોચ્છકાદીસુપિ યોજના વેદિતબ્બા. કેવલં હિ પરામાસસમ્પયુત્તદુકે રૂપં પરામાસવિપ્પયુત્તં, તયો દ્વિધાપિ, સઙ્ખારો દ્વિધાપિ, દિટ્ઠિવસેન ન વત્તબ્બો ચ. તતિયે એત્તકમેવ વિસેસો. રૂપં અનારમ્મણં, સેસા સારમ્મણા. વિઞ્ઞાણં ચિત્તં, સેસા નો ચિત્તા. તયો ચેતસિકા, દ્વે અચેતસિકા. તયો ચિત્તસમ્પયુત્તા, રૂપં ચિત્તવિપ્પયુત્તં. વિઞ્ઞાણં ન વત્તબ્બં. તથા ચિત્તસંસટ્ઠદુકેપિ. તયો ચિત્તસમુટ્ઠાના, વિઞ્ઞાણં નો ચિત્તસમુટ્ઠાનં. રૂપં દ્વિધાપિ. તથા અનન્તરદુકદ્વયેપિ. તયો ચિત્તસંસટ્ઠસમુટ્ઠાના, દ્વે નો ચિત્તસંસટ્ઠસમુટ્ઠાના. તથા અનન્તરદુકદ્વયેપિ. વિઞ્ઞાણં અજ્ઝત્તિકં, તયો બાહિરા, રૂપં દ્વિધાપિ. ચત્તારો નો ઉપાદા. રૂપં દ્વિધાપિ. પઞ્ચપિ સિયા ઉપાદિન્ના, સિયા અનુપાદિન્ના, નો ઉપાદાના.

કિલેસગોચ્છકો વુત્તનયોવ. રૂપં નેવદસ્સનેનનભાવનાય પહાતબ્બં, સેસા દ્વિધાપિ. એવં યાવપીતિદુકા યોજના વેદિતબ્બા.

રૂપં ન વેદના, ન સુખા, ન સુખસહગતા, સેસા દ્વિધાપિ. તથા અનન્તરદુકેપિ. રૂપં કામાવચરં, સેસા દ્વિધાપિ. એવં યાવ સરણદુકા યોજના વેદિતબ્બા. અયં પઞ્હાપુચ્છકનયો.

ઇમે પન નયા વિત્થારતો પાળિઅટ્ઠકથાહિ ઞાતબ્બા. અત્થવિનિચ્છયો ચ નેસં ધમ્મસઙ્ગણીમાતિકત્થસંવણ્ણનાય વુત્તાનુસારેન ઞાતબ્બો. ઇતો પરં અતિરેકં અવત્વા અપુબ્બમેવ વણ્ણયિસ્સામાતિ અયં વિભઙ્ગનયદસ્સનતો સંવણ્ણનાનયો.

ઇદાનિ પનેત્થ –

કમતોનૂનાધિકતો, દટ્ઠબ્બસમભેદતો;
પાળિમુત્તનયો ઞેય્યો, ખન્ધકોસલ્લમિચ્છતા.

તત્થ **કમતો**તિ એત્થ ઉપ્પત્તિક્કમો પહાનક્કમો પટિપત્તિક્કમો ભૂમિક્કમો દેસનાક્કમોતિ બહુવિધેસુ કમેસુ ખન્ધાનં દેસનાક્કમોવ યુજ્જતિ, ન ઇતરે, અસમ્ભવા. અભેદેન હિ પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ અત્તગ્ગાહપતિતં વેનેય્યજનં સમૂહઘનવિનિબ્ભોગદસ્સનેન અત્તગ્ગાહતો મોચેતુકામો ભગવા હિતકામો તસ્સ તસ્સ જનસ્સ સુખગ્ગહણત્થં ચક્ખુઆદીનં વિસયભૂતં ઓળારિકં પઠમં રૂપક્ખન્ધં દેસેસિ, તતો ઇટ્ઠાનિટ્ઠવિસયસંવેદકં ઓળારિકં વેદનં, યં વેદેતિ, તં સઞ્જાનાતીતિ એવં વેદનાવિસયસ્સ આકારગ્ગાહિકં સઞ્ઞં, સઞ્ઞાવસેનાભિસઙ્ખારકે સઙ્ખારે, તેસં વેદનાદીનં નિસ્સયાધિપતિભૂતં વિઞ્ઞાણન્તિ અયં તાવેત્થ કમો.

અનૂનાધિકતોતિ કસ્મા પન ભગવતા પઞ્ચેવ ખન્ધા વુત્તા અનૂના અનધિકાતિ? સબ્બસઙ્ખતસભાગેકસઙ્ગહતો, અત્તત્તનિયગ્ગાહવત્થુસ્સ એતપ્પરમતો, અઞ્ઞેસઞ્ચ તદવરોધતો. અનેકપ્પભેદેસુ હિ સઙ્ખતધમ્મેસુ સભાગવસેન સઙ્ગય્હમાનેસુ રૂપં રૂપસભાગેકસઙ્ગહવસેન એકો ખન્ધો હોતિ, વેદના વેદનાસભાગેકસઙ્ગહવસેન એકો ખન્ધો હોતિ. એસ નયો સઞ્ઞાદીસુપિ, તસ્મા સબ્બસઙ્ખતસભાગેકસઙ્ગહતો પઞ્ચેવ વુત્તા. એતપરમઞ્ચેતં અત્તત્તનિયગ્ગાહવત્થુ, યદિદં રૂપાદયો પઞ્ચ, તસ્મા અત્તત્તનિયગ્ગાહવત્થુસ્સ એતપરમતોપિ પઞ્ચેવ વુત્તા. યેપિ ચઞ્ઞે સીલાદયો પઞ્ચ ધમ્મક્ખન્ધા વુત્તા, તેપિ સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નત્તા એત્થેવ અવરોધં ગચ્છન્તિ, તસ્મા અઞ્ઞેસં તદવરોધતોપિ પઞ્ચેવ વુત્તાતિ અયં અનૂનાધિકતો.

દટ્ઠબ્બસમભેદતોતિ દટ્ઠબ્બભેદતો, ઉપમાભેદતો ચ. તત્થ દટ્ઠબ્બભેદતો તાવ પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા સામઞ્ઞતો ઉક્ખિત્તાસિકપચ્ચત્થિકતો, ભારતો, ખાદકતો, અનિચ્ચદુક્ખઅનત્તસઙ્ખતવધકતો ચ દટ્ઠબ્બા. વિસેસતો પન ફેણપિણ્ડં વિય રૂપં દટ્ઠબ્બં, ઉદકબુબ્બુળમરીચિકકદલિક્ખન્ધમાયા વિય યથાક્કમં વેદનાદયો દટ્ઠબ્બા. યથા હિ ફેણપિણ્ડો વિમદ્દાસહો, સો ચ પત્તથાલકાદિઅત્થં ગહિતોપિ તમત્થં ન સાધેતિ, ભિજ્જતિ, એવં રૂપમ્પિ વિમદ્દાસહં, તઞ્ચ સુભાદિવસેન ગહિતમ્પિ ન તથા તિટ્ઠતિ, અસુભાદિયેવ હોતિ.

યથા વા ફેણપિણ્ડો અનેકસન્ધિઘટિતો બહૂન્નં ઉદકસપ્પાદિપાણકાનં આવાસો, આદિતો ચેસ બદરપક્કમત્તો હુત્વા અનુપુબ્બવડ્ઢનકો ઉટ્ઠિતમત્તોપિ ચેસ ભિજ્જતિ, થોકં ગન્ત્વાપિ, સમુદ્દં પત્વા પન અવસ્સમેવ ભિજ્જતિ , એવં રૂપમ્પિ છિદ્દાવછિદ્દં અનેકસન્ધિઘટિતં અસીતિકિમિકુલવોકિણ્ણં, આદિતો ચેતં કલલમત્તં હુત્વા અનુપુબ્બવડ્ઢનકં, કલલમત્તેપિ ચેતં ભિજ્જતિ, અબ્બુદાદિભાવેપિ આયુક્ખયં પત્વા અવસ્સમેવ ભિજ્જતિ. એવં ફેણપિણ્ડસદિસં દટ્ઠબ્બં.

યથા પન બુબ્બુળો મુહુત્તરમણીયો અગય્હુપગો ન ચિરટ્ઠિતિકોવ, એવં વેદનાપિ. યથા ચ બુબ્બુળો ઉદકતલં, ઉદકબિન્દું, ઉદકજલ્લકં સઙ્કડ્ઢિત્વા પુટં કત્વા ગહણવાતઞ્ચાતિ ચત્તારિ કારણાનિ પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ, એવં વેદનાપિ વત્થું, આરમ્મણં, કિલેસજલ્લં, ફસ્સસઙ્ઘટ્ટનઞ્ચાતિ ચત્તારિ કારણાનિ પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતીતિ સા બુબ્બુળસદિસા દટ્ઠબ્બા.

યથા પન મરીચિકા જલાસયાદિભાવેન વિપ્પલમ્ભિકા, એવં સઞ્ઞાપિ નિચ્ચાદિભાવેનાતિ મરીચિસદિસા દટ્ઠબ્બા. યથા પન કદલિક્ખન્ધો અગય્હુપગો બહુવટ્ટિસમોધાનો, એવં સઙ્ખારક્ખન્ધોપિ અગય્હુપગોનિચ્ચાદિસારવિરહિતો, ફસ્સાદિબહુધમ્મસમોધાનો ચ હોતીતિ સો કદલિક્ખન્ધસદિસો દટ્ઠબ્બો. યથા પન માયા અસુવણ્ણરજતાદિરૂપાનિપિ તથા ગાહાપેત્વા મહાજનં વઞ્ચેતિ, એવં વિઞ્ઞાણમ્પિ અનિચ્ચાદિરૂપં તેનેવ ચિત્તેન આગચ્છન્તં વિય નિચ્ચાદિતો ચ ગાહાપેત્વા વઞ્ચેતીતિ તં માયાસદિસં દટ્ઠબ્બં. વુત્તઞ્ચ –

> ‘‘ફેણપિણ્ડૂપમં રૂપં, વેદના બુબ્બુળૂપમા;
> મરીચિકૂપમા સઞ્ઞા, સઙ્ખારા કદલૂપમા;
> માયૂપમઞ્ચ વિઞ્ઞાણં, દેસિતાદિચ્ચબન્ધુના’’તિ. (સં॰ નિ॰ ૩.૯૫);

અયમેત્થ દટ્ઠબ્બભેદો.

ઉપમાભેદતો ચ પન ગિલાનસાલૂપમો રૂપુપાદાનક્ખન્ધો, ગેલઞ્ઞૂપમો વેદનુપાદાનક્ખન્ધો, ગેલઞ્ઞસમુટ્ઠાનૂપમો સઞ્ઞુપાદાનક્ખન્ધો, અસપ્પાયસેવનૂપમો સઙ્ખારુપાદાનક્ખન્ધો , ગિલાનૂપમો વિઞ્ઞાણુપાદાનક્ખન્ધો. અપિચ

ચારકકારણઅપરાધકારણકારકઅપરાધિકૂપમા એતે ભાજનભોજનબ્યઞ્જનપરિવેસકભુઞ્જકૂપમા ચાતિ અયમેત્થ ઉપમાભેદો. એવં **પાળિમુત્તકવિનિચ્છયનયો** ઞેય્યો.

ખન્ધવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

આયતનવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

આયતનવિભઙ્ગમાતિકાય પન **અત્થતો** તાવ – **દ્વાદસાયતનાની**તિ એત્થ આયતનતો, આયાનં તનનતો, આયતસ્સ ચ નયનતો **આયતનાનિ**. ચક્ખુરૂપાદીસુ હિ તંતંદ્વારારમ્મણા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા સેન સેન અનુભવનાદિના કિચ્ચેન આયતન્તિ ઉપટ્ઠહન્તિ ઘટેન્તિ વાયમન્તિ, તે ચ પન આયભૂતે ધમ્મે એતાનિ તનોન્તિ વિત્થારેન્તિ, ઇદઞ્ચ અતીવ આયતં સંસારદુક્ખં નયન્તેવ, પવત્તયન્તીતિ વુત્તં હોતિ, તસ્મા ‘‘આયતનાની’’તિ વુચ્ચન્તિ.

અપિચ નિવાસટ્ઠાનટ્ઠેન, આકરટ્ઠેન, સમોસરણટ્ઠાનટ્ઠેન, સઞ્જાભિદેસટ્ઠેન, કારણટ્ઠેન ચ સાસને, લોકે ચ ‘‘આયતન’’ન્તિ વુચ્ચન્તિ. ચક્ખુઆદીસુ હિ તે તે ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા તદાયત્તવુત્તિતાય નિવસન્તિ, તેસુ ચ આકરભૂતેસુ આકિણ્ણા વત્થારમ્મણવસેન ચ સમોસરન્તિ, ચક્ખાદયોવ નેસં સઞ્જાતિદેસો, કારણઞ્ચ, તસ્મા નિવાસટ્ઠાનાદિના અત્થેન ચક્ખાદીનિ આયતનાનીતિ વેદિતબ્બાનિ.

ચક્ખાયતનન્તિઆદીસુ ચક્ખતીતિ **ચક્ખુ**, રૂપં અસ્સાદેતિ, વિભાવેતિ ચાતિ અત્થો. રૂપયતીતિ **રૂપં**. વણ્ણવિકારં આપજ્જમાનં હદયઙ્ગતભાવં પકાસેતીતિ અત્થો. સુણાતીતિ **સોતં**. સપ્પતીતિ **સદ્દો**, ઉદાહરીયતીતિ અત્થો. ઘાયતીતિ **ઘાનં**. ગન્ધયતીતિ **ગન્ધો**, અત્તનો વત્થું સૂચયતીતિ અત્થો. જીવિતં અવ્હાયતીતિ **જિવ્હા**. રસન્તિ તં સત્તાતિ **રસો**, અસ્સાદેન્તીતિ અત્થો. કુચ્છિતાનં સાસવધમ્માનં આયોતિ **કાયો**, ઉપ્પત્તિદેસો. ફુસીયતીતિ **ફોટ્ઠબ્બં**. મનતીતિ **મનો**. અત્તનો લક્ખણં ધારેન્તીતિ **ધમ્મા**. ચક્ખુ ચ તં યથાવુત્તેનત્થેન આયતનઞ્ચાતિ **ચક્ખાયતનં**...પે॰... ધમ્મા ચ તે આયતનઞ્ચાતિ **ધમ્માયતન**ન્તિ અયં તાવેત્થ પદત્થો.

ધમ્મભેદતો પનેત્થ સબ્બમ્પિ વિઞ્ઞાણં મનાયતનં નામ. ચેતસિકસુખુમરૂપનિબ્બાનાનિ ધમ્માયતનં નામ. સેસાનિ સુવિઞ્ઞેય્યાનિ. ઇમેસુ ચ આયતનેસુ અતીતાદિભેદભિન્ના, કાલવિનિમુત્તા ચ લોકિયલોકુત્તરા સબ્બે નામરૂપધમ્મા, પઞ્ઞત્તિયો ચ સઙ્ગહિતાતિ વેદિતબ્બા. ‘‘જાતિ દ્વીહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા સઙ્ગહિતા’’તિઆદિવચનતો (ધાતુ॰ ૭૧) હિ રૂપારૂપલક્ખણાનં જાતિજરાભઙ્ગાનં સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્માયતનધમ્મધાતૂસુ સઙ્ગહિતત્તા ઇતરાસમ્પિ પઞ્ઞત્તીનં યથારહં તત્થ સઙ્ગહિતભાવો વેદિતબ્બોતિ અયમેત્થ ધમ્મભેદો.

વિભઙ્ગનયતો પનેત્થ **સુત્તન્તભાજનીયે** તાવ ‘‘ચક્ખું અનિચ્ચં દુક્ખં અનત્તા વિપરિણામધમ્મં. રૂપા અનિચ્ચા દુક્ખા અનત્તા વિપરિણામધમ્મા...પે॰... ધમ્મા અનિચ્ચા દુક્ખા અનત્તા વિપરિણામધમ્મા’’તિ (વિભ॰ ૧૫૪) એવં વિસયિવિસયાયતનવસેન આયતનાનિ વુત્તાનીતિ અયં સુત્તન્તભાજનીયનયો.

અભિધમ્મભાજનીયે પન પસાદવિસયાયતનાનિ તાવ ‘‘તત્થ કતમં ચક્ખાયતનં? યં ચક્ખુ ચતુન્નં મહાભૂતાનં ઉપાદાય પસાદો’’તિઆદિના (વિભ॰ ૧૫૬) **રૂપકણ્ડે** (ધ॰ સ॰ ૫૯૭) વુત્તનયેન વિભત્તાનિ. મનાયતનં પન એકવિધતો પટ્ઠાય યાવદસવિધા વેદનાક્ખન્ધે વુત્તનયેન વિભત્તં. ધમ્માયતનં પન ‘‘તત્થ કતમં ધમ્માયતનં? વેદનાક્ખન્ધો સઞ્ઞાક્ખન્ધો સઙ્ખારક્ખન્ધો, યઞ્ચ રૂપં અનિદસ્સનઅપ્પટિઘં ધમ્માયતનપરિયાપન્નં અસઙ્ખતા ચ ધાતૂ’’તિ (વિભ॰ ૧૬૭) ઉદ્દિસિત્વા ‘‘તત્થ કતમો વેદનાક્ખન્ધો’’તિઆદિના (વિભ॰ ૧૬૭) વેદનાક્ખન્ધાદીસુ વુત્તનયેન વિભત્તં. સુખુમરૂપનિબ્બાનાનિ રૂપકણ્ડે વુત્તનયાનેવાતિ અયં અભિધમ્મભાજનીયનયો.

પઞ્હાપુચ્છકનયં પન ઇતો પરં વિત્થારતો અદસ્સેત્વા તિકદુકાનં આદિઅન્તેહિ ચેવ વિસેસત્થદીપકેહિ ચ તિકદુકેહિ યોજેત્વા દસ્સયિસ્સામ, સેસેહિપિ તિકદુકેહિ યોજનાનયો ખન્ધે વુત્તનયેન સક્કા ઞાતુન્તિ. કથં દ્વાદસન્નં આયતનાનં કતિ કુસલા...પે॰... કતિ અરણાતિ? દસાયતના અબ્યાકતા, દ્વાયતના સિયા કુસલા, સિયા અકુસલા, સિયા અબ્યાકતા. વેદનાત્તિકે દસાયતનાનિ ન

વત્તબ્બાનિ, મનાયતનં તિધાપિ, ધમ્માયતનં તિધા ન વત્તબ્બઞ્ચ...પે॰... રૂપાયતનં સનિદસ્સનસપ્પટિઘં, નવાયતનાનિ અનિદસ્સનસપ્પટિઘાનિ, મનાયતનધમ્માયતનાનિ અનિદસ્સનઅપ્પટિઘાનિ, એકાદસાયતનાનિ ન હેતૂ, ધમ્માયતનં સિયા હેતુ, સિયા ન હેતુ...પે॰... એકાદસાયતનાનિ સપ્પચ્ચયાનિ, ધમ્માયતનં સિયા સપ્પચ્ચયં, સિયા અપ્પચ્ચયં...પે॰... દસાયતનાનિ રૂપં, મનાયતનં અરૂપં, ધમ્માયતનં દ્વિધાપિ...પે॰... દસાયતનાનિ અરણાનિ, દ્વાયતનાનિ સિયા સરણાનિ, સિયા અરણાનીતિ અયં પઞ્હાપુચ્છકનયો.

ઇદાનિ પન –

> કમતો તાવત્તતો ચ, તેસં દક્ખબ્બભેદતો;
> પાળિમુત્તનયેનેત્થ, વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

તત્થ **કમતો**તિ ઇધાપિ દેસનાક્કમોવ યુજ્જતિ. અજ્ઝત્તિકેસુ હિ આયતનેસુ સનિદસ્સનસપ્પટિઘવિસયત્તા ચક્ખાયતનં પાકટન્તિ પઠમં દેસિતં, તતો અનિદસ્સનસપ્પટિઘવિસયાનિ સોતાયતનાદીનિ. અથ વા દસ્સનાનુત્તરિયસવનાનુત્તરિયહેતુભાવતો બહૂપકારત્તા ચક્ખુસોતાયતનાનિ પઠમં દેસિતાનિ, તતો ઘાનાયતનાદીનિ તીણિ, પઞ્ચન્નમ્પિ પન ગોચરવિસયત્તા અન્તે મનાયતનં, ચક્ખાયતનાદીનં ગોચરત્તા તેસં અનન્તરં રૂપાયતનાદીનિ. અપિચ વિઞ્ઞાણુપ્પત્તિકારણવવત્થાનતોપિ અયમેતેસં કમો વેદિતબ્બો. વુત્તં હેતં ‘‘ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં...પે॰... મનઞ્ચ પટિચ્ચ ધમ્મે ચ ઉપ્પજ્જતિ મનોવિઞ્ઞાણ’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૪૨૧; સં॰ નિ॰ ૪.૬૦, ૧૧૩; મહાનિ॰ ૧૦૭) અયં તાવેત્થ કમો.

તાવત્તતોતિ તાવભાવતો. ઇદં વુત્તં હોતિ – ચક્ખાદયોપિ હિ ધમ્મા એવ, એવં સતિ ધમ્માયતનમિચ્ચેવ અવત્વા કસ્મા દ્વાદસાયતનાનિ વુત્તાનીતિ ચે? છવિઞ્ઞાણકાયુપ્પત્તિયા દ્વારારમ્મણવવત્થાનતો અયમેતેસં ભેદો હોતીતિ દ્વાદસ વુત્તાનિ. ચક્ખુવિઞ્ઞાણવીથિપરિયાપન્નસ્સ હિ વિઞ્ઞાણકાયસ્સ ચક્ખાયતનમેવ ઉપ્પત્તિદ્વારં, રૂપાયતનમેવારમ્મણં. તથા ઇતરાનિ ઇતરેસં. છટ્ઠસ્સ પન ભવઙ્ગમનસઙ્ખાતો મનાયતનેકદેસોવ ઉપ્પત્તિદ્વારં, અસાધારણઞ્ચ ધમ્માયતનં આરમ્મણન્તિ. ઇતિ છન્નં વિઞ્ઞાણકાયાનં ઉપ્પત્તિદ્વારારમ્મણવવત્થાનતો દ્વાદસ વુત્તાનીતિ અયમેત્થ તાવત્તતા.

દક્ખબ્બભેદતોતિ એત્થ પન સબ્બાનિ ચેતાનિ આયતનાનિ અનાગમનતો, અનિગ્ગમનતો ચ દક્ખબ્બાનિ. ન હિ તાનિ પુબ્બે ઉદયા કુતોચિ આગચ્છન્તિ, નપિ ઉદ્ધં વયા કુહિઞ્ચિ ગચ્છન્તિ , અથ ખો પુબ્બે ઉદયા અપ્પટિલદ્ધસભાવાનિ ઉદ્ધં વયા પરિભિન્નસભાવાનિ, પુબ્બન્તાપરન્તવેમજ્ઝે પચ્ચયાયત્તવુત્તિતાય અવસાનિ પવત્તન્તિ, તસ્મા અનાગમનતો, અનિગ્ગમનતો ચ દક્ખબ્બાનિ. તથા નિરીહતો, અબ્યાપારતો ચ. ન હિ ચક્ખુરૂપાદીનં એવં હોતિ ‘‘અહો વત અમ્હાકં સામગ્ગિયં વિઞ્ઞાણં નામ ઉપ્પજ્જેય્યા’’તિ, ન ચ તાનિ વિઞ્ઞાણુપ્પાદનત્થં દ્વારભાવેન, વત્થુભાવેન, આરમ્મણભાવેન વા બ્યાપારમાપજ્જન્તિ, અથ ખો ધમ્મતાવેસા યં ચક્ખુરૂપાદિસામગ્ગિયં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ સમ્ભવન્તિ, તસ્મા નિરીહતો, અબ્યાપારતો ચ દક્ખબ્બાનિ. અપિચ અજ્ઝત્તિકાનિ સુઞ્ઞો ગામો વિય દક્ખબ્બાનિ ધુવસુભસુખત્તભાવવિરહિતત્તા, બાહિરાનિ ગામઘાતકચોરા વિય. તથા અજ્ઝત્તિકાનિ છપાણકા વિય દક્ખબ્બાનિ, બાહિરાનિ તેસં ગોચરા વિયાતિ અયમેત્થ દક્ખબ્બભેદો. એવં પાળિમુત્તનયેનેત્થ વિઞ્ઞાતબ્બો વિનિચ્છયો.

આયતનવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ધાતુવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

ધાતુવિભઙ્ગમાતિકાય પન **અત્થતો** તાવ – **અટ્ઠારસ ધાતુયો**તિ એત્થ વિદહતિ, ધીયતે, વિધાનં, વિધીયતે એતાય, એત્થ વા ધીયતીતિ **ધાતુ**. લોકિયા હિ ધાતુયો કારણભાવેન વવત્થિતા. અનેકપ્પકારં સંસારદુક્ખં વિદહન્તિ નિપ્ફાદેન્તિ, સત્તેહિ ચ ધીયન્તે ધારીયન્તિ, દુક્ખવિધાનમત્તમેવ ચેતા, એતાહિ ચ કારણભૂતાહિ સંસારદુક્ખં સત્તેહિ અનુવિધીયતિ, યથાવિહિતઞ્ચ દુક્ખં એતાસ્વેવ ધીયતિ ઠપીયતીતિ એતેહિ અત્થેહિ યથાસમ્ભવં ‘‘ધાતુયો’’તિ વુચ્ચન્તિ.

યથા વા સરીરસઙ્ખાતસ્સ સમુદાયસ્સ અવયવભૂતેસુ રસસોણિતાદીસુ અઞ્ઞમઞ્ઞં વિસભાગલક્ખણપરિચ્છિન્નેસુ ધાતુસમઞ્ઞા, એવમેતેસુપિ પઞ્ચક્ખન્ધસઙ્ખાતસ્સ અત્તભાવસ્સ ચક્ખાદીસુ ધાતુસમઞ્ઞા વેદિતબ્બા. લોકિયલોકુત્તરસાધારણત્થવસેન પન અત્તનો સભાવં ધારેન્તીતિ ધાતુયો. નિજ્જીવમત્તાનમેતં અધિવચનં, તસ્મા યથાવુત્તેનત્થેન ચક્ખુ ચ તં ધાતુ ચાતિ **ચક્ખુધાતુ**. એવં સેસેસુપીતિ અયં તાવેત્થ પદત્થો.

ધમ્મભેદતો પનેત્થ આયતનેસુ વુત્તનયેન વેદિતબ્બો. અપિચ પઞ્ચદ્વારાવજ્જનસમ્પટિચ્છનદ્વયવિઞ્ઞાણં મનોધાતુ નામ. પઞ્ચવિઞ્ઞાણમનોધાતુવજ્જિતં પન સબ્બમ્પિ વિઞ્ઞાણં મનોવિઞ્ઞાણધાતુ નામ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

વિભઙ્ગનયતો પનેત્થ **સુત્તન્તભાજનીયે** તાવ – ''પથવીધાતુ આપો તેજો વાયો આકાસવિઞ્ઞાણધાતૂ''તિ છ ધાતુયો ઉદ્દિસિત્વા આદિતો પઞ્ચ અજ્ઝત્તિકબાહિરવસેન, પચ્છિમા ચ છ વિઞ્ઞાણવસેન વિભત્તા, અપરાપિ ''સુખધાતુ દુક્ખસોમનસ્સદોમનસ્સુપેક્ખાઅવિજ્જાધાતૂ''તિ છ ધાતુયો ઉદ્દિસિત્વા તથા તથા વિભત્તા, પુન અપરાપિ ''કામધાતુ બ્યાપાદવિહિંસાનેક્ખમ્મઅબ્યાપાદઅવિહિંસાધાતૂ''તિ છ ધાતુયો ઉદ્દિસિત્વા, એવં તીહિ છક્કેહિ પચ્ચેકં તેભૂમકા અટ્ઠારસ ધાતુયો સરૂપતો, લક્ખણાહારતો, નિસ્સયવિસયપયોગવિનાભાવાદિતો ચ વુત્તાતિ વેદિતબ્બાતિ અયં સુત્તન્તભાજનીયનયો.

અભિધમ્મભાજનીયે પન સરૂપેનેવ અટ્ઠારસ ધાતુયો ઉદ્દિસિત્વા પસાદવિસયધાતુયો આયતને વુત્તનયેન વિભત્તા, સત્ત વિઞ્ઞાણધાતુયો પન –

> ''તત્થ કતમા ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ? ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચિત્તં...પે॰... ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ. અયં વુચ્ચતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ...પે॰... કાયવિઞ્ઞાણધાતુ.
>
> ''તત્થ કતમા મનોધાતુ? ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા...પે॰... કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા...પે॰... નિરુદ્ધસમનન્તરા ઉપ્પજ્જતિ ચિત્તં...પે॰... સબ્બધમ્મેસુ વા પન પઠમસમન્નાહારો ઉપ્પજ્જતિ ચિત્તં...પે॰... અયં વુચ્ચતિ મનોધાતુ.
>
> ''તત્થ કતમા ધમ્મધાતુ? વેદનાક્ખન્ધો સઞ્ઞાક્ખન્ધો સઙ્ખારક્ખન્ધો, યઞ્ચ રૂપં અનિદસ્સનં અપ્પટિઘં ધમ્માયતનપરિયાપન્નં, અસઙ્ખતા ચ ધાતુ...પે॰... અયં વુચ્ચતિ ધમ્મધાતુ.
>
> ''તત્થ કતમા મનોવિઞ્ઞાણધાતુ...પે॰... મનોધાતુયાપિ ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધસમનન્તરા ઉપ્પજ્જતિ ચિત્તં...પે॰... મનઞ્ચ પટિચ્ચ ધમ્મે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચિત્તં...પે॰... અયં વુચ્ચતિ મનોવિઞ્ઞાણધાતૂ''તિ (વિભ॰ ૧૮૪) –

એવં વિભત્તા. તત્થ **સબ્બધમ્મેસુ વા પન પઠમસમન્નાહારો**તિ એત્થ પઞ્ચવિઞ્ઞાણવિસયેસુ સબ્બધમ્મેસૂતિ એવં અત્થો ગહેતબ્બો. **મનોધાતુયાપિ ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધસમનન્તરા**તિ એત્થ પન **પિ**-કારો સમ્પિણ્ડનત્થો, તસ્મા મનોધાતુયાપિ સન્તીરણવોટ્ઠબ્બનાદિમનોવિઞ્ઞાણધાતુયાપીતિ એવમત્થો ગહેતબ્બો. **મનઞ્ચ પટિચ્ચા**તિઆદીસુ મનોદ્વારે ભવઙ્ગમનઞ્ચેવ ચતુભૂમકધમ્મારમ્મણઞ્ચ પટિચ્ચ સહાવજ્જનકજવનં નિબ્બત્તતીતિ અત્થો. અયં અભિધમ્મભાજનીયનયો.

પઞ્હાપુચ્છકનયે પન અટ્ઠારસન્નં ધાતૂનં કતિ કુસલા...પે॰... કતિ અરણાતિ? સોળસ ધાતુયો અબ્યાકતા, દ્વે ધાતુયો તિધાપિ હોન્તિ...પે॰... દસ ધાતુયો નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મા, પઞ્ચ ધાતુયો વિપાકા, મનોધાતુ સિયા વિપાકા, સિયા નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મા, દ્વે ધાતુયો તિધાપિ હોન્તિ. દસ ધાતુયો ઉપાદિન્નુપાદાનિયા, સદ્દધાતુયો અનુપાદિન્નુપાદાનિયા, પઞ્ચ ધાતુયો સિયા ઉપાદિન્નુપાદાનિયા, સિયા અનુપાદિન્નુપાદાનિયા, દ્વે ધાતુયો તિધાપિ...પે॰... દસ ધાતુયો સિયા ઉપ્પન્ના, સિયા ઉપ્પાદિનો, સદ્દધાતુ સિયા ઉપ્પન્ના, સિયા અનુપ્પન્ના, સિયા ન વત્તબ્બા ઉપ્પાદિનોતિ, છ ધાતુયો તિધાપિ. ધમ્મધાતુ તિધાવ...પે॰... રૂપધાતુ સનિદસ્સનસપ્પટિઘા, નવ ધાતુયો અનિદસ્સનસપ્પટિઘા, અટ્ઠ ધાતુયો અનિદસ્સનઅપ્પટિઘા. સત્તરસ ધાતુયો ન હેતૂ, ધમ્મધાતુ દ્વિધાવ...પે॰... સોળસ ધાતુયો અરણા, દ્વે ધાતુયો દ્વિધાપીતિ અયં પઞ્હાપુચ્છકનયો.

ઇદાનિ પનેતાસં –

કમતાવત્તતો દટ્ઠબ્બા, પચ્ચયાનં વિભાગતો;
ધાતૂનમિધ વિઞ્ઞેય્યો, પાળિમુત્તવિનિચ્છયો.

તત્થ **કમતો** તાવ ઇધાપિ દેસનાક્કમોવ યુજ્જતિ. સો ચ પનાયં હેતુફલાનુપુબ્બવવત્થાનવસેન વુત્તો. ચક્ખુધાતુ રૂપધાતૂતિ ઇદં હિ દ્વયં હેતુ, ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતૂતિ ઇદં ફલં. એવં સબ્બત્થ. અયં તાવેત્થ કમો.

તાવત્તતો પન યા ઇધ **સુત્તન્તભાજનીયે** તીહિ છક્કેહિ વુત્તા ધાતુયો ચેવ, તેસુ તેસુ સુત્તાભિધમ્મપદેસેસુ ''આભાધાતુ…પે॰… અનેકધાતુનાનાધાતુલોકો''તિઆદિના આગતા ચાતિ અઞ્ઞાપિ બહુધાતુયો દિસ્સન્તિ, તાસમ્પિ વસેન પરિચ્છેદં અવત્વા કસ્મા અટ્ઠારસેવ વુત્તાતિ? તાસમ્પિ તદન્તોગધત્તા.

અપિચ વિજાનનસભાવે વિઞ્ઞાણે જીવસઞ્ઞીનં તસ્સા ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિભેદેન અનેકતં, ચક્ખુરૂપાદિપચ્ચયાયત્તવુત્તિતાય અનિચ્ચતઞ્ચ પકાસેત્વા તસ્મિં દીઘરત્તાનુસયિતજીવસઞ્ઞાસમૂહનનત્થઞ્ચ અટ્ઠારસેવ વુત્તા. કિઞ્ચ ભિય્યો – વેનેય્યજ્ઝાસયવસેન ચ. વેનેય્યા હિ અરૂપમૂળ્હો રૂપમૂળ્હો ઉભયમૂળ્હોતિ તિવિધા હોન્તિ. તેસં તિણ્ણમ્પિ યથાક્કમં નાતિસઙ્ખેપવિત્થારતો અરૂપભેદવિભાવિની ખન્ધદેસના, રૂપભેદવિભાવિની આયતનદેસના, તદુભયભેદવિભાવિની ધાતુદેસના સપ્પાયાતિ વેનેય્યજ્ઝાસયવસેન અટ્ઠારસેવ વુત્તાતિ. વુત્તઞ્ચ –

''સઙ્ખેપવિત્થારનયેન તથા તથા હિ,
ધમ્મં પકાસયતિ એસ યથા યથાસ્સ;
સદ્ધમ્મતેજવિહતં વિલયં ખણેન,
વેનેય્યસત્તહદયેસુ તમો પયાતી''તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૮૩);

અયમેત્થ તાવત્તતા.

દટ્ઠબ્બતો પનેતા સબ્બાપિ સઙ્ખતા ધાતુયો પુબ્બન્તાપરન્તવિવિત્તતો, ધુવસુભસુખત્તભાવસુઞ્ઞતો, પચ્ચયાયત્તવુત્તિતો ચ દટ્ઠબ્બા. વિસેસતો પનેત્થ ભેરિતલં વિય ચક્ખુધાતુ દટ્ઠબ્બા, દણ્ડો વિય રૂપધાતુ, સદ્દો વિય ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ. તથા તિસ્સોપિ ચેતા યથાક્કમં આદાસતલમુખમુખનિમિત્તાનિ વિય. તથા તિલયન્તચક્કતેલાનિ વિય, અધરારણીઉત્તરારણીઅગ્ગી વિય ચ દટ્ઠબ્બા. એસ નયો સોતધાતુઆદીસુપિ. મનોધાતુ પન યથાસમ્ભવતો ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુઆદીનં પુરેચરાનુચરા વિય દટ્ઠબ્બા. ધમ્મધાતુયં પન વેદના સલ્લસૂલમિવ , સઞ્ઞા રિત્તમુટ્ઠિ વિય, સઙ્ખારા વિસરુક્ખમિવ, સુખુમરૂપં ખુરચક્કં વિય, અસઙ્ખતા ધાતુ ખેમન્તભૂમિ વિય ચ દટ્ઠબ્બા, મનોવિઞ્ઞાણધાતુ પન મક્કટો વિય, અસ્સખળુઙ્કો વિય, યત્થકામનિપાતિતો વેહાસક્ખિત્તદણ્ડો વિય, રઙ્ગનટો વિય ચ દટ્ઠબ્બા. અયમેત્થ દટ્ઠબ્બતા.

પચ્ચયાનં વિભાગતો પનેત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા ચક્ખુ નિસ્સયપચ્ચયો, રૂપં આરમ્મણપચ્ચયો, કિરિયામનોધાતુ અનન્તરપચ્ચયો, તયો અરૂપિનો ખન્ધા સહજાતપચ્ચયો. એવં સોતવિઞ્ઞાણાદીસુપિ. મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા પન મનોધાતુ અનન્તરપચ્ચયો, ધમ્મધાતુ આરમ્મણપચ્ચયો, સમ્પયુત્તનિસ્સયસહજાતાદિપચ્ચયોતિ અયં પચ્ચયવિભાગો. એવં વિઞ્ઞેય્યો પાળિમુત્તવિનિચ્છયો.

ધાતુવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સચ્ચવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

સચ્ચવિભઙ્ગમાતિકાય પન **અત્થતો** તાવ – **ચત્તારિ અરિયસચ્ચાની**તિ એત્થાયં **સચ્ચ**-સદ્દો અનેકેસુ અત્થેસુ દિસ્સતિ. સેય્યથિદં – ''સચ્ચં ભણે ન કુજ્ઝેય્યા''તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૨૨૪) વાચાસચ્ચે. ''સચ્ચે ઠિતા સમણબ્રાહ્મણા''તિઆદીસુ (જા॰ ૨.૨૧.૪૩૩) વિરતિસચ્ચે. ''કસ્મા નુ સચ્ચાનિ વદન્તિ નાના, પવાદિયાસે કુસલાવદાના''તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૮૯૧) દિટ્ઠિસચ્ચે. ''એકં હિ સચ્ચં, ન દુતિયમત્થી''તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૮૯૦) પરમત્થસચ્ચે, નિબ્બાને ચેવ મગ્ગે ચ. ''ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં કતિ

કુસલા''તિઆદીસુ (વિભ॰ ૨૧૬) અરિયસચ્ચે. સ્વાયમિધાપિ અરિયસચ્ચે વત્તતિ. કેનટ્ઠેન સચ્ચાનિ? તથટ્ઠેન. કોયં તથટ્ઠો નામ? યો પઞ્ઞાચક્ખુના ઉપપરિક્ખમાનાનં માયાવ વિપરીતો, મરીચીવ વિસંવાદકો, તિત્થિયાનં અત્થા વિય અનુપલબ્ભમાનસભાવો ચ ન હોતિ, અથ ખો બાધનપ્પભવસન્તિનિય્યાનભૂતેન તચ્છાવિપરીતભૂતભાવેન અરિયઞાણસ્સ ગોચરો હોતિ. અયં તથટ્ઠો સચ્ચટ્ઠોતિ વેદિતબ્બો. વુત્તઞ્ચ –

> ''ઇતિ તચ્છાવિપલ્લાસભૂતભાવં ચતૂસુપિ;
> દુક્ખાદીસ્વવિસેસેન, સચ્ચટ્ઠં આહુ પણ્ડિતા''તિ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૮૯; સારત્થ॰ ટી॰ મહાવગ્ગ ૩.૧૪).

અરિયાનિ ચ તાનિ સચ્ચાનિ ચાતિ **અરિયસચ્ચાનિ**. અરિયાનીતિ ઉત્તમાનિ, અવિસંવાદકાનીતિ અત્થો. અરિયેહિ બુદ્ધાદીહિ પટિવિજ્ઝિતબ્બાનિ સચ્ચાનિ, અરિયસ્સ વા સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સન્તકાનિ સચ્ચાનિ તેન ઉપ્પાદિતત્તા, પકાસિતત્તા ચ, અરિયભાવકરાનિ વા સચ્ચાનિ તેસં અભિસમ્બુદ્ધત્તા અરિયભાવસિદ્ધિતોતિ **અરિયસચ્ચાનિ**. ''દુક્ખં અરિયસચ્ચ''ન્તિઆદીસુ પન **દુ**-ઇતિ અયં સદ્દો કુચ્છિતે દિસ્સતિ. કુચ્છિતં હિ પુત્તં ''દુપુત્તો''તિ વદન્તિ. **ખં**-સદ્દો પન તુચ્છે. તુચ્છં હિ આકાસં ''ખ''ન્તિ વુચ્ચતિ. ઇદઞ્ચ પઠમસચ્ચં કુચ્છિતં અનેકોપદ્દવાધિટ્ઠાનતો, તુચ્છં બાલજનપરિકપ્પિતધુવસુભસુખત્તભાવવિરહિતતો, તસ્મા કુચ્છિતત્તા, તુચ્છત્તા ચ ''દુક્ખ''ન્તિ વુચ્ચતિ. **સં**-ઇતિ ચ અયં સદ્દો ''સમાગમો, સમેત''ન્તિઆદીસુ સંયોગં દીપેતિ. **ઉ**-ઇતિ અયં સદ્દો ''ઉપ્પન્નં ઉદિત''ન્તિઆદીસુ ઉપ્પત્તિં. **અય**-સદ્દો પન કારણં દીપેતિ. ઇદઞ્ચ દુતિયસચ્ચં અવસેસપચ્ચયસમાયોગે સતિ દુક્ખસ્સુપ્પત્તિકારણન્તિ ''દુક્ખસમુદયો''તિ વુચ્ચતિ.

તતિયસચ્ચં પન યસ્મા **નિ**-સદ્દો અભાવં, **રોધ**-સદ્દો ચારકં દીપેતિ, તસ્મા અભાવો એત્થ, એતસ્મિં વા અધિગતે સંસારચારકસઙ્ખાતસ્સ દુક્ખનિરોધસ્સ સબ્બગતિસુઞ્ઞત્તા, તપ્પટિપક્ખત્તા ચાતિ ''દુક્ખનિરોધ''ન્તિ વુચ્ચતિ, દુક્ખસ્સ વા અનુપ્પાદનિરોધપચ્ચયત્તા. ચતુત્થં પન યસ્મા એતં દુક્ખનિરોધં ગચ્છતિ, સત્તં વા તં ગમયતિ આરમ્મણવસેન તદભિમુખત્તા, પટિપદા ચ હોતિ દુક્ખનિરોધપ્પત્તિયા, તસ્મા ''દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા''તિ વુચ્ચતિ.

અપિચ દુક્ખાદીનં ચત્તારો ચત્તારો અત્થા વિભત્તા તથા અવિતથા અનઞ્ઞથા, યે દુક્ખાદીનિ અભિસમેન્તેહિ અભિસમેતબ્બા. યથાહ –

> ''દુક્ખસ્સ પીળનટ્ઠો સઙ્ખતટ્ઠો સન્તાપટ્ઠો વિપરિણામટ્ઠો, ઇમે ચત્તારો દુક્ખસ્સ દુક્ખટ્ઠા તથા અવિતથા અનઞ્ઞથા. સમુદયસ્સ આયૂહનટ્ઠો નિદાનટ્ઠો સંયોગટ્ઠો પલિબોધટ્ઠો ...પે॰... નિરોધસ્સ નિસ્સરણટ્ઠો વિવેકટ્ઠો અસઙ્ખતટ્ઠો અમતટ્ઠો...પે॰... મગ્ગસ્સ નિય્યાનટ્ઠો હેત્વટ્ઠો દસ્સનટ્ઠો આધિપતેય્યટ્ઠો...પે॰... અનઞ્ઞથા''તિ (પટિ॰ મ॰ ૨.૮).

એવં વિભત્તાનં ચતુન્નં ચતુન્નં અત્થાનં વસેન દુક્ખાદીનિ વેદિતબ્બાનિ. અયં તાવેત્થ પદત્થો.

ધમ્મભેદતો પન તણ્હાવજ્જિતા સબ્બલોકિયધમ્મા, સંકિલેસિકવજ્જિતા વા **દુક્ખસચ્ચં** નામ, તણ્હા પન સબ્બા અકુસલા વા લોકિયકુસલા વા ધમ્મા **સમુદયસચ્ચં** નામ, નિબ્બાનં **નિરોધસચ્ચં** નામ, લોકુત્તરકુસલચિત્તસમ્પયુત્તાનિ અટ્ઠમગ્ગઙ્ગાનિ **દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા અરિયસચ્ચં** નામ. ઇમેહિ પન મગ્ગઙ્ગેહિ સમ્પયુત્તા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા ચેવ સામઞ્ઞફલાનિ ચેત્થ અસઙ્ગહિતાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. તાનિ હિ ''યદનિચ્ચં તં દુક્ખ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૧૫) વચનતો સઙ્ખારદુક્ખસઙ્ગહિતાનિપિ. યાય પરિઞ્ઞાય ભગવતિ બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતિ તથત્તેન ન હોન્તિ, દુક્ખં અરિયસચ્ચન્તિ ન વુચ્ચન્તિ, તાનિ ઠપેત્વા સબ્બે લોકિયલોકુત્તરધમ્મા સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બા. અયં ધમ્મભેદો.

વિભઙ્ગનયતો પનેત્થ **સુત્તન્તભાજનીયે** દુક્ખસચ્ચં તાવ –

> ''તત્થ કતમં દુક્ખં અરિયસચ્ચં? જાતિપિ દુક્ખા, જરાપિ દુક્ખા, મરણમ્પિ દુક્ખં, સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસાપિ દુક્ખા, અપ્પિયેહિ સમ્પયોગો દુક્ખો, પિયેહિ વિપ્પયોગો દુક્ખો, યમ્પિચ્છં ન લભતિ, તમ્પિ દુક્ખં, સંખિત્તેન પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા દુક્ખા''તિ (વિભ॰ ૧૯૦) –

ઉદ્દિસિત્વા વિભત્તં. તત્થ દુક્ખં તિવિધં હોતિ દુક્ખદુક્ખં વિપરિણામદુક્ખં સઙ્ખારદુક્ખન્તિ. તત્થ દુક્ખદુક્ખં દુવિધં પરિયાયદુક્ખં નિપ્પરિયાયદુક્ખન્તિ. તત્થ કાયિકચેતસિકદુક્ખદોમનસ્સવેદના **નિપ્પરિયાયદુક્ખં** નામ, તદવસેસા પન દુક્ખદુક્ખસ્સ વત્થુભૂતા પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા **પરિયાયદુક્ખં** નામ. સુખસોમનસ્સવેદના **વિપરિણામદુક્ખં** નામ. સબ્બે પન પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા, સબ્બસઙ્ખતા વા **સઙ્ખારદુક્ખં** નામ. ઇમેસં તિણ્ણં દુક્ખાનં વસેન યથાયોગં તીસુ ભવેસુ જાતિઆદીનં દુક્ખદુક્ખતા વેદિતબ્બા. કામભવસ્મિં હિ જાતિ તાવ સયં ન દુક્ખા, અપાયગતિમનુસ્સગતિઆદીસુ પન નિરયગ્ગિસન્તાપાદિમૂલકં, ગબ્ભોક્કન્તિકાદિમૂલકં, જિઘચ્છાપિપાસાદિમૂલકઞ્ચ દુક્ખં તસ્સ સબ્બસ્સ કાયિકચેતસિકદુક્ખસ્સ વત્થુભાવેન પરિયાયતો દુક્ખન્તિ. તથા જરામરણાદયોપિ. કેવલં જરા કાયદુબ્બલતામૂલસ્સ, પુત્તદારાદિપરિભવમૂલસ્સ ચ, મરણં પન મારણન્તિકવેદનાભૂતસ્સ, નિરયાદિગતિનિમિત્તદસ્સનમૂલસ્સ ચ દુક્ખસ્સ વત્થુભાવતો, સોકાદયો સોકાદિમૂલસ્સ કાયિકચેતસિકદુક્ખસ્સ વત્થુભાવત્તા ચેવ સયં દુક્ખત્તા ચ દુક્ખાતિ વેદિતબ્બા. વિપરિણામદુક્ખસઙ્ખારદુક્ખતા ચેસં પસિદ્ધાયેવ. એવં કામભવે જાતિઆદીનં તીહિપિ દુક્ખેહિ દુક્ખતા વેદિતબ્બા. રૂપારૂપભવેસુ પન યસ્મા સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા ન સન્તિ, તસ્મા તત્થ જાતિઆદીનં વિપરિણામદુક્ખસઙ્ખારદુક્ખવસેન ચ દુક્ખતા વેદિતબ્બા, ન દુક્ખદુક્ખવસેનાતિ અયં દુક્ખસચ્ચે નયો.

સમુદયસચ્ચં પન ''કામતણ્હા ભવતણ્હા વિભવતણ્હા''તિ (વિભ॰ ૨૦૩) તત્તકમેવ ઉદ્દિસિત્વા ''સા ખો પનેસા તણ્હા કત્થ ઉપ્પજ્જમાના ઉપ્પજ્જતી''તિ (વિભ॰ ૨૦૩) પુચ્છિત્વા છન્નં છન્નં ઇન્દ્રિયવિસયવિઞ્ઞાણફસ્સવેદનાસઞ્ઞાચેતનાતણ્હાવિતક્કવિચારાનં વિસયભૂતાનં વસેન તણ્હાય ''એત્થેસા તણ્હા ઉપ્પજ્જમાના ઉપ્પજ્જતી''તિ એવં ઉપ્પત્તિં પકાસેત્વા વિત્થારતો વિભત્તં.

નિરોધસચ્ચં પન ''તસ્સા એવ તણ્હાય અસેસવિરાગનિરોધો ચાગો પટિનિસ્સગ્ગો મુત્તિ અનાલયો''તિ (વિભ॰ ૨૦૪) વત્વા પુન ''સા ખો પનેસા તણ્હા કત્થ નિરુજ્ઝમાના નિરુજ્ઝતી''તિ (વિભ॰ ૨૦૪) પુચ્છિત્વા સમુદયસચ્ચે વુત્તઇન્દ્રિયાદીનં વસેન પટિલોમતો તણ્હાય નિરોધં પકાસેત્વા વિત્થારતો વિભત્તં. તત્થ **અસેસવિરાગનિરોધો**તિઆદીનિ પદાનિ નિબ્બાનવેવચનાનિ. નિબ્બાનં હિ આગમ્મ તણ્હા અસેસા વિરજ્જતિ, નિરુજ્ઝતિ, ચજીયતિ, પટિનિસ્સજ્જીયતિ, મુચ્ચતિ, ન અલ્લીયતિ, તસ્મા ''અસેસવિરાગનિરોધો ચાગો પટિનિસ્સગ્ગો મુત્તિ અનાલયો''તિ વુચ્ચતિ. એકમેવ હિ નિબ્બાનં, નામાનિ પનસ્સ સબ્બસઙ્ખતાનં નામપટિપક્ખવસેન અનેકાનિ હોન્તિ.

નનુ પાટેક્કં નિબ્બાનં નામ નત્થિ, કિલેસક્ખયમત્તમેવ નિબ્બાનં, તેનેવ ચ તાસુ તાસુ સુત્તાભિધમ્મદેસનાસુ ''રાગક્ખયો દોસક્ખયો''તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૪.૩૧૪) વુત્તન્તિ ચે? ન, અરહત્તનિબ્બાનાનં એકતાપજ્જનતો. અરહત્તમ્પિ હિ ''યો ખો, આવુસો, રાગક્ખયો દોસક્ખયો મોહક્ખયો, ઇદં વુચ્ચતિ અરહત્ત''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૩૧૪) રાગાદીનં પરિક્ખયન્તે ઉપ્પન્નત્તા ઉપચારેન અરહત્તં રાગક્ખયાદિભાવેન વુચ્ચતિ, તથા રાગાદીનં ખયહેતુત્તા નિબ્બાનમ્પિ રાગક્ખયાદિભાવેન વુત્તન્તિ ગહેતબ્બં. ઇતરથા નિબ્બાનસ્સ બહુત્તં આપજ્જતિ રાગાદીનં બહુન્નં ખયસ્સાપિ બહુત્તા. સબ્બકિલેસાનમ્પિ ખયસ્સ એકત્તેન પઠમમગ્ગેન દિટ્ઠિઆદીનં ખયે સબ્બકિલેસક્ખયો આપજ્જતિ, ઓળારિકત્તઞ્ચસ્સ સિયા તિરચ્છાનાનમ્પિ ઉપ્પન્નરાગક્ખયસ્સ પાકટત્તેન નિબ્બાનપ્પત્તિતો, ગોત્રભૂક્ખણેપિ ચ રાગાદિક્ખયો હોતિ ગોત્રભુનો નિબ્બાનવિસયત્તા, મગ્ગસ્સ પન નિબ્બાનારમ્મણતાઅપ્પસઙ્ગો. ન હિ અત્તના ખેપિયમાનકિલેસક્ખયમારબ્ભ મગ્ગો ઉપ્પજ્જતિ, અભાવો ચસ્સ આપજ્જતિ રાગાદિક્ખયભૂતસ્સ પન અભાવસ્સ પક્ખવસેન તુચ્છરૂપત્તા, તસ્સાપિ ભાવત્તાભાવાવ વિવેકલક્ખણં ન સિયા, સઙ્ખતતા ચસ્સ સિયા. ન હિ કદાચિ ઉપલબ્ભમાનં અસઙ્ખતં ભવિતુમરહતિ સબ્બેસમ્પિ અહેતુકત્તાપત્તિતો, સઙ્ખતત્તેપિ ચસ્સ ન નિબ્બાનત્તં ઉપ્પત્તિજરાભઙ્ગસમઙ્ગિતાય દુક્ખત્તા, તથા ચ અભાવસ્સાપિ અભાવો, અનવટ્ઠાનઞ્ચ ખીણાનમ્પિ રાગાદીનં પુન ઉપ્પજ્જનં ચેસં તેસમેવ અભાવો અભાવસ્સ વિનટ્ઠત્તા.

અપિચ કારણન્તરેન વા ભાવે ઉપ્પન્ને રાગાદીનં ન કાચિ હાનિ હોતિ. ન હિ અઞ્ઞસ્સુપ્પત્તિયં અઞ્ઞં વિગચ્છતિ. અભાવો ભાવસ્સ વિરોધિ, વિરોધિસન્નિધાને ચ ઇતરં વિગચ્છતીતિ ચે? કિમિદં વિગમનં નામ. યદિ તમ્પિ ભાવરૂપં, સમાનદોસતા ચસ્સ સિયા અનવટ્ઠાનઞ્ચ, ન ચ અત્થસિદ્ધિ. યદિ તુચ્છરૂપં, કિં પઠમમેવસ્સ તુચ્છરૂપતાય ઉપગતાય દૂરમ્પિ ગન્ત્વા ઉપગન્તબ્બાતિ સિદ્ધા, રાગાદિક્ખયભૂતસ્સ નિબ્બાનસ્સ તુચ્છરૂપતાય અભાવો, ન ચ અભાવો એવ નિબ્બાનં. અતીતાનાગતદોસાનમભાવે નિબ્બાનપ્પત્તિયા અભાવતો વત્તમાનાનઞ્ચ અભાવો નામ. અભાવો નામ ન કિલેસવિગમમત્તો, અપિ તુ અનુપ્પત્તિભાવેન. અચ્ચન્તવિગમો નિબ્બાનેનાપિ સમ્પાદીયતીતિ ચે? ન, તસ્સ કારણભાવા. વિપસ્સના કારણમિતિ ચે? ન,

અત્તાદિવિકપ્પજનકસઙ્ખતધમ્મદસ્સનેન વિના અનત્તાદિવિકપ્પભૂતાય વિપસ્સનાય અનુપ્પત્તિતો. યદિ હિ ઉપ્પજ્જેય્ય, તાય સબ્બેપિ સત્તા વિમુત્તા એવ સિયું, નો ચ કદાચિ ન પુચ્છેય્ય વિરુદ્ધધમ્મદસ્સનાભાવા. ન હિ દસ્સનં વિના વિકપ્પો સમ્ભવતિ, ન ચ અત્તાતિ વિકપ્પજનકરૂપાદિદસ્સનમેવ તબ્બિરુદ્ધવિકપ્પજનકં હોતિ. બુદ્ધાનઞ્ચ પરમ્પરોપદેસેન રૂપાદીસુ વિપસ્સનાવિકપ્પો ઉપ્પજ્જતીતિ ચે? ન, તેસમ્પિ વિરુદ્ધદસ્સનાભાવેન વિપસ્સનાવિકપ્પાનુપ્પત્તિતો. ન હિ યાદિસાય કારણસામગ્ગિયા યાદિસં કારિયં ઉપ્પજ્જતિ, તાદિસાય એવ તબ્બિરુદ્ધં ઉપ્પજ્જતિ અહેતુકત્તપ્પસઙ્ગતો. ન ચ વિરુદ્ધદસ્સનાભાવેન એકસ્સ વિપસ્સનાવિકપ્પજનકસામત્થિયાભાવતો તાદિસાનં પરમ્પરાયપિ તબ્ભાવો, તદુપદેસો ચ સમ્ભવતિ. તિલક્ખણૂપદેસનાનન્તરિકતાય પન બુદ્ધાનં નિબ્બાનસચ્છિકિરિયા સિદ્ધિ, તેનેવસ્સ કિલેસાનમચ્ચન્તપ્પહાનસ્સ, વિપસ્સનોપદેસસામત્થિયસ્સ ચ સિદ્ધીતિ નિબ્બાનમેવ તદુભયકારણં, નાઞ્ઞન્તિ ગહેતબ્બં.

કસ્મા પન નિબ્બાનદસ્સનેન રાગાદીનં અચ્ચન્તપ્પહાનં, તિલક્ખણઞ્ચ હોતિ. ન હિ અઞ્ઞસ્સ દસ્સનેન ઇતરરાગપ્પહાનં, તિલક્ખણઞાણઞ્ચ યુત્તન્તિ? ન, અસઙ્ખતદસ્સનેન સઙ્ખતસ્સ વા દોસસ્સ વા પાકટત્તા. દિટ્ઠઅચ્ચન્તસુખાનં હિ વટ્ટસુખે, તન્નિસ્સયારમ્મણાદીસુ ચ સુખાભિમાનો, વટ્ટાભિરતિ ચ પહીયતિ દિટ્ઠપરતીરસ્સ નાવિકસ્સ નાવાયેકદેસે સુખાભિમાનાભિરતિયો વિય. અપિચ સઙ્ખતધમ્મેસુ અલ્લિના રાગાદયો અસઙ્ખતધમ્મે સણ્ઠાતું ન સક્કોન્તિ અગ્ગિક્ખન્ધે વિય મક્ખિકા, થલે વિય ચ જલચરા, નિબ્બાનદસ્સનેન પહીનદોસસ્સ ચિત્તસ્સ યાથાવતો તેસુ સઙ્ખતેસુ તિલક્ખણદસ્સનં સમ્ભવતિ ભેસજ્જાલેપેન વિહતકાચતિમિરાદિદોસસ્સ ચક્ખુનો ઘટાદિરૂપદસ્સનં વિય, દિટ્ઠદોસેસુ ચસ્સ સઙ્ખારેસુ ન પુન રાગાદીનમુપ્પત્તિ ઞાતા સુચિભાવે વિય વચ્ચકૂપેતિ વેદિતબ્બં.

કસ્મા પન કેસઞ્ચિ સત્તાનં એવ નિબ્બાનસચ્છિકિરિયાસમ્ભવો, ન સબ્બેસન્તિ? અનાદિબુદ્ધપરમ્પરોપદેસસાપેક્ખત્તા, તેસઞ્ચ ઉપદેસકાનં સબ્બત્થ સબ્બદા અભાવતો, સોતૂનઞ્ચ ખણસમ્પત્તિયા અચ્ચન્તદુલ્લભત્તા, ચક્કવાળાનઞ્ચ અનન્તત્તા, તસ્મા કેચિ એવ બુદ્ધુપ્પાદકાલે તિલક્ખણોપદેસલાભેન નિબ્બાનં સચ્છિકરોન્તિ, ન સબ્બેતિ ગહેતબ્બં.

કથં પનેત્થ રાગાદીનં અચ્ચન્તવિગમો નિબ્બાનેન સાધીયતીતિ? ન તાવ સો, અતીતાનાગતાનં તેસમિદાનિ અભાવા, પુબ્બે ચ તસ્સ વિજ્જમાનત્તા, વત્તમાનાનં સરસનિરોધતો. કથઞ્ચસ્સ તુચ્છરૂપસ્સ નિબ્બાનસ્સ હેતુત્તે યથાવુત્તદોસાનમવસરોતિ ચે? ન, તસ્સ ભાવરૂપત્તા. પુબ્બભાગપટિપત્તિયા હિ નિબ્બાનમારબ્ભ અનુસયાજનનભાવેન ઉપ્પન્નમગ્ગા એવ કિલેસાનમનુપ્પાદનિરોધો તદુપ્પત્તિયા આયતિં ઉપ્પજ્જનારહાનં અનુપ્પત્તિતો અગ્ગિસન્નિધાને અઙ્કુરાજનકભાવેન ઉપ્પન્નસાલિક્ખન્ધસ્સ બીજતાભાવરૂપતા વિય. ન હિ અભાવો નામ કોચિ પરમત્થતો અત્થિ, યો કારણેન જનીયતિ તબ્બિરુદ્ધક્ખણુપ્પાદનભાવોવુપ્પાદનં અનેકક્ખણુપ્પાદનેન ખન્ધકારાભાવુપ્પાદનં વિય, તસ્મા કિલેસાનં અનુપ્પત્તિનિરોધસઙ્ખાતસ્સ અરિયમગ્ગસ્સ ઉપનિસ્સયત્તા ઉપનિસ્સયોપચારેન નિબ્બાનં ''અસેસવિરાગનિરોધો''તિઆદિના વુત્તં. સરૂપેનેવ કસ્મા ન વુત્તન્તિ ચે? અભિસુખુમત્તા, અનુપલદ્ધપુબ્બત્તા ચ, સુખુમતા ચસ્સ ભગવતો અપ્પોસ્સુક્કતાવચનતો, અરિયેન ચક્ખુના પસ્સિતબ્બતો ચ વેદિતબ્બા.

એત્થ પન પરવાદી આહ – ''નત્થેવ નિબ્બાનં અનુપલબ્ભનીયતો''તિ. ન અનુપલબ્ભનીયં તસ્સ સિદ્ધત્તા. ઉપલબ્ભતિ હિ તં તદનુરૂપપટિપત્તિયા અરિયેહિ. અપિચ નિબ્બાનં નત્થીતિ ન વત્તબ્બં સબ્બસત્તાનં વિરુદ્ધધમ્માનં ભાવેન અપવગ્ગાભાવપ્પસઙ્ગતો. ન ચ તં યુત્તં ઉણ્હાદિપટિપક્ખસ્સ સીતાદિનો વિય ભવપટિપક્ખસ્સ નિબ્બાનસ્સપિ અવસ્સંભાવા. વુત્તઞ્ચ –

> ''યથાપિ ઉણ્હે વિજ્જન્તે, અપરં વિજ્જતિ સીતલં;
> એવં તિવિધગ્ગિ વિજ્જન્તે, નિબ્બાનં ઇચ્છિતબ્બક''ન્તિ. (બુ॰ વં॰ ૨.૧૧) –

આદિ. અચ્ચન્તનિરોધહેતુનો વિપસ્સનોપદેસસ્સ દસ્સનતો ચ અત્થેવ નિબ્બાનં તં વિના તસ્સાસમ્ભવતોતિ વુત્તોવાયમત્થો. તદેતં પુરિમાય કોટિયા અભાવતો અપ્પભવં, તતોવ અજરામરણં, નિચ્ચઞ્ચ હોતીતિ અણુઆદીનમ્પિ નિચ્ચભાવપત્તિ નિબ્બાનસ્સેવ નિચ્ચત્તાતિ ચે? ન, ભિન્નાધિકરણત્તેન હેતુલક્ખણસ્સાનુપપત્તિતો. અણુઆદીનમ્પિ અસઙ્ખતતા ઇતિ ચે? ન,

અસઙ્ખતતાસિદ્ધિતો અસઙ્ખતાનઞ્ચાનેકત્તાનુપપત્તિતો. યદિ હિ અસઙ્ખતં નામ ભવેય્ય, એકેનેવ ભવિતબ્બં દેસકાલસભાવભેદસ્સ કારણભેદકત્તા, ભિન્નસભાવાનમ્પિ અહેતુકત્તે અતિપ્પસઙ્ગતો.

સઙ્ખતેહિ સભાવભિન્નસ્સ નિબ્બાનસ્સ કથં અહેતુકતાતિ ચે? અસઙ્ખતસભાવેન સઙ્ખતસભાવેહિ ભિન્નસ્સ કારણાનપેક્ખત્તા. અસઙ્ખતત્તે હિ સમાને ભવસભાવભેદો કારણભેદં સૂચયતિ , તસ્મા એકમેવ નિચ્ચં ભવિતુમરહતિ, તઞ્ચ યથાવુત્તયુત્તિતો, સબ્બઞ્ઞુવચનતો ચ પરમત્થતો વિજ્જમાનં નિબ્બાનમેવ. વુત્તં હેતં ભગવતા ''અત્થિ, ભિક્ખવે, અજાતં અભૂતં અકતં અસઙ્ખત''ન્તિ (ઇતિવુ॰ ૪૩). અયં દુક્ખનિરોધસચ્ચે નયો.

ઇતરં પન ''સમ્માદિટ્ઠિ...પે॰... સમ્માસમાધી''તિ ઉદ્દિસિત્વા વિત્થારતો વિભત્તં. વિનિચ્છયો પનેત્થ મગ્ગઙ્ગવિભઙ્ગે આવિ ભવિસ્સતીતિ અયં સુત્તન્તભાજનીયનયો.

અભિધમ્મભાજનીયે પન –

> ''ચત્તારિ સચ્ચાનિ દુક્ખં દુક્ખસમુદયો દુક્ખનિરોધો દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા. તત્થ તણ્હા દુક્ખસમુદયો. અવસેસા સાસવધમ્મા...પે॰... દુક્ખં. તણ્હાય પહાનં દુક્ખનિરોધો. અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા''તિ (વિભ॰ ૨૦૬) –

વત્વા અટ્ઠ મગ્ગઙ્ગાનિ વિત્થારતો નિદ્દિસિત્વા ''અવસેસા ધમ્મા દુક્ખનિરોધગામિનિયા પટિપદાય સમ્પયુત્તા''તિ (વિભ॰ ૨૦૬ આદયો) એવં પઠમવારે ચત્તારિ સચ્ચાનિ વિભત્તાનિ. તાનિ પુન અપરેહિપિ ''તણ્હા, અવસેસા ચ કિલેસા સમુદયો, તથા તણ્હા, અવસેસા ચ કિલેસા, અવસેસા ચ અકુસલા સમુદયો, તથા તણ્હા, અવસેસા ચ કિલેસા, અવસેસા ચ અકુસલા, તીણિ ચ કુસલમૂલાનિ, સાસવાનિ સમુદયો, તથા તણ્હા, અવસેસા ચ કિલેસા, અવસેસા ચ અકુસલા, તીણિ ચ કુસલમૂલાનિ, સાસવાનિ, અવસેસા ચ સાસવકુસલધમ્મા સમુદયો. અવસેસા સાસવધમ્મા દુક્ખં, તસ્સ તસ્સ સમુદયસ્સ પહાનં નિરોધો, અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો પટિપદા''તિ ઇમેહિ વારેહિ વિભત્તાનિ. તત્થ ''અરિયસચ્ચાની''તિ અવત્વા નિપ્પદેસતો પચ્ચયસઙ્ખાતં સમુદયં દસ્સેતું ''સચ્ચાની''તિ વુત્તં. અરિયસચ્ચેસુ હિ તણ્હાવ સમુદયો, ન ઇતરે. ન ચ કેવલં તણ્હાવ દુક્ખં સમુદાનેતિ, અવસેસા કુસલાકુસલાપિ પચ્ચયં સમુદાનેન્તિયેવાતિ તેપિ સમુદયતો દસ્સેતું ''સચ્ચાનિ''ત્વેવ વુત્તં. તતો પરં યસ્મા અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગોવ પટિપદાતિ. સમ્પયુત્તા પન ફસ્સાદયો સબ્બેપિ ધમ્મા પટિપદા એવ, તસ્મા તં નયં દસ્સેતું સબ્બસઙ્ગાહિકવારેપિ સબ્બાનિ વિભત્તાનિ . એત્થ હિ અરિયધનાનેવ સઙ્ગહિતાનિ. સેસં સદિસમેવાતિ અયં અભિધમ્મભાજનીયનયો.

પઞ્હાપુચ્છકનયે પન ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં કતિ કુસલા...પે॰... કતિ અરણા? સમુદયસચ્ચં અકુસલં, નિરોધસચ્ચં અબ્યાકતં, દુક્ખસચ્ચં તિધાપિ. સમુદયો સવિતક્કસવિચારો, નિરોધો અવિતક્કઅવિચારો, મગ્ગો તિધાપિ, દુક્ખં તિધાપિ, ન વત્તબ્બં ચ. તીણિ સચ્ચાનિ અનિદસ્સનઅપ્પટિઘાનિ, દુક્ખં તિધાપિ. સમુદયો હેતુ, નિરોધો ન હેતુ, સેસા દ્વિધાપિ. દ્વે સચ્ચાનિ લોકિયાનિ, મગ્ગનિરોધા લોકુત્તરા. સમુદયસચ્ચં સરણં, દ્વે સચ્ચાનિ અરણાનિ, દુક્ખં દુવિધાપિ. અયં પઞ્હાપુચ્છકનયો. ઇદાનિ પનેત્થ –

> કમતોનૂનાધિકતો, લક્ખણાદીહિ સુઞ્ઞતો;
> ઞાણકિચ્ચોપમા ઞેય્યો, પાળિમુત્તવિનિચ્છયો.

તત્થ **કમતો** તાવ ઇધાપિ દેસનાક્કમોવ યુજ્જતિ. એત્થ ઓળારિકત્તા, સબ્બસત્તસાધારણત્તા ચ સુવિઞ્ઞેય્યન્તિ દુક્ખસચ્ચં પઠમં વુત્તં, તતો તસ્સેવ હેતુદસ્સનત્થં સમુદયસચ્ચં, તતો ''હેતુનિરોધા ભવનિરોધો''તિ ઞાપનત્થં નિરોધસચ્ચં, તદધિગમુપાયદસ્સનત્થં અન્તે મગ્ગસચ્ચં. ભવસુખસ્સાદગધિતાનં સંવેગજનનત્થં પઠમં દુક્ખમાહ, તતો ''ભવં નેવ અહેતુકં આગચ્છતિ, ન ઇસ્સરનિમ્માનાદિના હોતિ, ઇતો પન હોતી''તિ ઞાપનત્થં સમુદયસચ્ચં, તતો સહેતુકેન દુક્ખેન અભિભૂતત્તા સંવિગ્ગમાનસાનં તન્નિસ્સરણદસ્સનેન અસ્સાસજનનત્થં નિરોધં, તતો નિરોધસમ્પાપકં મગ્ગન્તિ અયમેત્થ કમો.

અનૂનાધિકતો પન કસ્મા ચત્તારિ એવ સચ્ચાનીતિ ચે? તતો અઞ્ઞસ્સ અસમ્ભવતો, અઞ્ઞતરસ્સ ચ અનપનેય્યતો. અપિચ પવત્તિમાચિક્ખન્તો ભગવા સહેતુકં આચિક્ખતિ, નિવત્તિઞ્ચ સઉપાયં. ઇતિ પવત્તિનિવત્તિતદુભયહેતૂનં એતપરમતો ચત્તારિ એવ વુત્તાનીતિ અયમેત્થાનૂનાધિકતો.

લક્ખણાદીહિ પનેત્થ લક્ખણતો બાધનલક્ખણં દુક્ખસચ્ચં, સન્તાપનરસં, પવત્તિપચ્ચુપટ્ઠાનં. પભવલક્ખણં સમુદયસચ્ચં, અનુપચ્છેદકરણરસં, પલિબોધપચ્ચુપટ્ઠાનં. સન્તિલક્ખણં નિરોધસચ્ચં, અચ્ચુતિરસં, અનિમિત્તપચ્ચુપટ્ઠાનં. નિય્યાનલક્ખણં મગ્ગસચ્ચં, કિલેસપહાનકરણરસં, વુટ્ઠાનપચ્ચુપટ્ઠાનં. અપિચ પવત્તિપવત્તકનિવત્તિનિવત્તકલક્ખણાનિ પટિપાટિયા, તથા સઙ્ખતતણ્હાઅસઙ્ખતદસ્સનલક્ખણાનિ ચાતિ ઇમાનેત્થ લક્ખણાનિ.

સુઞ્ઞતો પનેતાનિ યથાક્કમં વેદકકારકનિબ્બુતગમકાભાવતો સુઞ્ઞાનિ. વુત્તઞ્ચ –

"દુક્ખમેવ હિ, ન કોચિ દુક્ખિતો,
કારકો ન, કિરિયાવ વિજ્જતિ;
અત્થિ નિબ્બુતિ, ન નિબ્બુતો પુમા,
મગ્ગમત્થિ, ગમકો ન વિજ્જતી"તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૮૯);

અથ વા –

ધુવસુભસુખત્તસુઞ્ઞં,
પુરિમદ્વયમત્તસુઞ્ઞમમતપદં;
ધુવસુભસુખઅત્તવિરહિતો,
મગ્ગો ઇતિ સુઞ્ઞતો તેસુ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૮૯);

નિરોધસુઞ્ઞાનિ વા તીણિ. નિરોધો ચ સેસત્તયસુઞ્ઞો. ફલસુઞ્ઞો વા હેત્થ હેતુ સમુદયમગ્ગેસુ દુક્ખનિરોધાનં અભાવા પકતિવાદીનં પકતિ વિય. હેતુસુઞ્ઞઞ્ચ ફલં દુક્ખસમુદયાનં, નિરોધમગ્ગાનઞ્ચ અસમવાયા, ન હેતુસમવેતં હેતુફલં. હેતુફલસમવાયવાદીનં દ્વિઅણુકાદીનિ વિયાતિ અયમેત્થ સુઞ્ઞતા.

ઞાણકિચ્ચતોતિ એત્થ દુવિધં સચ્ચઞાણં અનુબોધઞાણં, પટિવેધઞાણઞ્ચ. તત્થ **અનુબોધઞાણં** લોકિયં, તં અનુસ્સવાદિવસેન નિરોધે, મગ્ગે ચ પવત્તતિ. **પટિવેધઞાણં** લોકુત્તરં, તં સચ્ચાવબોધપટિપક્ખકિલેસે ખેપેન્તં નિરોધમારમ્મણં કત્વા કિચ્ચતો ચત્તારિપિ સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝતિ. યં પનેતં લોકિયં, તત્થ દુક્ખઞાણં પરિયુટ્ઠાનાભિભવનવસેન પવત્તમાનં સક્કાયદિટ્ઠિં નિવત્તેતિ, સમુદયઞાણં ઉચ્છેદદિટ્ઠિં, નિરોધઞાણં સસ્સતદિટ્ઠિં, મગ્ગઞાણં અકિરિયદિટ્ઠિં. દુક્ખઞાણં વા તેસુ ધુવસુભસુખત્તભાવરહિતેસુ ખન્ધેસુ ધુવસુભસુખત્તભાવસઞ્ઞાસઙ્ખાતં ફલે વિપ્પટિપત્તિં, સમુદયઞાણં "ઇસ્સરપધાનકાલસભાવાદીહિ લોકો પવત્તતી"તિ અકારણે કારણાભિમાનપ્પવત્તં હેતુમ્હિ વિપ્પટિપત્તિં, નિરોધઞાણં અરૂપલોકાદીસુ અપવગ્ગગ્ગાહભૂતં નિરોધે વિપ્પટિપત્તિં, મગ્ગઞાણં કામસુખલ્લિકઅત્તકિલમથાનુયોગપ્પભેદે અવિસુદ્ધિમગ્ગે વિસુદ્ધિમગ્ગગ્ગાહવસેન પવત્તં ઉપાયે વિપ્પટિપત્તિં નિવત્તેતિ. ઇદમેત્થ ઞાણકિચ્ચં.

ઉપમાતો પનેત્થ ભારો વિય હિ દુક્ખસચ્ચં દટ્ઠબ્બં, ભારાદાનમિવ સમુદયસચ્ચં, ભારનિક્ખેપનમિવ નિરોધસચ્ચં, ભારનિક્ખેપનુપાયો વિય મગ્ગસચ્ચં. અપિચ રોગતન્નિદાનતદુપસમભેસજ્જેહિ, ઓરિમતીરમહોઘપારિમતીરતંસમ્પાપકોપાયેહિ ચાતિ એવમાદીહિ યથાક્કમં યોજેત્વાપિ એતાનિ ઉપમાતો વેદિતબ્બાનિ. અયમેત્થ ઉપમા. એવં ઞેય્યો પાળિમુત્તવિનિચ્છયો.

સચ્ચવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇન્દ્રિયવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

ઇન્દ્રિયવિભઙ્ગમાતિકાય પન **અત્થતો** તાવ – **દ્વાવીસતિ ઇન્દ્રિયાની**તિ એત્થ ઇન્દ્રિયટ્ઠસમ્ભવતો **ઇન્દ્રિયાનિ**. કો પનેસ ઇન્દ્રિયટ્ઠો નામાતિ? ઇન્દલિઙ્ગટ્ઠો, ઇન્દદેસિતટ્ઠો, ઇન્દદિટ્ઠટ્ઠો, ઇન્દસિટ્ઠટ્ઠો, ઇન્દજુટ્ઠટ્ઠો ચ, સો સબ્બોપિ ઇધ યથાયોગં યુજ્જતિ. કુસલાકુસલં કમ્મં ઇન્દો નામ કમ્મેસુ કસ્સચિ ઇસ્સરિયાભાવતો, તેનેવેત્થ કમ્મસઞ્જનિતાનિ તાવ ઇન્દ્રિયાનિ અત્તનો જનકકમ્મં ઉલ્લિઙ્ગેન્તિ, તેન ચ સિટ્ઠાનીતિ ઇન્દલિઙ્ગટ્ઠેન, ઇન્દસિટ્ઠટ્ઠેન ચ **ઇન્દ્રિયાનિ**. સમ્માસમ્બુદ્ધો પન પરમિસ્સરિયભાવતો ઇન્દો, તતો સબ્બાનિપેતાનિ ઇન્દ્રિયાનિ ભગવતા યથાભૂતતો પકાસિતાનિ, અભિસમ્બુદ્ધાનિ ચાતિ ઇન્દદેસિતટ્ઠેન, ઇન્દદિટ્ઠટ્ઠેન ચ **ઇન્દ્રિયાનિ**. તેનેવ ભગવતા કાનિચિ ગોચરાસેવનાય, કાનિચિ ભાવનાસેવનાય સેવિતાનીતિ ઇન્દજુટ્ઠટ્ઠેનપિ **ઇન્દ્રિયાનિ**. અપિચ આધિપચ્ચસઙ્ખાતેન ઇસ્સરિયટ્ઠેનાપિ એતાનિ **ઇન્દ્રિયાનિ**.

ચક્ખુન્દ્રિયન્તિઆદીસુ ચક્ખાદીનં પદત્થો હેટ્ઠા પકાસિતો. પચ્છિમેસુ પન તીસુ પુબ્બભાગે અનઞ્ઞાતં અમતં પદં, ચતુસચ્ચધમ્મં વા જાનિસ્સામીતિ એવં પટિપન્નસ્સ ઉપ્પજ્જનતો , ઇન્દ્રિયટ્ઠસમ્ભવતો ચ **અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં**. આજાનનતો અઞ્ઞા એવ ઇન્દ્રિયન્તિ **અઞ્ઞિન્દ્રિયં**. અઞ્ઞાતાવિનો ચતૂસુ સચ્ચેસુ નિટ્ઠિતઞાણકિચ્ચસ્સ ખીણાસવસ્સ ઇન્દ્રિયન્તિ **અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં**. તત્થ ચ પસાદિન્દ્રિયાનન્તરં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિવીથિચિત્તપ્પવત્તિયં રૂપાદીનં નિયતભાવસ્સ, અત્તનો તિક્ખમન્દતાનુવિધાનસ્સ ચ આપાદનતો આધિપચ્ચં વેદિતબ્બં. મનિન્દ્રિયાદીનં પન અત્તનો અત્તનો વિજાનનાદિલક્ખણે આધિપચ્ચં વેદિતબ્બં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. અયં તાવેત્થ પદત્થો.

ધમ્મભેદતો પનેત્થ જીવિતિન્દ્રિયં રૂપારૂપવસેન દ્વિધા. સુખિન્દ્રિયાદીનિ પઞ્ચ વેદનાભાવતો એકધમ્મો, તથા પઞ્ઞિન્દ્રિયાદીનિ ચત્તારિ અમોહભાવતો. સેસાનિ પન ઇન્દ્રિયાનિ એકેકધમ્મા એવાતિ એવં પરમત્થતો સોળસ ધમ્માવ દ્વાવીસતિન્દ્રિયભાવેન દેસિતાનિ. સેસાનિ પનેત્થ ચેતસિકરૂપનિબ્બાનાનિ અસઙ્ગહિતાનીતિ અયં ધમ્મભેદો.

વિભઙ્ગનયતો પનેત્થ સુત્તન્તભાજનીયં નામ ન ગહિતં. કસ્મા? સુત્તન્તે ઇમાય પટિપાટિયા દ્વાવીસતિયા ઇન્દ્રિયાનં અનાગતત્તા. સુત્તન્તસ્મિં હિ કત્થચિ દ્વે ઇન્દ્રિયાનિ કથિતાનિ, કત્થચિ તીણિ, કત્થચિ પઞ્ચ, એવં પન નિરન્તરં દ્વાવીસતિ આગતાનિ નામ નત્થિ. **અભિધમ્મભાજનીયેપિ** વિસેસો નત્થિ.

પઞ્હાપુચ્છકનયે પન દ્વાવીસતિયા ઇન્દ્રિયાનં કતિ કુસલા...પે॰... કતિ અરણાતિ? અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં કુસલં, દોમનસ્સિન્દ્રિયં અકુસલં, સદ્ધાસતિપઞ્ઞાઅઞ્ઞિન્દ્રિયાનિ ચત્તારિ કુસલાબ્યાકતાનિ, મનજીવિતસોમનસ્સઉપેક્ખાવીરિયસમાધિન્દ્રિયાનિ છ તિધાપિ, સેસાનિ દસ અબ્યાકતાનિ. છ ઇન્દ્રિયાનિ સિયા સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા, સિયા અદુક્ખમસુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તાતિ, તીણિ તિધાપિ, જીવિતં તિધા ચ ન વત્તબ્બઞ્ચ, દ્વાદસિન્દ્રિયાનિ ન વત્તબ્બાનિ એવ. તીણિ વિપાકાનિ, દ્વે વિપાકધમ્મધમ્માનિ, રૂપિન્દ્રિયાનિ સત્ત નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્માનિ, અઞ્ઞિન્દ્રિયં સિયા વિપાકં, સિયા વિપાકધમ્મધમ્મં, નવિન્દ્રિયાનિ તિધાપિ. નવિન્દ્રિયાનિ ઉપાદિન્નુપાદાનિયાનિ, દોમનસ્સિન્દ્રિયં અનુપાદિન્નુપાદાનિયં, તીણિ અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયાનિ, નવ તિધાપિ. દોમનસ્સિન્દ્રિયં સવિતક્કસવિચારં, ઉપેક્ખિન્દ્રિયં તથા ચ અવિતક્કઅવિચારઞ્ચ, નવ અવિતક્કઅવિચારાનિ, એકાદસ તિધાપિ. સત્ત રૂપિન્દ્રિયાનિ ચેવ સુખદુક્ખદોમનસ્સિન્દ્રિયાનિ ચાતિ દસ પરિત્તાનિ, પચ્છિમાનિ તીણિ અપ્પમાણાનિ, સેસાનિ નવ તિધાવ. તત્થ ચ સોમનસ્સિન્દ્રિયં રૂપાવચરવસેનેવ મહગ્ગતં, તદવસેસાનિ અરૂપાવચરવસેનાપીતિ વેદિતબ્બં. પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ અનિદસ્સનસપ્પટિઘાનિ, સત્તરસ અનિદસ્સનઅપ્પટિઘાનેવ.

પઞ્ઞિન્દ્રિયાદીનિ ચત્તારિ હેતૂ, સેસા ન હેતૂ...પે॰... દોમનસ્સિન્દ્રિયં સરણં, મનજીવિતસોમનસ્સઉપેક્ખાવીરિયસમાધિન્દ્રિયાનિ દ્વિધાપિ, સેસાનિ પન્નરસ અરણાનેવાતિ અયં પઞ્હાપુચ્છકનયો.

> ઇન્દ્રિયેસુ પનેતેસુ, પાળિમુત્તવિનિચ્છયો;
> કમતો દાનિ વિઞ્ઞેય્યો, તત્થ કોસલ્લમિચ્છતા.

કમતોતિ અયમ્પિ દેસનાક્કમોવ. તત્થ અજ્ઝત્તધમ્મે પરિઞ્ઞાય અરિયભૂમિપટિલાભો હોતીતિ અત્તભાવપરિયાપન્નાનિ ચક્ખુન્દ્રિયાદીનિ પઠમં દેસિતાનિ. સો મનુસ્સત્તભાવો યં ધમ્મં ઉપાદાય ''ઇત્થી''તિ વા ''પુરિસો''તિ વા સઙ્ખં ગચ્છતિ, ''અયં સો''તિ નિદસ્સનત્થં તતો ઇત્થિન્દ્રિયં, પુરિસિન્દ્રિયઞ્ચ. સો દુવિધોપિ જીવિતિન્દ્રિયપટિબદ્ધવુત્તીતિ ઞાપનત્થં તતો જીવિતિન્દ્રિયં.

યાવ તસ્સ પવત્તિ, તાવ એતેસં વેદયિતાનં અનિવત્તિ. યઞ્ચ કિઞ્ચિ વેદયિતં, સબ્બં તં સુખં દુક્ખન્તિ ઞાપનત્થં તતો સુખિન્દ્રિયાદીનિ. તન્નિરોધત્થં પન એતે ધમ્મા ભાવેતબ્બાતિ પટિપત્તિદસ્સનત્થં તતો સદ્ધાદીનિ. ''ઇમાય પટિપત્તિયા એસ ધમ્મો પઠમં અત્તનિ પાતુભવતી''તિ પટિપત્તિયા અમોઘભાવદસ્સનત્થં તતો અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં. તસ્સેવ ફલત્તા, તતો અનન્તરં ભાવેતબ્બત્તા ચ તતો અઞ્ઞિન્દ્રિયં. ઇતો પરં ભાવનાય ઇમસ્સ અધિગમો, અધિગતે ચ પન ઇમસ્મિં નત્થિ કિઞ્ચિ ઉત્તરિ કરણીયન્તિ ઞાપનત્થં અન્તે પરમસ્સાસભૂતં અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં દેસિતન્તિ એવં કમતો પાળિમુત્તવિનિચ્છયનયો વિઞ્ઞેય્યો.

ઇન્દ્રિયવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પચ્ચયાકારવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

પચ્ચયાકારવિભઙ્ગમાતિકાય પન **અત્થતો** તાવ – **અવિજ્જાપચ્ચયા**તિઆદીસુ અવિન્દિયં કાયદુચ્ચરિતાદિં વિન્દતિ પટિલભતિ, વિન્દિયં વા કાયસુચરિતાદિં ન વિન્દતિ, ધમ્માનં વા યથાસભાવં અવિદિતં કરોતિ, અન્તવિરહિતે વા સંસારે સત્તે જવાપેતિ, અવિજ્જમાનેસુ વા જવતિ, વિજ્જમાનેસુ વા ન જવતીતિ અવિજ્જા. પટિચ્ચ ફલમેતિ એતસ્માતિ પચ્ચયો, ધમ્માનં ઉપ્પત્તિયા, ઠિતિયા ચ ઉપકારકો ધમ્મો. અવિજ્જા ચ સા પચ્ચયો ચાતિ અવિજ્જાપચ્ચયો, તસ્મા **અવિજ્જાપચ્ચયા**. સઙ્ખતમભિસઙ્ખરોન્તીતિ સઙ્ખારા.

ઇતો પરં **સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણ**ન્તિઆદીસુ વુત્તં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. અવુત્તેસુ પન વિજાનાતીતિ **વિઞ્ઞાણં**. નમતીતિ નામં, રુપ્પતીતિ રૂપં, નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ નામરૂપઞ્ચ **નામરૂપ**ન્તિ એકદેસસરૂપેકસેસનયેન વેદિતબ્બં. આયે તનોતિ, આયતઞ્ચ નયતીતિ આયતનં, છટ્ઠાયતનઞ્ચ સળાયતનઞ્ચ **સળાયતન**ન્તિ એકસેસનયેન વેદિતબ્બં. ફુસતીતિ **ફસ્સો**. વેદયતીતિ **વેદના**. પરિતસ્સતીતિ **તણ્હા**. ઉપાદિયતીતિ **ઉપાદાનં**. ભવતિ, ભાવયતિ ચાતિ **ભવો**. જનનં **જાતિ**. જીરણં **જરા**. મરન્તિ એતેનાતિ **મરણં**. સોચનં **સોકો**. પરિદેવનં **પરિદેવો**. દુક્ખયતિ, ઉપ્પાદટ્ઠિતિવસેન દ્વિધા ખણતીતિપિ **દુક્ખં**. દુમ્મનસ્સ ભાવો **દોમનસ્સં**. ભુસો આયાસો **ઉપાયાસો**. **સમ્ભવન્તી**તિ નિબ્બત્તન્તિ. ન કેવલઞ્ચ સોકાદીહેવ, અથ ખો અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા સમ્ભવન્તીતિઆદિના સબ્બપદેહિપિ સમ્ભવન્તિ-સદ્દસ્સ યોજના કાતબ્બા. એવં હિ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નવવત્થાનં કતં હોતિ.

એવન્તિ નિદ્દિટ્ઠનયનિદસ્સનં, તેન અવિજ્જાદીહેવ કારણેહિ, ન ઇસ્સરનિમ્માનાદીહીતિ દસ્સેતિ. **એતસ્સા**તિ યથાવુત્તસ્સ. **કેવલસ્સા**તિ અસમ્મિસ્સસ્સ, સકલસ્સ વા, **દુક્ખક્ખન્ધસ્સા**તિ દુક્ખસમૂહસ્સ, ન સત્તસ્સ, ન સુખસુભાદીનં. **સમુદયો**તિ નિબ્બત્તિ, **હોતી**તિ સમ્ભવતિ. અયં તાવેત્થ પદત્થો.

ધમ્મભેદતો પનેત્થ **અવિજ્જા**તિ સુત્તન્તપરિયાયેન દુક્ખાદીસુ ચતૂસુ, અભિધમ્મપરિયાયેન પુબ્બન્તાદીહિ સદ્ધિં અટ્ઠસુ વા ઠાનેસુ અઞ્ઞાણં. **સઙ્ખારા** પન પુઞ્ઞાપુઞ્ઞાનેઞ્જાભિસઙ્ખારા તયો, કાયવચીચિત્તસઙ્ખારા તયો ચાતિ છબ્બિધા. તત્થ અટ્ઠ કામાવચરકુસલચેતના, પઞ્ચ રૂપાવચરકુસલચેતના ચેતિ તેરસ ચેતના **પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો** નામ. દ્વાદસ અકુસલચેતના **અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો** નામ. ચતસ્સો અરૂપાવચરકુસલચેતના **આનેઞ્જાભિસઙ્ખારો** નામ. ઇમેસં પન તિણ્ણં સઙ્ખારાનં એવ દ્વારતો પવત્તિદસ્સનત્થં અયં સઙ્ખારાદિત્તિકો વુત્તો.

અટ્ઠ કામાવચરકુસલચેતના ચેવ દ્વાદસાકુસલચેતના ચ કાયદ્વારે પવત્તિયં **કાયસઙ્ખારો**, વચીદ્વારે પવત્તિયં **વચીસઙ્ખારો**, એતા ચેવ મનોદ્વારે પવત્તિયં, મનોદ્વારે એવ પવત્તનકા રૂપારૂપકુસલચેતના ચ **ચિત્તસઙ્ખારો**તિ વુચ્ચન્તિ. અભિઞ્ઞાચેતના, પનેત્થ ઉદ્ધચ્ચચેતના ચ પરતો પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણપચ્ચયભાવે અપનેતબ્બાપિ અવિજ્જાપચ્ચયા સમ્ભવતો ઇધ ગહેતબ્બાવાતિ અયં તિકો પુરિમત્તિકમેવ પવિસતીતિ અત્થતો લોકિયકુસલાકુસલચેતનાવ અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારાતિ વેદિતબ્બં. ઇદઞ્ચ સુત્તન્તભાજનીયનયેન, અભિધમ્મભાજનીયનયેન પન લોકિયલોકુત્તરે એકેકચિત્તક્ખણે દ્વાદસઙ્ગસ્સ પટિચ્ચસમુપ્પાદસ્સ ગહણતો સબ્બાપિ ચેતના **સઙ્ખારા**તિ વેદિતબ્બં. એવં વિઞ્ઞાણનામરૂપાદીસુપિ સબ્બચિત્તસમ્પયુત્તવસેન ચ ધમ્મભેદો વેદિતબ્બો. સુત્તન્તભાજનીયનયેનેવ પન દસ્સયિસ્સામ.

સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણઞ્ચ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિછબ્બિધં બાત્તિંસલોકિયવિપાકવિઞ્ઞાણમેવ હોતિ, લોકુત્તરાનિ પન વટ્ટકથાય ન યુજ્જન્તીતિ ન ગહિતાનિ. વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપં પન સબ્બલોકિયવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તા તયો અરૂપિનો ખન્ધા. રૂપં સબ્બાનિ ભૂતુપાદાયરૂપાનિ. સળાયતનં મનચ્છટ્ઠાનિ ઇન્દ્રિયાનિ. ફસ્સો ચક્ખુસમ્ફસ્સાદિકો છવિપાકફસ્સો, તથા વેદનાપિ. તણ્હા રૂપતણ્હાદિભેદતો છબ્બિધો લોભો. ઉપાદાનં કામુપાદાનાદિતો ચતુબ્બિધા લોભદિટ્ઠિયોવ. ભવો પન દુવિધો કમ્મભવો, ઉપપત્તિભવોતિ. તત્થ **કમ્મભવો** તેભૂમકકુસલાકુસલચેતના ચ તંસમ્પયુત્તા અભિજ્ઝાદયો ચ. **ઉપપત્તિભવો** પન કમ્માભિનિબ્બત્તા પઞ્ચપિ ખન્ધા. સો પભેદતો કામરૂપારૂપભવા તયો, સઞ્ઞા અસઞ્ઞા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞા ભવા તયો, એકચતુપઞ્ચવોકારભવા તયોતિ નવવિધો નિદ્દિટ્ઠો. જાતિઆદીનિ પુબ્બે વુત્તાનિ. તેસુ જાતિગ્ગહણેન વિઞ્ઞાણનામરૂપસળાયતનફસ્સવેદનાવ ગહિતા તદવિનાભાવતો. તથા જરામરણગ્ગહણેનાપિ તેસઞ્ઞેવ પાકભેદત્તા. સોકાદયો પન જરામરણેન દ્વાદસમેન અઙ્ગેન એકસઙ્ખેપં કત્વા વુત્તા, ન વિસું અઙ્ગભાવેન. કિમત્થન્તિ ચે? ભવચક્કસ્સ અવિચ્છેદદસ્સનત્થં. સોકાદિતો હિ અવિજ્જા સિદ્ધા હોતિ અવિજ્જાવિપ્પયોગતો , અવિજ્જાસમુપ્પત્તિતો ચ. જરામરણબ્ભાહતસ્સ હિ બાલસ્સેવ તે સમ્ભવન્તિ, તેહિ ચ અવિજ્જાય સિદ્ધાય પુન અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારાતિ એવં હેતુફલપરમ્પરાય ભવચક્કં અવિચ્છિન્નં, અનાદિકં, અપરિયન્તં, અપરિયોસાનઞ્ચ હોતિ.

યદિ એવં, કસ્મા અવિજ્જા આદિતો વુત્તાતિ? પધાનદસ્સનત્થં પન આદિતો વુત્તા. તિણ્ણં હિ વટ્ટાનં અવિજ્જા પધાનો હેતુ તસ્સા ભાવે ભાવતો, નિરોધેન ચ નિરુજ્ઝનતો. એવં અવિજ્જાદીહિ દ્વાદસહિ અઙ્ગેહિ સુત્તન્તભાજનીયનયેન સબ્બે લોકિયધમ્માવ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નભાવેન વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. અભિધમ્મપરિયાયેન પન લોકુત્તરાપીતિ અયમેત્થ ધમ્મભેદો.

વિભઙ્ગનયતો પનેત્થ પઞ્હાપુચ્છકનયો નત્થિ, સુત્તન્તભાજનીયનયાપિ ધમ્મભેદે વુત્તનયેનેવ વિત્થારતો વિભત્તાતિ વેદિતબ્બો. **અભિધમ્મભાજનીયે** પન –

‘‘અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારો, સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં, વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામં, નામપચ્ચયા છટ્ઠાયતનં, છટ્ઠાયતનપચ્ચયા ફસ્સો, ફસ્સપચ્ચયા વેદના, વેદનાપચ્ચયા તણ્હા, તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનં, ઉપાદાનપચ્ચયા ભવો, ભવપચ્ચયા જાતિ, જાતિપચ્ચયા જરામરણં, એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતિ.

‘‘અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારો...પે॰... વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામં, નામપચ્ચયા ફસ્સો...પે॰... સમુદયો હોતિ.

‘‘અવિજ્જાપચ્ચયા...પે॰... વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપં, નામરૂપપચ્ચયા છટ્ઠાયતનં, છટ્ઠાયતનપચ્ચયા ફસ્સો...પે॰... સમુદયો હોતિ.

‘‘અવિજ્જાપચ્ચયા ...પે॰... વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપં, નામરૂપપચ્ચયા સળાયતનં, છટ્ઠાયતનપચ્ચયા ફસ્સો...પે॰... સમુદયો હોતી’’તિ (વિભ॰ ૨૪૩) –

એવં પચ્ચયચતુક્કં, પુન ‘‘અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારો અવિજ્જાહેતુકો’’તિઆદિના (વિભ॰ ૨૪૪) વુત્તનયેનેવ હેતુચતુક્કં, પુન ‘‘અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારો અવિજ્જાસમ્પયુત્તો’’તિઆદિના (વિભ॰ ૨૪૫) સમ્પયુત્તચતુક્કં, પુન ‘‘અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારો, સઙ્ખારપચ્ચયાપિ અવિજ્જા’’તિઆદિના (વિભ॰ ૨૪૬) અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયચતુક્કન્તિ એવં અવિજ્જામૂલકાનિ ચત્તારિ ચતુક્કાનિ વુત્તાનિ. એવં ‘‘સઙ્ખારપચ્ચયા અવિજ્જા’’તિઆદિના સઙ્ખારાદિમૂલકાદિઉપાદાનમૂલકપરિયોસાનાનિ અટ્ઠસુ પદેસુ ચત્તારિ ચત્તારિ ચતુક્કાનીતિ બાત્તિંસ ચતુક્કાનિ માતિકં કત્વા નિક્ખિપિત્વા પુન અકુસલકુસલવિપાકકિરિયચિત્તેસુ લોકિયલોકુત્તરેસુ એકેકસ્મિં ચિત્તે યથાનિક્ખિત્તેહિ છત્તિંસબાત્તિંસમાતિકાચતુક્કેહિ વિત્થારતો યથાનુરૂપં પચ્ચયાકારો વિભત્તો. ઇદઞ્ચ યસ્મા ન કેવલં અયં પચ્ચયાકારો નાનાચિત્તેસુ એવ હોતિ, એકચિત્તેપિ હોતિયેવ. નાપિ વટ્ટચિત્તે એવ હોતિ, તણ્હાભાવતો વિવટ્ટચિત્તેપિ, તસ્મા તં નિપ્પદેસતો એકચિત્તક્ખણિકં પચ્ચયાકારં દસ્સેતું વુત્તં. તેનેવ હેત્થ ‘‘અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા’’તિ અવત્વા ‘‘અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારો’’તિ એકવચનેન વુત્તં એકચિત્તક્ખણે બહુચેતનાભાવા. તત્થ યદેતં પઠમચતુક્કં, તત્થ પઠમવારો નામરૂપટ્ઠાને નામં, સળાયતનટ્ઠાને છટ્ઠાયતનઞ્ચ ગહેત્વા રૂપારૂપાદિસબ્બભવસાધારણવસેન, એકચિત્તક્ખણપરિયાપન્નધમ્મગ્ગહણવસેન ચ રૂપં છડ્ડેત્વા વુત્તો રૂપસ્સ સબ્બભવાસાધારણત્તા, બહુચિત્તક્ખણિકત્તા ચ. દુતિયો નામરૂપટ્ઠાને નામં, ‘‘નામપચ્ચયા ફસ્સો’’તિ સળાયતનટ્ઠાને ફસ્સમેવ ગહેત્વા ફસ્સસ્સ સળાયતનં વિનાપિ પચ્ચયવિસેસસમ્ભવદસ્સનવસેન ચેવ

મહાનિદાનસુત્તનયદસ્સનવસેન (દી॰ નિ॰ ૨.૯૫ આદયો) ચ વુત્તો. તતિયો સળાયતનટ્ઠાને છટ્ઠાયતનમેવ ગહેત્વા ગબ્ભસેય્યકાનં અપરિપુણ્ણાયતનાનં, રૂપભવિકાદીનઞ્ચ વસેન વુત્તો. ચતુત્થો ''નામપચ્ચયા સળાયતનં, સળાયતનપચ્ચયા ફસ્સો''તિ એવં ઇતરાયતનેહિપિ સળાયતનસ્સ વિસેસતો ફસ્સપચ્ચયતંવ દસ્સેત્વા ઓપપાતિકાનં, પરિપુણ્ણાયતનાનં કામભવિકાનઞ્ચ વસેન વુત્તો. એવં દુતિયચતુક્કાદીસુપિ.

સબ્બત્થાપિ ચેત્થ યસ્મા સોકાદયો સબ્બે એકચિત્તક્ખણે ન સમ્ભવન્તિ, સબ્બસ્મિઞ્ચ ચિત્તે, ભવે ચ નપ્પવત્તન્તિ, તસ્મા ન ગહિતા. જાતિજરામરણાનિ પનેત્થ અરૂપધમ્માનં લક્ખણમત્તાનિ, તાનિ ચ અચિત્તક્ખણમત્તાનિપિ સમાનાનિ ચિત્તક્ખણે અન્તોગધત્તા પરિયાયતો પચ્ચયુપ્પન્ને કત્વા અઙ્ગપરિપૂરણત્થં ગહિતાનિ. ભવોતિ ચેત્થ ઉપાદાનાદિપચ્ચયવિરહિતા ચત્તારો અરૂપિનો ખન્ધા, તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનન્તિ એત્થ કામુપાદાનં વજ્જેત્વા તીણિ ઉપાદાનાનિ એવ ગહેતબ્બાનિ . દ્વિન્નમ્પિ એકલક્ખણાનં ધમ્માનં એકક્ખણે અસમ્ભવા લોભમૂલવિરહિતેસુ દોસમોહમૂલેસુ ચેવ કુસલાબ્યાકતેસુ ચ ચિત્તેસુ વેદનાપચ્ચયા પટિઘં વિચિકિચ્છા ઉદ્ધચ્ચન્તિ એવં તણ્હાઠાને યથાયોગં પટિઘાદયો તયો. તેસુ વિચિકિચ્છાવજ્જિતેસુ ચેવ દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તેસુ ચ ઉપાદાનટ્ઠાને અધિમોક્ખો ગહિતો. વિચિકિચ્છાય પન સદ્ધિં અધિમોક્ખસ્સાપિ અસમ્ભવા વિચિકિચ્છાપચ્ચયા ભવોતિ ચ ગહિતો. ઉપાદાનટ્ઠાને ચ અધિમોક્ખો ચ ગહિતો. લોકિયાનઞ્ચેત્થ કુસલાબ્યાકતાનં ઉપનિસ્સયવસેન અવિજ્જાપચ્ચયતા વુત્તા. લોકુત્તરાનં પન યસ્મા અપ્પહીનાવિજ્જો અવિજ્જાય પહાનત્થં, પટિપ્પસ્સમ્ભનત્થઞ્ચ લોકુત્તરં ભાવેતિ, તસ્મા સમતિક્કમનવસેન અવિજ્જાપચ્ચયતા વુત્તા, ન સહજાતવસેન. તેનેવ તેસં **નિદ્દેસવારેસુ** ''તત્થ કતમા અવિજ્જા''તિ અવિભજિત્વા ''તત્થ કતમો અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારો''તિ (વિભ॰ ૨૪૦) વિભત્તં. કિરિયધમ્માનં પન કેનચિ પરિયાયેન અવિજ્જામૂલકત્તં નત્થીતિ ''સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણ''ન્તિઆદિના સઙ્ખારમૂલકાદિકો નયો વુત્તો, ન અવિજ્જામૂલકો. અપિચ લોકિયકુસલાદીસુ તેસં ધમ્માનં દુક્ખસચ્ચપરિયાપન્નત્તા ''એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતી''તિ (વિભ॰ ૨૨૫) એવં અપ્પના કતા, લોકુત્તરકુસલાદીસુ ''એવમેતેસં ધમ્માન''ન્તિ. અયં લોકિયતો લોકુત્તરાનં દેસનાય વિસેસોતિ અયં અભિધમ્મભાજનીયે નયો.

ઇદાનિ પચ્ચયનયા, કારકાદીહિ સુઞ્ઞતો;
મૂલદ્ધસન્ધિસઙ્ખેપાકારવટ્ટવિભાગતો.

વારણોપમતોપેત્થ, ગમ્ભીરનયભેદતો;
યથારહં વિજાનીયો, પાળિમુત્તવિનિચ્છયો.

તત્થ **પચ્ચયનયો** સામઞ્ઞતો, વિસેસતો ચાતિ દુવિધો હોતિ. તત્થ તબ્ભાવભાવિમત્તતાપકાસકો **સામઞ્ઞતો** પચ્ચયનયો. **વિસેસતો** પન પટ્ઠાને આગતેસુ હેતુપચ્ચયાદિચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ યથાનુરૂપં પચ્ચયવિસેસુપ્પન્નમત્તતાપકાસકો. સા ચ નેસં ચતુવીસતિયા પચ્ચયાનં વિભાગતા પટ્ઠાનમાતિકત્થસંવણ્ણનાય આવિ ભવિસ્સતિ. તત્થ સામઞ્ઞતો સઙ્ખારાદયો અવિજ્જાદિપચ્ચયભાવે એવ ભાવિનોતિ વેદિતબ્બા. યસ્સ હિ ચતૂસુ સચ્ચેસુ, પુબ્બન્તાદીસુ ચ અવિજ્જા અપ્પહીના હોતિ, સો દુક્ખે તાવ પુબ્બન્તાદીસુ ચ અઞ્ઞાણેન તીસુ ભવેસુ જાતિજરારોગમરણાદિઅનેકાદીનવવોકિણ્ણં પુઞ્ઞફલસઙ્ખાતં સઙ્ખારવિપરિણામદુક્ખં દુક્ખતો અજાનન્તો સુખસઞ્ઞાય પત્થેત્વા તીહિ દ્વારેહિ પુઞ્ઞાનેઞ્જાભિસઙ્ખારે આરભતિ. સમુદયે અઞ્ઞાણેન દુક્ખહેતુભૂતેસુપિ તણ્હાપરિક્ખારેસુ દુક્ખહેતુકં આપાયિકાદિદુક્ખં, દુક્ખહેતુભૂતેસુ કામૂપસેવનાદીસુ ચ આદીનવં અપસ્સન્તો સુખહેતુસઞ્ઞાય ચેવ કિલેસાભિભૂતતાય ચ તિવિધેપિ સઙ્ખારે આરભતિ. નિરોધે, પન મગ્ગે ચ અઞ્ઞાણેન અનિરોધભૂતે ગતિવિસેસે નિરોધસઞ્ઞી, નિરોધસ્સ ચ વા અમગ્ગભૂતેસુપિ યઞ્ઞામરતપાદીસુપિ નિરોધમગ્ગસઞ્ઞી હુત્વા તિવિધેપિ સઙ્ખારે આરભતિ. ઇદપ્પચ્ચયતાપટિચ્ચસમુપ્પન્નેસુ ધમ્મેસુ અઞ્ઞાણેન ''અહેતૂ અપ્પચ્ચયા સત્તા ઉપ્પજ્જન્તિ, ન હોન્તિ પરં મરણા''તિ વા ''અત્તાવ જાનાતિ વા ન જાનાતિ વા, સોવ સઙ્ખારે સઙ્ખરોતિ, સોવ પટિસન્ધિયં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ અણુઇસ્સરાદયો કલલાદિભાવેન સરીરં સણ્ઠાપેન્તા ઇન્દ્રિયાનિ સમ્પાદેન્તિ, સોવ ઇન્દ્રિયસમ્પન્નો ફુસતિ, વેદયતિ, તણ્હિયતિ, ઉપાદાનાદીનિ ચ કરોતી''તિ વા ''સબ્બે સત્તા નિયતિસઙ્ગતિભવપરિણતા''તિ વા વિકપ્પેતિ. સો એવં અવિજ્જાય અન્ધીકતો –

''યથાપિ નામ જચ્ચન્ધો, નરો અપરિણાયકો;
એકદા યાતિ મગ્ગેન, ઉમ્મગ્ગેનાપિ એકદા.

‘‘સંસારે સંસરં બાલો, તથા અપરિણાયકો;
કરોતિ એકદા પુઞ્ઞં, અપુઞ્ઞમપિ એકદા’’તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૨૨૬ સઙ્ખારપદનિદ્દેસ) –

વુત્તનયેન તિવિધે સઙ્ખારે અભિસઙ્ખરોતીતિ. કિં પનેત્થ એકાવ અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો હોતિ, નનુ એકસ્મા કારણા એકંવ કારિયં ઉપ્પજ્જતિ, અનેકં કારિયં ન ઉપ્પજ્જતિ, અનેકસ્મા વા એકન્તિ, અનેકસ્મા કારણા અનેકં કારિયં ઉપ્પજ્જતીતિ? સચ્ચં, પધાનત્તપાકટત્તઅસાધારણત્તદીપનત્થં પનેત્થ અનેકેસુ કારણેસુપિ એકા અવિજ્જા એવ પચ્ચયભાવેન નિદ્દિટ્ઠા ‘‘ફસ્સપચ્ચયા વેદના (ઉદા॰ ૩), સેમ્હસમુટ્ઠાના આબાધા’’તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૬૦; મહાનિ॰ ૫; ચૂળનિ॰ ખગ્ગવિસાણસુત્તનિદ્દેસ ૧૨૮) વિય. અવિજ્જા હિ પધાનો હેતુ, સઙ્ખારાનં પાકટો, અસાધારણો ચ તણ્હાદિહેતૂનમ્પિ હેતુત્તા, ન વત્થારમ્મણાદીનિ ખીણાસવસ્સ તેસં સમ્ભવેપિ સઙ્ખારાનં અભાવાતિ. એવં તાવેત્થ વટ્ટસઙ્ખારાનં અવિજ્જાય એવ ભાવે ભાવો વેદિતબ્બો. તથા વિઞ્ઞાણસ્સાપિ ઉપચિતકમ્માભાવે અભાવતો, સબ્બત્થ સબ્બેસઞ્ચ સબ્બવિપાકવિઞ્ઞાણુપ્પત્તિપ્પસઙ્ગતો ચ સઙ્ખારાનં એવ ભાવે ભાવો વેદિતબ્બો. યથા ચેત્થ, એવં ઉપરિપિ નામરૂપાદીનં વિઞ્ઞાણાદિભાવે ભાવો યથાનુરૂપં અનુભવયુત્તીહિ ઞાતબ્બોતિ અયં સામઞ્ઞતો પચ્ચયનયો.

વિસેસતો પન અવિજ્જા પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાનં તાવ આરમ્મણપચ્ચયેન, ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન ચાતિ દ્વિધા પચ્ચયો હોતિ. સા હિ અવિજ્જં આરબ્ભ સમ્મસનાદિવસેન ઉપ્પત્તિયં કામાવચરાનં, અભિઞ્ઞાચિત્તેન સમોહચિત્તસ્સ જાનનકાલે રૂપાવચરાનઞ્ચ પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાનં તાવ આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ, અવિજ્જાસમતિક્કમનત્થાય પન અવિજ્જાસમ્મૂળ્હતાય કામરૂપભવસમ્પત્તિયો પત્થેત્વાવ કામરૂપાવચરપુઞ્ઞાનિ કરોન્તસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ. અપુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાનં પનેસા અવિજ્જં આરબ્ભ રાગાદીનં ઉપ્પજ્જનકાલે આરમ્મણાદિપચ્ચયેન અવિજ્જાસમ્મૂળ્હતાય પાણાતિપાતાદીનિ કરોન્તસ્સ નિસ્સયપચ્ચયેન, દુતિયજવનાદીનં અનન્તરૂપનિસ્સયાસેવનનત્થિવિગતપચ્ચયેહિ યં કિઞ્ચિ અકુસલં કરોન્તસ્સ હેતુસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયસમ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતપચ્ચયેહીતિ એવં અનેકધા પચ્ચયો હોતિ, આનેઞ્જાભિસઙ્ખારાનં પન એકેન ઉપનિસ્સયપચ્ચયેનેવ પચ્ચયો હોતિ.

સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણપદે પન તયોપિ સઙ્ખારા વિઞ્ઞાણસ્સ યથારહં તીસુ ભવેસુ પટિસન્ધિપવત્તીસુ કમ્મપચ્ચયેન ચેવ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન ચાતિ દ્વિધા પચ્ચયા હોન્તિ. અભિધમ્મભાજનીયનયેન સહજાતસ્સ વિઞ્ઞાણસ્સ સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયસમ્પયુત્તકમ્મત્થિઅવિગતાદિપચ્ચયેહિ પચ્ચયા હોન્તિ.

વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપપદે પન વિઞ્ઞાણં વિપાકભૂતં, અવિપાકભૂતઞ્ચ નામસ્સ કેવલસ્સ વા રૂપમિસ્સકસ્સ વા પટિસન્ધિપવત્તીસુ સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયસમ્પયુત્તવિપાકઆહારઇન્દ્રિયઅત્થિઅવિગતપચ્ચયેહિ યથારહં નવધા, અટ્ઠધા વા પચ્ચયો હોતિ. પટિસન્ધિયં વિપાકવિઞ્ઞાણં વત્થુરૂપસ્સ સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકઆહારઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તઅત્થિ અવિગતપચ્ચયેહિ નવધા પચ્ચયો હોતિ. ઠપેત્વા પન વત્થુરૂપં સેસરૂપસ્સ તેહેવ અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયરહિતેહિ અટ્ઠહિ પચ્ચયો હોતિ. અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણં પન એકવોકારપઞ્ચવોકારભવેસુ કમ્મજરૂપસ્સ સુત્તન્તિકપરિયાયેન ઉપનિસ્સયવસેન પચ્ચયો હોતિ. પવત્તિયં પન સબ્બમ્પિ વિઞ્ઞાણં તસ્સ તસ્સ નામરૂપસ્સ યથારહં પચ્ચયો હોતિ. તત્થ અરૂપભવે વિઞ્ઞાણં નામસ્સેવ, અસઞ્ઞિભવે રૂપસ્સેવ, પઞ્ચવોકારભવે નામરૂપસ્સ પચ્ચયો હોતીતિ વેદિતબ્બં. તેનેવ નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ નામરૂપઞ્ચ નામરૂપન્તિ નિબ્બચનં કતન્તિ.

નામરૂપપચ્ચયા સળાયતનપદે પન નામં વિપાકભૂતં, અવિપાકભૂતઞ્ચ અરૂપભવે છટ્ઠાયતનસ્સ અવકંસતો સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયસમ્પયુત્તવિપાકઅત્થિઅવિગતવસેન યથારહં સત્તધા પચ્ચયો હોતિ. ઇતરેસં પનેતં પઞ્ચન્નં ચક્ખાયતનાદીનં પઞ્ચવોકારભવે પટિસન્ધિયં ચતુમહાભૂતસહાયં હુત્વા સહજાતનિસ્સયવિપાકવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન છધા પચ્ચયો હોતિ. કિઞ્ચિ પનેત્થ હેતુપચ્ચયેન, કિઞ્ચિ આહારપચ્ચયેન ચાતિ તેસં વસેન સબ્બવારેસુ ઉક્કંસાવકંસો વેદિતબ્બો. પવત્તે પન ચક્ખાદીનં પઞ્ચન્નં વિપાકમવિપાકમ્પિ નામં પચ્છાજાતવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન ચતુધા પચ્ચયો હોતીતિ. એવં તાવ નામમેવ સળાયતનસ્સ પચ્ચયો હોતીતિ વેદિતબ્બં.

રૂપં પન વત્થુભૂતં પટિસન્ધિયં છટ્ઠાયતનસ્સ સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન છધા પચ્ચયો હોતિ. ચતુમહાભૂતરૂપં ચક્ખાદીનં પઞ્ચન્નં પટિસન્ધિયં, પવત્તે ચ સહજાતનિસ્સયઅત્થિઅવિગતપચ્ચયેહિ ચતુધા પચ્ચયો હોતિ. રૂપજીવિતિન્દ્રિયં પન ઇન્દ્રિયઅત્થિઅવિગતવસેન તિવિધા. તથા આહારો આહારત્થિઅવિગતવસેન. સો ચ આહારૂપજીવીનં પવત્તેયેવ, નો પટિસન્ધિયં. તાનિ પન પઞ્ચ ચક્ખાયતનાદીનિ પઞ્ચવિઞ્ઞાણસઙ્ખાતસ્સ છટ્ઠસ્સ મનાયતનસ્સ નિસ્સયપુરેજાતઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન છધા પચ્ચયા હોન્તિ પવત્તેયેવ, નો પટિસન્ધિયં. તથા પઞ્ચવિઞ્ઞાણવિરહિતમનાયતનસ્સ વત્થુરૂપં નિસ્સયપુરેજાતવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન પઞ્ચધા પચ્ચયો હોતીતિ. એવં રૂપમેવ છટ્ઠાયતનસ્સ, સળાયતનસ્સ ચ પચ્ચયો હોતીતિ વેદિતબ્બં. ખન્ધત્તયવત્થુરૂપસઙ્ખાતં પન નામરૂપં છટ્ઠાયતનસ્સ પટિસન્ધિયં સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તવિપાકઅત્થિઅવિગતાદિવસેન યથારહં પચ્ચયો હોતીતિ. એવં નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ નામરૂપઞ્ચ યથારહં છટ્ઠાયતનસ્સ, સળાયતનસ્સ ચ પચ્ચયો હોતીતિ વેદિતબ્બં.

સળાયતનપચ્ચયા ફસ્સપદે પન છટ્ઠાયતનં વિપાકં, અવિપાકઞ્ચ સબ્બત્થ સમ્પયુત્તફસ્સસ્સ સહજાતાદિવસેન નવધા, અટ્ઠધા વા પચ્ચયો હોતિ. ચક્ખાયતનાદીનિ પઞ્ચ યથાક્કમં પવત્તે ચક્ખુસમ્ફસ્સાદીનં પઞ્ચન્નં નિસ્સયપુરેજાતઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન છધા, રૂપાયતનાદીનિ પઞ્ચ તેસં આરમ્મણપુરેજાતઅત્થિઅવિગતવસેન તિધા. મનોસમ્ફસ્સસ્સ પન તાનિ, ધમ્મારમ્મણઞ્ચ તથા ચ આરમ્મણાધિપતિમત્તેન ચાતિ બહુધા પચ્ચયા હોન્તિ. એવં છટ્ઠાયતનઞ્ચ સળાયતનઞ્ચ છબ્બિધસ્સાપિ ફસ્સસ્સ પચ્ચયો હોતીતિ વેદિતબ્બં.

ફસ્સપચ્ચયા વેદનાપદે સબ્બોપિ ફસ્સો સહજાતાનં વેદનાનં સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકઆહારસમ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન અટ્ઠધા, સત્તધા વા પચ્ચયો હોતિ, અસહજાતાનં ઉપનિસ્સયવસેનેવાતિ.

વેદનાપચ્ચયા તણ્હાપદે વિપાકવેદના અનુસયપતિતાય તણ્હાય ઉપનિસ્સયવસેન, સહજાતાદિવસેન ચ પચ્ચયો હોતિ. યસ્મા પન –

> દુક્ખી સુખં પત્થયતિ, સુખી ભિય્યોપિ ઇચ્છતિ;
> ઉપેક્ખા પન સન્તત્તા, સુખમિચ્ચેવ ભાસિતા;
> તણ્હાય પચ્ચયા તસ્મા, હોન્તિ તિસ્સોપિ વેદનાતિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૬૪૪);

તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનપદે તણ્હા અસહજાતા ચતુન્નમ્પિ ઉપાદાનાનં ઉપનિસ્સયવસેન ચેવ અનન્તરાદિવસેન ચ, સહજાતા પન કામુપાદાનવજ્જિતાનં તિણ્ણં હેતુસહજાત અઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયસમ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન સત્તધા પચ્ચયો હોતિ.

ઉપાદાનપચ્ચયા ભવપદે ચતુબ્બિધમ્પિ ઉપાદાનં અસહજાતસ્સ સબ્બકમ્મભવસ્સ ચેવ ઉપપત્તિભવસ્સ ચ ઉપનિસ્સયવસેનેવ પચ્ચયો હોતિ, સહજાતસ્સ પન કમ્મભવસ્સ હેતુસહજાતાદિવસેન પચ્ચયો હોતિ.

ભવપચ્ચયા જાતિપદે ભવોતિ કમ્મભવોવ અધિપ્પેતો, સો ચ જાતિયા કમ્મપચ્ચયઉપનિસ્સયપચ્ચયવસેન દ્વિધા પચ્ચયો હોતિ.

જાતિપચ્ચયા જરામરણાદિપદે જાતિ પન જરામરણાનં, સોકાદીનઞ્ચ તબ્ભાવભાવીભાવમત્તતો સુત્તન્તિકનયેન ઉપનિસ્સયકોટિયાવ પચ્ચયો હોતીતિ અયં તાવેત્થ પચ્ચયનયો.

કારકાદીહિ સુઞ્ઞતો પનેતે અવિજ્જાદયો દ્વાદસ ધમ્મા યસ્મા એવં પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નભાવેન અઞ્ઞમઞ્ઞં પટિબદ્ધા અઞ્ઞનિરપેક્ખા હુત્વા અવિચ્છિન્ના અનાદિકા પવત્તન્તિ, તસ્મા તતો અઞ્ઞેન બ્રહ્માદિના કારકેન, પકતિઅણુકાલાદિહેતુના વા કારકવેદકરૂપેન પરપરિકપ્પિતેન અત્તના વા રહિતા. ન ચેતે અત્તા, ન અત્તનિ, ન અત્તવન્તો, સુઞ્ઞા એતે અત્તેન વા અત્તનિયેન વા ધુવભાવેન વા સુભભાવેન વા સુખભાવેન વાતિ અયં કારકાદીહિ સુઞ્ઞતા.

મૂલદ્ધસન્ધિસઙ્ખેપાકારવટ્ટવિભાગતોતિ એત્થ મૂલતો તાવ અવિજ્જા, તણ્હા ચાતિ દ્વે ધમ્મા **મૂલ**ન્તિ વેદિતબ્બા. અદ્ધતો પનેત્થ અવિજ્જા, સઙ્ખારાતિ દ્વે અઙ્ગાનિ અતીતો **અદ્ધા**, વિઞ્ઞાણાદીનિ ભવાવસાનાનિ અટ્ઠ પચ્ચુપ્પન્નો અદ્ધા, જાતિ ચેવ જરામરણઞ્ચાતિ દ્વે અનાગતો અદ્ધાતિ તયો અદ્ધા વેદિતબ્બા. સન્ધિતો પન સઙ્ખારાનં, પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણસ્સ ચ અન્તરા એકો હેતુફલસન્ધિ, વેદનાય ચ તણ્હાય ચ અન્તરા એકો ફલહેતુસન્ધિ, ભવસ્સ ચ જાતિયા ચ અન્તરા એકો હેતુફલસન્ધિ ચાતિ તયો **સન્ધી** વેદિતબ્બા. સઙ્ખેપતો પન સન્ધીનં આદિપરિયોસાનવવત્થિતા ચત્તારો સઙ્ખેપા હોન્તિ. સેય્યથિદં – અવિજ્જાસઙ્ખારા એકો સઙ્ખેપો, વિઞ્ઞાણનામરૂપસળાયતનફસ્સવેદના દુતિયો, તણ્હુપાદાનભવા તતિયો, જાતિજરામરણાનિ ચતુત્થોતિ એવં ચત્તારો **સઙ્ખેપા** વેદિતબ્બા.

આકારતો પનેત્થ –

> અતીતે હેતુયો પઞ્ચ, ઇદાનિ ફલપઞ્ચકં;
> ઇદાનિ હેતુયો પઞ્ચ, આયતિં ફલપઞ્ચકન્તિ. –

એવં વીસતિ આકારા હોન્તિ.

એત્થ હિ સરૂપતો વુત્તા અવિજ્જાસઙ્ખારા, તેસં ગહણેન તદવિનાભાવતો ગહિતા તણ્હુપાદાનભવાતિ ઇમે પઞ્ચ ધમ્મા **અતીતે હેતુયો** નામ, સરૂપતો વુત્તા વિઞ્ઞાણાદયો પઞ્ચ ધમ્મા **ઇદાનિ ફલપઞ્ચકં** નામ, સરૂપતો પન વુત્તા તણ્હુપાદાનભવા, તેસં ગહણેન તદવિનાભાવતો ગહિતા અવિજ્જાસઙ્ખારાતિ ઇમે પઞ્ચ **ઇદાનિ હેતુયો** નામ. જાતિઆદિઅપદેસેન વુત્તા વિઞ્ઞાણાદયો પઞ્ચ ધમ્મા **આયતિં ફલપઞ્ચકં** નામાતિ એવં વીસતિ **આકારા** વેદિતબ્બા. વટ્ટતો પનેત્થ સઙ્ખારભવા કમ્મવટ્ટં, અવિજ્જાતણ્હુપાદાના કિલેસવટ્ટં, સેસાનિ વિપાકવટ્ટન્તિ તીણિ **વટ્ટાનિ** હોન્તિ. યાવ ચ તેસુ કિલેસવટ્ટં અરિયમગ્ગેન ન ઉપચ્છિજ્જતિ, તાવ ઇદં ભવચક્કં અનુપચ્છિન્નં પવત્તતીતિ અયમેત્થ મૂલદ્ધસન્ધિસઙ્ખેપાકારવટ્ટવિભાગો.

વારણોપમતોતિ એત્થ વારણતો તાવ – ''અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા''તિ ઇદમહેતુકવિસમહેતુકદસ્સનનિવારણં, ''સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણ''ન્તિ ઉચ્છેદઅત્તસઙ્કન્તિદસ્સનનિવારણં, ''વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપ''ન્તિ અત્તાતિ પરિકપ્પિતવત્થુભેદદસ્સનતો ઘનસઞ્ઞાનિવારણં, ''નામરૂપપચ્ચયા સળાયતન''ન્તિઆદિ અત્તા પસ્સતિ…પે॰… વિજાનાતિ ફુસતિ, વેદયતિ, તણ્હિયતિ, ઉપાદિયતિ, ભવતિ, જાયતિ, જીયતિ, મીયતીતિ એવમાદિદસ્સનનિવારણન્તિ ઇદમેત્થ મિચ્છાદસ્સનનિવારણં.

ઉપમાતો પનેત્થ અન્ધો વિય અવિજ્જા, તસ્સ ઉપક્ખલનં વિય સઙ્ખારા, પતનં વિય વિઞ્ઞાણં, તેન ગણ્ડપાતુભાવો વિય નામરૂપં, તસ્સ ગણ્ડભેદપીળકા વિય સળાયતનં, તસ્સ સઙ્ઘટ્ટનં વિય ફસ્સો, તજ્જનિતદુક્ખં વિય વેદના, દુક્ખસ્સ પટિકારાભિલાસો વિય તણ્હા, અસપ્પાયગ્ગહણં વિય ઉપાદાનં, અસપ્પાયાલેપનં વિય ભવો, તેન ગણ્ડવિકારપાતુભાવો વિય જાતિ, તબ્બિકારભેદો વિય જરામરણં. યથાસભાવદસ્સનનિવારણાદિતો વા એતે અવિજ્જાદયો અક્ખિપટલાદિ ઉપમાહિપિ વેદિતબ્બાતિ અયમેત્થ ઉપમા.

ગમ્ભીરનયભેદતોતિ એત્થ ગમ્ભીરભેદો તાવ ઇમેસં અવિજ્જાદીનં પચ્ચેકં ધમ્મત્થદેસનાપટિવેધગમ્ભીરતા વેદિતબ્બા. ઇમે હિ અવિજ્જાદયો ધમ્મા યેનાકારેન યદવત્થા ચ સઙ્ખારાદીનં ફલાનં પચ્ચયા હોન્તિ, સો નેસં પચ્ચયટ્ઠો દુરવબોધતો ગમ્ભીરોતિ અયમેત્થ **ધમ્મગમ્ભીરતા**. ધમ્મોતિ હેતુ ''હેતુમ્હિ ઞાણં ધમ્મપટિસમ્ભિદા''તિ (વિભ॰ ૭૨૦) વચનતો. જરામરણાદીનં ફલાનં જાતિઆદીહિ પચ્ચયેહિ સમ્ભૂતસમુદાગતટ્ઠો દુરવબોધતો ગમ્ભીરોતિ અયં **અત્થગમ્ભીરતા**. અત્થોતિ ફલં ''હેતુફલે ઞાણં અત્થપટિસમ્ભિદા''તિ (વિભ॰ ૭૨૦) વચનતો. તેસં પન હેતૂનં, ફલાનઞ્ચ તેન તેનાકારેન અવિપરીતતો દેસનાપિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સેવ ગોચરતો ગમ્ભીરાતિ અયં **દેસનાગમ્ભીરતા**. યો પનેસં અવિજ્જાસઙ્ખારાદીનં અદસ્સનાયૂહનાદિસભાવો, સો મન્દપઞ્ઞેહિ દુપ્પરિયોગાહત્તા ગમ્ભીરોતિ અયં **પટિવેધગમ્ભીરતા**તિ અયમેત્થ ગમ્ભીરભેદો.

નયભેદો પનેત્થ એકત્તનયો નાનત્તનયો અબ્યાપારનયો એવંધમ્મતાનયોતિ ઇમેસં ચતુન્નં અત્થનયાનં વસેન વેદિતબ્બો. તત્થ હિ ''અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા, સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણ''ન્તિ એવં બીજસ્સ અઙ્કુરાદિભાવેન રુક્ખભાવપ્પત્તિ વિય સન્તાનાનુપચ્છેદો **એકત્તનયો** નામ. યં સમ્મા પસ્સન્તો હેતુફલસમ્બન્ધેન સન્તાનાનુપચ્છેદાવબોધતો ઉચ્છેદદિટ્ઠિં પજહતિ, મિચ્છા પસ્સન્તો હેતુફલસમ્બન્ધેન પવત્તમાનસ્સ સન્તાનાનુપચ્છેદસ્સ એકત્તગ્ગહણતો સસ્સતદિટ્ઠિં ઉપાદિયતિ.

અવિજ્જાદીનં પન યથાસકં લક્ખણવવત્થાનં **નાનત્તનયો** નામ. યં સમ્મા પસ્સન્તો નવનવાનં ઉપ્પાદદસ્સનતો સસ્સતદિટ્ઠિં પજહતિ, મિચ્છા પસ્સન્તો એકસન્તાનપતિતસ્સ ભિન્નસન્તાનસ્સેવ નાનત્તગ્ગહણતો ઉચ્છેદદિટ્ઠિં ઉપાદિયતિ.

અવિજ્જાય પન ''સઙ્ખારા મયા ઉપ્પાદેતબ્બા, સઙ્ખારાનં વા વિઞ્ઞાણં અમ્હેહી''તિ એવમાદિબ્યાપારાભાવો **અબ્યાપારનયો** નામ. યં સમ્મા પસ્સન્તોકારકસ્સ અભાવાવબોધતો અત્તદિટ્ઠિં પજહતિ, મિચ્છા પસ્સન્તો યો અસતિપિ બ્યાપારે અવિજ્જાદીનં સભાવનિયમસિદ્ધો હેતુભાવો, તસ્સ અગ્ગહણતો અકિરિયદિટ્ઠિં ઉપાદિયતિ.

અવિજ્જાદીહિ પન કારણેહિ સઙ્ખારાદીનંયેવ સમ્ભવો ખીરાદીહિ દધિઆદીનં વિય, ન અઞ્ઞેસન્તિ અયં **એવંધમ્મતાનયો** નામ. યં સમ્મા પસ્સન્તો પચ્ચયાનુરૂપતો ફલાવબોધતો અહેતુકદિટ્ઠિં, અકિરિયદિટ્ઠિઞ્ચ પજહતિ, મિચ્છા પસ્સન્તો પચ્ચયાનુરૂપં ફલપ્પવત્તિં અગ્ગહેત્વા યતો કુતોચિ યસ્સ કસ્સચિ અસમ્ભવગ્ગહણતો અહેતુકદિટ્ઠિં ચેવ નિયતવાદઞ્ચ ઉપાદિયતીતિ અયમેત્થ નયભેદોતિ એવં વિજાનીયો પાળિમુત્તવિનિચ્છયો.

પચ્ચયાકારવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સતિપટ્ઠાનવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

સતિપટ્ઠાનવિભઙ્ગમાતિકાય પન **અત્થતો** તાવ – **ચત્તારો**તિ ગણનપરિચ્છેદો, તેન ન તતો હેટ્ઠા, ન ઉદ્ધન્તિ દીપેતિ. **સતિપટ્ઠાના**તિ એત્થ દ્વે સતિપટ્ઠાના સતિગોચરોપિ સતિપિ. ''ચતુન્નં, ભિક્ખવે, સતિપટ્ઠાનાનં સમુદયઞ્ચ અત્થઙ્ગમઞ્ચ દેસેસ્સામી''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૫.૪૦૮) હિ સતિગોચરો ''સતિપટ્ઠાન''ન્તિ વુચ્ચતિ, તસ્સત્થો પતિટ્ઠાતિ તસ્મિન્તિ પટ્ઠાનં, કા પતિટ્ઠાતિ? સતિ. સતિયા પટ્ઠાનં **સતિપટ્ઠાનં**. પધાનં ઠાનન્તિ વા પટ્ઠાનં, સતિયા પટ્ઠાનં **સતિપટ્ઠાનં**. ''ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ભાવિતા બહુલીકતા સત્ત બોજ્ઝઙ્ગે પરિપૂરેન્તી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૪૭) પન સતિ. તસ્સત્થો પતિટ્ઠાતીતિ પટ્ઠાનં, ઉપટ્ઠાતિ ઓક્કન્તિત્વા પક્ખન્દિત્વા પવત્તતીતિ અત્થો. સતિયેવ પટ્ઠાનટ્ઠેન **સતિપટ્ઠાનં**. અથ વા સરણટ્ઠેન સતિ, સા ચ ઉપટ્ઠાનટ્ઠેન પટ્ઠાનન્તિ **સતિપટ્ઠાનં**, ઇદમિધ અધિપ્પેતં. યદિ એવં, કસ્મા સતિપટ્ઠાનાતિ બહુવચનં કતં? સતિયા બહુત્તા. આરમ્મણભેદેન હિ બહુકા તા સતિયો.

ઇધાતિ ઇમસ્મિં સાસને, તેન અજ્ઝત્તાદિવસેન સબ્બપ્પકારચતુચત્તાલીસવિધસતિપટ્ઠાનનિબ્બત્તકસ્સ પુગ્ગલસ્સ નિસ્સયભૂતં સાસનમેવ, નાઞ્ઞં સાસનન્તિ દીપેતિ. વુત્તં હેતં ''ઇધેવ, ભિક્ખવે, સમણો...પે॰... સુઞ્ઞા પરપ્પવાદા સમણેહિ અઞ્ઞેહી''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૪; મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૯; અ॰ નિ॰ ૪.૨૪૧).

ભિક્ખૂતિ સંસારે ભયં ઇક્ખનકો. તેન કિઞ્ચાપિ ભગવતો દેવલોકે નિસીદિત્વા સતિપટ્ઠાનં દેસેન્તસ્સ સન્તિકે દેવગણં મુઞ્ચિત્વા એકભિક્ખુપિ નિસિન્નો નામ નત્થિ, તથાપિ દેવો વા હોતુ મનુસ્સો વા ગહટ્ઠો વા પબ્બજિતો વા, સંસારે ભયન્તિ સમ્મા ઇક્ખમાનો યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જમાનોવ ભિક્ખુ નામ હોતિ, નાઞ્ઞોતિ દસ્સેતિ. યથાહ ''અલઙ્કતો ચેપી''તિ (ધ॰ પ॰ ૧૪૨).

અજ્ઝત્તન્તિ નિયકજ્ઝત્તં. **કાયે**તિ એત્થ આયન્તિ તતોતિ આયો. કે આયન્તિ? કુચ્છિતા કેસાદયો, ઇતિ કુચ્છિતાનં આયોતિ કાયો. અથ વા અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં, કેસાદીનઞ્ચ સમૂહટ્ઠેનપિ કાયો, રૂપકાયો, તસ્મિં અત્તનો કાયેતિ અત્થો. **કાયાનુપસ્સી**તિ કાયં અનુપસ્સનસીલો. ''કાયે''તિ ચ વત્વા પુન ''કાયાનુપસ્સી''તિ દુતિયકાય-ગ્ગહણં ''એવં ન કાયે અઙ્ગપચ્ચઙ્ગવિનિમુત્તએકધમ્માનુપસ્સી, નાપિ કેસલોમાદિવિનિમુત્તઇત્થિપુરિસાનુપસ્સી, ન ચ ભૂતુપાદાયવિનિમુત્તએકધમ્માનુપસ્સી, અથ ખો રથસમ્ભારનગરાવયવકદલિક્ખન્ધવિભાગાનુપસ્સકો વિય યથાક્કમં અઙ્ગપચ્ચઙ્ગકેસાદિભૂતુપાદાયસમૂહાનુપસ્સી એવા''તિ દસ્સનત્થં કતં. તથા હેત્થ યથાવુત્તધમ્મસમૂહવિનિમુત્તો ઇત્થિપુરિસાદિકો, અઞ્ઞો વા કોચિ ધમ્મો ન દિસ્સતિ,

યથાવુત્તધમ્મસમૂહમત્તેયેવ પન બાલા તથા તથા સુભાદિતો ચ મિચ્છાભિનિવેસં કરોન્તિ, અયં પન યોગી તત્થ કાયાનુપસ્સી એવ અનિચ્ચદુક્ખઅનત્તાસુભાનુપસ્સી એવાતિ વુત્તં હોતિ. અથ વા ય્વાયં મહાસતિપટ્ઠાને અસ્સાસપસ્સાસાદિકો ચુદ્દસવિધો કાયો વુત્તો, તસ્સ સબ્બસ્સ ઇમસ્મિંયેવ કાયે અનુપસ્સનતો ''કાયે કાયાનુપસ્સી''તિ એવમાદિનાપિ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

વિહરતીતિ ઇરિયતિ, ચતૂસુ ઇરિયાપથેસુ એકેનાગતં સરીરબાધનં અઞ્ઞેન ઇરિયાપથેન વિચ્છિન્દિત્વા અપતમાનં અત્તભાવં હરતિ, પવત્તેતીતિ અત્થો. **બહિદ્ધા કાયે**તિ પરસ્સ કાયે. **અજ્ઝત્તબહિદ્ધા કાયે**તિ કાલેન અત્તનો, કાલેન પરસ્સ કાયે. કાલેન હિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધાકાયેસુપિ એકસ્મિં ખણે કાયાનુપસ્સના ઉપ્પજ્જતિ, પગુણકમ્મટ્ઠાનસ્સ પન અપરાપરં સઞ્ચરણકાલો એત્થ કથિતો. **આતાપી**તિ કાયપરિગ્ગાહકવીરિયેન વીરિયવા. સો હિ યસ્મા કિલેસાનં આતાપનતો આતાપો વુચ્ચતિ વીરિયં, સો યસ્સ અત્થિ, તસ્મા આતાપીતિ વુચ્ચતિ. **સમ્પજાનો**તિ કાયપરિગ્ગાહકેન સમ્પજઞ્ઞેન સમન્નાગતો. **સતિમા**તિ કાયપરિગ્ગાહિકાય સતિયા સમન્નાગતો. અયં પન યસ્મા સતિયા આરમ્મણં પરિગ્ગહેત્વા પઞ્ઞાય અનુપસ્સતિ, વીરિયેન ચ અન્તરા વોસાનં નાપજ્જતિ, તસ્મા યેસં ધમ્માનં આનુભાવેન તં સતિપટ્ઠાનં સમ્પજ્જતિ, તેસં દસ્સનત્થં ''આતાપી સમ્પજાનો સતિમા''તિ ઇદં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

ઇતિ કાયાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં, સમ્પયોગઙ્ગઞ્ચ દસ્સેત્વા ઇદાનિ પહાનઙ્ગં દસ્સેતું ''**વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સ**''ન્તિ વુત્તં. તત્થ **વિનેય્યા**તિ તદઙ્ગવિનયેન વા વિક્ખમ્ભનવિનયેન વા વિનયિત્વા. **લોકે**તિ ય્વાયં અજ્ઝત્તાદિભેદો કાયો વુત્તો, સ્વેવ ઇધ લુજ્જનપલુજ્જનટ્ઠેન લોકો નામ. **વિભઙ્ગે** પન યસ્મા રૂપકાયે પહીનઅભિજ્ઝાદયો વેદનાદીસુપિ પહીયન્તિ એવ, તસ્મા પઞ્ચપિ ઉપાદાનક્ખન્ધા ''લોકો''તિ વુત્તં. તસ્મિં લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સસઙ્ખાતં કામચ્છન્દબ્યાપાદં વિનેય્યાતિ સમ્બન્ધો. ઇમસ્સ ચ નીવરણેસુ બલવધમ્મદ્વયસ્સ પહાનદસ્સનેન સેસનીવરણાનમ્પિ પહાનં વુત્તંયેવાતિ વેદિતબ્બં. વિસેસેન ચેત્થ અભિજ્ઝાદોમનસ્સવિનયેન યથાક્કમં કાયસમ્પત્તિવિપત્તિમૂલાનં અનુરોધવિરોધાનં, અત્તઅભિરતિતદસુભાકારાદિભાવનાનભિરતીનં, અભૂતગુણપક્ખેપભૂતદોસાપનયનાનઞ્ચ પહાનં વુત્તં, તેન યોગાવચરસ્સ યોગાનુભાવનિબ્બત્તફલં, યોગસમત્થતા ચ દીપિતા હોતિ.

અજ્ઝત્તં વેદનાસૂતિઆદીસુપિ અજ્ઝત્તાદીનિ વુત્તનયેન વેદિતબ્બાનિ. એત્થ પન **વેદના**તિ તિસ્સો વેદના લોકિયા, તથા **ચિત્તં**, **ધમ્મા** ચ, તેસં વિભાગો વિભઙ્ગનયે આવિ ભવિસ્સતિ. કેવલં પનેત્થ યથા વેદનાદયો અનુપસ્સન્તો વેદનાદિઅનુપસ્સી નામ હોતિ, સો નયો દસ્સેતબ્બો. સેય્યથિદં – વેદનાસુ તાવ સુખા વેદના દુક્ખતો, દુક્ખા સલ્લતો, ઇતરા ચ અનિચ્ચતો અનુપસ્સિતબ્બા. યથાહ –

> ''યો સુખં દુક્ખતો અદ્દ, દુક્ખમદ્દક્ખિ સલ્લતો;
> અદુક્ખમસુખં સન્તં, અદ્દક્ખિ નં અનિચ્ચતો''તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૫૩; ઇતિવુ॰ ૫૩).

સબ્બા એવ એતા દુક્ખતો અનુપસ્સિતબ્બા ''યં કિઞ્ચિ વેદયિતં, તં દુક્ખસ્મિન્તિ વદામી''તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૫૯) વચનતો. એવં અનુપસ્સન્તો પન અનિચ્ચાદિસત્તાનુપસ્સનાવસેન વા અનુપસ્સન્તોપિ ''ઇમં વેદનં કો વેદયતિ, કસ્સાયં વેદના, કિં કારણાયં વેદના''તિ ઉપપરિક્ખિત્વા ''ન કોચિ સત્તાદિકો વેદયતિ, ન કેસઞ્ચિ સત્તાદીનં વેદના, વત્થારમ્મણાદિકારણા પનાયં વેદના ઉપ્પજ્જતી''તિ અનુપસ્સન્તોપિ **વેદનાનુપસ્સી** નામ હોતિ. અથ વા સુખાદીનં ઉપ્પત્તિક્ખણે દુક્ખાદીનં અસમ્ભવા અનિચ્ચા અદ્ધુવા વિપરિણામધમ્માતિ એવં વા અનુપસ્સન્તો **વેદનાનુપસ્સી** નામ હોતિ. ઇમિનાવ નયેન પાળિનયાનુસારેન સેસચિત્તધમ્માનમ્પિ અનુપસ્સનાકારો વેદિતબ્બો. વિસેસતો પનેત્થ ચિત્તેસુ અનિચ્ચતાવસેન, ધમ્મેસુ અનત્તતાવસેન ચ અનુપસ્સન્તો **ચિત્તાનુપસ્સી**, **ધમ્માનુપસ્સી** ચ નામ હોતીતિ વેદિતબ્બં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. અયં તાવેત્થ પદત્થો.

ધમ્મભેદો પનેત્થ નત્થિ, સરણવસેન ચ એકાવ સતિ આરમ્મણવસેન ''ચત્તારો સતિપટ્ઠાના''તિ વુત્તાતિ.

વિભઙ્ગનયતો પનેત્થ **સુત્તન્તભાજનીયે** તાવ અજ્ઝત્તબહિદ્ધાતદુભયકાયે કેસાદિકોટ્ઠાસભાવનાવસેન પઠમં સતિપટ્ઠાનં વિત્થારિતં. તથા અજ્ઝત્તાદીસુ પચ્ચેકં સામિસનિરામિસવસેન દુવિધાનં સુખદુક્ખઅદુક્ખમસુખવેદનાનં વસેન દુતિયં, સરાગવીતરાગસદોસવીતદોસસમોહવીતમોહસંખિત્તવિક્ખિત્તમહગ્ગતઅમહગ્ગતસઉત્તરાનુત્તરસમાહિતાસમાહિતવિમુત્તાવિમુત્તભેદતો

સોળસવિધેહિ ચિત્તપજાનનવસેન તતિયં, પઞ્ચનીવરણાનં, સત્તબોજ્ઝઙ્ગાનઞ્ચ સમ્ભવાસમ્ભવઉપ્પાદપહાનપહીનાનુપ્પત્તિભાવનાપારિપૂરિહેતુજ્ઝાનવસેન ચતુત્થં સતિપટ્ઠાનં વિત્થારિતં. અયં સુત્તન્તભાજનીયનયો.

અભિધમ્મભાજનીયે પન તાવ ''ચત્તારો સતિપટ્ઠાના. ઇધ ભિક્ખુ કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરતિ વેદનાસુ...પે॰... ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી વિહરતી''તિ (વિભ॰ ૩૮૦) એવં માતિકં ઠપેત્વા ધમ્મસઙ્ગણિયં વુત્તનયસ્સ વિત્થારેસુ અટ્ઠસુ લોકુત્તરચિત્તેસુ સમ્પયુત્તસતિવસેનેવ વિત્થારતો વિભત્તા.

પઞ્હાપુચ્છકનયેપિ ચતુન્નં સતિપટ્ઠાનાનં કતિ કુસલા...પે॰... કતિ અરણા? સિયા કુસલા, સિયા અબ્યાકતા...પે॰... અનુપાદિન્નઅનુપાદાનિયાવ, અસંકિલિટ્ઠઅસંકિલેસિકાવ...પે॰... અનિદસ્સનઅપ્પટિઘાવ. ન હેતૂ અહેતુકાવ...પે॰... અનુત્તરા અરણાવાતિ લોકુત્તરવસેનેવ વિભત્તા. સમ્માસમ્બુદ્ધેન હિ સુત્તન્તભાજનીયસ્મિઞ્ઞેવ લોકિયલોકુત્તરમિસ્સકા સતિપટ્ઠાના કથિતા, અભિધમ્મભાજનીયપઞ્હાપુચ્છકેસુ પન લોકુત્તરાયેવ. તેસુ ચ લોકિયા નાનાચિત્તેસુ એવ લબ્ભન્તિ. અઞ્ઞેનેવ હિ ચિત્તેન કાયં પગ્ગણ્હન્તિ, અઞ્ઞેન વેદનાદયોતિ. લોકુત્તરા પન ચત્તારોપિ મગ્ગક્ખણે એકચિત્તેયેવ લબ્ભન્તિ. એકસ્મિઞ્હિ મગ્ગચિત્તક્ખણે આરમ્મણતો નિબ્બાનારમ્મણા એકાવ સતિ કાયાદીસુ સુભસુખનિચ્ચઅત્તવિપલ્લાસસમુચ્છેદકતાય ચતુકિચ્ચસાધનટ્ઠેન ચત્તારિપિ નામાનિ લભતીતિ અયમેત્થ વિભઙ્ગનયો.

> કમતો સતિપટ્ઠાને, અનૂનાધિકતોપિ ચ;
> પાળિમુત્તનયો ઞેય્યો, તત્થ કોસલ્લમિચ્છતા.

તત્થ **કમતો** તાવ અયમ્પિ દેસનાક્કમોવ, સોપિ પાકટાપાકટવસેન વુત્તો. ઇમાસુ હિ રૂપકમ્મટ્ઠાનં પાકટન્તિ પઠમં કાયાનુપસ્સના વુત્તા. તતો અરૂપકમ્મટ્ઠાનં. તત્થાપિ આરમ્મણં અનુભવન્તી ઉપ્પજ્જમાના વેદના પાકટાતિ અનન્તરા વેદનાનુપસ્સના, તતો આરમ્મણં વિજાનન્તં વિઞ્ઞાણં પાકટન્તિ ચિત્તાનુપસ્સના, ચિત્તે પાકટે તન્નિસ્સિતા સુખુમાપિ ધમ્મા પાકટા હોન્તીતિ અન્તે ધમ્માનુપસ્સના વુત્તા. અયં તાવેત્થ કમો.

અનૂનાધિકતોતિ એત્થ પન કસ્મા ભગવતા ચત્તારોવ સતિપટ્ઠાના વુત્તા, અનૂના અનધિકાતિ? તણ્હાચરિતદિટ્ઠિચરિતસમથયાનિકવિપસ્સનાયાનિકાનં મન્દતિક્ખવસેન દ્વિધા પવત્તાનં વિસુદ્ધિમગ્ગવસેન. મન્દસ્સ હિ તણ્હાચરિતસ્સ ઓળારિકં કાયાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં વિસુદ્ધિમગ્ગો, તિક્ખસ્સ સુખુમં વેદનાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં, દિટ્ઠિચરિતસ્સાપિ મન્દસ્સ નાતિપ્પભેદગતં ચિત્તાનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં, તિક્ખસ્સ અતિપ્પભેદગતં ધમ્માનુપસ્સનાસતિપટ્ઠાનં વિસુદ્ધિમગ્ગો. સમથયાનિકસ્સ ચ મન્દસ્સ અકિચ્છેન અધિગન્તબ્બનિમિત્તં પઠમં સતિપટ્ઠાનં વિસુદ્ધિમગ્ગો, તિક્ખસ્સ દુતિયં, વિપસ્સનાયાનિકસ્સાપિ મન્દસ્સ તતિયં, તિક્ખસ્સ ચતુત્થં વિસુદ્ધિમગ્ગોતિ વેનેય્યજ્ઝાસયતો ચત્તારો વુત્તા. સુભસુખનિચ્ચઅત્તભાવવિપલ્લાસપ્પહાનત્થં વા ચતુરોઘયોગાસવગન્થઉપાદાનઅગતિપ્પહાનત્થમ્પિ ચતુબ્બિધાહારપરિઞ્ઞત્થઞ્ચ ચત્તારોવ વુત્તા, અનૂના અનધિકાતિ અયમેત્થ અનૂનાધિકતા. એવં પાળિમુત્તનયો ઞેય્યો.

સતિપટ્ઠાનવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સમ્મપ્પધાનવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

સમ્મપ્પધાનવિભઙ્ગમાતિકાય પન **અત્થતો** તાવ – **સમ્મપ્પધાના**તિ કારણપ્પધાના ઉપાયપ્પધાના. યોનિસો પદહનતો પરમં ધાનં પધાનં, પધાનવીરિયાનીતિ અત્થો. **ઇધ ભિક્ખૂ**તિ ઇમસ્મિં સાસને પટિપન્નકો ભિક્ખુ. **અનુપ્પન્નાનન્તિ** અનિબ્બત્તાનં. **પાપકાનન્તિ** લામકાનં. **અકુસલાનં ધમ્માનન્તિ** અકોસલ્લસમ્ભૂતાનં ધમ્માનં. **અનુપ્પાદાયા**તિ ન ઉપ્પાદનત્થાય. **છન્દં જનેતી**તિ કત્તુકમ્યતાસઙ્ખાતં કુસલચ્છન્દં જનેતિ ઉપ્પાદેતિ. **વાયમતી**તિ પયોગં પરક્કમં કરોતિ. **વીરિયં આરભતી**તિ કાયિકચેતસિકવીરિયં કરોતિ. **ચિત્તં પગ્ગણ્હાતી**તિ તેનેવ સહજાતવીરિયેન ચિત્તં ઉક્ખિપતિ. **પદહતી**તિ પધાનવીરિયં કરોતિ. પટિપાટિયા પનેતાનિ ચત્તારિપિ પદાનિ વીરિયસ્સેવ આસેવનાભાવનાબહુલીકમ્મસાતચ્ચકિરિયાહિ યોજેતબ્બાનિ.

ઉપ્પન્નાનન્તિ અનુપ્પન્નાતિ અવત્તબ્બતં આપન્નાનં. **પહાનાયાતિ** પજહનત્થાય. **અનુપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનન્તિ** અનિબ્બત્તાનં કોસલ્લસમ્ભૂતાનં ધમ્માનં. **ઉપ્પાદાયાતિ** ઉપ્પાદનત્થાય. **ઉપ્પન્નાનન્તિ** નિબ્બત્તાનં. **ઠિતિયાતિ** ઠિતત્થાય. **અસમ્મોસાયાતિ** અનસ્સનત્થં. **ભિય્યોભાવાયાતિ** પુનપ્પુનં ભવનાય. **વેપુલ્લાયાતિ** વિપુલભાવાય. **ભાવનાયાતિ** વડ્ઢિયા. **પારિપૂરિયાતિ** પરિપૂરણત્થાય. સેસં પદતો ઉત્તાનમેવ.

અત્થતો પનેત્થ ''અનુપ્પન્નાનં પાપકાન''ન્તિઆદીસુ અસમુદાચારવસેન વા અનનુભૂતારમ્મણવસેન વા કિલેસાનં અનુપ્પત્તિ વેદિતબ્બા. અઞ્ઞથા હિ અનમતગ્ગે સંસારે અનુપ્પન્ના અકુસલધમ્મા નામ નત્થિ. કુસલધમ્મેસુ પન રતનત્તયપ્પસાદવિપસ્સનાદિવિવટ્ટૂપનિસ્સયકુસલાદિવસેન અનુપ્પન્નાપિ અત્થિ. તેસમ્પિ ઉપ્પન્નપુબ્બત્તે સતિ સબ્બસત્તાનં ઇતો પુબ્બે ચ આસવક્ખયપ્પસઙ્ગતો. એકન્તપ્પવત્તસાધકા તેસં. તત્થ એકચ્ચસ્સ વત્તગન્થધુતઙ્ગસમાધિવિપસ્સનાનવકમ્મેસુ અઞ્ઞતરસ્મિં નિચ્ચપ્પયુત્તસ્સ, ઘટતો, વાયમતો ચ બ્રહ્મલોકા આગતત્તા ભવવસેન કિલેસેસુ અલદ્ધાસેવનસ્સ સત્તસ્સ કિલેસા ન સમુદાચરન્તિ, અપરભાગે પનસ્સ વત્તાદીનિ વિસ્સજ્જેત્વા કુસીતસ્સ ચરતો ચેવ અકલ્યાણમિત્તાદિતો કિલેસેસુ લદ્ધાસેવનસ્સ ચ અયોનિસોમનસિકારં, સતિવોસ્સગ્ગઞ્ચ આગમ્મ ઉપ્પજ્જન્તિ. એવં તાવ અસમુદાચારવસેન કિલેસાનં અનુપ્પત્તિ વેદિતબ્બા.

એકચ્ચસ્સ પન તસ્મિં અત્તભાવે અનનુભૂતપુબ્બં દિબ્બાદિભેદં મનાપિયં આરમ્મણં લભિત્વા તત્થ અયોનિસોમનસિકારસતિવોસ્સગ્ગે આગમ્મ કિલેસા ઉપ્પજ્જન્તિ, અલભિત્વા એવં અનનુભૂતારમ્મણવસેન કિલેસાનં અનુપ્પત્તિ વેદિતબ્બા.

''ઉપ્પન્નાનં પાપકાન''ન્તિ એત્થ પન ચતુબ્બિધં ઉપ્પન્નં વત્તમાનભૂતાપગતઓકાસકતભૂમિલદ્ધવસેન, તેસં વિભાગો ઉપ્પન્નત્તિકે વુત્તોવ. અપરમ્પિ ચતુબ્બિધં ઉપ્પન્નં સમુદાચારઆરમ્મણાધિગ્ગહિતઅવિક્ખમ્ભિતઅસમુગ્ઘાતિતવસેન. તત્થ સમ્પતિ વત્તમાનંયેવ **સમુદાચારુપ્પન્નં** નામ. સેસં પાકટમેવ. યસ્મા પનેત્થ ઇમેસુ ઉપ્પન્નેસુ વત્તમાનભૂતાપગતઓકાસકતસમુદાચારસઙ્ખાતં ચતુબ્બિધં ઉપ્પન્નં ન મગ્ગાદિવજ્ઝં, તસ્મા ભૂમિલદ્ધઆરમ્મણાધિગ્ગહિતઅસમુગ્ઘાતિતસઙ્ખાતં ચતુબ્બિધં ઉપ્પન્નં સન્ધાયેત્થ ''ઉપ્પન્નાનં પાપકાનં પહાનાયા''તિ વુત્તં.

કથં પન મગ્ગક્ખણે અનુપ્પન્નાનં કુસલાનં ઉપ્પાદાય વાયામો હોતિ, કથઞ્ચ ઉપ્પન્નાનં ઠિતિયાતિ? મગ્ગપ્પવત્તિયા એવ. મગ્ગો હિ પવત્તમાનો પુબ્બે અનુપ્પન્નપુબ્બત્તા **અનુપ્પન્નો** નામ વુચ્ચતિ. યા ચસ્સ પવત્તિ, અયમેવ **ઠિતિ** નામાતિ અયં તાવેત્થ પદત્થો.

ધમ્મભેદો પનેત્થાપિ એકસ્સેવ વીરિયસ્સ કિચ્ચભેદતો ચતુધા વુત્તાતિ અયમેત્થ પાળિમુત્તવિનિચ્છયો.

વિભઙ્ગનયતો પન સુત્તન્તભાજનીયે તાવ ચત્તારો સમ્મપ્પધાના લોકિયલોકુત્તરકુસલચિત્તસમ્પયુત્તવીરિયવસેન અકુસલાદિપદેહિ સદ્ધિં વિત્થારતો વિભત્તા. અભિધમ્મભાજનીયપઞ્હાપુચ્છકેસુ પનેતે લોકુત્તરકુસલચિત્તસમ્પયુત્તવસેનેવ વિભત્તા, ફલચિત્તસમ્પયુત્તા પન ન ગહિતા. તેનેવ પઞ્હાપુચ્છકે ''કુસલા એવ, વિપાકધમ્મધમ્મા એવ, અપચયગામિનોવ, સેખાવા''તિઆદિના વુત્તા. સેસો પનેત્થ વિનિચ્છયો સતિપટ્ઠાને વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બો.

સમ્મપ્પધાનવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇદ્ધિપાદવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

ઇદ્ધિપાદવિભઙ્ગમાતિકાય પન **ચત્તારો ઇદ્ધિપાદાતિ** એત્થ ઇજ્ઝતીતિ ઇદ્ધિ, સમિજ્ઝતિ નિપ્ફજ્જતીતિ અત્થો, ઇદ્ધિ એવ પાદો **ઇદ્ધિપાદો**, ઇદ્ધિકોટ્ઠાસોતિ અત્થો. ઇજ્ઝન્તિ વા એતાય સત્તા ઇદ્ધા વુદ્ધા ઉક્કંસગતા હોન્તીતિપિ ઇદ્ધિ, પજ્જન્તિ એતેનાતિ પાદો, પતિટ્ઠા અધિગમૂપાયોતિ અત્થો, ઇદ્ધિયા પાદો **ઇદ્ધિપાદો**. **છન્દસમાધિપધાનસઙ્ખારસમન્નાગતન્તિ** એત્થ છન્દહેતુકો, છન્દાધિકો વા સમાધિ **છન્દસમાધિ**, કત્તુકમ્યતાછન્દં અધિપતિં કરિત્વા પટિલદ્ધસમાધિસ્સેતં અધિવચનં. પધાનભૂતા સઙ્ખારા **પધાનસઙ્ખારા**, ચતુકિચ્ચસાધકસ્સ સમ્મપ્પધાનવીરિયસ્સેતં અધિવચનં. **સમન્નાગતન્તિ** તેન છન્દસમાધિના, પધાનસઙ્ખારેન ચ ઉપેતં. **ઇદ્ધિપાદન્તિ** યથાવુત્તત્થેન ''ઇદ્ધી''તિ સઙ્ખ્યં ગતાનં ઉપચારજ્ઝાનાદિકુસલચિત્તસમ્પયુત્તાનં છન્દસમાધિપધાનસઙ્ખારાનં

અધિટ્ઠાનટ્ઠેન પાદભૂતસેસચિત્તચેતસિકરાસિં. **ભાવેતી**તિ વડ્ઢેતિ, અત્તનો સન્તાને પુનપ્પુનં જનેતીતિ અત્થો. ઇમિના નયેન સેસેસુપિ અત્થો વેદિતબ્બો. તત્થ **વીમંસા**તિ પઞ્ઞા. સેસં પદતો સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

અત્થતો પનેત્થ તેન કિં કથિતં? ચતુન્નં ભિક્ખૂનં મત્થકપ્પત્તં કમ્મટ્ઠાનં કથિતં. યથા હિ ચતૂસુ અમચ્ચપુત્તેસુ ઠાનન્તરં પત્થેત્વા વિચરન્તેસુ એકો ઉપટ્ઠાનેન, એકો સૂરભાવેન, એકો જાતિસમ્પત્તિયા, એકો મન્તબલેનાતિ એવં તે પચ્ચેકકારણેન રાજાનં આરાધેત્વા ઠાનન્તરં પાપુણન્તિ, એવં ભિક્ખૂપિ છન્દવીરિયચિત્તવીમંસાસુ એકેકં જેટ્ઠં ધુરં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા લોકુત્તરધમ્મનિબ્બત્તકા હોન્તિ. એત્થ ચ છન્દો સમાધિ પધાનસઙ્ખારોતિ તયો ધમ્મા ઇદ્ધીપિ હોન્તિ ઇદ્ધિપાદાપિ, સેસા પન સમ્પયુત્તા ચત્તારો ખન્ધા ઇદ્ધિપાદા એવ. એવં સેસાધિપતિયુત્તચિત્તેસુપિ ઇદ્ધિપાદાતિ વેદિતબ્બા.

અપિચ ઝાનવિપસ્સનાસુ પુબ્બભાગો ઇદ્ધિપાદો. યો પટિલાભો, સા ઇદ્ધિ. પઠમજ્ઝાનાદીનં હિ પુબ્બભાગપરિકમ્માનિ ઇદ્ધિપાદો નામ, પઠમજ્ઝાનાદયો ઇદ્ધિ નામ. પઠમમગ્ગાદીનં પુબ્બભાગવિપસ્સના ઇદ્ધિપાદો નામ, પઠમમગ્ગાદયો ઇદ્ધિ નામ. પટિલાભવસેનાપિ દીપેતું વટ્ટતિ. પઠમજ્ઝાનાદયો હિ પઠમમગ્ગાદયો ચ ઇદ્ધિપાદો નામ, દુતિયજ્ઝાનાદયો, દુતિયમગ્ગાદયો ચ ઇદ્ધિ નામાતિ અયં તાવેત્થ પદત્થો.

ધમ્મભેદો પનેત્થ વિભઙ્ગનયેનેવ પાકટો ભવિસ્સતિ. તત્થ હિ **સુત્તન્તભાજનીયે** તાવ છન્દાદીનં પદાનં વિભઙ્ગં વત્વા અન્તે ‘‘ઇદ્ધિપાદોતિ તથાભૂતસ્સ વેદનાક્ખન્ધો…પે॰… વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો. ઇદ્ધિપાદં ભાવેતીતિ તે ધમ્મે આસેવતિ ભાવેતિ બહુલીકરોતિ, તેન વુચ્ચતિ ઇદ્ધિપાદં ભાવેતી’’તિ (વિભ॰ ૪૩૪) એવં સબ્બે લોકિયલોકુત્તરધમ્મા ઇદ્ધિપાદોતિ વુત્તા.

અભિધમ્મભાજનીયે પન છન્દાદીનિ પદાનિ વિભજિત્વા અન્તે ‘‘ઇદ્ધિપાદોતિ તથાભૂતસ્સ ફસ્સો…પે॰… પગ્ગાહો અવિક્ખેપો’’તિ (વિભ॰ ૪૪૭) એવં સબ્બે લોકુત્તરકુસલધમ્મા ઇદ્ધિપાદાતિ વત્વા પુન ‘‘છન્દિદ્ધિપાદો વીરિયિદ્ધિપાદો ચિત્તિદ્ધિપાદો વીમંસિદ્ધિપાદો’’તિ (વિભ॰ ૪૫૭) માતિકં ઠપેત્વા ‘‘તત્થ કતમો છન્દિદ્ધિપાદો? ઇધ ભિક્ખુ યસ્મિં સમયે લોકુત્તરં ઝાનં ભાવેતિ… પે॰… યો તસ્મિં સમયે છન્દો છન્દિકતા…પે॰… અયં વુચ્ચતિ છન્દિદ્ધિપાદો’’તિઆદિના લોકુત્તરકુસલચિત્તસમ્પયુત્તછન્દવીરિયચિત્તવીમંસા એવ ઇદ્ધિપાદાતિ વુત્તા. તથા **પઞ્હાપુચ્છકેપિ** કુસલા એવ, અનિદસ્સનઅપ્પટિઘા એવ, વીમંસિદ્ધિપાદો હેતુ, સેસા ન હેતૂ…પે॰… ચિત્તિદ્ધિપાદો ન વત્તબ્બો, સેસા ચિત્તસમ્પયુત્તા…પે॰… અનુત્તરાવ, અરણાવાતિ. સેસમેત્થ સતિપટ્ઠાને વુત્તસદિસમેવ. પાળિમુત્તકનયો પનેત્થાપિ ન ઉદ્ધટોતિ.

ઇદ્ધિપાદવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

બોજ્ઝઙ્ગવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

બોજ્ઝઙ્ગવિભઙ્ગમાતિકાય પન **અત્થતો** તાવ – **સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા**તિ એત્થ બોધિયા, બોધિસ્સ વા અઙ્ગાતિ **બોજ્ઝઙ્ગા**. ઇદં વુત્તં હોતિ – યાય એવ ધમ્મસામગ્ગિયા મગ્ગક્ખણે ઉપ્પજ્જમાનાય લીનુદ્ધચ્ચાદિઅનેકેસં ઉપદ્દવાનં પટિપક્ખભૂતાય સતિધમ્મવિચયાદિસત્તવિધાય ધમ્મસામગ્ગિયા અરિયસાવકો બુજ્ઝતિ, કિલેસનિદ્દાય ઉટ્ઠહતિ, સચ્ચાનિ વા પટિવિજ્ઝતિ, તસ્સા ધમ્મસામગ્ગિસઙ્ખાતાય બોધિયા અઙ્ગાતિ **બોજ્ઝઙ્ગા** ઝાનઙ્ગમગ્ગઙ્ગાનિ વિય. યો પનેસ યથાવુત્તપ્પકારાય એતાય ધમ્મસામગ્ગિયા બુજ્ઝતીતિ કત્વા અરિયસાવકો ‘‘બોધી’’તિ વુચ્ચતિ, તસ્સ બોધિસ્સ અઙ્ગાતિ **બોજ્ઝઙ્ગા** સેનઙ્ગરથઙ્ગાદયો વિય. અપિચ ‘‘બોધાય સંવત્તન્તીતિ બોજ્ઝઙ્ગા’’તિઆદિના પટિસમ્ભિદાનયેનાપિ બોજ્ઝઙ્ગત્થો વેદિતબ્બો. પસત્થો, સુન્દરો વા બોજ્ઝઙ્ગો સમ્બોજ્ઝઙ્ગો, સતિયેવ સમ્બોજ્ઝઙ્ગો **સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો**. એવં સેસેસુપિ. તત્થ ધમ્મે વિચિનાતિ અનિચ્ચાદિતો પરિવીમંસતિ જાનાતિ, ધમ્મે વા એતેન સત્તા વિચિનન્તીતિ **ધમ્મવિચયો**, પઞ્ઞા. ઉપેક્ખતિ સમરસાનં ધમ્માનં હાપનવડ્ઢને અવાવટતાય પટિસઙ્ખાનાકારેન મજ્ઝત્તા હોતીતિ **ઉપેક્ખા**, તત્રમજ્ઝત્તતા. પટિસઙ્ખાનલક્ખણો હિ ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગોતિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. અયં તાવેત્થ પદત્થો. **ધમ્મભેદો**પેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યોવ.

વિભઙ્ગનયતો પનેત્થ **સુત્તન્તભાજનીયે** તાવ લોકિયલોકુત્તરવસેન સેસેસુ લોકુત્તરકુસલવિપાકવસેન વિભત્તા. **પઞ્હાપુચ્છકે** પન સિયા કુસલા, સિયા અબ્યાકતા, પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તોવ, સેસા દ્વીહિ…પે॰… પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો

સુખસહગતોવ, સેસા તિધાપિ, અનિદસ્સનઅપ્પટિઘા, ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો હેતુ, સેસા ન હેતૂ...પે॰... રૂપાવચરાવ, અરણાવાતિ. સેસં સતિપટ્ઠાને વુત્તનયમેવ. અયમેત્થ વિભઙ્ગનયો.

ઇદાનિ પન –

> કમતો તાવત્તતો ચ, હેતુભૂમિવિભાગતો;
> વિવેકતો ચ વિઞ્ઞેય્યો, પાળિમુત્તવિનિચ્છયો.

તત્થ **કમતો** તાવ અયમ્પિ દેસનાક્કમોવ. સબ્બેસં હિ બોજ્ઝઙ્ગાનં ઉપકારત્તા સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો પઠમં વુત્તો, તતો યસ્મા ઉપટ્ઠિતસતિકો ધમ્મે પઞ્ઞાય પવિચિનાતિ, પવિચિતધમ્મો વીરિયં આરભતિ, આરદ્ધવીરિયસ્સ પીતિ ઉપ્પજ્જતિ, પીતિમનસ્સ કાયોપિ ચિત્તમ્પિ પસ્સમ્ભતિ, પસ્સદ્ધકાયસ્સ સુખિનો ચિત્તં સમાધિયતિ, સમાહિતચિત્તો તં ચિત્તં સાધુકં અજ્ઝુપેક્ખિતા હોતિ, તસ્મા ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદયો યથાક્કમં વુત્તાતિ અયં તાવેત્થ કમો.

તાવત્તતો પન કસ્મા તે સત્તેવ વુત્તા, અનૂના અનધિકાતિ? લીનુદ્ધચ્ચપટિપક્ખતો, સબ્બત્તિકતો ચ. એત્થ હિ તયો બોજ્ઝઙ્ગા લીનસ્સ પટિપક્ખા. યથાહ – ‘‘યસ્મિં ચ ખો, ભિક્ખવે, સમયે લીનં ચિત્તં હોતિ, કાલો તસ્મિં સમયે ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, કાલો વીરિય...પે॰... પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાયા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪). તયો ઉદ્ધચ્ચસ્સ પટિપક્ખા. યથાહ – ‘‘યસ્મિં ચ ખો, ભિક્ખવે, સમયે ઉદ્ધતં ચિત્તં હોતિ, કાલો તસ્મિં સમયે પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, કાલો સમાધિ...પે॰... ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાયા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪). એકો પનેત્થ લોણધૂપનં વિય સબ્બબ્યઞ્જનેસુ સબ્બબોજ્ઝઙ્ગેસુ ઇચ્છિતબ્બો. યથાહ – ‘‘સતિઞ્ચ ખ્વાહં, ભિક્ખવે, સબ્બત્થિકં વદામી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪). એવં લીનુદ્ધચ્ચપટિપક્ખતો ચ સબ્બત્થિકતો ચ સત્તેવ વુત્તાતિ અયં તાવત્તતો.

હેતુભૂમિવિભાગતોતિ એત્થ હેતુવિભાગતો તાવ – ચત્તારો સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય સંવત્તન્તિ સતિસમ્પજઞ્ઞં મુટ્ઠસ્સતિપુગ્ગલપરિવજ્જનતા ઉપટ્ઠિતસ્સતિપુગ્ગલસેવનતા તદધિમુત્તતાતિ. તથા સત્ત ધમ્મા દુતિયસ્સ પરિપુચ્છકતા વત્થુવિસદકિરિયા ઇન્દ્રિયસમત્તપટિપાદના દુપ્પઞ્ઞપુગ્ગલપરિવજ્જના પઞ્ઞવન્તપુગ્ગલસેવના ગમ્ભીરઞાણચરિયપચ્ચવેક્ખણતા તદધિમુત્તતાતિ. તત્થ અજ્ઝત્તિકબાહિરાનં સરીરપરિક્ખારભૂતાનં વત્થૂનં વિસદભાવકરણં **વત્થુવિસદકિરિયા** નામ. તથા એકાદસ ધમ્મા તતિયસ્સ અપાયભયગમનવીથિદાયજ્જમહત્તસત્થુમહત્તજાતિમહત્તસબ્રહ્મચારિમહત્તાનં પચ્ચવેક્ખણતા આનિસંસદસ્સાવિતા પિણ્ડપાતાપચાયનતા કુસીતપુગ્ગલપરિવજ્જનતા આરદ્ધવીરિયપુગ્ગલસેવનતા તદધિમુત્તતાતિ. તત્થ ‘‘બુદ્ધાદીહિ ગતમગ્ગો મયા ગન્તબ્બો’’તિ પચ્ચવેક્ખણા **વીથિપચ્ચવેક્ખણા** નામ. ‘‘દાયકેહિ દિન્નપિણ્ડપાતસ્સ મહપ્ફલતં સમ્પાદેસ્સામી’’તિ અત્તાનં દમનં **પિણ્ડપાતાપચાયનં** નામ. તથા એકાદસ ધમ્મા ચતુત્થસ્સ બુદ્ધધમ્મસઙ્ઘસીલચાગદેવતોપસમાનુસ્સતિયો સત્ત, લૂખપુગ્ગલપરિવજ્જનતા સિનિદ્ધપુગ્ગલસેવનતા પસાદનીયસુત્તન્તપચ્ચવેક્ખણતા તદધિમુત્તતાતિ. તથા સત્ત ધમ્મા પઞ્ચમસ્સ પણીતભોજનસેવનતા, ઉતુસુખઇરિયાપથસુખસેવનતા દ્વે મજ્ઝત્તપ્પયોગતા સારદ્ધકાયપુગ્ગલપરિવજ્જનતા સન્તકાયપુગ્ગલસેવનતા તદધિમુત્તતાતિ. એકાદસ ધમ્મા છટ્ઠસ્સ વત્થુવિસદકિરિયા ઇન્દ્રિયસમત્તપટિપાદના નિમિત્તકુસલતા સમયે ચિત્તસ્સ પગ્ગહનિગ્ગહસમ્પહંસનજ્ઝુપેક્ખના ચતસ્સો , અસમાહિતસમાહિતપુગ્ગલાનં પરિવજ્જનસેવનતા દ્વે, ઝાનવિમોક્ખપચ્ચવેક્ખણતા તદધિમુત્તતાતિ. તત્થ કસિણાદિનિમિત્તાનં ઉગ્ગહણકુસલતા **નિમિત્તકુસલતા** નામ. પઞ્ચ ધમ્મા સત્તમસ્સ સત્તસઙ્ખારકેલાયનમજ્ઝત્તપુગ્ગલાનં પરિવજ્જનસેવનતા દ્વે દ્વે, તદધિમુત્તતાતિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન **સમ્મોહવિનોદનિયા** વિભઙ્ગટ્ઠકથાય ગહેતબ્બોતિ અયમેત્થ હેતુવિભાગો.

ભૂમિવિભાગતો પનેતે કામાવચરા, લોકુત્તરા વા હોન્તિ, કામાવચરેસુ બલવવિપસ્સનાદીસુ એવ બોજ્ઝઙ્ગા લબ્ભન્તિ, ન ઇતરેસુ. લોકુત્તરેસુ પન સબ્બત્થ લબ્ભન્તિ, રૂપાવચરારૂપાવચરચિત્તેસુ સબ્બથા ન લબ્ભન્તિ અબોધિપક્ખિકત્તા. કેચિ પન થેરા વિપસ્સનાપાદકેસુ કસિણાસુભબ્રહ્મવિહારજ્ઝાનેસુપિ બોજ્ઝઙ્ગે ઉદ્ધરન્તિ, ન ચ તે પટિસિદ્ધા અટ્ઠકથાચરિયેહિ, તસ્મા તેસં મતેન રૂપાવચરાપિ હોન્તિ, ન કેનચિ પરિયાયેન અરૂપાવચરાતિ અયમેત્થ ભૂમિવિભાગો.

વિવેકતોતિ એત્થ વિવેકોતિ વિવિત્તતા, સ્વાયં પઞ્ચવિધો તદઙ્ગવિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદપટિપસ્સદ્ધિનિસ્સરણવિવેકવસેન. **તદઙ્ગવિવેકો**તિ વિપસ્સના, **વિક્ખમ્ભનવિવેકો**તિ અટ્ઠ સમાપત્તિયો, **સમુચ્છેદવિવેકો**તિ મગ્ગો, **પટિપસ્સદ્ધિવિવેકો**તિ ફલં, **નિસ્સરણવિવેકો**તિ સબ્બનિમિત્તનિસ્સટં નિબ્બાનં. તત્રિમે તદઙ્ગસમુચ્છેદપટિપસ્સદ્ધિનિસ્સરણવિવેકનિસ્સિતા હોન્તિ. તથા હેતે વિપસ્સનાક્ખણે કિચ્ચતો તદઙ્ગવિવેકનિસ્સિતા, અજ્ઝાસયતો નિસ્સરણવિવેકનિસ્સિતા. મગ્ગકાલે પન કિચ્ચતો સમુચ્છેદવિવેકનિસ્સિતા, આરમ્મણતો નિસ્સરણવિવેકનિસ્સિતા, ફલક્ખણે કિચ્ચતો પટિપસ્સદ્ધિવિવેકનિસ્સિતા. આરમ્મણતો નિસ્સરણવિવેકનિસ્સિતા ચ હોન્તિ. કેસઞ્ચિ થેરાનં મતે વિપસ્સનાપાદકરૂપાવચરજ્ઝાનક્ખણે વિક્ખમ્ભનવિવેકનિસ્સિતાવાતિ પઞ્ચવિવેકનિસ્સિતાપિ હોન્તીતિ અયમેત્થ વિવેકો. એવં વિઞ્ઞેય્યો પાળિમુત્તવિનિચ્છયો.

બોજ્ઝઙ્ગવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મગ્ગઙ્ગવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

મગ્ગઙ્ગવિભઙ્ગમાતિકાય પન **અત્થતો** તાવ – **અરિયો**તિ તંતંમગ્ગવજ્ઝકિલેસેહિ આરકત્તા , અરિયભાવકરત્તા ચ **અરિયો**, અટ્ઠ અઙ્ગાનિ અસ્સાતિ **અટ્ઠઙ્ગિકો**, નિબ્બાનત્થિકેહિ મગ્ગીયતિ, નિબ્બાનં વા મગ્ગતિ, કિલેસે વા મારેન્તો ગચ્છતીતિ **મગ્ગો**. **સેય્યથિદ**ન્તિ સો કતમોતિ ચે, ઇદાનિ સ્વાયં મગ્ગો ચતુરઙ્ગિની વિય સેના અઙ્ગમત્તમેવ હોતિ, અઙ્ગવિનિમુત્તો નત્થીતિ દસ્સેન્તો ‘‘**સમ્માદિટ્ઠિ...પે॰... સમ્માસમાધી**’’તિ આહ. તત્થ સમ્મા પસ્સતીતિ **સમ્માદિટ્ઠિ**, પઞ્ઞા. સમ્મા સઙ્કપ્પેતિ તક્કેતીતિ **સમ્માસઙ્કપ્પો**, વિતક્કો. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. તતો **ધમ્મભેદો**પિ **વિભઙ્ગનયો**પિ બોજ્ઝઙ્ગેસુ વુત્તસદિસો.

અભિધમ્મભાજનીયે પન વિરતિત્તયવજ્જિતો પઞ્ચઙ્ગિકોપિ મગ્ગો વિભત્તો, તઞ્ચ પઞ્ચન્નં અઙ્ગાનં કિચ્ચાધિકતં, વિરતીનઞ્ચ અવુત્તસિદ્ધતં સન્ધાય, વિરતિવજ્જિતસ્સ પન લોકુત્તરમગ્ગસ્સ અભાવા સોપિ અટ્ઠઙ્ગિકોવાતિ વેદિતબ્બો.

પઞ્હાપુચ્છકેપિ સમ્માસઙ્કપ્પો સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તોવ, સેસા દ્વીહિ. સમ્માસઙ્કપ્પો અવિતક્કવિચારમત્તો, પીતિસહગતો સુખસહગતોવ, ન ઉપેક્ખાસહગતો, સેસા તિધાપિ. સમ્માદિટ્ઠિ હેતુ, સેસા નહેતૂતિ અયં વિસેસો. સેસં સમમેવ. ઇદાનિ પન –

> કમતો કિચ્ચભેદતો, ભૂમિભેદવિવેકતો;
> મગ્ગઙ્ગેસુ વિજાનીયો, પાળિમુત્તવિનિચ્છયો.

તત્થ **કમતો** તાવ અયમ્પિ દેસનાક્કમોવ. ભગવતા હિ નિબ્બાનાધિગમાય પટિપન્નસ્સ પઞ્ઞાપજ્જોતપઞ્ઞાસત્થતાય અવિજ્જન્ધકારવિધમનતો બહૂપકારત્તા પઠમં સમ્માદિટ્ઠિ દેસિતા. તતો હેરઞ્ઞિકસ્સ કહાપણપરિવત્તકહત્થો વિય યથાસભાવદસ્સનસ્સ સમ્માદિટ્ઠિયા બહૂપકારત્તા સમ્માસઙ્કપ્પો. સ્વાયં યથા સમ્માદિટ્ઠિયા, એવં સમ્માવાચાયપિ ઉપકારકો. યથાહ ‘‘પુબ્બે ખો, ગહપતિ, તક્કેત્વા વિચારેત્વા પચ્છા વાચં ભિન્દતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૩), તસ્મા તદનન્તરં સમ્માવાચા. યસ્મા પન વાચાય સંવિદહિત્વા લોકે કમ્મન્તે પયોજેન્તિ, તસ્મા તદનન્તરં સમ્માકમ્મન્તો. કાયવચીદુચ્ચરિતં પહાય ઉભયસુચરિતં પૂરેન્તસ્સેવ યસ્મા આજીવટ્ઠમકં સીલં પૂરતિ, ન ઇતરસ્સ, તસ્મા તદુભયાનન્તરં સમ્માઆજીવો વુત્તો. એવં ‘‘વિસુદ્ધદિટ્ઠિસીલેનાપિ એત્તાવતા પરિતોસં અકત્વા ઇદં વીરિયં આરભિતબ્બ’’ન્તિ દસ્સેતું તદનન્તરં સમ્માવાયામો. આરદ્ધવીરિયેનાપિ કાયાદીસુ સતિ સૂપટ્ઠિતા કાતબ્બાતિ દસ્સનત્થં તદનન્તરં સમ્માસતિ. સૂપટ્ઠિતાય સતિયા એકત્તારમ્મણે ચિત્તં સમાધાતું સક્કાતિ તદનન્તરં સમ્માસમાધિ વુત્તોતિ અયં તાવેત્થ કમો.

કિચ્ચતો પનેસં એકેકસ્સ તીણિ તીણિ કિચ્ચાનિ, સેય્યથિદં – સમ્માદિટ્ઠિ તાવ અઞ્ઞેહિપિ અત્તનો પચ્ચનીકકિલેસેહિ સદ્ધિં મિચ્છાદિટ્ઠિં પજહતિ, આરમ્મણતો નિરોધસચ્ચં સચ્છિકરોતિ, અસમ્મોહતો સેસસચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝતિ. એવં સમ્માસઙ્કપ્પાદીનં મિચ્છાસઙ્કપ્પપજહનાદિવસેન યથાનુરૂપન્તિ કિચ્ચતા વેદિતબ્બા. વિસેસતો પનેત્થ સમ્માસઙ્કપ્પો સહજાતધમ્મે અભિનિરોપેતિ, સમ્માવાચા પરિગ્ગણ્હાતિ , સમ્માકમ્મન્તો સમુટ્ઠાપેતિ, સમ્માઆજીવો વોદાપેતિ, સમ્માવાયામો પગ્ગણ્હાતિ, સમ્માસતિ ઉપટ્ઠાપેતિ, સમ્માસમાધિ સમાદહતીતિ ઇદમેત્થ કિચ્ચં.

ભેદતો પન પુબ્બભાગે સમ્માદિટ્ઠિ ''દુક્ખે ઞાણ''ન્તિઆદિના ચતૂસુ સચ્ચેસુ ઞાણવસેન નાનક્ખણા નાનારમ્મણા નાનાનામા હોતિ, દુતિયો પન નેક્ખમ્મઅબ્યાપાદઅવિહિંસાસઙ્કપ્પવસેન, વિરતિયો ચતુબ્બિધવચીદુચ્ચરિતતિવિધકાયદુચ્ચરિતમિચ્છાજીવવિરમણસઙ્ખાતચેતનાવસેનપિ વિરતિવસેનપિ, છટ્ઠસત્તમા ચતુબ્બિધસમ્મપ્પધાનસતિપટ્ઠાનવસેન નાનક્ખણા નાનારમ્મણા નાનાનામા હોન્તિ. મગ્ગકાલે પનેતે સમ્માદિટ્ઠિઆદયો એકક્ખણા એકારમ્મણા. કિચ્ચતો પન તાનિ પુબ્બભાગે નાનાનામાનિ લભન્તિ, સમ્માસમાધિ પન પુબ્બભાગેપિ મગ્ગક્ખણેપિ ચતુક્કપઞ્ચકજ્ઝાનવસેન નાનક્ખણો નાનાનામો, મગ્ગક્ખણે પન એકારમ્મણો હોતિ. એકસ્સ હિ પઠમમગ્ગો પાદકજ્ઝાનાદિનિયમતો પઠમજ્ઝાનાદિકો વા દુતિયજ્ઝાનાદીસુ અઞ્ઞતરજ્ઝાનિકો વા, દુતિયમગ્ગાદયોપિસ્સ પઠમમગ્ગસદિસજ્ઝાનિકા વા વિસદિસજ્ઝાનિકા વાતિ સો મગ્ગકાલેપિ નાનક્ખણો નાનાનામો વાતિ અયમેત્થ ભેદો.

ભૂમિતો ચ વિવેકતો ચ વિનિચ્છયો બોજ્ઝઙ્ગેસુ વુત્તાનુસારેન વેદિતબ્બોતિ એવં વિજાનીયો પાળિમુત્તવિનિચ્છયો.

મગ્ગઙ્ગવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઝાનવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

ઝાનવિભઙ્ગમાતિકાય પન **અત્થતો** તાવ – **પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો**તિઆદીસુ પાતિમોક્ખન્તિ સિક્ખાપદસીલં. તં હિ યો નં પાતિ રક્ખતિ, તં મોક્ખેતિ મોચેતિ આપાયિકાદીહિ દુક્ખેહિ, તસ્મા ''પાતિમોક્ખ''ન્તિ વુચ્ચતિ. સંવરણં, સંવરન્તિ વા તેનાતિ સંવરો, પાતિમોક્ખમેવ સંવરો પાતિમોક્ખસંવરો, કમ્મવાચાપરિયોસાને ઇજ્ઝનકસ્સ અત્થતો ચેતનાદિરૂપસ્સ પાતિમોક્ખસંવરસીલસ્સેવેતં અધિવચનં. તેન સંવુતો પિહિતકાયવચીપયોગોતિ **પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો**. **વિહરતી**તિ ઇરિયતિ પવત્તેતિ. **આચારગોચરસમ્પન્નો**તિ એત્થ આચરિતબ્બતો આચારો, ગાવો ચરન્તિ એત્થાતિ ગોચરો, ગુન્નં ચરણટ્ઠાનં. તંસદિસતાય પન સબ્બોપિ પવત્તિવિસયો ગોચરોતિ વેદિતબ્બો. તેસં વિભાગો નિદ્દેસે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો.

નિદ્દેસે હિ –

> ''આચારગોચરસમ્પન્નોતિ અત્થિ આચારો, અત્થિ અનાચારો. તત્થ કતમો અનાચારો? કાયિકો વીતિક્કમો, વાચસિકો વીતિક્કમો, કાયિકવાચસિકો વીતિક્કમો, અયં વુચ્ચતિ અનાચારો, સબ્બમ્પિ દુસ્સીલ્યં અનાચારો, ઇધેકચ્ચો વેળુદાનેન વા પત્ત...પે॰... પુપ્ફફલસિનાનદન્તકટ્ઠદાનેન વા ચાટુકમ્યતાય વા મુગ્ગસુપ્યતાય વા પારિભટુતાય વા જઙ્ઘપેસનિકેન વા અઞ્ઞતરઞ્ઞતરેન વા બુદ્ધપતિકુટ્ઠેન મિચ્છાઆજીવેન જીવિકં કપ્પેતિ, અયં વુચ્ચતિ અનાચારો.
>
> ''તત્થ કતમો આચારો? કાયિકો અવીતિક્કમો''તિઆદિના (વિભ॰ ૫૧૩) –

વુત્તવિપરિયાયેન આચારો નિદ્દિટ્ઠો.

> ''ગોચરોતિ અત્થિ ગોચરો, અત્થિ અગોચરો. તત્થ કતમો અગોચરો? ઇધેકચ્ચો વેસિયાગોચરો વા હોતિ, વિધવા... પે॰... થુલ્લકુમારીપણ્ડકભિક્ખુનીપાનાગારગોચરો વા, સંસટ્ઠો વિહરતિ રાજૂહિ રાજમહામત્તેહિ તિત્થિયેહિ તિત્થિયસાવકેહિ અનનુલોમિકેન સંસગ્ગેન, યાનિ વા પન તાનિ કુલાનિ અસ્સદ્ધાનિ અપ્પસન્નાનિ...પે॰... તથારૂપાનિ કુલાનિ સેવતિ ભજતિ પયિરુપાસતિ, અયં વુચ્ચતિ અગોચરો.
>
> ''તત્થ કતમો ગોચરો? ઇધેકચ્ચો ન વેસિયાગોચરો હોતી''તિઆદિના (વિભ॰ ૫૧૪) –

વુત્તવિપરિયાયેન ગોચરો નિદ્દિટ્ઠો.

અપિચેત્થ થેરાનં ભિક્ખૂનં પુરતો ગમનનિસીદનચઙ્કમનઘટ્ટનાભિભવનાદિકાયિકાચિત્તીકારકિરિયાનઞ્ચેવ થેરે ભિક્ખૂ અનાપુચ્છા ધમ્મકથનખુંસનાદિવાચસિકાચિત્તીકારકિરિયાનઞ્ચ અનાચારાનં પટિપક્ખવસેન કાયિકવાચસિકો આચારો વેદિતબ્બો. અપિચ ભિક્ખુ સગારવો સપ્પતિસ્સો હિરોત્તપ્પસમ્પન્નો સુનિવત્થો સુપારુતો પાસાદિકેન અભિક્કન્તાદિના ઓક્ખિત્તચક્ખુ

ઇરિયાપથસમ્પન્નો આભિસમાચારિકેસુ સક્કચ્ચકારી ગરુચિત્તીકારબહુલો વિહરતિ, અયં વુચ્ચતિ આચારો. ગોચરો પન તિવિધો ઉપનિસ્સયગોચરો આરક્ખગોચરો ઉપનિબન્ધગોચરોતિ. તત્થ દસકથાવત્થુગુણસમન્નાગતો કલ્યાણમિત્તો **ઉપનિસ્સયગોચરો** નામ. અન્તરઘરાદીસુ ઓક્ખિત્તચક્ખુતાદીહિ દિસા વિદિસા અનોલોકેત્વા ગમનં **આરક્ખગોચરો** નામ. ચત્તારો પન સતિપટ્ઠાના **ઉપનિબન્ધગોચરો** નામ. યત્થ ચિત્તં ઉપનિબન્ધતિ, અયં તિવિધોપેત્થ ગોચરોતિ વેદિતબ્બો. **ઇમિના**તિ ઇમિના આચારેન, ગોચરેન ચ સમન્નાગતો **આચારગોચરસમ્પન્નો** નામ.

અણુમત્તેસુ વજ્જેસૂતિ અણુપ્પમાણેસુ દોસેસુ. **ભયદસ્સાવી**તિ ભયદસ્સનસીલો, અણુમત્તં રેણું સિનેરુસદિસં પસ્સન્તો વિય સબ્બલહુકમ્પિ દુક્કટદુબ્ભાસિતમત્તં પારાજિકસદિસં કત્વા વજ્જતો ભયતો દસ્સનસીલોતિ અત્થો. **સમાદાય સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસૂ**તિ યં કિઞ્ચિ સિક્ખાપદેસુ સિક્ખિતબ્બં, તં સુટ્ઠુ આદાય ગહેત્વા સિક્ખતિ.

ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારોતિ મનચ્છટ્ઠેસુ ઇન્દ્રિયેસુ રૂપાદિઆરમ્મણનિમિત્તાદીનં અગ્ગહણસઙ્ખાતસતિસંવરેન પિહિતદ્વારો. **ભોજને મત્તઞ્ઞૂ**તિ પિણ્ડપાતે પટિગ્ગહણપરિભોગેસુ પચ્ચવેક્ખણઞાણવસેન ચેવ અપ્પિચ્છતાદીહિ ચ મત્તજાનનકો, પિણ્ડપાતવસેન ચેત્થ ચતુન્નં પચ્ચયાનં ગહણં વેદિતબ્બં. અથ વા ભુઞ્જિતબ્બતો ભોજનન્તિ ચતુન્નં પચ્ચયાનં ગહણં વેદિતબ્બં. **પુબ્બરત્તાપરરત્ત**ન્તિ એત્થ અડ્ઢરત્તિસઙ્ખાતાય રત્તિયા પુબ્બે પુબ્બરત્તં, ઇમિના પઠમયામઞ્ચેવ પચ્છાભત્તઞ્ચ ગણ્હાતિ. રત્તિયા પચ્છા અપરરત્તં, ઇમિના પચ્છિમયામઞ્ચેવ પુરેભત્તઞ્ચ ગણ્હાતિ. પચ્છિમયામો પનસ્સ ભિક્ખુનો નિદ્દાકિલમથવિનોદનોકાસોતિ ન ગહિતો.

જાગરિયાનુયોગમનુયુત્તોતિ અસુભભાવનાસઙ્ખાતસ્સ ભાવનારામસ્સ અનુયોગસઙ્ખાતં આસેવનભાવનં અનુયુત્તો ચઙ્કમનનિસજ્જાહિ યોનિસોમનસિકારેન આવરણીયેહિ ધમ્મેહિ ચિત્તપરિસોધને યુત્તપ્પયુત્તોતિ અત્થો. **સાતચ્ચં નેપક્ક**ન્તિ સતતં પવત્તયિતબ્બતો સાતચ્ચસઙ્ખાતં વીરિયં, પરિપાકગતત્તા નેપક્કસઙ્ખાતઞ્ચ પઞ્ઞં અનુયુત્તોતિ સમ્બન્ધો. ઇમિના વીરિયપઞ્ઞાહિ યુત્તસ્સેવ જાગરિયાનુયોગસિદ્ધીતિ દસ્સેતિ.

ઇદાનિ તં જાગરિયાનુયોગં સરૂપતો દસ્સેન્તો ''**બોધિપક્ખિકાનં ધમ્માન**''ન્તિઆદિમાહ. **બોધિપક્ખિકાનં ધમ્માન**ન્તિ ચતુસચ્ચાવબોધસઙ્ખાતસ્સ મગ્ગઞાણસ્સ પક્ખે ભવાનં ચતુસચ્ચસતિપટ્ઠાનાદિસત્તતિંસધમ્માનં. નિદ્દેસે પનસ્સ લોકિયભાવનાય વિસેસબોધિપક્ખિયધમ્મે એકારમ્મણે પવત્તનસમત્થતાય સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા એવ નિદ્દિટ્ઠા. તેસં ગહણેન પન સેસાનમ્પિ તત્થ ગહણં વેદિતબ્બં. **સો અભિક્કન્તે પટિક્કન્તે**તિઆદીસુ **અભિક્કન્તં** વુચ્ચતિ પુરતો ગમનં, **પટિક્કન્તં** નિવત્તનં, તદુભયઞ્ચ ઠાનનિસજ્જાસયનેસુપિ પુરતો, પચ્છતો ચ કાયસ્સ અભિગમનઅપગમનવસેન લબ્ભતિ. **સમ્પજાનકારી હોતી**તિ સમ્પજઞ્ઞેન સબ્બકિચ્ચકારી, સમ્પજઞ્ઞસ્સેવ વા કારી, સમ્પજઞ્ઞ-ગ્ગહણેન ચેત્થ અવિપ્પયોગતો સતિપિ ગહિતાવ હોતિ. તેનેવસ્સ નિદ્દેસે ''સતો સમ્પજાનો અભિક્કમતી''તિઆદિ વુત્તં.

આલોકિતેતિઆદીસુ **આલોકિતં** નામ પુરતો પેક્ખનં. **વિલોકિતં** નામ અનુદિસાપેક્ખનં. ઇમેસં પન દ્વિન્નં ગહણેન હેટ્ઠા ઉપરિ પચ્છતો પેક્ખનસઙ્ખાતાનિ ઓલોકિતુલ્લોકિતાપલોકિતાનિપિ ગહિતાનીતિ વેદિતબ્બાનિ.

સમિઞ્જિતે પસારિતેતિ પબ્બાનં સમિઞ્જને, પસારણે ચ. **સઙ્ઘાટિપત્તચીવરધારણે**તિ એત્થ સઙ્ઘાટિચીવરાનં નિવાસનપારુપનવસેન, પત્તસ્સ ભિક્ખાપટિગ્ગહણાદિવસેન ચ પરિભોગો ધારણં નામ. **અસિતે**તિ પિણ્ડપાતાદિભોજને. **પીતે**તિ યાગુઆદિપાને. **ખાયિતે**તિ પિટ્ઠખજ્જાદિખાદને. **સાયિતે**તિ મધુફાણિતાદિસાયિતે. **ઉચ્ચારપસ્સાવકમ્મે**તિ ઉચ્ચારસ્સ ચ પસ્સાવસ્સ ચ કરણે. **ગતે**તિ ગમને. **ઠિતે**તિ ઠાને. **નિસિન્ને**તિ નિસજ્જાય. **સુત્તે**તિ સયને. **જાગરિતે**તિ જાગરણે. એત્થ ચ ભિક્ખાચારગમનાદિવસેન ''અભિક્કન્તે''તિ વુત્તં. વિહારે પન ચઙ્કમનાદિઇરિયાપથવસેનેવ ''ગતે''તિઆદિ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. **ભાસિતે**તિ કથને. **તુણ્હીભાવે**તિ અકથને.

સબ્બેસુ પન તેસુ અભિક્કન્તાદીસુ પચ્ચેકં સાત્થકસમ્પજઞ્ઞં સપ્પાયસમ્પજઞ્ઞં ગોચરસમ્પજઞ્ઞં અસમ્મોહસમ્પજઞ્ઞન્તિ ચતુબ્બિધં સમ્પજઞ્ઞં વેદિતબ્બં. તત્થ અભિક્કમિતુકામતાદિચિત્તે ઉપ્પન્ને ચિત્તવસેનેવ ગમનાદિં અકત્વા ''કિં નુ મે તત્થ ગતેન અત્થો''તિ પરિગ્ગણ્હિત્વા ચેતિયદસ્સનાદિનો તસ્સ તસ્સ અત્થસ્સ પરિગ્ગણ્હનં **સાત્થકસમ્પજઞ્ઞં** નામ. સાત્થકેસુ પનેતેસુ ગમનાદીસુ જીવિતબ્રહ્મચરિયન્તરાયાનઞ્ચેવ સલ્લેખપટિપત્તિવિઘાતકરાનં કાયિકચેતસિકપરિક્કિલેસાનઞ્ચ સબ્બેસાનં સબ્ભાવાભાવં

પરિગ્ગહેત્વા સપ્પાયપરિગ્ગણ્હનં **સપ્પાયસમ્પજઞ્ઞં** નામ. એવં પરિગ્ગહિતસાત્થકસપ્પાયસ્સ પન અટ્ઠતિંસાય કમ્મટ્ઠાનેસુ, વિપસ્સનાય વા અત્તનો અભિરુચિતં કમ્મટ્ઠાનસઙ્ખાતં ગોચરં અવિસ્સજ્જેત્વાવ અભિક્કમાદીનં કરણં **ગોચરસમ્પજઞ્ઞં** નામ. અભિક્કમાદીસુ પન અન્ધબાલપુથુજ્જના ''અત્તા અભિક્કમાદીનિ કરોતિ, અહં કરોમી''તિ વા સમ્મુય્હન્તિ, તથા અસમ્મુય્હિત્વા ''અભિક્કમિતુકામતાદિચિત્તકિરિયવાયોધાતુ વિપ્ફારાદિકારણસામગ્ગિયા અયં કાયસઙ્ખાતો અટ્ઠિસઙ્ઘાટો અભિક્કમાદીનિ કરોતિ, તતો અઞ્ઞો અબ્ભન્તરે અત્તા વા સત્તો વા અભિક્કમન્તો વા પટિક્કમન્તો વા...પે૰... તુણ્હી ભવન્તો વા નત્થી''તિ એવમાદિના યાથાવતો જાનનવસેન પઞ્ઞાય પવત્તનં **અસમ્મોહસમ્પજઞ્ઞં** નામ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન **સમ્મોહવિનોદનિયં** (વિભ૰ અટ્ઠ૰ ૫૦૮) ગહેતબ્બો.

ઇદાનિ યસ્મા યસ્સ અબ્ભન્તરે યથાવુત્તા એત્તકા ગુણા નત્થિ, તસ્સ અરઞ્ઞવાસો પન મક્કટાદીનં વિય અનુચ્છવિકો ન હોતિ, ઉપચારમત્તમ્પિસ્સ ઝાનં ન ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ પન સન્તિ, તસ્સ અરઞ્ઞવાસો અનુચ્છવિકો હોતિ. સો હિ તત્થ સબ્બપ્પકારજ્ઝાનં નિબ્બત્તેતું સક્કોતિ, અરઞ્ઞવાસઞ્ચેવ આરઞ્ઞકે ચ ઉપસોભેતિ, સકલઞ્ચ સાસનં પસાદેતિ, તસ્મા એવરૂપસ્સ ભિક્ખુનો ઉપાસનટ્ઠાનયોગપથં સપ્પાયસેનાસનં દસ્સેન્તો "**સો વિવિત્તં સેનાસનં ભજતી**"તિઆદિમાહ. તત્થ **વિવિત્ત**ન્તિ સુઞ્ઞં. સેતિ ચેવ આસતિ ચ એત્થાતિ **સેનાસનં**, મઞ્ચાદિ, વિહારાદિ ચ. તેનેવસ્સ નિદ્દેસે ''મઞ્ચો પીઠ''ન્તિઆદિ વુત્તં.

ઇદાનિ અઞ્ઞમ્પિસ્સ પભેદં દસ્સેતું "**અરઞ્ઞ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અરઞ્ઞ**ન્તિ વિનયપરિયાયેન તાવ ઠપેત્વા ગામઞ્ચ ગામૂપચારઞ્ચ અવસેસં, સુત્તન્તપરિયાયેન ચ આરઞ્ઞકં ભિક્ખું સન્ધાય પઞ્ચધનુસતિકં પચ્છિમં અરઞ્ઞન્તિ વુત્તં, અભિધમ્મપરિયાયેન પન ગામદ્વારસ્સ ઇન્દખીલતો બહિ સબ્બં ''અરઞ્ઞ''ન્તિ ગહેતબ્બં. ''નિક્ખમિત્વા બહિ ઇન્દખીલા''તિ (વિભ૰ ૫૨૯) હિ વુત્તં. **કન્દર**ન્તિ કં વુચ્ચતિ ઉદકં, તેન દરિતં ઉદકેન ભિન્નં પબ્બતપદેસં, યં ''નિતુમ્બ''ન્તિપિ ''નદીકુઞ્જ''ન્તિપિ વદન્તિ. તત્થ હિ રજતપટ્ટસદિસવાલિકાપુલિને મણિવિતાનસદિસે સન્દચ્છાયે વનગહને નિસીદિત્વા મણિક્ખન્ધસદિસે ઉદકે સન્દમાને સીતેન વાતેન બીજિયમાનસ્સ સમણધમ્મં કરોતો ચિત્તં એકગ્ગં હોતિ. **ગિરિગુહ**ન્તિ દ્વિન્નં પબ્બતાનમન્તરં, એકસ્મિઞ્ઞેવ વા ઉમઙ્ગસદિસં મહાવિવરં. **વનપત્થ**ન્તિ ગામન્તં અતિક્કમિત્વા મનુસ્સાનં અનુપચારટ્ઠાનં, યત્થ ન કસન્તિ ન વપન્તિ. તેનેવસ્સ નિદ્દેસે ''વનપત્થન્તિ દૂરાનમેતં સેનાસનાનં અધિવચન''ન્તિઆદિ વુત્તં.

અબ્ભોકાસન્તિ અચ્છન્નં. આકઙ્ખમાનો પનેત્થ ચીવરકુટિં કત્વા વસતિ. **પલાલપુઞ્જ**ન્તિ પલાલરાસિં. મહાપલાલપુઞ્જતો હિ પલાલં નિક્કડ્ઢિત્વા પબ્ભારલેણસદિસે આલયે કરોન્તિ, ગચ્છગુમ્બાદીનમ્પિ ઉપરિ પલાલં પક્ખિપિત્વા હેટ્ઠા નિસીદન્તિ, તં સન્ધાયેતં વુત્તં. **અપ્પસદ્દ**ન્તિઆદીસુ વચનસદ્દેન વિરહિતત્તા અપ્પસદ્દં. નગરનિગ્ઘોસસદ્દેન ચેવ મિગપક્ખિનિગ્ઘોસેન ચ રહિતત્તા **અપ્પનિગ્ઘોસં**. **વિજનવાત**ન્તિ અનુસઞ્ચરકજનસ્સ સરીરવાતેન વિરહિતત્તા વિજનવાતં, ''વિજનવાદ''ન્તિપિ પાઠો. સેનાસનસ્સ અન્તો જનવાદસદ્દેન રહિતન્તિ અત્થો. મનુસ્સાનં રહસ્સ કિરિયારહત્તા **મનુસ્સરાહસ્સેય્યકં**, તતો તતો પટિનિવત્તિત્વા સમ્મદેવ કમ્મટ્ઠાને ચિત્તસ્સ લીયનતો પટિસલ્લાનસઙ્ખાતસ્સ વિવેકસ્સ ભાવનારામસ્સ અનુરૂપત્તા **પટિસલ્લાનસારુપ્પં**. ભજતીતિ સમ્બન્ધો. **અરઞ્ઞગતો**તિઆદીસુ અરઞ્ઞં, રુક્ખમૂલઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસં સબ્બમ્પિ સેનાસનં સુઞ્ઞાગારેન સઙ્ગહિતં.

પલ્લઙ્કં આભુજિત્વાતિ સમન્તતો ઊરુબદ્ધાસનં બન્ધિત્વા. **ઉજું કાયં પણિધાયા**તિ ઉપરિમકાયં ઉજું ઠપેત્વા, અટ્ઠારસ પિટ્ઠિકણ્ટકે કોટિયા કોટિં પટિપાદેત્વા. એવં નિસિન્નસ્સ હિ ચમ્મમંસનહારૂનિ ન પણમન્તિ, અથસ્સ તેસં અપણમનપચ્ચયા ખણે ખણે વેદના ન ઉપ્પજ્જન્તિ, તતો ચિત્તં એકગ્ગં હોતિ, કમ્મટ્ઠાનં વુદ્ધિં ઉપગચ્છતિ. **પરિમુખં સતિં ઉપટ્ઠપેત્વા**તિ કમ્મટ્ઠાનાભિમુખં સતિં પટ્ઠપેત્વા, મુખસમીપે વા કત્વા. તેનેવસ્સ **નિદ્દેસે** ''અયં સતિ ઉપટ્ઠિતા હોતિ સૂપટ્ઠિતા, નાસિકગ્ગે વા મુખનિમિત્તે વા''તિ (વિભ૰ ૫૩૭) વુત્તં. **મુખનિમિત્ત**ન્તિ ચેત્થ ઉત્તરોટ્ઠસ્સ વેમજ્ઝપદેસો, યત્થ નાસિકાવાતો પટિહઞ્ઞતિ. અથ વા ''પરીતિ પરિગ્ગહટ્ઠો, મુખન્તિ નિય્યાનટ્ઠો, સતીતિ ઉપટ્ઠાનટ્ઠો, તેન વુચ્ચતિ પરિમુખં સતિ''ન્તિ (પટિ૰ મ૰ ૧.૧૬૪) વં **પટિસમ્ભિદાયં** વુત્તનયેનપેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. તત્રાયં સઙ્ખેપત્થો ''પરિગ્ગહિતનિય્યાનં સતિં કત્વા''તિ.

અભિજ્ઝં લોકેતિઆદીસુ અભિમુખં ઝાયતિ ચિન્તેતીતિ **અભિજ્ઝા**, રાગો. લુજ્જનપલુજ્જનટ્ઠેન **લોકો**, પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા. તેસુ કામચ્છન્દં વિક્ખમ્ભેત્વાતિ અત્થો. વિક્ખમ્ભનવસેનેવ વિગતાભિજ્ઝેન, ન ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિસદિસેનાતિ અત્થો. **ચેતસા**તિ ચિત્તેન, ઇત્થમ્ભૂતો વિહરતીતિ અત્થો. **અભિજ્ઝાયા**તિ અભિજ્ઝાતો. **ચિત્તં પરિસોધેતી**તિ યથા નં સા મુઞ્ચિત્વા ન પુન ગણ્હાતિ, એવં

પરિમોચેતીતિ અત્થો. બ્યાપજ્જતિ ઇમિના ચિત્તં પૂતિકુમ્માસાદયો વિય પકતિં જહાતીતિ **બ્યાપાદો**. વિકારપ્પત્તિયા પદુસ્સતિ, પરં વા પદૂસેતિ વિનાસેતીતિ **પદોસો**, ઉભયમ્પેતં કોધસ્સેવાધિવચનં. યસ્મા ચેતં સબ્બકમ્મટ્ઠાનસાધારણવસેન દેસીયતિ, તસ્મા ''સબ્બપાણભૂતહિતાનુકમ્પી''તિ એવં મેત્તાવસેન અવત્વા ''અબ્યાપન્નચિત્તો''તિ એત્તકમેવ વુત્તં.

થિનં ચિત્તસ્સ ગેલઞ્ઞં, **મિદ્ધં** ચેતસિકાનં. **આલોકસઞ્ઞી**તિ રત્તિયમ્પિ દિવાપિ દિટ્ઠઆલોકસઞ્જાનનસઞ્ઞાય સમન્નાગતો, તાય પન આલોકસઞ્ઞાય થિનમિદ્ધવિનોદનસ્સ વિસેસતો સતિસમ્પજઞ્ઞં ઇચ્છિતબ્બન્તિ આહ "**સતો સમ્પજાનો**"તિ.

અનુદ્ધતોતિ અવિક્ખિત્તો તથા એવ અજ્ઝત્તં વૂપસન્તચિત્તો. **તિણ્ણવિચિકિચ્છો**તિ વિચિકિચ્છં અતિક્કમિત્વા ઠિતો. **અકથંકથી કુસલેસુ ધમ્મેસૂ**તિ અનવજ્જધમ્મેસુ ''કથં ઇમે, કથં ઇમે''તિ એવં પવત્તનતો કથંકથીસઙ્ખાતાય વિચિકિચ્છાય વિરહિતો. એવં પઞ્ચનીવરણપ્પહાનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ યસ્મા અપ્પહીનનીવરણસ્સ ઝાનં ન ઉપ્પજ્જતિ, ન હિ કામચ્છન્દાદીહિ નાનાવિસયવિક્ખિત્તચિત્તં એકત્તારમ્મણે સમાધિયતિ, ન કામધાતુસમતિક્કમનાય વા પટિપજ્જતિ, તસ્મા "**સો ઇમે પઞ્ચ નીવરણે પહાયા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સો**તિ યો યથાવુત્તસીલાદિગુણે પતિટ્ઠાય અરઞ્ઞાદિઅનુરૂપસેનાસનગતો અત્તનો ચરિયાનુકુલકમ્મટ્ઠાને લીનુદ્ધચ્ચરહિતાય સાતચ્ચકિરિયાય ઉપ્પાદિતુપચારજ્ઝાનેન પહીનપઞ્ચનીવરણો પઠમજ્ઝાનાધિગમાય વાયમતિ, સોતિ અત્થો.

ચેતસો ઉપક્કિલેસેતિ ચિત્તસ્સ અપ્પભસ્સરભાવકરણે. **પઞ્ઞાય દુબ્બલીકરણે**તિ યસ્મા ઇમે નીવરણા ઉપ્પજ્જમાના અનુપ્પન્નાય લોકિયલોકુત્તરાય પઞ્ઞાય ઉપ્પજ્જિતું ન દેન્તિ, ઉપ્પન્નાય પન લોકિયઅટ્ઠસમાપત્તિયા, અભિઞ્ઞાભૂતાય વા મૂલં ઉપચ્છિન્દિત્વા પાતેન્તિ, તસ્મા ''પઞ્ઞાય દુબ્બલીકરણા''તિ વુચ્ચન્તિ. **વિવિચ્ચેવ કામેહી**તિઆદીસુ **કામેહી**તિ વત્થુકામકિલેસકામેહિ. **વિવિચ્ચેવા**તિ વિવિચ્ચિત્વા વિના હુત્વા, અપક્કમિત્વાતિ અત્થો. નિયમત્થેન પનેત્થ **એવ**-કારેન ઝાનપટિપક્ખભૂતાનં કામાનં પરિચ્ચાગેનેવ પઠમજ્ઝાનાધિગમો, અન્ધકારપરિચ્ચાગેનેવ દીપપ્પવત્તિ વિયાતિ દસ્સેતિ. ઉત્તરપદેપિ ચેસ એવ-કારો આનેત્વા ''વિવિચ્ચેવ અકુસલેહિ ધમ્મેહી''તિ સમ્બન્ધિતબ્બો. ન હિ સક્કા કામતો અઞ્ઞેહિ નીવરણસઙ્ખાતેહિ અકુસલધમ્મેહિ અવિવિચ્ચાપિ ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિતું. પદદ્વયેપિ પન ''વિવિચ્ચા''તિ ઇમિના કાયવિવેકાદીસુ, તદઙ્ગવિવેકાદીસુ ચ તદઙ્ગનિસ્સરણવિવેકવજ્જિતા સબ્બેપિ વિવેકા ઇધ અધિપ્પેતા. વત્થુકામવિવેકવચનતો હિ કાયવિવેકો વુત્તો, કિલેસકામેહિ પન સેસાકુસલેહિ ચ વિવેકવચનતો ચિત્તઉપધિવિવેકા, વિક્ખમ્ભનાદિવિવેકા ચ વુત્તા. લોકુત્તરજ્ઝાનમ્પિ સઙ્ગહિતત્તા દટ્ઠબ્બં. એવમેતેન પદદ્વયેન યથાક્કમં કામચ્છન્દનીવરણસેસનીવરણવિક્ખમ્ભનાદિકો વુત્તો. એવં ઓઘાદીસુપિ યથારહં યોજેતબ્બં.

એત્તાવતા ચ પઠમસ્સ ઝાનસ્સ પહાનઙ્ગં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સમ્પયોગઙ્ગં દસ્સેતું "**સવિતક્કં સવિચાર**"ન્તિઆદિ વુત્તં . તત્થ વિતક્કેન ચ વિચારેન ચ સહ વત્તતિ રુક્ખો વિય પુપ્ફેન, ફલેન ચાતિ ઇદં ઝાનં "**સવિતક્કં સવિચાર**"ન્તિ વુચ્ચતિ. **વિવેકજ**ન્તિ એત્થ વિવિત્તિ વિવેકો, નીવરણવિગમોતિ અત્થો. વિવિત્તોતિ વા વિવેકો, નીવરણવિવિત્તો ઝાનસમ્પયુત્તધમ્મરાસીતિ અત્થો, તસ્મા વિવેકતો, તસ્મિં વા વિવેકે જાતન્તિ વિવેકજં. **પીતિસુખ**ન્તિ એત્થ પીતીતિ અપ્પનાપ્પત્તા ફરણાપીતિ, સુખઞ્ચ તંસમ્પયુત્તં, ઇતિ અયઞ્ચ પીતિ ઇદઞ્ચ સુખં અસ્સ ઝાનસ્સ, અસ્મિં વા અત્થીતિ ઇદં ઝાનં "**પીતિસુખ**"ન્તિ વુચ્ચતિ. અથ વા પીતિ ચ સુખઞ્ચ પીતિસુખં, વિવેકજં પીતિસુખં અસ્સ, અસ્મિં વાતિ **વિવેકજં પીતિસુખં**, એવં એકપદવસેન ''વિવેકજપીતિસુખ''ન્તિ વત્તબ્બે નિગ્ગહીતાગમં કત્વા ''વિવેકજં પીતિસુખ''ન્તિપિ વત્તું યુજ્જતિ. યથેવ હિ ઝાનં, એવં પીતિસુખમ્પિ વિવેકજમેવ હોતીતિ. **પઠમં ઝાન**ન્તિ ગણનાનુપુબ્બતો પઠમં, પઠમં ઉપ્પત્તિતોપિ પઠમં. આરમ્મણૂપનિજ્ઝાનતો, પચ્ચનીકઝાપનતો વા ઝાનં, ઇમિના નયેન ઉપરિ ''દુતિયં ઝાન''ન્તિઆદીસુ અત્થો વેદિતબ્બો. **ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી**તિ એવં પઞ્ચઙ્ગવિપ્પહીનં પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં તિવિધકલ્યાણં દસલક્ખણસમ્પન્નં પઠમં ઝાનં અધિગન્ત્વા તદનુરૂપેન ઇરિયાપથવિહારેન પવત્તતીતિ અત્થો. એત્થ ચ ચિત્તેકગ્ગતા કિઞ્ચાપિ ''સવિતક્કસવિચાર''ન્તિ ઇમસ્મિં પાઠે ન નિદ્દિટ્ઠા, તથાપિ **વિભઙ્ગે** ''ઝાનન્તિ વિતક્કો વિચારો પીતિ સુખં ચિત્તસ્સેકગ્ગતા''તિ (વિભ॰ ૫૬૯) વુત્તત્તા અઙ્ગમેવ.

એવં પઠમજ્ઝાનાધિગમં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તદનન્તરં અધિગતપઠમજ્ઝાનસ્સ તં આવજ્જનસમાપજ્જનવુટ્ઠાનાધિટ્ઠાનપચ્ચવેક્ખણસઙ્ખાતાહિ પઞ્ચહિ વસીહિ વસીભૂતં કત્વા તતો વુટ્ઠાય તત્થ

આસન્નનીવરણપચ્ચત્થિકતાય ચેવ ઓળારિકવિતક્કવિચારક્ખોભસમઙ્ગિતાય ચ દોસં દિસ્વા નિકન્તિં પરિયાદાય વિતક્કાદિભેદોળારિકઙ્ગપ્પહાનાય, પીતિઆદિસન્તઙ્ગપટિલાભાય ચ તદેવ કમ્મટ્ઠાનં પુનપ્પુનં મનસિકરોતો દુતિયં ઝાનં ઉપ્પજ્જતિ, તપ્પાદકઞ્ચ લોકુત્તરજ્ઝાનં પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન દસ્સેતું "**વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **વૂપસમા**તિ સમતિક્કમા, દુતિયજ્ઝાનક્ખણે અપાતુભાવાતિ વુત્તં હોતિ. **અજ્ઝત્ત**ન્તિ અત્તનિ જાતં, અત્તસન્તાને નિબ્બત્તન્તિ અત્થો. **સમ્પસાદન**ન્તિ સદ્ધાસઙ્ખાતસમ્પસાદનયોગતો ઝાનમ્પિ સમ્પસાદનં નીલવણ્ણયોગતો નીલવત્થં વિય. **એકોદિભાવ**ન્તિ એત્થ વિતક્કવિચારેહિ અનજ્ઝારુળ્હત્તા એકો અગ્ગો સેટ્ઠો ઉદેતીતિ એકોદિ, સમાધિ. તં ભાવેતિ વડ્ઢેતીતિ દુતિયજ્ઝાનં **એકોદિભાવં**. સો પનાયં એકોદિ યસ્મા ચેતસો, ન સત્તસ્સ, ન જીવસ્સ, તસ્મા એતં ''ચેતસો એકોદિભાવ''ન્તિ વુત્તં.

નનુ ચાયં સદ્ધા પઠમજ્ઝાનેપિ અત્થિ, અયઞ્ચ એકોદિનામકો સમાધિ, અથ કસ્મા ઇદમેવ એવં વુત્તન્તિ? વુચ્ચતે – ઇમસ્મિઞ્હિ ઝાને વિતક્કવિચારક્ખોભાભાવેન બલવતી સદ્ધા, સમાધિ ચ, તસ્મા ઇદમેવ એવં વુત્તન્તિ. **અવિતક્કં અવિચાર**ન્તિ ભાવનાય પહીનત્તા નત્થિ એતસ્મિં, એતસ્સ વા વિતક્કો વિચારો, ન તતિયજ્ઝાનાદિ વિય, ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિ વિય ચ અભાવપ્પત્તિતો, તસ્મા ઇમસ્સ ''વિતક્કવિચારાનં વૂપસમા''તિ ઇદં કારણવચનન્તિ દટ્ઠબ્બં. **સમાધિજ**ન્તિ પઠમજ્ઝાનસમાધિતો, સમ્પયુત્તસમાધિતો વા જાતં, વિતક્કાદિક્ખોભાભાવેન ચેતસ્સ વણ્ણભણનત્થં ઇદમેવ ''સમાધિજ''ન્તિ વુત્તં. **ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી**તિ એવં દુવઙ્ગવિપ્પહીનં તિવઙ્ગસમન્નાગતં તિવિધકલ્યાણાદિયુત્તં દુતિયં ઝાનં અધિગન્ત્વા વુત્તનયેન વત્તતીતિ અત્થો.

એવં દુતિયજ્ઝાનાધિગમં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તદનન્તરં અધિગતદુતિયજ્ઝાનસ્સ તં વુત્તનયેનેવ વસીભૂતં કત્વા તત્થ આસન્નવિતક્કવિચારપચ્ચત્થિકતાય ચેવ ઓળારિકપીતઙ્ગસમઙ્ગિતાય ચ દોસં દિસ્વા નિકન્તિં પરિયાદાય તદોળારિકઙ્ગપ્પહાનાય સેસસન્તઙ્ગપટિલાભાય તદેવારમ્મણં પુનપ્પુનં મનસિકરોતો તતિયં ઝાનં ઉપ્પજ્જતિ, તપ્પાદકઞ્ચ લોકુત્તરં, તં દસ્સેતું "**પીતિયા ચ વિરાગા**"તિઆદિમાહ. તત્થ વિરજ્જનં વિરાગો, સમતિક્કમો, તસ્મા **વિરાગા**. **ચ**-કારેન વિતક્કવિચારાનં વૂપસમં સમ્પિણ્ડેતિ ''પીતિયા ચ વિરાગા, વિતક્કવિચારાનઞ્ચ વૂપસમા''તિ. ઇદઞ્ચેતસ્સ આગમનમગ્ગપરિદીપનત્થં, વણ્ણભણનત્થઞ્ચ વુત્તં. **ઉપેક્ખકો વિહરતી**તિ એત્થ ઉપપત્તિતો ઇક્ખતિ અપક્ખપતિતા હુત્વા પસ્સતીતિ ઉપેક્ખા, તત્રમજ્ઝત્તતા. તાય વિસદાય પીતિવિરાગપદટ્ઠાનાય થામગતાય સમન્નાગતત્તા તતિયજ્ઝાનસમઙ્ગી ''ઉપેક્ખકો''તિ વુચ્ચતિ, વિતક્કાદિક્ખોભાભાવેન પનેસા એત્થેવ પરિબ્યત્તકિચ્ચા જાતા, ન પઠમજ્ઝાનાદીસૂતિ. **સતો ચ સમ્પજાનો**તિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન સતિ ચ સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ વુત્તં, ઇદઞ્ચ સતિસમ્પજઞ્ઞબલેનેવ ઠિતં તંપીતિસહચરિતં સુખં, તતો અપનીતં વચ્છો વિય બન્ધનબલેન ધેનું પીતિં ન ઉપગચ્છતિ, ઇમસ્મિઞ્ચ સતિ અતિમધુરે સુખે યોગિનો ન સારજ્જન્તિ, નો અઞ્ઞથાતિ ઇમમ્પિ અત્થવિસેસં દસ્સેતું ઇધેવ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. **સુખઞ્ચ કાયેન પટિસંવેદેતી**તિ એત્થ કિઞ્ચાપિ તતિયજ્ઝાનસમઙ્ગિનો સુખપટિસંવેદનાભોગો નત્થિ, એવં સન્તેપિ યસ્મા તસ્સ નામકાયેન સમ્પયુત્તં અતિપણીતં સુખં, તંસમુટ્ઠિતેન તસ્સ અતિપણીતેન રૂપેન રૂપકાયો ફુટ્ઠો, યસ્સ ફુટ્ઠત્તા ઝાના વુટ્ઠિતોપિ કાયિકસુખં પટિસંવેદેય્ય, તસ્મા એતમત્થં દસ્સેન્તો ''સુખઞ્ચ કાયેન પટિસંવેદેતી''તિ આહ. **યં તન્તિ**આદીસુ **ય**ન્તિ યસ્મા, યં ઝાનહેતૂતિ અત્થો. **ત**ન્તિ તં તતિયજ્ઝાનસમઙ્ગિપુગ્ગલં બુદ્ધાદયો **અરિયા આચિક્ખન્તિ** પસંસન્તિ. કિન્તિ? "**ઉપેક્ખકો સતિમા સુખવિહારી**"તિ. એવં એકઙ્ગવિપ્પહીનં દુવઙ્ગસમન્નાગતં તિવિધકલ્યાણાદિયુત્તં તતિયં ઝાનં અધિગન્ત્વા પવત્તતીતિ અત્થો. યં પન ઝાનં **વિભઙ્ગે** ''ઝાનન્તિ ઉપેક્ખા સતિ સમ્પજઞ્ઞં સુખં ચિત્તસ્સેકગ્ગતા''તિ (વિભ॰ ૫૯૧) વુત્તં, તં સપરિક્ખારં ઝાનં દસ્સેતું પરિયાયેન વુત્તં. ઉપનિજ્ઝાનલક્ખણાનં પન સુખચિત્તેકગ્ગતાનં વસેન દુવઙ્ગિકમેવેતં વેદિતબ્બં. યથાહ – ''દુવઙ્ગિકં ઝાનં હોતી''તિઆદિ (વિભ॰ ૬૨૪).

એવં તતિયજ્ઝાનાધિગમં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તદનન્તરં અધિગતતતિયજ્ઝાનસ્સ તં વસીભૂતં કત્વા તતો વુટ્ઠાય તત્થ વુત્તનયેન દોસં દિસ્વા નિકન્તિં પરિયાદાય ઓળારિકસુખઙ્ગપ્પહાનાય, ઉપેક્ખેકગ્ગતાસઙ્ખાતસેસસન્તઙ્ગપટિલાભાય ચ તદેવ નિમિત્તં મનસિકરોતો ચતુત્થં ઝાનં ઉપ્પજ્જતિ, તપ્પાદકઞ્ચ લોકુત્તરં, તં પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન દસ્સેતું "**સુખસ્સ ચ પહાના**"તિઆદિમાહ. તત્થ **સુખસ્સ ચ પહાના દુક્ખસ્સ ચ પહાના**તિ કાયિકસ્સ સુખસ્સ, દુક્ખસ્સ ચ પહાના. **પુબ્બેવા**તિ તઞ્ચ ખો પુબ્બેવ, ન ચતુત્થજ્ઝાનક્ખણેતિ અત્થો. **સોમનસ્સદોમનસ્સાનં અત્થઙ્ગમા**તિ ચેતસિકસ્સ સુખસ્સ, દુક્ખસ્સ ચ પુબ્બેવ પહાના. કદા પન તેસં પહાનં હોતીતિ? ચતુન્નં ઝાનાનં ઉપચારક્ખણે. દુક્ખદોમનસ્સસુખસોમનસ્સાનિ હિ યથાક્કમં પઠમાદિચતુન્નં ઝાનાનં ઉપચારક્ખણે એવ પહીયન્તિ. યદિ એવં, કસ્મા પનેસ ''વિવિચ્ચેવ...પે॰... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, એત્થુપ્પન્નં

દુક્ખિન્દ્રિયં અપરિસેસં નિરુજ્ઝતિ…પે॰… ચતુત્થં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, એત્થુપ્પન્નં સોમનસ્સિન્દ્રિયં અપરિસેસં નિરુજ્ઝતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૫૧૦) એવં ઝાનેસ્વેવ નિરોધો વુત્તોતિ? અતિસયનિરોધસ્સ વુત્તત્તા. ઉપચારક્ખણેસુ હિ યો નિરોધો, સો નિરોધો એવ, નાતિસયનિરોધો, સો પન ઝાનક્ખણેસુ એવ. તતો એવ હિ તત્થ તત્થ અપરિસેસગ્ગહણં કતન્તિ, તત્થ તત્થ પન પહીનાપિ એતા વેદના એત્થ દુવિઞ્ઞેય્યલક્ખણાય અદુક્ખમસુખાય વેદનાય દુક્ખાદિબ્યતિરેકેન સુખગ્ગહણત્થં, વણ્ણભણનત્થઞ્ચસ્સ ઝાનસ્સ સમાહટા, પચ્ચયદસ્સનત્થઞ્ચસ્સ. યથાહ – ''ચત્તારો ખો, આવુસો, પચ્ચયા અદુક્ખમસુખાય ચેતોવિમુત્તિયા સમાપત્તિયા, ઇધાવુસો, ભિક્ખુ સુખસ્સ ચ પહાના''તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૫૮).

ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિન્તિ તત્રમજ્ઝત્તતાસઙ્ખાતાય ઉપેક્ખાય જનિતસતિયા પારિસુદ્ધિ. નિરુપક્કિલેસતાય હિ તં પરિસુદ્ધત્તં. ન કેવલઞ્ચેત્થ ઉપેક્ખાય સતિ એવ પરિસુદ્ધા, અપિચ ખો સબ્બેપિ સમ્પયુત્તધમ્મા, સતિસીસેન પનાયં દેસના કતાતિ. **ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી**તિ એવં એકઙ્ગવિપ્પહીનં દુવઙ્ગસમન્નાગતં તિવિધકલ્યાણાદિયુત્તં ચતુત્થં ઝાનં અધિગન્ત્વા તદનુરૂપેન ઇરિયાપથવિહારેન પવત્તતીતિ અત્થો.

એવં રૂપાવચરલોકુત્તરચતુક્કજ્ઝાનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અરૂપાવચરજ્ઝાનં દસ્સેન્તો યં તત્થ પઠમં, એવં અધિગતરૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનસ્સ કરજરૂપે દણ્ડાદાનાદીનઞ્ચેવ ચક્ખુરોગાદિઆબાધાનઞ્ચ વસેન દિટ્ઠાદીનવસ્સ કરજરૂપસ્સ સમતિક્કમાય આકાસકસિણવિરહિતેસુ નવસુ કસિણેસુ અઞ્ઞતરસ્મિં ચતુત્થં ઝાનં ઉપ્પાદેત્વા તસ્સારમ્મણભૂતં કસિણપટિભાગરૂપમ્પિ કરજરૂપપટિભાગતાય, અરઞ્ઞે સપ્પાનુબન્ધસ્સ ભયેન પલાયતો રજ્જુતાલપણ્ણાદિં સપ્પપટિભાગતાય વિય સમતિક્કમિતુકામસ્સ પઞ્ચહાકારેહિ તં ઝાનં વસીભૂતં કત્વા તતો વુટ્ઠાય તત્થ નિબ્બેજનીયરૂપપટિભાગારમ્મણતાય, આસન્નસોમનસ્સપચ્ચત્થિકતાય ચ દોસં દિસ્વા નિકન્તિં પરિયાદાય અઙ્ગેસુ સમતિક્કમિતબ્બાભાવેન આરમ્મણસમતિક્કમભૂતં આકાસાનઞ્ચાયતનં સન્તતો મનસિકરિત્વા ચક્કવાળપરિયન્તં વા યત્તકં વા ઇચ્છતિ, તત્તકં કસિણં પત્થરિત્વા વા કસિણં અમનસિકરિત્વા તેન ફુટ્ઠોકાસં ''આકાસો આકાસો''તિ વા ''અનન્તો આકાસો''તિ વા મનસિકારેન કસિણં ઉગ્ઘાટેત્વા વા તં કસિણુગ્ઘાટિમાકાસનિમિત્તં ''આકાસો''તિ પુનપ્પુનં મનસિકરોતો આકાસાનઞ્ચાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તં તાવ દસ્સેતું ''**સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમા**''તિઆદિમાહ.

તત્થ **સબ્બસો**તિ સબ્બાકારેન, સબ્બાસં વા અનવસેસાનન્તિ અત્થો. **રૂપસઞ્ઞાન**ન્તિ સઞ્ઞાસીસેન વુત્તાનં કુસલવિપાકકિરિયવસેન પઞ્ચદસરૂપાવચરજ્ઝાનાનઞ્ચેવ તદારમ્મણાનઞ્ચ. રૂપજ્ઝાનમ્પિ હિ ''રૂપે સઞ્ઞા રૂપસઞ્ઞા''તિ એવં સઞ્ઞાસીસેન વુચ્ચતિ, તદારમ્મણકસિણમ્પિ રૂપન્તિ સઞ્ઞા નામમસ્સાતિ ''રૂપસઞ્ઞ''ન્તિ વુચ્ચતિ. **સમતિક્કમા**તિ વિરાગા, નિરોધા ચ. **વિભઙ્ગે** પન સઞ્ઞાસુ સમતિક્કન્તાસુ આરમ્મણં સમતિક્કન્તમેવ હોતીતિ ''સમાપન્નસ્સ વા ઉપપન્નસ્સ વા દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારિસ્સ વા''તિઆદિના (વિભ॰ ૬૦૨) સઞ્ઞાનમેવ સમતિક્કમો વુત્તો, આરમ્મણે અવિરત્તસ્સ સઞ્ઞાસમતિક્કમો નત્થેવાતિ તં સમતિક્કમવસેનાપિ અત્થવણ્ણના કાતબ્બાવ.

પટિઘસઞ્ઞાનં અત્થઙ્ગમાતિ ચક્ખાદીનં વત્થૂનં, રૂપાદીનઞ્ચ આરમ્મણાનં પટિઘાતેન સમુપ્પન્ના દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણસઞ્ઞા **પટિઘસઞ્ઞા**, તાસં અત્થઙ્ગમા. કિઞ્ચાપિ તા રૂપાવચરજ્ઝાનસમાપન્નસ્સાપિ ન સન્તિ, અથ ખો ન પહીનત્તા ન સન્તિ. ન હિ રૂપવિરાગાય રૂપાવચરભાવના સંવત્તતિ, રૂપાયત્તાવ એતાસં પવત્તિ, અયં પન ભાવના રૂપવિરાગાય સંવત્તતિ, તસ્મા તા એત્થ પહીનાતિ વત્તું વટ્ટતિ. **નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારા**તિ નાનત્તે ગોચરે પવત્તાનં, નાનત્તાનં વા મનોવિઞ્ઞાણધાતુવસેન પવત્તાનઞ્ચ ચતુચત્તાલીસકામાવચરસઞ્ઞાનં અમનસિકારા અનાવજ્જના. એત્થ ચ રૂપપટિઘસઞ્ઞાનં ઇમિના ઝાનેન નિબ્બત્તભવેપિ અનુપ્પત્તિતો ''સમતિક્કમા અત્થઙ્ગમા''તિ એવં અભાવો એવ વુત્તો. ''નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારા''તિ અટ્ઠકામાવચરકુસલાનં નવકિરિયાનં દસાકુસલાનં વસેન સત્તવીસતિસઞ્ઞાનં અરૂપભવેપિ મનસિકારેન ઉપ્પત્તિસમ્ભવતો તાસં અમનસિકારા ઇચ્ચેવ વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

અનન્તો આકાસોતિ એત્થ નાસ્સ ઉપ્પાદન્તો વા વયન્તો વા પઞ્ઞાયતીતિ **અનન્તો. આકાસો**તિ કસિણુગ્ઘાટિમાકાસો વુચ્ચતિ, મનસિકારવસેનપેત્થ અનન્તતા વેદિતબ્બા. તેનેવ **વિભઙ્ગે** વુત્તં ''તસ્મિં આકાસે ચિત્તં ઠપેતિ…પે॰… અનન્તં ફરતિ, તેન વુચ્ચતિ અનન્તો આકાસો''તિ (વિભ॰ ૬૦૫). ઇદં પનસ્સ ભાવનાકારદસ્સનં. **આકાસાનઞ્ચાયતન**ન્તિ એત્થ નાસ્સ અન્તોતિ

અનન્તં આકાસમેવ અનન્તં આકાસાનન્તં, આકાસાનન્તમેવ આકાસાનઞ્ચં, તદેવ આકાસાનઞ્ચં અધિટ્ઠાનટ્ઠેન, સઞ્જાતિસમોસરણટ્ઠેન ચ આયતનં, તં આરમ્મણમસ્સ સસમ્પયુત્તધમ્મસ્સ ઝાનસ્સાતિ **આકાસાનઞ્ચાયતનં**. તં ઉપસમ્પજ્જ વુત્તનયેન વિહરતીતિ અત્થો.

એવં આકાસાનઞ્ચાયતનાધિગમં દસ્સેત્વા ઇદાનિ યં તદનન્તરં અધિગતપઠમારુપ્પસ્સ તં વસીભૂતં કત્વા તત્થ આસન્નરૂપજ્ઝાનપચ્ચત્થિકતાય, રૂપપટિભાગાકાસારમ્મણતાય ચ દોસં દિસ્વા નિકન્તિં પરિયાદાય તં સમતિક્કમાય આકાસં ફરિત્વા પવત્તં વિઞ્ઞાણં ''અનન્તં વિઞ્ઞાણ''ન્તિ પુનપ્પુનં મનસિકરોતો વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તં દસ્સેતું ''**સબ્બસો આકાસાનઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્મા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ પુબ્બે વુત્તનયેન ઝાનમ્પિ આકાસાનઞ્ચાયતનં આરમ્મણમ્પિ. આરમ્મણમ્પિ હિ પુરિમનયેન આકાસાનઞ્ચઞ્ચ તં પઠમારુપ્પસ્સ આરમ્મણત્તા વુત્તનયેન આયતનઞ્ચાતિ ''આકાસાનઞ્ચાયતન''ન્તિ વુચ્ચતિ. ઇતિ ઉભયસ્સાપિ અપ્પવત્તિકરણેન, અમનસિકરણેન ચ એકજ્ઝં કત્વા ''આકાસાનઞ્ચાયતનં સમતિક્કમ્મા''તિ ઇદં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં.

અનન્તં વિઞ્ઞાણન્તિ તઞ્ઞેવ પઠમારુપ્પવિઞ્ઞાણં આકાસં અનન્તતો ફરિત્વા પવત્તં ''અનન્તં વિઞ્ઞાણ''ન્તિ એવં મનસિકરોતોતિ વુત્તં હોતિ, મનસિકારવસેન વા અનન્તં. **વિભઙ્ગે**પિ હિ ''અનન્તં ફરતી''તિ (વિભ॰ ૬૧૦) વુત્તં. **વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતન**ન્તિ એત્થ વુત્તનયેન અનન્તમેવ આનઞ્ચં, વિઞ્ઞાણઞ્ચ તં આનઞ્ચઞ્ચાતિ વિઞ્ઞાણાનન્તન્તિ વત્તબ્બે રુળ્હિતો ''વિઞ્ઞાણઞ્ચ''ન્તિ વુત્તં, તદેવ આયતનમારમ્મણમસ્સાતિ **વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં**. સેસં વુત્તનયમેવ.

એવં વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ યં તદનન્તરં અધિગતદુતિયારુપ્પસ્સ તં વસીભૂતં કત્વા તત્થ આસન્નાકાસાનઞ્ચાયતનપચ્ચત્થિકતાય, તદારમ્મણતાય ચ દોસં દિસ્વા નિકન્તિં પરિયાદાય તં સમતિક્કમાય પઠમારુપ્પવિઞ્ઞાણાભાવં ''નત્થિ નત્થી''તિ વા ''સુઞ્ઞં સુઞ્ઞ''ન્તિ વા ''વિવિત્તં વિવિત્ત''ન્તિ વા પુનપ્પુનં મનસિકરોતો આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તં દસ્સેતું ''**સબ્બસો**''તિઆદિમાહ. ઇધાપિ વુત્તનયેન ઝાનસ્સ, તદારમ્મણસ્સ ચ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસ્સ સમતિક્કમોવ વેદિતબ્બો. **નત્થિ કિઞ્ચી**તિ ''નત્થિ નત્થિ, સુઞ્ઞં સુઞ્ઞં, વિવિત્તં વિવિત્ત''ન્તિ એવં મનસિકરોતોતિ અત્થો.

આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનન્તિ એત્થ નાસ્સ કિઞ્ચનન્તિ અકિઞ્ચનં, અન્તમસો ભઙ્ગમત્તમ્પિસ્સ અવસિટ્ઠં નત્થીતિ વુત્તં હોતિ, અકિઞ્ચનસ્સ ભાવો આકિઞ્ચઞ્ઞં, આકાસાનઞ્ચાયતનવિઞ્ઞાણાપગમસ્સેતં અધિવચનં, આકિઞ્ચઞ્ઞં આયતનમારમ્મણમસ્સાતિ **આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં**. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

એવં આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનાધિગમં દસ્સેત્વા ઇદાનિ યં તદનન્તરં અધિગતતતિયારુપ્પસ્સ તં વસીભૂતં કત્વા તત્થ આસન્નવિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનપચ્ચત્થિકતાય દોસં દિસ્વા નિકન્તિં પરિયાદાય તં સમતિક્કમાય તદેવ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં ''સન્તં સન્ત''ન્તિ પુનપ્પુનં મનસિકરોતો નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તં દસ્સેતું ''**સબ્બસો**''તિઆદિમાહ. તત્થ **નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતન**ન્તિ ઓળારિકાય સઞ્ઞાય અભાવતો, સુખુમાય ચ ભાવતો નેવસ્સ સસમ્પયુત્તધમ્મસ્સ ઝાનસ્સ સઞ્ઞા નાસઞ્ઞાતિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞં, તદેવ ધમ્માયતનમનાયતનપરિયાપન્નત્તા આયતનન્તિ **નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં**.

અથ વા યાયમેત્થ સઞ્ઞા, સા પટુસઞ્ઞાકિચ્ચં કાતું અસમત્થતાય નેવસઞ્ઞા, સઙ્ખારાવસેસસુખુમભાવેન વિજ્જમાનત્તા નાસઞ્ઞાતિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞા, નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞા ચ સા સમ્પયુત્તધમ્માનં અધિટ્ઠાનટ્ઠેન આયતનઞ્ચાતિ **નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં**. ન કેવલઞ્ચેત્થ સઞ્ઞાવ એદિસી, અપિ તુ ફસ્સોપિ નેવફસ્સો નાફસ્સો, ચિત્તમ્પિ નેવચિત્તં નાચિત્તં, એવં સેસસમ્પયુત્તધમ્માપિ, સઞ્ઞાસીસેન પનાયં દેસના કતાતિ વેદિતબ્બા. તત્થ **સઙ્ખારાવસેસસુખુમભાવેના**તિ અચ્ચન્તસુખુમભાવપ્પત્તસઙ્ખારભાવેન. સેસં વુત્તનયમેવ.

અયં પનેત્થ આદિતો પટ્ઠાય પિણ્ડત્થપ્પકાસના – ''ઇધ ભિક્ખુ પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો''તિઆદિના સાસને લોકિયલોકુત્તરજ્ઝાનનિબ્બત્તકપુગ્ગલસ્સ પતિટ્ઠાભૂતસીલેસુ પાતિમોક્ખસંવરસીલવિસુદ્ધિં ઉપદિસતિ. ''વિહરતી''તિ ઇમિના તદનુરૂપવિહારસમઙ્ગિભાવં. ''આચારગોચરસમ્પન્નો''તિ ઇમિના આજીવપારિસુદ્ધિસીલં, તદુપકારકે ચ ધમ્મે. ''અણુમત્તેસૂ''તિઆદિના યથાવુત્તસીલેહિ અચવનં, તેસઞ્ચ અનવસેસતો સમાદાનં. ''ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારો''તિ ઇમિના ઇન્દ્રિયસંવરસીલં. ''ભોજને મત્તઞ્ઞૂ''તિ ઇમિના પચ્ચયસન્નિસ્સિતસીલં, સન્તોસાદિગુણઞ્ચ. ''પુબ્બરત્તાપરરત્ત''ન્તિઆદિના

સીલધુતઙ્ગેસુ પતિટ્ઠિતસ્સ ભાવનારામસ્સ તદુપકારકે ધમ્મે. ‘‘બોધિપક્ખિકાન’’ન્તિઆદિના પટિપત્તિયા નિબ્બેધભાગિયતં. ‘‘સો અભિક્કન્તે’’તિઆદિના યથાવુત્તગુણાનં અપરિહાનાય, વક્ખમાનાનઞ્ચ પટિલાભાય સતિસમ્પયોગં. ‘‘સો વિવિત્ત’’ન્તિઆદિના ભાવનાનુરૂપસેનાસનપરિગ્ગહં. ‘‘સો અરઞ્ઞગતો’’તિઆદિના ઝાનભાવનારમ્ભપ્પકારં. ‘‘સો અભિજ્ઝ’’ન્તિઆદિના ઝાનભાવનાભિયોગેન પહીનપઞ્ચનીવરણસ્સ ઉપચારજ્ઝાનુપ્પત્તિં. ‘‘સો ઇમે પઞ્ચ નીવરણે’’તિઆદિના તસ્સ ઉપરૂપરિ વાયમતો રૂપારૂપજ્ઝાનુપ્પત્તિક્કમં ઉપદિસતિ. અયં તાવેત્થ પદત્થો.

ધમ્મભેદો પનેત્થ વિભઙ્ગનયે પાકટો ભવિસ્સતિ. તીસુ હિ નયેસુ મહગ્ગતલોકુત્તરા કુસલવિપાકકિરિયચિત્તસમ્પયુત્તા વિતક્કવિચારપીતિસુખઉપેક્ખાએકગ્ગતાસઙ્ખાતા ઝાનધમ્મા નાનાનયેહિ વિભત્તા, ઝાનસમ્પયુત્તા પન સેસકામાવચરધમ્માવ ઇધ સઙ્ગહિતા. કિઞ્ચાપિ પનેત્થ પાતિમોક્ખસંવરસીલાદયોપિ વુત્તા, તથાપિ તે ઝાનાનં પુબ્બભાગપ્પટિપત્તિદસ્સનવસેન ચેવ ઝાનસમ્પયુત્તધમ્મવસેન ચ વુત્તા, ઇધ પન ન સઙ્ગહિતાતિ વેદિતબ્બા.

પઞ્હાપુચ્છકે પન સિયા કુસલા, સિયા અબ્યાકતા, તીણિ ઝાનાનિ સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા, ચતુત્થં અદુક્ખમસુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં, ઉપેક્ખા પનેત્થ વેદના ન વત્તબ્બા, સિયા વિપાકા, સિયા વિપાકધમ્મધમ્મા, પઠમજ્ઝાનં વિતક્કવિચારવજ્જિતં સવિતક્કસવિચારં, વિતક્કો પનેત્થ અવિતક્કવિચારમત્તો, વિચારો ન વત્તબ્બો, તીણિ ઝાનાનિ અવિતક્કઅવિચારા, દ્વે ઝાનાનિ પીતિવજ્જિતાનિ પીતિસહગતાનિ, તીણિ સુખવજ્જિતાનિ સુખસહગતાનિ, ચતુત્થં ઉપેક્ખાવજ્જિતં ઉપેક્ખાસહગતં, તતિયજ્ઝાને સુખં, ઉપેક્ખા ચ ઇધ ન વત્તબ્બં...પે॰... સિયા મહગ્ગતા, સિયા અપ્પમાણા, તીણિ સિયા અપ્પમાણારમ્મણા, સિયા ન વત્તબ્બા, ચતુત્થં તિધાપિ ન વત્તબ્બઞ્ચ, તીણિ સિયા મગ્ગહેતુકા, સિયા મગ્ગાધિપતિનો, સિયા ન વત્તબ્બા, ચતુત્થં તિધાપિ ન વત્તબ્બઞ્ચ...પે॰... પીતિ બહિદ્ધારમ્મણાનિ, ચતુત્થં તિધાપિ ન વત્તબ્બઞ્ચ...પે॰... અનિદસ્સનઅપ્પટિઘા ન હેતૂ...પે॰... નોચિત્તચેતસિકા અરણાતિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. પાળિમુત્તનયો પનેત્થ નત્થિ, ઇતો પરં પન એત્તકમ્પિ અવત્વા વિજ્જમાનટ્ઠાને એવ વક્ખામ.

ઝાનવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

અપ્પમઞ્ઞાવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

અપ્પમઞ્ઞાવિભઙ્ગમાતિકાય પન **અત્થતો** તાવ – **ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો**તિઆદીસુ ફરણઅપ્પમાણવસેન અપ્પમઞ્ઞાયો. એતા હિ આરમ્મણવસેન અપ્પમાણે વા સત્તે ફરન્તિ, એકસત્તમ્હિ વા અનવસેસફરણવસેન અપ્પમાણતો ફરન્તીતિ એવં ફરણઅપ્પમાણવસેન ‘‘**અપ્પમઞ્ઞાયો**’’તિ વુચ્ચન્તિ, સત્ત અપ્પમાણવસેનાપિ વત્તું વટ્ટતિ. **મેત્તાસહગતેના**તિ મેત્તાય સમન્નાગતેન. **એકં દિસ**ન્તિ પુરત્થિમાદીસુ ચતૂસુ દિસાસુ યં કિઞ્ચિ એકં દિસં, તંદિસાપરિયાપન્નસત્તફરણવસેન ચેતં વુત્તં. **ફરિત્વા**તિ ફુસિત્વા આરમ્મણં કત્વા. **વિહરતી**તિ પવત્તેતિ. **તથા દુતિય**ન્તિઆદીસુ. યથા એકં દિસં ફરિત્વા, તથેવ તદનન્તરં દુતિયં, તતિયં, ચતુત્થઞ્ચાતિ અત્થો. **ઇતિ ઉદ્ધમધો તિરિય**ન્તિ એતેનેવ નયેન ઉપરિમં દિસં, હેટ્ઠિમં દિસં, અનુદિસઞ્ચ અનુક્કમેન મેત્તાસહગતેન ચેતસા ફરિત્વા વિહરતીતિ અત્થો. એત્તાવતા એકમેકં દિસં પરિગ્ગહેત્વા ઓધિસો મેત્તાફરણતં દસ્સિતં.

સબ્બધીતિઆદિ પન અનોધિસો દસ્સનત્થં વુત્તં. તત્થ **સબ્બધી**તિ સબ્બત્થ. **સબ્બત્તતાયા**તિ સબ્બેસુ હીનમજ્ઝિમુક્કટ્ઠમિત્તસપત્તમજ્ઝત્તાદિપ્પભેદેસુ અત્તતાય, તેસુ વિભાગં અકત્વા અત્તસમતાયાતિ વુત્તં હોતિ. અથ વા **સબ્બત્તતાયા**તિ સબ્બેન ચિત્તભાવેન, ઈસકમ્પિ બહિ અવિક્ખેપમાનોતિ અત્થો. **સબ્બાવન્ત**ન્તિ સબ્બસત્તવન્તં, સબ્બસત્તયુત્તન્તિ અત્થો. **લોક**ન્તિ સત્તલોકં. પુન ‘‘મેત્તાસહગતેના’’તિ ઇદં ‘‘વિપુલેના’’તિઆદીહિ વિસેસનેહિ સમ્બન્ધદસ્સનવસેન વા વુત્તં, નિગમનવસેન વા. તત્થ ફરણવસેન વિપુલતા વેદિતબ્બા. ભૂમિવસેન પન મહગ્ગતતા. પગુણવસેન, અપ્પમાણસત્તારમ્મણવસેન ચ અપ્પમાણતા. બ્યાપાદપચ્ચત્થિકપ્પહાનેન અવેરતા. દોમનસ્સપ્પહાનેન નિદ્દુક્ખતા, સઙ્ખતતા, અબ્યાપજ્જતા ચ દટ્ઠબ્બા. એવં **કરુણાસહગતેના**તિઆદીસુપિ અત્થો વેદિતબ્બોતિ અયં તાવેત્થ પદત્થો.

ધમ્મભેદો પનેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યોવ. **વિભઙ્ગનયેન** પન તીસુ રૂપાવચરકુસલવિપાકકિરિયાચિત્તેસુ સમ્પયુત્તા સત્તેસુ મેત્તાદિબ્રહ્મવિહારભૂતા અદોસો કરુણા મુદિતા તત્રમજ્ઝત્તતાતિ ચત્તારો ધમ્મા નાનાનયેહિ વિભત્તા, તંસમ્પયુત્તા પન

કામાવચરભૂતા ચ એતા ઇધ ન ગહિતા. અરૂપાવચરલોકુત્તરેસુ પનેતા અપ્પમઞ્ઞા નત્થેવાતિ. **પઞ્હાપુચ્છકે** પનેતા તાવ સિયા કુસલા, સિયા અબ્યાકતા. તિસ્સો સુખાય, ચતુત્થા અદુક્ખમસુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તા. વિપાકત્તિકે તિધાપિ, ઉપેક્ખા અવિતક્કઅવિચારા, સેસા તિધાપિ, મહગ્ગતાવ, પરિત્તારમ્મણઅતીતારમ્મણત્તિકેસુ ન વત્તબ્બાવ, બહિદ્ધારમ્મણાવ, અનિદસ્સનઅપ્પટિઘાવ, મેત્તા હેતુ, સેસા ન હેતૂ, નો ચિત્તા, ચેતસિકા, રૂપાવચરા, સઉત્તરાવ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ.

અપ્પમઞ્ઞાવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

સિક્ખાપદવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

સિક્ખાપદવિભઙ્ગમાતિકાય પન **અત્થતો** તાવ – **સિક્ખાપદાની**તિ સિક્ખિતબ્બપદાનિ, સિક્ખાકોટ્ઠાસાતિ અત્થો. અપિચ સબ્બેપિ કુસલા ધમ્મા સિક્ખિતબ્બતો સિક્ખા, તાસં પતિટ્ઠાનટ્ઠેન પદં, પઞ્ચસુ પન સીલઙ્ગેસુ યં કિઞ્ચિ અઙ્ગં. પાણાતિપાતાદીસુ પાણસ્સ અતીવ પાતો પાણાતિપાતો, પાણવધોતિ અત્થો. **પાણો**તિ ચેત્થ વોહારતો સત્તો, પરમત્થતો જીવિતિન્દ્રિયં, તસ્મિં પન પાણે પાણસઞ્ઞિનો જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકઉપક્કમસમુટ્ઠાપિકા કાયવચીદ્વારાનં અઞ્ઞતરદ્વારપ્પવત્તા વધકચેતના પાણાતિપાતો, તસ્મા **પાણાતિપાતા**. **વેરમણી**તિ વિરતિ, સા એવ વુત્તનયેન સિક્ખાપદન્તિ **વેરમણિસિક્ખાપદં**. **અદિન્ન**ન્તિ ન દિન્નં, પરપરિગ્ગહિતં, પરપરિગ્ગહિતસ્સ અદિન્નસ્સ આદાનં અદિન્નાદાનં. પરસ્સ હરણં થેય્યં ચોરિકાતિ વુત્તં હોતિ. અત્થતો પન પરપરિગ્ગહિતે તથાસઞ્ઞિનો તદાદાયકઉપક્કમસમુટ્ઠાપિકા થેય્યચેતના **અદિન્નાદાનં**. **કામેસૂ**તિ વત્થુકામેસુ. **મિચ્છાચારા**તિ કિલેસકામવસેન લામકાચારા, પુરિસસ્સ માતુરક્ખિતાદિસઙ્ખાતાસુ, ઇત્થિયા અત્તનો નિયમિતપુરિસતો પરપુરિસસઙ્ખાતેસુ ચ અગમનીયટ્ઠાનેસુ વીતિક્કમાચારાતિ વુત્તં હોતિ. અત્થતો પન અગમનીયવત્થૂસુ મગ્ગેનમગ્ગપ્પટિપાદનોપક્કમસમુટ્ઠાપિકા, અધિવાસનાકારપ્પવત્તા વા મેથુનચેતના **કામેસુમિચ્છાચારો**. **મુસા**તિ અભૂતં અતચ્છં વત્થુ, **વાદો**તિ તસ્સ અભૂતતં ઞત્વાવ ભૂતતો તચ્છતો વિઞ્ઞાપનં. લક્ખણતો પન અતથં વત્થું ઞત્વા તથતો પરં વિઞ્ઞાપેતુકામસ્સ અત્થભઞ્જકકાયવચીપયોગસમુટ્ઠાપિકા ચેતના **મુસાવાદો**. **સુરા**તિ પિટ્ઠસુરા પૂવસુરા ઓદનસુરા કિણ્ણપક્ખિત્તા સમ્ભારસંયુત્તાતિ પઞ્ચ સુરા. **મેરય**ન્તિ પુપ્ફાસવો ફલાસવો ગુળાસવો મધ્વાસવો સમ્ભારસંયુત્તોતિ પઞ્ચ આસવા. તદુભયમ્પિ મદનીયટ્ઠેન **મજ્જં**, યાય ચેતનાય તં મજ્જં પિવતિ, સા પમાદકારણત્તા **પમાદટ્ઠાનં**, તસ્મા **સુરામેરયમજ્જપમાદટ્ઠાના**. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ અયં તાવેત્થ પદત્થો.

ધમ્મભેદો પન વિભઙ્ગનયે પાકટો ભવિસ્સતિ. એવં ઉપરિપિ. વિભઙ્ગનયેસુ ચેત્થ સુત્તન્તભાજનીયં નત્થિ, **અભિધમ્મભાજનીયે** પનેતાનિ પઞ્ચ સિક્ખાપદાનિ કામાવચરકુસલચિત્તસમ્પયુત્તાનં વિરતીનં વસેન નાનપ્પકારતો પઠમવારે વિભત્તાનિ, તથા દુતિયવારે ચેતનાવસેન, વિરતિચેતનાસમ્પયુત્તા પનેત્થ ધમ્મા ન સિક્ખાપદાનિ, સિક્ખાપદસમ્પયુત્તા પન હોન્તિ, તથા તતિયનયે ફસ્સાદીનં સબ્બેસં ધમ્માનં વસેન નાનપ્પકારતો વિભત્તાતિ.

પઞ્હાપુચ્છકે પન ચેતનાય, ફસ્સાદીનઞ્ચ પરિયાયસિક્ખાપદત્તા નિપ્પરિયાયસિક્ખાપદભૂતાનં વિરતીનં વસેનેવ વિભત્તાનિ. તત્થ હિ પઞ્ચ સિક્ખાપદાનિ કુસલા એવ, સિયા સુખાય, સિયા અદુક્ખમસુખાય સમ્પયુત્તા...પે॰... પરિત્તારમ્મણાવ, પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણાવ, બહિદ્ધારમ્મણાવ, અનિદસ્સનઅપ્પટિઘાવ, ન હેતૂ, સહેતુકા, નો ચિત્તા, ચેતસિકા, કામાવચરા , સઉત્તરાવ, અરણાવાતિ. એત્થ ચ યાનિ સિક્ખાપદાનિ સત્તારમ્મણાનિ વુત્તાનિ, તાનિ ચ વિરતિસભાવત્તા યસ્મા ''સત્તો''તિ સઙ્ખં ગતે પરિત્તધમ્મે એવ પચ્ચુપ્પન્ને એવ ધમ્મે આરમ્મણં કરોન્તિ, તસ્મા પરિત્તારમ્મણાતિ ચ વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. ઇદાનિ વિરમિતબ્બપાણાતિપાતાદીનં –

ધમ્મકમ્મપથાલમ્બ-વેદનામૂલકમ્મતો;
સાવજ્જટ્ઠાદિતો ઞેય્યો, પાળિમુત્તવિનિચ્છયો.

તત્થ **ધમ્મતો** તાવ – પઞ્ચપેતે પાણાતિપાતાદયો ચેતનાસભાવાવ હોન્તિ. **કમ્મપથતો** પઞ્ચ કમ્મપથાવ. **આરમ્મણતો** પન પાણાતિપાતો જીવિતિન્દ્રિયારમ્મણો, અદિન્નાદાનં સત્તારમ્મણં, સઙ્ખારારમ્મણં વા, તથા મુસાવાદો, મિચ્છાચારો ઇત્થિપુરિસારમ્મણો, સુરાપાનં સઙ્ખારારમ્મણં. **વેદનાતો** પન પાણાતિપાતો દુક્ખવેદનો, અદિન્નાદાનં તિવેદનં, તથા મુસાવાદો,

મિચ્છાચારો પન સુખમજ્ઝત્તવસેન દ્વિવેદનો, તથા સુરાપાનં. **મૂલતો** પન પઠમો દોસમોહમૂલો, દુતિયં સિયા લોભમોહમૂલં, સિયા દોસમોહમૂલં, તથા મુસાવાદો, મિચ્છાચારો પન લોભમોહમૂલોવ, તથા સુરાપાનં. **કમ્મતો** પનેત્થ મુસાવાદો વચીકમ્મં, સેસા કાયકમ્મમેવ.

સાવજ્જતો પન પાણાતિપાતો તાવ અમનુસ્સકે પાણે અપ્પસાવજ્જો, મનુસ્સકે મહાસાવજ્જો. તેસુ ચ ખુદ્દકસરીરે અપ્પસાવજ્જો, મહાસરીરે મહાસાવજ્જો. કસ્મા? પયોગમહન્તતાય. પયોગસમત્તેપિ અપ્પગુણે અપ્પસાવજ્જો, મહાગુણે મહાસાવજ્જો. સરીરગુણાનં સમભાવે સતિ કિલેસાનં, ઉપક્કમાનઞ્ચ મુદુતિબ્બતાય અપ્પમહાસાવજ્જો હોતિ, ખીણાસવે પન મહાસાવજ્જતરોતિ. અદિન્નાદાનં વત્થુનો હીનપ્પણીતતાય ચેવ ગુણવિરહિતતબ્બન્તસન્તકતાય ચ. તત્થાપિ તં તં ઉપાદાયુપાદાય ચ અપ્પમહાસાવજ્જં, ખીણાસવસન્તકે મહાસાવજ્જતરન્તિ વેદિતબ્બં. મિચ્છાચારો દુસ્સીલસીલવન્તવત્થુવીતિક્કમનેન. તત્થાપિ તં તં ઉપાદાયુપાદાય ચ અપ્પમહાસાવજ્જો, ખીણાસવવત્થુવીતિક્કમને મહાસાવજ્જતરોતિ ચ વેદિતબ્બો. મુસાવાદો યમત્થં ભઞ્જતિ, તસ્સ અપ્પમહન્તતં, વત્થુસામિનો ગુણવિરહિતતં, તબ્બન્તતઞ્ચ ઉપાદાયુપાદાય અપ્પમહાસાવજ્જો હોતિ. અપિચ અત્તનો સન્તકં અદાતુકામતાય, હસાધિપ્પાયેન વા ''નત્થેત''ન્તિઆદિનયપ્પવત્તો અપ્પસાવજ્જો, અદિટ્ઠં ''દિટ્ઠ''ન્તિઆદિના કૂટસક્ખિઆદિભાવેન વા પવત્તો મહાસાવજ્જો, મુસા વત્વા પન સઙ્ઘભેદને મહાસાવજ્જતરો. સુરાપાનં બિન્દુમત્તતો પટ્ઠાય તં તં ઉપાદાયુપાદાય અપ્પસાવજ્જં, બહુકે મહાસાવજ્જં, કાયવિકારજનનપહોનકપાને પન મહાસાવજ્જતરમેવ.

અઙ્ગાદિતો પન પાણાતિપાતસ્સ પાણો પાણસઞ્ઞિતા વધકચિત્તં ઉપક્કમો તેન મરણન્તિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ. સાહત્થિકો આણત્તિકો નિસ્સગ્ગિકો થાવરો વિજ્જામયો ઇદ્ધિમયોતિ છ પયોગા. અદિન્નાદાનસ્સ પરપરિગ્ગહિતતા તથાસઞ્ઞિતા થેય્યચિત્તં ઉપક્કમો તેન હરણન્તિ પઞ્ચ અઙ્ગાનિ. સાહત્થિકાદયો છ એવ પયોગા. તે ચ ખો યથાનુરૂપં થેય્યાવહારાદીનં વસેન પવત્તા. મિચ્છાચારસ્સ અગમનીયવત્થુતા સેવનચિત્તં મગ્ગેન મગ્ગપ્પટિપત્તીતિ તીણિ અઙ્ગાનિ. સાહત્થિકો એકોવ પયોગો. એવં સેસાનમ્પિ પયોગો વેદિતબ્બો. મુસાવાદસ્સ અતથં વત્થુ, વિસંવાદનચિત્તં, તજ્જો વાયામો, પરસ્સ તદત્થવિજાનનન્તિ ચત્તારિ અઙ્ગાનિ. સુરાપાનસ્સ સુરાદીનં અઞ્ઞતરતા અજ્ઝોહરણન્તિ દ્વે અઙ્ગાનીતિ.

એવં પાણાતિપાતાદીનં ધમ્માદિતો વિનિચ્છયં ઞત્વા ઇદાનિ પાણાતિપાતાવેરમણિઆદીનં પઞ્ચન્નમ્પિ –

> ધમ્મકમ્મપથાલમ્બ-સમાદાનપયોગતો;
> ખણ્ડતો ચ વિજાનીયો, પાળિમુત્તવિનિચ્છયો.

તત્થ **ધમ્મકમ્મપથતો** વિનિચ્છયો વુત્તનયોવ. **આરમ્મણતો** પનેતાનિ જીવિતિન્દ્રિયાદિતંતંવીતિક્કમિતબ્બવત્થારમ્મણાનિ. **સમાદાનતો** એકસ્સ સન્તિકે વા સયમેવ વા ''પઞ્ચ સીલાનિ અધિટ્ઠહામી''તિ એકતો વા પાટિએક્કં વા સમાદિયન્તેન એતાનિ સમાદિન્નાનેવ હોન્તિ. **પયોગતો** પન સબ્બાનિપિ સાહત્થિકપયોગાનેવ. **ખણ્ડતો** ગહટ્ઠા યં યં વીતિક્કમન્તિ, તં તદેવ ખણ્ડં હોતિ, નેતરે. ગહટ્ઠા અનિબદ્ધસીલા હોન્તિ, યં યં સક્કોન્તિ, તં તદેવ ગોપેન્તિ. સામણેરાનં પન એકસ્મિં વીતિક્કમિતે સબ્બાનિપિ ભિજ્જન્તીતિ એવં વિજાનીયો પાળિમુત્તવિનિચ્છયો.

સિક્ખાપદવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

પટિસમ્ભિદાવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

પટિસમ્ભિદાવિભઙ્ગમાતિકાય **અત્થતો** તાવ – **ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા**તિ ચત્તારો પભેદા. **નિદ્દેસે** પન ''અત્થે ઞાણં અત્થપ્પટિસમ્ભિદા''તિઆદિના (વિભ॰ ૭૧૮) ઞાણવસેન નિદ્દિટ્ઠત્તા ઞાણસ્સેવ, ન અઞ્ઞસ્સ કસ્સચીતિ વેદિતબ્બં. **અત્થપટિસમ્ભિદા**તિ અત્થવિસયઞાણપ્પભેદા, અત્થપ્પભેદસલ્લક્ખણવિભાવનવવત્થાનકરણસમત્થતાવસેન અત્થે પભેદગતં ઞાણન્તિ અત્થો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. એત્થ ચ **અત્થો**તિ હેતુફલં. સો હિ હેતુવસેન અરણીયતો ગન્તબ્બતો, ઉપ્પાદેતબ્બતો ચ ''અત્થો''તિ વુચ્ચતિ. પભેદતો પનેસોપિ પઞ્ચવિધો હોતિ યં કિઞ્ચિ પચ્ચયુપ્પન્નં, નિબ્બાનં, ભાસિતત્થો, વિપાકો, કિરિયાતિ.

ધમ્મોતિ પચ્ચયો, સો હિ ફલં વિદહતિ પવત્તેતિ ઉપ્પાદેતિ ચેવ પાપેતિ ચાતિ ''ધમ્મો''તિ વુચ્ચતિ. પભેદતો પનેસોપિ પઞ્ચવિધો હોતિ યો કોચિ ફલનિબ્બત્તકો હેતુ, અરિયમગ્ગો, ભાસિતં, કુસલં, અકુસલન્તિ.

નિરુત્તીતિ યથાવુત્તાનં ધમ્માનં, અત્થાનઞ્ચ વાચકો સભાવનિરુત્તિસઙ્ખાતો સદ્દો. ઇમા ધમ્મત્થનિરુત્તિયો આરમ્મણં કત્વા પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ તત્થ તત્થ પભેદગતં ઞાણં **નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા** નામ.

એત્થ ચ નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા સદ્દારમ્મણા, ન પઞ્ઞત્તારમ્મણા, પટિસમ્ભિદાપત્તો હિ ''ફસ્સો વેદના''તિઆદિકં સદ્દં સુત્વા ''અયં સભાવનિરુત્તી''તિ જાનાતિ, ''ફસ્સા વેદનો''તિઆદિકં પન ''ન સભાવનિરુત્તી''તિ જાનાતિ. સભાવનિરુત્તીતિ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૭૧૮) ચ માગધિકા ભાસા, યાય સમ્માસમ્બુદ્ધા તેપિટકં બુદ્ધવચનં તન્તિં આરોપેન્તિ, બ્રહ્માનો ચ અગામકે અરઞ્ઞે કિઞ્ચિ વચનં અસુત્વા વડ્ઢિતદારકા ચ અત્તનો ધમ્મતાય ભાસન્તિ, યા ચ અપાયેસુ મનુસ્સે દેવલોકે ચેવ માગધભાસા ઉસ્સન્ના, પચ્છા ચ તતો અન્ધકયોનકદમિળાદિદેસભાસા ચેવ સક્કતાદિઅટ્ઠારસમહાભાસા ચ નિબ્બત્તા, સા હિ યસ્મા ઇતરાસુ ભાસાસુ પરિવત્તન્તાસુપિ ન પરિવત્તતિ, સબ્બકાલં અત્તનો સભાવે એવ તિટ્ઠતિ, તસ્મા ''સભાવનિરુત્તી''તિ વુચ્ચતિ. યા બ્રહ્મવોહારો, અરિયવોહારોતિ ચ વુચ્ચતિ, તાય પન માગધભાસાય તન્તિં આરુળ્હસ્સ બુદ્ધવચનસ્સ પટિસમ્ભિદાપત્તાનં સોતપથાગમનમેવ પપઞ્ચો . સોતે પન સઙ્ઘટ્ટિતમત્તે એવ નયસતેન નયસહસ્સેન અત્થો ઉપટ્ઠાતિ. અઞ્ઞાય પન ભાસાય તન્તિં આરુળ્હં તં તેસં ચિત્તં સહસા નારોહતિ, કિચ્છેન ઉગ્ગહેતબ્બં હોતિ, પુથુજ્જનાનઞ્ચ સકલં બુદ્ધવચનં ઉગ્ગહેત્વાપિ પટિસમ્ભિદાપત્તિ નામ નત્થિ, અરિયસાવકો નો પટિસમ્ભિદાપત્તો નામ નત્થિ, પટિસમ્ભિદાપત્તો અઞ્ઞં સદ્દં નામાખ્યાતોપસગ્ગનિપાતભેદતો જાનાતિ, ન જાનાતીતિ? યદગ્ગેન સદ્દં સુત્વા ''અયં સભાવનિરુત્તિ, અયં ન સભાવનિરુત્તી''તિ જાનાતિ, તદગ્ગેન એતમ્પિ જાનિસ્સતિ, ન ચેતં પટિસમ્ભિદાકિચ્ચન્તિ વેદિતબ્બં.

પટિભાનન્તિ ધમ્મત્થાદિવિસયં સબ્બત્થકઞાણં, તં ઞાણં આરમ્મણં કત્વા પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ પભેદગતં ઞાણં **પટિભાનપટિસમ્ભિદા** નામ, ઇમા ચતસ્સોપિ પટિસમ્ભિદા અધિગમેન પરિયત્તિઉગ્ગહણેન સક્કચ્ચધમ્મસ્સવનેન અત્થપરિપુચ્છાય પુબ્બયોગેનાતિ પઞ્ચહિ કારણેહિ વિસદા હોન્તિ, સેખભૂમિયં, અસેખભૂમિયઞ્ચાતિ દ્વીસુ ઠાનેસુ પભેદં ગચ્છન્તીતિ વેદિતબ્બા. અયં તાવેત્થ પદત્થો.

ધમ્મભેદો પનેત્થાપિ વિભઙ્ગનયે પાકટો ભવિસ્સતિ. વિભઙ્ગનયેસુ હિ તીસુપિ ધમ્મનિરુત્તિપટિભાનપટિસમ્ભિદા તિસ્સોપિ કામાવચરજવનસમ્પયુત્તઞાણાનં વસેન તબ્બિસયપ્પભેદેન સદ્ધિં નાનપ્પકારતો વિભત્તા. અત્થપટિસમ્ભિદા પન તેસં ઞાણાનઞ્ચેવ અટ્ઠલોકુત્તરચિત્તસમ્પયુત્તાનઞ્ચ વસેન તબ્બિસયપ્પભેદેન સદ્ધિં. લોકુત્તરઞાણાનિપિ હિ મગ્ગપ્પત્તબ્બતાય અત્થભૂતનિબ્બાનારમ્મણત્તા ''અત્થપટિસમ્ભિદા''તિ વુચ્ચતિ.

પઞ્હાપુચ્છકે પન સિયા કુસલા, સિયા અબ્યાકતા, તિસ્સો પટિસમ્ભિદા સિયા વિપાકધમ્મધમ્મા, સિયા નેવવિપાકનવિપાકધમ્મધમ્મા, અત્થપટિસમ્ભિદા તિધાપિ, તિસ્સો પટિસમ્ભિદા પરિત્તા, અત્થપટિસમ્ભિદા સિયા પરિત્તા, સિયા અપ્પમાણા , નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા પરિત્તારમ્મણા, બહિદ્ધારમ્મણા ચ, સેસા તિધાપિ, નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણાવ, અત્થપટિસમ્ભિદા તિધાપિ ન વત્તબ્બા ચ, અનિદસ્સનઅપ્પટિઘા, હેતૂ, સહેતુકા, તિસ્સો પટિસમ્ભિદા સઉત્તરા, અત્થપટિસમ્ભિદા દ્વિધાપિ, અરણા ચાતિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

પટિસમ્ભિદાવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઞાણવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

ઞાણવિભઙ્ગમાતિકાય પન **અત્થતો** તાવ – **એકવિધેના**તિ એકપ્પકારેન, એકકોટ્ઠાસેન વા. **ઞાણવત્થૂ**તિ એત્થ પન ઞાણઞ્ચ તં વત્થુ ચ નાનપ્પકારાનં સમ્પત્તીનન્તિ ઞાણવત્થુ. **પઞ્ચ વિઞ્ઞાણા**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનિ પઞ્ચ. **ન હેતૂ અહેતુકા**તિઆદીસુ હેટ્ઠા હેતુદુકાદીસુ વુત્તનયાનુસારેન સબ્બત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. અપિચ હેતુદુકાદીસુ પઞ્ચ વિઞ્ઞાણા હેતૂ ધમ્માતિ વા સહેતુકા ધમ્માતિ વા ન વત્તબ્બા, એકન્તેન પન ન હેતૂ એવ, અહેતુકા એવાતિ. એવં ''યાથાવકવત્થુવિભાવના પઞ્ઞા''તિ ઇમિના ઉપરિ

એકવિધપરિચ્છેદાવસાને વક્ખમાનેન સમ્બન્ધોતિ. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ યથાનુરૂપં અત્થો વેદિતબ્બો. તત્થ ચ **અચેતસિકા**તિ ચિત્તાનિ એવ પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તાનં ઇધ અપરામટ્ઠત્તા.

ઉપ્પન્નવત્થુકા ઉપ્પન્નારમ્મણાતિ ખણપચ્ચુપ્પન્નવસેન અનાગતપટિક્ખેપો. ન હિ તાનિ અનાગતેસુ પઞ્ચસુ વત્થારમ્મણેસુ ઉપ્પજ્જન્તિ. **પુરેજાતવત્થુકા પુરેજાતારમ્મણા**તિ સહુપ્પત્તિપટિક્ખેપો. ન હિ તાનિ સહુપ્પન્નં વત્થારમ્મણં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જન્તિ. **અજ્ઝત્તિકવત્થુકા**તિ અજ્ઝત્તજ્ઝત્તભૂતે પઞ્ચ પસાદે વત્થું કત્વા ઉપ્પજ્જનકા. એત્થ ચ પઞ્ચ વિઞ્ઞાણા સયમ્પિ અજ્ઝત્તિકા, અજ્ઝત્તિકવત્થુકા ચ, મનોવિઞ્ઞાણં હદયનિસ્સિતં અજ્ઝત્તિકં, બાહિરવત્થુકં, પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તા તયો ખન્ધા બાહિરા, અજ્ઝત્તિકવત્થુકા, મનોવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તા તયો ખન્ધા બાહિરા, બાહિરવત્થુકાતિ એવં ચતુક્કં વેદિતબ્બં.

અસમ્ભિન્નવત્થુકા અસમ્ભિન્નારમ્મણાતિ અનિરુદ્ધવત્થારમ્મણા. ન હિ તાનિ નિરુદ્ધવત્થારમ્મણં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જન્તિ. **નાનાવત્થુકા નાનારમ્મણા**તિ તાનિ યથાક્કમં ચક્ખુરૂપાદિનિયતેકેકવત્થારમ્મણતાય અઞ્ઞમઞ્ઞં ભિન્નવત્થુકા, ભિન્નારમ્મણા ચ. ન હિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ચક્ખું મુઞ્ચિત્વા સોતાદીસુ અઞ્ઞતરં વત્થું કત્વા રૂપં મુઞ્ચિત્વા સદ્દાદીસુ અઞ્ઞતરારમ્મણં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ, ન ઇતરાનિ ચેતરાનિ. **ન અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ ગોચરવિસયં પચ્ચનુભોન્તી**તિ ઇમિના ચ નેસં નાનારમ્મણતંયેવ વિભાવેતિ. **ન અસમન્નાહારા ઉપ્પજ્જન્તી**તિ અનાવજ્જને ન ઉપ્પજ્જન્તિ, પઞ્ચદ્વારાવજ્જનેન અનાવજ્જિતે વિસયે ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો. **ન અમનસિકારા**તિ તમેવેત્થ પરિયાયન્તરેન વિભાવેતિ. **ન અબ્બોકિણ્ણા**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞં નિરન્તરા હુત્વા ન ઉપ્પજ્જન્તિ. **ન અપુબ્બં અચરિમ**ન્તિ એકક્ખણેપિ સહ ન ઉપ્પજ્જન્તિ. ન કેવલઞ્ચ એતાનિ, અઞ્ઞાનિપિ વિઞ્ઞાણાનિ દ્વે વા તદુત્તરિં વા એકતો ન ઉપ્પજ્જન્તિ, એકેકમેવ પન વિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતીતિ વેદિતબ્બં. યથાહ – ‘‘અઞ્ઞં ઉપ્પજ્જતે ચિત્તં, અઞ્ઞં ચિત્તં નિરુજ્ઝતી’’તિઆદિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૧૪; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦૯; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૫.૩૬૮; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૫૨૩). **ન અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ સમનન્તરા**તિ ઇમિના અનબ્બોકિણ્ણતાય એવ વિભાવના.

અનાભોગાતિ અનાવજ્જનભૂતા આવજ્જનટ્ઠાને ઠત્વા આવજ્જનકિચ્ચં કાતું ન સમત્થાતિ અત્થો. **ન કઞ્ચિ ધમ્મં પટિવિજાનાતી**તિ ‘‘મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા’’તિ (ધ॰ પ॰ ૧-૨) એવં વુત્તં એકમ્પિ કુસલાકુસલં ધમ્મં કોચિપિ પુગ્ગલો ન પટિવિજાનાતિ, તેહિ વિઞ્ઞાણેહિ ન સાધેતીતિ અત્થો. **અઞ્ઞત્ર અભિનિપાતમત્તા**તિ ઠપેત્વા રૂપાદિઆરમ્મણાનં અભિનિપાતમત્તં આપાથગમનમત્તં, બ્યત્તતરોપિ પુગ્ગલો પઞ્ચવિઞ્ઞાણેહિ આપાથગતારમ્મણપટિવિજાનનમત્તતો અઞ્ઞં કુસલાકુસલપટિવિજાનનં કાતું ન સક્કોતીતિ અત્થો.

પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં સમનન્તરાપીતિ મનોધાતુયાપિ. **અપિ**-સદ્દો ચેત્થ સમ્પિણ્ડનત્થો, તેન ન કેવલં મનોધાતુયાવ, તતો પરેહિપિ પઞ્ચદ્વારિકવિઞ્ઞાણેહિ તદારમ્મણપરિયોસાનેહિ ન કિઞ્ચિ કુસલાકુસલં ધમ્મં પટિવિજાનાતીતિ અયમત્થો દસ્સિતોતિ ગહેતબ્બો. કિઞ્ચાપિ પઞ્ચદ્વારે કુસલાકુસલાદીનિ જવનાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, તથાપિ તાનિ મોઘપુપ્ફાનિ વિય અબ્બોહારિકાનીતિ દટ્ઠબ્બાનિ. **ન કઞ્ચિ ઇરિયાપથં કપ્પેતી**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો. ન હિ પઞ્ચદ્વારિકવિઞ્ઞાણેહિ ગમનાદીસુ કઞ્ચિ ઇરિયાપથં કપ્પેતિ, ન કાયવચીકમ્મં પટ્ઠપેતિ, ન વિઞ્ઞત્તિં વા સમુટ્ઠાપેતિ, ન કુસલાકુસલં ધમ્મં સમાદિયતિ, ન લોકિયલોકુત્તરં સમાધિં સમાપજ્જતિ, ન તતો વુટ્ઠાતિ, ન ભવતો ચવતિ, ન ભવન્તરે ઉપ્પજ્જતિ, સબ્બમ્પેતં કિચ્ચં મનોદ્વારિકચિત્તેનેવ હોતિ. યથા ચેતેસં એતાનિ કિચ્ચાનિ નત્થિ, એવં નિયામોક્કમનાદીનિપિ. ન હિ કોચિ પઞ્ચદ્વારિકજવનેહિ મિચ્છત્તનિયામં, સમ્મત્તનિયામં વા ઓક્કમતિ, ન ચેતાનિ નામગોત્તં વા કસિણાદિપઞ્ઞત્તિં વા તિલક્ખણાદિં વા આરબ્ભ ભવન્તિ. **ન સુપતી**તિઆદીસુ સબ્બેહિ પઞ્ચદ્વારિકચિત્તેહિ ન નિદ્દં ઓક્કમતિ, ન કિઞ્ચિ સુપિનં પસ્સતિ. નિદ્દાયન્તસ્સ હિ ઇન્દ્રિયેસુ મહાપદીપતુરિયસદ્દાદિઓળારિકેહિપિ રૂપાદિપઞ્ચારમ્મણેહિ ઘટ્ટિતેસુ પઠમં પઞ્ચદ્વારિકાનિ આવજ્જનાનિ ભવઙ્ગં આવટ્ટેતું ન સક્કોન્તિ, મનોદ્વારિકમેવ આવજ્જનં સક્કોતિ, તસ્મિઞ્ચ ઉપ્પન્ને મનોદ્વારિકજવનં જવિત્વા ભવઙ્ગં ઓતરતિ. દુતિયવારે પન પઞ્ચદ્વારિકઆવજ્જનેસુ યં કિઞ્ચિ યથારહં ભવઙ્ગં આવટ્ટેતિ, તતો તદારમ્મણપરિયોસાનાનિ તંતંદ્વારિકવીથિચિત્તાનિ યથાક્કમં પવત્તિત્વા ભવઙ્ગં ઓતરન્તિ. તતિયવારે પન મનોદ્વારિકાવજ્જનજવનાનિ પવત્તન્તિ, તસ્મિં ખણે રૂપાદિપઞ્ચારમ્મણવવત્થાનં હોતિ, સત્તો ચ નિદ્દાય પટિબુદ્ધોતિ, એવં મનોદ્વારિકચિત્તેનેવ પટિબુજ્ઝતિ.

સુપિનમ્પિ હિ તેનેવ પસ્સતિ, ન પઞ્ચદ્વારિકેન, તઞ્ચ પનેતં સુપિનં પસ્સન્તો ચતૂહિ કારણેહિ પસ્સતિ ધાતુક્ખોભતો વા અનુભૂતપુબ્બતો વા દેવતોપસંહારતો વા પુબ્બનિમિત્તતો વા. ઇમેસં પન સંસગ્ગસન્નિપાતતોપિ બહુધા પપઞ્ચેન્તિ. તત્થ યં વાતપિત્તાદિધાતુક્ખોભતો, અનુભૂતપુબ્બતો ચ સુપિનં પસ્સતિ, ન તં સચ્ચં. યં દેવતોપસંહારતો પસ્સતિ, તં સચ્ચં વા હોતિ અલિકં વા. કુદ્ધા હિ દેવતા વિપરીતમ્પિ કત્વા દસ્સેન્તિ. યં પુબ્બનિમિત્તતો પસ્સતિ, તં એકન્તસચ્ચમેવ બોધિસત્તકોસલરાજાદીનં પઞ્ચસોળસમહાસુપિનાનિ વિય. તઞ્ચ પનેતં ચતુબ્બિધં સુપિનં સેખપુથુજ્જનાવ પસ્સન્તિ, ન અસેખા પહીનવિપલ્લાસત્તા. કિં પનેતં પસ્સન્તો સુત્તો પસ્સતિ પટિબુદ્ધો વા? કિઞ્ચેત્થ, યદિ સુત્તો પસ્સતિ, સુપિનસ્સ કુસલાદિસભાવતો, ભવઙ્ગસ્સ ચ તદભાવા અભિધમ્મવિરોધો આપજ્જતિ. અથ પટિબુદ્ધો, સુપિનં પસ્સન્તેન કતસ્સ અબ્બોહારિકસ્સાપિ વીતિક્કમસ્સ સબ્બોહારિકસ્સેવ એકન્તસાવજ્જત્તા અનાપત્તિ ન સિયાતિ વિનયવિરોધો આપજ્જતિ. પકારન્તરો ચ નત્થિ, યેન સુપિનં પસ્સેય્યાતિ સુપિનસ્સ અભાવોવ આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ. કસ્મા? યસ્મા કપિમિદ્ધપરેતો પસ્સતિ ''કપિમિદ્ધપરેતો ખો, મહારાજ, સુપિનં પસ્સતી''તિ (મિ॰ પ॰ ૫.૩.૫) વચનતો, યા પન નિદ્દા મક્કટનિદ્દા વિય પુનપ્પુનં કુસલાદિચિત્તવોકિણ્ણત્તા લહુપરિવત્તા, તં કપિમિદ્ધં, તેન સુત્તો સુપિનં પસ્સતિ, તસ્મા સુપિનો કુસલોપિ હોતિ અકુસલોપિ, આવજ્જનતદારમ્મણવસેન અબ્યાકતોપિ, સુપિને ચ કતં કુસલાકુસલદુબ્બલતાય પટિસન્ધિં આકડ્ઢિતું ન સક્કોતિ, પવત્તે વેદનીયં પન હોતિ. ''યાથાવકવત્થુવિભાવના પઞ્ઞા''તિ એત્થ યો પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણાનં યથાવુત્તો ન હેતુકટ્ઠો, અહેતુકટ્ઠો...પે॰... ન સુપિનં પસ્સનટ્ઠો, સો યાથાવટ્ઠો, તંતંયાથાવત્થું વિભાવેતીતિ યાથાવકવત્થુવિભાવના પઞ્ઞા. **એવં એકવિધેન ઞાણવત્થૂ**તિ એવં વુત્તેન એકેન પકારેન એકેન આકારેન, એકકોટ્ઠાસેન ઞાણવત્થુ હોતીતિ.

એકકં નિટ્ઠિતં.

દુકેસુ **અત્થજાપિકા**તિ એત્થ અત્થપટિસમ્ભિદાવિભઙ્ગે વુત્તેસુ પઞ્ચસુ અત્થેસુ યથાનુરૂપં અત્થં જાપેતિ જનેતિ પવત્તેતીતિ **અત્થજાપિકા**, ચતુભૂમકકુસલચિત્તેસુ ચેવ અસેખાનં અભિઞ્ઞાસમાપત્તીનં પરિકમ્માદિભૂતકામાવચરકિરિયાચિત્તેસુ ચ સમ્પયુત્તા પઞ્ઞા. તાસુ હિ યસ્મા કુસલસમ્પયુત્તાવ પઞ્ઞા અત્તનો અત્તનો ભૂમિપરિયાપન્નં વિપાકસઙ્ખાતં અત્થં જાપેતિ જનેતિ. કામાવચરકિરિયાસમ્પયુત્તા પન પરિકમ્માદિભૂતા અભિઞ્ઞાસમાપત્તિકિરિયા અરહત્તફલસઙ્ખાતં અત્થં જાપેતિ જનેતિ, તસ્મા એતા અત્થજાપિકાતિ વુત્તા. અટ્ઠકથાસુ પન પાળિયં અવુત્તાપિ તીસુ ભૂમીસુ કિરિયજવનપઞ્ઞા અનન્તરાદિપચ્ચયવસેન અત્તનો અનન્તરં કિરિયત્થં જાપેતીતિ ''અત્થજાપિકા''ત્વેવ વુત્તા. **જાપિતત્થા પઞ્ઞા**તિ સહજાતં વિપાકત્થં જાપેત્વા ઠિતા, અત્તનો વા કારણેહિ જાપિતા જનિતા પવત્તિતા સયમ્પિ અત્થભૂતાતિ **જાપિતત્થા**. ચતુભૂમકવિપાકેસુ ચ કિરિયાભિઞ્ઞાસમાપત્તીસુ ચ સમ્પયુત્તા પઞ્ઞા. અટ્ઠકથાસુ પન પાળિયં અવુત્તા સેસકિરિયાસમ્પયુત્તાપિ પઞ્ઞા યથાસકં કારણેહિ જાપિતા, સયઞ્ચ અત્થભૂતાતિ ''જાપિતત્થા''ત્વેવ વુત્તા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

દુકં નિટ્ઠિતં.

તિકેસુ પન ચિન્તામયત્તિકે પરતો અદિસ્વા અસુત્વાવ અત્તનો ધમ્મતાય ''એવં સતિ એવં ભવિસ્સતી''તિ એવં ચિન્તામયઅનુબુદ્ધિયા ઉપ્પાદિતા અનવજ્જકમ્માયતનસિપ્પાયતનવિજ્જાટ્ઠાનેસુ પઞ્ઞા ચેવ કમ્મસ્સકતઞાણં, સચ્ચાનુલોમિકઞાણઞ્ચ **ચિન્તામયા** નામ પઞ્ઞા. તત્થ વડ્ઢકિકમ્મપુપ્ફછડ્ડકકમ્માદિ હીનઞ્ચેવ કસિવાણિજ્જાદિ ઉક્કટ્ઠઞ્ચ કમ્મમેવ **કમ્માયતનં**. નળકારપેસકારસિપ્પાદિ હીનઞ્ચેવ મુદ્દાગણનાલેખાદિ ઉક્કટ્ઠઞ્ચ સિપ્પમેવ **સિપ્પાયતનં**. નાગમણ્ડલપરિત્તાદિ ધમ્મિકવિજ્જાવ **વિજ્જાટ્ઠાનં**. તેસુ ચિન્તાબલેનેવ ઉપ્પન્ના પઞ્ઞા. બોધિસત્તાદયો હિ સત્તહિતાય અદિટ્ઠં અસુતં તંતંઅનવજ્જકમ્મસિપ્પતદુપકરણકરણપ્પકારઞ્ચ ઞાણબલેન ચિન્તેત્વા નિપ્ફાદેન્તિ. નાગમણ્ડલપરિત્તાદિવિજ્જમ્પિ ઉપ્પાદેન્તિ, એવં કતાનિપિ તાનિ પુબ્બે ઉગ્ગણ્હિત્વા કરોન્તેહિ કતસિપ્પસદિસાનેવ હોન્તિ. **કમ્મસ્સકતઞાણં** નામ કુસલકમ્મં સત્તાનં સકં, અકુસલં નો સકન્તિ એવં જાનનપઞ્ઞા. અથ વા કુસલકમ્મમેવ સત્તાનં સકં તદાયત્તવુત્તિતાય, નાઞ્ઞન્તિ એવં જાનનપઞ્ઞાપિ. **સચ્ચાનુલોમિકં ઞાણ**ન્તિ વિપસ્સનાઞાણં. તં હિ મગ્ગસચ્ચસ્સ પરમત્થસચ્ચસ્સ અનુલોમનતો ''સચ્ચાનુલોમિક''ન્તિ વુચ્ચતિ. ઇદમ્પિ હિ ઞાણદ્વયં પરતો અસુત્વા ચિન્તાબલેન ઉપ્પાદિતં ચિન્તામયઞાણમેવ હોતિ. ઇદઞ્ચ ન યેસં કેસઞ્ચિ સત્તાનં ઉપ્પજ્જતિ, અભિઞ્ઞાતાનં પન પુઞ્ઞવન્તાનં મહાસત્તાનમેવ ઉપ્પજ્જતિ. તત્થાપિ સચ્ચાનુલોમિકઞાણં પચ્છિમભવિકાનં દ્વિન્નઞ્ઞેવ બોધિસત્તાનં ઉપ્પજ્જતીતિ વેદિતબ્બં. **સુતમયા પઞ્ઞા**તિ પરતો સુત્વા સુતવસેન ઉપ્પાદિતા યથાવુત્તકમ્માયતનાદિપઞ્ઞાવ.

પરતો અસુત્વા પન કમ્માયતનાદિ પરેન કથિરમાનં, કતં વા દિસ્વા ઉગ્ગહેત્વા વા પટિલદ્ધાપિ પઞ્ઞા ‘‘સુતમયા’’ત્વેવ વુચ્ચતિ. તદુભયાપિ ચિન્તામયા, સુતમયા ચ કામાવચરાવ. **ભાવનામયા** પન પઞ્ઞા ચિન્તામયવસેન, સુતમયવસેન વા પવત્તિતકામાવચરપુબ્બભાગભાવનાનિપ્ફત્તિયા સમુપ્પન્ના મહગ્ગતલોકુત્તરજવનપઞ્ઞા.

દાનમયત્તિકે દેય્યધમ્મપરિચ્ચાગવસેન પવત્તા **દાનમયા**, સીલપૂરણવસેન પવત્તા **સીલમયા**, તદુભયાપિ કામાવચરાવ. **ભાવનામયા** પનેત્થ સમથવિપસ્સનાવસેન પવત્તા ચતુભૂમકપઞ્ઞા. નિદ્દેસે પનસ્સ કિઞ્ચાપિ ‘‘સમાપન્નસ્સ પઞ્ઞા’’તિ (વિભ॰ ૭૬૮) એવં મહગ્ગતલોકુત્તરપઞ્ઞાવ વુત્તા, તથાપિ તં ઉક્કટ્ઠવસેન વુત્તં. કામાવચરાનં પન પુબ્બભાગભાવનાનં, અનુસ્સતિઉપચારભાવનાનઞ્ચ ભાવનામયે સઙ્ગહોતિ દટ્ઠબ્બં. પુરિમત્તિકે પનેતાસં ચિન્તામયે સઙ્ગહિતત્તા ભાવનામયે અસઙ્ગહો, તત્થાપિ ભાવનાબલનિપ્ફન્નાનમેવ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

અધિસીલત્તિકે પાતિમોક્ખસંવરસીલં વિપસ્સનાહેતુત્તા સેસસીલતો અધિકં સીલન્તિ અધિસીલં, તસ્મિં સમ્પયુત્તા પઞ્ઞા **અધિસીલે પઞ્ઞા**. વિપસ્સનાપાદિકા પન અટ્ઠ સમાપત્તિયો સેસચિત્તેહિ અધિકત્તા અધિચિત્તં, તસ્મિં પઞ્ઞા **અધિચિત્તે પઞ્ઞા**, ચિત્તસીસેન ચેત્થ સમાધિ નિદ્દિટ્ઠો. સવિપસ્સના પન મગ્ગફલપઞ્ઞા સેસાહિ અધિકત્તા અધિપઞ્ઞા નામ. સા ચ અધિપઞ્ઞાય પઞ્ઞાતિ દેસનાય સમરસતાય વુત્તા. સીલાદયો ‘‘સીલં ચિત્તં પઞ્ઞા, અધિસીલં અધિચિત્તં અધિપઞ્ઞા’’તિ પચ્ચેકં દુવિધા હોન્તિ. તેસુ પુરિમા પઞ્ચસીલદસસીલાનિ, વટ્ટપાદિકઅટ્ઠસમાપત્તિયો, નિબ્બેધભાગિયકમ્મસ્સકતપઞ્ઞા ચ યથાક્કમં હોન્તિ. તે ચ ધમ્મા અનુપ્પન્નેપિ તથાગતે બોધિસત્તાનં, તાપસપરિબ્બાજકાનં, ચક્કવત્તિરાજાદીનઞ્ચ કાલે પવત્તન્તિ, પચ્છિમા પન વુત્તાવસેસા ઉપ્પન્ને એવ તથાગતે વિત્થારિકા હોન્તિ, નો અનુપ્પન્નેતિ વેદિતબ્બો. એત્થ ચ રતનત્તયે દાનાપચાયનાદિવસેન, સરણગમનસદ્ધમ્મસવનાદિવસેન ચ પવત્તા વિવટ્ટૂપનિસ્સયભૂતા કુસલધમ્માપિ અધિસીલઅધિપઞ્ઞાસુ ગહિતા એવાતિ ગહેતબ્બા.

આયકોસલ્લત્તિકે **આયો**તિ વડ્ઢિ, સા અકુસલાદિઅનત્થહાનિતો, કુસલાદિઅત્થુપ્પત્તિતો ચ દુવિધા. **અપાયો**તિ અવડ્ઢિ, સાપિ કુસલાદિઅત્થહાનિતો, અકુસલાદિઅનત્થુપ્પત્તિતો ચ દુવિધા. તેસુ કોસલ્લં, કુસલસભાવા પઞ્ઞા. અપાયકોસલ્લં પઞ્ઞવતો એવ ‘‘એવં મનસિકારાદિપ્પવત્તિયં અવડ્ઢિ ઉપ્પજ્જતિ, વડ્ઢિ પરિહાયતી’’તિ ઞત્વા તદુભયપટિપત્તિસમ્ભવતો. **ઉપાયકોસલ્લ**ન્તિ અત્ર ઉપાયો અચ્ચાયિકકિચ્ચાદીસુ ઠાનુપ્પત્તિકઉપાયજાનનપઞ્ઞા, તિવિધાપિ ચેતા કામાવચરપઞ્ઞાતિ વેદિતબ્બા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

તિકં નિટ્ઠિતં.

ચતુક્કેસુ પન પઠમે **કમ્મસ્સકતઞાણં સચ્ચાનુલોમિકં ઞાણઞ્ચ** વુત્તમેવ, ઇધ પન ઠપેત્વા સચ્ચાનુલોમિકઞાણં સબ્બાપિ સાસવા કુસલા પઞ્ઞા કમ્મસ્સકતઞાણન્તિ વેદિતબ્બં. ચતૂસુ મગ્ગેસુ, ફલેસુ ચ પઞ્ઞાવ મગ્ગસમઙ્ગિસ્સ ઞાણં, ફલસમઙ્ગિસ્સ ઞાણઞ્ચાતિ.

સચ્ચચતુક્કે અરિયમગ્ગફલપઞ્ઞાવ ચતૂસુ સચ્ચેસુ એકપટિવેધવસેન ‘‘દુક્ખે ઞાણ’’ન્તિઆદિના ચતૂસુ ઠાનેસુ ગહિતા. કિઞ્ચાપિ હિ કામાવચરઞાણમ્પિ ચતૂસુ સચ્ચેસુ આરમ્મણવસેન પવત્તતિ, પટિવેધકિચ્ચવસેન પન ઇધાધિપ્પેતત્તા પાળિયં તં ન ગહિતન્તિ વેદિતબ્બં.

ધમ્મચતુક્કે મગ્ગફલેસુ પઞ્ઞા **ધમ્મે ઞાણં** નામ. તેસુ હિ મગ્ગઞાણં તાવ ચતુસચ્ચધમ્માનં એકપટિવેધવસેન જાનનતો ‘‘ધમ્મે ઞાણ’’ન્તિ વુચ્ચતિ. ફલઞાણં પન નિરોધસચ્ચવસેન **ધમ્મે ઞાણ**ન્તિ વેદિતબ્બં. મગ્ગાનુભાવનિબ્બત્તં પન અતીતાનાગતેસુ સચ્ચપટિવેધનયસઙ્ગહણવસેન પવત્તં પચ્ચવેક્ખણઞાણં **અન્વયે ઞાણં** નામ. તસ્સ ચ યેહિ નયેહિ અરિયા અતીતમદ્ધાનં ચતુસચ્ચધમ્મં જાનિંસુ, તેપિ ઇમઞ્ઞેવ ચતુસચ્ચં એવમેવ જાનિંસુ, અનાગતમદ્ધાનમ્પિ જાનિસ્સન્તીતિ એવં જાનનવસેન પવત્તિ આકારો વેદિતબ્બો. સરાગાદિવસેન પરચિત્તપરિચ્છેદઞાણં **પરિયે ઞાણં** નામ. ધમ્મન્વયપરિયઞાણાનિ પન ઠપેત્વા સબ્બલોકિયપઞ્ઞાઞાણન્તિ સમ્મતત્તા સમ્મુતિમ્હિ ઞાણન્તિ **સમ્મુતિઞાણં** નામ.

આચયચતુક્કે કામાવચરકુસલે પઞ્ઞા **આચયાય નો અપચયાય**. સા હિ ચુતિપટિસન્ધિં આચિનોતિ એવ, નો અપચિનોતિ. મગ્ગપઞ્ઞા પન **અપચયાય નો આચયાય**. રૂપારૂપકુસલપઞ્ઞા **આચયાય ચેવ અપચયાય ચ**. સા હિ વિક્ખમ્ભનવસેન કિલેસે ચ તમ્મૂલકે ચ વિપાકધમ્મે અપચિનોતિ. સેસા અબ્યાકતા પઞ્ઞા **નેવાચયાય નો અપચયાય**.

નિબ્બિદાચતુક્કે રૂપાવચરપઠમજ્ઝાનપઞ્ઞા **નિબ્બિદાય નો પટિવેધાય**. સા હિ કામવિવેકેન પત્તબ્બત્તા કિલેસનિબ્બિદાય પવત્તતિ, અભિઞ્ઞાપાદકભાવં પન અપ્પત્તતાય નેવાભિઞ્ઞાપટિવેધાય સંવત્તતિ. ચતુત્થજ્ઝાનપઞ્ઞા **પટિવેધાય નો નિબ્બિદાય**. સા હિ અભિઞ્ઞાપાદકભાવેનાપિ અભિઞ્ઞાભાવપ્પત્તિયાપિ પટિવેધાય સંવત્તતિ. પઠમજ્ઝાનક્ખણે એવ નીવરણનિબ્બિન્દનત્તા નો નિબ્બિદાય. દુતિયતતિયજ્ઝાનપઞ્ઞા પન સોમનસ્સસહગતતાય પઠમજ્ઝાનસન્નિસ્સિતા વા અવિતક્કતાય ચતુત્થજ્ઝાનસન્નિસ્સિતા વા કાતબ્બા. મગ્ગપઞ્ઞા પન **નિબ્બિદાય ચેવ પટિવેધાય ચ**. એત્થ હિ ચતુસચ્ચપટિવેધવસેન નિબ્બિદાય ચેવેતાસં છળભિઞ્ઞાપ્પત્તિયા પટિવેધાય ચ સંવત્તનં વેદિતબ્બં. સેસા લોકિયલોકુત્તરા પઞ્ઞા **નેવ નિબ્બિદાય નો પટિવેધાય**.

હાનભાગિયચતુક્કે હાનં ભજતીતિ **હાનભાગિની**, એવં સેસેસુપિ. **નિબ્બેધો**તિ ચેત્થ અરિયમગ્ગો તન્નિબ્બત્તકવિપસ્સનાપાદકત્તા. **નિબ્બેધભાગિની**તિ ચતૂસુપિ ઠાનેસુ રૂપારૂપકુસલપઞ્ઞાવ વુત્તા. તાનિ હિ અત્તનો સભાવા પરિહાયિત્વા હેટ્ઠા ઓરોહણપચ્ચયભૂતા **હાનભાગિની**. ઉપનિજ્ઝાનપચ્ચયભૂતા **વિસેસભાગિની**, તં પન ઝાનનિકન્તિયા બલવતાય વિસેસં, હાનિં વા અનુસ્સુક્કિત્વા ઠિતિકોટ્ઠાસિકા **ઠિતિભાગિની**, અરિયમગ્ગપદટ્ઠાનવિપસ્સનાપાદકભૂતાવ **નિબ્બેધભાગિની** ચ હોન્તીતિ વેદિતબ્બા.

ચતસ્સો પટિસમ્ભિદાતિ અત્થધમ્મનિરુત્તિપટિભાનપટિસમ્ભિદાવ. **ચતસ્સો પટિપદા**તિ દુક્ખાપટિપદાદન્ધાભિઞ્ઞાદયો હેટ્ઠા વુત્તાવ. **ચત્તારિ આરમ્મણાની**તિ પરિત્તા, પરિત્તારમ્મણાતિઆદિકા હેટ્ઠા વુત્તનયાવ. જરામરણાદિચતુક્કેસુપિ મગ્ગઞાણવસેનેવ ચતસ્સો યોજના વુત્તા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ચતુક્કં નિટ્ઠિતં.

પઞ્ચકેસુ પન **પઞ્ચઙ્ગિકો સમ્માસમાધી**તિ પીતિફરણતા સુખફરણતા ચેતોફરણતા આલોકફરણતા પચ્ચવેક્ખણનિમિત્તન્તિ એવં પાળિયં વુત્તેહિ પઞ્ચહિ ઞાણઙ્ગેહિ સમન્નાગતો સમાધિ. તત્થ પીતિં ફરમાના ઉપ્પજ્જતીતિ દ્વીસુ ઝાનેસુ પઞ્ઞા **પીતિફરણતા** નામ, સુખં ફરમાના ઉપ્પજ્જતીતિ તીસુ ઝાનેસુ પઞ્ઞા **સુખફરણતા** નામ. પરેસં ચેતોફરમાના ઉપ્પજ્જતીતિ ચેતોપરિયઞાણં **ચેતોફરણતા** નામ. આલોકફરણે ઉપ્પજ્જતીતિ દિબ્બચક્ખુઞાણં **આલોકફરણતા** નામ. પચ્ચવેક્ખણઞાણં **પચ્ચવેક્ખણનિમિત્તં** નામ. એત્થ ચ પીતિફરણતા, સુખફરણતા ચ દ્વે પાદા વિય, ચેતોફરણતા, આલોકફરણતા ચ દ્વે હત્થા વિય, પચ્ચવેક્ખણનિમિત્તં સીસં વિય, અભિઞ્ઞાપાદકજ્ઝાનં મજ્ઝિમકાયો વિય. ઇતિ ભગવા પઞ્ચઙ્ગિકં સમ્માસમાધિં અઙ્ગપચ્ચઙ્ગસમ્પન્નં પુરિસં વિય કત્વા દસ્સેતિ. ઇમિના ચ સમાધિના અઙ્ગાનિ પઞ્ચ ઞાણઙ્ગાનિ વુત્તાનીતિ વેદિતબ્બાનિ.

પઞ્ચઞાણિકો સમ્માસમાધીતિ –

> '''અયં સમાધિ પચ્ચુપ્પન્નસુખો ચેવ આયતિઞ્ચ સુખવિપાકો'તિ પચ્ચત્તઞ્ઞેવ ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, 'અયં સમાધિ અરિયો નિરામિસો'તિ...પે॰... 'મહાપુરિસસેવિતો'તિ...પે॰... 'સન્તો પણીતો પટિપસ્સદ્ધિલદ્ધો એકોદિભાવાધિગતો ન સસઙ્ખારનિગ્ગય્હવારિતગતો'તિ...પે॰... 'સો ખો પનાહં ઇમં સમાધિં સતોવ સમાપજ્જામિ, સતો વુટ્ઠહામી'તિ પચ્ચત્તઞ્ઞેવ ઞાણં ઉપ્પજ્જતી''તિ (વિભ॰ ૮૦૪) –

એવં **પાળિયં** વુત્તેહિ પઞ્ચહિ પચ્ચવેક્ખણઞાણેહિ યુત્તો અરહત્તફલસઙ્ખાતો સમાપત્તિફલસમાધિ. સો એવં હિ અપ્પિતપ્પિતક્ખણે સુખત્તા **પચ્ચુપ્પન્નસુખો**, પુરિમો પુરિમો પચ્છિમસ્સ પચ્છિમસ્સ સમાધિસુખસ્સ ચેવ અત્તના સમુટ્ઠાપિતમ્પિ પણીતરૂપેન ફુટ્ઠસકલકાયતાય ફલસમાપત્તિતો વુટ્ઠિતકાલે અતિપણીતં કાયવિઞ્ઞાણસુખસ્સ પચ્ચયત્તા **આયતિં સુખવિપાકો** ઉપ્પજ્જતિ, ઇમિનાપિ પરિયાયેન આયતિં સુખવિપાકોતિ એકં અઙ્ગં, કિલેસેહિ આરકત્તા **અરિયો** કામામિસવટ્ટામિસલોકામિસાનં

અભાવા **નિરામિસો**તિ એકં, બુદ્ધાદીહિ મહાપુરિસેહિ સેવિતત્તા અકાપુરિસસેવિસોતિ એકં, અઙ્ગારમ્મણે સન્તતાય, સબ્બકિલેસદરથસન્તતાય ચ **સન્તો** અતપ્પનીયટ્ઠેન **પણીતો** કિલેસપટિપસ્સદ્ધિભાવસ્સ લદ્ધત્તા **પટિપસ્સદ્ધલદ્ધો** એકોદિભાવેન ચ અધિગતો અપ્પગુણસાસવસમાધિ વિય સસઙ્ખારેન સપ્પયોગેન પચ્ચનીકધમ્મે નિગ્ગય્હ કિલેસે વારેત્વા અનધિગતત્તા **ન સસઙ્ખારનિગ્ગય્હવારિતગતો**. પુગ્ગલસ્સાયં સમાધીતિ એવં ખીણાસવસ્સ સતિવેપુલ્લપ્પત્તિયા યથાપરિચ્છિન્નકાલવસેન ઇમં સમાધિં સતોવ સમાપજ્જતિ, ઉટ્ઠહતિ ચાતિ એકમઙ્ગન્તિ ઇમેહિ પઞ્ચહિ અઙ્ગેહિ સબ્બાકારતો યુત્તત્તા ‘‘પઞ્ચઞાણિકો સમ્માસમાધી’’તિ વુચ્ચતિ.

પઞ્ચકં નિટ્ઠિતં.

છક્કે **છસુ અભિઞ્ઞાસુ પઞ્ઞા**તિ ઇદ્ધિવિધે ઞાણં, દિબ્બસોતધાતુયા ઞાણં, ચેતોપરિયે ઞાણં, પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિયં ઞાણં, ચુતૂપપાતે ઞાણં, આસવાનં ખયે ઞાણન્તિ એવં વુત્તાનિ છળભિઞ્ઞાચિત્તસમ્પયુત્તાનિ ઞાણાનિ. તેસુ પચ્છિમં લોકુત્તરં, સેસાનિ રૂપાવચરપઞ્ચમજ્ઝાનિકાનીતિ.

છક્કં નિટ્ઠિતં.

સત્તકે **સત્તસત્તતિ ઞાણવત્થૂની**તિ ‘‘અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા’’તિ પચ્ચવેક્ખણઞાણં એકં, ‘‘અસતિ અવિજ્જાય નત્થિ સઙ્ખારા’’તિ એકન્તિ દ્વે ઞાણાનિ, એવં અતીતેપિ દ્વે, અનાગતેપિ દ્વેતિ છ, તં છબ્બિધમ્પિ ઞાણં ‘‘ખયધમ્મ’’ન્તિઆદિના પચ્ચવેક્ખણઞાણેન સદ્ધિં સત્ત ઞાણાનિ. એવં સેસેસુપિ જાતિપરિયોસાનેસુ ચાતિ એવં એકાદસસુ પટિચ્ચસમુપ્પાદઙ્ગેસુ પચ્ચેકં કાલત્તયેપિ અન્વયબ્યતિરેકઞાણં તેસં વયદસ્સનઞાણસ્સ ચ વસેન સત્ત સત્ત કત્વા સત્તસત્તતિ ઞાણાનિ.

સત્તકં નિટ્ઠિતં.

અટ્ઠકં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

નવકે **નવસુ અનુપુબ્બવિહારસમાપત્તીસુ પઞ્ઞા**તિ નિરોધસમાપત્તિં સમાપજ્જન્તસ્સ અનુપટિપાટિયા વિહાતબ્બતો ઉપ્પાદેતબ્બતો અનુપુબ્બવિહારસઙ્ખાતાસુ રૂપારૂપસમાપત્તીસુ સમ્પયુત્તા અટ્ઠ પઞ્ઞા ચેવ તદનન્તરં નિરોધં ફુસિત્વા વુટ્ઠિતસ્સ નિરોધં સન્તતો પચ્ચવેક્ખણઞાણઞ્ચાતિ નવ.

નવકં નિટ્ઠિતં.

દસકે **તથાગતસ્સા**તિ યથા વિપસ્સીઆદયો પુબ્બકા ઇસયો આગતા, તથા આગતસ્સ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ. **તથાગતબલાની**તિ અઞ્ઞેહિ અસાધારણાનિ તથાગતસ્સેવ બલાનિ, યથા વા પુબ્બબુદ્ધાનં બલાનિ પુઞ્ઞુસ્સયસમ્પત્તિયા આગતાનિ, તથા આગતાનિ બલાનીતિપિ અત્થો. તત્થ દુવિધં તથાગતસ્સ બલં કાયબલં, ઞાણબલઞ્ચ. તેસુ **કાયબલં** હત્થિકુલાનુસારેન વેદિતબ્બં. વુત્તં હેતં પોરાણેહિ –

> ‘‘કાળાવકઞ્ચ ગઙ્ગેય્યં, પણ્ડરં તમ્બપિઙ્ગલં;
> ગન્ધમઙ્ગલહેમઞ્ચ, ઉપોસથછદ્દન્તિમે દસા’’તિ. (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૭૬૦; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૪૮; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૨૨; અ॰ નિ॰ ૧૦.૨૧; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૭૫; બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૯; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૪૪; ચૂળનિ॰ અટ્ઠ॰ ૮૧);

ઇમાનિ હિ દસ હત્થિકુલાનિ. તત્થ **કાળાવક**ન્તિ પકતિહત્થિકુલં, યં દસન્નં પુરિસાનં કાયબલં, તં એકસ્સ કાળાવકહત્થિનો બલં, યં તેસં દસન્નં બલં, તં એકસ્સ ગઙ્ગેય્યસ્સ, તેસં દસન્નં પણ્ડરસ્સ, તેસં દસન્નં તમ્બસ્સ, તેસં દસન્નં પિઙ્ગલસ્સ, તેસં દસન્નં ગન્ધહત્થિનો, તેસં દસન્નં મઙ્ગલસ્સ, તેસં દસન્નં હેમસ્સ, તેસં દસન્નં ઉપોસથસ્સ, તેસં દસન્નં બલં છદ્દન્તસ્સ, યં દસન્નં છદ્દન્તાનં બલં, તં તથાગતસ્સ નારાયણબલન્તિ વુચ્ચતિ. તદેતં પકતિહત્થિગણનાય હત્થીનં કોટિસહસ્સં, પુરિસગણનાય દસન્નં

પુરિસકોટિસહસ્સાનં બલં હોતિ. ઇદં તાવ તથાગતસ્સ કાયબલં. યાનિ પન દસબલચતુવેસારજ્જાદીનિ અનેકાનિ ઞાણસહસ્સાનિ, એતં **ઞાણબલં** નામ. ઇધાપિ ઞાણબલમેવ અધિપ્પેતં. ઞાણઞ્હિ અકમ્પિયટ્ઠેન, ઉપત્થમ્ભનટ્ઠેન ચ બલન્તિ વુત્તં.

યેહિ બલેહિ સમન્નાગતોતિ યેહિ દસહિ ઞાણબલેહિ ઉપેતો. **આસભણ્ઠાન**ન્તિ સેટ્ઠટ્ઠાનં. અપિચ ગવસતજેટ્ઠકો ઉસભો, ગવસહસ્સજેટ્ઠકો વસભો. વજસતજેટ્ઠકો વા ઉસભો, વજસહસ્સજેટ્ઠકો વસભો, સબ્બગવસેટ્ઠો નિસભો, સેતો પાસાદિકો મહાભારવહો સબ્બપરિસ્સયસહો અસનિસતસદ્દેહિપિ અકમ્પનીયો નિસભો, સો ઇધ **ઉસભો**તિ અધિપ્પેતો. ઇદમ્પિ હિ તસ્સ પરિયાયવચનં. ઉસભસ્સ ઇદન્તિ આસભં. **ઠાન**ન્તિ તસ્સ નિસભબલસમન્નાગતસ્સ ચતૂહિ પાદેહિ પથવિં ઉપ્પીળેત્વા અચલટ્ઠાનં, ઇદં પન આસભં વિયાતિ **આસભં**. યથેવ હિ નિસભસઙ્ખાતો ઉસભો ઉસભબલેન સમન્નાગતો ચતૂહિ પાદેહિ પથવિં ઉપ્પીળેત્વા અચલટ્ઠાનેન તિટ્ઠતિ, એવં તથાગતોપિ હિ દસબલસમન્નાગતો ચતુવેસારજ્જપાદેહિ અટ્ઠપરિસપથવિં ઉપ્પીળેત્વા સદેવકે લોકે કેનચિ અપ્પધંસિયો અચલેન ઠાનેન તિટ્ઠતિ, તઞ્ચેસ પટિજાનાતિ ઉપગચ્છતિ ન પચ્ચક્ખાતિ અત્તનિ આરોપેતિ, તેન વુત્તં "**આસભં ઠાનં પટિજાનાતી**"તિ (વિભ॰ ૭૬૦).

પરિસાસૂતિ અટ્ઠસુ પરિસાસુ. **સીહનાદં નદતી**તિ સેટ્ઠનાદં અભીતનાદં, સીહનાદસદિસં વા નાદં નદતિ. અયમત્થો સીહનાદસુત્તેન દીપેતબ્બો. યથા વા સીહો સહનતો ચ હનનતો ચ ''સીહો''તિ વુચ્ચતિ, એવં તથાગતોપિ લોકધમ્માનં સહનતો, પરપ્પવાદાનઞ્ચ હનનતો "**સીહો**"તિ વુચ્ચતિ, તસ્સ નાદં નદતિ.

બ્રહ્મચક્કન્તિઆદીસુ **બ્રહ્મ**ન્તિ ઉત્તમં વિસુદ્ધં. **ચક્ક**-સદ્દો પનાયં ''ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, ચક્કાનિ, યેહિ સમન્નાગતાનં દેવમનુસ્સાન''ન્તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૧) સમ્પત્તિયં દિસ્સતિ. ''પાદતલેસુ ચક્કાનિ જાતાની''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૫; ૩.૨૦૪; મ॰ નિ॰ ૨.૩૮૬) લક્ખણે. ''ચક્કંવ વહતો પદ''ન્તિ (ધ॰ પ॰ ૧) એત્થ રથઙ્ગે. ''ચતુચક્કં નવદ્વાર''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૧.૨૯) એત્થ ઇરિયાપથે. ''ચક્કં પવત્તય સબ્બપાણિન''ન્તિ (જા॰ ૧.૭.૧૪૯) એત્થ દાને. ''દિબ્બં ચક્કરતનં પાતુરહોસી''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૮૫) એત્થ રતનચક્કે. ''ઇચ્છાહતસ્સ પોસસ્સ, ચક્કં ભમતિ મત્થકે''તિ (જા॰ ૧.૧.૧૦૪; ૧.૫.૧૦૩) એત્થ ઉરચક્કે. ''ખુરપરિયન્તેન ચેપિ ચક્કેના''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૬૬) એત્થ પહરણચક્કે. ''અસનિચક્ક''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૬૧; સં॰ નિ॰ ૨.૧૬૨) એત્થ અસનિમણ્ડલે. ''મયા પવત્તિતં ચક્ક''ન્તિ (સુ॰ નિ॰ ૫૬૨) એત્થ ધમ્મચક્કે. ઇધ પન ધમ્મચક્કે પવત્તતિ.

ધમ્મચક્કઞ્ચ દુવિધં હોતિ પટિવેધઞાણઞ્ચ દેસનાઞાણઞ્ચ. તત્થ પઞ્ઞાપભાવિતં અત્તનો અરિયફલાવહં લોકુત્તરં **પટિવેધઞાણં**, કરુણાપભાવિતં સાવકાનં અરિયફલાવહં કામાવચરં **દેસનાઞાણં**, ઉભયમ્પિ પનેતં અઞ્ઞેહિ અસાધારણં બુદ્ધાનઞ્ઞેવ ઓરસઞાણં, તં પવત્તેતિ ઉપ્પાદેતિ વિભાવેતિ વિત્થારિકં કરોતીતિ અત્થો.

ઇદાનિ યાનિ દસ ઞાણાનિ આદિતો ''તથાગતબલાની''તિ નિક્ખિત્તાનિ, તાનિ વિત્થારેતું "**કતમાનિ દસ? ઇધ તથાગતો**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ઠાનઞ્ચ ઠાનતો**તિ કારણઞ્ચ કારણતો. કારણં હિ યસ્મા તત્થ ફલં તિટ્ઠતિ તદાયત્તવુત્તિતાય ઉપ્પજ્જતિ ચેવ પવત્તતિ ચ, તસ્મા ઠાનન્તિ વુચ્ચતિ. **અટ્ઠાનઞ્ચ અટ્ઠાનતો**તિ અકારણઞ્ચ અકારણતો. **યમ્પી**તિ યેન ઞાણેન યથાભૂતં પજાનાતિ, ઇદમ્પિ ઠાનાઠાનઞાણં તથાગતસ્સ તથાગતબલં નામ હોતીતિ અત્થો. એવં ઉપરિપિ સબ્બત્થ યોજના વેદિતબ્બા. કથં પનેત્થ ભગવા ઠાનઞ્ચ ઠાનતો, અટ્ઠાનઞ્ચ અટ્ઠાનતો યથાભૂતં પજાનાતીતિ? અટ્ઠાનમેતં અનવકાસો, યં દિટ્ઠિસમ્પન્નો પુગ્ગલો કઞ્ચિ સઙ્ખારં નિચ્ચતો ઉપગચ્છેય્ય...પે॰... કઞ્ચિ ધમ્મં અત્તતો ઉપગચ્છેય્ય, માતરં જીવિતા વોરોપેય્ય, પિતરં...પે॰... અરહન્તં જીવિતા વોરોપેય્ય, પદુટ્ઠચિત્તેન તથાગતસ્સ લોહિતં ઉપ્પાદેય્ય, સઙ્ઘં ભિન્દેય્ય, અઞ્ઞં સત્થારં ઉદ્દિસેય્ય, અટ્ઠમં ભવં નિબ્બત્તેય્ય, નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, પુથુજ્જનો પનેતં સબ્બં કરેય્યાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતીતિ પજાનાતિ, તથા યં એકિસ્સા લોકધાતુયા દ્વે અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધા અપુબ્બં અચરિમં ઉપ્પજ્જેય્યું, તથા દ્વે રાજાનો ચક્કવત્તી ઉપ્પજ્જેય્યું, નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, એકો પન ઉપ્પજ્જતિ, ઠાનમેતં વિજ્જતીતિ પજાનાતિ, તથા યં કાયદુચ્ચરિતાદીનં તિણ્ણં દુચ્ચરિતાનં ઇટ્ઠો વિપાકો, સુચરિતાનઞ્ચ અનિટ્ઠો વિપાકો નિબ્બત્તેય્યાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, તબ્બિપરીતો પન નેસં વિપાકો નિબ્બત્તેય્યાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતીતિ, યે યે ધમ્મા યેસં યેસં ધમ્માનં હેતૂ પચ્ચયા ઉપ્પાદાય, તં તં ઠાનં, ઇતરે અટ્ઠાનન્તિ યથાભૂતં પજાનાતિ, એત્થ પનાયં સઙ્ખેપતો અટ્ઠકથાવિનિચ્છયો. ''સુખતો ઉપગચ્છેય્યા''તિ ઇદં ''એકન્તસુખી અત્તા''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૨૭) દિટ્ઠિવિપલ્લાસવસેન સુખતો ગાહં સન્ધાય વુત્તં, સઞ્ઞાચિત્તવિપલ્લાસવસેન પન અરિયસાવકોપિ કિલેસપરિળાહાભિભૂતો

મત્તહત્થિપરિતાસિતો વિય, સુચિકામો ગૂથકૂપં વિય કઞ્ચિ સઙ્ખારં સુખતો ઉપગચ્છતિ, અત્તતો ઉપગમનવારે કસિણાદિપણ્ણત્તિયા, નિબ્બાનસ્સ ચ સઙ્ગણ્હનત્થં ''સઙ્ખાર''ન્તિ અવત્વા ''**કઞ્ચિ ધમ્મ**''ન્તિ વુત્તં.

માતરન્તિઆદીસુ કિઞ્ચાપિ અરિયસાવકો સીસચ્છેદં પાપુણન્તોપિ કુન્થકિપિલ્લિકં ઉપાદાય પાણાતિપાતં, અદિન્નાદાનાદીસુ વા યંકિઞ્ચિ દુચ્ચરિતં અપાયહેતુભૂતં કાતું ભવન્તરેપિ ન સક્કોતિ, પુથુજ્જનભાવસ્સ પન મહાસાવજ્જતાદસ્સનત્થમેત્થ પઞ્ચાનન્તરિયાનેવ ઉદ્ધટાનિ. સાવજ્જો હિ પુથુજ્જનભાવો, યત્ર હિ નામ આનન્તરિયાનિપિ કરિસ્સતીતિ. એત્થ ચ મનુસ્સભૂતસ્સેવ મનુસ્સભૂતં જનિકં માતરં, પિતરં વા અપિ પરિવત્તલિઙ્ગં જીવિતા વોરોપેન્તસ્સ કમ્મં આનન્તરિયં હોતિ. તિરચ્છાનભૂતં પન માતરં, પિતરં વા સયં વા તિરચ્છાનભૂતો મનુસ્સભૂતં, તિરચ્છાનભૂતં વા જીવિતા વોરોપેન્તો આનન્તરિયં ન ફુસતિ, કમ્મં પન ભારિયં, આનન્તરિયં આહચ્ચેવ તિટ્ઠતિ. અરહન્તમ્પિ મનુસ્સભૂતમેવ ઘાતેન્તો આનન્તરિયં ફુસતિ. તસ્સ ચ પુથુજ્જનકાલે પહારં દત્વા અરહત્તં પત્વા તસ્મિં તેનેવ રોગેન મતેપિ અરહન્તઘાતકો હોતિ, ન યક્ખભૂતં અરહન્તં, સેસઅરિયપુગ્ગલે વા મનુસ્સભૂતેપિ ઘાતેન્તો, કમ્મં પન આનન્તરિયસદિસં હોતિ. યં પન પુથુજ્જનકાલે દિન્નં દાનં અરહત્તં પત્વા પરિભુઞ્જતિ, પુથુજ્જનસ્સેવ તં દિન્નં હોતિ, સેસઅરિયપુગ્ગલે મારેન્તસ્સ આનન્તરિયં નત્થિ, કમ્મં પન ગરુકં હોતિ. એત્થ ચ એળકાદિચતુક્કં વેદિતબ્બં – ''એળકં મારેમી''તિ હિ અભિસન્ધિના એળકટ્ઠાને નિપન્નં માતરં, પિતરં, અરહન્તં વા મારેન્તો આનન્તરિયં ફુસતિ, એળકાભિસન્ધિના વા માતાદિઅભિસન્ધિના વા એળકં મારેન્તો આનન્તરિયં ન ફુસતિ, માતાદિઅભિસન્ધિના તે એવ મારેન્તો ફુસતેવ. એસ નયો ચોરચતુક્કાદીસુપિ.

લોહિતુપ્પાદે તથાગતસ્સ અભેજ્જકાયતાય ફુદ્ધચિત્તસ્સ પરસ્સ ઉપક્કમેન ચમ્મચ્છેદો, લોહિતપગ્ઘરણં વા નત્થિ, દેવદત્તેન પન પવિદ્ધસિલાતો ભિજ્જિત્વા ગતસક્ખલિકપ્પહારેન વિય સરીરસ્સ અન્તોયેવ એકસ્મિં ઠાને યથા ખુદ્દિકમક્ખિકાપિવનમત્તમ્પિ લોહિતં વિસમં સમોસરતિ, તથા કરોન્તસ્સ આનન્તરિયં હોતિ, ન પન જીવકસ્સેવ મુદુચિત્તેન દુટ્ઠલોહિતં નીહરિત્વા ફાસુકં કરોન્તસ્સ , પુઞ્ઞમેવ પનસ્સ હોતિ, પરિનિબ્બુતે ભગવતિ ચેતિયં ભિન્દન્તસ્સ, બોધિં છિન્દન્તસ્સ, ધાતૂસુ ઉપક્કમન્તસ્સ ચ આનન્તરિયં ન હોતિ, કમ્મં પન આનન્તરિયસદિસં હોતિ. બોધિરુક્ખસ્સ પન થૂપં વા સધાતુકં પટિમં વા બાધયમાનં સાખં, ચેતિયવત્થું ભિન્દિત્વા ગચ્છન્તં બોધિમૂલઞ્ચ છિન્દિત્વા હરિતું વટ્ટતિ. સચેપિ સાખાય નિલીના સકુણા ચેતિયે વચ્ચં પાતેન્તિ, છિન્દિતું વટ્ટતિ. પરિભોગચેતિયતો હિ સરીરચેતિયમેવ મહન્તતરં. ધાતુનિધાનરહિતં પટિમાઘરં વા બોધિઘરં વા બાધેન્તં સાખં છિન્દિતું ન વટ્ટતિ, ઓજોહરણસાખં, પનસ્સ પૂતિટ્ઠાનં વા છિન્દિતું વટ્ટતિ, સરીરપટિજગ્ગને વિય પુઞ્ઞમેવ હોતિ.

સઙ્ઘભેદે સમાનસંવાસસીમાય સમાનસંવાસકે સઙ્ઘે એકતો ઠિતે વિસું વગ્ગસઙ્ઘં ગહેત્વા પઞ્ચહિ કારણેહિ સઙ્ઘં ભિન્દન્તસ્સ સઙ્ઘભેદો હોતિ આનન્તરિયકમ્મઞ્ચ. વુત્તં હેતં ''પઞ્ચહિ, ઉપાલિ, આકારેહિ સઙ્ઘો ભિજ્જતિ. કતમેહિ પઞ્ચહિ? કમ્મેન ઉદ્દેસેન વોહરન્તો અનુસ્સાવનેન સલાકગ્ગાહેના''તિ (પરિ॰ ૪૫૮). તત્થ **કમ્મેના**તિ અપલોકનાદીસુ ચતૂસુ અઞ્ઞતરેન કમ્મેન. **ઉદ્દેસેના**તિ પાતિમોક્ખુદ્દેસેન. **વોહરન્તો** કથયન્તો તાહિ તાહિ ઉપપત્તીહિ ''અધમ્મં ધમ્મો''તિઆદીનિ અટ્ઠારસ ભેદકરવત્થૂનિ દીપેન્તો. **અનુસ્સાવનેના**તિ ''નનુ તુમ્હે જાનાથ મય્હં બહુસ્સુતાદિભાવં, કથં હિ નામ માદિસો ઉદ્ધમ્મં ઉબ્બિનયં સત્થુસાસનં ગાહેય્ય, કિમહં અપાયતો ન ભાયામી''તિઆદિના નયેન કણ્ણમૂલે વચીભેદં કત્વા અનુસ્સાવનેન. **સલાકગ્ગાહેના**તિ એવં વોહારાનુસ્સાવનેહિ તેસં ચિત્તં ઉપત્થમ્ભેત્વા અનિવત્તિધમ્મં કત્વા ''ગણ્હથ ઇમં સલાક''ન્તિ સલાકગ્ગાહેન.

એત્થ ચ કમ્મમેવ ઉદ્દેસો વા પમાણં, વોહારાનુસ્સાવનસલાકગ્ગાહા પન પુબ્બભાગા. તેસુ નિપ્ફન્નેસુપિ અભિન્નોવ હોતિ સઙ્ઘો. યદા પન વોહારાનુસ્સાવનેહિ ચત્તારો વા અતિરેકે વા ભિક્ખૂ સલાકં ગાહેત્વા વગ્ગં સઙ્ઘં ગહેત્વા વિસું કમ્મં વા ઉદ્દેસં વા કરોતિ, તદા સઙ્ઘો ભિન્નો નામ હોતિ. અભેદપુરેક્ખારસ્સ પન સમગ્ગસઞ્ઞાય વટ્ટતિ. સમગ્ગસઞ્ઞાય હિ કરોન્તસ્સ નેવ ભેદો હોતિ, ન આનન્તરિયં, તથા તતો ઊનપરિસાય કરોન્તસ્સ. વુત્તં હેતં ''એકતો, ઉપાલિ, ચત્તારો હોન્તિ એકતો ચત્તારો, નવમો અનુસ્સાવેતી''તિઆદિ (ચૂળવ॰ ૩૫૧).

ઇમેસુ પન પઞ્ચસુ આનન્તરિયેસુ સઙ્ઘભેદો વચીકમ્મં, સેસાનિ કાયકમ્માનિ, સબ્બાનેવ ખો તાનિ કાયદ્વારતોપિ વચીદ્વારતોપિ સમુટ્ઠહન્તિ. સઙ્ઘભેદોપિ હિ હત્થમુદ્દાય ભેદં કરોન્તસ્સ કાયદ્વારતોપિ સમુટ્ઠાતિ, સઙ્ઘભેદો ચેત્થ કપ્પટ્ઠિતિયો. કપ્પવિનાસે એવ હિ સઙ્ઘભેદતો મુચ્ચતિ, સેસાનં પન તથા નિયમો નત્થિ. યેન ચ પઞ્ચપેતાનિ કમ્માનિ કતાનિ હોન્તિ, તસ્સ સઙ્ઘભેદોવ નિરયે

વિપચ્ચતિ, સેસાનિ ''અહોસિ કમ્મં નાહોસિ કમ્મવિપાકો''તિ એવમાદીસુ સઙ્ખ્યં ગચ્છન્તિ. સઙ્ઘભેદાભાવે લોહિતુપ્પાદો, તદભાવે અરહન્તઘાતો , તદભાવે માતુઘાતો, પિતુઘાતો વા, તસ્મિમ્પિ સીલસમ્પન્નતરે. પુરિમાનિ ચેત્થ ચત્તારિ સબ્બેસં ગહટ્ઠપબ્બજિતાનં સાધારણાનિ, સઙ્ઘભેદો પન પકતત્તસ્સ ભિક્ખુનોવ, અસાધારણો અઞ્ઞેસં, ભિક્ખુનીપિ હિ સઙ્ઘં ન ભિન્દતિ, પગેવ ઇતરે. પઞ્ચપિ ચેતાનિ દુક્ખવેદનાસમ્પયુત્તાનિ, દોસમૂલાનિ ચાતિ વેદિતબ્બાનિ.

અટ્ઠમં ભવં નિબ્બત્તેય્યાતિ એત્થ અરિયસાવકસ્સ અટ્ઠમભવાગહણં કેન નિયામિતન્તિ? વિપસ્સનાય. યસ્સ હિ સા તિક્ખા, સો એકં એવ ભવં નિબ્બત્તિત્વા અરહત્તં પત્વા **એકબીજી** નામ હોતિ. યસ્સ મન્દા, સો દુતિયે...પે॰... છટ્ઠે વા ભવે અરહત્તં પત્વા **કોલંકોલો** નામ હોતિ. યસ્સ પન અતિમન્દા, સો સત્તમં ભવં નાતિક્કમતિ, તત્થ નિયમેન અરહત્તં પાપુણિત્વા **સત્તક્ખત્તુપરમો** નામ હોતિ. સચેપિ હિસ્સ સત્તમે ભવે નિદ્દં ઓક્કન્તસ્સ મત્થકે અસનિ વા પબ્બતકૂટો વા પતેય્ય, તસ્મિમ્પિ કાલે અરહત્તં પત્વાવ પરિનિબ્બાતિ. ઉત્તમકોટિયા હિ સત્તમભવાનતિક્કમનઞ્ઞેવ સન્ધાયેવ ''નિયતો સમ્બોધિપરાયણો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૬૬; ૨.૧૬૯; સં॰ નિ॰ ૫.૯૯૮) વુત્તોતિ.

એકિસ્સા લોકધાતુયા દ્વે અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધાતિઆદીસુ દસસહસ્સચક્કવાળસઙ્ખાતં જાતિખેત્તં એકા લોકધાતુ નામ આણાવિસયખેત્તેસુ બુદ્ધુપ્પત્તિસઙ્કાય એવાભાવતો. તત્થ દ્વિન્નં બુદ્ધાનં ઉપ્પત્તિપટિસેધં અકત્વા જાતિખેત્તે એવ કતો. ઠપેત્વા ઇમં ચક્કવાળં અઞ્ઞસ્મિં ચક્કવાળે બુદ્ધા ન ઉપ્પજ્જન્તિ બુદ્ધત્તહેતૂનં અનાદિબુદ્ધપરમ્પરાદીનં તથાભાવા. તતો એવ હિ સત્તા નિરવસેસતો નિબ્બુતિં ન પાપુણન્તિ. યદિ હિ સબ્બચક્કવાળેસુ બુદ્ધા ઉપ્પજ્જેય્યું, સબ્બે સત્તા ઇતો પુબ્બે નિરવસેસતો નિબ્બુતિં પાપુણેય્યું, ન ચ તં અત્થિ, તસ્મા અનાદિબુદ્ધપરમ્પરાય વિવટ્ટૂપનિસ્સયસમ્પન્નાનં નિવાસભૂતે ઇમસ્મિં ચક્કવાળે એવ ઉપ્પજ્જન્તીતિ વેદિતબ્બા. તે ચેત્થાપિ દુલ્લભા, તેસં દુલ્લભત્તા એવેત્થ કપ્પાનં અસઙ્ખ્યેય્યમ્પિ બુદ્ધુપ્પાદરહિતં હોતિ. યદિ ચ તે સુલભા ભવેય્યું, એકસ્મિં વિવટ્ટટ્ઠાયિઅસઙ્ખ્યેય્યે ચતુસટ્ઠિબુદ્ધાનમ્પિ ઉપ્પજ્જિતું સક્કા ભવેય્ય અન્તરકપ્પસ્સ બુદ્ધન્તરત્તા. ભદ્દકપ્પેસુ ચેત્થ પઞ્ચ બુદ્ધા એવ ઉપ્પજ્જન્તિ. કથં પનેત્થાપિ દુલ્લભતરા ચક્કવાળન્તરેસુ ઉપ્પજ્જેય્યું, બુદ્ધાનઞ્ચ દુલ્લભતા કારણદુલ્લભતાય, તસ્મા ઇમસ્મિઞ્ઞેવ ચક્કવાળે બુદ્ધા ઉપ્પજ્જન્તિ? એત્થાપિ ન દેવબ્રહ્મલોકેસુ, મનુસ્સલોકે એવ પન ઉપ્પજ્જન્તિ એત્થેવ સબ્બસો તિવિધસદ્ધમ્માધારસ્સ સઙ્ઘરતનસ્સ પાતુભાવતો, ઇતરલોકેસુ નિરવસેસતો પકારાસમ્ભવતો ચ.

યદિ હિ બુદ્ધા દેવલોકાદીસુ ઉપ્પજ્જેય્યું, મનુસ્સા ભયેન ઉપસઙ્કમિતુમેવ ન સક્કોન્તિ, પગેવ ધમ્મસવનપબ્બજ્જાદિં કાતું, તેનેવ અમ્હાકં બોધિસત્તો અત્તનો રૂપકાયાનુભાવાદિસમ્પત્તિયા ઉપ્પન્નઅમનુસ્સસઙ્કાકુતૂહલં જનં નિજ્ઝાપેતું ઉત્તાનસેય્યકાદિનિયામેન વડ્ઢિત્વા દારપરિગ્ગહાદિં અકાસિ, એવં કત્વા પબ્બજિતમ્પિ નં રાજગહે પિણ્ડાય પવિસિત્વા પણ્ડવપબ્બતપસ્સે નિસીદિત્વા પિણ્ડપાતં પરિભુઞ્જન્તં બિમ્બિસારો નાનપ્પકારતો મનુસ્સભાવં વિચિનિત્વાવ ઉપસઙ્કમિતું વિસહિ, નો અઞ્ઞથા. લોકનિત્થારણત્થાય હિ બુદ્ધા ઉપ્પજ્જન્તિ, ન અત્તનો સક્કારાદિઅત્થાય, તસ્મા મનુસ્સેસુ એવ ઉપ્પજ્જન્તીતિ વેદિતબ્બો. તત્થાપિ ઇમસ્મિં જમ્બુદીપે એવ, તત્થાપિ ઇમસ્મિં મજ્ઝિમપદેસે એવ. ન કેવલઞ્ચ બુદ્ધાવ, પચ્ચેકબુદ્ધા, અગ્ગસાવકમહાસાવકા ચ ચક્કવત્તિઆદયો ચ અઞ્ઞેપિ પુઞ્ઞવન્તસત્તા એત્થેવ ઉપ્પજ્જન્તિ.

અપુબ્બં અચરિમન્તિ એત્થ માતુકુચ્છિસ્મિં પટિસન્ધિગ્ગહણતો પુરે પુબ્બં નામ, ધાતુઅન્તરધાનતો પચ્છા ચરિમં નામ, ઉભિન્નમન્તરા અપુબ્બં અચરિમં નામ. એત્થન્તરે અઞ્ઞસ્સ બુદ્ધસ્સ ઉપ્પત્તિ નિવારિતા, ધાતુઅન્તરધાને પન જાતે અઞ્ઞસ્સ ઉપ્પત્તિ ન નિવારિતા. કિઞ્ચાપિ ન નિવારિતા, અન્તરકપ્પં પન ખેપેત્વાવ ઉપ્પજ્જન્તીતિ વેદિતબ્બં.

પઞ્ચ હિ અન્તરધાનાનિ નામ અધિગમઅન્તરધાનં પટિપત્તિઅન્તરધાનં પરિયત્તિઅન્તરધાનં લિઙ્ગઅન્તરધાનં ધાતુઅન્તરધાનન્તિ. તત્થ અધિગમોતિ મગ્ગફલાભિઞ્ઞાપટિસમ્ભિદાયો, સો પરિહાયમાનો પટિસમ્ભિદાતો પટ્ઠાય પરિહાયતિ. પરિનિબ્બાનતો હિ વસ્સસહસ્સમેવ પટિસમ્ભિદા નિબ્બત્તેતું સક્કોન્તિ, તતો પરં અભિઞ્ઞા, તાપિ નિબ્બત્તેતું અસક્કોન્તા સુક્ખવિપસ્સકખીણાસવા હોન્તિ, તતો અનાગામિનો, તતો સકદાગામિનો, સોતાપન્ના ચ હોન્તિ, તેસુ ધરન્તેસુપિ અધિગમો અનન્તરહિતોવ હોતિ, પચ્છિમકસ્સ પન સોતાપન્નસ્સ જીવિતક્ખયેન અધિગમો અન્તરહિતો નામ હોતિ. ઇદં **અધિગમઅન્તરધાનં**.

તતો મગ્ગફલાનિ નિબ્બત્તેતું અસક્કોન્તા ‘‘નત્થિ દાનિ નો અરિયધમ્મપટિવેધો’’તિ ઝાનવિપસ્સનાસુ વોસાનં આપજ્જિત્વા કોસજ્જબહુલા ચતુપારિસુદ્ધિસીલમત્તં રક્ખન્તો અઞ્ઞમઞ્ઞં ન ચોદેન્તિ, ન સારેન્તિ, અકુક્કુચ્ચકા હોન્તિ, તતો પટ્ઠાય ખુદ્દાનુખુદ્દકાનિ મદ્દન્તિ, તતો ગરુકાપત્તિં આપજ્જન્તિ, પારાજિકમત્તમેવ રક્ખન્તિ, તેસુ ધરન્તેસુપિ પટિપત્તિ અનન્તરહિતાવ હોતિ, પચ્છિમકસ્સ પન ભિક્ખુનો સીલભેદેન વા જીવિતક્ખયેન વા પટિપત્તિ અન્તરહિતા નામ હોતિ. ઇદં **પટિપત્તિઅન્તરધાનં** નામ.

પરિયત્તીતિ સાટ્ઠકથં તેપિટકં બુદ્ધવચનં, ગચ્છન્તે ગચ્છન્તે કાલે અધમ્મિકેહિ કલિયુગરાજાદીહિ વિપન્નસસ્સાદિસમ્પત્તિતાય પચ્ચયદાયકા દુગ્ગતા હોન્તિ, ભિક્ખૂ ચ પચ્ચયેહિ કિલમન્તા અન્તેવાસિકે ગહેતું ન સક્કોન્તિ. તતો અટ્ઠકથા પરિહાયતિ, પાળિવસેનેવ પરિયત્તિં ધારેન્તિ, તતો પાળિં સકલં ધારેતું ન સક્કોન્તિ, પઠમં અભિધમ્મપિટકં પરિહાયતિ, તઞ્ચસ્સ પરિહાયનં મત્થકતો પઠાય. પઠમમેવ હિ મહાપકરણં પરિહાયતિ, તતો યમકં કથાવત્થુ પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ ધાતુકથા વિભઙ્ગો ધમ્મસઙ્ગહો ચ અનુક્કમેન પરિહાયન્તિ, તતો મત્થકતો પટ્ઠાય સુત્તન્તપિટકં પરિહાયતિ, પઠમં હિ અઙ્ગુત્તરનિકાયો એકાદસકનિપાતતો પટ્ઠાય યાવએકકનિપાતા પરિહાયતિ, તતો મત્થકતો પટ્ઠાય સંયુત્તનિકાયો, પઠમં હિ મહાવગ્ગો પરિહાયતિ, તતો સળાયતનવગ્ગો ખન્ધકવગ્ગો નિદાનવગ્ગો સગાથાવગ્ગોતિ, એવં મજ્ઝિમનિકાયદીઘનિકાયાદયો ચ મત્થકતો પટ્ઠાય પરિહાયન્તિ, તતો વિનયપિટકમેવ તિટ્ઠતિ, તમ્પિ પરિવારતો પટ્ઠાય યાવ મહાવિભઙ્ગા પરિહાયતિ, તતો ઉપોસથક્ખન્ધકતો માતિકામત્તમેવ ધારેન્તિ, તદાપિ યાવ ચતુપ્પદિકાપિ ગાથા મનુસ્સેસુ પવત્તતિ, તાવ પરિયત્તિ અનન્તરહિતાવ હોતિ, તાય અન્તરહિતાય પરિયત્તિ અન્તરહિતા નામ હોતિ. ઇદં **પરિયત્તિઅન્તરધાનં** નામ.

ગચ્છન્તે ગચ્છન્તે કાલે પત્તચીવરગ્ગહણાદિઆકપ્પં ન પાસાદિકં હોતિ, નિગણ્ઠાદયો વિય અલાબુપત્તાદિં અગ્ગબાહાય પક્ખિપિત્વાપિ ઓલમ્બિત્વાપિ સિક્કાય ઓલગ્ગેત્વાપિ વિચરન્તિ, ચીવરરજનમ્પિ ન સારુપ્પં, ઓટ્ઠટ્ઠિકવણ્ણં કત્વા ધારેન્તિ, તતો રજનમ્પિ ઓવટ્ટિકવિજ્ઝનમ્પિ ન હોતિ, દસા છેત્વા પરિબ્બાજકા વિય કાસાવમત્તમેવ ધારેન્તિ, તતો પરિક્ખીણે કાલે ખુદ્દકકાસાવખણ્ડં હત્થે વા ગીવાય વા બન્ધિત્વા કસિકમ્માદીનિ કત્વા દારભરણાદિં કરોન્તિ, તદા દક્ખિણં દેન્તો જનો સઙ્ઘં ઉદ્દિસ્સ એતેસં દેતિ, ઇદં સન્ધાય ભગવતા વુત્તં ‘‘ભવિસ્સન્તિ ખો પનાનન્દ, અનાગતમદ્ધાનં ગોત્રભુનો કાસાવકણ્ઠા દુસ્સીલા પાપધમ્મા, તેસુ દુસ્સીલેસુ સઙ્ઘં ઉદ્દિસ્સ દાનં દસ્સન્તિ, તદાપહં, આનન્દ, સઙ્ઘગતં દક્ખિણં અસઙ્ખ્યેય્યં અપ્પમેય્યં વદામી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૮૦). તતો ‘‘પપઞ્ચો એસ, કિં ઇમિના અમ્હાક’’ન્તિ તં કાસાવખણ્ડં છિન્દિત્વા અરઞ્ઞે ખિપન્તિ, એતસ્મિં કાલે લિઙ્ગં અન્તરહિતં નામ હોતિ. ઇદં **લિઙ્ગઅન્તરધાનં** નામ.

તતો તત્થ તત્થ સક્કારસમ્માનં અલભમાના ધાતુયો બુદ્ધાનં અધિટ્ઠાનબલેન સક્કારસમ્માનલભમાનકટ્ઠાનં ગમિસ્સન્તિ, તતો સબ્બત્થ અલભમાના સબ્બધાતુયો મહાબોધિમણ્ડમેવ ગમિસ્સન્તિ. સાસપમત્તાપિ હિ ધાતુ ન અન્તરા નસ્સિસ્સતિ, તા પન બોધિમણ્ડે પલ્લઙ્કેન નિસિન્નબુદ્ધસરીરસિરિં, યમકપાટિહારિયઞ્ચ દસ્સેસ્સન્તિ, તતો ધાતુસરીરતો તેજો સમુટ્ઠાય તં સરીરં અપણ્ણત્તિકભાવં ગમેતિ, તદા દસસહસ્સચક્કવાળે દેવતા પરિનિબ્બાનદિવસે વિય પરિદેવિત્વા પૂજાસક્કારં કત્વા પક્કમન્તિ. ઇદં **ધાતુઅન્તરધાનં** નામ.

ઇમસ્સ પઞ્ચવિધસ્સ અન્તરધાનસ્સ પરિયત્તિઅન્તરધાનમેવ મૂલં. પરિયત્તિયં હિ સતિ પટિવેધાદયોપિ નટ્ઠા નામ ન હોન્તિ, અસતિ નટ્ઠાતિ. યથા ચ નિધિકુમ્ભિયા જાનનત્થાય પાસાણપિટ્ઠે ઉપનિબદ્ધઅક્ખરેસુ ધરન્તેસુ નિધિકુમ્ભિ નટ્ઠા નામ ન હોતિ, અક્ખરેસુ પન નટ્ઠેસુ નટ્ઠા, એવંસમ્પદમિદં વેદિતબ્બં. યથાહ –

‘‘યાવ તિટ્ઠન્તિ સુત્તન્તા,
વિનયો યાવ દિપ્પતિ;
તાવ દક્ખન્તિ આલોકં,
સૂરિયે અબ્ભુટ્ઠિતે યથા.

‘‘સુત્તન્તેસુ અસન્તેસુ,
પમુટ્ઠે વિનયમ્હિ ચ;

તમો ભવિસ્સતિ લોકે,
સૂરિયે અત્થઙ્ગતે યથા.

‘‘સુત્તન્તે રક્ખિતે સન્તે,
પટિપત્તિ હોતિ રક્ખિતા;
પટિપત્તિયં ઠિતો ધીરો,
યોગક્ખેમા ન ધંસતી’’તિ; (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૩૦; સારત્થ॰ ટી॰ પાચિત્તિય ૩.૪૩૮);

એવમિમેસુ પઞ્ચસુ અન્તરધાનેસુ ધાતુઅન્તરધાનતો પચ્છા ચરિમં નામાતિ વેદિતબ્બં.

કસ્મા પન દ્વે સમ્માસમ્બુદ્ધા અપુબ્બં અચરિમં ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ? નિરત્થકતોવ. એકોવ હિ સમ્માસમ્બુદ્ધો અનન્તેસુ ચક્કવાળેસુ સબ્બસત્તાનમ્પિ યદિ ઉપનિસ્સયો ભવેય્ય, એકક્ખણે સપાટિહારિયં સબ્બાનુકૂલં ધમ્મં દેસેત્વા તે વિનેતું સક્કોતિ, કિમઙ્ગં પન નાનક્ખણેસુ, તસ્મા એકસ્મિં કાલે અનેકેસં સમ્માસમ્બુદ્ધાનં ઉપ્પત્તિ નિરત્થિકાવ. અનત્થકતા પન અનચ્છરિયઅગારવવિવાદાદિદોસતો ચેવ મહાપથવિયા દ્વિન્નં બુદ્ધાનં ધારણે અસમત્થતાય વિકિરણાદિદોસતો ચ વેદિતબ્બા. ચક્કવત્તિનો પન એકસ્મિં ચક્કવાળે દ્વે એકતો ન ઉપ્પજ્જન્તિ, એકોવ ઉપ્પજ્જતિ. નાનાચક્કવાળેસુ પન બહૂપિ એકતો ઉપ્પજ્જન્તીતિ વેદિતબ્બા. એત્થ હિ ‘‘એકિસ્સા લોકધાતુયા’’તિ એતસ્સ એકસ્મિં ચક્કવાળેતિ અત્થો ગહેતબ્બો. અપુબ્બં અચરિમઞ્ચેત્થ ચક્કરતનપાતુભાવઅન્તરધાનાનં વેમજ્ઝં વેદિતબ્બં. અન્તરધાનઞ્ચસ્સ ચક્કવત્તિનો કાલકિરિયતો, પબ્બજ્જાતો વા સત્તમે દિવસે હોતિ, તસ્સ ચ આનુભાવેન દ્વિન્નં એકત્થ સહઅનુપ્પત્તિ ચ વેદિતબ્બા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. ઠાનાઠાનઞાણબલં પઠમં.

દુતિયે **કમ્મસમાદાનાનન્તિ** સમાદિયિત્વા કતાનં કુસલાકુસલાનં, કમ્મમેવ વા કમ્મસમાદાનં. **ઠાનસો હેતુસોતિ** પચ્ચયતો ચેવ હેતુસઙ્ખાતકારણતો ચ . તત્થ ગતિઉપધિકાલપયોગા વિપાકસ્સ પચ્ચયા, કમ્મં હેતુ. તદુભયતો કમ્મવિપાકં યથાભૂતં પજાનાતિ. કથં? ભગવા હિ ‘‘એકચ્ચસ્સ બહૂનિ પાપકમ્માનિ ગતિઉપધિકાલપયોગાનં સમ્પત્તિયા પટિબાહિતાનિ ન વિપચ્ચન્તિ, તેસં વિપત્તિં આગમ્મ વિપચ્ચન્તિ, એકચ્ચસ્સ બહૂનિ કલ્યાણકમ્માનિ તેસં વિપત્તિયા પટિબાહિતાનિ ન વિપચ્ચન્તિ, તેસં સમ્પત્તિં આગમ્મ વિપચ્ચન્તી’’તિ પજાનાતિ.

તત્થ **ગતિવિપત્તીતિ** ચત્તારો અપાયા. **ગતિસમ્પત્તીતિ** મનુસ્સદેવગતિયો. **ઉપધીતિ** અત્તભાવો . તસ્સ સમિદ્ધિ **સમ્પત્તિ** નામ, અસમિદ્ધિ **વિપત્તિ** નામ. **કાલસમ્પત્તીતિ** સુરાજસુમનુસ્સકાલસઙ્ખાતો સમ્પન્નકાલો, તપ્પટિપક્ખો **કાલવિપત્તિ** નામ. તસ્સ તસ્સ પન કમ્મસ્સ સમ્માપયોગો **પયોગસમ્પત્તિ**, મિચ્છાપયોગો **પયોગવિપત્તિ** નામ. તત્થ હિ એકચ્ચસ્સ કુસલકમ્મેન દેવગતિઆદીસુ ગતિયં નિબ્બત્તસ્સ તં ગતિસમ્પત્તિં આગમ્મ કુસલાનિ એવ વિપચ્ચન્તિ. તાય પન ગતિસમ્પત્તિયા પટિબાહિતાનિ અકુસલાનિ તત્થ વિપચ્ચિતું ન સક્કોન્તિ. તાનિ પુન નિરયાદીસુ અપાયેસુ નિબ્બત્તસ્સ તં ગતિવિપત્તિં આગમ્મ યથાસુખં વિપચ્ચન્તિ. તાય પન ગતિવિપત્તિયા પટિબાહિતાનિ કુસલાનિ તત્થ વિપચ્ચિતું ન સક્કોન્તિ. એકચ્ચસ્સ દસ્સનીયેનાભિરૂપેન કાયેન સમન્નાગતસ્સ યદિપિ સો દાસો વા હોતિ હીનજચ્ચો વા, તં ઉપધિસમ્પત્તિં આગમ્મ કુસલાનિ એવસ્સ વિપચ્ચન્તિ. તાદિસં હિ સુરૂપં ‘‘અયં કિલિટ્ઠકમ્મસ્સ નાનુચ્છવિકો’’તિ ઉચ્ચેસુ અમચ્ચાદિટ્ઠાનેસુ ઠપેન્તિ, ચણ્ડાલિમ્પિ સુરૂપં અગ્ગમહેસિઆદિટ્ઠાનેસુ ઠપેન્તિ. તાય પન ઉપધિસમ્પત્તિયા પટિબાહિતાનિ અકુસલાનસ્સ વિપચ્ચિતું ન સક્કોન્તિ. તાનિ પન ઉપધિવિપત્તિયં ચ ઠિતસ્સ યથાસુખં વિપચ્ચન્તિ. રાજકુલાદીસુ હિ ઉપ્પન્નમ્પિ દુરૂપં હીનેસુ ઠપેન્તિ. એકચ્ચસ્સ પન પઠમકપ્પિકાનં વા ચક્કવત્તિરઞ્ઞો વા બુદ્ધાનં વા સુરાજસુમનુસ્સાનં સમ્પન્ને કાલે નિબ્બત્તસ્સ તં કાલસમ્પત્તિં આગમ્મ કુસલાનિ એવ વિપચ્ચન્તિ, ન અકુસલાનિ. તાનિ પુન દુરાજદુમનુસ્સાનં વિપન્ને કાલે તં કાલવિપત્તિં આગમ્મ વિપચ્ચન્તિ, ન પન કુસલાનિ તાય કાલવિપત્તિયા પટિબાહિતત્તા. એકચ્ચસ્સ પન સીલસંયમાદિઅનવજ્જપયોગેન ચેવ સાવજ્જેન વા અનવજ્જેન વા દેસકાલાનુસારેન આયુધસિપ્પાદિપયોગસામત્થિયેન ચ સમન્નાગતસ્સ તં પયોગસમ્પત્તિં આગમ્મ કુસલાનિ એવ વિપચ્ચન્તિ, ન અકુસલાનિ. તાનિ પુન યથાવુત્તવિપરીતપયોગવિપત્તિં આગમ્મ વિપચ્ચન્તિ, ન પન કુસલાનિ તાય પટિબાહિતત્તા. યુદ્ધાદીસુ હિ પાણાતિપાતાદિઅકુસલં કરોન્તાપિ તંતંઆયુધસિપ્પાદિપયોગસમ્પત્તિં નિસ્સાયેવ સેનાપતિટ્ઠાનાદિમહાસમ્પત્તિં લભન્તિ, ન પન તં

અકુસલં નિસ્સાય. યથા દાનવેય્યાવચ્ચાદીસુ કુસલં કરોન્તાપિ અધિમત્તવાયામાદિપયોગવિપત્તિં નિસ્સાય અનયબ્યસનમ્પિ પાપુણન્તિ, ન પન તં કુસલં નિસ્સાય. એવમેતાહિ ચતૂહિ સમ્પત્તીહિ, વિપત્તીહિ ચ કુસલાકુસલાનં વિપચ્ચનાવિપચ્ચનવિભાગં ભગવા યથાભૂતં પજાનાતિ. અયં તાવેત્થ વિભઙ્ગનયેન દુતિયબલસ્સ વિભાવના.

અપરેન ચસ્સ –

> ''અહોસિ કમ્મં અહોસિ કમ્મવિપાકો, અહોસિ કમ્મં નાહોસિ કમ્મવિપાકો, અહોસિ કમ્મં અત્થિ કમ્મવિપાકો, અહોસિ કમ્મં નત્થિ કમ્મવિપાકો, અહોસિ કમ્મં ભવિસ્સતિ કમ્મવિપાકો, અહોસિ કમ્મં ન ભવિસ્સતિ કમ્મવિપાકો, અત્થિ કમ્મં નત્થિ કમ્મવિપાકો, અત્થિ કમ્મં નત્થિ કમ્મવિપાકો, અત્થિ કમ્મં ભવિસ્સતિ કમ્મવિપાકો, અત્થિ કમ્મં ન ભવિસ્સતિ કમ્મવિપાકો, ભવિસ્સતિ કમ્મં ભવિસ્સતિ કમ્મવિપાકો , ભવિસ્સતિ કમ્મં ન ભવિસ્સતિ કમ્મવિપાકો''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૨૩૪) –

ઇમિના પટિસમ્ભિદાયં વુત્તેનાપિ નયેન વિભાવના વેદિતબ્બા. તત્થ યં અતીતત્તભાવે આયૂહિતં કમ્મં વુત્તં, હેતુપચ્ચયં આગમ્મ તત્થેવ વિપાકં અદાસિ. ઇદં સન્ધાય ''અહોસિ કમ્મં અહોસિ કમ્મવિપાકો''તિ પઠમં પદં વુત્તં. યં અતીતેસુ પન દિટ્ઠધમ્મવેદનીયાદીસુ બહૂસુ એકં દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં લદ્ધપચ્ચયં વિપાકં દેતિ, સેસાનિ અવિપાકાનિ. એકં ઉપપજ્જવેદનીયં પન પટિસન્ધિં આકડ્ઢતિ, એકં આનન્તરિયં નિરયપટિસન્ધિં દેતિ, સેસાનિ અવિપાકાનિ. અટ્ઠસુ સમાપત્તીસુ એકાય બ્રહ્મલોકે નિબ્બત્તતિ, સેસા અવિપાકા. ઇદં સન્ધાય ''અહોસિ કમ્મં નાહોસિ કમ્મવિપાકો''તિ દુતિયં પદં વુત્તં. યં અતીતં કમ્મં એતરહિ વિપાકં દેતિ, ઇદં સન્ધાય તતિયં. યં પુરિમનયેન ન વિપચ્ચતિ, ઇદં સન્ધાય ચતુત્થં. યં અનાગતે વિપાકં દસ્સતિ, ઇદં સન્ધાય પઞ્ચમં. યં ન વિપચ્ચતિ, ઇદં સન્ધાય છટ્ઠં. યં એતરહિ આયૂહિતં કમ્મં એતરહેવ વિપાકં દેતિ, ઇદં સન્ધાય સત્તમં. યં ન વિપચ્ચતિ, ઇદં સન્ધાય અટ્ઠમં. ઇમિના નયેન સેસપદાનમ્પિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **ઇદં તથાગતસ્સા**તિ ઇદં સબ્બેહિ એતેહિ પકારેહિ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં કમ્મન્તરવિપાકન્તરાનં યથાભૂતતો જાનનઞાણન્તિ અત્થો. દુતિયબલં.

તતિયે **સબ્બત્થગામિનિ**ન્તિ સબ્બગતિગામિનિઞ્ચ અગતિગામિનિઞ્ચ. **પટિપદ**ન્તિ મગ્ગં. **યથાભૂતં પજાનાતી**તિ બહૂસુપિ મનુસ્સેસુ પાણાતિપાતાદીસુ એકમેવ અકુસલં એકતો કરોન્તેસુ ઇમસ્સ ચેતના નિરયગામિની ભવિસ્સતિ, ઇમસ્સ તિરચ્છાનયોનિગામિની, ઇમસ્સ પેત્તિવિસયગામિની, નિરયાદીસુપિ પનેસા એવરૂપે એવરૂપે ઠાને એવઞ્ચેવઞ્ચ વિપાકં દસ્સતિ, ઇમસ્સ પટિસન્ધિં આકડ્ઢિતું ન સક્કોતિ, અઞ્ઞેન કમ્મેન દિન્નપટિસન્ધિકસ્સ દુબ્બલં ઉપધિવેપક્કં ભવિસ્સતિ. બહૂસુ વા એકતો દાનાદિકુસલં, વિપસ્સનં વા પટ્ઠપેન્તેસુ ઇમસ્સ ચેતના મનુસ્સગતિગામિની ભવિસ્સતિ, ઇમસ્સ દેવગતિગામિની, તત્થાપિ એવઞ્ચેવઞ્ચ વિપાકં દસ્સતિ, ઇમસ્સ વા વિપસ્સના એકં મગ્ગં દ્વે વા તયો વા ચત્તારો વા પટિસમ્ભિદાદિસહિતે વા રહિતે વા નિપ્ફાદેસ્સતિ, ઇમસ્સ ન કઞ્ચિ પટિવેધં સાધેસ્સતીતિઆદિના અનન્તેહિ આકારેહિ એકવત્થુસ્મિમ્પિ ઉપ્પન્નં કુસલાકુસલસઙ્ખાતં સબ્બત્થગામિનિપટિપદં અવિપરીતતો પજાનાતીતિ. તતિયબલં.

ચતુત્થે **અનેકધાતુ**ન્તિ ચક્ખુધાતુઆદીહિ, કામધાતુઆદીહિ વા બહુધાતું. **નાનાધાતુ**ન્તિ તાસઞ્ઞેવ ધાતૂનં વિલક્ખણત્તા નાનપ્પકારં ધાતું. **લોક**ન્તિ ખન્ધાયતનધાતુલોકં. **યથાભૂતં પજાનાતી**તિ તાસં તાસં ધાતૂનં ખન્ધાયતનધાતુવિભઙ્ગાદીસુ વુત્તનયેન અનન્તપ્પભેદં નાનત્તં અવિપરીતતો પજાનાતિ. ન કેવલઞ્ચ તથાગતો ઉપાદિન્નકસઙ્ખારલોકસ્સેવ નાનત્તં પજાનાતિ, અથ ખો અનુપાદિન્નકસઙ્ખારલોકસ્સાપિ પચ્ચેકબુદ્ધાદીહિ પટિવિજ્ઝિતું અસક્કુણેય્યં નાનત્તં પજાનાતિયેવ. તેહિ ઉપાદિન્નકલોકસ્સાપિ નાનત્તં એકદેસતોવ જાનન્તિ, અનુપાદિન્નસ્સ પન નેવ જાનન્તિ, સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધસ્સેવેતં વિસયો. એવં હિ ઇમાય નામ ધાતુયા ઉસ્સન્નાય ઇમેસં રુક્ખગચ્છલતાદીનં, ખન્ધદણ્ડવલ્લિતચપત્તપુપ્ફફલાદિનો સણ્ઠાનવણ્ણગન્ધરસઓજાહિ, દેસકાલેહિ ચ અનન્તપ્પભેદં નાનત્તં, પથવીપબ્બતાદીનઞ્ચ નાનત્તં હોતીતિ અનન્તેહિ આકારેહિ જાનિતું સક્કોતિ, નાઞ્ઞેતિ. ચતુત્થબલં.

પઞ્ચમે **નાનાધિમુત્તિક**ન્તિ હીનાદીહિ અધિમુત્તીહિ નાનાધિમુત્તિકભાવં. **યથાભૂતં પજાનાતી**તિ તીસુપિ કાલેસુ હીનાધિમુત્તિકા હીનાધિમુત્તિકે એવ સેવન્તિ, પણીતાધિમુત્તિકા ચ પણીતાધિમુત્તિકે. તત્થાપિ અસ્સદ્ધા અસ્સદ્ધે, દુસ્સીલા દુસ્સીલે, મિચ્છાદિટ્ઠિકા મિચ્છાદિટ્ઠિકે, સદ્ધા સદ્ધે, સીલસુતચાગપઞ્ઞાદિસમ્પન્ના ચ તે તે એવ સેવન્તીતિ નાનપ્પકારતો જાનાતિ. સદ્ધાસીલાદિસમ્પન્ના હિ તબ્બિરહિતે અત્તનો આચરિયુપજ્ઝાયેપિ ન સેવન્તિ, તેપિ ઇતરે, અત્તના અત્તના પન સદિસે એવ સેવન્તીતિ. પઞ્ચમબલં.

છટ્ઠે **પરસત્તાનન્તિ** પધાનસત્તાનં. **પરપુગ્ગલાનન્તિ** તતો પરેસં હીનસત્તાનં. એકત્થમેવ વા એતં પદદ્વયં વેનેય્યવસેન દ્વિધા વુત્તં. **ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તન્તિ** સદ્ધાદીનં ઇન્દ્રિયાનં પરભાવઞ્ચ અપરભાવઞ્ચ, વુદ્ધિઞ્ચ હાનિઞ્ચાતિ અત્થો. **યથાભૂતન્તિ** સબ્બેસં સત્તાનં આસયાનુસયચરિતાધિમુત્તિઆદીહિ સદ્ધાદિ તિક્ખિન્દ્રિયમુદિન્દ્રિયતં સબ્બાકારતો જાનાતિ. તત્થ **આસયોતિ** નિવાસટ્ઠાનં, યત્થ સત્તાનં ચિત્તસન્તાનં નિચ્ચં નિવસતિ. સો દુવિધો વટ્ટાસયો વિવટ્ટાસયો ચ. તત્થ સસ્સતુચ્છેદવસેન પવત્તં સબ્બં દિટ્ઠિગતં **વટ્ટાસયો** નામ. સપ્પચ્ચયનામરૂપપરિગ્ગહતો પટ્ઠાય સબ્બં વિપસ્સનાઞાણં, મગ્ગઞાણઞ્ચ **વિવટ્ટાસયો** નામ. મગ્ગઞાણમ્પિ હિ ''દસયિમે, ભિક્ખવે, અરિયાવાસા, યદરિયા આવસિંસૂ''તિઆદિવચનતો (અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૯) આસયોવ. ઇમં પન ભગવા સત્તાનં આસયં જાનન્તો ઉભિન્નં દિટ્ઠિઞાણાનં અપ્પવત્તિક્ખણેપિ જાનાતિ એવ. કામરાગાદિકિલેસાધિમુત્તઞ્ઞેવ હિ પુગ્ગલં ભગવા તથેવ જાનાતિ. ''અયં નેક્ખમ્માદિઅભિરતો વિવટ્ટાસયો''તિ નેક્ખમ્માદિં સેવન્તઞ્ઞેવ જાનાતિ, ''અયં કામાદિઅભિરતો વટ્ટાસયો''તિ અનુસયચરિતાદિજાનનેપિ એસેવ નયો. તત્થ **અનુસયો** કામરાગાનુસયાદિતો સત્તવિધો. **ચરિતન્તિ** તીહિ દ્વારેહિ અભિસઙ્ખતલોકિયકુસલાકુસલં. **અધિમુત્તીતિ** અજ્ઝાસયો. એવમેત્થ આસયાનુસયઞાણં, ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તઞાણઞ્ચાતિ દ્વે ઞાણાનિ એકતો હુત્વા એકં બલઞાણં નામ જાતન્તિ. છટ્ઠબલં.

સત્તમે **ઝાનવિમોક્ખસમાધિસમાપત્તીનન્તિ** પઠમાદીનં ચતુન્નં ઝાનાનં, ''રૂપી રૂપાનિ પસ્સતી''તિઆદીનં અટ્ઠન્નં વિમોક્ખાનં, સવિતક્કસવિચારાદીનં તિણ્ણં સમાધીનં, પઠમજ્ઝાનસમાપત્તિઆદીનં નવન્નં અનુપુબ્બસમાપત્તીનં. **સંકિલેસન્તિ** હાનભાગિયધમ્મં. **વોદાનન્તિ** વિસેસભાગિયં ધમ્મં. **વુટ્ઠાનન્તિ** યેન કારણેન ઝાનાદીહિ વુટ્ઠહન્તિ, તં કારણં. તં પન દુવિધં વોદાનમ્પિ ભવઙ્ગમ્પિ. હેટ્ઠિમં હિ પગુણં ઝાનં અત્તનો વોદાનવસેન ઉપરિમસ્સ ઝાનસ્સ પદટ્ઠાનતો ''વુટ્ઠાન''ન્તિ વુચ્ચતિ, તમ્હા તમ્હા પન સમાધિમ્હા ભવઙ્ગવસેનેવ વુટ્ઠાનતો ભવઙ્ગમ્પિ. નિરોધતો પન ફલસમાપત્તિયાવ વુટ્ઠહન્તિ. ઇદં પાળિમુત્તકવુટ્ઠાનં નામ, તં સબ્બં ભગવા યથાભૂતં સબ્બાકારેન પજાનાતિ. સત્તમબલં.

અટ્ઠમે **પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતીતિ** પુબ્બેનિવુત્થક્ખન્ધાનુસ્સરણં, તં નામગોત્તવણ્ણાહારસુખદુક્ખાદીહિ તત્થ તત્થ ભવે વિજ્જમાનેહિ અનન્તેહિ આકારેહિ યથાભૂતં પજાનાતીતિ. અટ્ઠમબલં.

નવમે **ચુતૂપપાતન્તિ** ચુતિઞ્ચ ઉપપાતઞ્ચ, તં ચવમાનઉપપજ્જમાનહીનપણીતસુવણ્ણદુબ્બણ્ણાદિતો અનન્તપભેદે યથાકમ્મૂપગે સત્તે દિબ્બચક્ખુઞાણેન વણ્ણાયતનગ્ગહણમુખેન દિસ્વા સબ્બાકારતો પજાનાતીતિ. નવમબલં.

દસમે **આસવાનં ખયન્તિ** આસવનિરોધં નિબ્બાનં, તં અરહત્તમગ્ગઞાણેન ચતુસચ્ચપટિવેધતો પજાનાતીતિ. દસમબલં.

ઇમાનીતિ યાનિ હેટ્ઠા ''તથાગતસ્સ દસ તથાગતબલાની''તિ અવોચ, ઇમાનિ તાનીતિ અપ્પનં કરોતિ. યસ્મા ચેતોપરિયઞાણાદીનિ સાવકાદીનમ્પિ યથારહં વિજ્જમાનાનિપિ સવિસયં કિઞ્ચિદેવ જાનન્તિ, ન ચ સબ્બાકારતો. બુદ્ધાનં પન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં વિય સબ્બધમ્મેસુ યથાસકં વિસયે સબ્બત્થ સબ્બાકારતો એકક્ખણે અપ્પટિહતં પવત્તતિ, તસ્મા ''તથાગતબલાની''તિ વુચ્ચન્તિ. યદિ એવં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સેવાયં પભેદો હોતિ, કસ્મા પન ''દસબલઞાણાની''તિ વિસું વિભત્તાનીતિ? વિસયકિચ્ચભૂમિભેદતો નેસં અઞ્ઞત્તા. દસબલઞાણેસુ હિ પઠમં કારણાકારણમેવ જાનાતિ, દુતિયં કમ્મન્તરવિપાકન્તરમેવ જાનાતિ, તતિયં કમ્મપરિચ્છેદમેવ, ચતુત્થં નાનત્તકારણમેવ, પઞ્ચમં સત્તાનં અજ્ઝાસયાધિમુત્તિમેવ, છટ્ઠં ઇન્દ્રિયાનં તિક્ખમુદુભાવમેવ, સત્તમં ઝાનાદીહિ સદ્ધિં તેસં સંકિલેસાદિમેવ, અટ્ઠમં પુબ્બેનિવુત્થક્ખન્ધસન્તતિમેવ, નવમં સત્તાનં ચુતિપટિસન્ધિમેવ, દસમં સચ્ચપરિચ્છેદમેવ, નાઞ્ઞં.

સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં પન એતેહિ જાનિતબ્બઞ્ચ તતો ઉત્તરિઞ્ચ સબ્બં અતીતાદિભેદં એકક્ખણે સબ્બાકારતો જાનાતિ, એતેસં પન કિચ્ચં ન સબ્બં કરોતિ. તં હિ ઝાનં હુત્વા અપ્પેતું, ઇદ્ધિ હુત્વા વિકુબ્બિતું, મગ્ગો હુત્વા કિલેસે ખેપેતું ન સક્કોતિ. દસબલઞાણાનિ પન તં સબ્બં યથારહં કાતું સક્કોન્તિ. તેસુ ચ પટિપાટિયા સત્ત ઞાણાનિ કામાવચરાનિ, તતો દ્વે રૂપાવચરાનિ, અવસાને એકં લોકુત્તરં. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં પન કામાવચરમેવાતિ એવં વિસયકિચ્ચભૂમિભેદતો અઞ્ઞમેવ દસબલઞાણં. અઞ્ઞં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણન્તિ. અયં તાવ પદત્થાનુસારતો વિનિચ્છયો. **ધમ્મભેદાદિતો** પન સબ્બોપિ વિનિચ્છયો એકવિધકોટ્ઠાસતો પટ્ઠાય એત્થ વુત્તાનુસારતોવ ઞાતબ્બો, સુત્તન્તભાજનીયાદયો હિ વિભઙ્ગનયભેદા એત્થ, ઇતો પરેસુ ચ વિભઙ્ગેસુ નત્થીતિ.

ઞાણવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ખુદ્દકવત્થુવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

ખુદ્દકવત્થુવિભઙ્ગમાતિકાય પનાયં નિક્ખેપપરિચ્છેદેન સદ્ધિં **અત્થતો** વિનિચ્છયો. માતિકાય હિ આદિતો તાવ – **જાતિમદો**તિઆદયો તેસત્તતિ એકકા નિક્ખિત્તા, તતો **કોધો ચ ઉપનાહો ચા**તિઆદયો અટ્ઠારસ દુકા, અકુસલમૂલાદયો પઞ્ચતિંસ તિકા, આસવચતુક્કાદયો ચુદ્દસ ચતુક્કા, ઓરમ્ભાગિયસંયોજનાદયો પન્નરસ પઞ્ચકા, વિવાદમૂલાદયો ચુદ્દસ છક્કા, અનુસયાદયો સત્ત સત્તકા, કિલેસવત્થુઆદયો અટ્ઠ અટ્ઠકા, આઘાતવત્થુઆદયો નવ નવકા, કિલેસવત્થુઆદયો સત્ત દસકા, છન્નં અટ્ઠારસકાનં વસેન અટ્ઠસતતણ્હાવિચરિતાનિ ચ યથાક્કમં નિક્ખિપિત્વા અન્તે દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ બ્રહ્મજાલસુત્તે અતિદસ્સિતાનીતિ સબ્બાનિપિ તેસટ્ઠિઅધિકાનિ અટ્ઠકિલેસસતાનિ નિક્ખિત્તાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. અયં તાવ નિક્ખેપપરિચ્છેદો.

અત્થતો પન ''**જાતિમદો**''તિઆદીસુ જાતિઉચ્ચાકુલીનતં નિસ્સાય ''ખત્તિયાદીનં ચતુન્નમ્પિ વણ્ણાનં અહં ઉત્તમજાતિકો, ઇમે ન ઉત્તમજાતિકા''તિ એવં અત્તુક્કંસનપરવમ્ભનવસેન ઉપ્પન્નો મજ્જનાકારપ્પવત્તો માનો **જાતિમદો** નામ. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. તત્થ આદિચ્ચગોત્તકસ્સપગોત્તાદિઉત્તમગોત્તં નિસ્સાય **ગોત્તમદો**. નિરાબાધતં, યોબ્બઞ્ઞં, ''ચિરં સુખં જીવિં જીવામિ જીવિસ્સામી''તિ એવં જીવિતં, બહુલાભઞ્ચ નિસ્સાય યથાક્કમં **આરોગ્યમદા**દયો વુત્તા. સુકતપણીતપચ્ચયલાભં, માનનવન્દનાદિગરુકારં મઞ્ઞેવ પમુખં કત્વા પઞ્હં પુચ્છન્તિ, પરિવારેત્વા ગચ્છન્તીતિ એવં પુરેક્ખારં, મહાપરિવારં, સુચિપરિવારઞ્ચ નિસ્સાય યથાક્કમં **સક્કારમદા**દયો ચ વેદિતબ્બા. ભોગો પન કિઞ્ચાપિ લાભગ્ગહણેનેવ ગહિતો, નિહિતધનવસેન પનેત્થ લાભો વેદિતબ્બો, ''અન્નપાનવત્થાભરણમાલાગન્ધાદિઉપભોગસમિદ્ધિવસેનાપિ વત્તું વટ્ટતી''તિપિ વદન્તિ. સરીરવણ્ણં, ગુણવણ્ણઞ્ચ નિસ્સાય **વણ્ણમદો**. બાહુસચ્ચં, પટિભાનં, ''વણ્ણં બુદ્ધવંસં રાજવંસં જનપદવંસં ગામવંસં રત્તિન્દિવપરિચ્છેદં નક્ખત્તમુહુત્તયોગં જાનામી''તિ એવં રત્તઞ્ઞુતં વા નિસ્સાય યથાક્કમં **સુતમદા**દયો ચ વેદિતબ્બા. જાતિપિણ્ડપાતિકતં, અનવઞ્ઞાતતં, ઇરિયાપથપાસાદિકતં, મહિદ્ધિકતઞ્ચ નિસ્સાય યથાક્કમં **પિણ્ડપાતિકમદા**દયો. કિઞ્ચાપિ પરિવાર-ગ્ગહણેન યસો ગહિતો. પરિવારસ્સ પન સવસવત્તકભાવેન પત્થટતં કિત્તિયસઞ્ઞેવ વા નિસ્સાય **યસમદો**. પરિસુદ્ધસીલં , ઉપચારપ્પનાઝાનં, સિપ્પકોસલ્લં, સરીરસ્સ આરોહસમ્પદં, પરિણાહસમ્પદં, અનૂનનિદ્દોસઅઙ્ગપચ્ચઙ્ગતાય સરીરપારિપૂરિઞ્ચ નિસ્સાય **સીલમદા**દયો વેદિતબ્બા.

ઇમિના એત્તકેન ઠાનેન સવત્થુકં માનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ અવત્થુકમેવ સામઞ્ઞતો માનં દસ્સેન્તો ''**મદો**''તિ આહ. **પમાદો**તિઆદીસુ પઞ્ચકામગુણેસુ ચિત્તવોસ્સગ્ગસઙ્ખાતો સુચરિતાસેવનાય, દુચ્ચરિતસેવનાય ચ હેતુભૂતો પમજ્જનાકારપ્પવત્તો અકુસલચિત્તુપ્પાદો **પમાદો** નામ, સ્વાયં સતિવોસ્સગ્ગલક્ખણો. વાતભરિતભત્તા વિય માતાપિતૂસુપિ અનોણતભાવસઙ્ખાતો કક્ખળમાનો **થમ્ભો** નામ, સ્વાયં ચિત્તસ્સ ઉદ્ધુમાતભાવલક્ખણો. અઞ્ઞેસં ગેહાદિઉપકરણસમ્પદં, વિજ્જાસમ્પદં વા દિસ્વા તદ્દિગુણસમારમ્ભનવસપ્પવત્તો અકુસલચિત્તુપ્પાદો **સારમ્ભો** નામ. ગન્થોપિ હિ સારમ્ભવસેન ઉગ્ગહેતું ન વટ્ટતિ, અકુસલમેવ હોતિ. સ્વાયં કરણુત્તરિયલક્ખણો.

અત્ર અત્ર વિસયે ઇચ્છા અસ્સાતિ અત્રિચ્છો, પુગ્ગલો, તસ્સ ભાવો **અત્રિચ્છતા**. એવં **મહિચ્છતા**દીસુપિ અત્થો વેદિતબ્બો. તત્થ યં યં લદ્ધં, તેન તેન અસન્તુસ્સિત્વા અપરસ્સ અપરસ્સ પત્થનાવસેન પવત્તો લોભો **અત્રિચ્છતા**. યાય અત્તના લદ્ધં પણીતમ્પિ લામકં વિય ખાયતિ, પરેન લદ્ધં લામકમ્પિ પણીતં વિય ખાયતિ. સાયં અપરાપરલાભપત્થનાલક્ખણા. સન્તગુણવિભાવનાવસપ્પવત્તો ચેવ તદુપ્પન્નેહિ અતિમહન્તેહિપિ વત્થૂહિ અસન્તુસ્સનાકારપ્પવત્તો ચ લોભો **મહિચ્છતા**. યાય સમન્નાગતો પુગ્ગલો પચ્ચયેહિ દુપ્પૂરો અગ્ગિ વિય ઉપાદાનેન, સમુદ્દો વિય ચ ઉદકેન. યા ચાયં સન્તગુણસમ્ભાવનતા, પટિગ્ગહણે ચ પરિભોગે ચ અમત્તઞ્ઞુતા, એતં મહિચ્છતાલક્ખણં.

અસન્તાનં પન સદ્ધાસીલાનં, મગ્ગફલાદીનઞ્ચ લોકિયલોકુત્તરાનં ગુણાનં વિભાવનાવસપ્પવત્તો ચેવ તદુપ્પન્નેહિ અતિમહન્તેહિપિ પચ્ચયેહિ અસન્તુસ્સનાકારપ્પવત્તો ચ લોભો **પાપિચ્છતા**. યા ચાયં અસન્તગુણસમ્ભાવનતા, પટિગ્ગહણે ચ પરિભોગે ચ અમત્તઞ્ઞુતા એતં પાપિચ્છતાલક્ખણં.

સિઙ્ગન્તિ વિજ્ઝનટ્ઠેન સિઙ્ગં, નાગરિકભાવસઙ્ખાતસ્સ કિલેસસિઙ્ગસ્સેતં અધિવચનં, તં અત્થતો સિઙ્ગારકરણવસપ્પવત્તો લોભોવ. **તિન્તિણન્તિ** ખીયનં, તં અત્થતો નિવાસટ્ઠાને સુનખાનં વિય અઞ્ઞમઞ્ઞં સત્તાનં "તવ સન્તકં, મમ સન્તક"ન્તિ ખિય્યનાકારપ્પવત્તો દોસોવ. **ચાપલ્યન્તિ** ચપલતા, તં પત્તચીવરાદિપરિક્ખારાનં, અત્તભાવસ્સ ચ મણ્ડનવિભૂસનકેળાયનવસપ્પવત્તો રાગોવ, યેન સમન્નાગતો જિણ્ણોપિ દહરો વિય હોતિ. **અસભાગવુત્તી**તિ વિસભાગવુત્તિ વિસભાગકિરિયા, સા ગરુટ્ઠાનિયેસુપિ અનાદરવસેન વિપચ્ચનીકગ્ગાહિતાવસપ્પવત્તો દોસોવ , યાય સમન્નાગતો ગિલાનેપિ માતાપિતુઆચરિયુપજ્ઝાયાદિકે ન ઓલોકેતિ, તેહિ સદ્ધિં લાભસક્કારકારણા કલહં કરોતિ, તેસુ હિરોત્તપ્પં, ચેતિયાદીસુ ચિત્તીકારઞ્ચ ન પચ્ચુપટ્ઠપેતિ. **અરતી**તિ પન્તેસુ સેનાસનેસુ, સમથવિપસ્સનાસુ ચ અનભિરમણા ઉક્કણ્ઠિતતા, સા તથાપવત્તો અકુસલચિત્તુપ્પાદો. **તન્દી**તિ આલસ્યં. **વિજમ્ભિતા**તિ કાયસ્સ આનમનાદિઆકારેન ફન્દના વિજમ્ભના. **ભત્તસમ્મદો**તિ ભત્તમુચ્છાય કાયસ્સ અકમ્મઞ્ઞતા. **ચેતસો ચ લીનત્ત**ન્તિ ચિત્તસઙ્કોચો. અત્થતો પનેતાનિ સબ્બાનિપિ થિનમિદ્ધવસેન ચિત્તસ્સ ગિલાનાકારોવ.

કુહનાતિઆદીસુ લાભસક્કારસિલોકસન્નિસ્સિતસ્સ પાપિચ્છસ્સ તેન તેન ઉપાયેન વિમ્હાપના **કુહના** નામ. સા તિવિધા પચ્ચયપટિસેવનસામન્તજપ્પનઇરિયાપથસણ્ઠાપનવસેન. તત્થ ચીવરાદીહિ નિમન્તિતસ્સ તદત્થિકસ્સેવ સતો પાપિચ્છતં નિસ્સાય પટિક્ખિપનેન, તે ચ ગહપતિકે અત્તનિ સુપ્પતિટ્ઠિતસદ્ધે ઞત્વા પુન તેસં "અહો અય્યો અપ્પિચ્છો ન કિઞ્ચિ પટિગ્ગણ્હિતું ઇચ્છતિ, સુલદ્ધં વત નો અસ્સ, સચે અપ્પમત્તકં કિઞ્ચિ પટિગ્ગણ્હેય્યા"તિ નાનાવિધેહિ ઉપાયેહિ પણીતાનિ ચીવરાદીનિ ઉપનામેન્તાનં તદનુગ્ગહકામતઞ્ઞેવ આવિકત્વા પટિગ્ગહણેન ચ તતો પભુતિ અપિ સકટભારેહિ ઉપનામનહેતુભૂતં વિમ્હાપનં **પચ્ચયપટિસેવનસઙ્ખાતા કુહના** નામ. પાપિચ્છસ્સેવ પન સતો "યો એવરૂપં ચીવરં ધારેતિ, સો સમણો મહેસક્ખો"તિઆદિના ઉત્તરિમનુસ્સધમ્માધિગમપરિદીપનવાચાય તથા તથા વિમ્હાપનં **સામન્તજપ્પનસઙ્ખાતા કુહના** નામ. પાપિચ્છસ્સેવ પન સતો સમાહિતસ્સેવ સમ્ભાવનાધિપ્પાયકતેન પણિધાય સણ્ઠપિતેન ગમનાદિઇરિયાપથેન વિમ્હાપનં **ઇરિયાપથસણ્ઠપનસઙ્ખાતા કુહના** નામ.

આલપનાતિઆદિના પન વુત્તપચ્ચયપટિસંયુત્તા વાચાયેવ દસ્સિતા. અનુપ્પિયભાણિતા, ચાટુકમ્યતા, મુગ્ગસૂપ્યતા, પારિભટયતા ચ **આલપના** નામ. તત્થ **આલપના**તિઆદિતોવ લપના. **અનુપ્પિયભાણિતા**તિ સચ્ચાનુરૂપં, ધમ્માનુરૂપં વા અનપલોકેત્વા પુનપ્પુનં પિયભણનં. **ચાટુકમ્યતા**તિ નીચવુત્તિતા, અત્તાનં હેટ્ઠતો ઠપેત્વા પવત્તનં. **મુગ્ગસૂપ્યતા**તિ મુગ્ગસૂપસદિસતા, અપક્કમુગ્ગસદિસેન અપ્પસચ્ચેન સમન્નાગતવચનતા. **પારિભટયતા**તિ કુલદારકાનં અઙ્કેન પરિહરણાદિકં પરિભટસ્સ કિચ્ચં. એવમયં સબ્બોપિ કિરિયાભેદો "લપના"ત્વેવ વુચ્ચતિ. પરેસં પન પચ્ચયદાનસઞ્ઞાજનકં કાયવચીકમ્મં **નેમિત્તિકતા** નામ, યા "પરિકથોભાસનિમિત્તકમ્મ"ન્તિ વુચ્ચતિ. અક્કોસનવમ્ભનગરહણાદીહિ યથા દાયકો અવણ્ણં ભાયતિ, એવં તં નિપ્પીળનં **નિપ્પેસિકતા** નામ. અયં હિ યસ્મા વેળુપેસિકાય વિય અબ્ભઙ્ગં ઇમાય પરસ્સ ગુણં નિપ્પેસેતિ નિપુઞ્છતિ, યસ્મા વા ગન્ધજાતં પિસિત્વા ગન્ધમગ્ગના વિય પરગુણે નિપ્પિસિત્વા વિચુણ્ણેત્વા એસા લાભમગ્ગના હોતિ, તસ્મા "નિપ્પેસિકતા"તિ વુચ્ચતિ. એકસ્મિં પન કુલે લદ્ધામિસં અઞ્ઞત્થ દાનવસેન લાભેન લાભસ્સ પત્થના **લાભેન લાભં નિજિગીસના** નામ. ઇમે ચ કુહનાદયો પઞ્ચપિ તથા તથા પવત્તા લોભાદિઅકુસલચિત્તુપ્પાદાતિ વેદિતબ્બા. "સેય્યોહમસ્મી"તિઆદયો દ્વાદસ માના હેટ્ઠા સંયોજનગોચ્છકે વુત્તાનુસારેન સુવિઞ્ઞેય્યાવ. તત્થ ચ આદિતો તયો માના પુગ્ગલં અનિસ્સાય જાતિગોત્તરૂપભોગસિપ્પસુતાદિમાનવત્થુવસેનેવ કથિતા, તતો પરં પન નવ માના સેય્યસદિસહીનપુગ્ગલે નિસ્સાય કથિતા.

એવમેતેહિ દ્વાદસહિ પદેહિ સવત્થુકે માને કથેત્વા ઇદાનિ અવત્થુકં દસ્સેતું "**માનો**"તિઆદિ વુત્તં. તતો પરં **અતિમાનો**તિઆદીસુ "જાતિઆદીહિ મયા સદિસો નત્થી"તિ અતિક્કમિત્વા મઞ્ઞનાવસેન પવત્તો માનો **અતિમાનો** નામ. "ઇમે મયા પુબ્બે સદિસા, ઇદાનિ અહં સેટ્ઠો, ઇમે હીનતરા"તિ ઉપ્પન્નો માનો ભારાતિભારો વિય **માનાતિમાનો** નામ. અત્તાનં પન અવમઞ્ઞનાવસેન પવત્તો માનો **ઓમાનો** નામ, સો "હીનોહમસ્મી"તિ પવત્તહીનમાનસદિસોવ. અનધિગતેસુ અરિયધમ્મેસુ "અધિગતા મયા"તિ ઉપ્પન્નો માનો અધિકમાનત્તા **અધિમાનો** નામ, અયં પન સોતાપન્નાદિઅરિયસાવકાનં "અહં સકદાગામી"તિઆદિના ન ઉપ્પજ્જતિ તેસં મગ્ગફલનિબ્બાનપહીનકિલેસાવસિટ્ઠકિલેસપચ્ચવેક્ખણેન અરિયગુણપટિવેધે નિક્કઙ્ખત્તા. દુસ્સીલસ્સ પન ન ઉપ્પજ્જતેવ, સીલવતોપિ પરિચ્ચત્તકમ્મટ્ઠાનસ્સ ન ઉપ્પજ્જતિ, પરિસુદ્ધસીલસ્સેવ પન

સુદ્ધસમથલાભિનો, સુદ્ધવિપસ્સનાલાભિનો, તદુભયલાભિનો વા ઉપ્પજ્જતિ. તેસુ તદુભયલાભી અરહત્તે એવ અધિમઞ્ઞિત્વા પતિટ્ઠાતિ સુવિક્ખમ્ભિતકિલેસત્તા, પરિમદ્દિતસઙ્ખારત્તા ચ, ઇતરે સોતાપન્નાદીસુપીતિ વેદિતબ્બા. પઞ્ચસુ પન ખન્ધેસુ ''અહમસ્મી''તિઆદિના પવત્તો માનો **અસ્મિમાનો** નામ. પાપકેન પન પરૂપઘાતકેન કમ્માયતનસિપ્પાયતનવિજ્જાટ્ઠાનાદિના અત્તાનં સેય્યાદિતો જપ્પનવસેન પવત્તો માનો **મિચ્છામાનો** નામ.

ઞાતિવિતક્કોતિઆદીસુ ''મય્હં ઞાતકા સુખજીવિનો સમ્પત્તિયુત્તા''તિ એવં ગેહસિતપેમેન ઞાતકે ઉદ્દિસ્સ ઉપ્પન્નો વિતક્કો **ઞાતિવિતક્કો** નામ, ''ઞાતકા ખયં ગતા વયં ગતા સદ્ધા પસન્ના''તિઆદિના પન નેક્ખમ્મસિતો ઞાતિવિતક્કો નામ ન હોતિ. એવં **જનપદવિતક્કે**પિ, તસ્સ પન ''અમ્હાકં જનપદો સુભિક્ખો સુન્દરો''તિઆદિના પવત્તિઆકારો વેદિતબ્બો. અમરત્થાય વિતક્કો, અમરો વા વિતક્કોતિ **અમરવિતક્કો**. તત્થ યો ઉક્કુટિકપ્પધાનાદીહિ દુક્ખે નિજ્જિણ્ણે સમ્પરાયે અત્તા સુખી અમરો હોતીતિ એવં પવત્તો, સો અમરત્થાય વિતક્કો નામ. યો પન દિટ્ઠિગતિકસ્સ એકસ્મિં પક્ખે અસણ્ઠહિત્વા ''એવમ્પિ મે નો, તથાપિ મે નો, અઞ્ઞથાપિ મે નો''તિઆદિના અમરમચ્છો વિય ગહેતું અસક્કુણેય્યતાય પવત્તો, સો અમરો વિતક્કો નામ. તં દુવિધમ્પિ એકતો કત્વા ઇધ ''અમરવિતક્કો''તિ વુત્તો.

અનુદ્દયતા પતિરૂપકેન પન ગિહીહિ સહસોકિસહનન્દિતાદિવસેન ગેહસિતપેમેન યુત્તો **પરાનુદ્દયતાપટિસંયુત્તો વિતક્કો** નામ. લાભેન ચેવ સક્કારેન ચ કિત્તિસદ્દેન ચ સદ્ધિં આરમ્મણકરણવસેન યુત્તો ગેહસિતો વિતક્કો **લાભસક્કારસિલોકપટિસંયુત્તો વિતક્કો** નામ, તસ્સ પન ''અહો વત મે લાભાદયો ઉપ્પજ્જેય્યુ''ન્તિઆદિના પવત્તિઆકારો વેદિતબ્બો. ''અહો વત મં પરે ન અવજાનેય્યુ''ન્તિ ઉપ્પન્નો ગેહસિતો વિતક્કો **અનવઞ્ઞત્તિપટિસંયુત્તો વિતક્કો** નામ. એકકં.

દુકાદીસુ કોધાદયો હેટ્ઠા વુત્તત્થે વજ્જેત્વા અવસેસાનઞ્ઞેવ વણ્ણના હોતિ. તત્થ દુકેસુ તાવ **ઉપનાહો**તિઆદીસુ પુબ્બભાગે કોધો ''અક્કોચ્છિમ''ન્તિઆદિના આસેવનેન અપરકાલે વેરચિત્તે દળ્હતરં આબદ્ધો **ઉપનાહો** નામ, યેન સમન્નાગતો વેરં નિસ્સજ્જિતું ન સક્કોતિ વસાતેલમક્ખિતપિલોતિકા વિય, સોધિયમાનમ્પિસ્સ ચિત્તં ન પરિસુજ્ઝતિ, સ્વાયં વેરુપનિબન્ધનલક્ખણો.

પરગુણં પન વિનાસેત્વા તત્થ દોસમક્ખનવસેન પવત્તો કોધો **મક્ખો** નામ. અયં હિ પઠમતરં અત્તનો ચિત્તં ગૂથો વિય ગૂથગ્ગાહકં હત્થં મક્ખેતિ, પચ્છા પરન્તિ ''મક્ખો''તિ વુત્તો, સ્વાયં પરગુણમક્ખનલક્ખણો. પળાસેતીતિ **પળાસો**, પરસ્સ ગુણે દસ્સેત્વા અત્તનો ગુણેહિ સમે કરોતીતિ અત્થો. તથાપવત્તો લોભો, સ્વાયં યુગગ્ગાહલક્ખણો.

દ્વારત્તયેપિ વિજ્જમાનસ્સેવ દોસસ્સ પટિચ્છાદનતો ચક્ખુમોહનમાયા વિયાતિ **માયા**, સા કતદોસપટિચ્છાદનલક્ખણા. સઠસ્સ ભાવો, કમ્મં વા **સાઠેય્યં**, કેરાટિયં, તં અવિજ્જમાનગુણપ્પકાસનલક્ખણં.

અનજ્જવાદયો હેટ્ઠા વુત્તઅજ્જવાદિપટિપક્ખઅકુસલવસેન વેદિતબ્બા. **અજ્ઝત્તસંયોજન**ન્તિઆદીસુ અજ્ઝત્તન્તિ કામભવો, તત્થ સત્તે બન્ધનવસેન પવત્તાનિ પઞ્ચોરમ્ભાગિયસંયોજનાનિ **અજ્ઝત્તસંયોજનં** નામ. બહિદ્ધાતિ રૂપારૂપભવો. તત્થ બન્ધનવસેન પવત્તાનિ પઞ્ચ ઉદ્ધમ્ભાગિયસંયોજનાનિ **બહિદ્ધાસંયોજનં** નામ. કામભવે હિ સત્તાનં આલયો બહુકો, ન ઇતરેસુ, તસ્મા સો અજ્ઝત્તં ઇતરે ચ બહિદ્ધાતિ વેદિતબ્બા. દુકં.

તિકેસુ પન લોભાદીનિ **તીણિ અકુસલમૂલાનિ** નામ. કામબ્યાપાદવિહિંસાસમ્પયુત્તા વિતક્કા **તયો અકુસલવિતક્કા** નામ. તે એવ સઞ્ઞાસીસેન **તિસ્સો અકુસલસઞ્ઞા**. સભાવટ્ઠેન **તિસ્સો અકુસલધાતુયો**તિ ચ વુચ્ચન્તિ. કાયવચીમનોદુચ્ચરિતાનિ **તીણિ દુચ્ચરિતાનિ** નામ, તાનિ દ્વારત્તયપ્પવત્તાનં પાણાતિપાતાદીનં, સબ્બાકુસલાનં વા વસેન યોજેતબ્બાનિ. સુત્તન્તપરિયાયેન પન દિટ્ઠાસવવજ્જિતા કામાસવાદયો **તયો આસવા** નામ. સક્કાયદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસીલબ્બતપરામાસા **તીણિ સંયોજનાનિ** નામ.

કામતણ્હા ભવતણ્હા વિભવતણ્હા ચ **તિસ્સો તણ્હા** નામ. તત્થ સસ્સતદિટ્ઠિસહગતો રાગો **ભવતણ્હા**, ઉચ્છેદદિટ્ઠિસહગતો રાગો **વિભવતણ્હા**, અવસેસા પન સબ્બાપિ તણ્હા **કામતણ્હા**. કામધાતુપટિસંયુત્તો વા રાગો કામતણ્હા, રૂપારૂપધાતુપટિસંયુત્તો ભવતણ્હા, ઉચ્છેદદિટ્ઠિસહગતો વિભવતણ્હાતિ વેદિતબ્બા. કામતણ્હા રૂપતણ્હા અરૂપતણ્હા ચ **અપરાપિ તિસ્સો તણ્હા** નામ.

રૂપતણ્હા અરૂપતણ્હા નિરોધતણ્હા ચ પુન **અપરાપિ તિસ્સો તણ્હા** નામ. તત્થ **નિરોધતણ્હા**તિ ઉચ્છેદદિટ્ઠિસહગતો. કામેસના ભવેસના બ્રહ્મચરિયેસના ચ **તિસ્સો એસના** નામ. તત્થ **બ્રહ્મચરિયેસના**તિ સસ્સતુચ્છેદદિટ્ઠિસઙ્ખાતબ્રહ્મચરિયસ્સ ગવેસના. ‘‘સેય્યોહમસ્મીતિ વિધા, સદિસોહમસ્મીતિ વિધા, હીનોહમસ્મીતિ વિધા’’તિ એવં વુત્તમાનવિધા **તિસ્સો વિધા** નામ. માનો હિ સેય્યાદિવસેન વિદહનતો મઞ્ઞનતો ‘‘વિધા’’તિ વુચ્ચતિ. જાતિજરામરણાનિ પટિચ્ચ ઉપ્પન્નાનિ ભયાનિ **તીણિ ભયાનિ** નામ. ‘‘અતીતં વા અદ્ધાનં આરબ્ભા’’તિઆદિના વુત્તાનિ તીણિ, બુદ્ધાદીસુ કઙ્ખનવિચિકિચ્છનવસેન પવત્તા તિસ્સો અવિજ્જા **તીણિ તમાનિ** નામ. વિચિકિચ્છાસીસેન તસ્સ વિભઙ્ગે તંસમ્પયુત્તા અવિજ્જાવ વુત્તા, તસ્સા એવ પટિચ્છાદકત્તેનપિ તમભાવતોતિ દટ્ઠબ્બં.

યં કિઞ્ચિ પન સત્તસ્સ સુખાદિકં ઉપ્પજ્જતિ, તં સબ્બં પુબ્બેકતહેતૂતિ એકં તિત્થાયતનં, ઇસ્સરનિમ્માનહેતૂતિ દુતિયં, અહેતુઅપ્પચ્ચયાતિ તતિયન્તિ ઇમાનિ **તીણિ તિત્થાયતનાનિ** નામ. તત્થ પઠમવાદી કુસલાકુસલકિરિયઉતુચિત્તાહારાદિકં, ગતિઉપધિઆદિકં, સપ્પુરિસૂપનિસ્સયસદ્ધમ્મસ્સવનાદિકઞ્ચ સબ્બં પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નં પટિક્ખિપિત્વા એકં કમ્મવિપાકમેવ સમ્પટિચ્છતિ, ઇતરે પન દ્વેપિ સબ્બં હેતું પટિક્ખિપિત્વા ઇસ્સરહેતુકં, અહેતુકઞ્ચ સમ્પટિચ્છન્તિ, તેસં તિણ્ણં વાદાનં વસેનેવ પયોજનાભાવાદિતો યથાનુરૂપં દોસો ઞાતબ્બો. ગન્થવિત્થારભયેન પનેત્થ ન વિત્થારયિમ્હ.

રાગદોસમોહા પન તયો પલિબોધટ્ઠેન **કિઞ્ચના** નામ. તે એવ હિ કિલેસટ્ઠેન **અઙ્ગણાનિ**, મલીનભાવકરણટ્ઠેન **મલાનિ**, પક્ખલનપાતહેતુતો **વિસમાનિ** ચ હોન્તિ. પાણાતિપાતાદીનિ કાયવચીમનોવિસમાનિ **અપરાનિપિ તીણિ વિસમાનિ** નામ. રાગદોસમોહા અનુદહનટ્ઠેન **તયો અગ્ગી**, કસટનિરોજટ્ઠેન **કસાવા** ચ હોન્તિ. પાણાતિપાતાદીનિ કાયકસાવાદયો પન **અપરેપિ તયો કસાવા** નામ. અસ્સાદદિટ્ઠિત્તિકે કામપરિભોગે ‘‘નત્થિ કામેસુ દોસો’’તિ એવં પવત્તા સસ્સતદિટ્ઠિ **અસ્સાદદિટ્ઠિ** નામ. વીસતિવત્થુકા પન અત્તદિટ્ઠિ અત્તાનં અનુગતત્તા **અત્તાનુદિટ્ઠિ** નામ. તસ્સા પન ‘‘રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, રૂપવન્તં વા અત્તાનં, અત્તનિ વા રૂપં, રૂપસ્મિં વા અત્તાનં સમનુપસ્સતી’’તિ એવં રૂપક્ખન્ધે ચતસ્સો દિટ્ઠિયો. એવં સેસક્ખન્ધેસુપીતિ વીસતિવત્થુકતા વેદિતબ્બા.

તત્થ ચ **રૂપં અત્તતો**તિઆદિના પઞ્ચક્ખન્ધે અત્તતો ગહણવસેન પવત્તા પઞ્ચ ઉચ્છેદદિટ્ઠિયો, સેસા પન સસ્સતદિટ્ઠિયોતિ વેદિતબ્બા. ‘‘**નત્થિ દિન્ન**’’ન્તિઆદિનયપ્પવત્તા પન નત્થિકદિટ્ઠિ **મિચ્છાદિટ્ઠિ** નામ, લામકદિટ્ઠીતિ અત્થો. અરતિત્તિકે પાણિલેડ્ડુદણ્ડાદીહિ સત્તાનં વિહિંસના **વિહેસા** નામ. દ્વારત્તયપ્પવત્તઅકુસલધમ્મસ્સ ચરિયા **અધમ્મચરિયા** નામ. દોવચસ્સતાતિકે સાવ કામબ્યાપાદવિહિંસાસઞ્ઞા નાનારમ્મણેસુ પવત્તિતો, નાનાભૂતત્તા ચ **નાનત્તસઞ્ઞા** નામ. ઉદ્ધચ્ચત્તિકે કુસીતસ્સ ભાવો **કોસજ્જં**, પમાદોવ. અનાદરિયત્તિકે ઓવાદસ્સ અનાદિયનવસપ્પવત્તો કોધો **અનાદરિયં** નામ. અસ્સદ્ધિયત્તિકે રતનત્તયકમ્મફલાનં અસદ્દહનવસપ્પવત્તા અકુસલધમ્મા **અસ્સદ્ધિયં** નામ. પઞ્ચવિધમચ્છરિયવસેન ‘‘દેહી’’તિ વચનસ્સ અજાનના **અવદઞ્ઞુતા** નામ.

ઉદ્ધચ્ચત્તિકે મનચ્છટ્ઠેસુ ઇન્દ્રિયેસુ અગુત્તદ્વારતા **અસંવરો** નામ. કાયિકવાચસિકવીતિક્કમો **દુસ્સીલ્યં** નામ. અરિયત્તિકે બુદ્ધપચ્ચેકબુદ્ધસાવકાનં દસ્સનોપાસનાદીસુ અનિચ્છા **અરિયાનં અદસ્સનકમ્યતા** નામ. બોધિપક્ખિકસદ્ધમ્મસ્સ સવનધારણાદીસુ અનિચ્છા **સદ્ધમ્મં અસોતુકમ્યતા** નામ. પરસ્સ દોસારોપને રન્ધગવેસિતાસઙ્ખાતો ઉપારમ્ભોવ **ઉપારમ્ભચિત્તતા** નામ. મુટ્ઠસ્સચ્ચત્તિકે ઉદ્ધચ્ચં **ચેતસો વિક્ખેપો** નામ. અયોનિસોમનસિકારત્તિકે ‘‘અનિચ્ચે નિચ્ચ’’ન્તિઆદિના, સચ્ચપટિપક્ખવસેન વા અનુપાયમનસિકારસઙ્ખાતં આવજ્જનચિત્તં **અયોનિસોમનસિકારો** નામ. મિચ્છાદિટ્ઠિમિચ્છાસઙ્કપ્પાદયો અટ્ઠ મિચ્છામગ્ગા કુમ્મગ્ગો નામ, મિચ્છામગ્ગસ્સ આસેવના **કુમ્મગ્ગસેવના** નામ. થિનમિદ્ધં **ચેતસો ચ લીનત્તં** નામ. તિકં.

ચતુક્કેસુ ચીવરાદીસુ ચતૂસુ પચ્ચયેસુ ‘‘કત્થ મનાપં લભિસ્સામી’’તિ તણ્હાય ઉપ્પાદો **ચત્તારો તણ્હુપ્પાદા** નામ. ન ગચ્છન્તિ એતાહિ અરિયાતિ અગતિયો, છન્દદોસમોહભયા. તા હિ અગન્તબ્બમગ્ગગમનાનિ અકત્તબ્બકરણાનિ **ચત્તારિ અગતિગમનાનિ** નામ. તત્થ **છન્દો**તિ પક્ખપાતરાગો. **ભય**ન્તિ તથાપવત્તો દોસો. અનિચ્ચાદીસુ ‘‘નિચ્ચં સુખં અત્તા સુભ’’ન્તિ એવં પવત્તા **ચત્તારો વિપરિયાસા** વિપરીતતો ધમ્મે એસનતો. તેસુ વા આસનતો પવિસનતો **ચત્તારો વિપરિયાસા** નામ. તે સઞ્ઞાચિત્તદિટ્ઠિવિપરિયાસવસેન પચ્ચેકં તયો તયો હુત્વા દ્વાદસ હોન્તિ. તેસુ અનિચ્ચે નિચ્ચં, અનત્તનિ અત્તાતિ

સઞ્ઞાચિત્તદિટ્ઠિવિપરિયાસા છ, દુક્ખે સુખં, અસુભે સુભન્તિ દિટ્ઠિવિપરિયાસા દ્વે ચાતિ અટ્ઠ સોતાપત્તિમગ્ગેન પહીયન્તિ, અસુભે સુભન્તિ સઞ્ઞાચિત્તવિપરિયાસા દ્વે અનાગામિમગ્ગેન, દુક્ખે સુખન્તિ સઞ્ઞાચિત્તવિપરિયાસા દ્વે અરહત્તમગ્ગેનાતિ વેદિતબ્બા.

અદિટ્ઠે દિટ્ઠં, અસુતે સુતં, અમુતે મુતં, અવિઞ્ઞાતે વિઞ્ઞાતન્તિ એવં પવત્તા **ચત્તારો અનરિયવોહારા** નામ. દિટ્ઠાદીસુ પન અદિટ્ઠં અસુતં અમુતં અવિઞ્ઞાતન્તિ એવં પવત્તા **અપરેપિ ચત્તારો અનરિયવોહારા** નામ. ઇમે ચ પુરિમેહિ સદ્ધિં અટ્ઠ અનરિયવોહારાતિપિ વુચ્ચન્તિ. પાણાતિપાતઅદિન્નાદાનકામેસુમિચ્છાચારમુસાવાદા **ચત્તારિ દુચ્ચરિતાનિ** નામ. મુસાવાદાદિવચીદુચ્ચરિતાનિ **અપરાનિપિ ચત્તારિ વચીદુચ્ચરિતાનિ** નામ. જાતિજરાબ્યાધિમરણભયાનિ **ચત્તારિ ભયાનિ** નામ. રાજચોરઅગ્ગિઉદકભયાનિ ચત્તારિ, સમુદ્દં ઓરોહન્તસ્સ પન ઉપ્પજ્જનકાનિ ઊમિકુમ્ભીલઆવટ્ટસુસુકાભયાનિ ચ ચત્તારિ, અત્તાનુવાદપરાનુવાદદણ્ડદુગ્ગતિભયાનિ ચત્તારિ ચાતિ ઇમાનિ વા **અપરાનિ** તીણિ ચતુક્કાનિ **ચત્તારિ ભયાનિ** નામ. તત્થ **સુસુકા**તિ ચણ્ડમચ્છા. સબ્બાનિપિ ચેતાનિ ભયાનિ પટિઘચિત્તાનીતિ વેદિતબ્બાનિ. સબ્બં સુખદુક્ખાદિકં સયંકતં પરંકતં ઉભયકતં અધિચ્ચસમુપ્પન્નન્તિ એવં ઉપ્પજ્જમાના ઇમા **ચતસ્સો દિટ્ઠિયો** નામ. ચતુક્કં.

પઞ્ચકેસુ **પઞ્ચોરમ્ભાગિયા**તિઆદીસુ ઓરં વુચ્ચતિ કામધાતુ હેટ્ઠાભાવતો, તત્થ ઉપપત્તિનિપ્ફાદનતો તં ઓરં ભજન્તીતિ સક્કાયદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસીલબ્બતપરામાસકામરાગપટિઘા **પઞ્ચ ઓરમ્ભાગિયસંયોજનાનિ** નામ. ઉદ્ધન્તિ રૂપારૂપધાતુ ઉપરિભાવતો, તં વુત્તનયેન ભજન્તીતિ રૂપરાગઅરૂપરાગમાનઉદ્ધચ્ચઅવિજ્જા **પઞ્ચ ઉદ્ધમ્ભાગિયસંયોજનાનિ** નામ. રાગદોસમોહમાનદિટ્ઠિયો પઞ્ચ લગ્ગનટ્ઠેન **સઙ્ગા** નામ. તે એવ પઞ્ચ અનુપવિસનટ્ઠેન, તુદનટ્ઠેન ચ પઞ્ચ **સલ્લા** નામ. સત્થુધમ્મસઙ્ઘસિક્ખાસુ કઙ્ખનાનિ ચત્તારિ, સબ્રહ્મચારીસુ કુપિતચિત્તતા ચાતિ ઇમે પઞ્ચ ચિત્તસ્સ થદ્ધકચવરખાણુકભાવકરણત્તા **ચેતોખિલા** નામ. કામેસુ અવીતરાગો. કાયે... પે॰... રૂપે...પે॰... યાવદત્થં ભુઞ્જિત્વા સેય્યસુખં પસ્સસુખં મિદ્ધસુખં અનુયુત્તો વિહરતિ, અઞ્ઞતરં દેવનિકાયં પણિધાય બ્રહ્મચરિયં ચરતીતિ એવં પવત્તા પઞ્ચ ધમ્મા ચિત્તં બન્ધિત્વા મુટ્ઠિયં કત્વા વિય ગહણતો **ચેતસોવિનિબન્ધા** નામ. તત્થ **કાયે**તિ અજ્ઝત્તિકે કાયે, **રૂપે**તિ બહિદ્ધારૂપે. સઞ્ઞી અત્તા, અસઞ્ઞી અત્તા, નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞી અત્તા, સંવિજ્જમાનો પન અત્તા ઉચ્છિજ્જતિ, દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનં વા પાપુણાતીતિ એવં પવત્તા **પઞ્ચ દિટ્ઠિયો** નામ.

પાણાતિપાતાદિમજ્જપાનપરિયોસાના પઞ્ચ વેરકરણટ્ઠેન **વેરા** નામ. ઞાતિભોગરોગસીલદિટ્ઠિબ્યસનાનિ **પઞ્ચ બ્યસના** નામ. તત્થ **બ્યસના**તિ વિનાસસહજાતા, તતો ઉપ્પન્ના અકુસલા . બહુજનસ્સ અપ્પિયતા, વેરબહુલતા, વજ્જબહુલતા, સમ્મૂળ્હમરણં, અપાયગમનન્તિ ઇમે પઞ્ચ **અક્ખન્તિયા આદીનવા**, અનધિવાસનાય દોસાતિ અત્થો. આજીવકભયં અસિલોકભયં પરિસસારજ્જભયં મરણભયં દુગ્ગતિભયન્તિ ઇમાનિ **પઞ્ચ ભયાનિ** નામ. યાવદત્થં પઞ્ચકામગુણપરિભોગેન ચેવ પઠમજ્ઝાનાદીહિ ચતૂહિ ઝાનેહિ ચાતિ પઞ્ચહિ કારણેહિ અત્તા પરમદિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનપ્પત્તો હોતીતિ પવત્તા વાદા **પઞ્ચ દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદા** નામ. પઞ્ચકં.

છક્કેસુ પન કોધો મક્ખો ઇસ્સા સાઠેય્યં પાપિચ્છતા સન્દિટ્ઠિપરામાસિતાતિ ઇમાનિ **છ વિવાદમૂલાનિ**. મનાપિયેસુ રૂપાદીસુ છસુ આરમ્મણેસુ છન્દરાગોતિ ઇમે **છ છન્દરાગા** ગેહસિતા ધમ્મા નામ. અમનાપિયેસુ છસુ આરમ્મણેસુ પટિઘો **છ વિરોધવત્થૂનિ** નામ. વિરોધો એવ વત્થુ વિરોધવત્થુ. છસુ આરમ્મણેસુ તણ્હાવ **છ તણ્હાકાયા** નામ. સત્થુધમ્મસઙ્ઘસિક્ખાસુ, અપ્પમાદે, પટિસન્થારે ચ અગારવા **છ અગારવા** નામ. કમ્મારામતા, ભસ્સનિદ્દાસઙ્ગણિકસંસગ્ગપપઞ્ચારામતા ચ **છ પરિહાનિયા ધમ્મા** નામ, પરિહાનિકરાતિ અત્થો. તત્થ સવનદસ્સનસમુલ્લપનપરિભોગકાયસંસગ્ગેસુ પઞ્ચસુ યુત્તપયુત્તતા **સંસગ્ગારામતા**. તણ્હામાનદિટ્ઠિપપઞ્ચેસુ યુત્તપયુત્તતા **પપઞ્ચારામતા**તિ વેદિતબ્બં. કમ્મભસ્સનિદ્દાસઙ્ગણિકારામતા ચત્તારો, દોવચસ્સતા, પાપમિત્તતા દ્વે ચાતિ ઇમે **અપરેપિ છ પરિહાનિયા ધમ્મા** નામ.

સોમનસ્સટ્ઠાનિયેસુ રૂપાદીસુ છસુ આરમ્મણેસુ ઉપ્પન્ના ગેહસિતસોમનસ્સસમ્પયુત્તા વિચારા **સોમનસ્સુપવિચારા** નામ, વિતક્કાદયો ધમ્મા, તંસમ્પયુત્તા ચાતિ ગહેતબ્બા. એસ નયો ઇતરદ્વયેપિ. અઞ્ઞાણસહિતા પનેત્થ વેદનુપેક્ખા ઉપેક્ખાતિ વેદિતબ્બા, યા ''અઞ્ઞાણુપેક્ખા''તિપિ વુચ્ચતિ. ઇટ્ઠાનિટ્ઠમજ્ઝત્તેસુ છસુ આરમ્મણેસુ યથાક્કમં ઉપ્પન્ના વેદના **''છ ગેહસિતાનિ સોમનસ્સાની''**તિઆદિના છક્કત્તયેન વુત્તા. ''અત્થિ મે અત્તા''તિ વા, ''નત્થિ મે અત્તા''તિ વા, ''અત્તના વા અત્તાનં સઞ્જાનામી''તિ વા, ''અત્તના વા અનત્તાનં સઞ્જાનામી''તિ વા, ''અત્તના વા અત્તાનં સઞ્જાનામી''તિ વા, ''સો મે અયં અત્તા કારકો વેદકો નિચ્ચો

ધુવો’’તિ એવં ઉપ્પજ્જમાના ઇમા **છ દિટ્ઠિયો** નામ. તત્થ **અત્થી**તિ સસ્સતદિટ્ઠિ. **નત્થી**તિ ઉચ્છેદદિટ્ઠિ. પઞ્ચપિ ખન્ધે ‘‘અત્તા’’તિ ગહેત્વા સઞ્ઞાક્ખન્ધેન સેસાનં જાનનવસેન **અત્તના વા અત્તાનં સઞ્જાનામીતિ દિટ્ઠિ**, સઞ્ઞાક્ખન્ધં પન ‘‘અત્તા’’તિ, ઇતરે ચ ‘‘અનત્તા’’તિ ગહેત્વા **અત્તના વા અનત્તાનં સઞ્જાનામીતિ દિટ્ઠિ**, સઞ્ઞાક્ખન્ધં પન ‘‘અનત્તા’’તિ, ઇતરે ચ ‘‘અત્તા’’તિ ગહેત્વા **અનત્તના વા અત્તાનં સઞ્જાનામીતિ દિટ્ઠિ** ચ વેદિતબ્બા. છક્કં.

સત્તકેસુ પન કામરાગપટિઘમાનદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાભવરાગઅવિજ્જા સત્ત થામગતટ્ઠેન, અપ્પહીનટ્ઠેન ચ ચિત્તસન્તાને અનુ અનુ સયનતો **અનુસયા** નામ. તે એવ સત્તે વટ્ટસ્મિં સંયોજનતો **સંયોજનાનિ**. સમુદાચારવસેન પરિયુટ્ઠાનતો **પરિયુટ્ઠાના**તિ વેદિતબ્બા. અસ્સદ્ધિયં અહિરિકં અનોત્તપ્પં અપ્પસ્સુતતા કોસજ્જં મુટ્ઠસ્સચ્ચં દુપ્પઞ્ઞતાતિ ઇમે સત્ત અસતં અસપ્પુરિસાનં, અસન્તા વા લામકા ધમ્માતિ **અસદ્ધમ્મા** નામ. પાણાતિપાતાદયો કાયવચીદુચ્ચરિતાનિ **સત્ત દુચ્ચરિતાનિ** નામ. માનો અતિમાનો માનાતિમાનો ઓમાનો અધિમાનો અસ્મિમાનો મિચ્છામાનોતિ ઇમે **સત્ત માના** નામ. ‘‘મનુસ્સલોકે માતાપેત્તિકસમ્ભવો અત્તા ઉચ્છિજ્જતિ, તથા છસુ દેવલોકેસુ દિબ્બો કબળીકારભક્ખો અત્તા, રૂપલોકે રૂપી મનોમયો અત્તા, ચતૂસુ અરૂપભવેસુ ચતુબ્બિધો અરૂપી અત્તા તત્થ તત્થ ઉચ્છિજ્જતિ વિનસ્સતિ ન હોતિ પરં મરણા’’તિ એવં પવત્તા સત્ત ઉચ્છેદદિટ્ઠિયો **સત્ત દિટ્ઠિયો** નામ. એત્થ ચ આદિતો તિસ્સો દિટ્ઠિયો રૂપક્ખન્ધં અત્તતો ગહેત્વા પવત્તા ઉચ્છેદદિટ્ઠિયો, સેસા ચતસ્સો અરૂપક્ખન્ધેતિ ઞાતબ્બા. સત્તકં.

અટ્ઠકેસુ પન લોભો દોસો મોહો માનો દિટ્ઠિ વિચિકિચ્છા થિનં ઉદ્ધચ્ચઞ્ચાતિ **અટ્ઠ કિલેસવત્થૂનિ** નામ. ‘‘યં કિઞ્ચિ કમ્મં કત્તબ્બં મે’’તિ એકં, તથા ‘‘કતં મે’’તિ, ‘‘મગ્ગો મે ગન્તબ્બો’’તિ, ‘‘ગતો’’તિ, ‘‘અપ્પકં મે ભુત્ત’’ન્તિ, ‘‘સુભુત્ત’’ન્તિ, ‘‘આબાધો મે ઉપ્પન્નો’’તિ, ‘‘અચિરવુટ્ઠિતો ગેલઞ્ઞા’’તિ એકન્તિ ઇમાનિ **અટ્ઠ કુસીતવત્થૂનિ** નામ, કુસીતસ્સ કોસજ્જકારણાનીતિ અત્થો. લાભે અલાભે ચ યસે અયસે ચ પસંસાય નિન્દાય ચ સુખે દુક્ખે ચ યથાક્કમં રાગદોસેહિ ચિત્તસ્સ પટિહનનં **અટ્ઠસુ લોકધમ્મેસુ ચિત્તસ્સ પટિઘાતો** નામ. હેટ્ઠા દ્વીહિ ચતુક્કેહિ વુત્તા **અટ્ઠ અનરિયવોહારા** નામ. મિચ્છાદિટ્ઠિમિચ્છાસઙ્કપ્પાદયો **અટ્ઠ મિચ્છત્તા** નામ. ભિક્ખૂહિ વિજ્જમાનાય આપત્તિયા ચોદિયમાનસ્સ ‘‘ન સરામી’’તિ નિબ્બેઠનં એકં, ‘‘ત્વં બાલો’’તિઆદિના ચોદકપટિપ્ફરણં એકં, તથા ‘‘તુવં ચેતમાપન્નો’’તિ ચોદકસ્સ પચ્ચારોપનં, અઞ્ઞેનઞ્ઞં પટિચરણં, સઙ્ઘે બાહાવિક્ખેપભણનં, તુણ્હીભાવેન વિહેઠનં, સઙ્ઘં, ચોદકઞ્ચ અનાદિયિત્વા પક્કમનં, ચોદનાભયા સિક્ખાપચ્ચક્ખાનન્તિ ઇમે **અટ્ઠ પુરિસદોસા** નામ. અસઞ્ઞી અત્તા રૂપી, અરૂપી , રૂપી ચ અરૂપી ચ, નેવરૂપીનારૂપી, અન્તવા, અનન્તવા, અન્તવા ચ અનન્તવા ચ, નેવન્તવાનાનન્તવાતિ એવં પવત્તા **અટ્ઠ અસઞ્ઞીવાદા** નામ. નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞી અત્તા રૂપી અરૂપીતિઆદિના પવત્તા **અટ્ઠ નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીવાદા** નામ. અટ્ઠકં.

નવકેસુ પન ‘‘અનત્થં મે અચરિ, ચરતિ, ચરિસ્સતિ, પિયસ્સ મે અનત્થં અચરિ, ચરતિ, ચરિસ્સતિ, અપ્પિયસ્સ મે અત્થં અચરિ, ચરતિ, ચરિસ્સતી’’તિ એવં પવત્તા નવ આઘાતા એવ **આઘાતવત્થૂનિ** નામ. કોધો મક્ખો ઇસ્સા મચ્છરિયં માયા સાઠેય્યં મુસાવાદો પાપિચ્છતા મિચ્છાદિટ્ઠીતિ ઇમાનિ **નવ પુરિસમલાનિ** નામ. ‘‘સેય્યસ્સ સેય્યોહમસ્મી’’તિઆદયો **નવવિધા માના** નામ. ‘‘તણ્હં પટિચ્ચ પરિયેસના, પરિયેસનં પટિચ્ચ લાભો, તં પટિચ્ચ વિનિચ્છયો, તં પટિચ્ચ છન્દરાગો, તં પટિચ્ચ અજ્ઝોસાનં, તથા પરિગ્ગહો, મચ્છરિયં, આરક્ખો, આરક્ખાધિકરણં દણ્ડાદાનસત્થાદાનકલહવિગ્ગહવિવાદાદિઅનેકે પાપકા ધમ્મા’’તિ એવં વુત્તા ઇમે **નવ તણ્હામૂલકા ધમ્મા** નામ. તત્થ **વિનિચ્છયો**તિ ઞાણતણ્હાદિટ્ઠિવિતક્કવસેન ચતૂસુ વિનિચ્છયેસુ વિતક્કવિનિચ્છયો ઇધ અધિપ્પેતો. લાભં હિ લભિત્વા ‘‘ઇદં રૂપારમ્મણત્થાય, ઇદં સદ્દારમ્મણાદિઅત્થાયા’’તિ એવં વિતક્કેનેવ વિનિચ્છયો. **છન્દરાગો** દુબ્બલરાગો, **અજ્ઝોસાન**ન્તિ બલવસન્નિટ્ઠાનં. **પરિગ્ગહો**તિ તણ્હાદિટ્ઠિવસેન પરિગ્ગહકરણન્તિ વેદિતબ્બં. ‘‘અસ્મી’’તિ, ‘‘અહમસ્મી’’તિ, ‘‘અયમહમસ્મી’’તિ, ‘‘ભવિસ્સ’’ન્તિ, ‘‘રૂપી ભવિસ્સ’’ન્તિ, ‘‘અરૂપી ભવિસ્સ’’ન્તિ, ‘‘સઞ્ઞી ભવિસ્સ’’ન્તિ, ‘‘અસઞ્ઞી ભવિસ્સ’’ન્તિ, ‘‘નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞી ભવિસ્સ’’ન્તિ એવં વુત્તાનિ ઇમાનિ નવ ચલનટ્ઠેન **ઇઞ્જિતાનિ** નામ. ઇમાનેવ મઞ્ઞનટ્ઠેન **મઞ્ઞિતાનિ**, વિપ્ફન્દનતો **વિપ્ફન્દિતાનિ**, પપઞ્ચનતો **પપઞ્ચિતાનિ**, તાનેવ તેહિ તેહિ કારણેહિ સઙ્ખતત્તા **સઙ્ખતાનિ** ચ નામ હોન્તિ. સબ્બેહિ તેહિ પઞ્ચહિ નવકેહિ માનો એવ કથિતો. સોપિ હિ ‘‘અસ્મી’’તિઆદીહિ સઞ્ઞીહિ ચ આકારેહિ દિટ્ઠિ વિય પવત્તતીતિ. નવકં.

દસકેસુ પન લોભો દોસો મોહો માનો દિટ્ઠિ વિચિકિચ્છા થિનં ઉદ્ધચ્ચં અહિરિકં અનોત્તપ્પન્તિ ઇમે દસ કિલેસા એવ **કિલેસવત્થૂનિ** નામ. ‘‘અનત્થં મે અચરી’’તિઆદયો નવ ખાણુકણ્ટકાદીસુ અટ્ઠાનઆઘાતેન સદ્ધિં **દસ આઘાતવત્થૂનિ** નામ. પાણાતિપાતાદયો **દસ અકુસલકમ્મપથા** નામ. કામરાગસંયોજનં

પટિઘમાનદિટ્ઠિવિચિકિચ્છાસીલબ્બતપરામાસભવરાગઇસ્સામચ્છરિયઅવિજ્જાસંયોજનન્તિ ઇમાનિ **દસ સંયોજનાનિ** નામ. મિચ્છાદિટ્ઠિમિચ્છાસઙ્કપ્પાદયો અટ્ઠ, મિચ્છાઞાણમિચ્છાવિમુત્તીહિ સદ્ધિં **દસ મિચ્છત્તા** નામ. તત્થ **મિચ્છાઞાણન્તિ** પાપકિરિયાસુ ઉપાયચિન્તાવસેન ચેવ પાપકં કત્વા ''સુકતં મયા''તિ પચ્ચવેક્ખણવસેન ચ પવત્તો મોહો. **મિચ્છાવિમુત્તી**તિ અવિમુત્તસ્સેવ સતો વિમુત્તસઞ્ઞિતા. ''નત્થિ દિન્નં, નત્થિ યિટ્ઠ''ન્તિઆદીહિ દસહિ આકારેહિ પવત્તં નત્થિકદસ્સનં **દસવત્થુકા મિચ્છાદિટ્ઠિ** નામ. ''સસ્સતો લોકો, તથા અસસ્સતો, અન્તવા, અનન્તવા, તં જીવં તં સરીર''ન્તિ વા, ''અઞ્ઞં જીવં અઞ્ઞં સરીર''ન્તિ વા, ''હોતિ તથાગતો પરં મરણા''તિ વા, ''ન હોતિ...પે॰... હોતિ ચ ન હોતિ ચ, નેવ હોતિ ન ન હોતિ તથાગતો પરં મરણા''તિ વા એવં પવત્તા **દસવત્થુકા અન્તગ્ગાહિકા દિટ્ઠિ** નામ. તત્થ **લોકો**તિ ખન્ધાદયો, ''અન્તવા''તિ ઇદં પરિત્તં કસિણજ્ઝાનં સન્ધાય વુત્તં. ''અનન્તવા''તિ ઇદં વિપુલન્તિ ગહેતબ્બં. **તથાગતો**તિ સત્તો. દસકં.

અટ્ઠારસકેસુ **તણ્હાવિચરિતાની**તિ તણ્હાસમુદાચારા તણ્હાપવત્તિયો. **અજ્ઝત્તિકસ્સુપાદાયા**તિ અજ્ઝત્તિકં ખન્ધપઞ્ચકં ઉપાદાય. ઇદં હિ ઉપયોગત્થે સામિવચનં. તત્થ ''અસ્મીતિ હોતિ, ઇત્થસ્મીતિ હોતિ, એવસ્મીતિ હોતિ, અઞ્ઞથાસ્મીતિ હોતિ, તથા ભવિસ્સન્તિ, ઇત્થં ભવિસ્સન્તિ, એવં ભવિસ્સન્તિ, અઞ્ઞથા ભવિસ્સન્તિ હોતિ, તથા અસ્મીતિ, સાતસ્મીતિ હોતિ, તથા સિયન્તિ, ઇત્થં સિયન્તિ, એવં સિયન્તિ, અઞ્ઞથા સિયન્તિ હોતિ, તથા અપાહં સિયન્તિ, અપાહં ઇત્થં સિયન્તિ, અપાહં એવં સિયન્તિ, અપાહં અઞ્ઞતા સિયન્તિ હોતી''તિ એવં વુત્તાનિ ઇમાનિ અજ્ઝત્તિકસ્સુપાદાય **અટ્ઠારસ તણ્હાવિચરિતાનિ** નામ.

તત્થ **અસ્મીતિ હોતી**તિ અજ્ઝત્તિકેસુ ખન્ધપઞ્ચકેસુ સમૂહતો ''અહમસ્મી''તિ ગહણે સતીતિ અત્થો. એવં પન ગહણે સતિ તતો પરં અનુપનિધાય, ઉપનિધાય વાતિ દ્વિધા ગહણં હોતિ. તત્થ **અનુપનિધાયા**તિ અઞ્ઞં આકારં અનુપનિધાય અનુપગમ્મ સકભાવમેવારમ્મણં કત્વા ઇત્થસ્મીતિ હોતિ. તસ્સ ''ખત્તિયાદીસુ ઇદંપકારો અહ''ન્તિ તણ્હામાનદિટ્ઠિવસેન ગહણં હોતીતિ અત્થો. ઉપનિધાય ગહણં પન દુવિધં હોતિ સમતો ચ અસમતો ચ. તત્થ સમતો ગહણં એવસ્મીતિ ઇદં, તસ્સ યથા અયં ખત્તિયો, બ્રાહ્મણાદયો વા દેવમનુસ્સરૂપીઅરૂપિઆદયો વા, એવમહમસ્મીતિ અત્થો. **અઞ્ઞથાસ્મી**તિ ઇદં પન અસમતો ગહણં, તસ્સ યથા ઇમે ખત્તિયાદયો, તતો અઞ્ઞથા અહં હીનો વા અધિકો વાતિ અત્થો. ઇમાનિ તાવ પચ્ચુપ્પન્નવસેન ચત્તારિ તણ્હાવિચરિતાનિ, **ભવિસ્સન્તિ**આદીનિ પન ચત્તારિ અનાગતવસેન વુત્તાનિ. તેસં પુરિમચતુક્કે વુત્તનયવસેન અત્થો વેદિતબ્બો. તત્થ **અસ્મી**તિઆદિદ્વયં સસ્સતુચ્છેદગ્ગાહવસેન વુત્તં. તત્થ હિ અસ્મીતિ સસ્સતં, સીદતીતિ **સાતં**, અસસ્સતં, ઇતો પરાનિ **સિયન્તિ**આદીનિ ચત્તારિ સંસયપરિવિતક્કવસેન વુત્તાનિ. **અપાહં સિયન્તિ**આદીનિ ચત્તારિ ''અપિ નામાહં ભવેય્ય''ન્તિ એવં પવત્તપત્થનાકપ્પનવસેન વુત્તાનીતિ દટ્ઠબ્બં. અટ્ઠારસકં પઠમં.

દુતિયે **બાહિરસ્સુપાદાયા**તિ બાહિરં ખન્ધપઞ્ચકં ઉપાદાય. તત્થ ''ઇમિના અસ્મીતિ હોતિ, ઇમિના ઇત્થસ્મીતિ હોતિ, ઇમિના એવસ્મીતિ હોતિ, ઇમિના અઞ્ઞથાસ્મીતિ હોતી''તિઆદિના અનન્તરે વુત્તનયેન બાહિરસ્સુપાદાય **અટ્ઠારસ તણ્હાવિચરિતાની**તિ વેદિતબ્બાનિ. ''ઇમિના''તિ પદમત્તમેવ હેત્થ પુરિમેહિ વિસેસો. તત્થ **ઇમિના**તિ ઇમિના બાહિરેન રૂપેન વા...પે॰... વિઞ્ઞાણેન વાતિ અત્થો. તત્થ ચ છત્તખગ્ગબીજનિઅન્નપાનધનધઞ્ઞાદિઉપકરણવસેન બાહિરં રૂપં વેદિતબ્બં. દાસદાસિઞાતિપરિજનહત્થિઅસ્સાદિઉપકરણવસેન વેદનાદયો વેદિતબ્બા. ઇમેહિ બાહિરેહિ રૂપાદીહિ ''ઇત્થસ્મીતિ એવસ્મી''તિઆદિના સબ્બત્થ યોજના વેદિતબ્બા. અટ્ઠારસકં દુતિયં.

ઇતરેસુ પન **તદેકજ્ઝં અભિસંયૂહિત્વા**તિઆદીસુ તદુભયં અટ્ઠારસકં એકતો યોજેત્વા છત્તિંસતણ્હાવિચરિતાનિ હોન્તિ, એવં એકેકસ્સ પુગ્ગલસ્સ અતીતકાલે દ્વિન્નં અટ્ઠારસકાનં વસેન છત્તિંસ, તથા અનાગતે છત્તિંસ હોન્તિ. પચ્ચુપ્પન્ને પન એકસ્સ યથાલાભવસેન તાનિપિ લબ્ભન્તિ, સબ્બસત્તાનં વસેન પચ્ચુપ્પન્નેપિ છત્તિંસ લબ્ભન્તિ. ઇતિ એવં વુત્તેન પકારેન તં સબ્બં એકતો કત્વા સબ્બસત્તાનં કાલત્તયેપિ છન્નં અટ્ઠારસકાનં વસેન અટ્ઠસતં તણ્હાવિચરિતાનિ હોન્તીતિ અત્થો. **અટ્ઠતણ્હાવિચરિતસતં હોતી**તિ એત્થાપિ એવમેવ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

તણ્હાવિચરિતાનિ નિટ્ઠિતાનિ.

યાનિ ચાતિઆદીસુ યાનિ ચેત્થ દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ વત્તબ્બાનિ, તાનિ બ્રહ્મજાલનામકે **દીઘનિકાયસ્સ** પઠમસુત્તન્તે (દી॰ નિ॰ ૧.૨૯ આદયો) સત્થારા સયં આહચ્ચ ભાસિતાનીતિ અત્થો. બ્રહ્મજાલે હિ ચત્તારો સસ્સતવાદા, ચત્તારો એકચ્ચસસ્સતિકા, ચત્તારો

અન્તાનન્તિકા, ચત્તારો અમરાવિક્ખેપિકા, દ્વે અધિચ્ચસમુપ્પન્નિકા, સોળસ સઞ્ઞીવાદા, અટ્ઠ અસઞ્ઞીવાદા , અટ્ઠ નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીવાદા, સત્ત ઉચ્છેદવાદા, પઞ્ચ દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદાતિ ઇમાનિ **દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ** સનિદાનાનિ નાનાનયતો વુત્તાનિ, તત્થ વુત્તનયેનેવ નેસં વિભાગો વેદિતબ્બો. અયં તાવેત્થ પદત્થાનુસારતો વિનિચ્છયો, સેસોપેત્થ વિનિચ્છયો પદત્થે વુત્તાનુસારતોવ સુવિઞ્ઞેય્યોતિ.

ખુદ્દકવત્થુવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ધમ્મહદયવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના

ધમ્મહદયવિભઙ્ગમાતિકાય પન પદત્થાદિતો વિનિચ્છયો પુબ્બે વુત્તોવ. યસ્મા પન ભગવતા હેટ્ઠા નાનાનયતો વિભત્તાનઞ્ઞેવ ખન્ધાયતનાદીનં દ્વાદસન્નં ધમ્મકોટ્ઠાસાનં પુન સબ્બસઙ્ગાહિકચતુભૂમુપ્પત્તિતપ્પરિયાપન્નતાદીહિ દસહિ વારેહિ અપુબ્બનયસહસ્સવિભાવકેહિ સબ્બધમ્માધિપ્પાયસઙ્ખાતેહિ ધમ્મહદયેહિ વિભાગદસ્સનત્થમેવાયં વિભઙ્ગો વુત્તો, તસ્મા વિભઙ્ગનયતો ચેત્થ વિનિચ્છયો હોતિ. વિભઙ્ગે હિ પઠમં ''કતિ ખન્ધા''તિઆદિના સપુચ્છકં દ્વાદસપદિકં માતિકં નિક્ખિપિત્વા હેટ્ઠા વુત્તાનુસારેનેવ ચતુભૂમકસામઞ્ઞતો સબ્બસઙ્ગાહિકવારો નામ વિભત્તો, તત્થ સત્ત ફસ્સાદયો સત્તન્નં વિઞ્ઞાણધાતૂનં વસેન વેદિતબ્બા.

દુતિયો પન વારો તેસં ચતૂસુ ભૂમીસુ ચતૂહિ કોટ્ઠાસેહિ ઉપ્પત્તાનુપ્પત્તિદસ્સનવસેન પવત્તો. તત્થ પઠમકોટ્ઠાસે તાવ –

> ''કામધાતુયા કતિ ખન્ધા…પે॰… કતિ ચિત્તાનિ? કામધાતુયા પઞ્ચક્ખન્ધા, દ્વાદસાયતનાનિ, અટ્ઠારસ ધાતુયો, તીણિ સચ્ચાનિ, બાવીસતિન્દ્રિયાનિ, નવ હેતૂ, ચત્તારો આહારા, સત્ત ફસ્સા, વેદના, સઞ્ઞા, ચેતના, ચિત્તાની''તિ –

માતિકં નિક્ખિપિત્વા વિભત્તા. તત્થ યસ્મા ચતુભૂમકાપિ ધમ્મા યેભુય્યેન કામાવચરસત્તાનં ઉપ્પજ્જન્તિ , ન કામાવચરાવ. તેનેત્થ ''પઞ્ચક્ખન્ધા''તિઆદિના ચતુભૂમકાપિ વુત્તા. તત્થુપ્પજ્જનકધમ્મા હેત્થ અધિપ્પેતા, ન તંભૂમિપરિયાપન્નાવ. રૂપધાતુઆદીસુપિ એસેવ નયો.

એત્થ ચ **તીણિ સચ્ચાની**તિ ઇદં નિરોધસચ્ચસ્સ દેસવિનિમુત્તતાય કત્થચિ દેસે અનિદ્દિસિતબ્બતો તં વજ્જેત્વા વુત્તં. કારણસાપેક્ખા હિ ધમ્મા અત્તનો નિસ્સયકારણભૂતં દેસં સમાવસન્તિ અકારણસ્સ અનિસ્સયત્તા, યથા વા કદાચિ ઉપલબ્ભમાના ધમ્મા કાલનિયતતાય અત્તનો સઙ્ખતત્તંવ સૂચેન્તિ. અઞ્ઞથા ઇતરકાલેસુપિ ભાવસ્સ ચ પસઙ્ગતો, એતરહિપિ વા અભાવસ્સ, એવં ક્વચિ દેસે ઉપલબ્ભમાનાપીતિ ગહેતબ્બં. સબ્બદેસઅબ્યાપિતા પન અસઙ્ખતસ્સ, સઙ્ખતસ્સ વા અસમ્ભવતો એવ નોપપજ્જતિ, તસ્મા દેસકાલવિનિમુત્તમેવ અસઙ્ખતન્તિ ગહેતબ્બં.

દુતિયકોટ્ઠાસે પન –

> ''રૂપધાતુયા પઞ્ચક્ખન્ધા, છ આયતનાનિ, નવ ધાતુયો, તીણિ સચ્ચાનિ, ચુદ્દસિન્દ્રિયાનિ, અટ્ઠ હેતૂ, તયો આહારા, ચત્તારો ફસ્સા…પે॰… ચત્તારિ ચિત્તાની''તિ –

માતિકં નિક્ખિપિત્વા વિભત્તા. યસ્મા પન રૂપીનં ઘાનાદીનં અભાવેન વિજ્જમાનાનિપિ ગન્ધાયતનાદીનિ આયતનાદિકિચ્ચં ન કરોન્તિ, તસ્મા તે વજ્જેત્વા ''છ આયતનાનિ, નવ ધાતુયો''તિઆદિ વુત્તં ન તેસં અભાવા. કેચિ પન ''રૂપલોકે ગન્ધરસા કબળીકારો આહારો ચ મહાભૂતાનઞ્ચ ફોટ્ઠબ્બકિચ્ચતા નત્થિ, તેનેવ પાળિયં ન ઉદ્ધટા''તિ વત્વા તં સાધેતું બહું હેતુપટિરૂપકં વત્વા પપઞ્ચેન્તિ, તં તેસં મતિમત્તમેવાતિ ન ગહેતબ્બં. ગન્ધાદીનં અવિનિબ્ભોગત્તા, ફોટ્ઠબ્બત્તા, ધાતુસભાવત્તા ચ ઘાનાદિત્તયભાવદ્વયસુખદુક્ખદોમનસ્સિન્દ્રિયાનિ, પન દોમનસ્સહેતુકબળીકારાહારઘાનાદિત્તયસમ્ફસ્સાદીનિ ચ વજ્જેત્વા ચુદ્દસિન્દ્રિયાદિભાવો વેદિતબ્બો.

તતિયકોટ્ઠાસે પન –

‘‘અરૂપધાતુયા ચત્તારો ખન્ધા, દ્વે આયતનાનિ, દ્વે ધાતુયો, તીણિ સચ્ચાનિ, એકાદસિન્દ્રિયાનિ, અટ્ઠ હેતૂ, તયો આહારા, એકો ફસ્સો...પે॰... એકં ચિત્ત’’ન્તિ –

માતિકં નિક્ખિપિત્વા વિભત્તા. એત્થ ચ ચક્ખુસોતઅનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયાનમ્પિ અભાવા એકાદસિન્દ્રિયાનિ વેદિતબ્બાનિ.

ચતુત્થકોટ્ઠાસે પન –

‘‘અપરિયાપન્ને ચત્તારો ખન્ધા, દ્વે આયતનાનિ, દ્વે ધાતુયો, દ્વે સચ્ચાનિ, દ્વાદસિન્દ્રિયાનિ, છ હેતૂ, તયો આહારા, એકો ફસ્સો...પે॰... એકં ચિત્ત’’ન્તિ –

માતિકં નિક્ખિપિત્વા વિભત્તા. યસ્મા ચ ઓકાસવસેન વા સત્તુપ્પત્તિવસેન વા અપરિયાપન્નધાતુ નામ નત્થિ, તસ્મા ‘‘અપરિયાપન્નધાતુયા’’તિ અવત્વા નિબ્બત્તિતલોકુત્તરમેવ દસ્સેતું ‘‘અપરિયાપન્ને ચત્તારો ખન્ધા’’તિઆદિ વુત્તં. એવં ચતૂહિ કોટ્ઠાસેહિ દુતિયો વારો વેદિતબ્બો.

તતિયો પન વારો –

‘‘રૂપક્ખન્ધો કામધાતુપરિયાપન્નો, ચત્તારો ખન્ધા સિયા કામધાતુપરિયાપન્ના, સિયા ન કામધાતુપરિયાપન્ના’’તિઆદિના –

ચતૂસુ ભૂમીસુ ચતૂહિ કોટ્ઠાસેહિ તંતંભૂમિપરિયાપન્નધમ્મદસ્સનવસેન પવત્તો, સો ચ હેટ્ઠા વુત્તાનુસારેન સક્કા ઞાતુન્તિ ન વિત્થારિતો. તત્થ **ચ કામધાતુપરિયાપન્નો**તિ કામાવચરભાવેન તત્થ અન્તોગધો કામાવચરોતિ અત્થો. સેસેસુપિ એસેવ નયો.

ચતુત્થો પન વારો તીસુ ભૂમીસુ ચતૂહિ કોટ્ઠાસેહિ પટિસન્ધિક્ખણે ઉપ્પજ્જનકાનુપ્પજ્જનકધમ્મદસ્સનવસેન પવત્તો. તત્થ પઠમકોટ્ઠાસે તાવ –

‘‘કામધાતુયા ઉપપત્તિક્ખણે સબ્બેસં પઞ્ચક્ખન્ધા પાતુભવન્તિ, કસ્સચિ એકાદસાયતનાનિ પાતુભવન્તિ, કસ્સચિ દસાયતનાનિ પાતુભવન્તિ, કસ્સચિ અપરાનિ દસ, કસ્સચિ નવ, કસ્સચિ સત્ત, કસ્સચિ એકાદસ ધાતુયો...પે॰... સત્ત ધાતુયો. સબ્બેસં એકં સચ્ચં પાતુભવતિ. કસ્સચિ ચુદ્દસિન્દ્રિયાનિ, કસ્સચિ તેરસ, કસ્સચિ અપરાનિ તેરસ, કસ્સચિ દ્વાદસ, કસ્સચિ દસ, કસ્સચિ નવ, કસ્સચિ અપરાનિ નવ, કસ્સચિ અટ્ઠ, કસ્સચિ અપરાનિ અટ્ઠ, કસ્સચિ સત્ત , કસ્સચિ પઞ્ચ, કસ્સચિ ચત્તારિન્દ્રિયાનિ પાતુભવન્તિ, કસ્સચિ તયો હેતૂ પાતુભવન્તિ, કસ્સચિ દ્વે, કસ્સચિ અહેતુકા પાતુભવન્તિ. સબ્બેસં ચત્તારો આહારા, એકો ફસ્સો...પે॰... એકં ચિત્તં પાતુભવતી’’તિ –

માતિકં નિક્ખિપિત્વા વિભત્તા. તત્થ પટિસન્ધિક્ખણે કામાવચરાનં ઓપપાતિકાનં, આપાયિકાનં, દેવમનુસ્સાનં પરિપુણ્ણાયતનાનં સદ્દાયતનવજ્જિતાનિ એકાદસાયતનાનિ પાતુભવન્તિ, તાનેવ એકાદસ ધાતુયો હોન્તિ. સદ્દો હિ એકન્તેન પટિસન્ધિયં ન ઉપ્પજ્જતિ, તેસઞ્ઞેવ પન જચ્ચન્ધાનં દસ, જચ્ચબધિરાનં અપરાનિ દસ, જચ્ચન્ધબધિરાનં નવ, ગબ્ભસેય્યકાનં રૂપગન્ધરસકાયફોટ્ઠબ્બમનોધમ્મવસેન સત્ત આયતનધાતુયો પાતુભવન્તિ. ઓપપાતિકાનં તિહેતુકાનં મનચ્છટ્ઠાનિ ઇન્દ્રિયાનિ, ભાવદ્વયે એકં, જીવિતિન્દ્રિયં, સોમનસ્સુપેક્ખિન્દ્રિયેસુ એકં, સદ્ધાદીનિ પઞ્ચાતિ ચુદ્દસિન્દ્રિયાનિ, તેસં દ્વિહેતુકાનં પઞ્ઞિન્દ્રિયં વજ્જેત્વા તેરસ, પઠમકપ્પિકાનં મનુસ્સાનં તિહેતુકાનં ભાવિન્દ્રિયં વજ્જેત્વા અપરાનિપિ તેરસ, તેસઞ્ઞેવ દુહેતુકાનં દ્વાદસ, ગબ્ભસેય્યકાનં પન તિહેતુકાનં પુરિમેસુ ચુદ્દસસુ ચક્ખાદીનિ ચત્તારિ વજ્જેત્વા દસ, તેસં દુહેતુકાનં નવ, ઓપપાતિકાનં અહેતુકાનં પરિપુણ્ણાયતનાનં પુરિમેસુ ચુદ્દસસુ સદ્ધાદીનિ વજ્જેત્વા અપરાનિ નવ, તેસઞ્ઞેવ જચ્ચન્ધાનં અટ્ઠ, તથા બધિરાનં, અન્ધબધિરાનં પન સત્ત, ગબ્ભસેય્યકાનં પન અહેતુકાનં કાયમનોભાવજીવિતઉપેક્ખિન્દ્રિયાનિ પઞ્ચ, તેસઞ્ઞેવ નપુંસકાનં ચત્તારિ પાતુભવન્તિ. અહેતુકચિત્તેસુ હિ વિજ્જમાનાપિ એકગ્ગતા સમાધિન્દ્રિયતં ન ગચ્છતિ, મનોવિઞ્ઞાણધાતુવસેન પન ‘‘એકો ફસ્સો’’તિઆદયો વેદિતબ્બા.

દુતિયકોટ્ઠાસે પન –

> ‘‘રૂપધાતુયા ઉપપત્તિક્ખણે ઠપેત્વા અસઞ્ઞસત્તાનં દેવાનં પઞ્ચક્ખન્ધા પાતુભવન્તિ. પઞ્ચાયતનાનિ, પઞ્ચ ધાતુયો, એકં સચ્ચં, દસિન્દ્રિયાનિ, તયો હેતૂ, તયો આહારા, એકો ફસ્સો…પે॰… એકં ચિત્ત’’ન્તિ –

માતિકં નિક્ખિપિત્વા વિભત્તા. તત્થ ચક્ખુરૂપસોતમનોધમ્માનં વસેન પઞ્ચાયતનધાતુયો વેદિતબ્બા. એત્થાપિ ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બાનં અગ્ગહણે કારણં પુબ્બે વુત્તમેવ. ચક્ખુસોતમનોજીવિતિન્દ્રિયાનિ, સોમનસ્સુપેક્ખાનં અઞ્ઞતરં, સદ્ધાદીનિ પઞ્ચાતિ દસિન્દ્રિયાનિ વેદિતબ્બાનિ.

તતિયકોટ્ઠાસે પન –

> ‘‘અસઞ્ઞસત્તાનં દેવાનં ઉપપત્તિક્ખણે એકો ખન્ધો પાતુભવતિ રૂપક્ખન્ધો, દ્વે આયતનાનિ રૂપાયતનં ધમ્માયતનં, દ્વે ધાતુયો રૂપધાતુ ધમ્મધાતુ, એકં દુક્ખસચ્ચં, એકં રૂપજીવિતિન્દ્રિયં, અસઞ્ઞસત્તા દેવા અહેતુકા, અનાહારા, અફસ્સકા… પે॰… અચિત્તકા’’તિ –

સનિદ્દેસમાતિકા નિક્ખિત્તા. એત્થ ચ રૂપમ્પિ કિઞ્ચાપિ તેસં આયતનાદિકિચ્ચં ન કરોતિ, સવિઞ્ઞાણકરૂપીસુ પન ગહિતત્તા ઇધાપિ ગહિતં. ગન્ધાદયો પન તત્થ ન ગહિતત્તા ઇધાપિ ન ગહિતા, નો અવિજ્જમાનતાય. એકતલવાસિકાનં વા સેસબ્રહ્માનં ચક્ખુવિસયત્તા ઇધાપિ રૂપાયતનં ઉદ્ધટં, અસઞ્ઞીનં પન પઞ્ચાયતનાનિ, એકો આહારો ઉપ્પજ્જતીતિ વેદિતબ્બં.

ચતુત્થકોટ્ઠાસે –

> ‘‘અરૂપધાતુયા ઉપપત્તિક્ખણે ચત્તારો ખન્ધા, દ્વે આયતનાનિ, દ્વે ધાતુયો, એકં સચ્ચં, અટ્ઠિન્દ્રિયાનિ , તયો હેતૂ, તયો આહારા, એકો ફસ્સો…પે॰… એકં ચિત્ત’’ન્તિ –

માતિકાપદાનિ નિક્ખિપિત્વા વિભત્તા. એત્થ ચ મનોજીવિતઉપેક્ખિન્દ્રિયાનિ, સદ્ધાદીનિ પઞ્ચાતિ અટ્ઠિન્દ્રિયાનિ વેદિતબ્બાનિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. એવં ચતૂહિ કોટ્ઠાસેહિ ચતુત્થો વારો વેદિતબ્બો.

પઞ્ચમો પન વારો તેસં ધમ્માનં ભૂમન્તરવસેન ‘‘કામાવચરધમ્મા, ન કામાવચરા…પે॰… પરિયાપન્ના’’તિ ચત્તારો દુકે માતિકાવસેન નિક્ખિપિત્વા વિભજનવસેન પવત્તો, સો હેટ્ઠા વુત્તત્થોવ.

છટ્ઠો પન વારો સમ્મુતિદેવઉપપત્તિદેવવિસુદ્ધિદેવે નિદ્દિસિત્વા મનુસ્સદેવગતીસુ ઉપ્પાદકકમ્મઆયુપ્પમાણદસ્સનવસેન વુત્તો. તત્થાયં સઙ્ખેપત્થો – સત્તા હિ દાનસીલાદિકામાવચરકુસલં કત્વા મનુસ્સલોકે ખત્તિયમહાસાલાદિકુલેસુ ચેવ ચાતુમહારાજિકતાવતિંસયામતુસિતનિમ્માનરતિપરનિમ્મિતવસવત્તિસઙ્ખાતેસુ છસુ દેવલોકેસુ ચ ઉપ્પજ્જન્તિ, તત્થ સિનેરુપબ્બતવેમજ્ઝપરિભણ્ડપબ્બતતો પટ્ઠાય હેટ્ઠા યાવ ભૂમિ તિરિયં ચક્કવાળપબ્બતં આહચ્ચ એત્થન્તરે પબ્બતઆકાસરુક્ખપથવિનિસ્સિતા ચાતુમહારાજચન્દસૂરિયા સબ્બે ચાતુમહારાજિકા. તતો ઉદ્ધં ચક્કવાળપરિયન્તં તાવતિંસાદયો યથાક્કમં ઉપરૂપરિ ઠિતાતિ વેદિતબ્બા. દેવલોકોપિ પરમ્પરચક્કવાળપબ્બતં અપ્પત્તો નામ નત્થિ.

પઠમજ્ઝાનં પન પરિત્તં ભાવેત્વા બ્રહ્મપારિસજ્જેસુ ઉપ્પજ્જન્તિ, મજ્ઝિમં ભાવેત્વા બ્રહ્મપુરોહિતેસુ, પણીતં ભાવેત્વા મહાબ્રહ્મેસુ, ઇમે તયોપિ જના પઠમજ્ઝાનભૂમિયં એકતલે વસન્તિ. આયુઆભાદિભેદેન પનેસં ભેદો, એવં ઉપરિપિ.

ચતુક્કનયે પન દુતિયજ્ઝાનં, પઞ્ચકનયે દુતિયતતિયજ્ઝાનઞ્ચ પરિત્તં, મજ્ઝિમં, પણીતઞ્ચ ભાવેત્વા પરિત્તાભાઅપ્પમાણાભાઆભસ્સરેસુ ઉપ્પજ્જન્તિ. તતિયજ્ઝાનં પરિત્તાદિવસેન ભાવેત્વા પરિત્તસુભઅપ્પમાણસુભસુભકિણ્હેસુ. ચતુત્થજ્ઝાનં પન ભાવેત્વા આરમ્મણમનસિકારછન્દાધિમુત્તિઆદિનાનત્તતો કેચિ અસઞ્ઞીસુ, કેચિ વેહપ્ફલેસુ, કેચિ અવિહેસુ, અતપ્પેસુ, સુદસ્સેસુ, સુદસ્સીસુ, કેચિ અકનિટ્ઠેસુ, આકાસાનઞ્ચાયતનાદીસુ ચતૂસુ ચ યથાક્કમં ઉપ્પજ્જન્તિ. તત્થ હિ એકચ્ચે તિત્થિયા ‘‘ચિત્તં નિસ્સાય રજ્જનદુસ્સનાદયો, તન્નિદાનાનિ ચ દુક્ખાનિ સમુપ્પજ્જન્તી’’તિ ચિત્તે દોસં દિસ્વા

‘‘દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનમેત’’ન્તિ સઞ્ઞાવિરાગં જનેત્વા તત્રૂપપત્તિયા ઝાનં ભાવેત્વા રૂપકાયમત્તા ઠિતા વા નિસિન્ના વા નિપન્ના વા હુત્વા નિબ્બત્તિત્વા તત્થેવ પઞ્ચકપ્પસતાનિ તિટ્ઠન્તીતિ વેદિતબ્બા.

અટ્ઠસમાપત્તિલાભીનં કતરં ઝાનં વિપચ્ચતીતિ? પગુણં, સબ્બેસુ પગુણેસુ યસ્સ વિપાકભૂમિં પત્થેતિ, તંપત્થનાય ચ અસતિ યં મરણસમયે સમાપજ્જતિ, તં, તસ્મિમ્પિ અસતિ ઉત્તમવસેન નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં વિપચ્ચતિ. સુદ્ધાવાસેસુ ચ અવિહાદીસુ અનાગામિવજ્જિતા સત્તા ન ઉપ્પજ્જન્તિ, અનાગામિનો પન અસઞ્ઞીવજ્જિતબ્રહ્મલોકેસુ સબ્બત્થ ઉપ્પજ્જિતું લભન્તિ. સબ્બેસમ્પિ ચ અરિયાનં તત્રૂપપત્તિતો ઉપરૂપપત્તિપિ, ન હેટ્ઠૂપપત્તિ. તે હિ પઠમજ્ઝાનભૂમિયં નિબ્બત્તા અનાગામિનો નવ બ્રહ્મલોકે સોધેત્વા મત્થકે વેહપ્ફલેસુ ઠિતા પરિનિબ્બન્તિ, ન નિવત્તન્તિ અરિયાનં હેટ્ઠૂપપત્તિઅભાવા. વેહપ્ફલઅકનિટ્ઠનેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનભવા તયોપિ સેટ્ઠભવા નામ. ઇમેસુ તીસુ ઠાનેસુ નિબ્બત્તા અનાગામિનો નેવ ઉદ્ધં ગચ્છન્તિ, ન અધો. તત્થેવ પરિનિબ્બાયન્તિ . મનુસ્સલોકે ચ સેખા ગિહિભાવે યાવજીવં તિટ્ઠન્તિ, ન અસેખા. તે હિ અરહત્તં પત્તદિવસે પબ્બજન્તિ વા, પરિનિબ્બન્તિ વા. ભુમ્મદેવેસુ પન ખીણાસવાપિ યાવજીવં તિટ્ઠન્તિ. છસુ કામાવચરદેવેસુ સોતાપન્નસકદાગામિનોવ તિટ્ઠન્તિ, અનાગામિનો પન તદહેવ રૂપભવં ગન્તું વટ્ટતિ ખીણાસવેન પરિનિબ્બાતુન્તિ ગહેતબ્બં. એવં ઇમાસુ સત્તવીસતિયા ભૂમીસુ પરિયાપન્નમનુસ્સદેવબ્રહ્મલોકેસુ નિબ્બત્તસત્તેસુ મનુસ્સાનં તાવ ઇમસ્મિં બુદ્ધુપ્પાદેવ વસ્સસતં આયુપ્પમાણં, અપ્પં વા ભિય્યો. આપાયિકાનં, ભુમ્મદેવાનઞ્ચ કદાચિ આયુપરિચ્છેદો નત્થિ, કમ્મમેવ પમાણં. તે હિ સત્તાહેનપિ મરન્તિ, કપ્પમ્પિ તિટ્ઠન્તીતિ.

ચાતુમહારાજિકાનં પન માનુસકાનિ પઞ્ઞાસ વસ્સાનિ એકં રત્તિન્દિવં, તાય રત્તિયા તિંસ રત્તિયો માસો, તેન માસેન દ્વાદસમાસિયો સંવચ્છરો, તેન સંવચ્છરેન દિબ્બાનિ પઞ્ચવસ્સસતાનિ આયુપ્પમાણં. તાનિ મનુસ્સગણનાય નવુતિવસ્સસતસહસ્સાનિ હોન્તિ. તાવતિંસાનં માનુસકં વસ્સસતં એકં રત્તિન્દિવં કત્વા એવમાગતં દિબ્બં વસ્સસહસ્સં. એવં યામાદીનં વસ્સગણનઞ્ચ દિગુણં કત્વા હેટ્ઠિમતો દિગુણચતુગ્ગુણં આયુપ્પમાણં વેદિતબ્બં.

બ્રહ્મેસુ પન બ્રહ્મપારિસજ્જાનં કપ્પસ્સ તતિયો ભાગો આયુપ્પમાણં, બ્રહ્મપુરોહિતાનં ઉપડ્ઢકપ્પો , મહાબ્રહ્માનં એકો કપ્પો, પરિત્તાભાનં દ્વે કપ્પાતિ એવં ઉપરૂપરિ દિગુણં કત્વા યાવ સુભકિણ્હા યોજેતબ્બં. સુભકિણ્હાનં હિ ચતુસટ્ઠિકપ્પં આયુપ્પમાણં, અસઞ્ઞીનં, વેહપ્ફલાનઞ્ચ પઞ્ચકપ્પસતાનિ, અવિહાનં કપ્પસહસ્સન્તિ ઉપરૂપરિ દિગુણવસેન યાવ અકનિટ્ઠા યોજેતબ્બં. અકનિટ્ઠાનં હિ સોળસકપ્પસહસ્સાનિ, અરૂપાનં ચતુન્નં યથાક્કમં વીસતિ, ચત્તારિ, સટ્ઠિ, ચતુરાસીતિ કપ્પસહસ્સાનિ આયુપ્પમાણન્તિ.

ઉક્ખિત્તા પુઞ્ઞતેજેન, કામરૂપગતિં ગતા;
ભવગ્ગતમ્પિ સમ્પત્તા, પુનાગચ્છન્તિ દુગ્ગતિં.

તાવ દીઘાયુકા સત્તા, ચવન્તિ આયુસઙ્ખયા;
નત્થિ કોચિ ભવો નિચ્ચો, ઇતિ વુત્તં મહેસિના.

તસ્મા હિ ધીરા નિપકા, નિપુણા અત્થચિન્તકા;
જરામરણમોક્ખાય, ભાવેન્તિ મગ્ગમુત્તમં.

ભાવયિત્વા સુચિં મગ્ગં, નિબ્બાનોગધગામિનં;
સબ્બાસવે પરિઞ્ઞાય, પરિનિબ્બન્તિ અનાસવાતિ. (વિભ॰ ૧૦૨૯);

અયં છટ્ઠવારે નયો.

સત્તમો પન વારો તેસં ખન્ધાદીનં અભિઞ્ઞેય્યાદિભાવવિભાવનવસેન પવત્તો. તત્થ હિ –

‘‘રૂપક્ખન્ધો અભિઞ્ઞેય્યો, પરિઞ્ઞેય્યો, ન પહાતબ્બો, ન ભાવેતબ્બો, ન સચ્છિકાતબ્બો. ચત્તારો ખન્ધા અભિઞ્ઞેય્યા પરિઞ્ઞેય્યા, સિયા પહાતબ્બા, સિયા ભાવેતબ્બા, સિયા સચ્છિકાતબ્બા, સિયા ન પહાતબ્બા ન ભાવેતબ્બા ન

સચ્છિકાતબ્બા’’તિઆદિના –

દ્વાદસપિ કોટ્ઠાસા વિત્થારતો વિભત્તા. તત્થ લક્ખણપરિગ્ગાહિકાય પઞ્ઞાય ખન્ધાદયો સબ્બે ધમ્મા અભિઞ્ઞેય્યા. ઞાતતીરણપહાનપરિઞ્ઞાસુ યથાયોગં યાય કાયચિ પરિઞ્ઞાય વસેન સબ્બેપિ ધમ્મા પરિઞ્ઞેય્યા. લોકુત્તરધમ્માપિ ઞાતપરિઞ્ઞેય્યાવ. અકુસલા પન પહાતબ્બા. મગ્ગો ભાવેતબ્બો, ફલં, નિબ્બાનઞ્ચ સચ્છિકાતબ્બં. તત્થ રૂપક્ખન્ધો ઞાતતીરણવસેન પરિઞ્ઞેય્યો. વિપસ્સનાવિસયે હિ સબ્બં તીરણપરિઞ્ઞાય પરિઞ્ઞેય્યન્તિ. ઇમિના નયેન સબ્બત્થ અભિઞ્ઞેય્યાદિભાવો વેદિતબ્બો.

અટ્ઠમો પન વારો તેસં સારમ્મણતાવિભાવનવસેન પવત્તો, નવમો પનેસં દિટ્ઠસુતમુતવિઞ્ઞાતેસુ સઙ્ગહદસ્સનવસેન. દસમો કુસલત્તિકાદીહિ સરણદુકપરિયોસાનેહિ તિકદુકેહિ વિભાગદસ્સનવસેન પવત્તો, તેપિ હેટ્ઠા વુત્તનયાવાતિ અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પનેત્થ હેટ્ઠા વુત્તોયેવ. આદિતો પટ્ઠાય સબ્બત્થ **વિભઙ્ગપાળિઅટ્ઠકથાસુ** (વિભ॰ ૯૭૮ આદયો; વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૯૭૮ આદયો) ગહેતબ્બોતિ.

ધમ્મહદયવિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

મોહવિચ્છેદનિયા અભિધમ્મમાતિકત્થવણ્ણનાય

વિભઙ્ગમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. ધાતુકથામાતિકા

ઇદાનિ વિભઙ્ગમાતિકાનન્તરં –

> અયં ધાતુકથાદીનં, સમ્પત્તા અત્થવણ્ણના;
> માતિકાનં યતો તસ્મા, પઞ્ચન્નમ્પિ યથારહં.
>
> અનુત્તાનત્થતો ચેવ, સઙ્ખેપેનત્થનિચ્છયા;
> વિભઙ્ગનયતો ચેવ, હોતિ સંવણ્ણનાનયો.

તત્થ ધાતુકથામાતિકાય તાવ સંવણ્ણના હોતિ. સા પનેસા નિક્ખેપતો પઞ્ચધા ઠિતા – નયમાતિકા અબ્ભન્તરમાતિકા નયમુખમાતિકા લક્ખણમાતિકા બાહિરમાતિકાતિ. તત્થ ''સઙ્ગહો, અસઙ્ગહો...પે॰... વિપ્પયુત્તેન સઙ્ગહિતં અસઙ્ગહિત''ન્તિ અયં ચુદ્દસહિ પદેહિ નિક્ખિત્તા સઙ્ગહાદિકેન નયેન ધાતુકથાય ધમ્મા વિભત્તાતિ દસ્સેતું ઠપિતત્તા **નયમાતિકા** નામ, યા ''મૂલમાતિકા''તિપિ વુચ્ચતિ.

''પઞ્ચક્ખન્ધા...પે॰... મનસિકારો''તિ અયં પઞ્ચવીસાધિકેન પદસતેન નિક્ખિત્તા સઙ્ગહાદિનયેન વિભજિતબ્બભાવેન ધાતુકથાય અબ્ભન્તરે એવ ઠપિતત્તા **અબ્ભન્તરમાતિકા** નામ, યા ''ધાતુકથામાતિકા''તિપિ વુચ્ચતિ.

''તીહિ સઙ્ગહો, તીહિ અસઙ્ગહો, ચતૂહિ સમ્પયોગો, ચતૂહિ વિપ્પયોગો''તિ અયં ચતૂહિ પદેહિ નિક્ખિત્તા ખન્ધાદીસુ ચ કુસલત્તિકાદીસુ ચ માતિકાધમ્મેસુ તીહિ ખન્ધાયતનધાતુપદેહેવ સઙ્ગહો અસઙ્ગહો ચ, તથા ચતૂહિ અરૂપક્ખન્ધેહિ સમ્પયોગો, વિપ્પયોગો ચાતિ ઇમેસં સઙ્ગહાસઙ્ગહાદીનં નયાનં મુખાનીતિ દસ્સેતું ઠપિતત્તા **નયમુખમાતિકા** નામ.

''સભાગો વિસભાગો''તિ અયં દ્વીહિ પદેહિ નિક્ખિત્તા સભાગવિસભાગલક્ખણવસેનેવ સઙ્ગહાસઙ્ગહનયા ચેવ સમ્પયોગવિપ્પયોગનયા ચ હોન્તીતિ દસ્સેતું ઠપિતત્તા **લક્ખણમાતિકા** નામ. સબ્બાપિ ધમ્મસઙ્ગણી ધાતુકથાય માતિકાતિ અયં છસટ્ઠિ તિકપદાનિ, દ્વે ચ દુકપદસતાનિ સઙ્ખિપિત્વા નિક્ખિત્તા ધાતુકથા માતિકાતો બહિ ઠપિતત્તા **બાહિરમાતિકા** નામ. એવમેતિસ્સા પઞ્ચવિધાય માતિકાય અયમનુત્તાનત્થવણ્ણના.

સઙ્ગહોતિઆદીસુ હિ સઙ્ગહો તાવ જાતિસઞ્જાતિકિરિયાગણનવસેન ચતુબ્બિધો. તત્થ ''સબ્બે ખત્તિયા આગચ્છન્તુ, યા ચાવુસો વિસાખ, સમ્માવાચા, યો ચ સમ્માકમ્મન્તો, યો ચ સમ્માઆજીવો, ઇમે ધમ્મા સીલક્ખન્ધે સઙ્ગહિતા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૨) અયં **જાતિસઙ્ગહો** નામ. ''સબ્બે કોસલકા આગચ્છન્તુ, યો ચાવુસો વિસાખ, સમ્માવાયામો, યા ચ સમ્માસતિ, યો ચ સમ્માસમાધિ, ઇમે ધમ્મા સમાધિક્ખન્ધે સઙ્ગહિતા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૨) અયં **સઞ્જાતિસઙ્ગહો** નામ, એકટ્ઠાને જાતિસમ્બન્ધભાવેન સઙ્ગહોતિ અત્થો. ''સબ્બે હત્થારોહા આગચ્છન્તુ, યા ચાવુસો વિસાખ, સમ્માદિટ્ઠિ, યો ચ સમ્માસઙ્કપ્પો, ઇમે ધમ્મા પઞ્ઞાક્ખન્ધે સઙ્ગહિતા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૨) અયં **કિરિયાસઙ્ગહો** નામ. ''હઞ્ચિ ચક્ખાયતનં રૂપક્ખન્ધગણનં ગચ્છતિ, તેન વત રે વત્તબ્બે 'ચક્ખાયતનં રૂપક્ખન્ધેન સઙ્ગહિત'''ન્તિ (કથા॰ ૪૭૧) અયં **ગણનસઙ્ગહો** નામ, અયમિધ અધિપ્પેતો. તપ્પટિપક્ખેન **અસઙ્ગહો** વેદિતબ્બો. તેસં વિકપ્પતો **સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતાદીનિ**, એકુપ્પાદેકનિરોધએકવત્થુકએકારમ્મણતાવસેન

સમ્પયોગો, તપ્પટિપક્ખતો **વિપ્પયોગો**, તેસં વિકપ્પતો સમ્પયુત્તેન **વિપ્પયુત્તાદીનિ**, તદુભયસંસગ્ગવિકપ્પતો **સઙ્ગહિતેન સમ્પયુત્તં વિપ્પયુત્ત**ન્તિઆદીનિ ચ વેદિતબ્બાનિ. સેસં વુત્તત્થમેવ. અયં તાવેત્થ અનુત્તાનપદત્થો.

સઙ્ગહાસઙ્ગહપદત્થવણ્ણના

અત્થવિનિચ્છયતો પન યસ્મા અબ્ભન્તરમાતિકાય રૂપક્ખન્ધાદીનિ, બાહિરમાતિકાય કુસલાદીનિ ચ ''સઙ્ગહો અસઙ્ગહો''તિઆદિકેહિ નયમાતિકાપદેહિ ''તીહિ સઙ્ગહો, તીહિ અસઙ્ગહો''તિઆદિનયમુખમાતિકાવસેન યથારહં નિદ્દેસત્થાય ભગવતા ઠપિતાનિ, તસ્મા ખન્ધાદીનં સઙ્ગહાદીનં પાળિયં વુત્તાનુસારેનેવ સઙ્ખેપતો અત્થવિનિચ્છયો હોતિ. ઇમિના નયેન **વિભઙ્ગનયો** સક્કા ઞાતુન્તિ તં વિસું ન વક્ખામ.

તત્થ સઙ્ગહાસઙ્ગહવારે ખન્ધાનં તાવ અયં નિદ્દેસે નયો – રૂપક્ખન્ધો એકેન ખન્ધેન એકાદસહિ આયતનેહિ એકાદસહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતો. ચતૂહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન સત્તહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતો. તત્થ **એકાદસહી**તિ મનાયતનવજ્જેહિ. ધમ્માયતનેનાપિ હિ કેચિ રૂપધમ્મા સઙ્ગહિતા. **એકાદસહી**તિ સત્તવિઞ્ઞાણધાતુવજ્જાહિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

વેદનાદયો તયો ખન્ધા યથાસકં એકેન ખન્ધેન એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા સઙ્ગહિતા, ચતૂહિ ખન્ધેહિ એકાદસહિ આયતનેહિ સત્તરસહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા, તથા વિઞ્ઞાણક્ખન્ધોપિ. કેવલં પનેત્થ સત્તહિ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ સઙ્ગહિતો, એકાદસહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતોતિ એત્તકમેવ વિસેસો. તત્થ હિ વેદનાદીનં તિણ્ણં ખન્ધાનં એકેન ધમ્માયતનેન ચ એકાય ધમ્મધાતુયા ચ સઙ્ગહિતતા વેદિતબ્બા. પાળિયં પનેત્થ ખન્ધપદનિદ્દેસે, ઉપરિ આયતનાદિનિદ્દેસેસુ ચ ''રૂપક્ખન્ધો ચ વેદનાક્ખન્ધો ચ દ્વીહિ ખન્ધેહિ એકાદસહાયતનેહિ એકાદસહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતા''તિઆદિના (ધાતુ॰ ૧૫) દ્વિમૂલકાદિનયેનાપિ વિત્થારનયો વિભત્તો, સોપિ ઇમિના એકમૂલનયાનુસારેન સબ્બત્થ સુવિઞ્ઞેય્યોતિ ન વિત્થારયિમ્હા. અયં ખન્ધપદનિદ્દેસનયો.

આયતનધાતુપદાનમ્પિ ખન્ધપદે વુત્તાનુસારેનેવ તીહિ સઙ્ગહો, તીહિ અસઙ્ગહો ચ યથાયોગં યોજેત્વા ઞાતબ્બો. કેવલં પનેત્થ ધમ્માયતનધમ્મધાતૂસુ અસઙ્ખતસ્સ ખન્ધસઙ્ગહાભાવા તં ઠપેત્વા સેસાનં ખન્ધેસુ સઙ્ગહો વેદિતબ્બો.

સચ્ચેસુ દુક્ખસચ્ચં સબ્બેહિ ખન્ધાયતનધાતૂહિ. સમુદયમગ્ગસચ્ચાનિ સઙ્ખારક્ખન્ધેન, ધમ્માયતનધમ્મધાતૂહિ ચ સઙ્ગહિતાનિ. નિરોધસચ્ચં ખન્ધેન અસઙ્ગહિતં, ધમ્માયતનધમ્મધાતૂહિ એવ સઙ્ગહિતં.

ઇન્દ્રિયેસુ જીવિતિન્દ્રિયં દ્વીહિ રૂપક્ખન્ધસઙ્ખારક્ખન્ધેહિ. સુખિન્દ્રિયાદીનિ પઞ્ચ વેદનાક્ખન્ધેન , સદ્ધાદીનિ સઙ્ખારક્ખન્ધેન, સબ્બાનિ ચેતાનિ જીવિતિન્દ્રિયાદીનિ, ઇત્થિન્દ્રિયપુરિસિન્દ્રિયાદીનિપિ ધમ્માયતનધમ્મધાતૂહિ સઙ્ગહિતાનિ. સેસિન્દ્રિયાનિ સુવિઞ્ઞેય્યાનિ.

પટિચ્ચસમુપ્પાદેસુ નામરૂપં વિઞ્ઞાણવજ્જિતેહિ ચતૂહિ ખન્ધેહિ, એકાદસહિ આયતનધાતૂહિ ચ સઙ્ગહિતં. એત્થ હિ પવત્તિયં નામરૂપસ્સાપિ ગહિતત્તા સદ્દાયતનમ્પિ ગહિતન્તિ વેદિતબ્બં. સળાયતનં દ્વીહિ ખન્ધેહિ, પસાદવિઞ્ઞાણભૂતેહિ છહિ આયતનેહિ, દ્વાદસહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતં. ઉપપત્તિભવો પન કામભવભૂતો પઞ્ચહિ ખન્ધેહિ, સદ્દાયતનવજ્જિતેહિ એકાદસહિ આયતનેહિ, સત્તરસહિ ધાતૂહિ. રૂપભવો પઞ્ચહિ ખન્ધેહિ,

સદ્દાદિચતુક્કધાનાદિત્તયતબ્બિઞ્ઞાણવજ્જેહિ પઞ્ચહાયતનેહિ, અટ્ઠહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતો. અસઞ્ઞીભવો એકેન રૂપક્ખન્ધેન, રૂપધમ્મવસેન દ્વીહિ આયતનધાતૂહિ સઙ્ગહિતો. ઘાનાદિત્તયં પનેત્થ આયતનાદિકિચ્ચાકરણતો આયતનધાતૂહિ અસઙ્ગહિતમ્પિ રૂપક્ખન્ધેન સઙ્ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. ભવસ્સ ચ એકન્તમુપાદિન્નત્તા પવત્તિવિપાકાનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનં ગહણેપિ અનુપાદિન્નસદ્દાયતનસ્સ ઇધ અગ્ગહણં દટ્ઠબ્બં. અરૂપભવો ચતૂહિ ખન્ધેહિ દ્વીહિ આયતનધાતૂહિ. જાતિજરામરણાનિ નામરૂપધમ્માનં લક્ખણત્તા દ્વીહિ રૂપક્ખન્ધસઙ્ખારક્ખન્ધેહિ. સોકદુક્ખદોમનસ્સાનિ વેદનાક્ખન્ધેન. ઉપાયાસો સઙ્ખારક્ખન્ધેન, ધમ્માયતનધમ્મધાતૂહિ ચ સઙ્ગહિતો. પરિદેવો રૂપક્ખન્ધસદ્દાયતનસદ્દધાતૂહિ. સેસાનિ પનેત્થ પટિચ્ચસમુપ્પાદઙ્ગાનિ, સતિપટ્ઠાનસમ્મપ્પધાના ચ સુવિઞ્ઞેય્યાવ.

ઇદ્ધિપાદા દ્વીહિ ખન્ધેહિ, આયતનેહિ, ધાતૂહિ સઙ્ગહિતા. એત્થ ચ ચિત્તિદ્ધિપાદસ્સ ધમ્મધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતુનિયમતો સોળસહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહો વેદિતબ્બો. ઝાનાનિ દ્વીહિ વેદનાસઙ્ખારક્ખન્ધેહિ, એકેનાયતનેન, એકાય ધાતુયા ચ સઙ્ગહિતાનિ. અપ્પમઞ્ઞા એકેન ખન્ધેન, એકેન આયતનેન, એકાય ધાતુયા સઙ્ગહિતા. એવં પઞ્ચિન્દ્રિયાદીનિપિ. કેવલં પન ચિત્તં સત્તહિ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ સઙ્ગહિતન્તિ એત્તકમેવ વિસેસો. સબ્બેસમ્પિ ચેસ વુત્તાવસેસેહિ ખન્ધાયતનધાતૂહિ અસઙ્ગહિતભાવો વેદિતબ્બો.

ઇમિના નયેન બાહિરમાતિકાયપિ ''કુસલા ધમ્મા, અકુસલા ધમ્મા ચતૂહિ ખન્ધેહિ, દ્વીહિ આયતનેહિ, ધાતૂહિ સઙ્ગહિતા. અબ્યાકતા પન અસઙ્ખતં ખન્ધતો ઠપેત્વા પઞ્ચહિ ખન્ધેહિ દ્વાદસહિ આયતનેહિ અટ્ઠારસહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતા''તિઆદિના યોજેત્વા સઙ્ગહાસઙ્ગહો ઞાતબ્બોતિ અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન **ધાતુકથાપાળિઅટ્ઠકથાસુ** (ધાતુ॰ ૭૭ આદયો; ધાતુ॰ અટ્ઠ॰ ૭૭) ગહેતબ્બોતિ.

નિટ્ઠિતો ''સઙ્ગહો અસઙ્ગહો''તિ પદસ્સ

અત્થવિનિચ્છયો.

સઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદત્થવણ્ણના

સઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદે સબ્બેસં રૂપક્ખન્ધાદિપદાનં નિદ્દેસો ન સમ્ભવતિ. યાનિ પનેત્થ પદાનિ રૂપેકદેસં, અરૂપેન અસમ્મિસ્સં વિઞ્ઞાણેકદેસઞ્ચ અઞ્ઞેન અસમ્મિસ્સં દીપેન્તિ, તેસમિધ નિદ્દેસો. તાનિ પન મનાયતનધમ્માયતનવજ્જિતાનં દસાયતનાનં, ધમ્મધાતુવજ્જિતાનં સત્તરસન્નં ધાતૂનં, સત્તરૂપિન્દ્રિયાનઞ્ચ વસેન વેદિતબ્બાનિ, ન રૂપક્ખન્ધાદીનં. તેનેવ **પાળિયં** –

> ''દસાયતના સત્તરસ ધાતુયો,
> સત્તિન્દ્રિયા અસઞ્ઞાભવો એકવોકારભવો;
> પરિદેવો સનિદસ્સનસપ્પટિઘં,
> અનિદસ્સનં પુનદેવ સપ્પટિઘં ઉપાદા''તિ. (ધાતુ॰ ૧૭૮) –

એવં ઉદ્દાનગાથા વુત્તા. રૂપક્ખન્ધેન હિ રૂપક્ખન્ધોવ સઙ્ગહિતો, એવં વેદનાક્ખન્ધાદીહિ ચ વેદનાક્ખન્ધાદયોવ. તેપિ ચ યેહિ કેહિચિ આયતનધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા નામ નત્થીતિ તેસં સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતત્તાભાવા યથાવુત્તાયતનાનં વસેનેવેત્થ અત્થવિનિચ્છયો હોતિ. ઇદં હેત્થ લક્ખણં – યં ખન્ધપદેન સઙ્ગહિતં હુત્વા

આયતનધાતુપદેહિ અસઙ્ગહિતં, ખન્ધાયતનપદેહિ વા સઙ્ગહિતં હુત્વા ધાતુપદેન અસઙ્ગહિતં, તસ્સ ખન્ધાયતનધાતૂહિ અસઙ્ગહો વુચ્ચતિ. કથં? ચક્ખાયતનેન યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા, આયતનસઙ્ગહેન, ધાતુસઙ્ગહેન ચ અસઙ્ગહિતા, તે ધમ્મા કતિહિ ખન્ધેહિ, આયતનેહિ, ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા? તે ધમ્મા ચતૂહિ ખન્ધેહિ દ્વીહિ આયતનેહિ અટ્ઠહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા. એવં રૂપાયતનાદીસુપિ પસાદવિસયભૂતેસુ ધાતૂસુ, રૂપિન્દ્રિયાદીસુ ચ યોજનક્કમો વેદિતબ્બો.

તત્રાયં નયો – ચક્ખાયતનેન યે રૂપધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન રૂપક્ખન્ધોતિ સઙ્ગહિતા, આયતનધાતુસઙ્ગહેન ચક્ખાયતનેન અસઙ્ગહિતા, ચક્ખુધાતુયા અસઙ્ગહિતા, ચક્ખાયતનચક્ખુધાતૂહિ એકસ્સેવેતસ્સ ચક્ખુસ્સ વિસું આયતનધાતૂસુ સઙ્ગહિતત્તા તે ચક્ખાયતનવિરહિતા સબ્બે રૂપધમ્મા ચતૂહિ અરૂપક્ખન્ધેહિ ચક્ખાયતનં મનાયતનન્તિ દ્વીહિ આયતનેહિ ચક્ખુધાતુ સત્તવિઞ્ઞાણધાતૂતિ અટ્ઠહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા. ઉપરિ રૂપાયતનાદીસુપિ એસેવ નયો. ઇમસ્મિં હિ વારે ચક્ખાયતનસ્સ અત્તનો તીહિપિ ખન્ધાયતનધાતુસઙ્ગહેહિ સઙ્ગહિતતાય અસઙ્ગહિતત્તાભાવા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતં, આયતનસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતં, ધાતુસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતન્તિ એવં તીહિપિ સઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતવિસેસનેહિ વિસિટ્ઠસ્સેવ ''કતિહિ ખન્ધેહી''તિઆદિના ખન્ધાદીહિ અસઙ્ગહસ્સ વુચ્ચમાનત્તા ચ અરૂપક્ખન્ધેહિ સહ બહિભૂતતા વેદિતબ્બા. યથા ચેત્થ ચક્ખાયતનેન ઉપલક્ખિતાનં રૂપધમ્માનંયેવ સઙ્ગહિતેન અસઙ્ગહિતતા, ન ચક્ખાયતનસ્સ, એવં ઉપરિ રૂપાયતનાદીહિ ઉપલક્ખિતવારેપિ યથારહં ઞાતબ્બા.

સેસેસુ પન ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા, આયતનસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા, ધાતુસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા, તે ધમ્મા ચતૂહિ ખન્ધેહિ એકાદસહિ આયતનેહિ દ્વાદસહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા. એવં સેસવિઞ્ઞાણધાતૂસુપિ. પટિચ્ચસમુપ્પાદઙ્ગેસુ અસઞ્ઞીભવેન યે ધમ્મા…પે॰… તે ધમ્મા ચતૂહિ ખન્ધેહિ દસહાયતનેહિ સોળસહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા. ઉપાદાધમ્મેહિ યે ધમ્મા…પે॰… તે ધમ્મા ચતૂહિ ખન્ધેહિ એકાદસહાયતનેહિ સત્તરસહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતાતિ ઇમે ચત્તારો વારા અપુબ્બવિસેસા સમાયેવ. તત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણવારે **દ્વાદસહી**તિ છ વિઞ્ઞાણધાતુયો વજ્જેત્વા અવસેસાહિ ધાતૂહિ સેસા છ વિઞ્ઞાણધાતુયોવ ખન્ધાયતનસઙ્ગહેહિ સઙ્ગહિતા, ધાતુસઙ્ગહેનેવ અસઙ્ગહિતા. અવસેસાહિ દ્વાદસહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતાતિ. એસ નયો સેસવિઞ્ઞાણધાતૂસુપિ.

દુતિયે **તીહાયતનેહી**તિ રૂપાયતનધમ્માયતનમનાયતનેહિ. અસઞ્ઞિબ્રહ્મલોકે હિ રૂપાયતનધમ્માયતનવસેન દ્વે આયતનાનિ ઉપપત્તિભવભાવેન પાળિયં આગતાનિ, તે પન ખન્ધેહિ સઙ્ગહિતાનિ, આયતનધાતૂસુ અસઙ્ગહિતાનિ. તદવસેસાનિ નવ રૂપાયતનાનિ, તાનિ તેહેવ ચ દ્વીહિ મનાયતનધમ્માયતનેહિ ચ અસઙ્ગહિતાનિ નામ હોન્તિ. **નવહિ ધાતૂહી**તિ રૂપધાતુધમ્મધાતૂહિ સદ્ધિં સત્તહિ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ.

તતિયે **દસહી**તિ રૂપાયતનધમ્માયતનવજ્જેહિ. **સોળસહી**તિ રૂપધાતુધમ્મધાતુવજ્જાહિ. અનિદસ્સનસપ્પટિઘાનિ નામ નવ ઓળારિકાયતનાનિ, તાનિ તેહિ ખન્ધસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતાનિ, આયતનધાતુસઙ્ગહેહિ ચ અસઙ્ગહિતાનિ, રૂપાયતનધમ્માયતનાનિ દ્વેપિ સેસેહિ આયતનધાતૂહિ અસઙ્ગહિતાનિ નામ હોન્તિ.

ચતુત્થે **એકાદસહી**તિ ફોટ્ઠબ્બાયતનવજ્જેહિ ફોટ્ઠબ્બાયતનસ્સ ઉપાદાધમ્મેહિ આયતનાદીસુ અસઙ્ગહિતત્તા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. અયં સઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદે નયો.

અસઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદત્થવણ્ણના

અસઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદે પન યાનિ પદાનિ વિઞ્ઞાણેન વા ઓળારિકરૂપેન વા અસમ્મિસ્સં ધમ્માયતનેકદેસં દીપેન્તિ, તાનેવ નિદ્દિસીયન્તિ, તાનિ પન વેદનાદીનં તિણ્ણં ખન્ધાનં, દુક્ખસચ્ચવજ્જિતાનં તિણ્ણં સચ્ચાનં, પસાદમનોવજ્જિતાનં સોળસન્નં ઇન્દ્રિયાનં, અવિજ્જાસઙ્ખારફસ્સવેદનાતણ્હુપાદાનકમ્મભવજાતિજરામરણસોકદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસવસેન ચુદ્દસપચ્ચયાકારપદાનઞ્ચ વસેન વેદિતબ્બાનિ, ન રૂપક્ખન્ધાદીનં. તેનેવ **અટ્ઠકથાયં** –

> ‘‘તયો ખન્ધા તથા સચ્ચા, ઇન્દ્રિયાનિ ચ સોળસ;
> પદાનિ પચ્ચયાકારે, ચુદ્દસૂપરિ ચુદ્દસ.
>
> ‘‘સમતિંસ પદા હોન્તિ, ગોચ્છકેસુ દસસ્વથ;
> દુવે ચૂળન્તરદુકા, અટ્ઠ હોન્તિ મહન્તરા’’તિ. (ધાતુ॰ અટ્ઠ॰ ૧૭૯) –

એવં ઉદ્દાનગાથા વુત્તા. ઇદં હેત્થ લક્ખણં – યં ખન્ધપદેન અસઙ્ગહિતં, આયતનધાતુપદેહિ સઙ્ગહિતં, તસ્સેવ તીહિ વિસેસનેહિ વિસિટ્ઠસ્સ ખન્ધાદીહિ સઙ્ગહો વુચ્ચતિ. કથં? વેદનાક્ખન્ધેન યે ધમ્મા ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા, આયતનધાતુસઙ્ગહેહિ સઙ્ગહિતા, તે ધમ્મા કતિહિ ખન્ધેહિ, આયતનેહિ, ધાતૂહિ સઙ્ગહિતા? તે ધમ્મા અસઙ્ખતં ખન્ધતો ઠપેત્વા તીહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા સઙ્ગહિતાતિ.

તત્રાયં નયો – વેદનાક્ખન્ધેન હિ નિબ્બાનં, સુખુમરૂપં, સઞ્ઞાસઙ્ખારા ચ ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા હુત્વા ધમ્માયતનધમ્મધાતુસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતા. તેસુ નિબ્બાનં ખન્ધસઙ્ગહં ન ગચ્છતિ, સેસા તીહિ રૂપસઞ્ઞાસઙ્ખારક્ખન્ધેહિ સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ, આયતનધાતુયો પનેત્થ ધમ્માયતનધમ્મધાતૂનં વસેનેવ સબ્બત્થ વેદિતબ્બા ઇતરાસં અસમ્ભવા, ઇમેસુ ચ નિબ્બાનમ્પિ સઙ્ગહં ગચ્છતિ. તેનેવ હિ ‘‘અસઙ્ખતં ખન્ધતો ઠપેત્વા’’તિ વુત્તં. તસ્સાયમત્થો – ખન્ધસઙ્ગહે એવ અસઙ્ખતં ઠપેત્વા, ન ઇતરસઙ્ગહેસૂતિ એવં સઞ્ઞાક્ખન્ધાદીસુપિ યોજના વેદિતબ્બા. અયં પન વિસેસો – જીવિતિન્દ્રિયેન યે ધમ્મા…પે॰… તે ધમ્મા દ્વીહિ વેદનાસઞ્ઞાક્ખન્ધેહિ સઙ્ગહિતા, રૂપારૂપજીવિતિન્દ્રિયેહિ નિબ્બાનવેદનાસઞ્ઞાવિઞ્ઞાણક્ખન્ધા ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા, તેસુ ચ નિબ્બાનવેદનાસઞ્ઞાવ આયતનધાતુસઙ્ગહેન સઙ્ગહિતાતિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. અયં અસઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદે નયો.

સઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદત્થવણ્ણના

સઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદે પન યાનિ પદાનિ સઙ્ખારેકદેસં અઞ્ઞેન અસમ્મિસ્સં દીપેન્તિ વેદનેકદેસં વા સુખુમરૂપં વા સદ્દેકદેસં વા, તાનેવ નિદ્દિસીયન્તિ. ખન્ધાયતનધાતૂસુ એકમ્પિ કોટ્ઠાસં સકલેન ગહેત્વા ઠિતપદાનિ ન યુજ્જન્તિ. તાનિ પન દ્વિન્નં સમુદયમગ્ગસચ્ચાનં, પન્નરસિન્દ્રિયાનં, એકાદસપટિચ્ચપદાદીનઞ્ચ વસેન વેદિતબ્બાનિ. ઇદં હેત્થ લક્ખણં – યં અત્તના ખન્ધાદિવસેન સઙ્ગહિતેહિ ખન્ધાદિતો સઙ્ગહિતં, તસ્સેવ પઠમં ઉદ્ધટપદસ્સ પુન ખન્ધાદીહિ સઙ્ગહો વુચ્ચતિ.

તત્રાયં આદિપદે નયો – સમુદયસચ્ચેન યે ધમ્મા ખન્ધાદીહિ તીહિ સઙ્ગહેહિપિ સઙ્ગહિતા, તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા ખન્ધાદીહિ તીહિપિ સઙ્ગહિતા, તે ધમ્મા એકેન ખન્ધેન એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા સઙ્ગહિતાતિ. સમુદયસચ્ચેન હિ તણ્હાવજ્જા સેસા સઙ્ખારા ખન્ધાદીહિ સઙ્ગહેહિ સઙ્ગહિતા, પુન તેહિ ચ તણ્હાવ સઙ્ગહિતા, સા ચ પુન સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્માયતનધમ્મધાતૂહિ સઙ્ગહિતા. સેસેસુપિ એસેવ નયો. અયં સઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદે નયો.

અસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદત્થવણ્ણના

અસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદે પન યાનિ પદાનિ પઞ્ચક્ખન્ધગાહકેહિ દુક્ખસચ્ચાદીહિ, વિઞ્ઞાણેન સદ્ધિં સુખુમરૂપગાહકેહિ અચેતસિકાદીહિ ચ પદેહિ વિવજ્જિતાનિ રૂપક્ખન્ધાદીનિ, તાનેવ નિદ્દિસીયન્તિ. ઇદં હેત્થ લક્ખણં – યં પઠમં ઉદ્ધટેન રૂપક્ખન્ધાદિપદેન ખન્ધાદિતો અસઙ્ગહિતં, યં તેહિ અસઙ્ગહિતં, તસ્સેવ પુન ખન્ધાદીહિ અસઙ્ગહો વુચ્ચતિ.

તત્રાયં એકપદયોજના – રૂપક્ખન્ધેન યે ધમ્મા ખન્ધાદીહિ તીહિપિ અસઙ્ગહેહિ અસઙ્ગહિતા, તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા ખન્ધાદીહિ તીહિ અસઙ્ગહિતા, તે ધમ્મા એકેન ખન્ધેન એકેનાયતનેન સત્તહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા. રૂપક્ખન્ધેન હિ ચત્તારો ખન્ધા, નિબ્બાનઞ્ચ ખન્ધસઙ્ગહેન અસઙ્ગહિતા, આયતનાદીહિ પન વિઞ્ઞાણમેવ ઠપેત્વા વેદનાદયો ધમ્માયતનેન રૂપક્ખન્ધેકદેસેન સઙ્ગહિતાતિ વિઞ્ઞાણમેવ તીહિપિ ખન્ધસઙ્ગહાદીહિ રૂપક્ખન્ધેન અસઙ્ગહિતં નામ. તેન પુન વિઞ્ઞાણેન સદ્ધિં સનિબ્બાના ચત્તારો ખન્ધા ખન્ધાદીહિ અસઙ્ગહિતા, તે સબ્બેપિ પુન વિઞ્ઞાણભૂતેન એકેન ખન્ધેન એકેનાયતનેન સત્તહિ ધાતૂહિ અસઙ્ગહિતાતિ. અયં અસઙ્ગહિતેનઅસઙ્ગહિતપદે નયો.

સમ્પયોગવિપ્પયોગપદત્થવણ્ણના

સમ્પયોગવિપ્પયોગપદે પન યાનિ પદાનિ નિબ્બાનેન, રૂપેન વા મિસ્સેસુ સત્તસુ વિઞ્ઞાણધાતૂસુ એકાયપિ અવિપ્પયુત્તે અરૂપધમ્મે પકાસેન્તિ, તેસં ધમ્માયતનદુક્ખસચ્ચાદીનં નિદ્દેસો ન સમ્ભવતિ. કાહિચિ પન વિઞ્ઞાણધાતૂહિ વિપ્પયુત્તાનં રૂપમિસ્સારૂપધમ્માનં, કેવલાનારમ્મણાનં વા સકલરૂપક્ખન્ધાનં વા પકાસકાનં રૂપભવરૂપક્ખન્ધકુસલાદિપદાનં સમ્પયોગપદે એવ નિદ્દેસો ન સમ્ભવતિ, વિપ્પયોગપદે પન સમ્ભવતિ. અરૂપક્ખન્ધાનં પન પચ્ચેકં, દ્વિન્નં, તિણ્ણં, તદેકદેસાનં વા તદુભયેપિ સમ્ભવતિ. ''ચતૂહિ સમ્પયોગો, ચતૂહિ વિપ્પયોગો, સભાગો વિસભાગો''તિ હિ વચનતો ચતૂહિ અરૂપક્ખન્ધેહેવ સભાગાનં એકસન્તાને એકક્ખણેવ ઉપ્પન્નાનં અરૂપક્ખન્ધાનં એવ અઞ્ઞમઞ્ઞં સમ્પયોગો લબ્ભતિ. રૂપધમ્માનં પન રૂપેન, નિબ્બાનેન વા, નિબ્બાનસ્સ ચ રૂપેન સદ્ધિં સમ્પયોગો નામ નત્થિ, તથા રૂપનિબ્બાનાનં અરૂપક્ખન્ધેહિ. વિસભાગા હિ તે તેસં યથા અરૂપક્ખન્ધાનં રૂપનિબ્બાનેહિ, એવં ભિન્નસન્તાનિકેહિ નાનક્ખણિકેહિ અરૂપધમ્મેહિપિ સદ્ધિં નત્થિયેવ. તેપિ હિ તેસં સન્તાનક્ખણવિસભાગતાય વિસભાગા એવ. અયં પન વિસભાગતા ઇધ સામઞ્ઞતો ન ગહિતા તેસં અવિસેસેન સમ્પયોગસ્સાપિ સમ્ભવા. યત્થ પન વિસેસેત્વા ચક્ખુવિઞ્ઞાણતંસમ્પયુત્તાદયો નિક્ખિત્તા, તત્થાયમ્પિ વિસભાગતા ગહિતા. યત્થ પન યે અનિદ્ધારિતવિસેસના, તત્થાપિ સબ્બથા સમ્પયોગલક્ખણં ન સમ્ભવતિ. સો ચ તસ્સ એકન્તેન વિસભાગોતિ ઇધ ગય્હતિ.

તત્રાયં નયો – રૂપક્ખન્ધો કેનચિ સમ્પયુત્તોતિ? નત્થિ. કતિહિ વિપ્પયુત્તો? ચતૂહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન સત્તહિ ધાતૂહિ વિપ્પયુત્તો, એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા કેહિચિ વિપ્પયુત્તો. એસ નયો ચક્ખાયતનાદિઅનારમ્મણેસુપિ. સારમ્મણેસુ પન વેદનાક્ખન્ધો તીહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન સત્તહિ ધાતૂહિ સમ્પયુત્તો, એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા કેહિચિ સમ્પયુત્તો. એકેન ખન્ધેન દસહિ આયતનેહિ દસહિ ધાતૂહિ વિપ્પયુત્તો, એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા કેહિચિ વિપ્પયુત્તો. એસ નયો સઞ્ઞાક્ખન્ધાદીસુપિ.

તત્થ **એકેના**તિ મનાયતનેન. **સત્તહી**તિ વિઞ્ઞાણધાતૂહિ. **કેહિચી**તિ ધમ્માયતનધમ્મધાતુપરિયાપન્નેહિ વેદનાસઞ્ઞાસઙ્ખારેહિ. દુતિયનયે **તીહી**તિ અત્તાનં ઠપેત્વા સેસેહિ અરૂપક્ખન્ધેહિ. **કેહિચિ વિપ્પયુત્તો**તિ

ધમ્માયતનધમ્મધાતૂસુ સઞ્ઞાસઙ્ખારેહિ. **કેહિચિ વિપ્પયુત્તો**તિ રૂપનિબ્બાનેહિ. એવં ઉપરિપિ સબ્બત્થ યથાનુરૂપં ઞાતબ્બં. સેસં વુત્તનયમેવ. અયં પન વિસેસો ''સમુદયમગ્ગસચ્ચાદયો એકાય મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા સમ્પયુત્તા, અધિમોક્ખો પન મનોધાતુમનોવિઞ્ઞાણધાતૂહિ દ્વીહેવા''તિ. અયં સમ્પયોગવિપ્પયોગપદે નયો.

સમ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદત્થવણ્ણના

સમ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદે પન સમ્પયોગારહપદેસુ યાનિ પદાનિ ધમ્મધાતુયા સમ્પયુત્તે ધમ્મે, વિઞ્ઞાણઞ્ચ અઞ્ઞેન અસમ્મિસ્સં દીપેન્તિ, તેસમેવ નિદ્દેસો. તાનિ પન ચતુન્નં અરૂપક્ખન્ધપદાનં, મનાયતનસ્સ, સત્તન્નં વિઞ્ઞાણધાતૂનં, મનોપેક્ખાવસેન દ્વિન્નં ઇન્દ્રિયાનં, વિઞ્ઞાણફસ્સવેદનાનં તિણ્ણં પટિચ્ચસમુપ્પાદપદાનં, ફસ્સસત્તકસ્સ, અદુક્ખમસુખસવિતક્કસવિચારઉપેક્ખાસહગતાનં વસેન તિણ્ણં તિકપદાનં, સત્તમહન્તરદુકપદાદીનઞ્ચ વસેન વેદિતબ્બાનિ, ન ઇતરેસં અસમ્ભવા. તેનેવ **અટ્ઠકથાયં** –

> ''ચત્તારો ખન્ધાયતનઞ્ચ એકં,
> દ્વે ઇન્દ્રિયા ધાતુપદાનિ સત્ત;
> તયો પટિચ્ચા અથ ફસ્સસત્તકં,
> તિકે તયો સત્ત મહન્તરે ચ;
> એકં સવિતક્કં સવિચારમેકં,
> યુત્તં ઉપેક્ખાય ચ એકમેવા''તિ. (ધાતુ॰ અટ્ઠ॰ ૩૦૬) –

ઉદ્દાનગાથા વુત્તા. ઇદં હેત્થ લક્ખણં – યે ધમ્મા પઠમં ઉદ્ધટપદેન સમ્પયુત્તા, તેહિ યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા, તેસં ખન્ધાદીહિ વિપ્પયોગો વુચ્ચતિ.

તત્રાયં નયો – વેદનાક્ખન્ધેન યે ધમ્મા સમ્પયુત્તા, તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા, તે ધમ્મા ચતૂહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન સત્તહિ ધાતૂહિ વિપ્પયુત્તા, એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા કેહિચિ વિપ્પયુત્તા. ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા યે ધમ્મા સમ્પયુત્તા, તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા, તે ધમ્મા ન કેહિચિ ખન્ધાયતનેહિ વિપ્પયુત્તા, એકાય પન ધાતુયા વિપ્પયુત્તાતિ એવં સબ્બત્થ યોજના વેદિતબ્બા.

તત્થ **તે ધમ્મા**તિ રૂપનિબ્બાનધમ્મા, તે વેદનાય સમ્પયુત્તેહિ વિપ્પયુત્તા. **એકેના**તિ મનાયતનેન. દુતિયનયે **તે ધમ્મા**તિ સપ્પીતિકા તે ધમ્મા. **ન કેહિચી**તિ પઠમં ઉદ્ધટં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતું ઠપેત્વા સેસા છવિઞ્ઞાણધાતૂ, તંસમ્પયુત્તા, રૂપં, નિબ્બાનઞ્ચ. તેહિ સબ્બેસં ખન્ધાયતનાનં સઙ્ગહિતત્તા ન કેહિચિ ખન્ધેહિ, આયતનેહિ વા વિપ્પયુત્તા. ન હિ સયં અત્તના વિપ્પયુજ્જતિ, સમ્પયુજ્જતિ વાતિ. **એકાયા**તિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. અયં સમ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદે નયો.

વિપ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદત્થવણ્ણના

વિપ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદે પન વિપ્પયુત્તેન સમ્પયુત્તો નામ ધમ્મો નત્થિ, દેસનાસમ્પદમત્તાય પન મોઘમ્પેતં પદં ઉદ્ધટં, તેનેવ પાળિયં સબ્બવારેસુપિ ''નત્થિ નત્થિ'' ઇચ્ચેવ વુત્તં. રૂપક્ખન્ધાદિઅનારમ્મણધમ્મેહિ વિપ્પયુત્તા

ચત્તારો ખન્ધા, તેસઞ્ચ અઞ્ઞેહિ સમ્પયોગો નત્થિ. વેદનાદીહિપિ રૂપનિબ્બાનાદીનિ વિપ્પયુત્તાનિ, તેસઞ્ચ કેનચિ સમ્પયોગોવ નત્થીતિ. અયં વિપ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદે નયો.

સમ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદત્થવણ્ણના

સમ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદે પન યાનિ પદાનિ રૂપેન અસમ્મિસ્સં અરૂપક્ખન્ધેકદેસમેવ દીપેન્તિ, તેસમેવ નિદ્દેસો, ન રૂપારૂપસમ્મિસ્સાનં, સબ્બરૂપક્ખન્ધદીપકાનં તેસં સમ્પયુત્તતાયોગાભાવા. સબ્બારૂપક્ખન્ધેનાપિ હિ કુસલાદિના અઞ્ઞો સમ્પયુત્તો નામ નત્થિ. ઇદં હેત્થ લક્ખણં – યે ધમ્મા પઠમં ઉદ્ધટા, અત્તના સમ્પયુત્તેન પુન સમ્પયુત્તા, તેસઞ્ઞેવ ખન્ધાદીહિ સમ્પયોગો વુચ્ચતિ.

તત્રાયં નયો – વેદનાક્ખન્ધેન યે ધમ્મા સમ્પયુત્તા, તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા સમ્પયુત્તા, તે ધમ્મા તીહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન સત્તહિ ધાતૂહિ સમ્પયુત્તા, એકેનાયતનેન...પે॰... કેહિચિ સમ્પયુત્તા. સમુદયસચ્ચેન યે ધમ્મા સમ્પયુત્તા, તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા સમ્પયુત્તા, તે ધમ્મા તીહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન એકાય મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા સમ્પયુત્તા, એકેન ખન્ધેન એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા કેહિચિ સમ્પયુત્તાતિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. અયં સમ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદે નયો.

વિપ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદત્થવણ્ણના

વિપ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદે પન સમ્પયોગપદે વુત્તપદાનેવ નિદ્દિસીયન્તિ. ઇદં હેત્થ લક્ખણં – યે ધમ્મા પઠમં ઉદ્ધટપદેન વિપ્પયુત્તેહિ પુન વિપ્પયુત્તા, તેસં ખન્ધાદીહિ વિપ્પયોગો વુચ્ચતિ.

તત્રાયં નયો – રૂપક્ખન્ધેન યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા, તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા, તે ધમ્મા ચતૂહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન સત્તહિ ધાતૂહિ વિપ્પયુત્તા, એકેનાયતનેન...પે॰... કેહિચિ વિપ્પયુત્તા. વેદનાક્ખન્ધેન યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા, તેહિ ધમ્મેહિ યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા, તે ધમ્મા એકેન ખન્ધેન દસહાયતનેહિ દસહિ ધાતૂહિ વિપ્પયુત્તા, એકેન...પે॰... કેહિચિ વિપ્પયુત્તાતિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. અયં વિપ્પયુત્તેનવિપ્પયુત્તપદે નયો.

સઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદત્થવણ્ણના

સઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદે પન સઙ્ગહિતેનસઙ્ગહિતપદે નિદ્દિટ્ઠાનિ સમુદયસચ્ચાદિપદાનેવ નિદ્દિસીયન્તિ. ઇદં હેત્થ લક્ખણં – યે ધમ્મા પઠમં ઉદ્ધટપદેન ખન્ધાદીહિ તીહિપિ સઙ્ગહિતા, તેસં ખન્ધાદીહિ સમ્પયોગો, વિપ્પયોગો ચ વુચ્ચતિ.

તત્રાયં નયો – સમુદયસચ્ચેન યે ધમ્મા ખન્ધાદીહિ તીહિપિ સઙ્ગહેહિ સઙ્ગહિતા, તે ધમ્મા તીહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન સત્તહિ ધાતૂહિ સમ્પયુત્તા, એકેન ખન્ધેન એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા કેહિચિ સમ્પયુત્તા. એકેન ખન્ધેન દસહાયતનધાતૂહિ વિપ્પયુત્તા, એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા કેહિચિ વિપ્પયુત્તા. ઇત્થિન્દ્રિયેન યે ધમ્મા ખન્ધાદીહિ તીહિપિ સઙ્ગહિતા, તે ધમ્મા ન કેહિચિ સમ્પયુત્તા, ચતૂહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન સત્તહિ ધાતૂહિ વિપ્પયુત્તા, એકેન...પે॰... કેહિચિ વિપ્પયુત્તાતિ.

તત્થ **એકેના**તિ મનાયતનેન. **એકેન ખન્ધેના**તિ સઙ્ખારક્ખન્ધેન. **કેહિચી**તિ સઙ્ખારક્ખન્ધે તણ્હાય ધમ્માયતનધમ્મધાતૂસુ તણ્હાવેદનાસઞ્ઞાહિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. અયં સઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદે નયો.

સમ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદત્થવણ્ણના

સમ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદે પન સમ્પયુત્તેનસમ્પયુત્તપદે નિદ્દિટ્ઠાનિ વેદનાક્ખન્ધાદિપદાનેવ નિદ્દિસીયન્તિ. ઇદં હેત્થ લક્ખણં – યે ધમ્મા પઠમં ઉદ્ધટપદેન સમ્પયુત્તા, તેસં ખન્ધાદીહિ સઙ્ગહો, અસઙ્ગહો ચ વુચ્ચતિ.

તત્રાયં નયો – વેદનાક્ખન્ધેન યે ધમ્મા સમ્પયુત્તા, તે ધમ્મા તીહિ ખન્ધેહિ દ્વીહિ આયતનેહિ અટ્ઠહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતા, સેસેહિ અસઙ્ગહિતા. વિઞ્ઞાણક્ખન્ધેન યે ધમ્મા સમ્પયુત્તા, તે ધમ્મા તીહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા સઙ્ગહિતા, સેસેહિ અસઙ્ગહિતાતિ.

તત્થ **તીહી**તિ સઞ્ઞાક્ખન્ધાદીહિ તીહિ. તેહિ વેદનાય સમ્પયુત્તા. **દ્વીહી**તિ ધમ્માયતનમનાયતનેહિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. અયં સમ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદે નયો.

અસઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદત્થવણ્ણના

અસઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદે પન યાનિ પદાનિ સુખુમરૂપં અવિઞ્ઞાણં, અરૂપં સવિઞ્ઞાણં વા, કેવલં અરૂપં વા થૂલરૂપસ્સપિ કેવલં વા, સુખુમરૂપં દીપેન્તિ, તેસમેવ નિદ્દેસો . ઇદં હેત્થ લક્ખણં – યે ધમ્મા પઠમં ઉદ્ધટધમ્મેહિ ખન્ધાદીહિ તીહિપિ અસઙ્ગહિતા, તેસં ખન્ધાદીહિ સમ્પયોગો, વિપ્પયોગો ચ વુચ્ચતિ.

તત્રાયં નયો – રૂપક્ખન્ધેન યે ધમ્મા ખન્ધાદીહિ અસઙ્ગહિતા, તે ધમ્મા તીહિ ખન્ધેહિ સમ્પયુત્તા, એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા કેહિચિ સમ્પયુત્તા, એકેન ખન્ધેન દસહિ આયતનધાતૂહિ વિપ્પયુત્તા, એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા કેહિચિ વિપ્પયુત્તા. એવં ધમ્માયતનઇત્થિન્દ્રિયાદીસુપિ યોજના.

અરૂપભવેન યે ધમ્મા ખન્ધાદીહિ અસઙ્ગહિતા, તે સમ્પયુત્તાતિ નત્થિ. તે ચતૂહિ ખન્ધેહિ એકેનાયતનેન સત્તહિ ધાતૂહિ વિપ્પયુત્તા, એકેનાયતનેન એકાય ધાતુયા કેહિચિ વિપ્પયુત્તા. એવં ઇદ્ધિપાદકુસલાદિપદેસુપિ યોજના.

તત્થ રૂપક્ખન્ધેન વિઞ્ઞાણસ્સેવ તીહિપિ અસઙ્ગહિતત્તા તસ્સ તીહિ વેદનાદીહિ સમ્પયોગો, ઇતરેહિ ચ વિપ્પયોગો ઞાતબ્બો. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. અયં અસઙ્ગહિતેનસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તપદે નયો.

વિપ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદત્થવણ્ણના

વિપ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદે પન યાનિ પદાનિ કેવલાનં સારમ્મણાનં, અનારમ્મણાનં વા ધમ્માનં પકાસકાનિ ચ સભાવજાતિભૂમિકાલસન્તાનવસેન ભિન્નતાય કેહિચિ અરૂપક્ખન્ધેહિ વિપ્પયુત્તાનં અનારમ્મણધમ્મમિસ્સારૂપક્ખન્ધાનં પકાસકાનિ દુક્ખસચ્ચઅબ્યાકતપરિત્તઅતીતઅજ્ઝત્તાદિપદાનિ, તેસમેવ નિદ્દેસો ઇતરેસં ધમ્માયતનજીવિતિન્દ્રિયનામરૂપસળાયતનજાતિજરામરણઅજ્ઝત્તબહિદ્ધાઅનિદસ્સનઅપ્પટિઘનહેતુઆદીનં તેસં

કેનચિ વિપ્પયોગાસમ્ભવા. ઇદં હેત્થ લક્ખણં – યે ધમ્મા પઠમં ઉદ્ધટપદેન વિપ્પયુત્તા, તેસં ખન્ધાદીહિ સઙ્ગહો, અસઙ્ગહો ચ વુચ્ચતિ.

તત્રાયં નયો – રૂપક્ખન્ધેન યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા, તે ધમ્મા ચતૂહિ ખન્ધેહિ દ્વીહાયતનેહિ અટ્ઠહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતા, એકેન ખન્ધેન દસહિ આયતનધાતૂહિ અસઙ્ગહિતા. દુક્ખસચ્ચેન યે ધમ્મા વિપ્પયુત્તા, તે ધમ્મા ચતૂહિ ખન્ધેહિ દ્વીહાયતનેહિ દ્વીહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતા. તત્થ દુક્ખસચ્ચેન વિપ્પયુત્તા નામ લોકુત્તરચિત્તચેતસિકાનિ, તે ચ ધમ્મા વેદનાક્ખન્ધાદિચતુક્ખન્ધેહિ મનોવિઞ્ઞાણધમ્મધાતુવસેન દ્વીહિ ધાતૂહિ સઙ્ગહિતાતિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. અયં વિપ્પયુત્તેનસઙ્ગહિતાસઙ્ગહિતપદે નયો. અયમેત્થ સઙ્ખેપતો વિભઙ્ગનયેન સદ્ધિં અત્થનિચ્છયો, વિત્થારો પન **ધાતુકથાપાળિઅટ્ઠકથાસુ** (ધાતુ॰ ૧૨; ધાતુ॰ અટ્ઠ॰ ૧-૨) ગહેતબ્બોતિ.

મોહવિચ્છેદનિયા અભિધમ્મમાતિકત્થવણ્ણનાય

ધાતુકથામાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિમાતિકા

એકકમાતિકત્થવણ્ણના

ઇદાનિ પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિમાતિકાસંવણ્ણનાનયો હોતિ. તત્થ અનુત્તાનત્થતો તાવ **છ પઞ્ઞત્તિયો**તિ એત્થ ‘‘આચિક્ખતિ દેસેતિ પઞ્ઞપેતિ પટ્ઠપેતી’’તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૨૦) આગતટ્ઠાને સન્દસ્સના પકાસના પઞ્ઞત્તિ નામ. ‘‘સુપઞ્ઞત્તં મઞ્ચપીઠ’’ન્તિ (પારા॰ ૨૬૯) આગતટ્ઠાને ઠપના નિક્ખિપના પઞ્ઞત્તિ નામ, ઇધ ઉભયમ્પિ વટ્ટતિ. છ પઞ્ઞત્તિયોતિ હિ છ પઞ્ઞાપના છ સન્દસ્સના પકાસનાતિપિ, છ ઠપના નિક્ખિપનાતિપિ વુત્તં હોતિ. નામપઞ્ઞત્તિયેવ હિ તે તે વિજ્જમાનાવિજ્જમાને ધમ્મે સન્દસ્સેતીતિપિ. તેન તેન કોટ્ઠાસેન ઠપેતીતિપિ. **ખન્ધપઞ્ઞત્તી**તિઆદિ પન સઙ્ખેપતો તાસં પઞ્ઞત્તીનં સરૂપદસ્સનં. તત્થ ખન્ધાનં ‘‘ખન્ધા’’તિ પઞ્ઞાપના સન્દસ્સના પકાસના ચ ઠપના નિક્ખિપના ચ **ખન્ધપઞ્ઞત્તિ** નામ…પે॰… પુગ્ગલાનં ‘‘પુગ્ગલા’’તિ પઞ્ઞાપના સન્દસ્સના પકાસના ચ ઠપના નિક્ખિપના ચ **પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ** નામ. ઇમા એવ છ પઞ્ઞત્તિયો વિજ્જન્તિ. અઞ્ઞાસમ્પિ સમ્મુતિપરમત્થકથાનં પઞ્ઞત્તીનં અનન્તત્તા, ઉપલક્ખણવસેન પન પધાનભાવતો ચ એતાવ વુત્તા. પાળિમુત્તકનયેન પન સબ્બસઙ્ગાહિકા વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિઆદયો છ નામપઞ્ઞત્તિયો **અટ્ઠકથાસુ** (પુ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ માતિકાવણ્ણના ૧) આગતા, તા ચ હેટ્ઠા વુત્તાતિ ઇધ ન વુત્તા. તાસુ ઇધ પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિપદેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ, સેસેહિ વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિ ચાતિ દ્વે એવ લબ્ભન્તિ.

અટ્ઠકથામુત્તકેન પન આચરિયનયેન **અપરાપિ છ પઞ્ઞત્તિયો** – ઉપાદાપઞ્ઞત્તિ ઉપનિધાપઞ્ઞત્તિ સમોધાનપઞ્ઞત્તિ ઉપનિક્ખિત્તપઞ્ઞત્તિ તજ્જાપઞ્ઞત્તિ સન્તતિપઞ્ઞત્તીતિ, યા ‘‘અત્થપઞ્ઞત્તી’’તિ વુચ્ચતિ. તત્થ યા ખન્ધપઞ્ચકં ઉપાદાય નિસ્સાય સમ્મતા સત્તાદિકા, અઙ્ગાનિ ઉપાદાય રથાદિકા, ચન્દાદિપરિવત્તાદયો ઉપાદાય કાલદિસાદિકા, તંતંભૂતનિમિત્તં, ભાવનાવિસેસઞ્ચ ઉપાદાય કસિણાદિઉગ્ગહપટિભાગનિમિત્તાદિકાતિ અયં એવરૂપા સભાવધમ્મેહિ એકત્તેન વા સચ્છિકટ્ઠપરમત્થેન અનુપલબ્ભસભાવા **ઉપાદાપઞ્ઞત્તિ** નામ. પઞ્ઞાપેતબ્બટ્ઠેન ચેસા પઞ્ઞત્તિ વુત્તા, ન પન પઞ્ઞાપનટ્ઠેન. યા તસ્સ તસ્સત્થસ્સ પઞ્ઞાપના, સા અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિયેવ.

યા પન અઞ્ઞં પઠમાદિં ઉપનિધાય અપેક્ખિત્વા દુતિયં રસ્સં દીઘં દૂરં સન્તિકન્તિઆદિકા તદઞ્ઞાપેક્ખૂપનિધા, છત્તપાણીતિઆદિકા હત્થગતૂપનિધા, કુણ્ડલીતિઆદિકા સમ્પયુત્તૂપનિધા, ધઞ્ઞસકટન્તિ આદિકા સમારોપિતૂપનિધા, ઇન્દસાલગુહાતિઆદિકા અવિદૂરગતૂપનિધા, સુવણ્ણવણ્ણોતિઆદિકા પટિભાગૂપનિધા, બ્રાહ્મણગામોતિઆદિકા તબ્બહુલૂપનિધા, મણિકટકન્તિઆદિકા તબ્બિસિટ્ઠૂપનિધાતિ એવમાદિ અનેકપ્પકારા પઞ્ઞાપના, અયં **ઉપનિધાપઞ્ઞત્તિ** નામ.

ધઞ્ઞરાસીતિઆદિકા પન **સમોધાનપઞ્ઞત્તિ** નામ. પુરિમસ્સ પુરિમસ્સ ઉપનિક્ખિપિત્વા દ્વે તીણીતિઆદિકા **ઉપનિક્ખિત્તપઞ્ઞત્તિ** નામ. તંતંસભાવનિસ્સિતા પથવીઆદિકા **તજ્જાપઞ્ઞત્તિ** નામ. આસીતિકોતિઆદિકા પન **સન્તતિપઞ્ઞત્તિ** નામ.

અટ્ઠકથામુત્તકેનેવ આચરિયનયેન અપરાપિ ધમ્મકથિકાદિકા **કિચ્ચપઞ્ઞત્તિ**, કિસથૂલાદિકા **સણ્ઠાનપઞ્ઞત્તિ**, ઇત્થિપુરિસાદિકા **લિઙ્ગપઞ્ઞત્તિ**, કામાવચરાદિકા, કોસલકાદિકા ચ **ભૂમિપઞ્ઞત્તિ**, તિસ્સો નાગોતિઆદિકા **પચ્ચત્તપઞ્ઞત્તિ**, નિરોધાદિકા **અસઙ્ખતપઞ્ઞત્તિ** ચાતિ છ પઞ્ઞત્તિયો.

એતાસુ પન દ્વાદસસુ તજ્જાપઞ્ઞત્તિ, એકચ્ચા ભૂમિપઞ્ઞત્તિ, અસઙ્ખતપઞ્ઞત્તિ ચ વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિસઙ્ખાતા નામપઞ્ઞત્તિ, તદઞ્ઞા પરમત્થાવસેસા, પન અત્થપઞ્ઞત્તીતિ દીપિતા અવિજ્જમાનાદિપઞ્ઞત્તિયો ચાતિ. અયં તાવેત્થ અનુત્તાનત્થતો સંવણ્ણના.

અત્થનિચ્છયો પનેત્થાપિ પાળિનયેનેવ સદ્ધિં હોતિ, ન વિના પાળિં તસ્સ વત્તુમસક્કુણેય્યત્તા . પાળિયઞ્ચ યસ્મા આદિતો પઞ્ચ પઞ્ઞત્તિયો, તદત્થભૂતા ખન્ધાદયો ચ હેટ્ઠા વિભઙ્ગપ્પકરણે નિપ્પદેસતો કથિતાતિ તા ઇધ ''કિત્તાવતા ખન્ધાનં ખન્ધપઞ્ઞત્તિ, યાવતા પઞ્ચક્ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો''તિઆદિના સઙ્ખેપેનેવ નિદ્દિટ્ઠા, તા ચેત્થાપિ વુત્તત્થા. પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ પન હેટ્ઠા ન વુત્તાતિ ''કિત્તાવતા પુગ્ગલાનં પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિ? સમયવિમુત્તો, અસમયવિમુત્તો''તિઆદિના એકકાદિભેદેન યાવ દસકા દસધા માતિકં ઠપેત્વા વિત્થારેનેવ વિભત્તા, સા ચ ઞાતબ્બપભેદતો અવુચ્ચમાના દુબ્બિઞ્ઞેય્યા, તસ્મા પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિયા એવ ચેત્થ પાળિનયાનુસારેન સઙ્ખેપતો અત્થનિચ્છયો હોતિ, સો ચેત્થ માતિકાયં વુત્તે સબ્બપુગ્ગલે અનુદ્ધરિત્વા ઞાતબ્બાનં દુબ્બિઞ્ઞેય્યાનં પુગ્ગલાનં એકકાદિભેદતોવ માતિકં ઉદ્ધરિત્વા વિભજનવસેન સઙ્ખેપતોવ હોતિ. કથં? ''સમયવિમુત્તો અસમયવિમુત્તો, કુપ્પધમ્મો અકુપ્પધમ્મો, ચેતનાભબ્બો અનુરક્ખણાભબ્બો, ભયૂપરતો અભયૂપરતો, ભબ્બાગમનો અભબ્બાગમનો, નિયતો અનિયતો, પટિપન્નકો ફલે ઠિતો, સમસીસી ઠિતકપ્પી, સોતાપન્નો સત્તક્ખત્તુપરમો કોલંકોલો એકબીજી, સકદાગામી, અનાગામી અન્તરાપરિનિબ્બાયી ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામી, અરહા''તિ એકકમાતિકા.

તત્થ યો અપ્પનં નિબ્બત્તેતું યુત્તપત્તકાલે રૂપારૂપસમાપત્તિસઙ્ખાતેહિ અટ્ઠહિ વિમોક્ખેહિ પચ્ચનીકધમ્મતો વિમુચ્ચિત્વા તીસુ મગ્ગેસુ યેન કેનચિ યથાસકં આસવે ખેપેત્વા વુટ્ઠિતો, અયં **સમયવિમુત્તો** નામ. ''એકચ્ચે આસવા પરિક્ખીણા''તિઆદિવચનતો (પુ॰ પ॰ ૧) હિ અટ્ઠસમાપત્તિલાભી પુથુજ્જનો વા ખીણાસવો વા ઇધ ન ગહિતો, સમાપત્તિલાભિનો પન ફલટ્ઠસેખાવ ગહિતાતિ વેદિતબ્બા. સુક્ખવિપસ્સકખીણાસવો, સબ્બેપિ ચ અરિયા મગ્ગવિમોક્ખં સન્ધાય **અસમયવિમુત્તા** નામ. બાહિરાનઞ્હિ અટ્ઠન્નં સમાપત્તીનં સમાપજ્જનન્તસ્સ પવિવેકટ્ઠાનલાભાદિસમયોપિ અત્થિ, વત્તકરણકાલાદિઅસમયોપિ અત્થિ. મગ્ગવિમોક્ખેન વિમુચ્ચનસ્સ પન તાદિસો સમયો વા અસમયો વા નત્થિ, યસ્સ સદ્ધા બલવતી, વિપસ્સના ચ આરદ્ધા, તસ્સ ગચ્છન્તસ્સ વા ભુઞ્જન્તસ્સ વા મગ્ગફલપટિવેધો નામ ન હોતીતિ નત્થિ, તસ્મા સબ્બે અરિયા અરિયવિમોક્ખે **અસમયવિમુત્તા**તિ વેદિતબ્બા. પુરિમપદેપિ લોકિયસમાપત્તિઞ્ઞેવ સન્ધાય સેખા સમયવિમુત્તા નામ જાતા.

અવસિભાવા અટ્ઠસમાપત્તિલાભી પન પુથુજ્જનો, સોતાપન્નસકદાગામિનો દ્વે સેખા અટ્ઠસમાપત્તિં સન્ધાય **કુપ્પધમ્મો** નામ. પરિહાનધમ્મોતિપિ દુવિધા એવ. અનાગામિઆદયો સુપ્પહીનસમાધિપારિપન્થિકત્તા વસિભાવા સમાપત્તિલાભી પુથુજ્જનો, અરિયા ચ લોકુત્તરધમ્મેપિ સન્ધાય **અકુપ્પધમ્મો** નામ. અપરિહાનધમ્મોતિ તે એવ. **ચેતનાભબ્બો**તિ ચેતનાસઙ્ખાતેન ઝાનસમાપત્તિવળઞ્જનેન અપરિહાનિં આપજ્જિતું ભબ્બો. યો હિ રૂપારૂપજ્ઝાનેસુ આચિણ્ણવસિતાય ચેતનાસઙ્ખાતાય ઝાનસમાપત્તિયા નિરન્તરં વળઞ્જમાનો તેહિ ન પરિહાયતિ, અવળઞ્જમાનો ચ પરિહાયતિ, અયં વળઞ્જમાનો **ચેતનાભબ્બો** નામ. **અનુરક્ખણાભબ્બો**તિ ઝાનસ્સ ઉપકારાનુપકારધમ્મે જાનિત્વા અનુરક્ખણાય અવળઞ્જમાનોપિ અપરિહાનિં આપજ્જિતું ભબ્બો, એસો ચ પુરિમતો બલવતરો, આચિણ્ણવસિનો પઞ્ઞાસમ્પદાય ઉપકારાનુપકારધમ્મે જાનિત્વા તદનુરૂપં પટિપજ્જનતોતિ વેદિતબ્બો.

ભયૂપરતોતિ ભયેન પાપતો ઉપરતો વિરતો સેખો, કલ્યાણપુથુજ્જનો ચ. તેસુ પચ્છિમો દુગ્ગતિવટ્ટકિલેસઉપવાદસઙ્ખાતેહિ ચતૂહિ ભયેહિ પાપતો ઓરમતિ, સેખો દુગ્ગતિવજ્જેહિ, અપાયેહિ મુત્તત્તા. ખીણાસવો પન **અભયૂપરતો** નામ સમુચ્છિન્નભયત્તા, ઉપવાદતો પન ઓરમિતબ્બો.

અભબ્બાગમનોતિ સમ્મત્તનિયામાગમનસ્સ અભબ્બો, યે આનન્તરિયસઙ્ખાતેન કમ્માવરણેન, નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિસઙ્ખાતેન કિલેસાવરણેન, અહેતુકદ્વિહેતુકપટિસન્ધિસઙ્ખાતેન વિપાકાવરણેન ચ સમન્નાગતા, બુદ્ધાદીસુ ચ સદ્ધારહિતા, મગ્ગભાવનાય ચ ઉત્તરકુરુકાદયો વિય અચ્છન્દિકા, પુબ્બૂપનિસ્સયરહિતા ચ, સબ્બેતે **અભબ્બાગમના** નામ. વિપરીતા **ભબ્બાગમના** નામ. પઞ્ચાનન્તરિયનિયતમિચ્છાદિટ્ઠિકા નિરયગમને, અટ્ઠ અરિયપુગ્ગલા અનુપાદાપરિનિબ્બાનાદીસુ **નિયતા** નામ. અવસેસપુગ્ગલા અનિબદ્ધગતિકતાય **અનિયતા** નામ, ઉત્તરકુરુકા પન સુગતિનિયતાપિ મિચ્છત્તસમ્મત્તનિયામસ્સેવ ઇધાધિપ્પેતત્તા ''નિયતા''તિ ન વુત્તા. મગ્ગસમઙ્ગી પુગ્ગલો મગ્ગક્ખણે ફલત્થાય **પટિપન્નકો** નામ, ફલસમઙ્ગી ફલાનુપ્પત્તિયમ્પિ **ફલે ઠિતો** નામ.

યસ્સ પન અપુબ્બાચરિમં આસવપરિયાદાનઞ્ચ હોતિ જીવિતપરિયાદાનઞ્ચ, અયં **સમસીસી** નામ. સો ચ તિવિધો હોતિ ઇરિયાપથસમસીસી રોગસમસીસી જીવિતસમસીસીતિ. તત્થ યો ચતૂસુ ઇરિયાપથેસુ એકસ્મિં વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા અરહત્તં પત્વા તસ્મિઞ્ઞેવ ઇરિયાપથે પરિનિબ્બાતિ, અયં **ઇરિયાપથસમસીસી** નામ. યો પન એકં રોગં પત્વા અન્તોરોગે એવ વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા અરહત્તં પત્વા તેનેવ રોગેન પરિનિબ્બાતિ, અયં **રોગસમસીસી** નામ. યસ્સ પન કિલેસસીસસઙ્ખાતા અવિજ્જા, અરહત્તમગ્ગેન પવત્તસીસસઙ્ખાતં જીવિતિન્દ્રિયઞ્ચ ચુતિચિત્તેન સમં પરિયાદાનં ગચ્છતિ, અયં **જીવિતસમસીસી** નામ. કથમિદં સમં હોતીતિ? વારસમતાય. યસ્મિં હિ વારે મગ્ગેન કિલેસે ખેપિતે પચ્ચવેક્ખણઞાણાનિ પવત્તન્તિ, તસ્સાનન્તરમેવ પરિનિબ્બાયતો ઇમાય વારસમતાય ઇદં ઉભયસીસપરિયાદાનમ્પિ સમં હોતિ નામ, અયમેવ જીવિતસમસીસી ઇધાધિપ્પેતો.

ઠિતકપ્પીતિ ઠિતો કપ્પો ઠિતકપ્પો, સ્વાસ્સ અત્થીતિ **ઠિતકપ્પી**, કપ્પમ્પિ વિનસ્સમાનમ્પિ કપ્પં ઠપેતું સમત્થોતિ અત્થો.

સચે હિ યેસં મગ્ગસમઙ્ગિક્ખણે કપ્પવિનાસો ભવેય્ય, નેવ તાવ કપ્પો વિનસ્સેય્ય, યાવાયં યથાસકં ફલં ન સચ્છિકરોતીતિ તે વિનસ્સમાનમ્પિ કપ્પં ઠપેન્તીતિ **ઠિતકપ્પિનો** નામ જાતાતિ. કિઞ્ચાપિ કપ્પવિનાસનકાલે સાસનં નત્થિ, ગતકોટિકે હિ કાલે કપ્પવિનાસો હોતિ, એવં સન્તેપિ મગ્ગાનન્તરફલસ્સ અનન્તરાયં દીપેતું ઇદં અભૂતમ્પિ કારણં આહટં.

સોતાપન્નોતિ નિબ્બાનસમુદ્દનિન્નતાય સોતસઙ્ખાતસ્સ મગ્ગસ્સ પઠમસમઙ્ગી વુચ્ચતિ, ઇધ પન ફલટ્ઠો અધિપ્પેતો. તસ્સેવ ચ પભેદદસ્સનત્થં ''સત્તક્ખત્તુપરમો''તિઆદિ વુત્તં. સત્તવારા પરમા અસ્સ ભવૂપપત્તીતિ સત્તક્ખત્તુપરમો, તતો પરં અટ્ઠમં ભવં નાદિયતીતિ અત્થો. સોતાપન્નો હિ યો સત્તક્ખત્તું દેવેસુ, મનુસ્સેસુ ચ પટિસન્ધિં ગહેત્વા સત્તમે ભવે દુક્ખસ્સન્તં કરોતિ, અયં **સત્તક્ખત્તુપરમો** નામ. કુલતો કુલં ભવતો ભવં ગચ્છતીતિ કોલંકોલો. સો હિ દેવમનુસ્સવસેન દ્વે ગતિયો ભવે સંસરિત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરોતિ, અયં **કોલંકોલો** નામ. કમ્મપટિસન્ધિયા એકં કમ્મં કિલેસબીજં અસ્સાતિ **એકબીજી**. સો હિ એકસ્મિઞ્ઞેવ ભવે ખીણાસવો હોતિ. કિં પનસ્સ ભેદસ્સ નિયામકન્તિ? વિપસ્સનાભિઞ્ઞાભેદા. સોતાપન્નેસુ હિ યો વિપસ્સનાય પમત્તો, સો સત્તક્ખત્તુપરમો હોતિ. યો કિઞ્ચિ અપ્પમત્તો, સો કોલંકોલો. યો પન વિપસ્સનાય અતિવિય અપ્પમત્તો, સો એકબીજી હોતિ. યે પન

અભિવિય પમત્તા વટ્ટજ્ઝાસયા અનાથપિણ્ડિકવિસાખાસક્કાદયો, તે પુનપ્પુનં વટ્ટસ્મિંયેવ વિચરન્તા આદિતો પટ્ઠાય છ દેવલોકે ઓસાપેત્વા બ્રહ્મલોકેસુપિ યથાક્કમં નિબ્બત્તિત્વા અકનિટ્ઠે ઠત્વા પરિનિબ્બન્તિ, ન તે ઇધ ગહિતા. તે હિ મનુસ્સગતિં પુનપ્પુનં આદિયન્તિ. યે પન મનુસ્સગતિયમ્પિ ભવં આદિયન્તિ, તેસં વસેન સત્તક્ખત્તુપરમો કોલંકોલો માનુસિકભવનિબ્બત્તકો એવ એકબીજી ગહિતો. તે પન સદ્ધાધુરેન આગતા તયો, પઞ્ઞાધુરેન આગતા તયોતિ સોતાપન્નો છબ્બિધો હોતીતિ વેદિતબ્બો.

પટિસન્ધિવસેન પન સકિં ઇમં મનુસ્સગતિં આગચ્છતીતિ **સકદાગામી**, દુતિયમગ્ગફલસમઙ્ગી. ઇમિના પઞ્ચસુ સકદાગામીસુ ચત્તારો વજ્જેત્વા એકોવ ગહિતો. એકચ્ચો હિ સકદાગામિફલે ઠત્વા પુન દુતિયભવે ઇધેવ પરિનિબ્બાતિ, એકચ્ચો ઇધ પત્વા દેવલોકે પરિનિબ્બાતિ, એકચ્ચો દેવલોકે પત્વા દુતિયભવે તત્થેવ પરિનિબ્બાતિ, એકચ્ચો દેવલોકે પત્વા ઇધૂપપજ્જિત્વા પરિનિબ્બાતિ, ઇમે ચત્તારોપિ ઇધ ન ગહિતા. યો પન ઇધ પત્વા દેવલોકે નિબ્બત્તિત્વા પુન ઇધૂપપજ્જિત્વા પરિનિબ્બાતિ, અયમેકોવ ઇધ ગહિતો. ઇમસ્સ ચ દ્વે પટિસન્ધિયો, એકબીજિસ્સ પન એકાવાતિ ઇદં તેસં નાનાકરણન્તિ વેદિતબ્બં.

પટિસન્ધિવસેન કામભવં નાગચ્છતીતિ **અનાગામી**, તતિયમગ્ગફલસમઙ્ગી. તસ્સેવ પન પભેદદસ્સનત્થં "**અન્તરાપરિનિબ્બાયી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અન્તરાપરિનિબ્બાયી**તિ આયુવેમજ્ઝસ્સ અન્તરા એવ અરહત્તમગ્ગં ઉપ્પાદેત્વા કિલેસપરિનિબ્બાનેન પરિનિબ્બાયનસીલો એકો અનાગામી. સો ચ ઉપ્પન્નસમનન્તરં પરિનિબ્બાયી, આયુવેમજ્ઝં અપ્પત્વા પરિનિબ્બાયી, આયુવેમજ્ઝં પત્વા પરિનિબ્બાયીતિ તિવિધો હોતિ. **ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી**તિ આયુવેમજ્ઝં ઉપહચ્ચ અતિક્કમિત્વા, મરણસમયં વા ઉપહચ્ચ ઉપગન્ત્વા પરિનિબ્બાયી, આયુવેમજ્ઝં અતિક્કમિત્વા યાવ મરણસમયા પરિનિબ્બાયીતિ અત્થો. **અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી**તિ અસઙ્ખારેન અપ્પદુક્ખેન અધિમત્તપ્પયોગં અકત્વા પરિનિબ્બાયનસીલો. **સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી**તિ સસઙ્ખારેન દુક્ખેન કસિરેન અધિમત્તપ્પયોગેન પરિનિબ્બાયનસીલો. **ઉદ્ધંસોતો**તિ ઉદ્ધંવાહિભાવેન ઉદ્ધમસ્સ તણ્હાસોતં વટ્ટસોતઞ્ચ, ઉદ્ધં વા ગન્ત્વા પટિલભિતબ્બતો ઉદ્ધં મગ્ગસોતમસ્સાતિપિ **ઉદ્ધંસોતો**. અકનિટ્ઠં ગચ્છતીતિ **અકનિટ્ઠગામી**. ઇમેસં પન અનાગામીનં પભેદદસ્સનત્થમ્પેત્થ ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામીતિઆદિ ચતુક્કં વેદિતબ્બં.

તત્થ યો અવિહતો પટ્ઠાય ચતૂસુ યથાક્કમં ઉપ્પજ્જિત્વા યાવતાયુકં ઠત્વા ચુતો અકનિટ્ઠે ઉપ્પજ્જિત્વા પરિનિબ્બાતિ, અયં **ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામી** નામ. યો પન અકનિટ્ઠં અપ્પત્વા અન્તરા પરિનિબ્બાતિ, અયં **ઉદ્ધંસોતો ન અકનિટ્ઠગામી** નામ. યો મનુસ્સલોકો અકનિટ્ઠમેવ ગન્ત્વા પરિનિબ્બાતિ, અયં **ન ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામી** નામ. યો પન હેટ્ઠા ચતૂસુ સુદ્ધાવાસેસુ અઞ્ઞતરસ્મિં ઉપ્પજ્જિત્વા તત્થેવ પરિનિબ્બાતિ, અયં **ન ઉદ્ધંસોતો ન અકનિટ્ઠગામી** નામ . એવમેતે અનાગામિનો અટ્ઠચત્તાલીસવિધા હોન્તિ. કથં? અવિહેસુ તાવ તયો અન્તરાપરિનિબ્બાયિનો, એકો ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી, એકો ઉદ્ધંસોતોતિ પઞ્ચ, તે અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયિસસઙ્ખારપરિનિબ્બાયિવસેન દસ હોન્તિ, એવં અતપ્પસુદસ્સસુદસ્સીસૂતિ ચત્તાલીસં, અકનિટ્ઠે પન ઉદ્ધંસોતો નત્થિ, તસ્મા તત્થ તં સસઙ્ખારાસઙ્ખારવસેન દુવિધં ઉદ્ધંસોતં વજ્જેત્વા અટ્ઠ ચાતિ અટ્ઠચત્તાલીસ હોન્તિ.

અરહાતિ કિલેસારીનં હતત્તાદિના ખીણાસવો અરહા નામ. સો સુઞ્ઞતાદિવિમોક્ખત્તયવસેન તિવિધો હુત્વા પુન પચ્ચેકં પટિપદાચતુક્કવસેન દ્વાદસવિધા હોન્તિ. યથા ચ અરહા દ્વાદસવિધો, એવં દ્વાદસેવ સકદાગામિનો,

ચતુવીસતિ સોતાપન્ના અટ્ઠચત્તાલીસ અનાગામિનોવ પચ્ચેકન્તિ વેદિતબ્બં. ઇમે ચ સબ્બે અરિયા ઇમસ્મિં સાસને એવ ઉપ્પજ્જન્તિ, નો બહિદ્ધાતિ. એકકનયો.

દુકાદિમાતિકત્થવણ્ણના

દુકાદીસુ ''દ્વે પુગ્ગલા – કોધનો ચ ઉપનાહી ચ મક્ખી ચ પળાસી ચા''તિઆદિના દુકઞ્ચ, ''તયો પુગ્ગલા – નિરાસો આસંસો વિગતાસો''તિઆદિના તિકઞ્ચ, ''ચત્તારો પુગ્ગલા – અસપ્પુરિસો, અસપ્પુરિસેનઅસપ્પુરિસતરો, સપ્પુરિસો, સપ્પુરિસેનસપ્પુરિસતરો''તિઆદિના ચતુક્કઞ્ચ, ''પઞ્ચ પુગ્ગલા – અત્થેકચ્ચો પુગ્ગલો આરભતિ ચ વિપ્પટિસારી ચ હોતિ, તઞ્ચ ચેતોવિમુત્તિં પઞ્ઞાવિમુત્તિં યથાભૂતં નપ્પજાનાતિ. યત્થસ્સ તે ઉપ્પન્ના પાપકા અકુસલા ધમ્મા અપરિસેસા નિરુજ્ઝન્તિ, અત્થેકચ્ચો પુગ્ગલો આરભતિ ન વિપ્પટિસારી ચ હોતિ...પે॰... અપરિસેસા નિરુજ્ઝન્તિ, અત્થેકચ્ચો પુગ્ગલો નારભતિ વિપ્પટિસારી ચ હોતિ...પે॰... અપરિસેસા નિરુજ્ઝન્તિ. અત્થેકચ્ચો પુગ્ગલો નારભતિ ન વિપ્પટિસારી હોતિ...પે॰... અપરિસેસા નિરુજ્ઝન્તી''તિઆદિના પઞ્ચકઞ્ચ વિત્થારતો માતિકં નિક્ખિપિત્વા સબ્બેપિ તે પુગ્ગલા નિદ્દિટ્ઠા, ઇધ પન તે ગન્થવિત્થારભયેન સબ્બે ન ઉદ્દિટ્ઠા, પાળિયા એવ ઞાતબ્બાતિ.

તત્થ તિકે **નિરાસો**તિ અરહત્તાસાય વિરહિતો દુસ્સીલો. તસ્સ હિ અત્તનો અભબ્બતાય ભબ્બસહાયકસ્સ સીલવતો અરહત્તપ્પત્તિં સુત્વા, ચણ્ડાલપુત્તસ્સ વિય કસ્સચિ રાજપુત્તસ્સ રજ્જાભિસેકં સુત્વા અભિસેકપ્પત્તિયં, ''કુદાસ્સુ નામાહમ્પિ અરહત્તં પાપુણેય્ય''ન્તિ અરહત્તપ્પત્તિયં પત્થનાપિ ન ઉપ્પજ્જતિ. **આસંસો**તિ અરહત્તં આસીસમાનો પત્થયમાનો સીલવા. તસ્સ હિ અરહત્તપત્થનાય સીલસમ્પત્તિયા ઠિતત્તા કસ્સચિ અરહત્તપ્પત્તિં સુત્વા, ઉભતોસુજાતસ્સ રાજકુમારસ્સ વિય તાદિસસ્સ કસ્સચિ રજ્જાભિસેકં સુત્વા અભિસેકપ્પત્તિયં, અરહત્તપ્પત્તિયં પત્થના ઉપ્પજ્જતિ. **વિગતાસો**તિ અરહા. સો હિ પત્તઅરહત્તતાય તત્થ વિગતાસો હોતિ પત્તાભિસેકો વિય ખત્તિયો અભિસેકપ્પત્તિયન્તિ વેદિતબ્બં.

ચતુક્કે પન પાણાતિપાતાદિઅકુસલકમ્મપથસમન્નાગતો **અસપ્પુરિસો** નામ. યો પન સયમ્પિ પાણાતિપાતાદીનિ કત્વા પરઞ્ચ તત્થ સમાદપેતિ, અયં **અસપ્પુરિસેનઅસપ્પુરિસતરો**, અસપ્પુરિસતોપિ અસપ્પુરિસતરોતિ અત્થો. વુત્તપટિપક્ખકુસલવસેન **સપ્પુરિસો**, **સપ્પુરિસેનસપ્પુરિસતરો** ચ વેદિતબ્બો.

પઞ્ચકે **આરભતિ ચ વિપ્પટિસારી ચ હોતી**તિ એત્થ **આરમ્ભ**-સદ્દો આપત્તિવીતિક્કમે વત્તતિ, તસ્મા આપત્તિવીતિક્કમવસેન આરભતિ ચેવ તપ્પચ્ચયા ચ વિપ્પટિસારી હોતીતિ અત્થો. **ચેતોવિમુત્તિ**ન્તિ ફલસમ્પયુત્તસમાધિં. **પઞ્ઞાવિમુત્તિ**ન્તિ ફલસમ્પયુત્તઞાણં. **યથાભૂતં નપ્પજાનાતી**તિ અનધિગતત્તા યથાસભાવતો નપ્પજાનાતિ. **યત્થસ્સા**તિ યસ્મિં અરહત્તફલસઙ્ખાતે ઞાને અધિગતે અસ્સ પુગ્ગલસ્સ સબ્બે પાપકા અકુસલા ધમ્મા નિરવસેસા નિરુજ્ઝન્તિ, તે નપ્પજાનાતીતિ સમ્બન્ધો. કિઞ્ચાપિ તે મગ્ગક્ખણે એવ નિરુજ્ઝન્તિ નામ, ફલક્ખણે પન નિરુદ્ધા નામ હોન્તિ, ઇધ પન મગ્ગકિચ્ચવસેન ''ફલક્ખણે નિરુજ્ઝન્તી''તિ વુત્તાતિ વેદિતબ્બા.

આરભતિ ન વિપ્પટિસારી ચ હોતીતિ આપત્તિં આપજ્જતિ, તં પન દેસેતું સભાગપુગ્ગલં પરિયેસતિ, વુટ્ઠાપેતિ વા, તસ્મા ન વિપ્પટિસારી હોતિ. **નારભતિ વિપ્પટિસારી ચ હોતી**તિ આપત્તિં નાપજ્જતિ, વિનયપઞ્ઞત્તિયં પન અકોવિદત્તા અનાપત્તિયા આપત્તિસઞ્ઞિતાય વુટ્ઠિતાયપિ તં આપત્તિયા વિપ્પટિસારં વિનોદેતું અસક્કુણેય્યતાય વિપ્પટિસારી હોતિ. **નારભતિ ન વિપ્પટિસારી હોતી**તિ નારભતિ નેવ આપત્તિં

આપજ્જતિ, ન વિપ્પટિસારી હોતિ. અરહત્તઞ્ચ ન પાપુણાતિ. કતરો પનેસ પુગ્ગલોતિ? સીલવા ઓસ્સટ્ઠવીરિયો પુગ્ગલો. સો હિ ''કિં મે ઇમસ્મિં બુદ્ધકાલે પરિનિબ્બાનેન, અનાગતે મેત્તેય્યસમ્માસમ્બુદ્ધકાલે પરિનિબ્બાયિસ્સામી''તિ વિસુદ્ધસીલોપિ પટિપત્તિં ન પૂરેતિ. ઇમે ચત્તારોપિ પુગ્ગલા તથા તથા ઓવદિત્વા આસવક્ખયે પતિટ્ઠાપેતબ્બા. એવં હિ તેપિ ઞ્વાયં પઞ્ચમો પુગ્ગલો નારભતિ ન વિપ્પટિસારી આરદ્ધવીરિયો અરહત્તં પાપુણાતિ, તેન સમસમાવ ભવિસ્સન્તીતિ.

છક્કાદીસુ –

> ''**છ પુગ્ગલા** – અત્થેકચ્ચો પુગ્ગલો પુબ્બે અનનુસ્સુતેસુ ધમ્મેસુ સામં સચ્ચાનિ અભિસમ્બુજ્ઝતિ, તત્થ ચ સબ્બઞ્ઞુતં પાપુણાતિ બલેસુ ચ વસીભાવં. અત્થેકચ્ચો પુગ્ગલો...પે॰... અભિસમ્બુજ્ઝતિ, ન ચ તત્થ સબ્બઞ્ઞુતં પાપુણાતિ, ન ચ બલેસુ વસિભાવં. અત્થેકચ્ચો પુગ્ગલો...પે॰... અનભિસમ્બુજ્ઝતિ, દિટ્ઠેવ ધમ્મે દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ, સાવકપારમિઞ્ચ પાપુણાતિ. અત્થેકચ્ચો પુગ્ગલો...પે॰... દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ, ન ચ સાવકપારમિં પાપુણાતિ. અત્થેકચ્ચો પુગ્ગલો...પે॰... અનભિસમ્બુજ્ઝતિ, ન ચ દિટ્ઠેવ ધમ્મે દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ, અનાગામી હોતિ અનાગન્તા ઇત્થત્તં. અત્થેકચ્ચો પુગ્ગલો...પે॰... અનભિસમ્બુજ્ઝતિ, ન ચ દિટ્ઠેવ ધમ્મે દુક્ખસ્સન્તકરો હોતિ, આગામી હોતિ આગન્તા ઇત્થત્ત''ન્તિ –

છક્કં, ''**સત્ત પુગ્ગલા** – સત્ત ઉદકૂપમા પુગ્ગલા સકિં નિમુગ્ગો નિમુગ્ગોવ હોતિ, ઉમ્મુજ્જિત્વા નિમુજ્જતિ, ઉમ્મુજ્જિત્વા ઠિતો હોતિ, ઉમ્મુજ્જિત્વા વિપસ્સતિ વિલોકેતિ, ઉમ્મુજ્જિત્વા પતરતિ, ઉમ્મુજ્જિત્વા પટિગાધપ્પત્તો હોતિ, ઉમ્મુજ્જિત્વા તિણ્ણો હોતિ પારઙ્ગતો, થલે તિટ્ઠતિ બ્રાહ્મણો''તિઆદિના સત્તકં, ''**અટ્ઠ પુગ્ગલા** – ચત્તારો મગ્ગસમઙ્ગિનો, ચત્તારો ફલસમઙ્ગિનો પુગ્ગલા''તિ અટ્ઠકં, ''**નવ પુગ્ગલા** – સમ્માસમ્બુદ્ધો પચ્ચેકસમ્બુદ્ધો ઉભતોભાગવિમુત્તો પઞ્ઞાવિમુત્તો કાયસક્ખી દિટ્ઠિપ્પત્તો સદ્ધાવિમુત્તો ધમ્માનુસારી સદ્ધાનુસારી''તિ નવકં, ''**દસ પુગ્ગલા** – પઞ્ચન્નં ઇધ નિટ્ઠા, પઞ્ચન્નં ઇધ વિહાય નિટ્ઠા''તિ દસકઞ્ચ માતિકં નિક્ખિપિત્વા પાળિયં નિદ્દેસો કતો. તત્થ છક્કે પઠમેન પદેન સમ્માસમ્બુદ્ધો દટ્ઠબ્બો. સો હિ અનાચરિયકો અત્તના ઉપ્પાદિતેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનેન અરહત્તમગ્ગઞાણેન સબ્બાકારતો સચ્ચાનિ અભિસમ્બુજ્ઝિત્વા સબ્બઞ્ઞુતં પાપુણિ, દસઞાણબલેસુ ચ વસિભાવન્તિ. દુતિયેન પન પચ્ચેકસમ્બુદ્ધો દટ્ઠબ્બો. તતિયેન અગ્ગસાવકો, ચતુત્થેન અવસેસા અરહન્તો , પઞ્ચમેન અનાગામી, છટ્ઠેન સોતાપન્નસકદાગામિનો દટ્ઠબ્બા. તે હિ ''આગન્તા ઇત્થત્ત''ન્તિ વુત્તાતિ.

સત્તકે પઠમેન પદેન સાસને અનિવિટ્ઠસદ્ધો નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિધમ્મેહિ એકન્તકાળકેહિ સમન્નાગતો ગહિતો. સો હિ સમુદ્દે ઉદકભીરુકપુરિસો વિય સંસારે અપાયે નિમુગ્ગો નિમુગ્ગોવ હોતિ, ન પુન ભવતો વુટ્ઠાતિ, અનન્તમ્પિ કાલં ભવે એવ વિચરતિ સાસનસમાયોગાભાવા. દુતિયેન પદેન સાસને પટિલદ્ધસદ્ધોપિ દેવદત્તાદયો વિય સદ્ધાદિપરિહાનિયં ઠિતો દુસ્સીલો ગહિતો. સો હિ સમુદ્દે કેનચિ કારણેન ઉમ્મુજ્જિત્વા પુન નિમુગ્ગો વિય સાસનસદ્ધાય ઉમ્મુજ્જિત્વાપિ અપાયે નિમુજ્જતિ એવ, અયં પન ચિરકાલાતિક્કમેન બુદ્ધાદીહિ, અત્તના એવ વા પચ્ચેકબોધિઞાણેન ભવતો ઉદ્ધરણીયો હોતિ સાસને સકિં ઉપ્પન્નાયપિ સદ્ધાય મોક્ખભાવેન નિયમેન નિબ્બાનાવહત્તા. અયમેવ હિસ્સ પુરિમપુગ્ગલતો વિસેસો, ઇતરથા તસ્સ વિસું ગહણે પયોજનમેવ ન સિયાતિ ગહેતબ્બં. તતિયેન સાસને ઉપ્પન્નસદ્ધો ઠિતિભાગિયેહિ સીલાદિગુણેહિ સમન્નાગતો ગહિતો. સો હિ ઉમ્મુજ્જિત્વા તીરં અદિસ્વાવ સમુદ્દમજ્ઝે નાવાદિઆગમનં ઓલોકેન્તો પુન અનિમુજ્જિત્વા ઉણ્ણતપ્પદેસે ઠિતો વિય સાસનસદ્ધાય ઉમ્મુજ્જિત્વા નિબ્બાનં અદિસ્વાવ બુદ્ધાદિં ઓલોકયમાનો સગ્ગે, સીલાદિમ્હિ ઠિતો હોતિ. ચતુત્થેન

પન સોતાપન્નો ગહિતો. સો હિ ઉમ્મુજ્જિત્વા ઠિતો તીરં દિસ્વા ઉત્તરણૂપાયં વિલોકયમાનો વિય લોકુત્તરસદ્ધાય ઉમ્મુજ્જિત્વા નિબ્બાનતીરં દિસ્વા ઉત્તરણોપાયં વિલોકેતિ. પઞ્ચમેન સકદાગામી ગહિતો. સો હિ સમુદ્દે તીરં દિસ્વા તદભિમુખં પતરમાનો વિય પઠમમગ્ગેન નિબ્બાનતીરં દિસ્વા તદભિમુખં દુતિયમગ્ગેન પતરતિ નામ. છટ્ઠેન અનાગામી ગહિતો. સો હિ પતરિત્વા તીરં ઉપગ્ગમ્મ કટિપ્પમાણે ઉદકે ઠિતો વિય અરહત્તસમીપે સતિકવાટપતિત્થે અનાવત્તિધમ્મતાય તતિયમગ્ગેન તિટ્ઠતિ. સત્તમેન પન અરહા ગહિતો, સો હિ તરિત્વા પારં પત્વા ઠિતપુરિસો વિય ચત્તારો ઓઘે તરિત્વા નિબ્બાનત્થલે ઠિતો ખીણાસવબ્રાહ્મણો નામ હોતીતિ.

નવકે **ઉભતોભાગવિમુત્તો**તિ રૂપારૂપસમાપત્તિયા વિક્ખમ્ભનવિમોક્ખેન, અરિયમગ્ગેન સમુચ્છેદવિમોક્ખેન કિલેસતો વિમુત્તો, અરૂપસમાપત્તિયા વા રૂપકાયતો, મગ્ગેન ચ નામકાયતોતિ ઇમેહિ ઉભતોભાગેહિ વિમુત્તોતિપિ ઉભતોભાગવિમુત્તો, સો ચતુન્નં અરૂપસમાપત્તીનં એકેકતો વુટ્ઠાય સઙ્ખારે સમ્મસિત્વા અરહત્તપ્પત્તાનં ચતુન્નં, નિરોધા વુટ્ઠાય અરહત્તપ્પત્તઅનાગામિનો ચ વસેન પઞ્ચવિધો, તેસુ પચ્છિમોવ નિપ્પરિયાયતો ઉભતોભાગવિમુત્તો નામ, સેસા પરિયાયેન. એત્થ ચ રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાનં કિલેસકાયતો વિમુત્તમ્પિ રૂપકાયતો અવિમુત્તં, અરૂપાવચરં પન તદભયતોપિ વિમુત્તં, તસ્મા તદેવ પાદકં કત્વા અરહત્તપ્પત્તોવ ઉભતોભાગવિમુત્તો હોતિ, ન રૂપાવચરન્તિ વેદિતબ્બં. **પઞ્ઞાવિમુત્તો**તિ અરહત્તમગ્ગપઞ્ઞાય આસવેહિ વિમુત્તો. સો હિ સુક્ખવિપસ્સકો, ચતૂહિ રૂપાવચરજ્ઝાનેહિ વુટ્ઠાય અરહત્તપ્પત્તા ચત્તારો ચાતિ પઞ્ચવિધો. અરૂપાવચરજ્ઝાનેસુ હિ એકસ્મિમ્પિ સતિ ઉભતોભાગવિમુત્તોવ નામ હોતિ.

કાયસક્ખીતિ રૂપારૂપજ્ઝાનલાભી અરિયો. સો હિ સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠવજ્જિતાનં છન્નં સેખાનં વસેન છબ્બિધો. તેનેવ હિસ્સ ''એકચ્ચે આસવા પરિક્ખીણા''તિ નિદ્દેસે વુત્તં. સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠસ્સ ચ ન કેચિપિ આસવા પરિક્ખીણાતિ વત્તબ્બા, પરિક્ખીયિસ્સન્તીતિ પન વત્તબ્બા, અરહતો પન સબ્બેપિ આસવા પરિક્ખીણા, ન એકચ્ચેતિ. સો હિ ફુટ્ઠન્તં સચ્છિકરોતીતિ **કાયસક્ખી**, ફુટ્ઠાનં પટિલદ્ધાનં ઝાનાનં અનન્તરં નામકાયેન નિરોધં સચ્છિકરોતીતિપિ કાયસક્ખી, કાયેનાતિ ચેત્થ ''નામકાયેન ચેવ પરમત્થસચ્ચં સચ્છિકરોતિ, પઞ્ઞાય ચ અતિવિજ્ઝ પસ્સતી''તિ વચનતો અરહત્તફલં ઠપેત્વા સેસમગ્ગફલાનમેતં અધિવચનં, તેન કાયેન પઠમજ્ઝાનાનન્તરં નિબ્બાનસ્સ સચ્છિકરણતોપિ કાયસક્ખીતિ કેચિ. **દિટ્ઠિપ્પત્તો**તિ સુક્ખવિપસ્સકો, રૂપજ્ઝાનલાભી ચ યથાવુત્તો છબ્બિધો સેખો ચ, અયં દિટ્ઠન્તપ્પત્તોતિ દિટ્ઠિપ્પત્તો. દસ્સનં દિટ્ઠિ, પઠમમગ્ગો, તસ્સ અનન્તરં નિરોધપ્પત્તોતિ અત્થો. દિટ્ઠપ્પત્તોતિપિ પાઠો, તસ્સ પઠમમગ્ગેન દિટ્ઠં નિબ્બાનં પુન પત્તોતિ અત્થો.

સદ્ધાવિમુત્તોતિ સુક્ખવિપસ્સકો, રૂપજ્ઝાનલાભી ચ યથાવુત્તો છબ્બિધો સેખો ચ. અયં હિ સદ્દહન્તો વિમુત્તોતિ સદ્ધાવિમુત્તો. કથં પનેતસ્સ દિટ્ઠિપ્પત્તતો નાનત્તન્તિ? આગમનીયપટિપદાય. દિટ્ઠિપ્પત્તો હિ પઞ્ઞાસમ્પદાય પુબ્બભાગે વિપસ્સનાય કિલેસે અપ્પદુક્ખેન વિક્ખમ્ભેન્તો આગતો, સદ્ધાવિમુત્તો પન સદ્ધાબહુલતાય કિલેસે દુક્ખેન વિક્ખમ્ભેન્તો આગતો. એતમેવ હિ ભેદં સન્ધાય નિદ્દેસે ''એકચ્ચે આસવા પરિક્ખીણા હોન્તિ, નો ચ ખો યથાદિટ્ઠિપ્પત્તસ્સા''તિ વુત્તં.

ધમ્માનુસારીતિ યસ્સ સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે પઞ્ઞિન્દ્રિયં અધિમત્તં હોતિ, અયં પઞ્ઞાસઙ્ખાતેન ધમ્મેન સરતિ અનુસ્સરતીતિ ધમ્માનુસારી, સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠસ્સેતં નામં. ફલે પન પત્તે દિટ્ઠિપ્પત્તો નામ હોતિ. **સદ્ધાનુસારી**તિ યસ્સ સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે સદ્ધિન્દ્રિયં અધિમત્તં હોતિ, અયં સદ્ધાય સરતિ અનુસ્સરતીતિ સદ્ધાનુસારી, સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠસ્સેતં નામં. ફલે પન પત્તે સદ્ધાવિમુત્તો નામ હોતિ.

લોકુત્તરધમ્મં હિ નિબ્બત્તેન્તાનં દ્વે ધુરાનિ નામ, દ્વે અભિનિવેસા નામ, દ્વે સીસાનિ નામ. તત્થ સદ્ધાધુરં પઞ્ઞાધુરન્તિ દ્વે ધુરાનિ નામ. એકો પન સમથાભિનિવેસો, એકો વિપસ્સનાભિનિવેસોતિ દ્વે અભિનિવેસા. એકો ચ અરહત્તં મત્થકં પાપુણન્તો ઉભતોભાગવિમુત્તો હોતિ, એકો પઞ્ઞાવિમુત્તોતિ ઇમાનિ દ્વે સીસાનિ નામ. યે હિ કેચિ લોકુત્તરં ધમ્મં નિબ્બત્તેન્તિ, સબ્બે તે દ્વે ઇમે ધમ્મે ધુરં કત્વા ઇમેસુ દ્વીસુ ઠાનેસુ અભિનિવિસિત્વા ઇમેહિ દ્વીહિ ઠાનેહિ વિમુચ્ચન્તિ. તેસુ યો ભિક્ખુ અટ્ઠસમાપત્તિલાભી પઞ્ઞં ધુરં કત્વા સમથવસેન અભિનિવિટ્ઠો અઞ્ઞતરં અરૂપસમાપત્તિં પદટ્ઠાનં કત્વા વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ, અયં સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે ધમ્માનુસારી નામ. પરતો પન છસુ ઠાનેસુ કાયસક્ખી નામ. અરહત્તફલં પત્તે ઉભતોભાગવિમુત્તો નામ.

અપરો પઞ્ઞમેવ ધુરં કત્વા વિપસ્સનાવસેન અભિનિવિટ્ઠો સુદ્ધસઙ્ખારે વા રૂપાવચરજ્ઝાનેસુ વા અઞ્ઞતરં સમ્મસિત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ, અયમ્પિ સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે ધમ્માનુસારી નામ. પરતો પન છસુ ઠાનેસુ દિટ્ઠિપ્પત્તો નામ, અરહત્તં પત્તે પઞ્ઞાવિમુત્તો નામ.

અપરો પન અટ્ઠસમાપત્તિલાભી સદ્ધં ધુરં કત્વા સમાધિવસેન અભિનિવિટ્ઠો અઞ્ઞતરં અરૂપસમાપત્તિં પદટ્ઠાનં કત્વા વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ, અયં સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે સદ્ધાનુસારી નામ, પરતો છસુ ઠાનેસુ કાયસક્ખીયેવ નામ. અરહત્તં પત્તે ઉભતોભાગવિમુત્તોયેવ નામ. અપરો સદ્ધમેવ ધુરં કત્વા વિપસ્સનાવસેન અભિનિવિટ્ઠો સુદ્ધસઙ્ખારે વા રૂપાવચરજ્ઝાનેસુ વા અઞ્ઞતરં સમ્મસિત્વા અરહત્તં પાપુણાતિ, અયમ્પિ સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે સદ્ધાનુસારી નામ, પરતો છસુ ઠાનેસુ સદ્ધાવિમુત્તો નામ. અરહત્તપ્પત્તે પઞ્ઞાવિમુત્તો નામ. ઇમે સત્ત પુગ્ગલા સમ્માસમ્બુદ્ધપચ્ચેકસમ્બુદ્ધેહિ સદ્ધિં નવ લોકે અગ્ગદક્ખિણેય્યા નામાતિ.

દસકે **પઞ્ચન્નં ઇધ નિટ્ઠા**તિ સત્તક્ખત્તુપરમો, કોલંકોલો, એકબીજી, સકદાગામી કામાવચરપટિસન્ધિકો, અરહા ચાતિ ઇમેસં પઞ્ચન્નં ઇધ કામાવચરભૂમિયઞ્ઞેવ અનુપાદિસેસનિબ્બાનસઙ્ખાતા નિટ્ઠાતિ અત્થો. કામાવચરત્તભાવે એવ હિ એતે પરિનિબ્બાયન્તિ, નાઞ્ઞસ્મિં. **પઞ્ચન્નં ઇધ વિહાય નિટ્ઠા**તિ અન્તરાપરિનિબ્બાયી ઉપહચ્ચપરિનિબ્બાયી અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયી ઉદ્ધંસોતો અકનિટ્ઠગામી ચાતિ ઇમેસં પઞ્ચન્નં ઇધ કામાવચરે અત્તભાવં વિહાય વિજહિત્વા બ્રહ્મત્તભાવે ઠિતાનઞ્ઞેવ નિટ્ઠાતિ અત્થો. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવાતિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપતો પાળિનયેન સદ્ધિં અત્થનિચ્છયો, વિત્થારો પન **પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિપાળિઅટ્ઠકથાસુ** (પુ॰ પ॰ માતિકા ૧ આદયો; પુ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ માતિકાવણ્ણના ૧) ગહેતબ્બોતિ.

મોહવિચ્છેદનિયા અભિધમ્મમાતિકત્થવણ્ણનાય

પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. કથાવત્થુમાતિકા

પુગ્ગલકથાવણ્ણના

ઇદાનિ કથાવત્થુમાતિકાય અત્થસંવણ્ણનાનયો હોતિ. તત્થ અનુત્તાનત્થતો તાવ ''પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ અયં પુચ્છા, ''આમન્તા''તિ અયં પટિજાનના. કસ્સ પનાયં પુચ્છા, કસ્સ પટિજાનનાતિ? ''અસુકસ્સા''તિ ન વત્તબ્બા. ન હિ ભગવા પરવાદીહિ સદ્ધિં વિગ્ગાહિકકથં કથેન્તો ઇમં માતિકં ઠપેસિ, પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિદેસનાદિં પન નિસ્સાય ''પરમત્થતો અત્તા નામ અત્થી''તિઆદિના અનાગતે વિપલ્લાસગાહિભિક્ખૂનં, પરવાદીનઞ્ચ નાનપ્પકારદિટ્ઠિટ્ઠાનવિસોધનત્થં મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરસ્સ વાદનયદસ્સનવસેન પુગ્ગલવાદમેતં આરબ્ભ તન્તિવસેન માતિકં ઠપેન્તો સકવાદિપરવાદીનં પુચ્છાવિસજ્જનદોસારોપનનિગ્ગહપાપનાદિવચનપટિવચનવસેનેવ ઠપેસિ, તસ્મા તદત્થસ્સ સુખાવધારણત્થં સકવાદીપુચ્છા પરવાદીપુચ્છા સકવાદીપટિઞ્ઞા પરવાદીપટિઞ્ઞાતિ એવં વિભાગં દસ્સેત્વા અત્થવણ્ણનં કરિસ્સામ.

''પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના''તિ અયં સકવાદીપુચ્છા, તાય ચ ''યે 'અત્થિ પુગ્ગલો'તિ એવંલદ્ધિકા પુગ્ગલવાદિનો, તે એવં પુચ્છિતબ્બા''તિ દીપેતિ. કે પન તે પુગ્ગલવાદિનોતિ? સાસને વજ્જિપુત્તકા ચેવ સમ્મિતિયા ચ બહિદ્ધા બહૂ અઞ્ઞતિત્થિયા ચ. કદા પનેતે સાસને ઉપ્પન્નાતિ? પરિનિબ્બાનતો દુતિયે વસ્સસતે. ભગવતિ કિર પરિનિબ્બુતે મહાકસ્સપત્થેરેન સમુસ્સાહિતેહિ તપ્પમુખેહિ વસિગણેહિ સુભદ્દવુડ્ઢપબ્બજિતાદીનં પાપભિક્ખૂનં પવેસોકાસનિસેધનત્થં અજાતસત્તુરાજાનં સહાયં લભિત્વા ધમ્મવિનયસરીરં સઙ્ગહં આરોપેત્વા સાસને અચલે પવત્તાપિતે તતો વસ્સસતસ્સ અચ્ચયેન વેસાલિયં વજ્જિપુત્તકેહિ દીપિતાનિ દસ વત્થૂનિ મદ્દિત્વા તે ચ ભિક્ખૂ નિગ્ગહેત્વા યસત્થેરસમુસ્સાહિતેહિ વસિગણેહિ પુન ધમ્મવિનયસઙ્ગહે કતે તેહિ નિગ્ગહિતા દસસહસ્સા વજ્જિપુત્તકા કઞ્ચિ દુબ્બલરાજાનં બલં લભિત્વા મૂલસઙ્ગહં ભિન્દિત્વા અત્તનો અનાચારાનુકૂલવચનં પક્ખિપિત્વા બુદ્ધવચનઞ્ચ છડ્ડેત્વા મહાસઙ્ગીતીહિ વિસું ધમ્મવિનયસઙ્ગહં કત્વા મહાસઙ્ઘિકાચરિયકુલં નામ અકંસુ. પરિસુદ્ધસાસનં પન થેરેહિ પરિપાલિતત્તા ''થેરવાદો''તિ પઞ્ઞાયિ, ઇમેસુ પન દ્વીસુ વાદેસુ મહાસઙ્ઘિકતો ભિજ્જિત્વા એકબ્યોહારિકા, ગોકુલિકા ચ, તતો પણ્ણત્તિવાદા, બહુલિયા, ચેતિયવાદા ચાતિ પઞ્ચ વાદા, મહાસઙ્ઘિકેહિ પન સદ્ધિં છ આચરિયકુલાનિ નામ જાતાનિ. તથા થેરવાદતો ભિજ્જિત્વા મહિસાસકા, વજ્જિપુત્તકા ચ, તતો ધમ્મુત્તરિયા, ભદ્રયાનિકા, છન્નાગારિકા, સમ્મિતિયા ચ, મહિસાસકતો ધમ્મગુત્તિકા, સબ્બત્થિકા ચ, તતો કસ્સપિકા, તતો સઙ્કન્તિકા, તતો સુત્તવાદા ચાતિ ઇમે એકાદસ વાદા જાતા. તે પુરિમેહિ છહિ સદ્ધિં સત્તરસ ભિન્નવાદા દુતિયે વસ્સસતે ઉપ્પન્ના, થેરવાદો પન એકોવ અસમ્ભિન્નકો, તેન સદ્ધિં સાસને અટ્ઠારસ નિકાયા જાતાતિ વેદિતબ્બા, યે ''અટ્ઠારસાચરિયકુલાની''તિ પવુચ્ચન્તિ. ઇમેસં પન અટ્ઠારસન્નં આચરિયવાદાનં વસેન આયતિં સાસનસ્સ આલુળનં ઞત્વા સમ્માસમ્બુદ્ધો દ્વિન્નં વસ્સસતાનં અચ્ચયેન સાસને પટિલદ્ધસદ્ધેન અસોકેન ધમ્મરઞ્ઞા બાહિરકે અનોલોકેત્વા સાસને એવ લાભસક્કારે પવત્તન્તે લાભસક્કારત્થાય સાસનવેસં ગહેત્વા સકાનિ સકાનિ દિટ્ઠિગતાનિ તથતો દીપેન્તેસુ દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગતિકેસુ યથાવુત્તસત્તરસાચરિયકુલેસુ ચ સમયકુસલતાય વિચિનિત્વા સેતકાનિ દત્વા ઉપ્પબ્બાજિતેસુ પરિસુદ્ધે મહાભિક્ખુસઙ્ઘે નિસીદિત્વા મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરસ્સ યાનિ તદા ઉપ્પન્નાનિ વત્થૂનિ, યાનિ ચ આયતિં ઉપ્પજ્જિસ્સન્તિ, સબ્બાનિપિ તાનિ અત્તનો સત્થારા દિન્નમાતિકામુખમત્તેન પટિબાહિત્વા સુત્તસહસ્સપટિમણ્ડિતં પરપ્પવાદમથનં આયતિલક્ખણં

કથાવત્થુપ્પકરણં માતિકાવિભજનવસેન ભાસિત્વા તં તતિયસઙ્ગીતિયં સઙ્ગહં આરોપેત્વા આલુળિતં સાસનં પગ્ગહેતું સમત્થભાવં ભિક્ખુસઙ્ઘે પકાસનત્થં આયતિવાદપ્પટિબાહનનયદસ્સનવસેન ઇમં કથાવત્થુમાતિકં વત્વા થેરસ્સ ઓકાસં ઠપેન્તો તસ્સા વિભઙ્ગં ન અવોચાતિ વેદિતબ્બં.

તત્થ **પુગ્ગલો**તિ અત્તા જીવો સત્તો. **ઉપલબ્ભતી**તિ પઞ્ઞાય ઉપગન્ત્વા લબ્ભતિ, ઞાયતીતિ અત્થો. **સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના**તિ એત્થ **સચ્ચિકટ્ઠો**તિ માયામરીચિઆદયો વિય અભૂતાકારેન અગ્ગહેતબ્બો ભૂતટ્ઠો. **પરમત્થો**તિ અનુસ્સવાદિવસેન અગ્ગહેતબ્બો ઉત્તમત્થો. ઉભયેનાપિ યથા રૂપવેદનાદયો ધમ્મા ભૂતેન સભાવેન ઉપલબ્ભન્તિ, એવં તાવ ''પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી''તિ પુચ્છતિ. પરવાદી ''આમન્તા''તિ પટિજાનાતિ. પટિજાનનઞ્હિ કત્થચિ ''આમ ભન્તે''તિ આગચ્છતિ, કત્થચિ ''આમો''તિ આગચ્છતિ, ઇધ પન ''આમન્તા''તિ આગતં. તત્રાયં અધિપ્પાયો – પરવાદી હિ યસ્મા ભગવતા ''અત્થિ પુગ્ગલો અત્તહિતાય પટિપન્નો''તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૪.૯૫-૯૬) પુગ્ગલો પકાસિતો, ભગવા ચ અવિતથવાદી, તસ્મા સો ''સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેનેવ અત્થી''તિ લદ્ધિં ગહેત્વા ''આમન્તા''તિ પટિજાનાતિ.

અથસ્સ તાદિસસ્સ લેસવચનસ્સ છલવાદસ્સ ઓકાસં અદદમાનો સકવાદી ''**યો સચ્ચિકટ્ઠો**''તિઆદિમાહ. તત્રાયં અધિપ્પાયો – ય્વાયં હેટ્ઠા રૂપવેદનાદિકો ધમ્મપ્પભેદો આગતો, ન સમ્મુતિસચ્ચવસેન, નાપિ અનુસ્સવાદિવસેન ગહેતબ્બો, અત્તનો પન ભૂતતાય એવ સચ્ચિકટ્ઠો, અત્તપચ્ચક્ખતાય ચ પરમત્થો, સો તથાપટિઞ્ઞાતો પુગ્ગલો તતો તેન સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન આકારેન ઉપલબ્ભતિ, યથા રુપ્પનાનુભવનાદિના સકિચ્ચેનાકારેન પુન સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થો ઉપલબ્ભતિ, કિં તવ પુગ્ગલોપિ એવં ઉપલબ્ભતીતિ વુત્તં હોતિ. **ન હેવં વત્તબ્બે**તિ અવજાનના પરવાદિસ્સ. સો હિ તથારૂપં પુગ્ગલં અનિચ્છન્તો અવજાનાતિ. ન હિ અત્તા નામ ખન્ધાદિવિમુત્તો કોચિ દિસ્સતિ અઞ્ઞત્ર બ્યામોહમત્તા. તત્રાયં પદચ્છેદો – ન હિ એવં વત્તબ્બેતિ. ''ન હ એવ''ન્તિપિ પઠન્તિ, દ્વિન્નમ્પિ એવં ન વત્તબ્બોતિ અત્થો.

આજાનાહિ નિગ્ગહન્તિ સકવાદિવચનં. યસ્મા તે પુરિમાય વત્તબ્બપટિઞ્ઞાય પચ્છિમા નવત્તબ્બપટિઞ્ઞા, પચ્છિમાય ચ પુરિમા ન સન્ધીયતિ, તસ્મા નિગ્ગહં પત્તો, તં નિગ્ગહં દોસં અપરાધં આજાનાહિ, સમ્પટિચ્છાહીતિ અત્થો. એવં નિગ્ગહં આજાનાપેત્વા ઇદાનિ તં ઠપનાય ચેવ અનુલોમપટિલોમતો પાપનારોપનાનઞ્ચ વસેન પાકટં કરોન્તો ''**હઞ્ચિ પુગ્ગલો**''તિઆદિમાહ. તત્થ **હઞ્ચી**તિ યદિ, સચે પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ અત્થો. અયં તાવ પરવાદીપક્ખસ્સ અનુવદનેન ઠપનતો નિગ્ગહપતિટ્ઠાપનતો નિગ્ગહપાપનારોપનાનં લક્ખણભૂતા **અનુલોમટ્ઠપના** નામ. **તેન વત રે**તિઆદિ અનુલોમપક્ખે નિગ્ગહસ્સ પાપિકત્તા **અનુલોમપાપના** નામ. તત્થ **તેના**તિ કારણવચનં. **વતા**તિ ઓકપ્પનવચનં નિયમવચનં. **રે**તિ આમન્તનવચનં. ઇદં વુત્તં હોતિ – તેન વત રે વત્તબ્બે વત રે હમ્ભો ભદ્રમુખ તેન કારણેન વત્તબ્બો એવાતિ અત્થો. **યં તત્થ વદેસી**તિઆદિ અનુલોમપક્ખે નિગ્ગહસ્સ આરોપિતત્તા **અનુલોમરોપના** નામ. યઞ્ચસ્સ પરિયોસાને ''મિચ્છા''તિ પદં, તસ્સ પુરતો ''ઇદં તે''તિ આહરિતબ્બં. ઇદં તે મિચ્છાતિ અયઞ્હેત્થ અત્થો. એવં ઉપરિપિ . પરતો પાળિયમ્પિ એતં આગતમેવ. **નો ચે પન વત્તબ્બે**તિઆદિ ''ન હેવં વત્તબ્બે''તિ પટિક્ખિત્તપક્ખસ્સ અનુવદનેન ઠપિતત્તા પટિલોમતો નિગ્ગહપાપનારોપનાનં લક્ખણભૂતા **પટિલોમટ્ઠપના** નામ. **નો ચ વત રે**તિઆદિ પટિલોમપક્ખે નિગ્ગહસ્સ પાપિતત્તા **પટિલોમપાપના** નામ. પુન **યં તત્થ વદેસી**તિઆદિ પટિલોમપક્ખે નિગ્ગહસ્સ આરોપિતત્તા **પટિલોમરોપના** નામ.

તત્રાયં આદિતો પઞ્હાય સઙ્ખેપત્થો – યદિ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, તેન વત ભો સો ઉપલબ્ભતીતિ વત્તબ્બો. યં પન તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બો ખો પુરિમપઞ્હે ‘સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન ઉપલબ્ભતી’તિ નો ચ વત્તબ્બો દુતિયપઞ્હે ‘તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી’’’તિ, **ઇદં તે મિચ્છા**તિ એવં તાવ અનુલોમતો ઠપનાપાપનારોપના હોન્તિ.

અથ ન વત્તબ્બો દુતિયપઞ્હે ‘‘તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી’’તિ, પુરિમપઞ્હેપિ ન વત્તબ્બોવ. યં પન તત્થ વદેસિ ‘‘વત્તબ્બો ખો પુરિમપઞ્હે ‘સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન ઉપલબ્ભતી’તિ, નો ચ વત્તબ્બો દુતિયપઞ્હે ‘તતો સો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી’’’તિ, ઇદં તે મિચ્છાતિ એવં પટિલોમતો ઠપનાપાપનારોપના હોન્તિ. એવમેતં નિગ્ગહસ્સ ચ અનુલોમતો દ્વિન્નં, પટિલોમતો દ્વિન્નન્તિ ચતુન્નં પાપનારોપનાનઞ્ચ વુત્તત્તા ઉપલબ્ભતીતિઆદિકં **અનુલોમપઞ્ચકં** નામ. એત્થ ચ કિઞ્ચાપિ અનુલોમતો પાપનારોપનાહિ એકો, પટિલોમતો પાપનારોપનાહિ એકોતિ દ્વે નિગ્ગહા કતા, આજાનાહિ નિગ્ગહન્તિ એતસ્સેવ પન પઠમસ્સ નિગ્ગહસ્સ દ્વીહાકારેહિ આરોપિતત્તા એકોવાયં નિગ્ગહોતિ ગહેતબ્બો. પઠમો નિગ્ગહો.

ઇદાનિ પચ્ચનીકનયો હોતિ. તત્થ **પુગ્ગલો નુપલબ્ભતી**તિ પુચ્છા પરવાદિસ્સ. સકવાદી યથા રૂપવેદનાદયો ધમ્મા ઉપલબ્ભન્તિ, એવં અનુપલબ્ભનીયતો **‘‘આમન્તા’’**તિ પટિજાનાતિ. પુન ઇતરો અત્તના અધિપ્પેતં સચ્ચિકટ્ઠંયેવ સન્ધાય **‘‘યો સચ્ચિકટ્ઠો’’**તિઆદિમાહ. સમ્મુતિસચ્ચપરમત્થસચ્ચાનિ વા એકતો કત્વાપિ પરવાદી એવમાહ. સકવાદી પુગ્ગલો હિ ઉપાદાયપઞ્ઞત્તિસબ્ભાવતોપિ દ્વિન્નં સચ્ચાનં એકતો કત્વા પુચ્છિતત્તાપિ **‘‘ન હેવ’’**ન્તિ પટિક્ખિપતિ. ઇદાનિ કિઞ્ચાપિ તેન પઠમં પરમત્થસચ્ચવસેન નુપલબ્ભનીયતા સમ્પટિચ્છિતા, પચ્છા પન સમ્મુતિસચ્ચવસેન વા વોમિસ્સકવસેન વા પટિક્ખિત્તા. પરવાદી પન ‘‘નુપલબ્ભતી’’તિ વચનસામઞ્ઞમત્તં છલવાદં નિસ્સાય ‘‘યં તયા પઠમં પટિઞ્ઞાતં, તં પચ્છા પટિક્ખિત્ત’’ન્તિ ભણ્ડનસ્સ પટિભણ્ડનં વિય અત્તનો કતસ્સ નિગ્ગહકમ્મસ્સ પટિકમ્મં કરોન્તો **‘‘આજાનાહિ પટિકમ્મ’’**ન્તિ આહ. ઇદાનિ યથાસ્સ અનુલોમપઞ્ચકે સકવાદિના વાદટ્ઠપનં કત્વા અનુલોમપટિલોમતો પાપનારોપનાહિ પરવાદિનિગ્ગહો પાકટો કતો, એવં પટિકમ્મં પાકટં કરોન્તો **‘‘હઞ્ચિ પુગ્ગલો’’**તિઆદિમાહ. તં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ અત્થતો વેદિતબ્બં. યસ્મા પનેત્થ ઠપના નામ પરવાદિપક્ખસ્સ ઠપનતો ‘‘અયં તવ દોસો’’તિ દસ્સેતું ઠપનમત્તમેવ હોતિ, ન નિગ્ગહસ્સ વા પટિકમ્મસ્સ વા પાકટીભાવકરણં, પાપનારોપનાહિ પનસ્સ પાકટીકરણં હોતિ, તસ્મા ઇદં અનુલોમપટિલોમતો પાપનારોપનાનં વસેન ચતૂહાકારેહિ પટિકમ્મસ્સ કતત્તા **પટિકમ્મચતુક્કં** નામાતિ એકં ચતુક્કં વેદિતબ્બં.

એવં પટિકમ્મં કત્વા ઇદાનિ ય્વાસ્સ અનુલોમપઞ્ચકે સકવાદિના નિગ્ગહો કતો, તસ્સ તમેવ છલવાદં નિસ્સાય દુક્કટભાવં દસ્સેન્તો **‘‘ત્વં ચે પન મઞ્ઞસી’’**તિઆદિમાહ. તત્થ **ત્વં ચે પન મઞ્ઞસી**તિ યદિ ત્વં મઞ્ઞસિ. **‘‘વત્તબ્બે ખો’’**તિ ઇદં પચ્ચનીકે ‘‘આમન્તા’’તિ પટિજાનનં સન્ધાય વુત્તં, **‘‘નો ચ વત્તબ્બે’’**તિ ઇદં પન ‘‘ન હેવા’’તિ અવજાનનં સન્ધાય વુત્તં. **તેન તવ તત્થા**તિ તેન કારણેન ત્વંયેવ તસ્મિં ‘‘યો નુપલબ્ભતી’’તિ પક્ખે **હેવં પટિજાનન્**તિ ‘‘આમન્તા’’તિ એવં પટિજાનન્તો. **હેવં નિગ્ગહેતબ્બે**તિ પુન ‘‘ન હેવા’’તિ અવજાનન્તો એવં નિગ્ગહેતબ્બો. **અથ તં નિગ્ગણ્હામા**તિ અથેવં નિગ્ગણ્હનારહં તં નિગ્ગણ્હામ, **સુનિગ્ગહિતો ચ હોસી**તિ સકેન મતેન નિગ્ગહિતત્તા સુનિગ્ગહિતો ચ ભવસિ. એવમસ્સ નિગ્ગહેતબ્બભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તં નિગ્ગણ્હન્તો **‘‘હઞ્ચી’’**તિઆદિમાહ. તત્થ ઠપનાપાપનારોપના હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા. પરિયોસાને પન **ઇદં તે મિચ્છા**તિ ઇદં તવ વચનં મિચ્છા હોતીતિ અત્થો. ઇદં છલવાદેન ચતૂહિ આકારેહિ નિગ્ગહસ્સ કતત્તા **નિગ્ગહચતુક્કં** નામ.

એવં નિગ્ગહં કત્વાપિ ઇદાનિ “યદિ અયં મયા તવ મતેન કતો નિગ્ગહો દુન્નિગ્ગહો, યોપિ મમ તયા હેટ્ઠા અનુલોમપઞ્ચકે કતો નિગ્ગહો, સોપિ દુન્નિગ્ગહો”તિ દસ્સેન્તો “**એસે ચે દુન્નિગ્ગહિતે**”તિઆદિમાહ. તત્થ **એસે ચે દુન્નિગ્ગહિતે**તિ એસો ચે તવ વાદો મયા દુન્નિગ્ગહિતો, અથ વા એસો ચે તવ મયા કતો નિગ્ગહો દુન્નિગ્ગહો. **હેવમેવં તત્થ દક્ખા**તિ તત્થાપિ તયા મમ હેટ્ઠા કતે નિગ્ગહે એવમેવં પસ્સ. ઇદાનિ ય્વાસ્સ હેટ્ઠા સકવાદિના નિગ્ગહો કતો, તં “**વત્તબ્બે ખો**”તિઆદિવચનેન દસ્સેત્વા પુન તં નિગ્ગહં અનિગ્ગહભાવં ઉપનેન્તો “**નો ચ મયં તયા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **નો ચ મયં તયા તત્થ હેતાય પટિઞ્ઞાયા**તિઆદીસુ અયમત્થો – યસ્મા સો તયા મમ કતો નિગ્ગહો દુન્નિગ્ગહો, તસ્મા મયં તયા તત્થ અનુલોમપઞ્ચકે “આમન્તા”તિ એતાય પટિઞ્ઞાય એવં પટિજાનન્તા પુન “ન હેવા”તિ પટિક્ખેપે કતેપિ “આજાનાહિ નિગ્ગહ”ન્તિ એવં નિગ્ગહેતબ્બાયેવ, એવં અનિગ્ગહેતબ્બમ્પિ મં નિગ્ગણ્હાસિ, ઈદિસેન પન નિગ્ગહેન દુન્નિગ્ગહિતા મયં હોમ. ઇદાનિ યં નિગ્ગહં સન્ધાય દુન્નિગ્ગહિતા ચ હોમાતિ અવોચ, તં દસ્સેતું “**હઞ્ચિ પુગ્ગલો...પે॰... ઇદં તે મિચ્છા**”તિ આહ. એવમિદં અનુલોમપટિલોમતો ચતૂહિ પાપનારોપનાહિ નિગ્ગહસ્સ ઉપનીતત્તા **ઉપનયનચતુક્કં** નામ હોતિ.

ઇદાનિ ન હેવં નિગ્ગહેતબ્બેતિઆદિકં **નિગ્ગમનચતુક્કં** નામ હોતિ. તત્થ **ન હેવં નિગ્ગહેતબ્બે**તિ યથાહં તયા નિગ્ગહિતો, ન હિ એવં નિગ્ગહેતબ્બો, એતસ્સ હિ નિગ્ગહસ્સ દુન્નિગ્ગહભાવો મયા સાધિતો. **તેન હી**તિ તેન કારણેન. યસ્મા એસ નિગ્ગહો દુન્નિગ્ગહો, તસ્મા યં મં નિગ્ગણ્હાસિ. **હઞ્ચિ પુગ્ગલો...પે॰... ઇદં તે મિચ્છા**તિ ઇદં નિગ્ગણ્હનં તવ મિચ્છાતિ અત્થો. **તેન હિ યે કતે નિગ્ગહે**તિ યેન કારણેન ઇદં મિચ્છા, તેન કારણેન યો તયા નિગ્ગહો કતો, સો દુક્કટો. યં મયા પટિકમ્મં કતં, તદેવ સુકતં. યાપિ ચેસા પટિકમ્મચતુક્કાદિવસેન કથામગ્ગસમ્પટિપાદના કતા, સાપિ સુકતાતિ. તદેવ પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિઆદિકસ્સ અનુલોમપઞ્ચકસ્સ નુપલબ્ભતીતિઆદિકાનં પટિકમ્મનિગ્ગહોપનયનનિગ્ગમનચતુક્કાનઞ્ચ વસેન **અનુલોમપચ્ચનીકં** નામ નિદ્દિટ્ઠન્તિ વેદિતબ્બં. એત્તાવતા સકવાદિનો પુબ્બપક્ખે સતિ પરવાદિનો વચનસામઞ્ઞમત્તેન છલવાદેન જયો હોતિ.

ઇદાનિ યથા પરવાદિનો પુબ્બપક્ખે સતિ સકવાદિનો ધમ્મેનેવ તથેન જયો હોતિ, તથા વાદુપ્પત્તિં દસ્સેતું “**પુગ્ગલો નુપલબ્ભતી**”તિ પચ્ચનીકાનુલોમપઞ્ચકં આરદ્ધં. તત્થ પચ્ચનીકે પુચ્છા પરવાદિસ્સ, રૂપાદિભેદં સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થં સન્ધાય પટિઞ્ઞા સકવાદિસ્સ, સુદ્ધસમ્મુતિસચ્ચં વા પરમત્થમિસ્સકં વા સમ્મુતિસચ્ચં સન્ધાય “યો સચ્ચિકટ્ઠો”તિ પુન અનુયોગો પરવાદિસ્સ, સમ્મુતિવસેન “**પુગ્ગલો નુપલબ્ભતી**”તિ નવત્તબ્બત્તા મિસ્સકવસેન વા અનુયોગસ્સ સંકિણ્ણત્તા “**ન હેવ**”ન્તિ પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞાતં પટિક્ખિપતીતિ વચનસામઞ્ઞમત્તેન “**આજાનાહિ નિગ્ગહ**”ન્તિઆદિવચનં પરવાદિસ્સ. એવમયં પુગ્ગલો નુપલબ્ભતીતિ દુતિયવાદં નિસ્સાય દુતિયો નિગ્ગહો હોતીતિ વેદિતબ્બો. એવં તેન છલેન નિગ્ગહો આરોપિતો.

ઇદાનિ ધમ્મેન સમેન પરવાદિપટિઞ્ઞાય અત્તનો વાદે જયં દસ્સેતું અનુલોમનયે પુચ્છા સકવાદિસ્સ, અત્તનો લદ્ધિં નિસ્સાય પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ, લદ્ધિયા ઓકાસં અદત્વા પરમત્થવસેન પુન અનુયોગો સકવાદિસ્સ, પરમત્થવસેન પુગ્ગલસ્સ અનુપલબ્ભનતો પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ, તતો પરં ધમ્મેન સમેન અત્તનો જયદસ્સનત્થં “**આજાનાહિ પટિકમ્મ**”ન્તિઆદિ સબ્બં સકવાદિવચનમેવ હોતિ. તત્થ સબ્બેસં પટિકમ્મનિગ્ગહોપનયનનિગ્ગમનચતુક્કાનં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ અત્થો વેદિતબ્બો. એવમિદં “પુગ્ગલો નુપલબ્ભતી”તિઆદિકસ્સ પચ્ચનીકપઞ્ચકસ્સ “ઉપલબ્ભતી”તિઆદીનં પટિકમ્મનિગ્ગહોપનયનનિગ્ગમનચતુક્કાનઞ્ચ વસેન **પચ્ચનીકાનુલોમપઞ્ચકં** નામ નિદ્દિટ્ઠં હોતિ. એવમેતાનિ પઠમસચ્ચિકટ્ઠે દ્વે પઞ્ચકાનિ નિદ્દિટ્ઠાનિ, તત્થેતં વુચ્ચતિ –

‘‘નિગ્ગહો પરવાદિસ્સ, સુદ્ધો પઠમપઞ્ચકે;
અસુદ્ધો પન તસ્સેવ, પટિકમ્મજયો તહિં.

‘‘નિગ્ગહો સકવાદિસ્સ, અસુદ્ધો દુતિયપઞ્ચકે;
વિસુદ્ધો પન તસ્સેવ, પટિકમ્મજયો તહિં.

‘‘તસ્મા દ્વીસુપિ ઠાનેસુ, જયોવ સકવાદિનો;
ધમ્મેન હિ જયો નામ, અધમ્મેન કુતો જયો.

‘‘સચ્ચિકટ્ઠે યથા ચેત્થ, પઞ્ચકદ્વયમણ્ડિતે;
ધમ્માધમ્મવસેનેવ, વુત્તો જયપરાજયો.

‘‘ઇતો પરેસુ સબ્બેસુ, સચ્ચિકટ્ઠેસુ પણ્ડિતો;
એવમેવ વિભાવેય્ય, ઉભો જયપરાજયે’’તિ. (કથા॰ અટ્ઠ॰ ૭-૧૦);

પઠમો સુદ્ધિકસચ્ચિકટ્ઠો નિટ્ઠિતો.

એવં સુદ્ધિકસચ્ચિકટ્ઠં વિત્થારેત્વા ઇદાનિ તમેવ અપરેહિપિ ઓકાસાદીહિ નયેહિ વિત્થારેતું પુન ‘‘**પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતી**’’તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ પુચ્છા સકવાદિસ્સ, પટિઞ્ઞા પરવાદિસ્સ. પુન **સબ્બત્થા**તિ સરીરં સન્ધાય અનુયોગો સકવાદિસ્સ, રૂપસ્મિં અત્તાનં સમનુપસ્સનાદોસઞ્ચ ‘‘અઞ્ઞં જીવં અઞ્ઞં સરીર’’ન્તિ આપજ્જનદોસઞ્ચ દિસ્વા પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. સેસમેત્થ અનુલોમપચ્ચનીકપઞ્ચકે હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. પાઠો પન સંખિત્તો. તત્થ યસ્મા સરીરં સન્ધાય ‘‘સબ્બત્થ નુપલબ્ભતી’’તિ વુત્તે સરીરતો બહિ ઉપલબ્ભતીતિ આપજ્જતિ, તસ્મા પચ્ચનીકે પટિક્ખેપો સકવાદિસ્સ, પઠમં અનુજાનિત્વા પચ્છા અવજાનાતીતિ છલવાદસ્સ વસેન પટિકમ્મં પરવાદિસ્સ, સેસં પાકટમેવ.

દુતિયનયે **સબ્બદા**તિ પુરિમપચ્છિમજાતિકાલઞ્ચ ધરમાનપરિનિબ્બુતકાલઞ્ચ સન્ધાય અનુયોગો સકવાદિસ્સ, સ્વેવ ખત્તિયો સો બ્રાહ્મણોતિઆદીનં આપત્તિદોસઞ્ચ ધરમાનપરિનિબ્બુતાનં વિસેસાભાવદોસઞ્ચ દિસ્વા પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. સેસં પઠમનયે વુત્તસદિસમેવ.

તતિયનયે **સબ્બેસૂ**તિ ખન્ધાયતનાદીનિ સન્ધાય પુચ્છા સકવાદિસ્સ, રૂપસ્મિં અત્તા, ચક્ખુસ્મિં અત્તાતિઆદિદોસભયેન પટિક્ખેપો પરવાદિસ્સ. સેસં તાદિસમેવાતિ.

એવમિમાનિ તીણિ મુખાનિ અનુલોમપચ્ચનીકપઞ્ચકે અનુલોમમત્તવસેનેવ તાવ પટિપાટિયા ભાજેત્વા પુન પચ્ચનીકાનુલોમપઞ્ચકે પચ્ચનીકમત્તવસેનેવ ભાજેતું ‘‘**પુગ્ગલો નુપલબ્ભતી**’’તિઆદિ આરદ્ધં. તત્થ હેટ્ઠા વુત્તનયેન અત્થો વેદિતબ્બો. એત્તાવતા સુદ્ધિકસ્સ ચેવ ઇમેસઞ્ચ તિણ્ણન્તિ ચતુન્નં સચ્ચિકટ્ઠાનં એકેકસ્મિં સચ્ચિકટ્ઠે અનુલોમપચ્ચનીકસ્સ, પચ્ચનીકાનુલોમસ્સ ચાતિ દ્વિન્નં દ્વિન્નં પચ્ચનીકાનં વસેન અયં અટ્ઠમુખા નામ વાદયુત્તિ નિદ્દિટ્ઠા હોતીતિ વેદિતબ્બા. યા એકેકસ્મિં મુખે એકેકસ્સ નિગ્ગહસ્સ વસેન વુચ્ચતિ. તત્થેતં વુચ્ચતિ –

‘‘એવં ચતુબ્બિધે પઞ્હે, પઞ્ચકદ્વયભેદતો;

એસા અટ્ઠમુખા નામ, વાદયુત્તિ પકાસિતા.

‘‘અટ્ઠેવ નિગ્ગહા તત્થ, ચત્તારો તેસુ ધમ્મિકા;
અધમ્મિકા ચ ચત્તારો, સબ્બત્થ સકવાદિનો;
જયો પરાજયો ચેવ, સબ્બત્થ પરવાદિનો’’તિ. (કથા॰ અટ્ઠ॰ ૧૪);

અયં તાવેત્થ અનુત્તાનત્થતો સંવણ્ણના.

અત્થવિનિચ્છયો પનેત્થાપિ મોગ્ગલિપુત્તતિસ્સત્થેરેન કતનિદ્દેસસ્સ નયમુખમત્તદસ્સનવસેનેવ હોતિ. થેરેન હિ ભગવતા ઠપિતાય એતિસ્સા માતિકાય પદુદ્ધારવસેન નિદ્દેસં અકત્વા ભગવતા દિન્નઅટ્ઠમુખવાદયુત્તિનયે ઠત્વા અપરેહિ પરિયાયેહિ પુગ્ગલવાદં, તદઞ્ઞં નાનપ્પકારં મિચ્છાગાહઞ્ચ નિરાકરોન્તેનેવ પુગ્ગલકથં આદિં કત્વા સાધિકદ્વિસતકથાહિ નિદ્દેસો કતો.

તત્થ પુગ્ગલવાદનિરાકરણત્થં તાવ ખન્ધાયતનધાતુઇન્દ્રિયવસેન સત્તપઞ્ઞાસાય ધમ્મેસુ એકેકેન સદ્ધિં ‘‘પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, રૂપઞ્ચ ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન...પે॰... પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેન, વેદનાપિ ઉપલબ્ભતિ સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થેના’’તિઆદિના નયેન પુગ્ગલસંસન્દનવસપ્પવત્તં **સુદ્ધિકસંસન્દનં**, યથા રૂપવેદનાદયો સત્તપઞ્ઞાસ ધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞા વિસદિસા ઉપલબ્ભન્તિ, એવં રૂપાદીહિ વિસદિસો પુગ્ગલો ઉપલબ્ભતીતિ પુચ્છનવસપ્પવત્તં **ઓપમ્મસંસન્દનં**, ‘‘રૂપં પુગ્ગલો, રૂપસ્મિં પુગ્ગલો, અઞ્ઞત્ર રૂપા પુગ્ગલો, પુગ્ગલસ્મિં રૂપ’’ન્તિ એવં ચતુક્કનયેન સત્તપઞ્ઞાસાય ધમ્મેહિ પુચ્છનવસપ્પવત્તં ચતુક્કનયસંસન્દનન્તિ તિવિધા સંસન્દનનયા વુત્તા. તત્થ પુગ્ગલસ્સ રૂપાદિસભાવત્તે નિચ્ચસસ્સતુચ્છેદાદિપ્પસઙ્ગતો યથાનુરૂપં નિરાકરણં વેદિતબ્બં, અતિવિત્થારભયેનેત્થ ઉપરિ ચેતં ન વિત્થારીયતિ.

તતો ‘‘યથા રૂપાદયો સપ્પચ્ચયા, અપ્પચ્ચયાદયો વા હોન્તિ, એવં તવ પુગ્ગલોપિ સપ્પચ્ચયતાદિલક્ખણયુત્તો’’તિ પુચ્છનવસપ્પવત્તા **લક્ખણયુત્તિકથા**, ‘‘પુગ્ગલો’’તિ, ‘‘ઉપલબ્ભતી’’તિ ચ પદદ્વયાદિસોધનત્થં ‘‘યો પુગ્ગલો, સો ઉપલબ્ભતિ. યો વા ઉપલબ્ભતિ, સો પુગ્ગલો’’તિઆદિપુચ્છનવસપ્પવત્તં **વચનસોધનં**, ‘‘રૂપધાતુયા રૂપી’’તિઆદિ નામપઞ્ઞત્તિસોધનવસપ્પવત્તો **પઞ્ઞત્તાનુયોગો** ચ, ‘‘સોવ પુગ્ગલો સન્ધાવતિ અસ્મા લોકા પરં લોકં, અઞ્ઞો વા, ન અઞ્ઞો વા, નેવ અઞ્ઞો નાનઞ્ઞો વા’’તિઆદિના ગતિપરિવત્તનમુખેન **ચુતિપટિસન્ધાનુયોગો** , ‘‘રુક્ખં ઉપાદાય છાયાદીનં વિય ખન્ધાદિં ઉપાદાય પરમત્થતો પુગ્ગલપઞ્ઞત્તી’’તિ વાદે તસ્સ અનિચ્ચસઙ્ખતતાદિપ્પસઙ્ગદીપકો **ઉપાદાપઞ્ઞત્તાનુયોગો**, ‘‘કલ્યાણપાપકાનં કમ્માનં કારકો પુગ્ગલો’’તિ વાદે તસ્સ વટ્ટદુક્ખાનુપચ્છેદાદિપ્પસઙ્ગદીપકો **પુરિસકારાનુયોગો** ચ, ‘‘યો ઇદ્ધિવિકુબ્બકો, સો પુગ્ગલો’’તિઆદિવાદભેદકો **અભિઞ્ઞાનુયોગો**, ‘‘માતાપિતાદયો નામ અત્થિ, તેન પુગ્ગલો અત્થી’’તિ વાદભેદકો **ઞાતકાનુયોગો** , ‘‘એવં ખત્તિયો’’તિઆદિ **જાત્યાનુયોગો**, ‘‘ગહટ્ઠો પબ્બજિતો’’તિઆદિ **પટિપત્તાનુયોગો**, ‘‘દેવો મનુસ્સો’’તિઆદિ **ઉપપત્તાનુયોગો**, ‘‘સોતાપન્નો’’તિઆદિ **પટિવેધાનુયોગો**, ‘‘અટ્ઠ પુરિસપુગ્ગલા’’તિઆદિ **સઙ્ઘાનુયોગો**, ‘‘પુગ્ગલો સઙ્ખતો’’તિઆદિવસપ્પવત્તો **સચ્ચિકટ્ઠસભાગાનુયોગો**, ‘‘સુખં વેદનં વેદિયમાનો’’તિઆદિ **વેદકાનુયોગો**, ‘‘કાયે કાયાનુપસ્સી’’તિઆદિ **કિચ્ચાનુયોગો**, ‘‘અત્થિ પુગ્ગલો અત્તહિતાય પટિપન્નો’’તિઆદિના પુગ્ગલસભાવસાધકસુત્તેસુ સન્નિસ્સિતેસુ –

સબ્બે ધમ્મા અનત્તા (મ॰ નિ॰ ૧.૩૫૩, ૩૫૬; ધ॰ પ॰ ૨૭૯), દુક્ખમેવ ઉપ્પજ્જમાનં ઉપ્પજ્જતિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫).

કિન્નુ સત્તોતિ પચ્ચેસિ, માર દિટ્ઠિગતં નુ તે;
સુદ્ધસઙ્ખારપુઞ્જોયં, નયિધ સત્તૂપલબ્ભતિ.

દુક્ખમેવ હિ સમ્ભોતિ, દુક્ખં તિટ્ઠતિ વેતિ ચ;
નાઞ્ઞત્ર દુક્ખા સમ્ભોતિ, નાઞ્ઞં દુક્ખા નિરુજ્ઝતિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૧);

યસ્મા ચ ખો, આનન્દ, સુઞ્ઞં અત્તેન વા અત્તનિયેન વા…પે॰… તસ્મા સુઞ્ઞો લોકોતિ વુચ્ચતિ (સં॰ નિ॰ ૪.૮૫).

‘‘અત્તનિ વા, ભિક્ખવે, સતિ અત્તનિયં મેતિ અસ્સાતિ…પે॰… અત્તનિ ચ ભિક્ખવે અત્તનિયે ચ સચ્ચતો થેતતો અનુપલબ્ભનિયમાને યમ્પિ તં દિટ્ઠિટ્ઠાનં, સો લોકો, સો અત્તા, સો પેચ્ચ ભવિસ્સામિ, નિચ્ચો ધુવો સસ્સતો અવિપરિણામધમ્મો, સસ્સતિસમં તથેવ ઠસ્સામીતિ , નનાયં, ભિક્ખવે, કેવલો પરિપૂરો બાલધમ્મો’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૪), ‘‘તત્ર, સેનિય, ય્વાયં સત્થા દિટ્ઠે ચેવ ધમ્મે અત્તાનં સચ્ચતો થેતતો ન પઞ્ઞાપેતિ, અભિસમ્પરાયે ચ…પે॰… અયં વુચ્ચતિ, સેનિય, સત્થા સમ્માસમ્બુદ્ધો’’તિઆદિના પુગ્ગલાભાવદીપકસુત્તસન્દસ્સનવસપ્પવત્તો **સુત્તસન્દસ્સનાનુયોગો** ચાતિ એત્તકેન કથામગ્ગેન વિત્થારતો પઠમા પુગ્ગલકથા વિભત્તા. તત્થ ‘‘અત્થિ પુગ્ગલો અત્તહિતાય પટિપન્નો’’તિઆદીસુ યથા રૂપાદયો ધમ્મા પચ્ચત્તલક્ખણસામઞ્ઞલક્ખણવસેન લબ્ભન્તિ, ન એવં પુગ્ગલો, રૂપાદીસુ પન સતિ લોકવોહારમત્તેન ‘‘અત્થિ પુગ્ગલો’’તિ વુચ્ચતીતિ. વુત્તમ્પિ ચેતં ભગવતા – ‘‘ઇમા ખો, ચિત્ત…પે॰… લોકવોહારા લોકપઞ્ઞત્તિયો’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૪૪૦). દ્વિધાપિ બુદ્ધાનં કથા સમ્મુતિકથા, પરમત્થકથા ચ. તત્થ ‘‘સત્તો પુગ્ગલો ગામો પબ્બતો’’તિઆદિકા **સમ્મુતિકથા** નામ, ‘‘અનિચ્ચં દુક્ખં અનત્તા ખન્ધા આયતનાની’’તિઆદિકા **પરમત્થકથા** નામ. બુદ્ધા હિ યે યે સત્તા યથા યથા બુજ્ઝિત્વા ચતુસચ્ચપટિવેધં કાતું સક્કોન્તિ, તેસં તેસં તથા તથા સમ્મુતિવસેન વા પરમત્થવસેન વા વોમિસ્સકવસેન વા દેસેત્વા નામરૂપપરિચ્છેદદસ્સનવસેનેવ અમતં મગ્ગં પકાસેન્તિ. અયઞ્હિ –

દુવે સચ્ચાનિ અક્ખાસિ, સમ્બુદ્ધો વદતં વરો;
સમ્મુતિં પરમત્થઞ્ચ, તતિયં નુપલબ્ભતિ.

તત્થ –

સઙ્કેતવચનં સચ્ચં, લોકસમ્મુતિકારણં;
પરમત્થવચનં સચ્ચં, ધમ્માનં તથલક્ખણં.

તસ્મા વિઞ્ઞૂ અકત્વાન, બ્યઞ્જનેભિનિવેસનં;
પરમત્થે પતિટ્ઠાય, પુગ્ગલાદિં વિવજ્જયે.

પઞ્ઞત્તિં અનતિક્કમ્મ, પરમત્થો પકાસિતો;
વિનાયકેન સો યસ્મા, તસ્મા અઞ્ઞોપિ પણ્ડિતો;
પરમત્થં પકાસેન્તો, સમઞ્ઞં નાતિધાવયેતિ. (કથા॰ અટ્ઠ॰ ૨૩૭);

અયં પુગ્ગલકથાનયો.

પરિહાનિકથાદિવણ્ણના

પુગ્ગલકથાતો પરં ''પરિહાયતિ અરહા અરહત્તા''તિઆદિના અસેખા, સોતાપન્નવજ્જિતસેખા ચ અગ્ગમગ્ગફલતો પરિહાયન્તીતિ પવત્તા **પરિહાનિકથા**. પબ્બજ્જા વિય પટિવેધસઙ્ખાતો બ્રહ્મચરિયવાસોપિ મનુસ્સેસુ એવ ભવતિ, નત્થિ દેવેસુ બ્રહ્મચરિયવાસોતિ પવત્તા **બ્રહ્મચરિયકથા**. દુક્ખદસ્સનેન એકદેસતો કિલેસા પહીયન્તિ, તથા સમુદયદસ્સનાદીહીતિ એવં નાનાભિસમયવસેન ઓધિસો કિલેસા પહીયન્તીતિ પવત્તા **ઓધિસોકથા**. ઝાનલાભી પુથુજ્જનો કામરાગબ્યાપાદે સમુચ્છેદવસેન જહતિ, સો ચતુસચ્ચાભિસમયા પઠમમેવ અનાગામી હોતીતિ પવત્તા **જહતિકથા**. અતીતાદિભેદં સબ્બં ખન્ધાદિકં કાલત્તયેપિ ખન્ધાદિસભાવેન અત્થીતિ પવત્તા **સબ્બમત્થીતિકથા**. અતીતં, અનાગતઞ્ચ ખન્ધાદિકં અત્થીતિ પવત્તા **અતીતક્ખન્ધાદિકથા**. અતીતેસુ વિપાકધમ્મધમ્મેસુ એકચ્ચં અવિપક્કવિપાકમેવ અત્થિ, ન ઇતરન્તિ પવત્તા **એકચ્ચમત્થીતિકથા**. સબ્બે ધમ્મા સતિપટ્ઠાનાતિ પવત્તા **સતિપટ્ઠાનકથા**. અતીતાનાગતાદિવસેન નત્થિ, સકભાવેન વા અત્થિ, પરભાવેન નત્થીતિ પવત્તા **હેવત્થિકથા**. તત્થ **હેવત્થી**તિ એવં ઇમિના પકારેન અત્થીતિ અત્થો.

અધિમાનિકાનં, કુહકાનં વા અરહત્તપટિઞ્ઞાનં સુક્કવિસ્સટ્ઠિં દિસ્વા મારકાયિકા દેવતા ઉપસંહરન્તીતિ પવત્તા **પરૂપહારકથા**. અરહતો પરેસં નામગોત્તાદીસુ અત્થિ અઞ્ઞાણં, અત્થિ કઙ્ખા, પરેહિ ઞાપનીયતો અત્થિ પરવિતરણાતિ **તિસ્સો કથા**. સોતાપત્તિમગ્ગક્ખણે દુક્ખન્તિ વાચા ભિજ્જતીતિ પવત્તા **વચીભેદકથા**. દુક્ખન્તિ વાચં ભાસન્તો દુક્ખે ઞાણં આહરતિ, તઞ્ચ લોકુત્તરન્તિ પવત્તા **દુક્ખાહારકથા**. સમાપત્તિયં, ભવઙ્ગે ચ ચિત્તં ચિરં તિટ્ઠતીતિ પવત્તા **ચિત્તટ્ઠિતિકથા**. સબ્બે સઙ્ખારા નિપ્પરિયાયેન આદિત્તા કુક્કુળનિરયસદિસાતિ પવત્તા **કુક્કુળકથા**. પચ્ચેકં ચતુસચ્ચદસ્સનવસેન એકેકસ્સ મગ્ગસ્સ ચતુક્ખત્તું ઉપ્પત્તિવસેન સોળસહિ કોટ્ઠાસેહિ અરહત્તપ્પત્તીતિ પવત્તા **અનુપુબ્બાભિસમયકથા**. બુદ્ધાનં વોહારવચનં લોકુત્તરન્તિ પવત્તા **વોહારકથા**. સુઞ્ઞસત્તાનં અપ્પટિસઙ્ખાય મગ્ગેન વિના કિલેસનિરોધસઙ્ખાતો અપ્પટિસઙ્ખાનિરોધો, પટિસઙ્ખાય તેન મગ્ગેન કિલેસનિરોધોતિ દ્વે નિરોધાતિ પવત્તા **નિરોધકથા**.

તથાગતબલં સાવકસાધારણન્તિ પવત્તા **બલકથા**. આસવક્ખયઞાણવિરહિતં નવબલં લોકુત્તરન્તિ પવત્તા **અરિયન્તિકથા**. સરાગં ચિત્તં નિબ્બાનં આરબ્ભ રાગતો વિમુચ્ચતીતિ પવત્તા **વિમુત્તિકથા**. ઝાનેન વિક્ખમ્ભનવિમુત્તિયા પઠમં વિમુત્તં ચિત્તં મગ્ગક્ખણે સમુચ્છેદવિમુત્તિયા વિમુચ્ચમાનં નામ હોતીતિ પવત્તા **વિમુચ્ચમાનકથા**. અટ્ઠમકસઙ્ખાતસ્સ સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠસ્સ અનુલોમગોત્રભુક્ખણે દિટ્ઠિવિચિકિચ્છા પહીયન્તિ નામ, મગ્ગક્ખણે પહીના નામાતિ પવત્તા **અટ્ઠમકકથા**. અટ્ઠમકસ્સ મગ્ગક્ખણે સદ્ધિન્દ્રિયાદીનિ પટિલભન્તિ, ન પટિલદ્ધાનીતિ પવત્તા **અટ્ઠમકસ્સ ઇન્દ્રિયકથા**. ચતુત્થજ્ઝાનધમ્મુપત્થદ્ધં મંસચક્ખુમેવ દિબ્બચક્ખુ નામાતિ પવત્તા **દિબ્બચક્ખુકથા**. તથા મંસસોતે **દિબ્બસોતકથા**. યથાકમ્મૂપગતઞાણમેવ દિબ્બચક્ખૂતિ પવત્તા **યથાકમ્મૂપગતઞાણકથા**. દેવબ્રહ્માનં પાણાતિપાતાદિઅસંવરાભાવમત્તેન સમ્પત્તવિરતિયા અભાવેપિ સંવરો અત્થીતિ પવત્તા **સંવરકથા**. અસઞ્ઞીનમ્પિ ચુતિપટિસન્ધિક્ખણે સઞ્ઞા અત્થીતિ પવત્તા **અસઞ્ઞકથા**. નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનભૂમિયં સઞ્ઞા નપ્પવત્તતીતિ પવત્તા **નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકથા**.

અરહા ગિહી અસ્સાતિ પવત્તા **ગિહિસ્સ અરહાતિકથા**. અનાગામિનો સુદ્ધાવાસેસુ પટિસન્ધિચિત્તેન ઉપપત્તિક્ખણે અરહન્તો હોન્તીતિ પવત્તા **ઉપપત્તિકથા**. અરહતો લોકિયધમ્માપિ અનાસવાતિ પવત્તા **અનાસવકથા**. પચ્ચુપ્પન્નક્ખણે સમઙ્ગિભાવસમન્નાગમો ચ રૂપાવચરાદિભૂમન્તરપટિલાભસમન્નાગમો ચાતિ દ્વે સમન્નાગમા, યેસં પન ઇમે દ્વે સમન્નાગમે ઠપેત્વા અઞ્ઞોપિ હેત્થ ઉપપત્તિધમ્મવસેન એકો સમન્નાગમો નામ અત્થિ, તેન અરહા ચતૂહિ ફલેહિ સમન્નાગતોતિ પવત્તા **સમન્નાગતકથા**. ઇમિનાવ નયેન અરહા છહિ ઉપેક્ખાહિ સમન્નાગતોતિ પવત્તા **ઉપેક્ખાસમન્નાગતકથા**. મગ્ગઞાણસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસઙ્ખાતબોધિયા સદા સન્નિહિતભાવેન બુદ્ધોતિ પવત્તા **બોધિયા બુદ્ધોતિકથા**. મહાપુરિસલક્ખણયુત્તાવ બોધિસત્તાતિ પવત્તા **લક્ખણકથા**. બોધિસત્તાનમ્પિ મગ્ગનિયામો અત્થીતિ પવત્તા **નિયામોક્કન્તિકથા**. ચતુત્થમગ્ગટ્ઠો તીહિ ફલેહિ સમન્નાગતોતિઆદિના પવત્તા **અપરાપિ સમન્નાગતકથા**. પઠમમગ્ગાદીહિ પહીનેહિ સદ્ધિં નિપ્પરિયાયતો અરહત્તં સબ્બસંયોજનપ્પહાનન્તિ પવત્તા **સબ્બસંયોજનપહાનકથા**.

નિપ્પરિયાયતો ફલં વિમુત્તિ નામ, વિપસ્સનામગ્ગપચ્ચવેક્ખણઞાણાનિ પન પરિયાયતો. એવં પન અગ્ગહેત્વા યં કિઞ્ચિ કિલેસવિપ્પયુત્તં ઞાણં વિમુત્તીતિ પવત્તા **વિમુત્તિકથા**. બુદ્ધાદિઅસેખારમ્મણં અસેખઞાણન્તિ પવત્તા **અસેખઞાણકથા**. પથવીકસિણાદિસમાપત્તિયો પરમત્થતો અવિજ્જમાને પઞ્ઞત્તારમ્મણે પવત્તત્તા વિપરીતઞાણન્તિ પવત્તા **વિપરીતકથા**. તત્થ અનિચ્ચે નિચ્ચન્તિઆદિના ચતુબ્બિધો વિપલ્લાસો વેદિતબ્બો. સબ્બેસં પુથુજ્જનાનં નિયામગમનાય ઞાણં અત્થીતિ પવત્તા **નિયામકથા**. સબ્બં ઞાણં પટિસમ્ભિદાતિ પવત્તા **પટિસમ્ભિદાકથા**. સમ્મુતિવિસયમ્પિ ઞાણં ભૂતારમ્મણમેવાતિ પવત્તા **સમ્મુતિઞાણકથા**. ચેતોપરિયઞાણં ચિત્તારમ્મણમેવ, ન તંસમ્પયુત્તરાગાદિચેતસિકારમ્મણન્તિ પવત્તા **ચિત્તારમ્મણકથા**. સબ્બસ્મિં અનાગતધમ્મે સબ્બેસં ઞાણં અત્થીતિ પવત્તા **અનાગતઞાણકથા**. પચ્ચુપ્પન્ને અત્તનો ઞાણેપિ ઞાણં પવત્તતીતિ પવત્તા **પટુપ્પન્નઞાણકથા**. બુદ્ધા વિય સાવકાપિ તેન તેન વેનેય્યજનેન પત્તબ્બફલં ઞત્વાવ તદત્થાય ધમ્મં દેસેન્તીતિ પવત્તા **ફલઞાણકથા**.

સમ્મત્તનિયામો નિયમતો નિચ્ચટ્ઠેન અસઙ્ખતોતિ પવત્તા **નિયામકથા**. ''ધમ્મટ્ઠિતતા ધમ્મનિયામતા''તિઆદિવચનતો પટિચ્ચસમુપ્પાદો અસઙ્ખતોતિ પવત્તા **પટિચ્ચસમુપ્પાદકથા**. ''સચ્ચાનિ તથાનિ અવિતથાની''તિઆદિવચનતો ચતુસચ્ચાનિ અસઙ્ખતાનીતિ પવત્તા **સચ્ચકથા**. ''ચત્તારો આરુપ્પા આનેઞ્જા''તિ વચનતો અસઙ્ખતાતિ પવત્તા **આરુપ્પકથા**. નિરોધસમાપત્તિ અસઙ્ખતાતિ પવત્તા **નિરોધસમાપત્તિકથા**. અસઙ્ખતો આકાસોતિ **આકાસકથા**. **આકાસો સનિદસ્સનોતિકથા**. **પથવીધાતુ સનિદસ્સના**તિઆદિં કત્વા **કાયકમ્મં સનિદસ્સન**ન્તિ પરિયોસાનકથા.

નત્થિ કેચિ ધમ્મા કેહિચિ ધમ્મેહિ સઙ્ગહિતા, તેન એકવિધેન રૂપસઙ્ગહોતિઆદિ નિરત્થકન્તિ પવત્તા **સઙ્ગહિતકથા**. વેદનાદયો અરૂપધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞં ન સમ્પયુત્તાતિ પવત્તા **સમ્પયુત્તકથા**. ચેતસિકં નત્થીતિ પવત્તા **ચેતસિકકથા**. ચેતનાધમ્મોવ દાનં, ન દેય્યધમ્મોતિ પવત્તા **દાનકથા**. પટિગ્ગાહકાનં પરિભોગમયં પુઞ્ઞં અત્થીતિ પવત્તા **પરિભોગકથા**. પેતા ઇતો દિન્નચીવરાદીહેવ યાપેન્તીતિ પવત્તા **ઇતોદિન્નકથા**. **પથવીકમ્મવિપાકોતિકથા** . **જરામરણં વિપાકોતિકથા**. કિલેસપ્પહાનમત્તમેવ સામઞ્ઞફલં, ન ચિત્તચેતસિકા ધમ્માતિ પવત્તા **અરિયધમ્મવિપાકકથા**. અઞ્ઞમઞ્ઞાદિપચ્ચયતાય **વિપાકો વિપાકધમ્મધમ્મોતિકથા**.

અસુરકાયેન સદ્ધિં છ ગતિયોતિ પવત્તા **ગતિકથા**. મતસત્તો માતુઉતુસમયઞ્ચ માતાપિતુસંયોગઞ્ચ ઓલોકયમાનો સત્તાહં, અતિરેકસત્તાહં વા યસ્મિં ભવે તિટ્ઠતિ, સો અન્તરાભવો નામ અત્થીતિ પવત્તા **અન્તરાભવકથા**. રૂપાદિપઞ્ચકામગુણાવ કામધાતુ નામ, ન તુ વત્થુકામકિલેસકામાતિ પવત્તા **કામગુણકથા**. પઞ્ચેવાયતનાનિ કામાતિકથા. રૂપધમ્માવ રૂપધાતૂતિકથા. અરૂપધમ્માવ અરૂપધાતૂતિકથા. રૂપધાતુયા સત્તા ઘાનાદીહિ સદ્ધિં સળાયતનિકાતિ પવત્તા **રૂપધાતુયાઆયતનકથા**. આરુપ્પેપિ અત્થિ સુખુમરૂપન્તિકથા. કાયવચીવિઞ્ઞત્તિવસેન રૂપં કમ્મન્તિકથા. ચિત્તવિપ્પયુત્તો અરૂપધમ્મોવ જીવિતિન્દ્રિયં, રૂપજીવિતિન્દ્રિયં નત્થીતિ પવત્તા **જીવિતિન્દ્રિયકથા**. અરિયુપવાદકમ્મેન અરહત્તા પરિહાયતીતિ પવત્તા **કમ્મહેતુકથા**.

અનિચ્ચાદિવસેન સઙ્ખારે આદીનવતો અપસ્સિત્વા નિબ્બાનં આનિસંસતો પસ્સન્તસ્સ સંયોજનપ્પહાનં હોતીતિ પવત્તા **આનિસંસદસ્સાવિકથા**. નિબ્બાનારમ્મણમ્પિ સંયોજનં અત્થીતિ પવત્તા **અમતારમ્મણકથા**. રૂપં સારમ્મણન્તિકથા. અનુસયા અનારમ્મણાતિકથા. ઞાણં અનારમ્મણન્તિકથા. અતીતારમ્મણઞ્ચ અનાગતારમ્મણઞ્ચ ચિત્તં અનારમ્મણન્તિકથાદ્વયં. સબ્બં ચિત્તં વિતક્કાનુપતિતન્તિકથા. વિતક્કવિપ્ફારોવ સદ્દો, સો ચ ન સોતવિઞ્ઞેય્યોતિ પવત્તા **વિતક્કવિપ્ફારસદ્દકથા**. વિનાપિ ચિત્તેન વાચા પવત્તતીતિ પવત્તા **નયથાચિત્તસ્સવાચાતિકથા**. વિનાપિ ચિત્તેન કાયકમ્મં પવત્તતીતિ પવત્તા **નયથાચિત્તસ્સકાયકમ્મન્તિકથા**. અતીતેહિપિ ઞાનેહિ, અનાગતેહિપિ યોગિનો સમન્નાગતાતિ પવત્તા **અતીતાનાગતસમન્નાગતકથા**.

ભવઙ્ગચિત્તે અનિરુદ્ધે એવ કુસલાકુસલચિત્તાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ, તદભાવે ચ સન્તતિનિરોધો સિયાતિ પવત્તા **નિરોધકથા**. સહ વાચાહિ વિઞ્ઞત્તિરૂપં મગ્ગોતિકથા. પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સાપિ મગ્ગભાવના અત્થીતિ પવત્તા **પઞ્ચવિઞ્ઞાણસમઙ્ગિસ્સમગ્ગકથા**. પઞ્ચવિઞ્ઞાણા કુસલાપિ અકુસલાપીતિકથા. પઞ્ચવિઞ્ઞાણા સાભોગાતિકથા. મગ્ગક્ખણે લોકિયેન, લોકુત્તરેન ચાતિ દ્વીહિ સીલેહિ યુત્તાતિકથા. સીલં અચેતસિકન્તિકથા. સીલં ન ચિત્તાનુપરિવત્તીતિકથા. સમાદાનહેતુચિત્તવિપ્પયુત્તો પુઞ્ઞોપચયો હોતીતિ પવત્તા **સમાદાનહેતુકકથા**. વિઞ્ઞત્તિ સીલન્તિકથા. પાણાતિપાતાદયો વિનાપિ વિઞ્ઞત્તિં હોન્તીતિ પવત્તા **અવિઞ્ઞત્તિદુસ્સીલ્યકથા**.

અનુસયા અબ્યાકતા, અહેતુકા, ચિત્તવિપ્પયુત્તાતિ **તિસ્સોપિ અનુસયકથા**. અસેખસ્સ ઞાણવિપ્પયુત્તપ્પવત્તિયા સો ઞાણીતિ નવત્તબ્બોતિ પવત્તા **ઞાણકથા**. ઞાણં ચિત્તવિપ્પયુત્તન્તિકથા . મગ્ગક્ખણે ઇદં દુક્ખન્તિ ઞાણં પવત્તન્તિ પવત્તા **ઇદં દુક્ખન્તિકથા**. બુદ્ધા ઇદ્ધિબલેન આયુકપ્પં વિનાપિ મહાકપ્પં તિટ્ઠન્તીતિ પવત્તા **ઇદ્ધિબલકથા**. ચિત્તસન્તતિ સમાધિ, ન એકચિત્તક્ખણિકોતિ પવત્તા **સમાધિકથા**. અવિજ્જાદિપટિચ્ચસમુપ્પાદઙ્ગેહિ અઞ્ઞા ધમ્મટ્ઠિતતાતિ પવત્તા **ધમ્મટ્ઠિતતાકથા**. રૂપાદીહિ અઞ્ઞા અનિચ્ચતાતિ પવત્તા **અનિચ્ચતાકથા**.

વિઞ્ઞત્તિયો વિનાપિ ઇન્દ્રિયસંવરો કાયવચીકમ્મન્તિ પવત્તા કથા. સબ્બં કમ્મં વિપાકજનકન્તિ પવત્તા કમ્મકથા. સદ્દો વિપાકોતિ પવત્તા કથા. સળાયતનં વિપાકોતિ પવત્તા કથા. મગ્ગં વિનાપિ સત્તક્ખત્તુપરમોતિકથા. તથા કોલંકોલએકબીજિકથાસુપિ. દિટ્ઠિસમ્પન્નો જીવિતા વોરોપેતીતિકથા. દિટ્ઠિસમ્પન્નસ્સ અપાયદુગ્ગતિયા સદ્ધિં રૂપાદિતણ્હાસઙ્ખાતદુગ્ગતિપહીનાતિ પવત્તા **દુગ્ગતિકથા**. સત્તમભવિકસ્સ તણ્હાસમ્ભવતો દુગ્ગતિ અપ્પહીનાતિ પવત્તા **સત્તમભવિકકથા**.

સઙ્ઘભેદાદિકપ્પટ્ઠં કમ્મં કત્વા તેન મહાકપ્પં અસીતિભાગં કત્વા તતો એકભાગમત્તં કાલં આયુકપ્પં નિરયે પચ્ચન્તીતિ અગ્ગહેત્વા સકલં મહાકપ્પં પચ્ચન્તિ, વિનસ્સમાનેપિ કપ્પે ચક્કવાળન્તરેસુ પચ્ચન્તીતિ પવત્તા **કપ્પટ્ઠકથા**. સઙ્ઘભેદકો અપ્પનાકુસલાનિ વિય કામાવચરકુસલમ્પિ ન પટિલભતીતિ પવત્તા **કુસલપટિલાભકથા**. અઙ્ગસમ્પન્નાય આણત્તિયા અભાવેપિ માતુઘાતાદિઆનન્તરિયકમ્મપયોજકો મિચ્છત્તનિયતો એવાતિ પવત્તા **અનન્તરાપયુત્તકથા**. અનિયતધમ્મેસુપિ કેચિ કુસલસમ્પયુત્તાનિયતા અત્થીતિ પવત્તા **નિયતસ્સ નિયામકથા**. નીવરણેહિ નિવુતેન પટિચ્છન્નેનેવ ચિત્તેન નીવરણં પજહન્તીતિ પવત્તા **નિવુતકથા**. સમ્મુખીભૂતં સંયોજનમેવ જહતીતિ પવત્તા **સમ્મુખીભૂતકથા**. સમાપન્નો ચ ઝાનારમ્મણનિકન્તિયા ઝાનં અસ્સાદેતીતિ પવત્તા **સમાપન્નો અસ્સાદેતીતિકથા**. દુક્ખવેદનાયપિ રાગસ્સાદવેદના હોતીતિ પવત્તા **અસ્સાતરાગકથા**. ધમ્મતણ્હા અબ્યાકતાતિકથા. ધમ્મતણ્હા ન દુક્ખસમુદયોતિકથા.

કુસલં વા અકુસલસ્સ, અકુસલં વા કુસલસ્સ અનન્તરા ઉપ્પજ્જન્તીતિ પવત્તા **કુસલાકુસલપટિસન્દહનકથા**. ગબ્ભસેય્યકાનમ્પિ બીજમત્તં સળાયતનં પટિસન્ધિક્ખણે ઉપ્પજ્જતીતિ પવત્તા **સળાયતનુપ્પત્તિકથા**. પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનિ અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ અનન્તરા ઉપ્પજ્જન્તીતિ પવત્તા **અનન્તરપચ્ચયકથા**. સમ્માવાચાકમ્મન્તવિઞ્ઞત્તિયો અરિયરૂપન્તિકથા. કામરાગાદિતો અઞ્ઞો અનુસયોતિકથા. કિલેસપરિયુટ્ઠાનં ચિત્તવિપ્પયુત્તન્તિકથા. યથા કામરાગો કામધાતુયં પરિયાપન્નો, એવં રૂપરાગઅરૂપરાગા રૂપારૂપભૂમિયં પરિયાપન્નાતિ પવત્તા **પરિયાપન્નકથા**. દ્વયં દિટ્ઠિગતં અબ્યાકતન્તિકથા. દિટ્ઠિગતં અપરિયાપન્નન્તિકથા. યો યેસં હેતુપચ્ચયો, સો પુન તેસં સહજાતાદિપચ્ચયો ન હોતિ, એકધાવ એકસ્સ પચ્ચયો હોતીતિ પવત્તા **પચ્ચયતાકથા**. અવિજ્જાવ સઙ્ખારાનં પચ્ચયો, ન પન સઙ્ખારા અવિજ્જાયાતિ પવત્તા **અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયકથા**. કાલદ્ધાના ઇમે પરિનિપ્ફન્નેન પઞ્ઞત્તિમત્તાતિ પવત્તા **અદ્ધાકથા**. એવં **ખણલયમુહુત્તકથા**. અઞ્ઞસ્સ આસવસ્સ અભાવા આસવા અનાસવાતિ પવત્તા **આસવકથા**. લોકુત્તરાનં ધમ્માનં જરામરણં લોકુત્તરન્તિ પવત્તા **જરામરણકથા**. નિરોધસમાપત્તિ લોકુત્તરાતિ પવત્તા **સઞ્ઞાવેદયિતકથા**. સા લોકિયાતિ પવત્તા **દુતિયસઞ્ઞાવેદયિતકથા**. નિરોધસમાપન્નોપિ કાલં કરેય્યાતિ પવત્તા **તતિયસઞ્ઞાવેદયિતકથા**. નિરોધસમાપત્તિ અસઞ્ઞસત્તુપિકાતિકથા. કમ્મતો અઞ્ઞો ચિત્તવિપ્પયુત્તો કમ્મૂપચયોતિકથા.

બલપ્પત્તા બુદ્ધાદયો ઇદ્ધિબલેન સત્તાનં ચિત્તં રાગાદિઅનુપ્પત્તિયા નિગ્ગણ્હન્તીતિ પવત્તા **નિગ્ગહકથા**. એવં કુસલુપ્પત્તિયા પરચિત્તપગ્ગહનકથા. બુદ્ધા ઇદ્ધિયા પરેસં સુખં દેન્તીતિ પવત્તા **સુખાનુપ્પદાનકથા**. ''સઙ્ખારા અનિચ્ચા''તિ મનસિકરોતો અતીતાદિભેદભિન્ને સબ્બે સઙ્ખારે આરમ્મણવસેન એકતો અધિગણ્હાતીતિ પવત્તા **અધિગય્હમનસિકારકથા**. રૂપં હેતુકન્તિકથા. એવં રૂપં સહેતુકન્તિકથા. રૂપં કુસલાકુસલન્તિકથા. રૂપં વિપાકોતિકથા, યથા કામાવચરકમ્મેન જાતં રૂપં કામાવચરં, એવં રૂપાવચરારૂપાવચરકમ્મેહિ જાતં રૂપં રૂપાવચરારૂપાવચરન્તિકથા . રૂપરાગો રૂપધાતુયા, અરૂપરાગો ચ અરૂપધાતુયા પરિયાપન્નોતિકથા.

અત્થિ અરહતો પુઞ્ઞૂપચયોતિકથા. નત્થિ અરહતો અકાલમચ્ચૂતિકથા. યં કિઞ્ચિ ઉપ્પજ્જતિ, સબ્બમિદં કમ્મતોતિકથા. ઇન્દ્રિયબદ્ધમેવ દુક્ખં, ન સબ્બે સઙ્ખારાતિ પવત્તા **ઇન્દ્રિયબદ્ધકથા**. સબ્બે સઙ્ખારા દુક્ખા ઠપેત્વા અરિયમગ્ગન્તિકથા. મગ્ગફલાનેવ સઙ્ઘો નામ, ન ચ તાનિ દક્ખિણં પટિગ્ગણ્હન્તિ, તસ્મા ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો દક્ખિણં પટિગ્ગણ્હાતીતિકથા. તથા ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો દક્ખિણં વિસોધેતીતિકથા. ન વત્તબ્બં સઙ્ઘો ભુઞ્જતીતિકથા. ન વત્તબ્બં સઙ્ઘસ્સ દિન્નં મહપ્ફલન્તિકથા. બુદ્ધા ન કિઞ્ચિ ભુઞ્જન્તિ, તસ્મા ન વત્તબ્બં બુદ્ધસ્સ દિન્નં મહપ્ફલન્તિકથા. દાયકતો દાનં વિસુજ્ઝતિ, ન પટિગ્ગાહકતોતિ પવત્તા **દક્ખિણાવિસુદ્ધિકથા**.

બુદ્ધા તુસિતલોકે એવ નિબ્બત્તન્તિ, ન મનુસ્સલોકે. એત્થ હિ નિમ્મિતરૂપમત્તં દસ્સેન્તીતિ પવત્તા **મનુસ્સલોકકથા**. નિમ્મિતરૂપં ધમ્મં દેસેતિ, ન બુદ્ધોતિ પવત્તા **ધમ્મદેસનાકથા**. રાગોવ કરુણા નામ, તતો નત્થિ બુદ્ધાનં કરુણાતિકથા. બુદ્ધાનં ઉચ્ચારપસ્સાવો અઞ્ઞે ગન્ધજાતે અતિવિય અધિગણ્હાતીતિ પવત્તા **ગન્ધજાતકથા**. બુદ્ધા એકેન મગ્ગેન ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ સચ્છિકરોન્તીતિ પવત્તા **એકમગ્ગકથા**. પરિકમ્માદિં વિનાવ પઠમાદિજ્ઝાના દુતિયાદિજ્ઝાનં સઙ્કમતીતિ પવત્તા **ઝાનસઙ્કન્તિકથા**. પઞ્ચકનયે અવિતક્કવિચારમત્તં ઝાનં વિસું ઝાનં નામ ન હોતિ, ઝાનન્તરિકં નામ હોતીતિ પવત્તા **ઝાનન્તરિકકથા**. સમાપન્નો સદ્દં સુણાતીતિકથા. વિઞ્ઞાણં વિના પસાદચક્ખુના રૂપં પસ્સતીતિકથા.

તેકાલિકે કિલેસે પજહતીતિ પવત્તા **કિલેસપ્પજહનકથા**. નિબ્બાનસઙ્ખાતાપિ સુઞ્ઞતા સઙ્ખારક્ખન્ધપરિયાપન્નાતિ પવત્તા **સુઞ્ઞતકથા**. અસઙ્ખતમેવ સામઞ્ઞફલન્તિકથા . યેસં કેસઞ્ચિ ધમ્માનં પટિલાભા અસઙ્ખતાતિ પવત્તા **પત્તિકથા**. સબ્બધમ્માનં સભાવસઙ્ખાતા તથતા અસઙ્ખતાતિ પવત્તા **તથતાકથા**. અનવજ્જટ્ઠેન નિબ્બાનમ્પિ કુસલન્તિકથા. આનન્તરિયાદિં વિનાપિ અત્થિ પુથુજ્જનસ્સ અચ્ચન્તનિયામતાતિકથા. લોકિયસદ્ધાદયો ન ઇન્દ્રિયાનીતિ પવત્તા **ઇન્દ્રિયકથા**.

અસઞ્ચિચ્ચાપિ આનન્તરિકો હોતીતિ પવત્તા **અસઞ્ચિચ્ચકથા**. નત્થિ પુથુજ્જનસ્સ ઞાણન્તિ પવત્તા **ઞાણકથા**. નેરયિકાનં કમ્માનેવ નિરયપાલરૂપેન વધેન્તિ, ન નિરયપાલાતિ પવત્તા **નિરયપાલકથા**. અત્થિ દેવેસુ તિરચ્છાનાતિકથા. વિરતિત્તયં ચિત્તવિપ્પયુત્તં, પઞ્ચઙ્ગિકોવ મગ્ગોતિ પવત્તા **મગ્ગકથા**. પટિચ્ચસમુપ્પાદેસુ ઞાણં લોકુત્તરન્તિ પવત્તા **ઞાણકથા**.

તિસ્સો સઙ્ગીતિયો આરબ્ભ સાસનં નવં કતન્તિ પવત્તા **સાસનકથા**. પુથુજ્જનો એકક્ખણે તેધાતુકેહિ ધમ્મેહિ અવિવિત્તોતિ પવત્તા **અવિવિત્તકથા**. ઞેય્યાવરણહેતુકં કિઞ્ચિ સંયોજનં અપ્પહાયપિ અરહા હોતીતિ પવત્તા **સંયોજનકથા**. ‘‘સઙ્ખારા નિચ્ચા હોન્તુ, રુક્ખા નિચ્ચપુપ્ફફલાદિયુત્તા ખેમિનો હોન્તૂ’’તિઆદિના યથાધિપ્પાયં ઇદ્ધિ પવત્તતીતિ પવત્તા **ઇદ્ધિકથા**. બુદ્ધાનં સરીરઆયુપભાવેમત્તતો અઞ્ઞાપિ વેમત્તતા અત્થીતિ પવત્તા **બુદ્ધકથા**. એકસ્મિં ખણે સબ્બલોકધાતૂસુ અનેકે બુદ્ધા સન્તીતિ પવત્તા **સબ્બદિસાકથા**. સબ્બે ધમ્મા નિયતાતિ પવત્તા **ધમ્મકથા**. સબ્બકમ્માનિ ફલદાને નિયતાનીતિ પવત્તા **કમ્મકથા**.

અરહા અસબ્બઞ્ઞુભાવેન સબ્બઞ્ઞુવિસયે કિઞ્ચિ સંયોજનં અપ્પહાય પરિનિબ્બાતીતિ પવત્તા **પરિનિબ્બાનકથા**. અરહા કુસલચિત્તો પરિનિબ્બાયતીતિ પવત્તા **કુસલચિત્તકથા**. અરહા આનેઞ્જે સણ્ઠિતો પરિનિબ્બાયતીતિ પવત્તા **આનેઞ્જકથા** . અત્થિ ગબ્ભસેય્યાય ધમ્માભિસમયો, અત્થિ ગબ્ભસેય્યાય અરહત્તપ્પત્તિ, સુપિનન્તે ધમ્માભિસમયો, અરહત્તપ્પત્તિ ચાતિ પવત્તા **તિસ્સોપિ કથા**. સબ્બં સુપિનચિત્તં અબ્યાકતન્તિકથા. ખણિકતાય ચિત્તાનં નત્થિ આસેવનપચ્ચયતાતિકથા. સબ્બે સઙ્ખતા એકચિત્તક્ખણિકાતિ પવત્તા **ખણિકકથા**.

ઇત્થિયા સદ્ધિં એકતો સમ્પત્તિં અનુભવિસ્સામાતિ પૂજાદિં કત્વા એકાધિપ્પાયપ્પત્તસ્સ ભિક્ખુનો મેથુનો ધમ્મો પટિસેવિતબ્બોતિ પવત્તા **એકાધિપ્પાયકથા**. પાપભિક્ખૂસુ મેથુનં પટિસેવન્તેસુ અરહન્તાનં વણ્ણેન અમનુસ્સા મેથુનં પટિસેવન્તીતિ પવત્તા **અરહન્તવણ્ણકથા**. કેચિ સત્તા અત્તનો ઇસ્સરિયેન કામકારિકાવસેન વિનિપાતં ગચ્છન્તિ, ન કમ્મવસેનાતિ પવત્તા **ઇસ્સરિયકામકારિકાકથા**. ન રાગો રાગપતિરૂપકોતિઆદિ **પતિરૂપકથા**. ખન્ધાયતનાદયો અપરિનિપ્ફન્નાતિ પવત્તા **અપરિનિપ્ફન્નકથા**તિ સાધિકદ્વિસતકથા. પાળિયં

અટ્ઠમુખવાદયુત્તિવસેનેવ સમ્મિતિયાદીનં ભિન્નલદ્ધિકાનં લદ્ધિભેદવસેન નાનાપકારતો વિભત્તા, તા પન સબ્બકથા પુગ્ગલકથાવ. તા તંતંલદ્ધિભેદવસેન સઙ્ખેપતોપિ વુચ્ચમાના અતિભારિયં ગન્થં કરોન્તિ, તસ્મા ન વિત્થારિતા. તં પન નયં ઇચ્છન્તેહિ **પાળિઅટ્ઠકથાસુ** (કથા॰ ૧ આદયો; કથા॰ અટ્ઠ॰ નિદાનકથા) એવ વિત્થારતો ગહેતબ્બોતિ અયમેત્થ પાળિનયેન સદ્ધિં અત્થવિનિચ્છયો.

મોહવિચ્છેદનિયા અભિધમ્મમાતિકત્થવણ્ણનાય

કથાવત્થુમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. યમકમાતિકા

મૂલયમકમાતિકત્થવણ્ણના

ઇદાનિ યમકમાતિકાય સંવણ્ણનાનયો હોતિ. સા પનેસા મૂલયમકમાતિકા ખન્ધઆયતનધાતુસચ્ચસઙ્ખારઅનુસયચિત્તધમ્મઇન્દ્રિયયમકમાતિકાતિ દસવિધા હોતિ. કેનટ્ઠેન ચેત્થ યમકન્તિ? યુગળટ્ઠેન. યુગળં હિ ''યમકપાટિહારિયં'', ''યમકસાલા''તિઆદીસુ ''યમક''ન્તિ વુચ્ચતિ, ઇતિ યુગળસઙ્ખાતાનં યમકાનં વસેન દેસિતત્તા ઇમેસુ દસસુ એકેકમ્પિ, એતેસં વિભજનત્તા નિદ્દેસોપિ, સબ્બેસં સમૂહત્તા પકરણમ્પિ **યમકં** નામ. ઇધ પનેતા નિદ્દેસયમકં ઉપાદાય ''યમકમાતિકા''ત્વેવ વુત્તા, તાસં પન દસન્નં યમકમાતિકાનં મૂલયમકમાતિકા આદિ. તત્થાપિ ''યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલા. યે વા પન કુસલમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા''તિ ઇદં યમકં આદિ. તસ્સ કુસલમૂલસઙ્ખાતાનં દ્વિન્નં અત્થાનં વસેન અત્થયમકન્તિ વા, તેસઞ્ઞેવ અત્થાનં અનુલોમતો પટિલોમતો પવત્તપાળિધમ્મવસેન ધમ્મયમકન્તિ વા, અનુલોમપટિલોમતો પવત્તપુચ્છાવસેન પુચ્છાયમકન્તિ વા તિધા યમકભાવો વેદિતબ્બો. સેસેસુપિ એસેવ નયો.

ઇદાનિ ઇમેસં યમકાનં વસેન દેસિતાય ઇમિસ્સા મૂલયમકમાતિકાય તાવ નયયમકપુચ્છાઅત્થવારપ્પભેદવસેન પાળિવવત્થાનં એવં વેદિતબ્બં – કુસલત્તિકમાતિકાય હિ ''કુસલા ધમ્મા''તિ ઇદં આદિપદં નિસ્સાય મૂલનયો મૂલમૂલનયો મૂલકનયો મૂલમૂલકનયોતિ ઇમે ચત્તારો નયા હોન્તિ. તેસુ એકેકસ્મિં નયે મૂલયમકં એકમૂલયમકં અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલયમકન્તિ તીણિ તીણિ યમકાનીતિ દ્વાદસ યમકાનિ. એકેકસ્મિં યમકે અનુલોમપટિલોમવસેન દ્વે દ્વે પુચ્છાતિ ચતુવીસતિ પુચ્છા, એકેકપુચ્છાય સન્નિટ્ઠાનસંસયવસેન દ્વે દ્વે અત્થાતિ અટ્ઠચત્તાલીસ અત્થા.

તત્થ **યે કેચિ કુસલા**તિ કુસલેસુ ''કુસલા નુ ખો, ન કુસલા નુ ખો''તિ સન્દેહાભાવતો ઇમસ્મિં પદે સન્નિટ્ઠાનત્થો વેદિતબ્બો. **સબ્બે તે કુસલમૂલા**તિ ''સબ્બે તે કુસલા ધમ્મા કુસલમૂલા નુ ખો, ન નુ ખો''તિ એવં વિમતિવસેન પુચ્છિતત્તા ઇમસ્મિં પદે સંસયત્થો વેદિતબ્બો. સો ચ ખો વેનેય્યાનં સંસયટ્ઠાને સંસયં દીપેત્વા તંવિનોદનત્થં ભગવતા વુત્તો, તથાગતસ્સ પન સંસયટ્ઠાનં નામ નત્થિ. ઇતો પરેસુપિ પુચ્છાપદેસુ એસેવ નયો. યથા ચ કુસલપદં નિસ્સાય ઇમે ચતુનયાદયો હોન્તિ, અકુસલપદં નિસ્સાયપિ તથેવ, અબ્યાકતપદં નિસ્સાયપિ તથેવ, કુસલાદીનિ તીણિપિ પદાનિ એકતો કત્વા નિદ્દિટ્ઠં નામપદં નિસ્સાય તથેવાતિ કુસલત્તિકમાતિકાય ચતૂસુ પદેસુ સબ્બેપિ સોળસ નયા, અટ્ઠચત્તાલીસ યમકાનિ, છન્નવુતિ પુચ્છા, દ્વાનવુતિસતં અત્થા ચ ઉદ્દેસવસેન વુત્તાતિ વેદિતબ્બા. એત્તાવતા મૂલવારો હેતુવારો નિદાનવારો સમ્ભવવારો પભવવારો સમુટ્ઠાનવારો આહારવારો આરમ્મણવારો પચ્ચયવારો સમુદયવારોતિ સબ્બેપિ દસ વારા હોન્તિ. તત્થ મૂલવારે આગતપરિચ્છેદેનેવ અવસેસેસુપિ નયાદયો વેદિતબ્બા. પાળિ પનેત્થ અતિસંખિત્તા. ઇતિ સબ્બેસુપિ દસસુ વારેસુ સટ્ઠિસતં નયા, અસીતિઅધિકાનિ ચત્તારિ યમકસતાનિ, સટ્ઠિઅધિકાનિ નવ પુચ્છાસતાનિ, વીસાધિકાનિ એકૂનવીસતિ અત્થસતાનિ ચ ઉદ્દિટ્ઠાનીતિ વેદિતબ્બાનિ.

એવમેત્થ નયયમકપુચ્છા અત્થવારપ્પભેદવસેન પાળિવવત્થાનં વિદિત્વા ઇદાનિ તસ્સા અનુત્તાનપદત્થાનુસારેનેવ વિભઙ્ગનયસહિતો સઙ્ખેપત્થવણ્ણનાનયો એવં વેદિતબ્બો – તત્થ **યે કેચી**તિ

અનવસેસવચનં. **કુસલા ધમ્મા**તિ અનવજ્જસુખવિપાકા નિસ્સત્તસભાવા. **સબ્બે તે કુસલમૂલા**તિ કિં તે સબ્બેયેવ કુસલમૂલા હોન્તીતિ પુચ્છા. ઇમાનિ પન વિસ્સજ્જનમાતિકાય નત્થિ. યમકમાતિકાય હિ સબ્બત્થ પુચ્છાપદાનેવ ઉદ્ધટાનિ, ન વિસ્સજ્જનાનીતિ. વિસ્સજ્જનાનિ પન નિદ્દેસેયેવ વુત્તાનિ, તસ્મા સબ્બત્થ નિદ્દેસનયેનેવ વિસ્સજ્જનમુખં દસ્સયિસ્સામ. ઇમિસ્સાવ ''યે કેચિ કુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે કુસલમૂલા''તિ પુચ્છાય વિભજ્જનયેન ઇદં વિસ્સજ્જનમુખં. ''તીણેવ કુસલમૂલાનિ, અવસેસા કુસલા ધમ્મા ન કુસલમૂલા''તિ તસ્સા ચાયમત્થો – ન તે સબ્બે કુસલા ધમ્મા કુસલમૂલાનિ હોન્તિ, અલોભાદીનિ પન તીણેવ કુસલમૂલાનીતિ. યે વા પન કુસલમૂલા તયો અલોભાદયો કુસલાનં મૂલાતિ વુત્તા, **સબ્બે તે કુસલા ધમ્મા**તિ કિં તે સબ્બે તયોપિ ધમ્મા કુસલાતિ પુચ્છા. તસ્સા નિદ્દેસે ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં. તસ્સ તેસં તિણ્ણં મૂલાનં કુસલભાવમ્પિ સમ્પટિચ્છામીતિ અત્થો. અયં તાવ મૂલનયે મૂલયમકનયો.

એકમૂલયમકે પન **સબ્બે તે કુસલમૂલેન એકમૂલા**તિ ગણનટ્ઠેન એકમૂલકં અગ્ગહેત્વા સમાનત્થેન ગહેતબ્બા, અયં હેત્થ અત્થો – ''સબ્બે તે કુસલમૂલેન એકં સમાનં મૂલં એતેસન્તિ એકમૂલા''તિ. યં ફસ્સસ્સ મૂલં, કિં તદેવ વેદનાદીનન્તિ અયં પુચ્છા. અથ નેસં તથાભાવં સમ્પટિચ્છનવસેન ''આમન્તા''તિ વિભજ્જે વિસ્સજ્જનં. **યે વા પન કુસલમૂલેન એકમૂલા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા**તિ પુચ્છા. તસ્સા પન કુસલચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં કુસલમૂલેન એકમૂલમેવ, ન કુસલં, ફસ્સાદિધમ્મજાતં પન કુસલમૂલેન એકમૂલઞ્ચેવ કુસલઞ્ચાતિ ઇદં વિસ્સજ્જનં. યથેવ હિ ફસ્સાદીનં અલોભાદયો સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધનેન હેતુપચ્ચયત્તા મૂલં, તથા તંસમુટ્ઠાનરૂપસ્સાપીતિ તંરૂપમ્પિ અરૂપધમ્મેહિ સદ્ધિં સમાનમૂલન્તિ વુચ્ચતિ, ન પન કુસલં અનવજ્જસુખવિપાકત્તાભાવા. એકમૂલયમકનયો.

અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલયમકે પન ''યે કેચિ કુસલા''તિ અપુચ્છિત્વા ''**યે કેચિ કુસલમૂલેન એકમૂલા**''તિ પુચ્છા કતા. કસ્મા? ઇમિનાપિ બ્યઞ્જનેન તસ્સેવત્થસ્સ સમ્ભવદસ્સનત્થં, કુસલસમુટ્ઠાનરૂપસ્સાપિ સમ્પિણ્ડનત્થઞ્ચ. **અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા**તિ સબ્બેવ તે કિં અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ હેતુપચ્ચયટ્ઠેન મૂલાનિ હોન્તીતિ પુચ્છા. તસ્સા યાનિ દ્વે તીણિ મૂલાનિ એકતો ઉપ્પજ્જન્તિ, તાનેવ એકમૂલાનિ ચેવ અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલાનિ ચ, અવસેસા કુસલમૂલસહજાતા રૂપારૂપધમ્મા કુસલમૂલેન એકમૂલાવ, ન ચ અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલાતિ વિસ્સજ્જનં. તસ્સેવ પટિલોમનયે સબ્બે તે અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલા અલોભાદયો કુસલાતિ પુચ્છા. આમન્તાતિ વિસ્સજ્જનં. મૂલનયો.

યથા ચ મૂલનયે મૂલયમકએકમૂલયમકઅઞ્ઞમઞ્ઞમૂલયમકવસેન છબ્બિધા પુચ્છાવિસ્સજ્જનનયા વુત્તા, એવં મૂલમૂલનયાદીસુપિ વેદિતબ્બા. અયં પનેત્થ વિસેસો – **સબ્બે તે કુસલમૂલમૂલા**તિ સબ્બે તે કુસલમૂલસઙ્ખાતા મૂલા, કુસલમૂલમૂલાત્વેવ અત્થો. **એકમૂલમૂલા**તિ સમાનટ્ઠેન એકમેવ મૂલમૂલં એતેસન્તિ એકમૂલમૂલા, સમાનમૂલમૂલાત્વેવ અત્થો. **અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલા**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ મૂલં અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલં, તં હેતુપચ્ચયટ્ઠેન મૂલં એતેસન્તિ અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલા, અઞ્ઞમઞ્ઞમૂલમૂલાત્વેવ અત્થો. સેસં તાદિસમેવાતિ. મૂલમૂલનયો.

મૂલકનયે પન **સબ્બે તે કુસલમૂલકા**તિ સબ્બે તે કુસલા હેતુપચ્ચયટ્ઠેન કુસલભૂતં મૂલં એતેસન્તિ કુસલમૂલકાતિ પુચ્છા. આમન્તાતિ વિસ્સજ્જનં. ''યે વા પન કુસલમૂલકા, સબ્બે તે ધમ્મા કુસલા''તિ પુચ્છા. યં રૂપં, તં ઠપેત્વા સેસં કુસલન્તિ વિસ્સજ્જનં, સેસં તાદિસમેવાતિ. મૂલકનયો.

મૂલમૂલકનયે પન **કુસલમૂલમૂલકા**તિ કુસલમૂલસઙ્ખાતં મૂલં એતેસન્તિ કુસલમૂલમૂલકા. સેસં તાદિસમેવાતિ.

અયં તાવ કુસલપદેસુ પુચ્છાવિસ્સજ્જનનયો. અકુસલપદાદીસુપિ એસેવ નયો. અયં પન વિસેસો – અકુસલપદમૂલેસુ એકમૂલયમકે ''યે કેચિ અકુસલા ધમ્મા, સબ્બે તે અકુસલમૂલેન એકમૂલા''તિ પઠમપુચ્છાય ''અહેતુકં અકુસલં અકુસલમૂલેન એકમૂલ''ન્તિ નિદ્દેસે વિસ્સજ્જનં કતં. તત્થ **અહેતુકં અકુસલ**ન્તિ દ્વીસુ મોહમૂલચિત્તેસુ મોહં સન્ધાય વુત્તં, અબ્યાકતપદમૂલેસુ એકમૂલયમકે ''યે કેચિ અબ્યાકતા ધમ્મા, સબ્બે તે અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલા''તિ પુચ્છાય ''અહેતુકં અબ્યાકતં ઠપેત્વા સેસા અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલકા''તિ વિસ્સજ્જનં. તત્થ **અહેતુકં અબ્યાકત**ન્તિ અટ્ઠારસાહેતુકચિત્તુપ્પાદા, રૂપં, નિબ્બાનઞ્ચ. એત્થ ચ કિઞ્ચાપિ સહેતુકઅબ્યાકતચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપમ્પિ અબ્યાકતમૂલેન એકમૂલમેવ, તં પન અબ્બોહારિકં કત્વા નિદ્દેસે એકતો લબ્ભમાનકવસેનપેતં વિસ્સજ્જનં કતન્તિ વેદિતબ્બં.

નામપદમૂલેસુ ચ ''યે કેચિ નામા ધમ્મા, સબ્બે તે નામમૂલા''તિ પુચ્છાય ''નવેવ નામમૂલાનિ, અવસેસા નામા ધમ્મા, ન નામમૂલા''તિ વિસ્સજ્જનં. એકમૂલનયે પનેત્થ ''યે કેચિ નામા ધમ્મા, સબ્બે તે નામમૂલેન એકમૂલા''તિ પુચ્છા. ''અહેતુકં નામં ઠપેત્વા સેસં નામમૂલેન એકમૂલ''ન્તિ વિસ્સજ્જનં. તત્થ અહેતુકચિત્તુપ્પાદવિચિકિચ્છુદ્ધચ્ચસમ્પયુત્તમોહનિબ્બાનવસેન અહેતુકં નામં વેદિતબ્બં. સેસં સબ્બત્થ કુસલપદે વુત્તાનુસારેન સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ. અયં મૂલવારે નયો.

ઇતો પરેસુ હેતુવારાદીસુ નવસુ વારેસુ મૂલવારસદિસોવ સબ્બત્થ સંવણ્ણનાનયો. હેતુઆદિપદમત્તમેવ હેત્થ વિસેસો, તાનિ ચ મૂલ-સદ્દપરિયાયતો અલોભાદિહેતુકાનેવ. અલોભાદયો હિ સહજાતધમ્મસઙ્ખાતસ્સ અત્તનો ફલસ્સ પતિટ્ઠાનટ્ઠેન **મૂલં**. તસ્સ નિપ્ફાદનત્થં હિનોતિ પવત્તતીતિ **હેતુ**, ''હન્દ નં ગણ્હથા''તિ દસ્સેન્તં વિય અત્તનો ફલં નિદેતીતિ **નિદાનં**. એતસ્મા ફલં સમ્ભવતીતિ **સમ્ભવો**. પભવતીતિ **પભવો**. સમુટ્ઠાતિ તં એત્થ, એતેનાતિ વા **સમુટ્ઠાનં**. તં આહરતીતિ **આહારો**. અપટિક્ખિપિતબ્બટ્ઠેન તેન આલમ્બીયતીતિ **આલમ્બણં**. એતં પટિચ્ચ તં એતીતિ **પચ્ચયો**. એતસ્મા તં સમુદેતીતિ **સમુદયો**. સબ્બં કારણપરિયાયેન વુત્તા ''મૂલં હેતુ નિદાનઞ્ચા''તિ ગાથા દસન્નમ્પિ વારાનં ઉદ્દાનગાથા નામ. અયં મૂલયમકમાતિકત્થવણ્ણનાનયો.

ખન્ધયમકમાતિકત્થવણ્ણના

ખન્ધયમકપાળિયા પન પાળિવવત્થાનં તાવ એવં વેદિતબ્બં – ''પઞ્ચક્ખન્ધા''તિ પદં આદિં કત્વા યાવ ''ન ખન્ધા ન સઙ્ખારા''તિ પદં, તાવ પવત્તા અયં ખન્ધયમકમાતિકા નામ. સા પણ્ણત્તિવારસ્સ ''ઉદ્દેસવારો''તિપિ ''પુચ્છાવારો''તિપિ વુચ્ચતિ. સો ચ પદસોધનવારો પદસોધનમૂલચક્કવારો સુદ્ધખન્ધવારો સુદ્ધખન્ધમૂલચક્કવારોતિ ચતૂહિ નયવારેહિ પટિમણ્ડિતો. તત્થ ''રૂપં રૂપક્ખન્ધો, રૂપક્ખન્ધો રૂપ''ન્તિઆદિના નયેન પદમેવ સોધેત્વા ગતો **પદસોધનવારો** નામ. સો અનુલોમપટિલોમવસેન દુવિધો હોતિ . તસ્સ અનુલોમવારે ''રૂપં રૂપક્ખન્ધો, રૂપક્ખન્ધો રૂપ''ન્તિઆદીનિ પઞ્ચ યમકાનિ. પટિલોમવારેપિ ''ન રૂપં ન રૂપક્ખન્ધો, ન રૂપક્ખન્ધો ન રૂપ''ન્તિઆદિના પઞ્ચ વારા.

તતો પરં તેસઞ્ઞેવ પદસોધનવારે સોધિતાનં ખન્ધાનં ''રૂપં રૂપક્ખન્ધો, ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો''તિઆદિના નયેન એકેકખન્ધમૂલકાનિ ચત્તારિ ચત્તારિ ચક્કાનિ બન્ધિત્વા ગતો પદસોધનમૂલકાનં ચક્કાનં અત્થિતાય **પદસોધનમૂલચક્કવારો** નામ. સોપિ અનુલોમપટિલોમવસેન દુવિધો હોતિ. તસ્સ અનુલોમવારે ''રૂપં રૂપક્ખન્ધો,

ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો''તિઆદીનિ એકેકખન્ધમૂલકાનિ ચત્તારિ ચત્તારિ કત્વા વીસતિ યમકાનિ. પટિલોમવારેપિ ''ન રૂપં ન રૂપક્ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વેદનાક્ખન્ધો''તિઆદીનિ વીસતિમેવ.

તતો પરં ''રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા રૂપ''ન્તિઆદિના નયેન સુદ્ધખન્ધવસેનેવ ગતો **સુદ્ધખન્ધવારો** નામ. સોપિ અનુલોમપટિલોમવસેન દુવિધો હોતિ. તસ્સ અનુલોમવારે ''રૂપં ખન્ધો , ખન્ધા રૂપ''ન્તિઆદીનિ પઞ્ચ યમકાનિ. પટિલોમવારેપિ ''ન રૂપં ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન રૂપ''ન્તિઆદીનિ પઞ્ચેવ.

તતો પરં તેસઞ્ઞેવ સુદ્ધખન્ધાનં ''રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા વેદના''તિઆદિના નયેન એકેકખન્ધમૂલકાનિ ચત્તારિ ચત્તારિ ચક્કાનિ બન્ધિત્વા ગતો સુદ્ધખન્ધમૂલકાનં ચક્કાનં અત્થિતાય **સુદ્ધખન્ધમૂલચક્કવારો** નામ. સોપિ અનુલોમપટિલોમવસેન દુવિધો હોતિ. તસ્સ અનુલોમવારે ''રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા વેદના''તિઆદીનિ એકેકખન્ધમૂલકાનિ ચત્તારિ ચત્તારિ કત્વા વીસતિ યમકાનિ. પટિલોમવારેપિ ''ન રૂપં ન ખન્ધો, ન ખન્ધા ન વેદના''તિઆદીનિ વીસતિમેવ. એવમેત્થ ચતૂસુ નયવારેસુ એકં યમકસતં, દ્વે પુચ્છાસતાનિ, એકેકપુચ્છાય સન્નિટ્ઠાનસંસયવસેન દ્વે દ્વે અત્થે કત્વા ચત્તારિ ચ અત્થસતાનિ ઉદ્દિટ્ઠાનીતિ વેદિતબ્બાનિ.

એવમેતિસ્સા પાળિવવત્થાનં વિદિત્વા ઇદાનિ અનુત્તાનપદત્થાનુસારેન વિભઙ્ગનયસહિતસઙ્ખેપત્થવણ્ણનાનયો એવં વેદિતબ્બો. **પઞ્ચક્ખન્ધા**તિ અયં યમકવસેન પુચ્છિતબ્બાનં ખન્ધાનં ઉદ્દેસો. **રૂપક્ખન્ધો...પે૰... વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો**તિ તેસઞ્ઞેવ પભેદતો નામવવત્થાનં. તતો પરં પદસોધનવારાદયો ચત્તારો નયવારા. તત્થ **રૂપં રૂપક્ખન્ધો**તિ યં કિઞ્ચિ ''રૂપ''ન્તિ વુચ્ચતિ, સબ્બં તં ''રૂપક્ખન્ધો''તિ પુચ્છતીતિ વચનસોધનત્થં પુચ્છા. તસ્સા ચ ''પિયરૂપં સાતરૂપં રૂપં ન રૂપક્ખન્ધો, રૂપક્ખન્ધો રૂપઞ્ચેવ રૂપક્ખન્ધો ચા''તિ ઇદં નિદ્દેસનયેન વિસ્સજ્જનં. તત્થ **પિયરૂપં સાતરૂપ**ન્તિઆદીસુ યં ''રૂપ''ન્તિ વુત્તં, તં રૂપમેવ ન રૂપક્ખન્ધો. યો પન ''રૂપક્ખન્ધો''તિ વુત્તો, સો ''રૂપ''ન્તિપિ ''રૂપક્ખન્ધો''તિપિ વત્તું વટ્ટતીતિ અત્થો. **રૂપક્ખન્ધો રૂપ**ન્તિ એત્થ પન ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં રૂપક્ખન્ધસ્સ નિયમેન રૂપન્તિ વત્તબ્બત્તા. **વેદના વેદનાક્ખન્ધો**તિ પુચ્છાય, **વેદનાક્ખન્ધો વેદના**તિ પુચ્છાય ચ ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં. **સઞ્ઞાસઞ્ઞાક્ખન્ધો**તિ પુચ્છાય ''પપઞ્ચસઞ્ઞા''તિઆદીસુ આગતા દિટ્ઠિસઞ્ઞા સઞ્ઞા ન સઞ્ઞાક્ખન્ધો, સઞ્ઞાક્ખન્ધો સઞ્ઞા ચેવ સઞ્ઞાક્ખન્ધો ચાતિ વિસ્સજ્જનં. **સઞ્ઞાક્ખન્ધો સઞ્ઞા**તિ પુચ્છાય ચ ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં. **સઙ્ખારા સઙ્ખારક્ખન્ધો**તિ પુચ્છાય ''અનિચ્ચા વત સઙ્ખારા''તિઆદીસુ આગતો સઙ્ખારક્ખન્ધો, તતો અવસેસા સઙ્ખતધમ્મા સઙ્ખારા ન સઙ્ખારક્ખન્ધોતિ વિસ્સજ્જનં. **સઙ્ખારક્ખન્ધો સઙ્ખારા**તિ પુચ્છાય ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં. **વિઞ્ઞાણં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો**તિ પુચ્છાય, **વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો વિઞ્ઞાણ**ન્તિ પુચ્છાય ચ ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં.

પટિલોમવારે **ન રૂપં ન રૂપક્ખન્ધો**તિ પુચ્છાય ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં. તસ્સ રૂપ-સદ્દવચનીયા ધમ્મા રૂપક્ખન્ધો ન હોન્તીતિ અત્થો. **ન રૂપક્ખન્ધો ન રૂપ**ન્તિ પુચ્છાય રૂપક્ખન્ધવિરહિતા ''પિયરૂપં સાતરૂપ''ન્તિ વુત્તા ધમ્મા ન રૂપક્ખન્ધો, રૂપં, પિયરૂપસાતરૂપરૂપક્ખન્ધવિરહિતા પન ધમ્મા ન રૂપક્ખન્ધો ચેવ ન રૂપઞ્ચાતિ વિસ્સજ્જનં. **ન વેદના ન વેદનાક્ખન્ધો**તિ પુચ્છાય, **ન વેદનાક્ખન્ધો ન વેદના**તિ પુચ્છાય, **ન સઞ્ઞા ન સઞ્ઞાક્ખન્ધો**તિ પુચ્છાય ચ ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં. **ન સઙ્ખારા ન સઙ્ખારક્ખન્ધો**તિ પુચ્છાય ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં. **ન સઞ્ઞાક્ખન્ધો ન સઞ્ઞા**તિ પુચ્છાય પન દિટ્ઠિસઞ્ઞા ન સઞ્ઞાક્ખન્ધો, સઞ્ઞા, તં દિટ્ઠિસઞ્ઞં, સઞ્ઞાક્ખન્ધઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસા ન ચેવ સઞ્ઞા ન ચ સઞ્ઞાક્ખન્ધોતિ વિસ્સજ્જનં. **ન સઙ્ખારા ન સઙ્ખારક્ખન્ધો**તિ પુચ્છાય ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં. **ન સઙ્ખારક્ખન્ધો ન સઙ્ખારા**તિ પુચ્છાય સઙ્ખારક્ખન્ધં ઠપેત્વા

અવસેસસઙ્ખતધમ્મા ન સઙ્ખારક્ખન્ધો, સઙ્ખારા, અસઙ્ખતા પન ધાતુ ન ચેવ સઙ્ખારા ન ચ સઙ્ખારક્ખન્ધોતિ વિસ્સજ્જનં. **ન વિઞ્ઞાણં ન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો**તિ પુચ્છાય, **ન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો ન વિઞ્ઞાણ**ન્તિ પુચ્છાય ચ ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં. ઇમિનાવ નયેન ઇતો પરેસુપિ સબ્બત્થ વિસ્સજ્જનનયો વેદિતબ્બો, વિસેસમત્તમેવ પન વક્ખામ.

પદસોધનમૂલચક્કવારે પન અયં વિસેસો – **ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો**તિ યે કેચિ ખન્ધા, સબ્બે તે વેદનાક્ખન્ધોતિ પુચ્છા. તસ્સા ''વેદનાક્ખન્ધો ખન્ધો ચેવ વેદનાક્ખન્ધો ચ, અવસેસા પન ખન્ધા, ન વેદનાક્ખન્ધો''તિ વિસ્સજ્જનં. સેસેસુપિ એસેવ નયો. પટિલોમે પન **ન ખન્ધા ન વેદનાક્ખન્ધો**તિ પુચ્છાય ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં. એત્થ ચ યે પઞ્ઞત્તિનિબ્બાનસઙ્ખાતા ધમ્મા ખન્ધાપિ ન હોન્તિ, તે યસ્મા વેદનાક્ખન્ધોપિ ન હોતિ, તસ્મા ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં, સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. પદસોધનમૂલચક્કવારો.

સુદ્ધખન્ધવારે પન ''રૂપં ખન્ધો''તિ પુચ્છાય ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં પિયરૂપાદીનઞ્ચ પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ સઙ્ગહિતત્તા. ''ખન્ધા રૂપ''ન્તિઆદીસુ યે કેચિ ખન્ધા, સબ્બે તે રૂપક્ખન્ધોતિઆદિના અત્થો ગહેતબ્બો. તેનેવ હિસ્સ નિદ્દેસે ''ખન્ધા રૂપ''ન્તિઆદિના પદં અનુદ્ધરિત્વા ''ખન્ધા રૂપક્ખન્ધો''તિઆદિના અત્થવસેનેવ પદં ઉદ્ધરિત્વા ''રૂપક્ખન્ધો ખન્ધો ચેવ રૂપક્ખન્ધો ચ, અવસેસા ખન્ધા, ન રૂપક્ખન્ધો''તિ વિસ્સજ્જનં કતં. તેનેવ ચ કારણેન સુદ્ધખન્ધવારોતિ વુત્તો. વચનસોધને વિય હિ એત્થ ન વચનં પમાણં, યથા પન સુદ્ધખન્ધા લબ્ભન્તિ, તથા તથા અત્થોવ પમાણં. પરતો આયતનયમકમાતિકાદીસુપિ એસેવ નયો. પટિલોમે ''ન રૂપં ન ખન્ધો''તિ યં ધમ્મજાતં રૂપં ન હોતિ, તં ખન્ધોપિ ન હોતીતિ પુચ્છા, તસ્સા ''રૂપક્ખન્ધવિરહિતા ખન્ધા, ન રૂપં, તથા નિબ્બાનં ન પન રૂપઞ્ચેવ ન ખન્ધો ચા''તિ વિસ્સજ્જનં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. સુદ્ધખન્ધવારો.

સુદ્ધખન્ધમૂલચક્કવારેપિ ''ખન્ધા વેદનાક્ખન્ધો''તિઆદિના હેટ્ઠા વુત્તનયેન અત્થો વેદિતબ્બોતિ અયં પણ્ણત્તિવારે નયો.

યસ્મા પન નિદ્દેસે ઇમિસ્સા પન માતિકાય પણ્ણત્તિવારસઙ્ખાતં નિદ્દેસં વત્વા તતો ઇમં માતિકાક્કમં મુઞ્ચિત્વા અપરેન પરિયાયેન અઞ્ઞેપિ ઉદ્દેસવારવિરહિતા ''પવત્તિવારો પરિઞ્ઞાવારો''તિ દ્વે મહાવારા પુચ્છાવિસ્સજ્જનવસેન વુત્તા, તસ્મા તેસં દ્વિન્નમ્પિ વારાનં નયો દસ્સેતબ્બો. તતો પવત્તિવારે તાવ પાળિવવત્થાનપુબ્બિકા મુખમત્તપ્પકાસના – ઇમસ્મિં હિ ઉપ્પાદવારો નિરોધવારો ઉપ્પાદનિરોધવારોતિ તયો અન્તરવારા હોન્તિ. તત્થ ઉપ્પાદવારે તાવ તિણ્ણં અદ્ધાનં વસેન છ કાલભેદા હોન્તિ પચ્ચુપ્પન્નો, અતીતો, અનાગતો, પચ્ચુપ્પન્નેનાતીતો, પચ્ચુપ્પન્નેનાનાગતો, અતીતેનાનાગતોતિ. એવમેતેસુ છસુ કાલભેદેસુ ઞ્વાયં પઠમો પચ્ચુપ્પન્નો, તત્થ પુગ્ગલતો ઓકાસતો પુગ્ગલોકાસતોતિ તયો વારા હોન્તિ.

તત્થ ''યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતીતિ? અસઞ્ઞસત્તં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ. પઞ્ચવોકારં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં રૂપક્ખન્ધો ચ ઉપ્પજ્જતિ, વેદનાક્ખન્ધો ચ ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ વા પન વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતીતિ? અરૂપં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ. પઞ્ચવોકારં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં વેદનાક્ખન્ધો ચ ઉપ્પજ્જતિ, રૂપક્ખન્ધો ચ ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ...પે॰... તસ્સ વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ...પે॰... યસ્સ વા પન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ

રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતીતિ...પે॰... પઞ્ચવોકારં ...પે॰... ઉપ્પજ્જતી''તિ એવં રૂપક્ખન્ધમૂલકાનિ ચત્તારિ, ''યસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ સઞ્ઞાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના ચ વેદનાક્ખન્ધમૂલકાનિ તીણિ, સઞ્ઞાક્ખન્ધમૂલકાનિ દ્વે, સઙ્ખારક્ખન્ધમૂલકં એકન્તિ એવમેતાનિ પચ્ચુપ્પન્નકાલે પુગ્ગલવારે અનુલોમનયે દસ યમકાનિ હોન્તિ. તત્થ રૂપક્ખન્ધમૂલકેસુ ચતૂસુ આદિતો એકમેવ પાળિયં વિસ્સજ્જિતં, સેસાનિ તેન સદિસવિસ્સજ્જનાનીતિ તન્તિયા લહુભાવત્થં સંખિત્તાનિ.

વેદનાક્ખન્ધમૂલકે પન સબ્બત્થ ''આમન્તા''તિ એકસદિસમેવ વિસ્સજ્જનં. વેદનાદીસુ ઉપ્પન્નેસુ નિયમેન સઞ્ઞાદીનં ઉપ્પજ્જનતો તત્થ સબ્બાનિ સંખિત્તાનિ. યથા ચ પુગ્ગલવારે દસ યમકાનિ, એવં ઓકાસવારેપિ ''યત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતીતિ? અસઞ્ઞસત્તે તત્થ...પે॰... પઞ્ચવોકારે તત્થ...પે॰... ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના, પુગ્ગલોકાસવારેપિ ''યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતીતિ? અસઞ્ઞસત્તં...પે॰... પઞ્ચવોકારં...પે॰... ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના. પચ્ચુપ્પન્નકાલે તીસુ વારેસુ અનુલોમનયે તિંસ યમકા હોન્તિ. યથા અનુલોમનયે તિંસ, એવં પટિલોમનયેપિ ''યસ્સ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતીતિ? અરૂપં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ. સબ્બેસં ચવન્તાનં તેસં રૂપક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જતિ વેદનાક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જતિ. યસ્સ વા પન વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતીતિ? અસઞ્ઞસત્તં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ. સબ્બેસં ચવન્તાનં તેસં વેદનાક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જતિ રૂપક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જતી''તિઆદિના, ''યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતીતિ? ઉપ્પજ્જતિ. યત્થ વા પન...પે॰... નુપ્પજ્જતીતિ? ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના ચ, ''યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતીતિ...પે॰... સબ્બેસં ચવન્તાનં તદુભયં નુપ્પજ્જતી''તિઆદિના ચાતિ તિંસ યમકા. એવં પચ્ચુપ્પન્નકાલે સટ્ઠિ યમકાનિ, તદ્દિગુણા પુચ્છા, તદ્દિગુણા ચ અત્થા વેદિતબ્બા.

તત્થ **યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી**તિ યસ્સ પુગ્ગલસ્સ પટિસન્ધિક્ખણે રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ. **તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો**તિ વેદનાક્ખન્ધોપિ તસ્સ તસ્મિંયેવ ખણે ઉપ્પજ્જતીતિ અત્થો ઇમિનાવ નયેન. તત્થ **અસઞ્ઞસત્ત**ન્તિ અસઞ્ઞત્તભવં પટિસન્ધિવસેન ઉપપજ્જન્તાનં તેસં ઉપ્પજ્જનક્ખણે રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં અચિત્તકત્તા વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતીતિ અત્થો . ઇમિનાવ નયેન ''યસ્સ વા પન વેદનાક્ખન્ધો''તિઆદિકેસુ પુચ્છાવિસ્સજ્જનેસુ, તતો પરેસુપિ સબ્બત્થ અત્થો વેદિતબ્બો.

ઇદં પનેત્થ ઉપ્પાદનિરોધેસુ નિયમલક્ખણં – સકલેપિ હિ ઇમસ્મિં ખન્ધયમકે તત્થ તત્થ ઉપ્પન્નાનં સત્તાનં પવત્તે યાવ મરણા વા ખન્ધાનં અપરિયન્તેસુ ઉપ્પાદનિરોધેસુ વિજ્જમાનેસુપિ લહુપરિવત્તાનં ધમ્માનં વિનિબ્ભોગં કત્વા ઉપ્પાદનિરોધે દસ્સેતું ન સુકરન્તિ પવત્તિયં ઉપ્પાદનિરોધે અનામસિત્વા પટિસન્ધિઉપ્પાદવસેનેવ ઉપ્પાદવારો, નિરોધમરણકાલે નિરોધવસેનેવ ચ નિરોધવારો કથિતો. એવમેત્થ ઉપ્પાદનિરોધેસુ નિયમલક્ખણં વિદિત્વા પટિસન્ધિઉપ્પાદમેવ ચ ચુતિનિરોધમેવ ચ ગહેત્વા તેસુ તેસુ ઠાનેસુ આગતાનં પુચ્છાવિસ્સજ્જનાનં અત્થવિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

પટિલોમનયે પન **સબ્બેસં ચવન્તાન**ન્તિ મરણચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણસમન્નાગતાનં. તેસં હિ તત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, વેદનાક્ખન્ધો ચ ચુતિચિત્તસ્સ ઉપ્પત્તિક્ખણે એવ ઉપ્પન્નત્તા. ''યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતી''તિ પુચ્છાય અરૂપભવં સન્ધાય ''ઉપ્પજ્જતી''તિ ઇદં વિસ્સજ્જનં કતં,

અનન્તરપુચ્છાય અસઞ્ઞિભવં સન્ધાય ‘‘ઉપ્પજ્જતી’’તિ ઇદં વિસ્સજ્જનન્તિ વેદિતબ્બં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ અયં પચ્ચુપ્પન્નકાલે નયો.

યથા ચ પચ્ચુપ્પન્નકાલે સઞ્ઞિ યમકાદીનિ, એવં સેસેસુપિ પઞ્ચસુ કાલભેદેસુ પચ્ચેકન્તિ ગહેતબ્બં. પુચ્છાવિસ્સજ્જનેસુ પનેત્થ કિઞ્ચાપિ ‘‘યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થાતિ? આમન્તા’’તિઆદિના, ‘‘યત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થાતિ? પઞ્ચવોકારે ઉપ્પજ્જિત્થ, નાઞ્ઞત્થા’’તિઆદિના ચ, ‘‘યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થાતિ? પઞ્ચવોકારાનં તેસં તત્થ ઉપ્પજ્જિત્થ, નાઞ્ઞત્થા’’તિઆદિના ચ અતીતકાલે અનુલોમનયે, ‘‘યસ્સ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થાતિ? નત્થી’’તિઆદિના, ‘‘યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થાતિ? ઉપ્પજ્જિત્થા’’તિઆદિના, ‘‘યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થાતિ? અરૂપાનં તેસં તત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થ, નો ચ તેસં...પે॰... સુદ્ધાવાસાનં તેસં તત્થ તદુભયં નુપ્પજ્જિત્થા’’તિઆદિના તીસુ વારેસુ પટિલોમનયે ચ,

‘‘યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? આમન્તા’’તિઆદિના, ‘‘યત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ...પે॰... પઞ્ચવોકારે ઉપ્પજ્જિસ્સતી’’તિઆદિના, ‘‘યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતિ...પે॰... પઞ્ચવોકારાનં તેસં તત્થ ઉપ્પજ્જિસ્સતી’’તિઆદિના ચ અનાગતકાલે અનુલોમનયે, ‘‘યસ્સ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? યે અરૂપં ઉપપજ્જિત્વા પરિનિબ્બાયિસ્સન્તિ, તેસં રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિસ્સતિ, નેતરો, પચ્છિમભવિકાનં તદુભયં નુપ્પજ્જિસ્સતી’’તિઆદિના, ‘‘યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિસ્સતિ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિસ્સતી’’તિઆદિના, ‘‘યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? અરૂપાનં તેસં તત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિસ્સતિ, નેતરો, પચ્છિમભવિકાનં તદુભયં નુપ્પજ્જિસ્સતી’’તિઆદિના પટિલોમનયે ચ,

‘‘યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થા’’તિઆદિના, ‘‘યત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થાતિ...પે॰... પઞ્ચવોકારે ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદિના, ‘‘યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થાતિ? સુદ્ધાવાસં અસઞ્ઞસત્તં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં તત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થ, પઞ્ચવોકારે પન ઉપ્પજ્જિત્થા’’તિઆદિના પચ્ચુપ્પન્નેન અતીતકાલે અનુલોમનયે, ‘‘યસ્સ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થા’’તિઆદિના, ‘‘યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થાતિ? ઉપ્પજ્જિત્થા’’તિઆદિના, ‘‘યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ , તસ્સ તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થાતિ? પઞ્ચવોકારા ચવન્તાનં અરૂપાનઞ્ચ તેસં તત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થ, સુદ્ધાવાસે પરિનિબ્બન્તાનં અસઞ્ઞસત્તા ચવન્તાનં તેસં તત્થ રૂપક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જતિ વેદનાક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જિત્થા’’તિઆદિના પટિલોમનયે ચ,

‘‘યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? પચ્છિમભવિકાનં પઞ્ચવોકારં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતી’’તિઆદિના, ‘‘યત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? પઞ્ચવોકારે...પે॰... ઉપ્પજ્જિસ્સતી’’તિઆદિના ચ, ‘‘યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ

તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ ? પચ્છિમભવિકાનં પઞ્ચવોકારે…પે॰… ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિઆદિના ચ પચ્ચુપ્પન્નેન અનાગતકાલે અનુલોમનયે, ''યસ્સ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ પઞ્ચવોકારે પરિનિબ્બન્તાનં અરૂપે પચ્છિમભવિકાનં…પે॰… નુપ્પજ્જિસ્સતી''તિઆદિના, ''યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિઆદિના, ''યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ…પે॰… પઞ્ચવોકારે પરિનિબ્બન્તાનં અરૂપે પચ્છિમભવિકાનં અસઞ્ઞસત્તા ચવન્તાનં તેસં તત્થ…પે॰… નુપ્પજ્જિસ્સતી''તિઆદિના પટિલોમનયે ચ,

''યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? પચ્છિમભવિકાનં ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિઆદિના, ''યત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ…પે॰… પઞ્ચવોકારે ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિઆદિના, ''યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તત્થ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? પઞ્ચવોકારે પચ્છિમભવિકાનં અસઞ્ઞસત્તાનં…પે॰… ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિઆદિના અતીતેન અનાગતકાલે અનુલોમનયે, ''યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? નત્થી''તિઆદિના, ''યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થ, તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિઆદિના, ''યસ્સ યત્થ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તત્થ વેદનાક્ખન્ધો નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ…પે॰… સુદ્ધાવાસાનં અરૂપે પચ્છિમભવિકાનં તેસં તત્થ રૂપક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જિત્થ વેદનાક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જિસ્સતી''તિઆદિના પટિલોમનયે ચ સુદ્ધા અત્થવિસેસા ઉપલબ્ભન્તિ. તથાપિ ગન્થવિત્થારભયેન અનવસેસતો ન દસ્સયિસ્સામ, દસ્સિતનયેનેવ સબ્બત્થ પુચ્છાવિસ્સજ્જનં સક્કા પણ્ડિતેન ઞાતુન્તિ અયં ઉપ્પાદવારે નયો.

યથા ચ ઉપ્પાદવારે છસુ કાલભેદેસુ પચ્ચેકં પુગ્ગલાદિભેદતો અનુલોમપટિલોમનયુભયેન છ છ વારા, એકેકસ્મિં વારે દસ દસ કત્વા સટ્ઠિ સટ્ઠિ યમકાનિ, સબ્બાનિપિ સટ્ઠિઅધિકાનિ તીણિ યમકસતાનિ, તતો દ્વિગુણા પુચ્છા, દ્વિગુણા અત્થા ચ હોન્તિ, એવં નિરોધવારે ઉપ્પાદનિરોધવારેપિ વેદિતબ્બા. તત્થ ચ ''યસ્સ રૂપક્ખન્ધો નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો નિરુજ્ઝતીતિ…પે॰… પઞ્ચવોકારા ચવન્તાનં…પે॰… નિરુજ્ઝતી''તિઆદિના, ''યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ન નિરુજ્ઝતીતિ…પે॰… સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાનં…પે॰… ન નિરુજ્ઝતી''તિઆદિના નિરોધવારે, ''યસ્સ રૂપક્ખન્ધો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો નિરુજ્ઝતીતિ? નો. યસ્સ રૂપક્ખન્ધો નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ વેદનાક્ખન્ધો ન નિરુજ્ઝતીતિ…પે॰… અરૂપં ઉપપજ્જન્તાનં અસઞ્ઞસત્તા ચવન્તાનં તેસં રૂપક્ખન્ધો ચ નુપ્પજ્જતિ, વેદનાક્ખન્ધો ચ ન નિરુજ્ઝતી''તિઆદિના ઉપ્પાદનિરોધવારે ચ હેટ્ઠા વુત્તાનુસારેન સબ્બત્થ પુચ્છાવિસ્સજ્જનનયો ઞાતબ્બોતિ અયં પવત્તિવારે નયો.

પરિઞ્ઞાવારે પન પુગ્ગલવારાદીસુ તીસુ પુગ્ગલવારો એકોવ લબ્ભતિ, ન ઓકાસપુગ્ગલોકાસવારા સદિસવિસ્સજ્જનત્તા. યો હિ કોચિ પુગ્ગલો રૂપાદિં પરિજાનન્તોવ , યત્થ કત્થચિ નિરુદ્ધોપિ તાદિસોવ હોતિ, તસ્મા છસુ કાલભેદેસુ અનુલોમતો પુગ્ગલવસેન દ્વે દ્વે વારા, એકેકસ્મિં વારે દસ દસ કત્વા વીસતિ વીસતિ યમકાનીતિ વીસં યમકસતં, તદ્દિગુણા પુચ્છા, તદ્દિગુણા ચ અત્થા વેદિતબ્બા. તત્થ ચ ''યો રૂપક્ખન્ધં પરિજાનાતિ, સો વેદનાક્ખન્ધં પરિજાનાતીતિ? આમન્તા''તિઆદિના ચ, ''યો રૂપક્ખન્ધં ન પરિજાનાતિ, સો વેદનાક્ખન્ધં ન પરિજાનાતીતિ? આમન્તા''તિ આદિના ચ અનુલોમપટિલોમતો આદિતો તીસુ કાલેસુ સબ્બપુચ્છાનં ''આમન્તા આમન્તા''ત્વેવ વિસ્સજ્જનં. ઇતરેસુ પન તીસુ મિસ્સકકાલેસુ ''યો રૂપક્ખન્ધં પરિજાનાતિ, સો વેદનાક્ખન્ધં પરિજાનિત્થાતિ? નો. યો વા પન…પે॰… નો''તિ એવં ઇતરકાલદ્વયેપિ અનુલોમનયે ''નો નો''ત્વેવ વિસ્સજ્જનં.

પટિલોમનયે પન ‘‘યો રૂપક્ખન્ધં ન પરિજાનાતિ, સો વેદનાક્ખન્ધં ન પરિજાનિત્થાતિ? અરહા રૂપક્ખન્ધં ન પરિજાનાતિ, નો ચ સો વેદનાક્ખન્ધં ન પરિજાનિત્થ. અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગિઞ્ચ અરહન્તઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસા પુગ્ગલા રૂપક્ખન્ધઞ્ચ ન પરિજાનન્તિ, વેદનાક્ખન્ધઞ્ચ ન પરિજાનિંસૂ’’તિઆદિના, ‘‘યો રૂપક્ખન્ધં ન પરિજાનાતિ, સો વેદનાક્ખન્ધં ન પરિજાનિસ્સતીતિ? યે મગ્ગં પટિલભિસ્સન્તિ, તે રૂપક્ખન્ધં ન પરિજાનન્તિ, નો ચ વેદનાક્ખન્ધં ન પરિજાનિસ્સન્તિ. અરહા યે ચ પુથુજ્જના મગ્ગં ન પટિલભિસ્સન્તિ, તે રૂપક્ખન્ધઞ્ચ ન પરિજાનન્તિ, વેદનાક્ખન્ધઞ્ચ ન પરિજાનિસ્સન્તી’’તિઆદિના ચ, ‘‘યો રૂપક્ખન્ધં ન પરિજાનિત્થ, સો વેદનાક્ખન્ધં ન પરિજાનિસ્સન્તીતિ? યે મગ્ગં પટિલભિસ્સન્તિ, તે રૂપક્ખન્ધં ન પરિજાનિંસુ, નો ચ વેદનાક્ખન્ધં ન પરિજાનિસ્સન્તિ. અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગી યે ચ પુથુજ્જના મગ્ગં ન પટિલભિસ્સન્તિ, તે રૂપક્ખન્ધઞ્ચ ન પરિજાનિંસુ, વેદનાક્ખન્ધઞ્ચ ન પરિજાનિસ્સન્તી’’તિઆદિના ચ પુચ્છાવિસ્સજ્જનનયો વેદિતબ્બો.

એત્થ ચ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નસઙ્ખાતા તયો અદ્ધા પવત્તિવારે ચુતિપટિસન્ધિવસેન ન લબ્ભન્તિ, પવત્તે ચિત્તક્ખણવસેનેવ લબ્ભન્તિ. લોકુત્તરમગ્ગક્ખણસ્મિં હિ નિબ્બાનારમ્મણેન ચિત્તેન પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ પરિઞ્ઞાકિચ્ચનિપ્ફત્તિયા યં કઞ્ચિ એકં ખન્ધં પરિજાનન્તો ઇતરમ્પિ ‘‘પરિજાનાતી’’તિ અનુલોમપઞ્હેસુ પરિઞ્ઞાકિચ્ચસ્સ મત્થકપ્પત્તં અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગિં સન્ધાય ‘‘આમન્તા’’તિ વિસ્સજ્જનં વુત્તં. ‘‘ન પરિજાનાતી’’તિ પટિલોમપઞ્હેસુ પુથુજ્જનાદયો સન્ધાય ‘‘આમન્તા’’તિ વિસ્સજ્જનં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. ‘‘પરિજાનિત્થા’’તિ ઇમસ્મિં પન અતીતકાલવારે મગ્ગાનન્તરે અગ્ગફલે ઠિતોપિ પરિઞ્ઞાકિચ્ચસ્સ નિટ્ઠિતત્તા પરિજાનિત્થયેવ નામ. ‘‘પરિજાનાતી’’તિ ચ અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગી વુચ્ચતિ, ‘‘પરિજાનિસ્સન્તી’’તિ પુથુજ્જનાદયો, તસ્મા યો ન પરિજાનાતિ, સો પરિજાનિત્થાતિ વા, પરિજાનિસ્સતીતિઆદિના વા વત્તું અસક્કુણેય્યતાય ‘‘આમન્તા’’તિ વિસ્સજ્જનં કતં.

પટિલોમનયે પન ‘‘અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગિઞ્ચ અરહન્તઞ્ચ ઠપેત્વા’’તિ ઇદં અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગિનો ‘‘ન પરિજાનાતી’’તિ વચનં, અરહતો ચ ‘‘ન પરિજાનિત્થા’’તિ વત્તું અસક્કુણેય્યતાય વુત્તં, ‘‘યે ચ પુથુજ્જના મગ્ગં ન પટિલભિસ્સન્તી’’તિ ઇમિના અતીતે વિય અનાગતેપિ અનન્તકાલં અમુચ્ચનકા સત્તા નામ અત્થીતિ દસ્સેતિ, તે ચ અરહતા નિટ્ઠિતપરિઞ્ઞાકિચ્ચેન, ‘‘ન પરિજાનિસ્સન્તી’’તિ વત્તબ્બતં વા આપન્નેન સમકા જાતા, સબ્બત્થ ચ એકં ખન્ધં પરિજાનન્તો સબ્બં પરિજાનાતિ, અપરિજાનન્તોપિ ચ સબ્બં ન પરિજાનાતીતિ વેદિતબ્બન્તિ અયં ખન્ધયમકમાતિકત્થસંવણ્ણનાનયો.

આયતનયમકમાતિકત્થવણ્ણના

આયતનયમકમાતિકાય પન પાળિવવત્થાનાદિકં સબ્બં ખન્ધયમકમાતિકાય વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં અઞ્ઞત્ર વિસેસા , તત્રાયં વિસેસો – ‘‘દ્વાદસાયતનાની’’તિ પદં આદિં કત્વા યાવ ‘‘નાયતના ન મનો’’તિ, તાવ પવત્તા અયં આયતનમાતિકા નામ. તત્થ દ્વાદસાયતનાનિ ઉદ્દિસિત્વા યમકવસેન પુચ્છાસુ ખન્ધપદં ઠપેત્વા ચક્ખાદીનિ પઞ્ચ અજ્ઝત્તિકાયતનાનિ પઠમં વુત્તાનિ, પચ્છા રૂપાદિપઞ્ચબાહિરાયતનાનિ, પરિયોસાને મનાયતનધમ્માયતનાનીતિ એવં પાળિવવત્થાને પઞ્હે. વિસ્સજ્જને પન ‘‘ચક્ખુ ચક્ખાયતનન્તિ? દિબ્બચક્ખુ પઞ્ઞાચક્ખુ ચક્ખુમેવ, ન ચક્ખાયતનં, ચક્ખાયતનં ચક્ખુ ચેવ ચક્ખાયતનઞ્ચ. સોતં સોતાયતનન્તિ? દિબ્બસોતં તણ્હાસોતં સોતમેવ, ન સોતાયતનં. ઘાનં ઘાનાયતનન્તિ? આમન્તા...પે॰... કાયો કાયાયતનન્તિ? નામકાયો ચિત્તકાયોતિઆદિ કાયો, ન કાયાયતનં. રૂપં રૂપાયતનન્તિ? ભૂતાદિ, પિયરૂપાદિ ચ રૂપંવ, ન રૂપાયતનં. સદ્દો સદ્દાયતનન્તિ? આમન્તા. ગન્ધો ગન્ધાયતનન્તિ? સીલગન્ધાદયો ગન્ધોવ, ન ગન્ધાયતનં. રસો રસાયતનન્તિ?

અત્થરસાદયો રસોવ, ન રસાયતનં. ધમ્મો ધમ્માયતનન્તિ? પરિયત્તિધમ્માદયો ધમ્મોવ, ન ધમ્માયતનં. ધમ્માયતનં ધમ્મોતિ? આમન્તા''તિ અયં પણ્ણત્તિવારે વિસેસો.

પવત્તિવારે પન ''યસ્સ ચક્ખાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ સોતાયતનં ઉપ્પજ્જતીતિ? સચક્ખુકાનં અસોતકાનં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં ચક્ખાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં સોતાયતનં ઉપ્પજ્જતિ. સચક્ખુકાનં સસોતકાનં ઉપપજ્જન્તાનં તેસં ચક્ખાયતનઞ્ચ ઉપ્પજ્જતિ, સોતાયતનઞ્ચ ઉપ્પજ્જતિ...પે॰... યસ્સ રૂપાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ મનાયતનં ઉપ્પજ્જતીતિ? અચિત્તકાનં રૂપાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં મનાયતનં ઉપ્પજ્જતિ. પઞ્ચવોકારે ઉપ્પાદક્ખણે તદુભયં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ વા પન મનાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ રૂપાયતનં ઉપ્પજ્જતીતિ? અરૂપભવવજ્જિતે સઞ્ઞાભવે ઉપપજ્જન્તાનં...પે॰... ઉપ્પજ્જતિ . યસ્સ રૂપાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ધમ્માયતનં ઉપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ? અરૂપભવવજ્જિતે સબ્બત્થ ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ મનાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ધમ્માયતનં ઉપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા, યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ? અસઞ્ઞભવવજ્જિતે સબ્બત્થ ઉપ્પજ્જતી''તિ એવં સદ્દાયતનવજ્જિતા સેસાયતનમાતિકાયમકયોજના યથાનુરૂપં વેદિતબ્બા. સદ્દાયતનં હિ પટિસન્ધિક્ખણે ન લબ્ભતિ, અયં ઉપ્પાદવારે વિસેસો, ઇમિના નયેન નિરોધવારાદીસુ, પરિઞ્ઞાવારે ચ યોજનાવિસેસો વેદિતબ્બો, સબ્બત્થ ચ ખન્ધતો આયતનાનં બહુતા ચ યમકવારબહુતા ચ વેદિતબ્બા. સેસં તાદિસમેવાતિ અયં આયતનયમકમાતિકત્થસંવણ્ણનાનયો.

ધાતુયમકમાતિકત્થવણ્ણના

ધાતુયમકમાતિકાય પન પાળિવવત્થાનં સબ્બં આયતનયમકમાતિકાય વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ અયં ધાતુયમકમાતિકત્થસંવણ્ણનાનયો.

સચ્ચયમકમાતિકત્થવણ્ણના

સચ્ચયમકમાતિકાય પન ખન્ધયમકે વુત્તનયેન વારભેદા, કાલાદિભેદા ચ વેદિતબ્બા, પાળિવવત્થાને પનેત્થ ચતુન્નં સચ્ચાનં વસેન પદસોધનવારો પદસોધનમૂલચક્કવારો સુદ્ધસચ્ચવારો સુદ્ધસચ્ચમૂલચક્કવારોતિ ઇમેસુ ચતૂસુ વારેસુ યમકગણના વેદિતબ્બા. પુચ્છાવિસ્સજ્જનેસુ પન ''દુક્ખં દુક્ખસચ્ચન્તિ? આમન્તા. દુક્ખસચ્ચં દુક્ખન્તિ? કાયિકચેતસિકં દુક્ખં ઠપેત્વા અવસેસં દુક્ખસચ્ચં, ન દુક્ખં. કાયિકચેતસિકં દુક્ખં પન દુક્ખઞ્ચેવ દુક્ખસચ્ચઞ્ચ. સમુદયો સમુદયસચ્ચન્તિ? તણ્હં ઠપેત્વા અવસેસા સચ્ચવિભઙ્ગે નિદ્દિટ્ઠા કુસલાદિધમ્મા સમુદયો, ન સમુદયસચ્ચં. તણ્હા પન સમુદયો ચેવ સમુદયસચ્ચઞ્ચ. સમુદયસચ્ચં સમુદયોતિ? આમન્તા. નિરોધો નિરોધસચ્ચન્તિ? તદઙ્ગનિરોધાદયો, ખણિકનિરોધો ચ નિરોધોવ, ન નિરોધસચ્ચં. નિબ્બાનં પન નિરોધો ચેવ નિરોધસચ્ચઞ્ચ. નિરોધસચ્ચં નિરોધોતિ? આમન્તા. મગ્ગો મગ્ગસચ્ચન્તિ? મિચ્છામગ્ગઙ્ગાદયો મગ્ગો, ન મગ્ગસચ્ચં. અરિયમગ્ગો પન મગ્ગો ચેવ મગ્ગસચ્ચઞ્ચ. મગ્ગસચ્ચં મગ્ગોતિ? આમન્તા''તિઆદિના પણ્ણત્તિવારે નયો વેદિતબ્બો.

પવત્તિવારે પન ''યસ્સ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જતીતિ? સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાનં પવત્તે તણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ. તણ્હાય ઉપ્પાદક્ખણે તદુભયં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ મગ્ગસચ્ચં ઉપ્પજ્જતીતિ...પે॰...

પઞ્ચવોકારે મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તદુભયં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ? અરૂપે મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં મગ્ગસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ. પઞ્ચવોકારે તદુભયં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ મગ્ગસચ્ચં ઉપ્પજ્જતીતિ? નો, યસ્સ વા પન...પે॰... નો''તિઆદિના પુગ્ગલવારે, ''યત્થ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જતીતિ? અસઞ્ઞસત્તે તત્થ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તત્થ તદઞ્ઞં, અઞ્ઞત્થ તદુભયમ્પિ. યત્થ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ મગ્ગસચ્ચં ઉપ્પજ્જતીતિ? અપાયે, અસઞ્ઞસત્તે ચ દુક્ખમેવ, નો ચ તત્થ તદઞ્ઞં, અઞ્ઞત્થ તદુભયમ્પી''તિઆદિના ઓકાસવારે, પુગ્ગલોકાસવારેપીતિ એવં અનુલોમનયે,

''યસ્સ દુક્ખસચ્ચં નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ સમુદયસચ્ચં નુપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... નુપ્પજ્જતીતિ? સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાનં પવત્તે તણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે સમુદયસચ્ચં નુપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં દુક્ખસચ્ચં નુપ્પજ્જતિ. સબ્બેસં ચવન્તાનં પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે અરૂપે મગ્ગસ્સ ચ ફલસ્સ ચ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં સમુદયસચ્ચઞ્ચ નુપ્પજ્જતિ, દુક્ખસચ્ચઞ્ચ નુપ્પજ્જતી''તિઆદિના, ''યત્થ દુક્ખસચ્ચં નુપ્પજ્જતિ, તત્થ સમુદયસચ્ચં નુપ્પજ્જતીતિ? નત્થિ. યત્થ વા પન સમુદયસચ્ચં નુપ્પજ્જતિ, તત્થ દુક્ખસચ્ચં નુપ્પજ્જતીતિ? ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના ચ, ''યસ્સ યત્થ દુક્ખસચ્ચં નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ તત્થ સમુદયસચ્ચં નુપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન યત્થ સમુદયસચ્ચં નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ તત્થ દુક્ખસચ્ચં નુપ્પજ્જતીતિ? સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાનં પવત્તે તણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં તત્થ સમુદયસચ્ચં એવ નુપ્પજ્જતિ, નેતરં, સબ્બેસં પન ચવન્તાનં પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે અરૂપે મગ્ગસ્સ ચ ફલસ્સ ચ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં તત્થ તદુભયમ્પિ નુપ્પજ્જતી''તિઆદિના ચ સબ્બત્થ પટિલોમનયે ચ,

''યસ્સ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જિત્થાતિ? આમન્તા. યસ્સ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ મગ્ગસચ્ચં ઉપ્પજ્જિત્થાતિ? અભિસમેતાવીનં ઉપ્પજ્જિત્થ, ન ઇતરેસ''ન્તિઆદિના, ''યસ્સ યત્થ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તત્થ સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જિત્થાતિ? સુદ્ધાવાસાનં દુતિયે ચિત્તે વત્તમાને અસઞ્ઞસત્તાનં તત્થ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જિત્થ, નેતરં, ઇતરેસં તદુભયં ઉપ્પજ્જિત્થા''તિઆદિના, ''યસ્સ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગીનં અરહન્તાનં યસ્સ ચિત્તસ્સ અનન્તરા અગ્ગમગ્ગં પટિલભિસ્સન્તિ, તેસં દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, નેતરં, ઇતરેસં તદુભયં ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિઆદિના ચ, ''યસ્સ દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જિત્થાતિ? આમન્તા, યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ? સબ્બેસં ચવન્તાનં પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે અરૂપે મગ્ગફલુપ્પત્તિક્ખણે તેસં સમુદયસચ્ચં ઉપ્પજ્જિત્થ, નો ચ તેસં દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ. સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાનં પવત્તે ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે સમુદયસચ્ચઞ્ચ ઉપ્પજ્જિત્થ , દુક્ખસચ્ચઞ્ચ ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના ચ સેસકાલભેદેસુ ચ અનુલોમપટિલોમાદીસુ ચ વુત્તાનુસારેન ઉપ્પાદવારે સબ્બત્થ વિસ્સજ્જનનયો યથાનુરૂપં ઞાતબ્બો. ''યસ્સ દુક્ખસચ્ચં નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ સમુદયસચ્ચં નિરુજ્ઝતીતિ...પે॰... તણ્હાય ભઙ્ગક્ખણે તેસં તદુભયં નિરુજ્ઝતી''તિઆદિના નિરોધવારે, ઉપ્પાદનિરોધવારેપીતિ એવં પવત્તિવારે સબ્બત્થ યથાનુરૂપતો યોજના વેદિતબ્બા.

તથા ''યો દુક્ખસચ્ચં પરિજાનાતિ, સો સમુદયસચ્ચં પજહતીતિ? આમન્તા''તિઆદિના પરિઞ્ઞાવારેપીતિ એવમેત્થ પાળિનયો ઞાતબ્બો.

અત્થવિનિચ્છયે પનેત્થ ઇદં લક્ખણં – પવત્તિ વારે તાવેત્થ નિરોધસચ્ચં ન લબ્ભતેવ, સેસેસુ પન તીસુ સચ્ચેસુ સમુદયમગ્ગસચ્ચાનિ એકન્તેન પવત્તિયં એવ લબ્ભન્તિ. દુક્ખસચ્ચં ચુતિપટિસન્ધીસુપિ પવત્તેપીતિ એવમેત્થ યં યં સબ્બત્થ લબ્ભતિ, તસ્સ તસ્સ વસેન અત્થવિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. તત્રિદં નયમુખં – **સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાન**ન્તિ અન્તમસો સુદ્ધાવાસાનમ્પિ. તેપિ હિ દુક્ખસચ્ચેનેવ ઉપ્પજ્જન્તિ. **તણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સા**તિ ઇદં દુક્ખસચ્ચસમુદયસચ્ચેસુ એકકોટ્ઠાસસ્સ ઉપ્પત્તિદસ્સનત્થં વુત્તં, તસ્મા પઞ્ચવોકારવસેનેવ ગહેતબ્બં. ચતુવોકારે પન તણ્હાવિપ્પયુત્તફલસમાપત્તિયા ઉપ્પાદક્ખણે એકમ્પિ સચ્ચં નુપ્પજ્જતિ. **તદુભય**ન્તિ દુક્ખસમુદયસચ્ચદ્વયં. તસ્મિં હિ ખણે તણ્હં ઠપેત્વા સેસં દુક્ખસચ્ચં નામ હોતીતિ તં સન્ધાયેતં વુત્તં. મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે પન રૂપમેવ દુક્ખસચ્ચં નામ, સેસા મગ્ગસહજાતા ધમ્મા સચ્ચવિનિમુત્તાવ. તેનેવ કારણેન ''અરૂપે મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં મગ્ગસચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ, નો ચ તેસં દુક્ખસચ્ચં ઉપ્પજ્જતી''તિ વુત્તં. સબ્બેસં ઉપપજ્જન્તાનં પવત્તે તણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે. **તેસં તત્થા**તિ તેસં તસ્મિં ઉપપત્તિક્ખણે તણ્હાવિપ્પયુત્તચિત્તુપ્પત્તિક્ખણે ચાતિ એવમેત્થ ખણવસેન ઓકાસો વેદિતબ્બો. અઞ્ઞેસુપિ એવરૂપેસુ એસેવ નયો. **અનભિસમેતાવીન**ન્તિ અનભિસમિતસચ્ચાનન્તિ ઇમિના નયમુખેન સબ્બત્થ અત્થવિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

પરિઞ્ઞાવારે પન ઞાતતીરણપહાનવસેન તિસ્સોપિ પરિઞ્ઞાયો લબ્ભન્તિ. યસ્મા પન લોકુત્તરધમ્મેસુ પરિઞ્ઞાનામ નત્થિ, તસ્મા ઇધ દ્વે એવ સચ્ચાનિ ગહિતાનિ. તત્થ ''દુક્ખસચ્ચં પરિજાનાતી''તિ ઞાતતીરણપરિઞ્ઞાવસેન વુત્તં, ''સમુદયસચ્ચં પજહતી''તિ ઞાતપહાનપરિઞ્ઞાવસેન , ઇતિ ઇમાસં પરિઞ્ઞાનં વસેન સબ્બત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. અયં સચ્ચયમકમાતિકત્થસંવણ્ણનાનયો.

સઙ્ખારયમકમાતિકત્થવણ્ણના

સઙ્ખારયમકમાતિકાય પન હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ મહાવારન્તરાદિભેદા વેદિતબ્બા. અયં પનેત્થ વિસેસો – માતિકાય તાવ યથા હેટ્ઠા ખન્ધાદયો ધમ્મે ઉદ્દિસિત્વા ''રૂપં રૂપક્ખન્ધો''તિઆદિના પદસોધનવારો આરદ્ધો, તથા અનારભિત્વા ''અસ્સાસપસ્સાસા કાયસઙ્ખારો''તિઆદિના પઠમં તયોપિ સઙ્ખારા વિભજિત્વા દસ્સિતા. તત્થ કાયસ્સ સઙ્ખારો **કાયસઙ્ખારો**, અસ્સાસપસ્સાસા. ''કાયિકા એતે ધમ્મા કાયપટિબદ્ધા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૩; સં॰ નિ॰ ૪.૩૪૮) વચનતો કારણભૂતસ્સ કરજકાયસ્સ ફલભૂતો એસ સઙ્ખારોતિ કાયસઙ્ખારો. અપરો નયો – સઙ્ખરીયતીતિ સઙ્ખારો. કેન સઙ્ખરીયતિ? કાયેન. અયં હિ વાતો વિય ભસ્તાય કરજકાયેન સઙ્ખરીયતિ, એવમ્પિ કાયસ્સ સઙ્ખારોતિ કાયસઙ્ખારો, કાયેન કતો અસ્સાસપસ્સાસવાતોતિ અત્થો. ચેતસા વિતક્કેત્વા વિચારેત્વા પચ્છા વાચં ભિન્દતિ, તસ્મા ''વિતક્કવિચારા વચીસઙ્ખારો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૩) વચનતો પન સઙ્ખરોતીતિ સઙ્ખારો, કિં સઙ્ખરોતિ? વચિં. વચિયા સઙ્ખારોતિ **વચીસઙ્ખારો**, વચીભેદસમુટ્ઠાપકસ્સ વિતક્કવિચારદ્વયસ્સેતં નામં. ''સઞ્ઞા ચ વેદના ચ ચેતસિકા એતે ધમ્મા ચિત્તપટિબદ્ધા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૩; સં॰ નિ॰ ૪.૩૪૮) વચનતોયેવ પન તતિયપદે સઙ્ખરીયતીતિ સઙ્ખારો, કેન સઙ્ખરીયતિ? ચિત્તેન, ઇતિ ચિત્તસ્સ સઙ્ખારોતિ **ચિત્તસઙ્ખારો**, સબ્બેસમ્પિ ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં ચેતસિકાનં ધમ્માનં એતં અધિવચનં. વિતક્કવિચારાનં પન વચીસઙ્ખારભાવેન વિસું ગહિતત્તા ''ઠપેત્વા વિતક્કવિચારે''તિ વુત્તં.

ઇદાનિ ''**કાયો કાયસઙ્ખારો**''તિ પદસોધનવારો આરદ્ધો, તસ્સ અનુલોમનયે તીણિ, પટિલોમનયે તીણીતિ છ યમકાનિ. પદસોધનમૂલચક્કવારે એકેકસઙ્ખારમૂલકાનિ દ્વે દ્વે કત્વા અનુલોમનયે છ, પટિલોમનયે છાતિ દ્વાદસ યમકાનિ. સુદ્ધસઙ્ખારવારે પન યથા સુદ્ધખન્ધવારાદીસુ ''રૂપં ખન્ધો, ખન્ધા રૂપ''ન્તિઆદિના નયેન યમકાનિવુત્તાનિ, એવં ''કાયો સઙ્ખારો, સઙ્ખારા કાયો''તિ અવત્વા ''કાયસઙ્ખારો વચીસઙ્ખારો''તિઆદિના નયેન

કાયસઙ્ખારમૂલકાનિ દ્વે, વચીસઙ્ખારમૂલકં એકન્તિ અનુલોમે તીણિ, પટિલોમે તીણીતિ છ યમકાનિ વુત્તાનિ. કિં કારણા? સુદ્ધિકએકેકપદવસેન અત્થભેદાભાવતો, કાયસઙ્ખારોતિ પન દ્વીહિપિ પદેહિ એકોવ અત્થો લબ્ભતીતિ અયં વિસેસોવ, તસ્મા એકેકપદવસેન ન વુત્તં, ''કાયો કાયસઙ્ખારો''તિઆદિ પન વત્તબ્બં સિયા, સોપિ નયો પદસોધનવારે વિનાપિ અત્થેન વચનં યુજ્જતીતિ તત્થેવ વુત્તો, ઇધ પન કાયસઙ્ખારાદીનં વચીસઙ્ખારાદીહિ અઞ્ઞત્તા ''કાયસઙ્ખારો વચીસઙ્ખારો''તિઆદિનાપિ યમકાનિ વુત્તાનિ. સુદ્ધસઙ્ખારમૂલચક્કવારો પનેત્થ ન ગહિતોતિ અયં તાવેત્થ પાળિવવત્થાને વિસેસો.

પઞ્હવિસ્સજ્જનેસુ પન ''કાયો કાયસઙ્ખારોતિ? નો, કાયસઙ્ખારો કાયોતિ? નો''તિ વા એવં સબ્બત્થ પટિસેધો. વિસ્સજ્જનાનં કાયાદીનં એવ કાયસઙ્ખારાદિનામત્તા. ન હિ કાયાદયો વિય કાયસઙ્ખારાદીનં નામં હોતિ, પટિલોમે પન ન કાયો ન કાયસઙ્ખારોતિ યો કાયો ન હોતિ, સો કાયસઙ્ખારોપિ ન હોતીતિ પુચ્છાય અત્થો, તસ્સા કાયસઙ્ખારો ન કાયો કાયસઙ્ખારોતિ કાયસઙ્ખારો કાયો ન હોતિ, કાયસઙ્ખારોયેવ પનેસો હોતિ, કાયઞ્ચ કાયસઙ્ખારઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસં સઙ્ખતાસઙ્ખતાદિભેદં સબ્બં ન ચ કાયો, ન ચ કાયસઙ્ખારોતિ વિસ્સજ્જનં. સેસેસુપિ એસેવ નયો, ઇતરેસુ ચ અનુલોમપટિલોમેસુ ''કાયો કાયસઙ્ખારોતિ? નો, સઙ્ખારા વચીસઙ્ખારોતિ? વચીસઙ્ખારો સઙ્ખારો ચેવ વચીસઙ્ખારો ચ, અવસેસા સઙ્ખારા, ન વચીસઙ્ખારો, ન સઙ્ખારા ન વચીસઙ્ખારોતિ? આમન્તા''તિઆદિના સબ્બત્થ પુચ્છાવિસ્સજ્જનનયો વેદિતબ્બો.

પવત્તિવારે પન ''યસ્સ કાયસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વચીસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતીતિ? વિના વિતક્કવિચારેહિ અસ્સાસપસ્સાસાનં ઉપ્પાદક્ખણે તેસં કાયસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતિ, નેતરો, સવિતક્કસવિચારચિત્તસમઙ્ગીનં પન કામાવચરસત્તાનં તદુભયમ્પિ ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ? રૂપારૂપભવિકાનં વિતક્કવિચારુપ્પાદક્ખણે વચીસઙ્ખારોવ ઉપ્પજ્જતિ, નેતરો...પે॰... યથાવુત્તકામાવચરાનં પન તદુભયં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ કાયસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા...પે॰... યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ...પે॰... અસ્સાસપસ્સાસાનં ઉપ્પાદક્ખણે તદુભયં ઉપ્પજ્જતિ. યસ્સ વચીસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા...પે॰... યત્થ કાયસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ વચીસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતીતિ ? કામાવચરસત્તાનં દુતિયજ્ઝાને તતિયજ્ઝાને તત્થ કાયસઙ્ખારોવ ઉપ્પજ્જતિ, નેતરો, પઠમજ્ઝાનાદીસુ પન તદુભયં ઉપ્પજ્જતિ. યત્થ વા પન ...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ? કામાવચરે ઉપ્પજ્જતિ, ન રૂપારૂપભવેસુ. યત્થ કાયસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ ચિત્તસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા. યત્થ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ? કામાવચરસત્તાનં ચતુત્થજ્ઝાને રૂપારૂપભવે ચ તત્થ ચિત્તસઙ્ખારોવ ઉપ્પજ્જતિ, નેતરો, ઇતરજ્ઝાનાદીસુ પન તદુભયં ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના,

''યસ્સ કાયસઙ્ખારો નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ વચીસઙ્ખારો નુપ્પજ્જતીતિ? વિના અસ્સાસપસ્સાસેહિ વિતક્કવિચારાનં ઉપ્પાદક્ખણે તેસં કાયસઙ્ખારોવ નુપ્પજ્જતિ, નેતરો, સબ્બેસં ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે વિના અસ્સાસપસ્સાસેહિ અવિતક્કઅવિચારચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે નિરોધસમાપન્નાનં અસઞ્ઞસત્તાનઞ્ચ તદુભયમ્પિ નુપ્પજ્જતિ...પે॰... યસ્સ કાયસઙ્ખારો નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તસઙ્ખારો નુપ્પજ્જતીતિ...પે॰... સબ્બચિત્તાનં ભઙ્ગક્ખણે નિરોધસમાપન્નાનં અસઞ્ઞસત્તાનઞ્ચ નુપ્પજ્જતી''તિઆદિના ચ, ''યત્થ કાયસઙ્ખારો નુપ્પજ્જતિ, તત્થ વચીસઙ્ખારો નુપ્પજ્જતીતિ...પે॰... ચતુત્થજ્ઝાનક્ખણે રૂપભવાદીસુ નુપ્પજ્જતી''તિઆદિના ચ, ''યસ્સ કાયસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ વચીસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જિત્થાતિ? આમન્તા''તિઆદિના, ''યસ્સ કાયસઙ્ખારો નુપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ ચિત્તસઙ્ખારો નુપ્પજ્જિત્થાતિ? નત્થી''તિઆદિના, ''યસ્સ યત્થ કાયસઙ્ખારો નુપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ તત્થ વચીસઙ્ખારો

નુપ્પજ્જિત્થાતિ...પે॰... ચતુત્થજ્ઝાનં સમાપન્નાનં સુદ્ધાવાસાનં દુતિયે ચિત્તે વત્તમાને અસઞ્ઞસત્તાનં તેસં તત્થ કાયસઙ્ખારો ચ નુપ્પજ્જિત્થ વચીસઙ્ખારો ચા''તિઆદિના ચ,

''યસ્સ કાયસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ વચીસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? યસ્સ ચિત્તસ્સ અનન્તરા કામાવચરાનં પચ્છિમચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, રૂપારૂપભવે પચ્છિમભવિકાનં વચીસઙ્ખારોવ ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, ન કાયસઙ્ખારો , અઞ્ઞેસં પન તદુભયં ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિઆદિના ચ, ''યસ્સ કાયસઙ્ખારો નુપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ વચીસઙ્ખારો નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ...પે॰... પચ્છિમચિત્તસમઙ્ગીનં યસ્સ ચિત્તસ્સ અનન્તરા અવિતક્કઅવિચારં પચ્છિમચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તેસં તદુભયં નુપ્પજ્જિસ્સતી''તિઆદિના સબ્બકાલભેદેસુ યથાનુરૂપતો ઉપ્પાદવારે યોજનાનયો વેદિતબ્બો. ''યસ્સ કાયસઙ્ખારો નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ વચીસઙ્ખારો નિરુજ્ઝતીતિ...પે॰... પઠમજ્ઝાનં સમાપન્નાનં કામાવચરાનં અસ્સાસપસ્સાસાનં ભઙ્ગક્ખણે તદુભયં નિરુજ્ઝતિ. યસ્સ કાયસઙ્ખારો નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તસઙ્ખારો નિરુજ્ઝતીતિ? આમન્તા''તિઆદિના નિરોધવારે, ''યસ્સ કાયસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વચીસઙ્ખારો નિરુજ્ઝતીતિ? નો''તિઆદિના ઉપ્પાદનિરોધવારે ચ,

''યો કાયસઙ્ખારં પરિજાનાતિ, સો વચીસઙ્ખારં પરિજાનાતીતિ? આમન્તા''તિઆદિના પરિઞ્ઞાવારે ચ હેટ્ઠા વુત્તાનુસારેન સબ્બત્થ પાળિનયો વેદિતબ્બો.

પવત્તિવારે પનેત્થ પચ્ચુપ્પન્નકાલે પુગ્ગલવારસ્સ અનુલોમનયે કાયસઙ્ખારમૂલકાનિ દ્વે, વચીસઙ્ખારમૂલકં એકન્તિ તીણેવ યમકાનિ લબ્ભન્તિ. તસ્સ પટિલોમનયેપિ ઓકાસવારાદીસુપિ એસેવ નયો. એવમેત્થ સબ્બવારેસુ તિણ્ણં તિણ્ણં યમકાનં વસેન યમકગણના વેદિતબ્બા. અત્થવિનિચ્છયે પનેત્થ ઇદં લક્ખણં – ઇમસ્મિં હિ સઙ્ખારયમકે ''અસ્સાસપસ્સાસાનં ઉપ્પાદક્ખણે, વિતક્કવિચારાનં ઉપ્પાદક્ખણે''તિઆદિવચનતો (યમ॰ ૨.સઙ્ખારયમક.૧૯) પચ્ચુપ્પન્નાદિકાલભેદો પવત્તિવસેનાપિ ગહેતબ્બો, ન ચુતિપટિસન્ધિવસેનેવ. ''દુતિયજ્ઝાને તતિયજ્ઝાને તત્થ કાયસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિવચનતો (યમ॰ ૨.સઙ્ખારયમક.૨૧) ચ ઝાનમ્પિ ઓકાસવસેન ગહિતન્તિ વેદિતબ્બં. એવમેત્થ યં યં લબ્ભતિ, તસ્સ તસ્સ વસેન અત્થવિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. તત્રિદં નયમુખં – ''વિના વિતક્કવિચારેહી''તિ દુતિયતતિયજ્ઝાનવસેન વુત્તં, ન ચતુત્થજ્ઝાનવસેન તત્થ અસ્સાસપસ્સાસાનં અભાવતો. ''ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે''તિ ઇદં કાયસઙ્ખારસ્સ એકન્તચિત્તસમુટ્ઠાનત્તા વુત્તં, ઉપ્પજ્જમાનમેવ હિ ચિત્તં રૂપં, અરૂપં વા સમુટ્ઠાપેતિ, ન ભિજ્જમાનં, ઠિતં વા. ''પચ્છિમચિત્તસમઙ્ગીન''ન્તિ સબ્બપચ્છિમેન અપ્પટિસન્ધિકચિત્તેન સમઙ્ગીનં ખીણાસવાનં. ''અવિતક્કઅવિચારં પચ્છિમચિત્ત''ન્તિ એત્થ રૂપાવચરાનં દુતિયજ્ઝાનિકાદિચુતિચિત્તવસેન, અરૂપાવચરાનઞ્ચ ચતુત્થજ્ઝાનિકચુતિચિત્તવસેન અત્થો ગહેતબ્બો.

''યસ્સ કાયસઙ્ખારો નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તસઙ્ખારો નિરુજ્ઝતી''તિ એત્થ નિયમતો કાયસઙ્ખારસ્સ ચિત્તસઙ્ખારેન સદ્ધિં એકક્ખણે નિરુજ્ઝનતો ''આમન્તા''તિ પટિવચનં દિન્નં ન એકચિત્તક્ખણિકત્તા. ચિત્તસઙ્ખારો હિ કાયસઙ્ખારેન વિનાપિ ઉપ્પજ્જતિ ચ નિરુજ્ઝતિ ચ. કાયસઙ્ખારો પન ચિત્તસમુટ્ઠાનત્તા યેન ચિત્તેન સદ્ધિં ઉપ્પજ્જતિ, તતો પટ્ઠાય સત્તરસમેન સદ્ધિં નિરુજ્ઝતિ, એસા ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ ધમ્મતા. યં પન વિભઙ્ગપ્પકરણસ્સ સીહળટ્ઠકથાય ''ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં સત્તરસમચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે નિરુજ્ઝતી''તિ વુત્તં, તં ઇમાય પાળિયા વિરુજ્ઝતિ. ''યસ્સ કાયસઙ્ખારો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ વચીસઙ્ખારો નિરુજ્ઝતી''તિ એત્થ યસ્મા કાયસઙ્ખારો ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે ઉપ્પજ્જતિ, ન ચ તસ્મિં ખણે વિતક્કવિચારા નિરુજ્ઝન્તિ, તસ્મા ''નો''તિ પટિસેધો કતો. ઇમિના નયમુખેન સબ્બત્થ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. અયં સઙ્ખારયમકમાતિકત્થસંવણ્ણનાનયો.

અનુસયયમકમાતિકત્થવણ્ણના

અનુસયયમકમાતિકાય પન પાળિવવત્થાનં તાવ એવં વેદિતબ્બં. અનુસયયમકેપિ ખન્ધયમકમાતિકાદીસુ વિય દેસનં અકત્વા અઞ્ઞેન નયેન પાળિદેસના કતા. કથં? પઠમં તાવ પરિચ્છેદવારો પરિચ્છિન્નુદ્દેસવારોતિ દ્વે વારા ઉદ્દેસવસેન દેસિતા, તતો ઉપ્પત્તિટ્ઠાનવારોતિ એકો ખુદ્દકવારો. તતો અનુસયવારો સાનુસયવારો પજહનવારો પરિઞ્ઞાવારો પહીનવારો ઉપ્પજ્જનવારો ધાતુવારોતિ અનુસયે યોજેત્વા યમકવસેન પપઞ્ચતો નિદ્દિટ્ઠા સત્ત મહાવારાતિ અટ્ઠકનિદ્દેસવસેન દેસિતા, એવં દસહિ વારેહિ અનુસયયમકદેસના કતા. તેસુ યે ઇમે હિ પરિચ્છેદવારોતિઆદિના દ્વે વારા ઉદ્દેસવસેન વુત્તા, તે ઇધ અનુસયયમકમાતિકાતિ ગહેતબ્બા.

તત્થ હિ **સત્ત અનુસયા**તિ અયં ગણનાય પરિચ્છિન્દિત્વા અનુસયાનં દેસિતત્તા પરિચ્છેદવારો નામ. **કામરાગાનુસયો…પે०… અવિજ્જાનુસયો**તિ અયં પરિચ્છેદવસેન પરિચ્છિન્નાનં નામમત્તં ઉદ્દિસિત્વા ''ઇમે નામ તે''તિ દેસિતત્તા પરિચ્છિન્નુદ્દેસવારો નામ. તત્થ અનુત્તાનત્થતો તાવ **અનુસયા**તિ કેનટ્ઠેન અનુસયા? અનુસયનટ્ઠેન. કો એસ અનુસયનટ્ઠો નામાતિ? અપ્પહીનટ્ઠો. કામરાગાનુસયાદયો હિ અપ્પહીનટ્ઠેન તસ્સ તસ્સ સન્તાને અનુસેન્તિ નામ, તસ્મા ''અનુસયા''તિ વુચ્ચન્તિ, **અનુસેન્તી**તિ ચ તં તં અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો. અથાપિ સિયા – અનુસયનટ્ઠો નામ અપ્પહીનાકારો, અપ્પહીનાકારો ચ ન ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મા અનુસયા ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ. તત્રિદં પટિવચનં – અપ્પહીનાકારો અનુસયો, અનુસયોતિ પન અપ્પહીનટ્ઠેન થામગતકિલેસો વુચ્ચતિ, સો ચિત્તસમ્પયુત્તો સારમ્મણો સપ્પચ્ચયટ્ઠેન સહેતુકો એકન્તાકુસલોવ હોતિ **કથાવત્થુસ્મિં** (કથા० ૫૫૪ આદયો) અનુસયાનં ચિત્તવિપ્પયુત્તભાવસ્સ પટિસેધિતત્તા , સો ચ અતીતોપિ હોતિ, અનાગતોપિ પચ્ચુપ્પન્નોપિ, તસ્મા ઉપ્પજ્જતીતિ વત્તું યુત્તં. તથા હિ **ધમ્મસઙ્ગહે** મોહસ્સ પદભાજને ૩૧૭ ''અવિજ્જાનુસયો અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનં…પે०… અયં તસ્મિં સમયે મોહો હોતી''તિ (ધ० સ० ૩૯૦). ઇમસ્મિઞ્ચ યમકે ઉપ્પજ્જનવારે ''યસ્સ કામરાગાનુસયો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિ વુત્તં, તસ્મા ''અનુસેન્તીતિ તં તં અનુરૂપં કારણં લભિત્વા ઉપ્પજ્જન્તી''તિ યં વુત્તં, તં સુવુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. **કામરાગાનુસયો**તિ કામરાગો ચ સો અપ્પહીનટ્ઠેન અનુસયો ચાતિ કામરાગાનુસયો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. અયં તાવેત્થ અનુત્તાનત્થો. અત્થવિનિચ્છયો પનેત્થાપિ નિદ્દેસનયમુખદસ્સનવસેનેવ હોતિ, નિદ્દેસો ચેત્થ હેટ્ઠા વુત્તો.

ઉપ્પત્તિટ્ઠાનવારાદયો અટ્ઠ વારા ચ, તત્રાયં પાળિવવત્થાનાનુપુબ્બિકામુખમત્તપ્પકાસના. તેસં હિ પઠમો અનુસયાનં ઉપ્પત્તિટ્ઠાનવારો નામ. તત્થ વારભેદો યમકયોજનવારે નત્થિ, ઇતરેસુ પન સત્તસુ મહાવારેસુ અત્થિ. તેસુ હિ પઠમો અનુસયવારો અનુલોમપટિલોમનયવસેન દુવિધો હોતિ. તત્થ અનુલોમનયે ''યસ્સ યત્થ…પે०… અનુસેતી''તિ પુગ્ગલોકાસતદુભયનામવસેન તયો અન્તરવારા હોન્તિ, તેસુ એકેકસ્મિં એકમૂલકદ્વિમૂલકતિમૂલકચતુમૂલકપઞ્ચમૂલકછમૂલકાનં વસેન યમકભેદા હોન્તિ. યથા ચ અનુલોમનયે, એવં પટિલોમનયેપિ વેદિતબ્બા. યથા ચેત્થ અનુસયવારે, એવં સાનુસયવારપજહનવારપરિઞ્ઞાવારપહીનવારઉપ્પજ્જનવારેસુ પઞ્ચસુપિ. અયં પનેત્થ પુરિમેસુ તીસુ વારેસુ વિસેસો. ઓકાસવારે ''યત્થ તત્થા''તિ અવત્વા ''યતો તતો''તિ નિસ્સક્કવચનેન દેસના કતા. સેસં તાદિસમેવ . યો પનાયં સબ્બપચ્છિમો ધાતુવારો નામ, સો પુચ્છાવારો વિસ્સજ્જનવારોતિ દ્વિધા ઠિતો. તત્થ પુચ્છાવારો અનુલોમપટિલોમવસેન દુવિધો. તસ્સાવસાને પુચ્છાનુક્કમેન વિસ્સજ્જનં કતન્તિ. એવં તાવેત્થ પાળિવવત્થાનં વેદિતબ્બં.

તત્રિદં અટ્ઠન્નં વારાનં આદિતો પટ્ઠાય મુખમત્તદસ્સનં. ‘‘કત્થ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ? કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ એત્થ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ. કત્થ પટિઘાનુસયો અનુસેતિ? દુક્ખાય વેદનાય…પે॰… માનાનુસયો કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા ચ અનુસેતિ. દિટ્ઠાનુસયો, વિચિકિચ્છાનુસયો ચ સબ્બસક્કાયપરિયાપન્નેસુ ધમ્મેસુ, ભવરાગાનુસયો રૂપારૂપધાતૂસુ, અવિજ્જાનુસયો સબ્બસક્કાયપરિયાપન્નેસુ ધમ્મેસુ અનુસેતી’’તિ અયં તાવ પઠમવારે પાળિનયો.

તત્થ **કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસૂ**તિ કામાવચરભૂમિયં સુખાય ચેવ ઉપેક્ખાય ચાતિ દ્વીસુ વેદનાસુ, કામરાગાનુસયો પન સહજાતવસેન, આરમ્મણવસેન ચાતિ દ્વીહાકારેહિ અનુસેતિ ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ અકુસલાહિ સુખઉપેક્ખાહિ સહજાતોપિ હુત્વા તા આરમ્મણં કત્વાપિ ઉપ્પજ્જતિ. અવસેસા પન કામાવચરકુસલવિપાકકિરિયવેદના આરમ્મણમેવ કત્વા ઉપ્પજ્જતિ, ઇમાસુ વેદનાસુ અનુસયમાનો ચેસ તાહિ વેદનાહિ સમ્પયુત્તેસુ સઞ્ઞાસઙ્ખારવિઞ્ઞાણેસુપિ અનુસેતિયેવ. ઇમાસં પન વેદનાનં અસ્સાદટ્ઠેન કામરાગાનુસયુપ્પત્તિયા સેસસમ્પયુત્તેહિ પધાનત્તા, ઓળારિકત્તેન વેનેય્યાનં સુબોધત્તા ચ દ્વીસુ વેદનાસુયેવ અનુસેતીતિ વુત્તં, એવં ઉપરિપિ. ન કેવલઞ્ચેસ અનુસયમાનો ઇમાસુ દ્વીસુ વેદનાસુયેવ, વેદનાસમ્પયુત્તેસુ ધમ્મેસુ ચ અનુસેતિ, ઇટ્ઠેસુ પન રૂપાદીસુપિ અનુસેતિ એવ. વુત્તમ્પિ ચેતં **વિભઙ્ગપ્પકરણે** ‘‘યં લોકે પિયરૂપં સાતરૂપં, એત્થ સત્તાનં કામરાગાનુસયો અનુસેતી’’તિ (વિભ॰ ૮૧૬), એત્થાનુસયયમકેપિ વુત્તં ‘‘દુક્ખાય વેદનાય રૂપધાતુયા એત્થ કામરાગાનુસયો નાનુસેતી’’તિઆદિ. એતેન વુત્તાવસેસરૂપાદીસુ છસુપિ આરમ્મણેસુ અનુસેતીતિ વુત્તં હોતિ. ઇધ પન તં સબ્બં અવત્વા કિઞ્ચિદેવ પધાનત્તાદિના કારણેન વુત્તન્તિ ગહેતબ્બં.

દુક્ખાયાતિ એત્થ પટિઘચિત્તસમ્પયુત્તા દ્વે દોમનસ્સવેદના, કાયવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તા દુક્ખવેદના ચાતિ તિસ્સો વેદના, તં સમ્પયુત્તા ચ ધમ્મા, અનિટ્ઠા છ રૂપાદયો ધમ્મા પટિઘાનુસયસહજાતવસેન, આરમ્મણવસેન ચ યથારહં અનુસયનટ્ઠાનં. કિં પન ઇતરા દ્વે વેદના ઇટ્ઠારમ્મણં વા પટિઘસ્સ આરમ્મણં ન હોન્તીતિ? નો ન હોન્તિ. પરિહીનજ્ઝાનસ્સ હિ નટ્ઠં ઇટ્ઠં સસમ્પયુત્તધમ્મં ઝાનમારબ્ભ દોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતિ, તં પન આરમ્મણમત્તમેવ, નાનુસયનટ્ઠાનં ઇટ્ઠત્તા. અનિટ્ઠમેવ હિ ઇટ્ઠતો પટિહનનનિમિત્તં, યં પન તત્થુપ્પન્નં, તસ્સ પટિઘમત્તમેવ હોતિ, ન પટિઘાનુસયોતિ. પટિઘાનુસયો હિ અનિટ્ઠારમ્મણે પટિહનનવસેન ઉપ્પન્નો થામગતો કિલેસો, ઇતરો દોમનસ્સેન સદ્ધિં ઉપ્પન્નોપિ અત્તનો પટિહનનકિચ્ચસ્સ અકરણતો પટિઘાનુસયો ન હોતિ, અબ્બોહારિકત્તં ગચ્છતિ. યથા હિ પાણાતિપાતચેતનાય સદ્ધિં ઉપ્પન્નોપિ બ્યાપાદો મનોકમ્મં નામ ન હોતિ, અબ્બોહારિકત્તં ગચ્છતિ, એવન્તિ ગહેતબ્બં. તેનેવ નેક્ખમ્મસ્સિતં દોમનસ્સં સેવિતબ્બં વુત્તં. માનાનુસયસ્સ પન દુક્ખદોમનસ્સવજ્જિતા સબ્બે લોકિયા ધમ્મા અનુસયનટ્ઠાનં. ‘‘દુક્ખાય વેદનાય અપરિયાપન્ને એત્થ…પે॰… માનાનુસયો ચ નાનુસેતી’’તિ હિ વુત્તં. દિટ્ઠાનુસયવિચિકિચ્છાનુસયાનં પન લોકુત્તરવજ્જિતા સબ્બેપિ ધમ્મા અનુસયનટ્ઠાનં. તેન વુત્તં ‘‘સબ્બસક્કાયપરિયાપન્નેસુ ધમ્મેસૂ’’તિ. તત્થ સંસારવટ્ટનિસ્સિતટ્ઠેન સક્કાયપરિયાપન્નેસુ સબ્બધમ્મેસૂતિ અત્થો. એવં અવિજ્જાનુસયોપિ વેદિતબ્બો. સબ્બત્થ ચ સહજાતારમ્મણભેદો હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો.

ભવરાગાનુસયો પન કિઞ્ચાપિ દિટ્ઠિવિપ્પયુત્તેસુ ચતૂસુ ચિત્તેસુ ઉપ્પજ્જનતો સહજાતવસેન કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ અનુસેતીતિ વત્તબ્બો ભવેય્ય, સો પન યસ્મા રૂપારૂપાવચરમેવારમ્મણં લભતિ, ન કામાવચરારમ્મણમેવ, અનુસયાનં પન તં ન અનુસયનટ્ઠાનં, તસ્મા આરમ્મણવસેન નિયમં અકત્વા ‘‘રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા એત્થ ભવરાગાનુસયો અનુસેતી’’તિ વુત્તં. તં રાગવસેન સો ચ સબ્બોપિ રાગો કામરાગાનુસયો ગહેતબ્બોતિ અયં ઉપ્પત્તિટ્ઠાનવારે નયો.

ઇતરેસુ પન સત્તસુ મહાવારેસુ તાવ ''યસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો અનુસેતીતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન પટિઘાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતીતિ? આમન્તા. યસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ માનાનુસયો અનુસેતીતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન માનાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતીતિ? અનાગામિસ્સ માનાનુસયો અનુસેતિ, નો ચ તસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તિણ્ણં પુગ્ગલાનં માનાનુસયો ચ અનુસેતિ, કામરાગાનુસયો ચ અનુસેતિ. યસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ દિટ્ઠાનુસયો અનુસેતીતિ? દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, નો ચ...પે॰... દિટ્ઠાનુસયો ચ અનુસેતિ, યસ્સ વા પન...પે॰... આમન્તા. યસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ વિચિકિચ્છાનુસયો અનુસેતી''તિ પુચ્છાયપિ દિટ્ઠાનુસયસદિસમેવ વિસ્સજ્જનં. યસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ ભવરાગાનુસયો અનુસેતીતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... અનુસેતીતિ...પે॰... તિણ્ણં પુગ્ગલાનં ભવરાગાનુસયો ચ અનુસેતિ, કામરાગાનુસયો ચ અનુસેતિ. અવિજ્જાનુસયેપિ એસેવ નયો. ઇમિના નયેન પટિઘાનુસયાદિમૂલિકાસુ પુચ્છાસુ વિસ્સજ્જનનયો વેદિતબ્બો. અયં એકમૂલકે નયો.

યસ્સ કામરાગાનુસયો ચ પટિઘાનુસયો ચ અનુસેતિ, તસ્સ માનાનુસયો અનુસેતીતિ? આમન્તા. દ્વિન્નં દ્વિમૂલિકા...પે॰... પઞ્ચમૂલિકાનં પન એકમૂલે વુત્તાનુસારેન વિસ્સજ્જનનયો ઞાતબ્બો. તત્રાયં પચ્છિમાનુસયે યોજના – ''યસ્સ કામરાગાનુસયો ચ પટિઘાનુસયો ચ માનાનુસયો ચ દિટ્ઠાનુસયો ચ વિચિકિચ્છાનુસયો ચ ભવરાગાનુસયો ચ અનુસેતિ, તસ્સ અવિજ્જાનુસયો અનુસેતીતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન અવિજ્જાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ કામરાગાનુસયો ચ...પે॰... ભવરાગાનુસયો ચ અનુસેતીતિ? અનાગામિસ્સ અવિજ્જાનુસયો ચ માનાનુસયો ચ ભવરાગાનુસયો ચ અનુસેતિ, ન ઇતરે, દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં અવિજ્જાનુસયો ચ કામરાગપટિઘમાનભવરાગાનુસયા ચ અનુસેન્તિ, ન દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાનુસયા, પુથુજ્જનસ્સ પન સબ્બેપિ અનુસેન્તી''તિ અયં પુગ્ગલવારે નયો.

ઓકાસવારે પન ''યત્થ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તત્થ પટિઘાનુસયો અનુસેતીતિ? નો. યત્થ વા પન...પે॰... અનુસેતીતિ? નો. યત્થ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તત્થ માનાનુસયો અનુસેતીતિ? આમન્તા. યત્થ વા પન માનાનુસયો અનુસેતિ, તત્થ કામરાગાનુસયો અનુસેતીતિ? રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા એત્થ માનાનુસયો અનુસેતિ , ન કામરાગાનુસયો, કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ તદુભયં અનુસેતિ. યત્થ કામરાગાનુસયો...પે॰... અનુસેતીતિ? આમન્તા. યત્થ વા પન...પે॰... અનુસેતીતિ? દુક્ખાય વેદનાય રૂપધાતુયા અરૂપધાતુયા એત્થ વિચિકિચ્છાનુસયો અનુસેતિ, ન કામરાગાનુસયો, કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ તદુભયં અનુસેતિ. યત્થ કામરાગાનુસયો...પે॰... અનુસેતિ, તત્થ ભવરાગાનુસયો અનુસેતીતિ? નો. યત્થ વા પન...પે॰... નો. યત્થ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તત્થ અવિજ્જાનુસયો અનુસેતીતિ? આમન્તા. યત્થ વા પન...પે॰... અનુસેતીતિ? દુક્ખાય વેદનાય રૂપારૂપધાતુયા એત્થ અવિજ્જાનુસયો અનુસેતિ, ન કામરાગાનુસયો, કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ તદુભયં અનુસેતિ.

યત્થ પટિઘાનુસયો અનુસેતિ, તત્થ માનાનુસયો અનુસેતીતિ? નો. યત્થ વા પન...પે॰... નો. યત્થ પટિઘાનુસયો અનુસેતિ, તત્થ દિટ્ઠાનુસયો વિચિકિચ્છાનુસયો અનુસેતીતિ? આમન્તા. યત્થ વા પન...પે॰... અનુસેતીતિ? કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ રૂપારૂપધાતુયા એત્થ વિચિકિચ્છાનુસયો અનુસેતિ, ન પટિઘાનુસયો, દુક્ખાય પન વેદનાય તદુભયં અનુસેતિ. યત્થ પટિઘાનુસયો અનુસેતિ, તત્થ ભવરાગાનુસયો અનુસેતીતિ? નો. યત્થ વા પન...પે॰... નો. યત્થ પટિઘાનુસયો અનુસેતિ, તત્થ અવિજ્જાનુસયો અનુસેતીતિ? આમન્તા. યત્થ વા પન...પે॰... અનુસેતીતિ...પે॰... દુક્ખાય વેદનાય તદુભયં અનુસેતિ, અઞ્ઞત્થ અવિજ્જાનુસયો ચ.

યત્થ માનાનુસયો અનુસેતિ, તત્થ દિટ્ઠાનુસયો વિચિકિચ્છાનુસયો અનુસેતીતિ? આમન્તા. યત્થ વા પન... પે॰... અનુસેતીતિ? દુક્ખાય વેદનાય દિટ્ઠાનુસયોવ, નેતરો , તદઞ્ઞેસુ સબ્બત્થ અનુસેતિ. યત્થ માનાનુસયો અનુસેતિ, તત્થ ભવરાગાનુસયો અનુસેતીતિ? કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ માનાનુસયો, નેતરો, રૂપારૂપધાતુયા પન તદુભયં અનુસેતિ. યત્થ વા પન...પે॰... આમન્તા. યત્થ માનાનુસયો અનુસેતિ, તત્થ અવિજ્જાનુસયો... પે॰... આમન્તા. યત્થ વા પન...પે॰... અનુસેતીતિ? દુક્ખવેદનં ઠપેત્વા તદઞ્ઞાસુ સબ્બત્થ તદુભયં અનુસેતિ. યત્થ દિટ્ઠાનુસયો, તત્થ વિચિકિચ્છાનુસયો...પે॰... આમન્તા. યત્થ દિટ્ઠાનુસયો, તત્થ ભવરાગાનુસયો અનુસેતીતિ? કામધાતુયા તીસુ વેદનાસુ દિટ્ઠાનુસયોવ, રૂપારૂપભવેસુ તદુભયં અનુસેતિ. યત્થ વા પન...પે॰... આમન્તા. યત્થ દિટ્ઠાનુસયો અનુસેતિ, તત્થ અવિજ્જાનુસયો...પે॰... આમન્તા. યત્થ વા પન...પે॰... આમન્તા. એસ નયો વિચિકિચ્છામૂલકેસુપિ. યત્થ ભવરાગાનુસયો, તત્થ અવિજ્જાનુસયો અનુસેતીતિ? આમન્તા. યત્થ વા પન...પે॰... અનુસેતિ, તત્થ કામધાતુયા તીસુ વેદનાસુ અવિજ્જાનુસયોવ, રૂપારૂપભવેસુ પન તદુભયં અનુસેતી''તિ અયમેત્થ એકમૂલનયો.

''યસ્સ...પે॰... નાનુસેતિ. યસ્સ...પે॰... નાનુસેતિ માનાનુસયો, અરહતો પન તદુભયમ્પિ નાનુસેતિ. યસ્સ વા પન...પે॰... આમન્તા. યસ્સ કામરાગાનુસયો નાનુસેતિ, તસ્સ દિટ્ઠાનુસયો વિચિકિચ્છાનુસયો નાનુસેતીતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... નાનુસેતીતિ? દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં વિચિકિચ્છાનુસયોવ નાનુસેતિ, નેતરો, અનાગામિઅરહન્તાનં તદુભયમ્પિ નાનુસેતી''તિઆદિના નયેન પુગ્ગલવારે,

''યત્થ કામરાગાનુસયો નાનુસેતિ, તત્થ પટિઘાનુસયો નાનુસેતીતિ? દુક્ખાય વેદનાય કામરાગાનુસયોવ નાનુસેતિ, નેતરો, રૂપારૂપધાતુપરિયાપન્નેસુ તદુભયં નાનુસેતિ. યત્થ વા પન...પે॰... નાનુસેતીતિ ? કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ પટિઘાનુસયોવ, રૂપારૂપપરિયાપન્નેસુ પન તદુભયં નાનુસેતિ. યત્થ કામરાગાનુસયો નાનુસેતિ, તત્થ માનાનુસયો નાનુસેતીતિ? રૂપારૂપધાતૂસુ કામરાગાનુસયોવ, દુક્ખાય પન વેદનાય, અપરિયાપન્નેસુ ચ તદુભયં નાનુસેતિ. યત્થ વા પન...પે॰... આમન્તા. યત્થ કામરાગાનુસયો નાનુસેતિ, તત્થ દિટ્ઠાનુસયો, વિચિકિચ્છાનુસયો નાનુસેતીતિ? દુક્ખાય વેદનાય રૂપારૂપધાતૂસુ કામરાગાનુસયોવ, અપરિયાપન્ને પન તદુભયં નાનુસેતી''તિઆદિના નયેન ઓકાસવારે ચ,

''યસ્સ યત્થ કામરાગાનુસયો નાનુસેતિ, તસ્સ તત્થ પટિઘાનુસયો નાનુસેતીતિ? તિણ્ણં પુગ્ગલાનં દુક્ખાય વેદનાય કામરાગાનુસયોવ, રૂપારૂપપરિયાપન્નેસુ તદુભયં નાનુસેતિ, દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં સબ્બત્થ તદુભયં નાનુસેતિ. યસ્સ વા પન યત્થ...પે॰... નાનુસેતીતિ? તિણ્ણં પુગ્ગલાનં કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ પટિઘાનુસયોવ, રૂપારૂપપરિયાપન્નેસુ તદુભયં નાનુસેતિ, દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં સબ્બત્થ તદુભયં નાનુસેતિ. યસ્સ યત્થ કામરાગાનુસયો નાનુસેતિ, તસ્સ તત્થ માનાનુસયો નાનુસેતીતિ? તિણ્ણં પુગ્ગલાનં રૂપારૂપધાતુયા કામરાગાનુસયોવ, નેતરો, દુક્ખાય વેદનાય, અપરિયાપન્ને ચ તદુભયં નાનુસેતિ, અનાગામિસ્સ કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ રૂપારૂપધાતુયા કામરાગાનુસયોવ, અરહતો પન સબ્બત્થ તદુભયં નાનુસેતી''તિઆદિના પુગ્ગલોકાસવારે ચ વુત્તાનુસારેન નયો ઞાતબ્બોતિ અયં પાળિનયો.

તત્થ ''યસ્સ કામરાગાનુસયો અનુસેતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો અનુસેતી''તિ એત્થ યદેતં ''આમન્તા''તિ પટિવચનં દિન્નં, તં દુદ્દિન્નં વિય ખાયતિ. કસ્મા? કામરાગપટિઘાનં એકક્ખણે અનુપ્પત્તિતો. યથા હિ ''યસ્સ મનાયતનં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ધમ્માયતનં ઉપ્પજ્જતી''તિઆદીસુ મનાયતનધમ્માયતનાદીનિ એકક્ખણે

ઉપ્પજ્જન્તિ, ન તથા કામરાગપટિઘા, વિસુઞ્એવ ઉપ્પજ્જનતો, તસ્મા એત્થ ‘‘નો’’તિ પટિસેધો કત્તબ્બો સિયા, તં પન અકત્વા ‘‘આમન્તા’’તિ પટિવચનસ્સ દિન્નત્તા હેટ્ઠા યમકેસુ વિય એત્થ ખણપચ્ચુપ્પન્નવસેન વત્તમાનવોહારં અગ્ગહેત્વા અઞ્ઞથા ગહેતબ્બો. કથં ગહેતબ્બો? અપ્પહીનવસેન. અપ્પહીનતં હિ સન્ધાય અયં અનુસેતીતિ વત્તમાનવોહારો વુત્તો, ન ખણપચ્ચુપ્પન્નતં, તસ્મા ઇમિસ્સા પુચ્છાય યસ્સ કામરાગાનુસયો અપ્પહીનો, ન અનુપ્પત્તિધમ્મતં આપાદિતો, તસ્સ પટિઘાનુસયો અપ્પહીનો, ન અનુપ્પત્તિધમ્મતં આપાદિતો, તસ્સ પટિઘાનુસયો અપ્પહીનોતિ એવમત્થો ગહેતબ્બો. યસ્મા ચ તેસુ કામરાગપટિઘેસુ યસ્સેકો અપ્પહીનો, તસ્સ ઇતરોપિ અપ્પહીનોવ હોતિ, તસ્મા ‘‘આમન્તા’’તિ વુત્તં. ઇતો પરેસુપિ એવરૂપેસુ ઉપ્પજ્જતિવારાદિવિસ્સજ્જનેસુ એસેવ નયો. **તિણ્ણં પુગ્ગલાનન્તિ** પુથુજ્જનસોતાપન્નસકદાગામીનં. દ્વિન્નન્તિ સોતાપન્નસકદાગામીનં. એવં ઉપ્પજ્જનં દીપિતં. ઓકાસવારસ્સ પઠમદુતિયપુચ્છાસુ યસ્મા કામરાગપટિઘા એકચિત્તે ન ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્મા ‘‘નો’’તિ પટિસેધો કતો. દુકમૂલાદીસુ ચ યસ્મા કામરાગપટિઘાદયો એકસ્મિં ઠાનસઙ્ખાતે ચિત્તે, આરમ્મણે વા ન ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્મા ‘‘નત્થી’’તિ તત્થ પટિક્ખેપો કતો, અયં પુચ્છા અપુબ્બા એવાતિ અધિપ્પાયો. પુગ્ગલોકાસવારે **ચતુન્નન્તિ** પુથુજ્જનસોતાપન્નસકદાગામિઅનાગામીનં. પટિલોમે **દ્વિન્નન્તિ** અનાગામિઅરહન્તે સન્ધાય વુત્તન્તિ અયં અનુસયવારે નયો.

સાનુસયવારે પન ‘‘યો કામરાગાનુસયેન સાનુસયો, સો પટિઘાનુસયેન સાનુસયોતિ? આમન્તા...પે॰... માનાનુસયેન સાનુસયોતિ? આમન્તા. યો વા પન માનાનુસયેન સાનુસયો, સો કામરાગાનુસયેન સાનુસયોતિ? અનાગામી માનાનુસયેનેવ, ન કામરાગાનુસયેન, તયો પન પુગ્ગલા તદુભયેનાપિ અનુસયેના’’તિ ઇમિના નયેન સેસેસુ દુકમૂલાદીસુ પુચ્છાવિસ્સજ્જનનયો ઞાતબ્બો, અયં પુગ્ગલવારે નયો.

‘‘યતો કામરાગાનુસયેન સાનુસયો, તતો પટિઘાનુસયેન સાનુસયોતિ? નો...પે॰... માનાનુસયેન સાનુસયોતિ? આમન્તા. યતો વા પન માનાનુસયેન સાનુસયો, તતો કામરાગાનુસયેન સાનુસયોતિ? રૂપારૂપધાતુયા માનાનુસયેનેવ, નેતરેન, કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ તદુભયેનાપી’’તિઆદિના ઓકાસવારે ચ,

‘‘યો યતો કામરાગાનુસયેન સાનુસયો, સો તતો પટિઘાનુસયેન સાનુસયોતિ? નો’’તિઆદિના પુગ્ગલોકાસવારે ચાતિ એવં અનુલોમનયે ચ, ‘‘યો કામરાગાનુસયેન નિરનુસયો, સો પટિઘાનુસયેન નિરનુસયોતિ? આમન્તા’’તિઆદિના પટિલોમનયેપિ સબ્બત્થ અનુસયવારે વુત્તાનુસારતો પુચ્છાવિસ્સજ્જનનયો ઞાતબ્બો.

તત્થ **યતો કામરાગાનુસયેન સાનુસયો**તિ યતો કારણતો ઉપ્પન્નેન કામરાગાનુસયેન સાનુસયો, કિં સો તતો કારણતો ઉપ્પન્નપટિઘાનુસયેનપિ સાનુસયોતિ વુચ્ચતિ. યસ્મા પનેતે દ્વે એકસ્મા ઠાના ન ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્મા ‘‘નો’’તિ પટિસેધો કતો સેસં તાદિસમેવાતિ અયં સાનુસયવારે નયો.

પજહનવારે પન ‘‘યો કામરાગાનુસયં પજહતિ, સો પટિઘાનુસયં પજહતીતિ? આમન્તા...પે॰... માનાનુસયં પજહતીતિ? તદેકટ્ઠં પજહતિ. યો વા પન માનાનુસયં પજહતિ, સો કામરાગાનુસયં પજહતીતિ? નો...પે॰... સો દિટ્ઠાનુસયં વિચિકિચ્છાનુસયં પજહતીતિ? નો. યો વા પન વિચિકિચ્છાનુસયં પજહતિ, સો કામરાગાનુસયં પજહતીતિ ? તદેકટ્ઠં પજહતિ. યો...પે॰... ભવરાગાનુસયં અવિજ્જાનુસયં પજહતીતિ? તદેકટ્ઠં પજહતિ...પે॰... યો કામરાગાનુસયઞ્ચ પટિઘાનુસયઞ્ચ માનાનુસયઞ્ચ...પે॰... પજહતીતિ? નત્થી’’તિઆદિના પુગ્ગલવારે,

‘‘યતો કામરાગાનુસયં પજહતિ, તતો પટિઘાનુસયં પજહતીતિ? નો...પે॰... યતો કામરાગાનુસયં પજહતિ, તતો માનાનુસયં પજહતીતિ? આમન્તા. યતો વા પન માનાનુસયં પજહતિ, તતો કામરાગાનુસયં પજહતીતિ? રૂપારૂપધાતુયા તતો માનાનુસયમેવ, કામધાતુયા પન દ્વીસુ વેદનાસુ તતો માનાનુસયં પજહતી’’તિઆદિના ઓકાસવારે ચ,

‘‘યો યતો કામરાગાનુસયં પજહતિ, સો તતો પટિઘાનુસયં પજહતીતિ? નો...પે॰... માનાનુસયં પજહતીતિ? તદેકટ્ઠં પજહતિ...પે॰... વિચિકિચ્છાનુસયં પજહતીતિ? નો. યો વા પન યતો વિચિકિચ્છાનુસયં પજહતિ, સો તતો કામરાગાનુસયં પજહતીતિ? અટ્ઠમકો દુક્ખાય વેદનાય રૂપારૂપધાતુયા સો તતો વિચિકિચ્છાનુસયં પજહતિ, નો ચ સો તતો કામરાગાનુસયં પજહતિ, સ્વેવ પુગ્ગલો કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ સો તતો વિચિકિચ્છાનુસયં પજહતિ, કામરાગાનુસયં તદેકટ્ઠં પજહતી’’તિઆદિના પુગ્ગલોકાસવારે ચાતિ એવં અનુલોમનયે ચ, ‘‘યો કામરાગાનુસયં ન પજહતિ, સો પટિઘાનુસયં ન પજહતીતિ? આમન્તા...પે॰... વિચિકિચ્છાનુસયં ન પજહતીતિ ? અટ્ઠમકો કામરાગાનુસયં ન પજહતિ, નેતરં, અનાગામિમગ્ગસમઙ્ગિં, અટ્ઠમકઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસા પુગ્ગલા તદુભયં ન પજહન્તી’’તિઆદિના પટિલોમનયે ચ સબ્બત્થ પુચ્છાવિસ્સજ્જનનયો ઞાતબ્બો.

તત્થ **પજહતી**તિ તેન તેન મગ્ગેન પહાનપરિઞ્ઞાવસેન પજહતિ. **તદેકટ્ઠ**ન્તિ પહાનેકટ્ઠતં સન્ધાય વુત્તં. પઠમમગ્ગાદિના હિ ન કેવલં દિટ્ઠાદિકા એવ ધમ્મા પહીયન્તિ, અથ ખો અપાયગમનિયા તેન કામરાગપટિઘમાનાદયોપિ પહીયન્તિ એવ. પઠમમગ્ગવજ્ઝા હિ કામરાગા, અપાયગમનિયા ચ માનાવિજ્જાદયોપિ, તતિયમગ્ગવજ્ઝાતિ પહાનેકટ્ઠા હુત્વા પહીયન્તિ એવાતિ ‘‘નો’’તિ અરહત્તમગ્ગટ્ઠં સન્ધાય વુત્તં. સો હિ કામરાગાનુસયંયેવ પહીનત્તા ન પજહતીતિ. **યતો કામરાગાનુસયં પજહતી**તિ યતો ઉપ્પજ્જનકં કામરાગાનુસયં પજહતીતિ અત્થો, **અટ્ઠમકો**તિ સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠો. સો હિ દક્ખિણેય્યક્કમેન અરહત્તફલટ્ઠતો પટ્ઠાય ગણિયમાનો અટ્ઠમકો નામ. પટિલોમનયે **અનાગામિમગ્ગસમઙ્ગિઞ્ચ અટ્ઠમકઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસા**તિ પુથુજ્જનસેસસેખાસેખા. તેસુ હિ પુથુજ્જના પહાનપરિઞ્ઞાય અભાવેન ન પજહન્તિ, સેસા તેસં પહીનત્તાતિ ઇમિના નયેન સબ્બત્થ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બોતિ અયં પજહનવારે નયો.

પરિઞ્ઞાવારો પન ‘‘યો કામરાગાનુસયં પરિજાનાતિ, સો પટિઘાનુસયં પરિજાનાતી’’તિઆદિના પજહનવારસદિસોવ. અયમ્પિ હિ પજહનવારો વિય મગ્ગટ્ઠાનઞ્ઞેવ વસેન વિસ્સજ્જિતો. તત્થ **પરિજાનાતી**તિ તીહિ પરિઞ્ઞાહિ પરિજાનાતીતિ અત્થો. અયં પરિઞ્ઞાવારે નયો.

પહીનવારે પન ‘‘યસ્સ કામરાગાનુસયો પહીનો, તસ્સ પટિઘાનુસયો પહીનોતિ? આમન્તા...પે॰... માનાનુસયો પહીનોતિ? અનાગામિસ્સ કામરાગાનુસયોવ, અરહતો પન માનાનુસયોપિ પહીનો’’તિઆદિના પુગ્ગલવારે, ‘‘યત્થ કામરાગાનુસયો પહીનો, તત્થ પટિઘાનુસયો પહીનોતિ? ન વત્તબ્બો પહીનોતિ વા અપ્પહીનોતિ વા. યત્થ વા પન...પે॰... ન વત્તબ્બો...પે॰... તત્થ માનાનુસયો પહીનોતિ? આમન્તા. યત્થ વા પન...પે॰... પહીનોતિ? રૂપારૂપધાતુયા એત્થ માનાનુસયો પહીનો, કામરાગાનુસયો ન વત્તબ્બો, કામધાતુયા દ્વીસુ વેદનાસુ એત્થ તદુભયં પહીન’’ન્તિઆદિના ઓકાસવારે, પુગ્ગલોકાસવારેતિ એવં અનુલોમનયે, ‘‘યસ્સ કામરાગાનુસયો અપ્પહીનો, તસ્સ પટિઘાનુસયો અપ્પહીનોતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... આમન્તા...પે॰... યસ્સ વા પન માનાનુસયો અપ્પહીનો, તસ્સ કામરાગાનુસયો અપ્પહીનોતિ? અનાગામિસ્સ માનાનુસયોવ, તિણ્ણં પુગ્ગલાનં તદુભયં અપ્પહીન’’ન્તિઆદિના પટિલોમનયે ચ વુત્તનયેનેવ પુચ્છાવિસ્સજ્જનનયો ઞાતબ્બો.

એત્થ ચ ફલટ્ઠવસેનેવ અત્થો ગહેતબ્બો મગ્ગટ્ઠાનં પહીનકિલેસત્તાભાવા. તેસં હિ અનુસયા પહીયન્તિ એવ, ન પન પહીનાતિ અનાગામિઆદયો ફલટ્ઠાવ ગહેતબ્બા, ઓકાસવારે પન ''ન વત્તબ્બો''તિ ઇદં ઉભિન્નં ઉપ્પત્તિટ્ઠાનસ્સ અસાધારણત્તા વુત્તં. અઞ્ઞં હિ કામરાગાનુસયસ્સ ઉપ્પત્તિટ્ઠાનં, અઞ્ઞં પટિઘાનુસયસ્સ. અભાવિતમગ્ગસ્સ ચ યત્થ અનુસયો ઉપ્પજ્જતિ, મગ્ગે ભાવિતે તત્થેવ સો પહીનો નામ હોતિ, તસ્મા સો તત્થ પહીનોતિ વા, અપ્પહીનોતિ વા ન વત્તબ્બો, સબ્બત્થાપિ પન સયં અભાવેન તત્થ અપ્પહીનોતિ ન વત્તબ્બો. ઉભિન્નં પન સાધારણટ્ઠાનં સન્ધાય ''આમન્તા''તિ વુત્તં. માનાનુસયો હિ કામધાતુયા વેદનાદ્વયસઙ્ખાતે સાધારણટ્ઠાને કામરાગેન સદ્ધિં પહીનો નામ હોતિ . **યસ્સ કામરાગાનુસયો અપ્પહીનો**તિ પુથુજ્જનસ્સ, સોતાપત્તિસકદાગામિફલટ્ઠાનઞ્ચ વસેન અત્થો ગહેતબ્બો. ''તિણ્ણં પુગ્ગલાન''ન્તિ હિ વુત્તં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ અયં પહીનવારે નયો.

ઉપ્પજ્જનવારે પન ''યસ્સ કામરાગાનુસયો ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ પટિઘાનુસયો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના સબ્બત્થ અનુસયવારસદિસોવાતિ અયં ઉપ્પજ્જનવારે નયો.

ધાતુવારે પન ''કામધાતુયા ચુતસ્સ કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ કતિ અનુસયા અનુસેન્તિ, કતિ અનુસયા નાનુસેન્તિ, કતિ અનુસયા ભઙ્ગા? કામધાતુયા ચુતસ્સ રૂપધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ...પે॰... કતિ ભઙ્ગા? કામધાતુયા ચુતસ્સ અરૂપધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ...પે॰... રૂપધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ ન અરૂપધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ...પે॰... કતિ ભઙ્ગ? કામધાતુયા ચુતસ્સ ન કામધાતું, ન અરૂપધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ...પે॰... ન રૂપધાતું ન અરૂપધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ. ન કામધાતું ન રૂપધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ કતિ ભઙ્ગા''તિ એવં કામધાતુમૂલકા નવ પુચ્છા, તથા ''રૂપધાતુયા ચુતસ્સા''તિઆદિના રૂપધાતુમૂલકા નવ, અરૂપધાતુયા નવ ચાતિ સત્તવીસતિ અનુલોમપુચ્છા, તથા ''ન કામધાતુયા ચુતસ્સા''તિઆદિના સત્તવીસતિ પટિલોમપુચ્છા ચ, તથા ''ન કામધાતુયા ન અરૂપધાતુયા ચુતસ્સ કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સા''તિઆદિના સત્તવીસતિ દુકમૂલકા પુચ્છા ચાતિ એવં પુચ્છાવારે એકાસીતિ પુચ્છા વેદિતબ્બા.

તત્થ **અનુસેન્તી**તિ ચિત્તસન્તાને અનુગતા હુત્વા કતિ અનુસેન્તિ, **ભઙ્ગા**તિ અનુસેન્તિ ચ નાનુસેન્તિ ચાતિ એવં કતિ વિભજિતબ્બાતિ અત્થો. **ન કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સા**તિ કામધાતુવિરહિતા દ્વે રૂપારૂપધાતુયો ઉપપજ્જન્તસ્સ. **ન કામધાતું ન રૂપધાતુ**ન્તિ અરૂપધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ. **ન કામધાતુયા**તિ રૂપારૂપધાતૂહિ ચુતસ્સ, એવં સેસેસુપિ સબ્બત્થ પટિસન્ધિવસેન, ધાતુવસેન ચ અત્થો વેદિતબ્બોતિ અયં ઉદ્દેસવારે નયો.

નિદ્દેસવારે પનસ્સ ''કામધાતુયા ચુતસ્સ કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ કસ્સચિ સત્ત અનુસયા અનુસેન્તિ, કસ્સચિ પઞ્ચ અનુસયા અનુસેન્તિ, અનુસયા ભઙ્ગા નત્થિ, કામધાતુયા ચુતસ્સ રૂપધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ કસ્સચિ સત્ત અનુસયા અનુસેન્તિ, કસ્સચિ પઞ્ચ, કસ્સચિ તયો ...પે॰... ભઙ્ગા નત્થી''તિ ઇમિના નયેન સબ્બત્થ વિસ્સજ્જનં વેદિતબ્બં, અયં પનેત્થ વિસેસો – રૂપધાતુયા ચુતસ્સ કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સ સત્તેવ અનુસયા અનુસેન્તિ, તથા ''અરૂપધાતુયા ચુતસ્સ કામધાતું ઉપપજ્જન્તસ્સા''તિઆદીસુપિ, અરૂપધાતુયા પન ચુતસ્સ રૂપધાતુયા ઉપપત્તિ નત્થિ, હેટ્ઠા ઉપપજ્જમાનો કામધાતું એવ ઉપપજ્જતિ, સત્તેવ અનુસયા અનુસેન્તીતિ એવં અઞ્ઞેસુપિ એવરૂપેસુ વિસ્સજ્જનનયો વેદિતબ્બોતિ અયં વિસેસો, સેસં વુત્તનયમેવાતિ અયમેત્થ પાળિનયો.

તત્થ **કસ્સચિ સત્તા**તિ પુથુજ્જનવસેન વુત્તં, **પચ્ચા**તિ સોતાપન્નસકદાગામીનં વસેન. તેસં હિ દિટ્ઠિવિચિકિચ્છાનુસયા પહીનાતિ, કામધાતુયા પન અનાગામીનં ઉપપત્તિઅભાવતો પઠમવારે ''કસ્સચિ તયો''તિ ન વુત્તં, રૂપારૂપધાતૂસુ ઉપ્પજ્જનવારેસુ એવ વુત્તં...પે॰... અનાગામીનં હિ કામરાગપટિઘાનમ્પિ પહીનત્તા તયોવ અનુસયા અનુસેન્તિ, ઇધ ચ અનુસયાનં ઉપ્પત્તિવસેન નયો, અનુસયાનં અનુસયનં અગ્ગહેત્વા અપ્પહીનભાવેન પટિસન્ધિક્ખણે અપિ અનુસયનં ગહેતબ્બં. **સત્તેવા**તિ અરિયસાવકસ્સ રૂપારૂપધાતુયા ચુતસ્સ હેટ્ઠા કામભવાદીસુ ઉપપત્તિ નામ નત્થિ, પુથુજ્જનસ્સેવ હોતિ, તસ્મા ''સત્તેવા''તિ નિયમેત્વા વુત્તં, અરૂપધાતુયા ચુતસ્સ રૂપધાતુયા ઉપપત્તિ નત્થીતિ. કસ્મા નત્થિ? અરૂપીનં રૂપજ્ઝાનસ્સ અભાવા. તે હિ સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમનરૂપધાતું ઉપપન્નાતિ. સેસં નયતો સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ અયં ધાતુવારે નયો. અયં અનુસયયમકમાતિકત્થસંવણ્ણનાનયો.

ચિત્તયમકમાતિકત્થવણ્ણના

ચિત્તયમકમાતિકાયં પન પાળિવવત્થાનં તાવ એવં વેદિતબ્બં. ઇમિસ્સં હિ માતિકાયં પુગ્ગલવારો ધમ્મવારો પુગ્ગલધમ્મવારોતિ આદિતોવ તયો સુદ્ધિકમહાવારા હોન્તિ, તત્થ ''યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતી''તિ એવં પુગ્ગલવસેન ચિત્તસ્સ ઉપ્પજ્જનનિરુજ્ઝનાદિભેદં દીપેન્તો ગતો **પુગ્ગલવારો** નામ. ''યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતી''તિ એવં ધમ્મવસેનેવ ચિત્તસ્સ ઉપ્પજ્જનનિરુજ્ઝનાદિભેદં દીપેન્તો ગતો **ધમ્મવારો** નામ. ''યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતી''તિ એવં ઉભયવસેનેવ ચિત્તસ્સ ઉપ્પજ્જનનિરુજ્ઝનાદિભેદં દીપેન્તો ગતો **પુગ્ગલધમ્મવારો** નામ.

તતો ''યસ્સ સરાગં ચિત્ત''ન્તિઆદીનં સોળસન્નં પદાનં વસેન અપરે સરાગાદિપદવિસેસિતા સોળસ પુગ્ગલવારા, સોળસ ધમ્મવારા, સોળસ પુગ્ગલધમ્મવારાતિ અટ્ઠચત્તાલીસ મિસ્સકવારા હોન્તિ, તે સરાગાદિપદમત્તં દસ્સેત્વા સંખિત્તા. તતો ''યસ્સ કુસલં ચિત્ત''ન્તિઆદિના નયેન છસટ્ઠિદ્વિસતસઙ્ખાતાનં અભિધમ્મમાતિકાપદાનં વસેન અપરે કુસલાદિપદવિસેસિતા છસટ્ઠિદ્વિસતપુગ્ગલવારા, છસટ્ઠિદ્વિસતધમ્મવારા, છસટ્ઠિદ્વિસતપુગ્ગલધમ્મવારાતિ અટ્ઠનવુતિસત્તસતા મિસ્સકવારા હોન્તિ, તેપિ કુસલાદિપદમત્તં દસ્સેત્વા સંખિત્તાયેવ, યાનિપેત્થ સનિદસ્સનાદીનિ પદાનિ ચિત્તેન સદ્ધિં ન યુજ્જન્તિ, તાનિ મોઘપુચ્છાવસેન ગહિતાનીતિ.

તેસુ પન તીસુ વારેસુ સબ્બપઠમે સુદ્ધિકપુગ્ગલમહાવારે તાવ ઉપ્પાદનિરોધકાલસમ્ભેદવારો ઉપ્પાદુપ્પન્નવારો નિરોધુપ્પન્નવારો ઉપ્પાદવારો નિરોધવારો ઉપ્પાદનિરોધવારો ઉપ્પજ્જમાનનનિરોધવારો ઉપ્પજ્જમાનુપ્પન્નવારો નિરુજ્ઝમાનુપ્પન્નવારો ઉપ્પન્નુપ્પાદવારો અતીતાનાગતવારો ઉપ્પન્નુપ્પજ્જમાનવારો નિરુદ્ધનિરુજ્ઝમાનવારો અતિક્કન્તકાલવારો ચાતિ ચુદ્દસ અન્તરવારા, તેસુ ઉપ્પાદવારો નિરોધવારો ઉપ્પાદનિરોધવારોતિ ઇમેસુ તીસુ વારેસુ પચ્ચેકં વત્તમાનાતીતસ્સ, વત્તમાનાનાગતસ્સ, અતીતાનાગતસ્સ ચાતિ તિણ્ણં કાલભેદાનં વસેન અનુલોમપટિલોમતો છ છ કત્વા અટ્ઠારસ યમકાનિ, ઉપ્પન્નુપ્પાદવારે અતીતાનાગતકાલવસેન અનુલોમતો દ્વે, પટિલોમતો દ્વેતિ ચત્તારિ યમકાનિ, સેસેસુ આદિતો નિદ્દિટ્ઠેસુ તીસુ, અન્તરે નિદ્દિટ્ઠેસુ તીસુ, અવસાને નિદ્દિટ્ઠેસુ ચતૂસૂતિ દસસુ વારેસુ અનુલોમતો એકં, પટિલોમતો એકન્તિ દ્વે દ્વે કત્વા વીસતિ યમકાનિ, એવં સબ્બેસુપિ ચુદ્દસસુ અન્તરવારેસુ દ્વાચત્તાલીસ યમકાનિ, ચતુરાસીતિ પુચ્છા, અટ્ઠસટ્ઠિઅત્થસતં હોતિ. યથા ચ એકસ્મિં સુદ્ધિકપુગ્ગલમહાવારે, તથા સુદ્ધિકધમ્મમહાવારે, સુદ્ધિકપુગ્ગલધમ્મમહાવારેપીતિ તીસુ મહાવારેસુ છબ્બીસતિયમકસતં, તતો દિગુણા પુચ્છા, દિગુણા અત્થા ચ વેદિતબ્બા, ઇદં પન વારત્તયં સરાગાદિવસેન સોળસગુણં, કુસલાદિવસેન છસટ્ઠિદ્વિસતગુણં કત્વા ઇમિસ્સા

ચિત્તયમકમાતિકાય અનેકાનિ યમકસહસ્સાનિ, તદ્દિગુણા પુચ્છા, તદ્દિગુણા અત્થા ચ હોન્તિ, પાઠો પન સંખિત્તો. એવમેત્થ પાળિવવત્થાનં વિદિત્વા ઇદાનિ અનુત્તાનપદત્થાનુસારેન વિભઙ્ગનયસહિતો સઙ્ખેપત્થવણ્ણનાનયો એવં વેદિતબ્બો.

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતીતિ યસ્સ પુગ્ગલસ્સ ચિત્તં ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિતાય ઉપ્પજ્જતિ. **ન નિરુજ્ઝતી**તિ નિરોધક્ખણં અપ્પત્તતાય ન નિરુજ્ઝતિ. **તસ્સ ચિત્ત**ન્તિ કિં તસ્સ પુગ્ગલસ્સ તતો પટ્ઠાય ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ પુચ્છા, તસ્સા ચ, ''પચ્છિમચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ, નિરુજ્ઝિસ્સતિ નુપ્પજ્જિસ્સતિ, ઇતરેસં ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ, નિરુજ્ઝિસ્સતિ ચેવ ઉપ્પજ્જિસ્સતિ ચા''તિ વિસ્સજ્જનં. તત્થ **તેસં ચિત્ત**ન્તિ યેસં ખીણાસવાનં પચ્છિમચિત્તસઙ્ખાતસ્સ ચુતિચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે વત્તતિ, તેસં તદેવ ચુતિચિત્તં ઉપ્પાદપ્પત્તતાય ઉપ્પજ્જતિ નામ, ભઙ્ગં અપ્પત્તતાય ન નિરુજ્ઝતિ નામ, ઇદાનિ પન ભઙ્ગં પત્વા તં તેસં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ, તતો અપ્પટિસન્ધિકત્તા અઞ્ઞં નુપ્પજ્જિસ્સતિ. **ઇતરેસ**ન્તિ પચ્છિમચિત્તસમઙ્ગિં ખીણાસવં ઠપેત્વા અવસેસાનં સેખાસેખપુથુજ્જનાનં નિરુજ્ઝિસ્સતિ ચેવ અઞ્ઞં પન તસ્મિં વા અત્તભાવે ઉપ્પજ્જિસ્સતિ ચાતિ અત્થો.

''યસ્સ વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ નુપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતી''તિ ઇમિસ્સા દુતિયપુચ્છાય પચ્છિમચિત્તસમઙ્ગિનો ખીણાસવસ્સ ચિત્તં સન્ધાય ''આમન્તા''તિ વિસ્સજ્જનં. ''યસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ ઉપ્પજ્જિસ્સતી''તિ પુચ્છાય ''નો''તિ પટિસેધોવ વિસ્સજ્જનં. ન ઉપ્પજ્જતિ નિરુજ્ઝતીતિ હિ ભઙ્ગક્ખણે અરહતો પચ્છિમચિત્તમ્પિ સેસાનં ભિજ્જમાનચિત્તમ્પિ પુચ્છતિ, તતો પટ્ઠાય પન અરહતો તાવ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ સક્કા વત્તું, ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ પન ન સક્કા, તસ્મા ''નો''તિ એત્થ પટિસેધો કતો, ''યસ્સ વા પન ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ નિરુજ્ઝતી''તિ પુચ્છાય ''નત્થી''તિ પટિક્ખેપોવ વિસ્સજ્જનં. યસ્સ હિ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતિ ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, સો ચ પુગ્ગલો નત્થીતિ.

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નન્તિ? આમન્તા, યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ? સબ્બેસં ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, નો ચ ઉપ્પજ્જતિ, સબ્બેસં ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તેસં ચિત્તં ઉપ્પન્નઞ્ચેવ ઉપ્પજ્જતિ ચ, યસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ , તસ્સ ચિત્તં નુપ્પન્નન્તિ? ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ, નો ચ નુપ્પન્નં, નિરોધસમાપન્નાનં અસઞ્ઞસત્તાનં ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ ચેવ નુપ્પન્નઞ્ચ. યસ્સ વા પન...પે॰... નુપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા. એત્થ ચ **ઉપ્પન્ન**ન્તિ ઉપ્પાદસમઙ્ગિનોપેતં નામં, **ઉપ્પજ્જતી**તિ ચ ઉપ્પાદસમઙ્ગિનોવ.

યસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નન્તિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... નિરુજ્ઝતીતિ? ભઙ્ગક્ખણે તથા. યસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં નુપ્પન્નન્તિ? નિરોધસમાપન્નાદીનં ચિત્તં. યસ્સ વા પન...પે॰... આમન્તા.

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થાતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ? સબ્બેસં ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તથા. એત્થ ચ ઉપ્પાદપ્પત્તત્તા ઉપ્પજ્જિત્થ, તં અનતીતત્તા ઉપ્પજ્જતિ નામાતિ અત્થોતિ **અટ્ઠકથાયં** ખણપચ્ચુપ્પન્નવસેન અત્થો વુત્તો. ઉપ્પજ્જિત્થાતિ પન ઇમસ્સ અતીતચિત્તક્ખણવસેન અત્થે

ગય્હમાને એવ ઉપરિપાળિયા ન વિરુજ્ઝતિ, ન અઞ્ઞથાતિ પઞ્ઞાયતિ, તસ્મા પુબ્બાપરં ઓલોકેત્વા પાળિઅવિરોધેન અત્થો ગહેતબ્બો.

યસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જિત્થાતિ? ઉપ્પજ્જિત્થ. યસ્સ વા પન...પે॰... નુપ્પજ્જતીતિ? નત્થિ. યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? પચ્છિમચિત્તસમઙ્ગિખીણાસવવિરહિતાનં ચિત્તં તથા. યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ? ઉપ્પાદક્ખણે તથા. યસ્સ ચિત્તં...પે॰... નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? અસેખાનં પચ્છિમચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે તથા. યસ્સ વા પન...પે॰... નુપ્પજ્જતીતિ? પચ્છિમચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે તથા. યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? પચ્છિમચિત્તસમઙ્ગિં ઠપેત્વા સેસાનં તથા. યસ્સ વા પન...પે॰... આમન્તા. યસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? નત્થિ. યસ્સ વા પન...પે॰... નુપ્પજ્જિત્થાતિ? ઉપ્પજ્જિત્થ.

યસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થાતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... નિરુજ્ઝતીતિ? ભઙ્ગક્ખણે તથા. યસ્સ ચિત્તં...પે॰... ન નિરુજ્ઝિત્થાતિ? નિરુજ્ઝિત્થ. યસ્સ વા પન...પે॰... નત્થિ. યસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? પચ્છિમચિત્તસમઙ્ગિં ઠપેત્વા સેસાનં ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે તથા. યસ્સ વા પન...પે॰... સેસાનં ભઙ્ગક્ખણે તથા. યસ્સ ચિત્તં...પે॰... નિરુજ્ઝિસ્સતિ. યસ્સ વા પન...પે॰... નિરુજ્ઝતિ.

યસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? પચ્છિમચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે ઠપેત્વા સેસાનં ચિત્તં તથા. યસ્સ વા પન...પે॰... આમન્તા. યસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? નત્થિ. યસ્સ વા પન...પે॰... ન નિરુજ્ઝિત્થાતિ? નિરુજ્ઝિત્થ.

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થાતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ? સબ્બેસં ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તથા. યસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિત્થાતિ? નિરુજ્ઝિત્થ. યસ્સ વા પન...પે॰... નત્થિ, યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ? સબ્બેસં ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તથા. યસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? પચ્છિમચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે તથા. યસ્સ વા પન...પે॰... આમન્તા. યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? નિરુજ્ઝમાનં પચ્છિમચિત્તં ઠપેત્વા તથા. યસ્સ વા પન...પે॰... આમન્તા. યસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જિત્થ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? નત્થિ. યસ્સ વા પન...પે॰... નુપ્પજ્જિત્થાતિ? ઉપ્પજ્જિત્થ.

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝતીતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ? સબ્બેસં ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તથા. યસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝતીતિ? સબ્બેસં ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે તથા. યસ્સ વા પન...પે॰... નુપ્પજ્જતીતિ? આમન્તા.

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નન્તિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જમાનન્તિ? સબ્બેસં ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે તથા. યસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જમાનં, તસ્સ ચિત્તં નુપ્પન્નન્તિ? નિરોધસમાપન્નાદીનં ચિત્તં તથા. યસ્સ વા પન...પે॰... આમન્તા.

યસ્સ ચિત્તં નિરુજ્ઝમાનં, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નન્તિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... ભઙ્ગક્ખણે તથા. યસ્સ ચિત્તં ન નિરુજ્ઝમાનં, તસ્સ ચિત્તં નુપ્પન્નન્તિ? નિરોધસમાપન્નાદીનં ચિત્તં તથા. યસ્સ વા પન...પે॰... આમન્તા.

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થાતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન...પે॰... ઉપ્પન્નન્તિ ? ચિત્તસમઙ્ગીનં તથા. યસ્સ ચિત્તં નુપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જિત્થાતિ? ઉપ્પજ્જિત્થ. યસ્સ વા પન...પે॰... નુપ્પન્નન્તિ? નત્થિ... પે॰... યસ્સ ચિત્તં નુપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? ઉપ્પજ્જિસ્સતિ. યસ્સ વા પન...પે॰... નુપ્પન્નન્તિ? ઉપ્પન્નં.

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ નો ચ તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? આમન્તા. યસ્સ વા પન ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતિ નો ચ તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થાતિ? આમન્તા. એત્થ ''નો ચ તસ્સ ચિત્તં નુપ્પન્ન''ન્તિ ઇદં અસઞ્ઞાદિઅચિત્તકે સન્ધાય વુત્તં. તેસં નિયમેન ચિત્તુપ્પત્તિયા અભાવતો ''આમન્તા''તિ ઉભયત્થ વિસ્સજ્જનં વુત્તં. અયઞ્ચ વારો કાલત્તયે ગહેત્વા સમત્થિતોતિ ગહેતબ્બો.

''યસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જિત્થ નો ચ તસ્સ ચિત્તં નુપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? નત્થિ. યસ્સ વા પન ચિત્તં નુપ્પજ્જિસ્સતિ નો ચ તસ્સ ચિત્તં નુપ્પન્નં, તસ્સ ચિત્તં નુપ્પજ્જિત્થાતિ? ઉપ્પજ્જિત્થ.

ઉપ્પન્નં ઉપ્પજ્જમાનન્તિ? ઉપ્પાદક્ખણે ચિત્તં તથા. ઉપ્પજ્જમાનં ઉપ્પન્નન્તિ? આમન્તા. નુપ્પન્નં નુપ્પજ્જમાનન્તિ? આમન્તા. નુપ્પજ્જમાનં નુપ્પન્નન્તિ? અતીતાનાગતચિત્તં તથા.

નિરુદ્ધં નિરુજ્ઝમાનન્તિ? નો, નિરુજ્ઝમાનં નિરુદ્ધન્તિ? નો, નનિરુદ્ધં નનિરુજ્ઝમાનન્તિ? ઉપ્પાદક્ખણે અનાગતઞ્ચ ચિત્તં તથા. નનિરુજ્ઝમાનં નનિરુદ્ધન્તિપિ તથેવ.

યસ્સ ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, તસ્સ ચિત્તન્તિ? નો ચ ભઙ્ગક્ખણં વીતિક્કન્તં, અતીતં ચિત્તં તદુભયં વીતિક્કન્તં, યસ્સ વા પન ચિત્તં નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, તસ્સ ચિત્તન્તિ? અતીતં ચિત્ત''ન્તિ ઇમિના નયેન પુગ્ગલવારે સબ્બત્થ વિસ્સજ્જનનયો વેદિતબ્બો.

તત્થ **ઉપ્પજ્જમાનં ખણ**ન્તિ ઉપ્પજ્જમાનસ્સ ખણં, ઉપ્પાદક્ખણન્તિ અત્થો. **ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલ**ન્તિ ન ચિરં વીતિક્કન્તં, તમેવ પન ઉપ્પાદક્ખણં વીતિક્કન્તં હુત્વા અતિક્કન્તકાલન્તિ સઙ્ખં ગચ્છતિ, **નિરુજ્ઝમાનં ખણ**ન્તિ નિરુજ્ઝમાનસ્સ ખણં, ભઙ્ગક્ખણન્તિ અત્થો. **ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલ**ન્તિ કિં તસ્સ ચિત્તં એવં નિરોધક્ખણમ્પિ વીતિક્કન્તં હુત્વા અતિક્કન્તકાલં નામ હોતીતિ પુચ્છતિ. યસ્સ ભઙ્ગક્ખણે ચિત્તં ઉપ્પાદક્ખણં ખણં વીતિક્કન્તં હુત્વા અતિક્કન્તકાલં નામ હોતિ, નિરોધક્ખણં વીતિક્કન્તં હુત્વા અતિક્કન્તકાલં નામ હોતિ, અતીતં પન ચિત્તં ઉભોપિ ખણે ખણં વીતિક્કન્તં હુત્વા અતિક્કન્તકાલં નામ હોતીતિ અતીતચિત્તવસેન વિસ્સજ્જનં કતં. ઇમિનાવ ઉપાયેન ઉપરિમેસુ અત્થધમ્મવારાદીસુ ચ સબ્બવિસ્સજ્જનેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. અયં અતિક્કન્તકાલવારે નયો.

યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ નનિરુજ્ઝતિ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? આમન્તા. યં વા પન...પે॰... આમન્તા. યં ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ નિરુજ્ઝતિ, તં ચિત્તં નનિરુજ્ઝિસ્સતિ ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? નો. યં વા પન ચિત્તં નનિરુજ્ઝિસ્સતિ ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તં ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ નિરુજ્ઝતીતિ? નત્થિ.

યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પન્નન્તિ? આમન્તા. યં વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જતીતિ? ઉપ્પાદક્ખણે ચિત્તં તથા, એવં પટિલોમપુચ્છાસુપિ તતો સેસાસુપિ. ''યં ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં નુપ્પન્નન્તિ? અતીતાનાગતં ચિત્તં તથા. યં વા પન...પે॰... આમન્તા...પે॰... ભઙ્ગક્ખણે ચિત્ત''ન્તિઆદિના, ''યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થાતિ? નો. યં ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં નુપ્પજ્જિત્થાતિ? ભઙ્ગક્ખણે ચિત્તં અનાગતઞ્ચા''તિઆદિના, ''યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? નો. યં વા પન...પે॰... નો, યં ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? અનાગતં ચિત્તં નુપ્પજ્જતિ, નો ચ તં ચિત્તં નુપ્પજ્જિસ્સતિ, ભઙ્ગક્ખણે ચિત્તં અતીતં ચિત્ત''ન્તિઆદિના ચ, ''યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? નો. યં વા પન...પે॰... નો, યં ચિત્તં નુપ્પજ્જિત્થ, તં ચિત્તં નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? અનાગતં ચિત્ત''ન્તિઆદિના ચ,

''યં ચિત્તં નિરુજ્ઝતિ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થાતિ? નો''તિઆદિના ચ, ''યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિત્થાતિ? નો''તિઆદિના ચ, ''યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ ? આમન્તા''તિઆદિના ચ, ''યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ, તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતીતિ? નો''તિઆદિના ચ,

''યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં, તં ચિત્તં ઉપ્પન્નન્તિ? આમન્તા. યં વા પન...પે॰... ઉપ્પજ્જમાનન્તિ...પે॰... ઉપ્પાદક્ખણે ચિત્ત''ન્તિઆદિના ચ, ''યં ચિત્તં નિરુજ્ઝમાનં, તં ચિત્તં ઉપ્પન્નન્તિ? આમન્તા''તિઆદિના ચ, ''યં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થાતિ? નો. યં વા પન...પે॰... નો''તિઆદિના ચ,

''યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિત્થ નો ચ તં ચિત્તં ઉપ્પન્નં, તં ચિત્તં ઉપ્પજ્જિસ્સતીતિ? નો. યં વા પન...પે॰... નો. યં ચિત્તં નુપ્પજ્જિત્થ નો ચ તં ચિત્તં નુપ્પન્નં, તં ચિત્તં નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? આમન્તા''તિઆદિના ચ, ''ઉપ્પન્નં ઉપ્પજ્જમાનન્તિ...પે॰... ઉપ્પાદક્ખણે ઉપ્પન્નઞ્ચેવ ઉપ્પજ્જમાનઞ્ચ. ઉપ્પજ્જમાનં ઉપ્પન્નન્તિ? આમન્તા''તિઆદિના ચ, ''નિરુદ્ધં નિરુજ્ઝમાનન્તિ? નો''તિઆદિના ચ,

''યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, નિરુજ્ઝમાનં ખણં ખણં વીતિક્કન્તં અતિક્કન્તકાલં, તં ચિત્તન્તિ...પે॰... અતીતં ચિત્ત''ન્તિઆદિના ચ ધમ્મવારે,

''યસ્સ યં ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ ન નિરુજ્ઝતિ, તસ્સ તં ચિત્તં નિરુજ્ઝિસ્સતિ નુપ્પજ્જિસ્સતીતિ? આમન્તા''તિઆદિના ચ પુગ્ગલધમ્મવારે ચ, સરાગાદિપદેહિ, કુસલાદિપદેહિ ચ મિસ્સેસુ સબ્બવારેસુ ચ પુચ્છાસુ હેટ્ઠા વુત્તાનુસારેન વિસ્સજ્જનનયો વેદિતબ્બો. અયં ચિત્તયમકમાતિકત્થસંવણ્ણનાનયો.

ધમ્મયમકમાતિકત્થવણ્ણના

ધમ્મયમકમાતિકાય પન ખન્ધયમકે વુત્તનયેનેવ પાળિવવત્થાનં વેદિતબ્બં. ''યો કુસલં ધમ્મં ભાવેતિ, સો અકુસલં ધમ્મં પજહતી''તિ આગતત્તા પનેત્થ પરિઞ્ઞાવારો ભાવનાવારો નામ. તત્થ યસ્મા અબ્યાકતો ધમ્મો નેવ ભાવેતબ્બો ન પહાતબ્બો, તસ્મા પદમેવ ન ઉદ્ધટન્તિ વેદિતબ્બં . પુચ્છાવિસ્સજ્જને પનેત્થ ''કુસલાકુસલા ધમ્માતિ? આમન્તા''તિઆદિના, ''ધમ્મા અકુસલા ધમ્માતિ? અકુસલા ધમ્મા ધમ્મા ચેવ અકુસલા ધમ્મા ચ, અવસેસા ધમ્મા ન અકુસલા ધમ્મા''તિઆદિના ચ પણ્ણત્તિવારે વિસ્સજ્જનનયો ઞાતબ્બો.

“યસ્સ કુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્સ અકુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તીતિ? નો. યસ્સ વા પન…પે॰… યસ્સ કુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્સ અબ્યાકતા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તીતિ? પઞ્ચવોકારે કુસલાનં ઉપ્પાદક્ખણે…પે॰… ઉપ્પજ્જન્તી’’તિઆદિના ચ, “યત્થ કુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, તત્થ અકુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તીતિ? આમન્તા…પે॰… તત્થ અબ્યાકતા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તીતિ? આમન્તા. યત્થ વા પન અબ્યાકતા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, તત્થ કુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તીતિ …પે॰… ચતુવોકારે…પે॰… ઉપ્પજ્જન્તી’’તિઆદિના ચ, “યસ્સ યત્થ કુસલા ધમ્મા…પે॰… ઉપ્પજ્જન્તીતિ? નો’’તિઆદિના ચ,

“યસ્સ કુસલા ધમ્મા નુપ્પજ્જન્તિ, તસ્સ અકુસલા ધમ્મા નુપ્પજ્જન્તીતિ…પે॰… સબ્બેસં ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે અબ્યાકતચિત્તસ્સ ઉપ્પાદક્ખણે નિરોધસમાપન્નાનં અસઞ્ઞસત્તાનં તેસં કુસલા ચ ધમ્મા નુપ્પજ્જન્તિ, અકુસલા ચ ધમ્મા નુપ્પજ્જન્તી’’તિઆદિના ચ, “યસ્સ કુસલા ધમ્મા નુપ્પજ્જન્તિ, તસ્સ અબ્યાકતા ધમ્મા નુપ્પજ્જન્તીતિ…પે॰… સબ્બેસં ચવન્તાનં પવત્તે ચિત્તસ્સ ભઙ્ગક્ખણે આરુપ્પે અકુસલાનં ઉપ્પાદક્ખણે ચ નુપ્પજ્જન્તી’’તિઆદિના ચ, “યત્થ કુસલા ધમ્મા નુપ્પજ્જન્તિ, તત્થ અકુસલા ધમ્મા નુપ્પજ્જન્તીતિ? આમન્તા…પે॰… તત્થ અબ્યાકતા ધમ્મા નુપ્પજ્જન્તીતિ? ઉપ્પજ્જન્તિ. યત્થ વા પન અબ્યાકતા ધમ્મા નુપ્પજ્જન્તિ, તત્થ અકુસલા ધમ્મા નુપ્પજ્જન્તીતિ? નત્થી’’તિઆદિના ચ ઉપ્પાદવારે,

“યસ્સ કુસલા ધમ્મા નિરુજ્ઝન્તિ, તસ્સ અકુસલા ધમ્મા નિરુજ્ઝન્તીતિ? નો’’તિઆદિના નિરોધવારે ચ,

“યસ્સ કુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, તસ્સ અકુસલા ધમ્મા નિરુજ્ઝન્તીતિ? નો’’તિઆદિના ઉપ્પાદનિરોધવારે ચ,

“યો કુસલં ધમ્મં ભાવેતિ, સો અકુસલં ધમ્મં પજહિત્થાતિ? નો…પે॰… યો કુસલં ધમ્મં ન ભાવેતિ, સો અકુસલં ધમ્મં નપ્પજહિત્થાતિ? અગ્ગમગ્ગસમઙ્ગિઞ્ચ અરહન્તઞ્ચ ઠપેત્વા અવસેસા પુગ્ગલા’’તિઆદિના ભાવનાવારે ચ પુચ્છાવિસ્સજ્જનનયો હેટ્ઠા વુત્તાનુસારેન ઞાતબ્બો.

અત્થવિનિચ્છયે પનેત્થ ઇદં લક્ખણં. ઇમસ્સ હિ ધમ્મયમકસ્સ પવત્તિમહાવારે **ઉપ્પજ્જન્તિ નિરુજ્ઝન્તી**તિ ઇમેસુ ઉપ્પાદનિરોધેસુ કુસલાકુસલધમ્મા તાવ એકન્તેન પવત્તિયંયેવ લબ્ભન્તિ, ન ચુતિપટિસન્ધીસુ, અબ્યાકતધમ્મા પન પવત્તે ચ ચુતિપટિસન્ધીસુ ચાતિ તીસુપિ કાલેસુ લબ્ભન્તિ, એવમેત્થ યં યત્થ યત્થ લબ્ભતિ, તસ્સ વસેન તત્થ તત્થ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો.

તત્રિદં નયમુખં – કુસલાકુસલાનં તાવ એકક્ખણે અનુપ્પજ્જનતો “**નો**”તિ પટિસેધો કતો. **અબ્યાકતા ચા**તિ ઇદં ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપં સન્ધાય વુત્તં. **યત્થ કુસલા ધમ્મા નુપ્પજ્જન્તી**તિ અસઞ્ઞભવં સન્ધાય વુત્તં, અબ્યાકતાનં ધમ્માનં અનુપ્પત્તિટ્ઠાનસ્સાભાવા “**નત્થી**”તિ પટિક્ખેપો કતો, નિરોધવારે કુસલાકુસલાનં એકતો અનિરુજ્ઝનતો “**નો**”તિ વુત્તન્તિ ઇમિનાવ નયમુખેન સબ્બત્થ વિનિચ્છયો વેદિતબ્બો. અયં ધમ્મયમકમાતિકત્થસંવણ્ણનાનયો.

ઇન્દ્રિયયમકમાતિકત્થવણ્ણના

ઇન્દ્રિયયમકમાતિકાયં પન ખન્ધયમકમાતિકાદીસુ વુત્તનયેનેવ પાળિવવત્થાનાદિકો સબ્બો અત્થસંવણ્ણનાનયો વેદિતબ્બો. મનિન્દ્રિયં પનેત્થ યથા ચક્ખુન્દ્રિયાદિમૂલકેહિ, તથેવ ઇત્થિન્દ્રિયાદિમૂલકેહિ સદ્ધિં

સમ્પયોગં ગચ્છતિ, તસ્મા નિક્ખિત્તપટિપાટિયા અયોજેત્વા સબ્બેહિપિ ચક્ખુન્દ્રિયમૂલાદીહિ સદ્ધિં પરિયોસાને યોજિતં, ચક્ખુન્દ્રિયેન ચ સદ્ધિં સુખિન્દ્રિયદુક્ખિન્દ્રિયદોમનસ્સિન્દ્રિયાનિ, લોકુત્તરિન્દ્રિયાનિ ચ પટિસન્ધિયં નત્થીતિ ન ગહિતાનિ. યથા ચેત્થ, એવં સેસિન્દ્રિયમૂલકેસુપિ યથાનુરૂપં ઞાતબ્બં. ઇન્દ્રિયાનં પન બહુકતાય ધાતુયમકતોપિ બહુતરાનિ યમકાનિ હોન્તિ અયં વિસેસો, સેસં હેટ્ઠા વુત્તાનુસારેન ઞાતબ્બન્તિ. અયં ઇન્દ્રિયયમકમાતિકત્થસંવણ્ણનાનયો.

મોહવિચ્છેદનિયા અભિધમ્મમાતિકત્થવણ્ણનાય

યમકમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. પટ્ઠાનમાતિકત્થવણ્ણના

ઇદાનિ પટ્ઠાનમાતિકાય અત્થસંવણ્ણનાનયો હોતિ. કેનટ્ઠેન પટ્ઠાનન્તિ? નાનપ્પકારપચ્ચયટ્ઠેન. પ-સદ્દો હિ નાનપ્પકારત્થં દીપેતિ, ઠાન-સદ્દો પચ્ચયત્થં. અથ વા વિભજનટ્ઠેન પટ્ઠાનં. યથા હિ પઞ્ઞાપના પટ્ઠપના વિવરણા વિભજના ઉત્તાનીકમ્મન્તિ આગતટ્ઠાને વિભજનટ્ઠો પટ્ઠાનસદ્દસમાનત્થો પટ્ઠપના-સદ્દો દિસ્સતિ, એવમિધાપિ કુસલાદીનં ધમ્માનં હેતુપચ્ચયાદીહિ વિભજનતો વિભજનટ્ઠેન પટ્ઠાનં નામ. અથ વા પટ્ઠિતટ્ઠેન પટ્ઠાનં, ગમનટ્ઠેનાતિ અત્થો. સબ્બધમ્મેસુ હિ અસઙ્ગગમનસ્સ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણસ્સ હેતુપચ્ચયાદિભેદભિન્નેસુ કુસલાદીસુ વિત્થારિતનયલાભતો નિસ્સઙ્ગવસેન પવત્તગમનત્તા ગમનટ્ઠેન પટ્ઠાનં નામ, ઇતિ નાનપ્પકારપચ્ચયટ્ઠેન, વિભજનટ્ઠેન, ગમનટ્ઠેન ચ તિકપટ્ઠાનાદીસુ ચતુવીસતિયા પટ્ઠાનેસુ એકેકમ્પિ પટ્ઠાનં નામ, તેસં પન સમૂહતો પકરણં પટ્ઠાનં નામ, તેસં પટ્ઠાનાનં માતિકા. સયમ્પિ વા પટ્ઠાનભૂતા માતિકા, સબ્બમ્પેતં પટ્ઠાનમાતિકા. યા સા ''હેતુપચ્ચયો, આરમ્મણપચ્ચયો...પે॰... અવિગતપચ્ચયો''તિ એવં તિકપટ્ઠાનાદિચતુવીસતિપ્પભેદસમન્તપટ્ઠાનદેસનાય મૂલભૂતપચ્ચયભેદસ્સ વસેન ભગવતા પકરણસ્સ આદિમ્હિ ઠપિતા, અયં ઇધ પટ્ઠાનમાતિકા નામ.

તત્થ અનુત્તાનત્થાદિસહિતો સઙ્ખેપત્થવિનિચ્છયો તાવ એવં વેદિતબ્બો – **હેતુપચ્ચયો**તિઆદીસુ હિ હેતુ ચ સો પચ્ચયો ચાતિ **હેતુપચ્ચયો**, હેતુ હુત્વા પચ્ચયો હેતુપચ્ચયો, હેતુભાવેન પચ્ચયોતિ વુત્તં હોતિ. તત્થ હેતૂતિ વચનાવયવકારણમૂલાનમેતં અધિવચનં. ''પટિઞ્ઞાહેતૂ''તિઆદીસુ હિ લોકે વચનાવયવો ''હેતૂ''તિ વુચ્ચતિ, સાસને પન ''યે ધમ્મા હેતુપ્પભવા''તિઆદીસુ (મહાવ॰ ૬૦; અપ॰ થેર ૧.૧.૨૮૬) કારણં, ''તયો કુસલા હેતૂ, તયો અકુસલા હેતૂ''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧૦૫૯) મૂલં, ઇદં ઇધ અધિપ્પેતં , તં પટિચ્ચ એતસ્મા એતીતિ પચ્ચયો, અપચ્ચક્ખાય નં વત્તતીતિ અત્થો. યો હિ ધમ્મો યં ધમ્મં પટિચ્ચ અપચ્ચક્ખાય તિટ્ઠતિ વા ઉપ્પજ્જતિ વા, સો તસ્સ ઉપકારકલક્ખણેન પચ્ચયો નામ. ઇતિ મૂલટ્ઠેન હેતુ, ઉપકારકટ્ઠેન પચ્ચયોતિ સઙ્ખેપતો મૂલટ્ઠેન ઉપકારકો ધમ્મો હેતુપચ્ચયો, કુસલાદીનં કુસલાદિભાવસાધકોતિ કેચિ, એવં સન્તે પન તંસમુટ્ઠાનરૂપેસુ હેતુપચ્ચયતા ન સમ્પજ્જતિ, અહેતુકચિત્તાનઞ્ચ વિના એતેહિ અબ્યાકતભાવો સિદ્ધો, સહેતુકાનમ્પિ ચ યોનિસોમનસિકારાદિપટિબદ્ધો કુસલાદિભાવો, ન સમ્પયુત્તહેતુપટિબદ્ધો. યદિ ચ સિયા, હેતૂસુપિ કુસલાદિભાવસાધકેન અઞ્ઞેન ભવિતબ્બં, કુસલાદિભાવસાધનવસેન પન હેતૂનં મૂલટ્ઠં અગ્ગહેત્વા સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધનવસેન ગય્હમાને ન કિઞ્ચિ વિરુજ્ઝતિ. લદ્ધહેતુપચ્ચયા હિ ધમ્મા વિરુળ્હમૂલા વિય પાદપા થિરા હોન્તિ સુપ્પતિટ્ઠિતા, ઇતરે પન તિલબીજકાદિસેવાલા વિય ન સુપ્પતિટ્ઠિતા, ઇતિ મૂલટ્ઠેન ઉપકારકોતિ સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસાધનેન ઉપકારકો ધમ્મો **હેતુપચ્ચયો**તિ વેદિતબ્બો.

નિદ્દેસે ''હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ વુત્તં, તત્થ ''ચિત્તસમુટ્ઠાનાન''ન્તિ અવત્વા ''તંસમુટ્ઠાનાન''ન્તિ ઇદં અચિત્તસમુટ્ઠાનાનમ્પિ સઙ્ગણ્હનત્થં. પઞ્હાવારસ્મિં હિ ''પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતા હેતૂ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ આગતં, કસ્મા પનાયં હેતુ પટિસન્ધિયમેવ કટત્તારૂપાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો હોતિ , ન પવત્તેતિ? પટિસન્ધિયં કમ્મજરૂપાનં ચિત્તપટિબદ્ધવુત્તિતાય, ભવપઠમનિપાતતો ચિત્તજાતિ. ઇતરરૂપસન્તતિઉપ્પત્થમ્ભાભાવેન એવ દુબ્બલવત્થું ચિત્તમેવ નિસ્સાય ઉપ્પજ્જતિ ચેવ તિટ્ઠતિ ચ. તં ચિત્તમ્પિ હિ પટિસન્ધિક્ખણે કમ્મવેગક્ખિત્તતાય ચેવ અપુરેજાતવત્થુકતાય ચ અપ્પતિટ્ઠિતં, પપાતે પતિતમત્તકો પુરિસો ન કિઞ્ચિ સિપ્પં કાતું વિય ચિત્તજરૂપં જનેતું ન સક્કોતિ, તમેવ કટત્તારૂપં નિસ્સાય પતિટ્ઠાતિ. પટિસન્ધિચિત્તાનિ હિ રૂપં ન જનેન્તિ, કમ્મજરૂપમેવ પન તેસં ચિત્તસમુટ્ઠાનરૂપટ્ઠાને તિટ્ઠતિ, પવત્તિયં પન પટિલદ્ધુપત્થમ્ભતાય તં રૂપં વિનાપિ કમ્મપટિબદ્ધાવ પવત્તિ, હેતુપચ્ચયસ્સ પનેત્થ કુસલાદિભેદતો, ભૂમિભેદતો ચ વિભાગો હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બોતિ અયં હેતુપચ્ચયે નયો.

તતો પરેસુ આરમ્મણભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો **આરમ્મણપચ્ચયો**, સો નિદ્દેસે ‘‘રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા... પે॰... ફોટ્ઠબ્બાયતનં કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં...પે॰... રૂપાયતનં સદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બાયતનં મનોધાતુયા...પે॰... સબ્બે ધમ્મા મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા...પે॰... યં યં ધમ્મં આરબ્ભ યે યે ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા, તે તે ધમ્મા તેસં તેસં ધમ્માનં આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ એવં નિદ્દિટ્ઠત્તા ન કોચિ ધમ્મો ન હોતિ. યથા હિ દુબ્બલપુરિસો દણ્ડં વા રજ્જું વા આલમ્બિત્વા ઉટ્ઠહતિ ચેવ તિટ્ઠતિ ચ, એવં ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા રૂપાદીસુ છસુ યં કિઞ્ચિ આલમ્બિત્વા ઉપ્પજ્જન્તિ ચેવ તિટ્ઠન્તિ ચ, તસ્મા લોકિયલોકુત્તરાદિભેદા સબ્બેપિ ધમ્મા યથાયોગં ચિત્તચેતસિકાનં આરમ્મણપચ્ચયોતિ વેદિતબ્બોતિ અયં આરમ્મણપચ્ચયે નયો.

જેટ્ઠકટ્ઠેન ઉપકારકો ધમ્મો **અધિપતિપચ્ચયો**, સો નિદ્દેસે ‘‘છન્દાધિપતિ છન્દસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં...પે॰... વીરિયચિત્તવીમંસાધિપતિ...પે॰... અધિપતિપચ્ચયેન પચ્ચયો, યં યં ધમ્મં ગરું કત્વા યે યે ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા, તે તે ધમ્મા તેસં તેસં ધમ્માનં અધિપતિપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ એવં દ્વિધા નિદ્દિટ્ઠો. તત્થ છન્દાદયો સહજાતાધિપતિભાવેન વુત્તા, ગરુકાતબ્બં આરમ્મણાધિપતિભાવેન. તત્થ ચ લોકિયકુસલભૂતો આરમ્મણાધિપતિ લોકિયકુસલાનઞ્ચેવ લોભસહગતચિત્તાનઞ્ચ આરમ્મણાધિપતિ હોતિ, નાઞ્ઞસ્સ, અકુસલભૂતો પન લોભસહગતચિત્તુપ્પાદોતિ વુચ્ચતિ ઇતરેસુ ગરુકાતબ્બતાય અભાવતો, સો દ્વિહેતુકાહેતુકાદિલોકિયવિપાકરૂપક્ખન્ધભૂતો ચ લોભસહગતસ્સેવ, નાઞ્ઞસ્સ, તથા કિરિયભૂતોપીતિ **અટ્ઠકથાયં** આગતં, તં ઞાણસમ્પયુત્તકિરિયાનં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાભિઞ્ઞાદિપુબ્બવસપ્પવત્તાનં કામાવચરકુસલેહિ ગરુકાતબ્બભાવસ્સાવિરોધભાવસ્સ દસ્સનતો વીમંસિતબ્બં. લોકુત્તરકુસલાનિ પન કામાવચરઞાણસમ્પયુત્તજવનાનમેવ આરમ્મણાધિપતિપચ્ચયા હોન્તિ, નિબ્બાનં પન તેસઞ્ઞેવ લોકુત્તરકુસલવિપાકાનઞ્ચાતિ વેદિતબ્બન્તિ અયં અધિપતિપચ્ચયે નયો.

અનન્તરભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો **અનન્તરપચ્ચયો**, સોવ **સમનન્તરપચ્ચયો**, બ્યઞ્જનમત્તમેવ નાનં ‘‘ઉપચયસન્તતી’’તિઆદીસુ વિય. યમ્પિ ‘‘અત્થાનન્તરતાય અનન્તરપચ્ચયો, કાલાનન્તરતાય સમનન્તરપચ્ચયો’’તિ આચરિયાનં મતં, તં ‘‘નિરોધા વુટ્ઠહન્તસ્સ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકુસલં ફલસમાપત્તિયા સમનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિઆદીહિ વિરુજ્ઝતિ, તંનિદ્દેસે ‘‘ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ તંસમ્પયુત્તકા ચ ધમ્મા મનોધાતુયા...પે॰... કાયવિઞ્ઞાણધાતુ...પે॰... મનોધાતુ...પે॰... મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા...પે॰... પુરિમા પુરિમા કુસલા ધમ્મા પચ્છિમાનં પચ્છિમાનં કુસલાનં ધમ્માનં...પે॰... અબ્યાકતાનં ધમ્માનં...પે॰... પુરિમા પુરિમા અકુસલા ધમ્મા પચ્છિમાનં પચ્છિમાનં અકુસલાનં...પે॰... અબ્યાકતાનં...પે॰... યેસં યેસં ધમ્માનં અનન્તરા યે યે ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા, તે તે ધમ્મા તેસં તેસં ધમ્માનં અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ ઇમિના અનન્તરપચ્ચયનિદ્દેસસમકો એવ સમનન્તરપચ્ચયો નિદ્દિટ્ઠો અઞ્ઞત્ર નામનાનત્તાતિ અયં અનન્તરસમનન્તરપચ્ચયદ્વયે નયો.

ઉપ્પજ્જમાનોવ સહ ઉપ્પજ્જમાનભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો **સહજાતપચ્ચયો**, સો નિદ્દેસે ‘‘ચત્તારો ખન્ધા અરૂપિનો અઞ્ઞમઞ્ઞં સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો, ચત્તારો મહાભૂતા અઞ્ઞમઞ્ઞં...પે॰... ઓક્કન્તિક્ખણે નામરૂપં અઞ્ઞમઞ્ઞં... પે॰... ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં...પે॰... મહાભૂતા ઉપાદારૂપાનં...પે॰... રૂપિનો ધમ્મા અરૂપીનં ધમ્માનં કિઞ્ચિકાલે સહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો, કિઞ્ચિકાલે નસહજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિ એવં છબ્બિધો નિદ્દિટ્ઠો. તત્થ **અઞ્ઞમઞ્ઞ**ન્તિ ઇમિના તેસં ધમ્માનં એકક્ખણે પચ્ચયભાવઞ્ચેવ પચ્ચયુપ્પન્નભાવઞ્ચ દીપેતિ, પટિસન્ધિક્ખણે વત્થુરૂપં **રૂપં** નામ. **ચિત્તચેતસિકા**તિ પવત્તિયં ચત્તારો ખન્ધા, પટિસન્ધિયમ્પીતિ કેચિ તત્થ કટત્તારૂપાનમ્પિ ચિત્તસમુટ્ઠાને પવિટ્ઠત્તા. તેસં હિ પટિસન્ધિચિત્તચેતસિકા સહજાતપચ્ચયા હોન્તિયેવ, તાનિ પન વત્થુવિરહિતાનિ રૂપાનિ પવત્તિયં

ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં વિય ચિત્તચેતસિકાનં પચ્ચયત્થં ન ફરન્તિ, તસ્મા ''અઞ્ઞમઞ્ઞ''ન્તિ ન વુત્તં, તથા ભૂતાનં ઉપાદારૂપં. એવં હિ અગય્હમાને પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપાનં સહજાતા નામ નિસ્સયતા ન વુત્તાતિ સહજાતપચ્ચયનિદ્દેસો અપરિપુણ્ણો એવ સિયા. **કિસ્મિઞ્ચિકાલે**તિ ઇદમ્પિ ઓક્કન્તિક્ખણે હદયવત્થુમેવ સન્ધાય વુત્તત્તા તતિયકોટ્ઠાસમેવ ભજતીતિ અત્થતો અયં પચ્ચયો પઞ્ચવિધોતિ અયં સહજાતપચ્ચયે નયો.

અઞ્ઞમઞ્ઞં ઉપ્પાદનુપત્થમ્ભનભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો **અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયો** તિદણ્ડકં વિય. સો નિદ્દેસે ''ચત્તારો ખન્ધા અરૂપિનો અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન પચ્ચયો, ચત્તારો મહાભૂતા...પે॰... ઓક્કન્તિક્ખણે નામરૂપં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એવં તિધા નિદ્દિટ્ઠોતિ અયં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયે નયો.

અધિટ્ઠાનાકારેન, નિસ્સયાકારેન ચ ઉપકારકો ધમ્મો **નિસ્સયપચ્ચયો** તરુચિત્તકમ્માદીનં પથવીપટાદયો વિય, સો નિદ્દેસે સહજાતપચ્ચયે વિય છધાવ નિદ્દિટ્ઠો. છટ્ઠો પનેત્થ કોટ્ઠાસો ''ચક્ખાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા, સોતઘાનજિવ્હાકાયાયતનં કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા...પે॰... યં રૂપં નિસ્સાય મનોધાતુ ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ ચ વત્તન્તિ, તં રૂપં મનોધાતુયા ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા ચ તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં નિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એવં પુરેજાતનિસ્સયદસ્સનવસેન વિભત્તો, સેસં તાદિસમેવ. તત્થ **રૂપ**ન્તિ હદયવત્થુ.

ઉપનિસ્સયપચ્ચયોતિ એત્થ પનાયં વચનત્થો – તદધીનવુત્તિતાય અત્તનો ફલેન નિસ્સિતો, નપ્પટિક્ખિત્તોતિ નિસ્સયો, યથા પન ભુસો આયાસો ઉપાયાસો, એવં ભુસો નિસ્સયો ઉપનિસ્સયો, બલવકારણસ્સેતં અધિવચનં, તસ્મા બલવકારણભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો **ઉપનિસ્સયપચ્ચયો**તિ વેદિતબ્બો. સો આરમ્મણૂપનિસ્સયો અનન્તરૂપનિસ્સયો પકતૂપનિસ્સયોતિ તિવિધો હોતિ. તત્થ **આરમ્મણૂપનિસ્સયો** તાવ આરમ્મણાધિપતિના સદ્ધિં નાનત્તં અકત્વા વિભત્તો. તત્થ યં આરમ્મણં ગરું કત્વા ચિત્તચેતસિકા ઉપ્પજ્જન્તિ, તં નિયમતો તેસં આરમ્મણેસુ બલવારમ્મણં હોતિ, ઇતિ ગરુકાતબ્બમત્તટ્ઠેન આરમ્મણાધિપતિ, બલવકારણટ્ઠેન આરમ્મણૂપનિસ્સયોતિ એવમેતેસં નાનત્તં વેદિતબ્બં.

અનન્તરૂપનિસ્સયોપિ અનન્તરપચ્ચયેન નાનત્તં અકત્વાવ વિભત્તો, એવં સન્તેપિ અત્તનો અત્તનો અનન્તરં અનુરૂપસ્સ ચિત્તુપ્પાદસ્સ પવત્તનસમત્થતાય અનન્તરતા, પુરિમચિત્તસ્સ પચ્છિમચિત્તુપ્પાદને બલવતાય અનન્તરૂપનિસ્સયતા ચ વેદિતબ્બા. યથા હિ હેતુપચ્ચયાદીસુ કઞ્ચિ ધમ્મં વિનાપિ ચિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, ન એવં અનન્તરચિત્તં વિના ચિત્તસ્સ ઉપ્પત્તિ નામ અત્થિ, તસ્મા બલવપચ્ચયો હોતિ, ઇતિ બલવકારણટ્ઠેન અનન્તરોવ અનન્તરૂપનિસ્સયોતિ એવમેતેસં નાનત્તં વેદિતબ્બં.

પકતો ઉપનિસ્સયો **પકતૂપનિસ્સયો**, પકતો નામ અત્તનો સન્તાને ઉપ્પાદિતો વા સદ્ધાસીલાદિઉપસેવિતો વા ઉતુભોજનાદિપકતિયાયેવ વા ઉપનિસ્સયો પકતૂપનિસ્સયો, ઇતિ પરૂપનિસ્સયેન અમિસ્સોતિ અત્થો. સો ચ પકતૂપનિસ્સયો ''સદ્ધં ઉપનિસ્સાય દાનં દેતિ, સીલં સમાદિયતિ, ઉપોસથકમ્મં કરોતિ, ઝાનં ઉપ્પાદેતિ; વિપસ્સનં, મગ્ગં, અભિઞ્ઞં, સમાપત્તિં ઉપ્પાદેતિ; સીલં, સુતં, ચાગં, પઞ્ઞં ઉપનિસ્સાય દાનં દેતિ...પે॰... સમાપત્તિં ઉપ્પાદેતી''તિઆદિના ઇમેસં સદ્ધાદીનં વસેન બહુધા વિભત્તો, એવં ઉપનિસ્સયપચ્ચયો તિવિધો. નિદ્દેસે પનાયં ''પુરિમા પુરિમા કુસલા ધમ્મા પચ્છિમાનં પચ્છિમાનં કુસલાનં ધમ્માનં ...પે॰... અકુસલાનં કેસઞ્ચિ...પે॰... અબ્યાકતાનં ધમ્માનં...પે॰... પુરિમા પુરિમા અકુસલા ધમ્મા પચ્છિમાનં પચ્છિમાનં અકુસલાનં...પે॰... કુસલાનં કેસઞ્ચિ...પે॰... અબ્યાકતાનં ધમ્માનં...પે॰... પુરિમા પુરિમા અબ્યાકતા ધમ્મા...પે॰... અબ્યાકતાનં, કુસલાનં, અકુસલાનં ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો, પુગ્ગલોપિ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો, સેનાસનમ્પી''તિ એવં નિદ્દિટ્ઠો. તત્થ **પુરિમા**તિ અનન્તરૂપનિસ્સયે સમનન્તરાતીતાવ લબ્ભન્તિ.

આરમ્મણૂપનિસ્સયપકતૂપનિસ્સયેસુ પન નાનાવિધિવસેન પુરિમતરાવાતિ તયોપિ રાસી કુસલેન કુસલપદે લબ્ભન્તિ. કુસલેન પનાકુસલે સમનન્તરાતીતા ન લબ્ભન્તિ, તેનાહ ''કેસઞ્ચી''તિ. ઇદં હિ ''કુસલો ધમ્મો અકુસલસ્સ ધમ્મસ્સ આરમ્મણૂપનિસ્સયો પકતૂપનિસ્સયો, આરમ્મણૂપનિસ્સયો પન દાનં દત્વા...પે॰... તં ગરું કત્વા રાગો ઉપ્પજ્જતિ...પે॰... પકતૂપનિસ્સયો સદ્ધં ઉપનિસ્સાય માનં જપ્પેતી''તિઆદિના **પઞ્હાવારે** આગતં ઇમં નયં સન્ધાય વુત્તં.

અકુસલેન કુસલપદે હિ સમનન્તરાતીતા ન લબ્ભન્તિ, તેનાહ ''કેસઞ્ચી''તિ. ઇદં પન ''અકુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ પકતૂપનિસ્સયો. રાગં ઉપનિસ્સાય દાનં દેતિ...પે॰... પાણં હન્ત્વા તસ્સ પટિઘાતત્થાય દાનં દેતી''તિઆદિના નયેન **પઞ્હાવારે** આગતં પકતૂપનિસ્સયમેવ સન્ધાય વુત્તં. યથા હિ અકુસલં કુસલસ્સ અનન્તરૂપનિસ્સયો ન હોતિ, તથા આરમ્મણૂપનિસ્સયોપિ ન હોતિ. ન હિ તં ગરું કત્વા કુસલં પવત્તતિ.

અકુસલેન અબ્યાકતપદે પન આરમ્મણૂપનિસ્સયોવ ન લબ્ભતિ. ન હિ તં અબ્યાકતા ગરું કરોન્તિ, અનન્તરા પનસ્સ હોન્તિ. તેનેવેત્થ ''કેસઞ્ચી''તિ ન વુત્તં. સેસપદેસુ તયોપિ ઉપનિસ્સયા લબ્ભન્તેવ. ''પુગ્ગલોપિ, સેનાસનમ્પી''તિ ઇદમ્પિ દ્વયં પકતૂપનિસ્સયવસેનેવેત્થ વુત્તં, ઉતુભોજનાદયો ચેત્થ સઙ્ગહેતબ્બા. ઇમસ્મિઞ્ચ પચ્ચયે એકચ્ચાય પઞ્ઞત્તિયા સદ્ધિં સબ્બેપિ ચતુભૂમકા ધમ્મા સઙ્ગહિતાતિ વેદિતબ્બાતિ અયં ઉપનિસ્સયપચ્ચયે નયો.

પઠમતરં ઉપ્પજ્જિત્વા વત્તમાનભાવેન ઉપકારકા રૂપધમ્મા **પુરેજાતપચ્ચયો**, સો પસાદતબ્બિસયહદયવત્થુવસેન એકાદસવિધો. નિદ્દેસે ચ ''ચક્ખાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો...પે॰... કાયાયતનં કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા ...પે॰... રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા...પે॰... ફોટ્ઠબ્બાયતનં કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા...પે॰... રૂપાયતનં સદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બાયતનં મનોધાતુયા...પે॰... યં રૂપં નિસ્સાય...પે॰... તં રૂપં મનોધાતુયા ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા ચ કિઞ્ચિકાલે પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો, કિઞ્ચિકાલે ન પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એવં સબ્બથાપિ પઞ્ચદ્વારે વત્થારમ્મણવસેન, મનોદ્વારે વત્થુવસેનેવ ચાયં નિદ્દિટ્ઠો. **પઞ્હાવારે** પન આરમ્મણપુરેજાતં ''અરહા ચક્ખું અનિચ્ચતો દુક્ખતો અનત્તતો વિપસ્સતી''તિ આગતત્તા મનોદ્વારેપિ અટ્ઠારસન્નં રૂપાનં વસેન આરમ્મણપુરેજાતમ્પિ લબ્ભતેવાતિ અયં પુરેજાતપચ્ચયે નયો.

પુરેજાતાનં રૂપધમ્માનં ઉપત્થમ્ભકટ્ઠેન ઉપકારકો અરૂપધમ્મો **પચ્છાજાતપચ્ચયો** ગિજ્ઝપોતકસરીરાનં આહારાસા ચેતના વિય. નિદ્દેસેપિ ચસ્સ ''પચ્છાજાતા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા પુરેજાતસ્સ ઇમસ્સ કાયસ્સ પચ્છાજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એવં વુત્તં. તત્થ **ઇમસ્સ કાયસ્સા**તિ ચતુસમુટ્ઠાનિકતિસમુટ્ઠાનિકભૂતુપાદાયરૂપકાયસ્સ. ધમ્મતો ચાયં ઠપેત્વા પટિસન્ધિવિપાકે આરુપ્પવિપાકે અવસેસા સબ્બે ચતુભૂમકા અરૂપધમ્માતિ વેદિતબ્બાતિ અયં પચ્છાજાતપચ્ચયે નયો.

આસેવનટ્ઠેન અનન્તરાનં પગુણબલવભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો **આસેવનપચ્ચયો** ગન્થાદિપુરિમાભિયોગો વિય. સો કુસલાકુસલકિરિયજવનવસેન તિવિધો. નિદ્દેસે પનસ્સ ''પુરિમા પુરિમા કુસલા ધમ્મા પચ્છિમાનં પચ્છિમાનં કુસલાનં ધમ્માનં...પે॰... અકુસલાનં ધમ્માનં...પે॰... કિરિયાબ્યાકતાનં ધમ્માનં આસેવનપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ નિદ્દિટ્ઠો. તત્થ **પુરિમા પુરિમા**તિ સબ્બત્થ સમનન્તરાતીતાવ દટ્ઠબ્બા, તત્થાપિ કુસલાદયો અબ્યાકતાદીનં ભિન્નજાતિકાનં સમનન્તરાનમ્પિ વાસનાસઙ્ખાતેન આસેવનેન પગુણતરબલવભાવવિસિટ્ઠં અત્તનો કુસલાદિભાવસઙ્ખાતગતિં ગાહાપેતું અસમત્થતાય આસેવનપચ્ચયા ન હોન્તિ, ભૂમિતો, પન આરમ્મણતો ચ ભિન્નાપિ કામાવચરતિહેતુકકુસલકિરિયા અત્તના સદિસવેદનાનમેવ મહગ્ગતલોકુત્તરકુસલકિરિયાનમ્પિ, સઙ્ખારારમ્મણઞ્ચ

અનુલોમકુસલં નિબ્બાનારમ્મણસ્સ ગોત્રભુકુસલસ્સ આસેવનપચ્ચયા હોન્તિયેવ. લોકુત્તરો પન આસેવનપચ્ચયો નત્થિ, તથા વિપાકો કમ્મપરિણામિતત્તાતિ અયં આસેવનપચ્ચયે નયો.

ચિત્તપ્પયોગસઙ્ખાતેન કિરિયભાવેન ઉપકારકો ધમ્મો **કમ્મપચ્ચયો**. સો નાનક્ખણિકાય કુસલાકુસલચેતનાય ચેવ સહજાતાય ચ સબ્બાયપિ ચેતનાય વસેન દુવિધો હોતિ. નિદ્દેસેપિ ચસ્સ ''કુસલાકુસલં કમ્મં વિપાકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં…પે॰… ચેતના સમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં કમ્મપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ દ્વિધાવ વુત્તો. તત્થ **કમ્મ**ન્તિ ચેતનાકમ્મમેવ. **કટત્તા ચ રૂપાન**ન્તિ કમ્મસ્સ કટત્તા ઉપચિતત્તા નિપ્ફાદિતત્તા ઉપ્પન્નાનં કમ્મજાનં રૂપાનં કટત્તા એવ, કમ્મમ્પિ કાલન્તરેયેવ અવસેસપચ્ચયસમાયોગે સતિ અત્તનો ફલં ઉપ્પાદેતિ, ન તુ વિનટ્ઠત્તા ઠિતત્તા તં વા ઠિતં પન કમ્મં ન જનેતિ. **એવં તંસમુટ્ઠાન**ન્તિ ઇમિના પટિસન્ધિયં કટત્તારૂપગ્ગહણં દટ્ઠબ્બન્તિ અયં કમ્મપચ્ચયે નયો.

નિરુસ્સાહસન્તભાવેન નિરુસ્સાહસન્તભાવાય ઉપકારકો વિપાકધમ્મો **વિપાકપચ્ચયો**. સો પવત્તે ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં, પટિસન્ધિક્ખણે કટત્તારૂપાનં, સબ્બત્થ ચ સમ્પયુત્તધમ્માનં પચ્ચયો હોતિ. યથાહ **સબ્બપઞ્હાવારે** – ''વિપાકાબ્યાકતો એકો ખન્ધો તિણ્ણન્નં ખન્ધાનં ચિત્તસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં પટિસન્ધિક્ખણે…પે॰… કટત્તા ચ રૂપાનં વિપાકપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિ. નિદ્દેસે પનસ્સ ''વિપાકા ચત્તારો ખન્ધા અરૂપિનો અઞ્ઞમઞ્ઞં વિપાકપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એત્તકમેવ વુત્તં. તં **પઞ્હાવારે** વુત્તવિધાનં સન્ધાય સાવસેસં વુત્તન્તિ અયં વિપાકપચ્ચયે નયો.

રૂપારૂપાનં ઉપત્થમ્ભકટ્ઠેન ઉપકારકા ચત્તારો આહારા **આહારપચ્ચયો**. નિદ્દેસે પન ''કબળીકારો આહારો ઇમસ્સ કાયસ્સ…પે॰… અરૂપિનો આહારા સમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એવં નિદ્દિટ્ઠો. તત્થ ચતુસમુટ્ઠાનમુપગતા ઓજા કબળીકારો આહારો નામ. સો યસ્મા આહારૂપસેવીનઞ્ઞેવ અજ્ઝોહટાહારઉતુજાહારૂપત્થદ્ધો એવ ચ કમ્મજાદિઆહારો ઇમસ્સ કાયસ્સ ઠિતિયા પવત્તતિ, ન અઞ્ઞથા, તસ્મા કબળીકાતબ્બઉતુજવત્થુસન્નિસ્સિતતાદસ્સનત્થં કબળીકારો આહારોતિ વુત્તો. કિઞ્ચાપિ ચાયં ''ઇમસ્સ કાયસ્સા''તિ અવિસેસેન વુત્તો, વિસેસતો પન આહારજરૂપસ્સ જનકો ચેવ અનુપાલકો ચ હુત્વા સેસતિસન્તતિસમુટ્ઠાનરૂપસ્સ અનુપાલકો એવ હુત્વા આહારપચ્ચયો હોતિ. **તંસમુટ્ઠાનાન**ન્તિ ઇમિના પટિસન્ધિયં કમ્મસમુટ્ઠાનાનિ ગહિતાનેવ. **પઞ્હાવારે** હિ ''પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતા આહારા સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાનં આહારપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ વુત્તન્તિ અયં આહારપચ્ચયે નયો.

અધિપતિયટ્ઠેન ઉપકારકા ઇત્થિન્દ્રિયપુરિસિન્દ્રિયવજ્જા વીસતિ ઇન્દ્રિયા **ઇન્દ્રિયપચ્ચયો**. ઇત્થિન્દ્રિયપુરિસિન્દ્રિયાનિ હિ કિઞ્ચાપિ ઇત્થિપુરિસલિઙ્ગાકપ્પાદીનં બીજભૂતાનિ, નેવ પન તેસં, ન અઞ્ઞેસં ઇન્દ્રિયાદિપચ્ચયતં ફરન્તિ. સુત્તન્તિકપરિયાયેન પન તેસં પકતૂપનિસ્સયભાવં ફરન્તીતિ બાવીસતેવ ઇન્દ્રિયાનિ. તત્થ ચક્ખુન્દ્રિયાદયો પઞ્ચ અરૂપધમ્માનમેવ ઇન્દ્રિયપચ્ચયો, રૂપજીવિતિન્દ્રિયં કટત્તારૂપાનમેવ, સેસા રૂપારૂપાનં. નિદ્દેસે ''ચક્ખુન્દ્રિયં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં…પે॰… કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા…પે॰… રૂપજીવિતિન્દ્રિયં કટત્તારૂપાનં, અરૂપિનો ઇન્દ્રિયા સમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં ઇન્દ્રિયપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એવં નિદ્દિટ્ઠો. **તંસમુટ્ઠાનાન**ન્તિ એત્થાપિ કટત્તારૂપમ્પિ સઙ્ગહિતં. **પઞ્હાવારે** હિ ''પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતા ઇન્દ્રિયા સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાન''ન્તિ વુત્તન્તિ અયં ઇન્દ્રિયપચ્ચયે નયો.

ઉપનિજ્ઝાયનટ્ઠેન ઉપકારકાનિ ઠપેત્વા દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણેસુ વેદનાત્તયં, એકગ્ગતઞ્ચ સેસાનિ કુસલાદિભેદાનિ સત્ત ઝાનઙ્ગાનિ **ઝાનપચ્ચયો**. દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણાનં હિ અભિનિપાતમત્તત્તા તેસુ વેદનેકગ્ગતા ઉપનિજ્ઝાયનાકારસ્સ અભાવેન ઝાનઙ્ગેસુ ન ઉદ્ધટા, નિદ્દેસે પનસ્સ ''ઝાનઙ્ગાનિ ઝાનસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં ઝાનપચ્ચયેન

પચ્ચયો''તિ નિદ્દિટ્ઠો. ઇધાપિ **તંસમુટ્ઠાનાનન્તિ** ઇમિના ચ કટત્તારૂપમ્પિ ગહિતં. **પઞ્હાવારેહિ** ''પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતાનિ ઝાનઙ્ગાનિ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાન''ન્તિ વુત્તન્તિ અયં ઝાનપચ્ચયે નયો.

યતો તતો વા નિય્યાનટ્ઠેન ઉપકારકાનિ કુસલાદિભેદાનિ દ્વાદસ મગ્ગઙ્ગાનિ **મગ્ગપચ્ચયો**. નિદ્દેસે પન ''મગ્ગઙ્ગાનિ મગ્ગસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં મગ્ગપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ નિદ્દિટ્ઠો. એત્થાપિ **તંસમુટ્ઠાનાનન્તિ** ઇમિના કટત્તારૂપગ્ગહણં. **પઞ્હાવારે** હિ ''પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતાનિ મગ્ગઙ્ગાનિ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાન''ન્તિ વુત્તં, અહેતુકચિત્તેસુ ચેત્થ વિજ્જમાનાનિ મગ્ગઙ્ગાનિ મગ્ગપચ્ચયા ન હોન્તિ. અયં મગ્ગપચ્ચયે નયો.

એકવત્થુકએકારમ્મણએકુપ્પાદએકનિરોધસઙ્ખાતેન સમ્પયુત્તભાવેન ઉપકારકા અરૂપિનો ધમ્મા **સમ્પયુત્તપચ્ચયો**. નિદ્દેસે પન ''ચત્તારો ખન્ધા અરૂપિનો ધમ્મા અઞ્ઞમઞ્ઞં સમ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ નિદ્દિટ્ઠોતિ અયં સમ્પયુત્તપચ્ચયે નયો.

એકવત્થુકાદિભાવાનુપગમેન ઉપકારકા રૂપિનો ધમ્મા અરૂપીનં, અરૂપિનો ધમ્મા રૂપીનં **વિપ્પયુત્તપચ્ચયો**, સો સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતવસેન તિવિધો હોતિ. વુત્તં હેતં ''સહજાતા કુસલા ખન્ધા ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં...પે॰... પચ્છાજાતા કુસલા ખન્ધા પુરેજાતસ્સ ઇમસ્સ કાયસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિ. પુરેજાતં પન છવત્થુવસેનેવ વેદિતબ્બં. નિદ્દેસે પનસ્સ ''રૂપિનો ધમ્મા અરૂપીનં...પે॰... અરૂપિનો ધમ્મા રૂપીનં ધમ્માનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એવં સામઞ્ઞતો નિદ્દિટ્ઠો. તત્થ **રૂપિનો**તિ ઇદં છવત્થૂનં વસેન વુત્તં, રૂપાદયો પન આરમ્મણધમ્મા સમ્પયોગાસઙ્કાયાભાવેન વિપ્પયુત્તપચ્ચયા ન વુત્તા. ચક્ખાદીનં હિ વત્થૂનં અબ્ભન્તરતો અરૂપધમ્મા નિક્ખમન્તા વિય ઉપ્પજ્જન્તિ, તત્થ સમ્પયોગાસઙ્કા હોતિ. **પઞ્હાવારેપિ** હિ ''વત્થુ કુસલાનં ખન્ધાનં...પે॰... ચક્ખાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા''તિઆદિના છ વત્થૂનેવ ઉદ્ધટાનિ, **અરૂપિનો ધમ્મા રૂપીનન્તિ** એત્થાપિ નિબ્બાનં અરૂપમ્પિ સમાનં રૂપસ્સ વિપ્પયુત્તપચ્ચયો ન હોતિ સબ્બથા સમ્પયોગાસઙ્કાભાવતો, ''ચતૂહિ સમ્પયોગો ચતૂહિ વિપ્પયોગો''તિ (ધાતુ॰ ૩) હિ વુત્તન્તિ અયં વિપ્પયુત્તપચ્ચયે નયો.

પચ્ચુપ્પન્નલક્ખણેન અત્થિભાવેન તાદિસસ્સેવ ધમ્મસ્સ ઉપત્થમ્ભકટ્ઠેન ઉપકારકો ધમ્મો **અત્થિપચ્ચયો**, સો નિદ્દેસે ''ચત્તારો ખન્ધા અરૂપિનો અઞ્ઞમઞ્ઞં...પે॰... ચત્તારો મહાભૂતા અઞ્ઞમઞ્ઞં, ઓક્કન્તિક્ખણે નામરૂપં અઞ્ઞમઞ્ઞં, ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં, મહાભૂતા ઉપાદારૂપાનં, ચક્ખાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા...પે॰... રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં...પે॰... રૂપાયતનં...પે॰... ફોટ્ઠબ્બાયતનં મનોધાતુયા...પે॰... મનોધાતુયા ચ મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા ચ તંસમ્પયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં અત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એવં સહજાતપુરેજાતવસેન ચ બહુધા નિદ્દિટ્ઠો, **પઞ્હાવારે** પન ''સહજાતં પુરેજાતં પચ્છાજાતં આહારં ઇન્દ્રિય''ન્તિ ઇમેસં પઞ્ચન્નમ્પિ વસેન આગતત્તા પચ્છાજાતકબળીકારઆહારરૂપજીવિતિન્દ્રિયાનં વસેનાપિ અત્થિપચ્ચયો ગહેતબ્બોવાતિ અયં અત્થિપચ્ચયે નયો.

અત્તનો અનન્તરં ઉપ્પજ્જમાનાનં અરૂપધમ્માનં પવત્તિઓકાસદાનવસેન ઉપકારકા સમનન્તરનિરુદ્ધા અરૂપધમ્મા **નત્થિપચ્ચયો**, નિદ્દેસે પન ''સમનન્તરનિરુદ્ધા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા પટુપ્પન્નાનં ચિત્તચેતસિકાનં ધમ્માનં નત્થિપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ એવં સામઞ્ઞતોવ નિદ્દિટ્ઠો. સબ્બથા અનન્તરપચ્ચયસદિસતાય તત્થ નિદ્દિટ્ઠનયેનેવેત્થ વિસેસો ઞાતબ્બોતિ અયં નત્થિપચ્ચયે નયો.

નત્થિપચ્ચયધમ્માવ વિગતભાવેન ઉપકારકત્તા **વિગતપચ્ચયો**તિ સહ નિદ્દેસેન નત્થિપચ્ચયસદિસોવાતિ.

અવિગતપચ્ચયોપિ સબ્બથા અત્થિપચ્ચયસદિસોવ, દેસનાવિલાસેન, વેનેય્યવસેન વા અયં દુકો વુત્તોતિ અયં અવિગતપચ્ચયે નયો.

પકિણ્ણકવિનિચ્છયો

ઇમેસુ પન ચતુવીસતિયા પચ્ચયેસુ ઞાણચારસ્સ વિસદભાવત્થં –

ધમ્મતો કાલતો ચેવ, એકસ્સાનેકપચ્ચયા;
અનેકેસઞ્ચ ધમ્માનં, એકપચ્ચયભાવતો.

સભાગા વિસભાગા ચ, યુગળા જનકાદિતો;
સબ્બટ્ઠાનાદિભેદા ચ, રૂપારૂપવિકપ્પતો;
ભવતો સઙ્ગહા ઞેય્યો, પકિણ્ણકવિનિચ્છયો.

તત્થ **ધમ્મતો**તિ ઇમેસુ હિ પચ્ચયેસુ હેતુપચ્ચયો તાવ નામરૂપધમ્મેસુ નામધમ્મેકદેસો, તથા સહજાતાધિપતિકમ્મઝાનમગ્ગપચ્ચયા, તથા આસેવનવિપાકપચ્ચયા, ચતુક્ખન્ધસઙ્ગહિતાપિ વિપાકધમ્મા અનન્તરસમનન્તરપચ્છાજાતસમ્પયુત્તનત્થિવિગતપચ્ચયા. નિબ્બાનસ્સ અસઙ્ગહતો નામેકદેસોતિપિ વત્તું વટ્ટતિ. પુરેજાતપચ્ચયો રૂપધમ્મોવ, સેસા યથાલાભવસેન નામરૂપધમ્મા. તત્થ ચ આરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયપકતૂપનિસ્સયેસુ પઞ્ઞત્તિપિ સઙ્ગહિતાતિ અયં ધમ્મતો વિનિચ્છયો.

કાલતો પન હેતુસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયપુરેજાતપચ્છાજાતવિપાકઆહારઇન્દ્રિયઝાનમગ્ગસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતપચ્ચયા પન્નરસ પચ્ચુપ્પન્નાવ હુત્વા અત્તનો ફલસ્સ પચ્ચયા હોન્તિ, અનન્તરસમનન્તરઆસેવનનત્થિવિગતપચ્ચયા પઞ્ચ અતીતા એવ હુત્વા, કમ્મપચ્ચયો પનેકો પચ્ચુપ્પન્નોપિ અતીતોપિ હુત્વા, સેસા આરમ્મણઅધિપતિઉપનિસ્સયપચ્ચયા તયોપિ તેકાલિકાપિ, નિબ્બાનપઞ્ઞત્તિવસેન કાલવિમુત્તાપિ હુત્વા અત્તનો ફલસ્સ પચ્ચયા હોન્તીતિ અયં કાલતો વિનિચ્છયો.

એકસ્સાનેકપચ્ચયાતિ એકધમ્મસ્સ, એકપચ્ચયસ્સ ચ અનેકપચ્ચયભાવતો. કથં? હેતુપચ્ચયે તાવ અમોહો એકો ધમ્મો, સો પુરેજાતકમ્મઆહારઝાનવજ્જાનં વીસતિયા પચ્ચયાનં વસેન અનેકપચ્ચયો હોતિ, હેતુપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ અધિપતિસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકિન્દ્રિયમગ્ગસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં અઞ્ઞેસં એકાદસન્નં વસેન વા અનેકપચ્ચયો હોતિ , તથા અલોભાદયો, તેસુ પન અલોભાદોસા ઇન્દ્રિયમગ્ગપચ્ચયા ન હોન્તિ, તે તયો અવિપાકભૂતા લોભદોસમોહા વિપાકપચ્ચયાપિ ન હોન્તિ, તે પન અમોહવજ્જિતા પઞ્ચ અધિપતિપચ્ચયા ન હોન્તિ, તથા સેસાપિ અવિપાકભૂતા.

આરમ્મણપચ્ચયે રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુયા આરમ્મણપુરેજાતઅત્થિઅવિગતાનં ચતુન્નં વસેન અનેકપચ્ચયો હોતિ, તથા મનોધાતુયા, અહેતુકમનોવિઞ્ઞાણધાતુયા ચ. સહેતુકાય પન આરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયાનમ્પિ વસેન, સદ્દાદીસુપિ એસેવ નયો. ધમ્માયતનં પન નિસ્સયવિપ્પયુત્તાનં વસેનાપિ અનેકપચ્ચયો હોતિ, તથા આરમ્મણપચ્ચયત્તં અવિજહન્તોવ આરમ્મણાધિપતિનિસ્સયઉપનિસ્સયપુરેજાતવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં વસેન અપરેસમ્પિ સત્તન્નં વસેન

અનેકપચ્ચયો હોતીતિ અયમેત્થ ઉક્કટ્ઠપરિચ્છેદો. તત્થ અરૂપાનં પન રૂપાનં વા અતીતાનાગતાનં આરમ્મણપચ્ચયભાવે સતિ આરમ્મણાધિપતિઉપનિસ્સયમત્તમેવ ઉત્તરિ લબ્ભતિ.

અધિપતિપચ્ચયે આરમ્મણાધિપતિ વુત્તનયોવ. સહજાતાધિપતીસુ ચિત્તં હેતુપુરેજાતકમ્મઝાનમગ્ગવજ્જાનં એકૂનવીસતિયા પચ્ચયાનં વસેન અનેકપચ્ચયો હોતિ, અધિપતિપચ્ચયત્તં અવિજહન્તો અપરેસં સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયવિપાકાહારિન્દ્રિયસમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં દસન્નં વસેનેવ, તથા વીરિયં આહારપચ્ચયવજ્જાનં મગ્ગપચ્ચયસહિતાનં વસેન, છન્દો આહારિન્દ્રિયવજ્જાનં વસેન અનેકપચ્ચયો હોતિ, વીમંસા હેતુપચ્ચયે વુત્તનયાવ.

અનન્તરપચ્ચયે ચતૂસુ ખન્ધેસુ વેદનાક્ખન્ધો તાવ હેતુપુરેજાતકમ્માહારમગ્ગપચ્ચયવજ્જાનં એકૂનવીસતિયા વસેન , સઞ્ઞાક્ખન્ધો તેસુ ઇન્દ્રિયઝાનવજ્જાનં સત્તરસન્નં વસેન, સઙ્ખારક્ખન્ધો હેતુપુરેજાતકમ્મિન્દ્રિયઝાનમગ્ગવજ્જાનં અટ્ઠારસન્નં વસેન, તથા ચેતના કમ્મસહિતાનં, વિતક્કો હેતુપુરેજાતકમ્મઆહારિન્દ્રિયવજ્જાનં ઝાનમગ્ગસહિતાનં, વિચારો, પીતિ ચ આનન્તરિયાનં મગ્ગવજ્જાનં, એકગ્ગતા હેતુપુરેજાતકમ્માહારવજ્જાનં વીસતિયા પચ્ચયાનં વસેન, સદ્ધા, જીવિતિન્દ્રિયઞ્ચ અનન્તરાનં હેતુપુરેજાતકમ્માહારઝાનમગ્ગવજ્જાનં અટ્ઠારસન્નં, સતિ મગ્ગસહિતાનં એકૂનવીસતિયા, હિરિઓત્તપ્પકાયપસ્સદ્ધાદિછયુગા, યેવાપનકેસુ અધિમોક્ખમનસિકારતત્રમજ્ઝત્તતા, કરુણામુદિતા ચ હેતુપુરેજાતકમ્માહારઝાનમગ્ગિન્દ્રિયવજ્જાનં સત્તરસન્નં, વિરતિયો પન મગ્ગસહિતાનં અટ્ઠારસન્નં, મિચ્છાદિટ્ઠિ તતો વિપાકવજ્જાનં સત્તરસન્નં વસેન, મિચ્છાવાચાકમ્મન્તાજીવા તેહિ ચેવ કમ્માહારપચ્ચયેહિ ચાતિ એકૂનવીસતિયા પચ્ચયાનં વસેન, અહિરિકં અનોત્તપ્પં માનો થિનં મિદ્ધં ઉદ્ધચ્ચન્તિ ઇમે હેતુપુરેજાતકમ્મવિપાકાહારિન્દ્રિયઝાનમગ્ગવજ્જાનં સોળસન્નં, વિચિકિચ્છા ઇસ્સામચ્છરિયકુક્કુચ્ચાનિ તતો અધિપતિવજ્જાનં પન્નરસન્નં વસેન અનેકપચ્ચયા હોન્તિ. અનન્તરપચ્ચયત્તં અવિજહન્તાનં પનેતેસં સમનન્તરઉપનિસ્સયકમ્મનત્થિવિગતાનં અપરેસં છન્નં વસેન ચ. વિઞ્ઞાણક્ખન્ધસ્સ અધિપતિપચ્ચયેનેવ અનેકપચ્ચયભાવો વેદિતબ્બો.

સહજાતપચ્ચયે મહાભૂતાનિ આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયઉપનિસ્સયપુરેજાતઅત્થિઅવિગતાનં નવન્નં, હદયવત્થુ તેસઞ્ઞેવ વિપ્પયુત્તસહિતાનં વસેન. **નિસ્સયપચ્ચયે** ચક્ખાયતનાદીનિ આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિનિસ્સયઉપનિસ્સયપુરેજાતઇન્દ્રિયવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતાનં નવન્નં વસેન. **પુરેજાતપચ્ચયે** રૂપસદ્દગન્ધરસાયતનાદીનિ આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિઉપનિસ્સયપુરેજાતઅત્થિઅવિગતાનં છન્નં વસેન. **આહારપચ્ચયે** ઓજા આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિઉપનિસ્સયાહારઅત્થિઅવિગતાનં છન્નં પચ્ચયાનં વસેન અનેકધા પચ્ચયો હોતિ. તંતંપચ્ચયત્તં અવિજહન્તાનં તેસં તેસં સબ્બત્થ આરમ્મણાધિપતિઅનન્તરસમનન્તરૂપનિસ્સયાદિપચ્ચયતા વુત્તનયેન વેદિતબ્બા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ અયં એકસ્સાનેકપચ્ચયતો વિનિચ્છયો.

અનેકેસઞ્ચ ધમ્માનં, એકપચ્ચયભાવતોતિ એતેસુ હિ ઠપેત્વા કમ્મપચ્ચયં સેસેસુ તેવીસતિયા પચ્ચયેસુ અનેકે અનેકેસં ધમ્માનં એકતો એકેકં પચ્ચયા હોન્તિ. કમ્મપચ્ચયો પન ચેતના એકધમ્મોવાતિ અયં અનેકધમ્માનં એકપચ્ચયભાવતો વિનિચ્છયો.

સભાગા વિસભાગા ચાતિ એતેસુ હિ અનન્તરસમનન્તરઅનન્તરૂપનિસ્સયાસેવનનત્થિવિગતપચ્ચયા સભાગા, તથા આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિઆરમ્મણૂપનિસ્સયા. પુરેજાતપચ્ચયો પનેત્થ પચ્છાજાતેન વિસભાગો, તથા સમ્પયુત્તો વિપ્પયુત્તેન, અત્થિ નત્થિના, વિગતો અવિગતેનાતિ અયં સભાગવિસભાગતો વિનિચ્છયો.

યુગળાતિ એત્થ અત્થસરિક્ખતાય સદ્દસરિક્ખતાય કાલપટિપક્ખતાય હેતુફલતાય અઞ્ઞમઞ્ઞપટિપક્ખતાયાતિ ઇમેહિ કારણેહિ યુગળં વેદિતબ્બં. અનન્તરસમનન્તરા હિ અત્થસરિક્ખતાય એકં યુગળં નામ. નિસ્સયૂપનિસ્સયા સદ્દસરિક્ખતાય, પુરેજાતપચ્છાજાતા કાલપટિપક્ખતાય, કમ્મવિપાકા હેતુફલતાય, સમ્પયુત્તવિપ્પયુત્તા અઞ્ઞમઞ્ઞપટિપક્ખતાય એકં યુગળં, તથા અત્થિનત્થિપચ્ચયા, વિગતઅવિગતપચ્ચયાતિ અયં યુગળતો વિનિચ્છયો.

જનકાદિતોતિ જનકોપત્થમ્ભકતો. એતેસુ હિ અનન્તરસમનન્તરૂપનિસ્સયપકતૂપનિસ્સયાસેવનપચ્ચયા, નાનક્ખણિકો કમ્મપચ્ચયો, નત્થિવિગતપચ્ચયા ચાતિ ઇમે જનકા એવ, ન ઉપત્થમ્ભકા. પચ્છાજાતપચ્ચયો ઉપત્થમ્ભકો એવ, ન જનકો. સેસા જનકા ચેવ ઉપત્થમ્ભકા ચાતિ અયં જનકાદિતો વિનિચ્છયો.

સબ્બટ્ઠાનાદિભેદાતિ સબ્બટ્ઠાનિકઅસબ્બટ્ઠાનિકભેદતો. એતેસુ હિ સહજાતનિસ્સયઅત્થિઅવિગતપચ્ચયા સબ્બટ્ઠાનિકા. સબ્બેસુ પચ્ચયુપ્પન્નેસુ ઇચ્છિતબ્બા. એતેહિ વિના ઉપ્પજ્જમાનો એકધમ્મોપિ નત્થિ. સેસા અસબ્બટ્ઠાનિકા. તત્થ ચ આરમ્મણઆરમ્મણાધિપતિઅનન્તરસમનન્તરાનન્તરૂપનિસ્સયપકતૂપનિસ્સયપુરેજાતાસેવનસમ્પયુત્તઅત્થિનત્થિવિગતપચ્ચયા અરૂપધમ્માનઞ્ઞેવ કારણતો અસબ્બટ્ઠાનિકા. તથા પચ્છાજાતપચ્ચયો રૂપાનઞ્ઞેવ કારણતો, સેસા એકચ્ચાનં રૂપારૂપધમ્માનં કારણતો અસબ્બટ્ઠાનિકા. અયં સબ્બટ્ઠાનાદિભેદતો વિનિચ્છયો.

રૂપારૂપવિકપ્પતોતિ રૂપં રૂપસ્સ, રૂપં અરૂપસ્સાતિઆદિ વિકપ્પતો. એતેસુ હિ એકોપિ પચ્ચયો રૂપમેવ હુત્વા રૂપસ્સેવ પચ્ચયો ભવન્તો નામ નત્થિ, રૂપમેવ પન અરૂપસ્સેવ અત્થિ, સો પુરેજાતપચ્ચયો એકો એવ. રૂપમેવ હુત્વા રૂપારૂપસ્સેવ પચ્ચયો નામાતિપિ નત્થિ, અરૂપમેવ હુત્વા અરૂપસ્સેવ પચ્ચયોપિ અત્થિ, સો અનન્તરસમનન્તરઆસેવનસમ્પયુત્તનત્થિવિગતવસેન છબ્બિધો. અરૂપમેવ પન રૂપસ્સેવ પચ્ચયોપિ અત્થિ, સો પચ્છાજાતપચ્ચયો એકો એવ. અરૂપમેવ હુત્વા રૂપારૂપાનમ્પિ અત્થિ, સો હેતુકમ્મવિપાકઝાનમગ્ગવસેન પઞ્ચવિધો. રૂપારૂપપઞ્ઞત્તિ હુત્વા અરૂપસ્સેવ પચ્ચયોપિ અત્થિ, સો આરમ્મણઉપનિસ્સયવસેન દુવિધો. રૂપારૂપં પન રૂપારૂપસ્સાપિ અત્થિ, સો અધિપતિસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયાહારિન્દ્રિયવિપ્પયુત્તઅત્થિઅવિગતવસેન નવવિધોતિ અયં રૂપારૂપવિકપ્પતો વિનિચ્છયો.

ભવતોતિ ઇમેસુ હિ પચ્ચયેસુ પઞ્ચવોકારભવે તાવ ન કોચિ પચ્ચયો ન લબ્ભતિ નામ, સબ્બેપિ લબ્ભન્તિ. ચતુવોકારભવે પન પુરેજાતપચ્છાજાતવિપ્પયુત્તપચ્ચયે અપનેત્વા સેસા એકવીસતિમેવ. એકવોકારભવે સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયકમ્મિન્દ્રિયઅત્થિઅવિગતવસેન સત્તેવ. બાહિરે પન અનિન્દ્રિયબદ્ધરૂપે તેસુ કમ્મિન્દ્રિયવજ્જા પઞ્ચેવ લબ્ભન્તીતિ અયં ભવતો વિનિચ્છયો.

સઙ્ગહાતિ સબ્બેપિ હિ ઇમે ચતુવીસતિ પચ્ચયા આરમ્મણસહજાતઉપનિસ્સયપુરેજાતપચ્છાજાતકમ્માહારિન્દ્રિયેસુ અટ્ઠસુ ચ પચ્ચયેસુ સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. કથં? તેસુ હિ હેતુઅઞ્ઞમઞ્ઞવિપાકઝાનમગ્ગસમ્પયુત્તપચ્ચયા છ સહજાતપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. અનન્તરસમનન્તરાસેવનનત્થિવિગતપચ્ચયા પઞ્ચ અનન્તરૂપનિસ્સયે ઉપનિસ્સયપચ્ચયે. નિસ્સયપચ્ચયો સહજાતપુરેજાતભેદતો દુવિધો. તત્થ સહજાતો સહજાતપચ્ચયે, પુરેજાતો પુરેજાતપચ્ચયે.

અધિપતિપચ્ચયોપિ આરમ્મણભૂતો આરમ્મણૂપનિસ્સયે, સહજાતભૂતો સહજાતપચ્ચયે. વિપ્પયુત્તપચ્ચયોપિ સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતભૂતતાય તત્થ તત્થ સઙ્ગહં ગચ્છતિ. અત્થિઅવિગતપચ્ચયાપિ સહજાતપુરેજાતપચ્છાજાતાહારિન્દ્રિયભૂતતાય તત્થ તત્થ પચ્ચયેસુ સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. એવં ઇમેસુ પચ્ચયેસુ સબ્બપચ્ચયાનં સઙ્ગહો વેદિતબ્બો. તેનેવ તિકપટ્ઠાનપાળિયં પચ્ચનીયનયે ઇમેસં અટ્ઠન્નં પચ્ચયાનં વસેનેવ કતિપયપઞ્હા વિસ્સજ્જિતા. ઇમેસં પન અટ્ઠન્નમ્પિ અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્ગહોપિ અત્થિયેવ. તેસુ હિ આરમ્મણપચ્ચયો અધિપતિભૂતો ઉપનિસ્સયે , અનધિપતિભૂતો ન કત્થચીતિ આરમ્મણપચ્ચયો હુત્વા વિસુઞ્ઞેવ તિટ્ઠતિ. કમ્મપચ્ચયોપિ સહજાતો સહજાતે. નાનક્ખણિકો પન બલવા વિપાકધમ્માનં ઉપનિસ્સયો હોતીતિ ઉપનિસ્સયપચ્ચયે સઙ્ગહં ગચ્છતિ. બલવાપિ પન કમ્મજરૂપાનં, દુબ્બલો અરૂપાનં નાનક્ખણિકકમ્મપચ્ચયો હુત્વા વિસુઞ્ઞેવ તિટ્ઠતિ. આહારપચ્ચયોપિ અરૂપભૂતો સહજાતે, રૂપભૂતો ન કત્થચીતિ વિસુઞ્ઞેવ તિટ્ઠતિ, ઇન્દ્રિયપચ્ચયોપિ અરૂપભૂતો સહજાતે, પસાદિન્દ્રિયા પુરેજાતે, રૂપજીવિતિન્દ્રિયં ન કત્થચિ સઙ્ગહં ગચ્છતીતિ ઇન્દ્રિયપચ્ચયો હુત્વા વિસુઞ્ઞેવ તિટ્ઠતીતિ એવમેવં અઞ્ઞમઞ્ઞસઙ્ગહોપિ અત્થેવ. સબ્બેપિ પનેતે ચતુવીસતિ પચ્ચયા આરમ્મણઉપનિસ્સયકમ્મઅત્થિપચ્ચયેસુ ચતૂસુપિ સઙ્ગહં ગચ્છન્તીતિ અયં સઙ્ગહતો વિનિચ્છયો. અયં અનુત્તાનપદત્થસહિતો સઙ્ખેપત્થવિનિચ્છયો.

પકિણ્ણકવિનિચ્છયો નિટ્ઠિતો.

વિભઙ્ગનયે પનેત્થ પાળિવવત્થાનં તાવ સઙ્ખેપતો એવં વેદિતબ્બં. **પટ્ઠાનપાળિયં** હિ ''હેતુપચ્ચયો...પે॰... અવિગતપચ્ચયો''તિ પચ્ચયપદાનિ માતિકાવસેન નિક્ખિપિત્વા તેસં પચ્ચયાનં – ''હેતૂ હેતુસમ્પયુત્તકાનં ધમ્માનં તંસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિના નયેન પચ્ચયભાજનીયસઙ્ખાતો નિદ્દેસવારો પઠમં વુત્તો. સોપિ ચ અનન્તરસઙ્ખેપત્થવિનિચ્છયો તત્થ તત્થ દસ્સિતો એવ. તદનન્તરં તેસં ચતુવીસતિયા પચ્ચયાનં કુસલત્તિકાદયો દ્વાવીસતિતિકે, હેતુદુકાદયો સતં દુકે ચ નિસ્સાય નાનાનયતો વિભજનવસેન ચતુવીસતિસમન્તપટ્ઠાનસમોધાનં અનન્તનયસમન્તપટ્ઠાનં વિભત્તં. કથં? ચતુબ્બિધં હિ પટ્ઠાનં – અનુલોમપટ્ઠાનં, પચ્ચનીકપટ્ઠાનં, અનુલોમપચ્ચનીકપટ્ઠાનં, પચ્ચનીકાનુલોમપટ્ઠાનન્તિ. તત્થ ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા''તિઆદિના, ''હેતું ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા''તિઆદિના કુસલાદીનં, હેતુઆદીનઞ્ચ ધમ્માનં અનુલોમવસેન પવત્તં **અનુલોમપટ્ઠાનં** નામ. ''નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ નકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા...પે॰... નહેતું ધમ્મં પટિચ્ચ નહેતુધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા''તિઆદિના કુસલાદીનં, હેતુઆદીનઞ્ચ ધમ્માનં પચ્ચનીકવસેન પવત્તં **પચ્ચનીકપટ્ઠાનં** નામ. ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ નકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા...પે॰... હેતું ધમ્મં પટિચ્ચ નહેતુધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા''તિઆદિના પવત્તં **અનુલોમપચ્ચનીકપટ્ઠાનં** નામ . ''નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો...પે॰... નહેતું ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા''તિઆદિના પવત્તં **પચ્ચનીકાનુલોમપટ્ઠાનં** નામ.

એવમેતેસુ ચતૂસુ પટ્ઠાનેસુ યં ધમ્મં અનુલોમપટ્ઠાનં નામ, તં તાવ છબ્બિધં હોતિ – તિકપટ્ઠાનં દુકપટ્ઠાનં દુકતિકપટ્ઠાનં તિકદુકપટ્ઠાનં તિકતિકપટ્ઠાનં દુકદુકપટ્ઠાનન્તિ. યથા ચેતં, એવં પચ્ચનીકપટ્ઠાનાદીનિપિ તીણિ તીણિ પચ્ચેકન્તિ ચતુવીસતિસમન્તપટ્ઠાનસમોધાનં પટ્ઠાનપ્પકરણં વેદિતબ્બં. સમ્માસમ્બુદ્ધેન હિ અનુલોમપટ્ઠાને દ્વાવીસતિતિકે નિસ્સાય **તિકપટ્ઠાનં** નામ નિદ્દિટ્ઠં. સતં દુકે નિસ્સાય **દુકપટ્ઠાનં** નામ. તતો તિકે દુકેસુ પક્ખિપિત્વા **દુકતિકપટ્ઠાનં** નામ. તતો દુકે તિકેસુ પક્ખિપિત્વા **તિકદુકપટ્ઠાનં** નામ. તિકે પન તિકેસુયેવ પક્ખિપિત્વા **તિકતિકપટ્ઠાનં** નામ. દુકે ચ દુકેસુ એવ પક્ખિપિત્વા **દુકદુકપટ્ઠાનં** નામ નિદ્દિટ્ઠં. પઠમં તાવેત્થ અનુલોમપટ્ઠાને તિકપટ્ઠાનનયો નિદ્દિટ્ઠો. એવં પચ્ચનીકપટ્ઠાને, અનુલોમપચ્ચનીકપટ્ઠાને, પચ્ચનીકાનુલોમપટ્ઠાનેતિ ચતુવીસતિસમન્તપટ્ઠાનં દેસિતં.

એત્થ ચ દુવિધં અનુલોમં, પચ્ચનીકઞ્ચ ધમ્માનુલોમં ધમ્મપચ્ચનીકં, પચ્ચયાનુલોમં પચ્ચયપચ્ચનીકન્તિ. તત્થ ‘‘કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો’’તિઆદિના કુસલાદીનં તિકધમ્માનં, હેતુઆદીનં દુકધમ્માનઞ્ચ અનુલોમદેસનાવસેન **ધમ્માનુલોમં** વેદિતબ્બં. ‘‘નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ નકુસલો ધમ્મો’’તિઆદિના તિકદુકધમ્માનં પચ્ચનીકવસેન **ધમ્મપચ્ચનીકં** વેદિતબ્બં. ‘‘હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા’’તિ એવં ચતુવીસતિયા પચ્ચયાનં અનુલોમદેસનાવસેન **પચ્ચયાનુલોમં** વેદિતબ્બં. ‘‘નહેતુપચ્ચયા નારમ્મણપચ્ચયા’’તિ એવં પચ્ચયાનં પચ્ચનીકવસેન **પચ્ચયપચ્ચનીકઞ્ચ** વેદિતબ્બં. તત્ર યદિદં ધમ્માનુલોમં ધમ્મપચ્ચનીકઞ્ચ, તસ્સ વસેન ચતુવીસતિસમન્તપટ્ઠાનં વેદિતબ્બં. પચ્ચયાનુલોમં પચ્ચયપચ્ચનીકઞ્ચ અનુલોમતિકપટ્ઠાનાદીસુ ચતુવીસતિયા પટ્ઠાનેસુ એકેકતિકદુકેસુ એવં લબ્ભતિ. તઞ્ચ ઉપરિ પાળિનયદસ્સને એવ પાકટં ભવિસ્સતિ. તત્રિમાનિ ચતુવીસતિ પટ્ઠાનાનિ ઇમેસં તિકદુકાનં વસેન નિદ્દિટ્ઠત્તા તિકપટ્ઠાનં…પે॰… દુકદુકપટ્ઠાનન્તિ વુચ્ચતિ.

તેસુ તિકદુકેસુ એકેકં તિકદુકં ઇમેસં હેતુપચ્ચયાદીનં ચતુવીસતિયા પચ્ચયાનં અનુલોમાદિનયચતુક્કવસેન સત્તહિ સત્તહિ મહાવારેહિ વિત્થારતો વિભત્તં. કતમેહિ સત્તહિ? પટિચ્ચવારો સહજાતવારો પચ્ચયવારો નિસ્સયવારો સંસટ્ઠવારો સમ્પયુત્તવારો પઞ્હાવારોતિ ઇમેહિ . તત્થ ‘‘કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો’’તિઆદિના પટિચ્ચાભિધાનેન વુત્તો **પટિચ્ચવારો** નામ. ‘‘કુસલં ધમ્મં સહજાતો, કુસલં ધમ્મં પચ્ચયા, કુસલં ધમ્મં નિસ્સાય, કુસલં ધમ્મં સંસટ્ઠો, કુસલં ધમ્મં સમ્પયુત્તો’’તિ એવં સહજાતાદિઅભિધાનેહિ વુત્તા પઞ્ચ વારા **સહજાતાદિવારાનિ**. પરતો ચ સંસટ્ઠસમ્પયુત્તવારેસુ દ્વીસુ અરૂપધમ્મવસેનેવ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્ના ચ, સેસેસુ ચતૂસુ વારેસુ, સત્તમેવ પઞ્હાવારે ચ રૂપારૂપવસેન, પચ્ચયવારે, નિસ્સયવારે ચ સહજાતપચ્છાજાતપુરેજાતવસેન, સેસેસુ સહજાતવસેન પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્ના ચ કથિતાતિ અયં વિસેસો. સત્તમવારે પન યસ્મા ‘‘કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિઆદિના નયેન તે તે પઞ્હે ઉદ્ધરિત્વા પુન ‘‘કુસલા હેતૂ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાન’’ન્તિઆદિના નયેન સબ્બેપિ તે પઞ્હા નિજ્જટા, નિગ્ગુમ્બા ચ કત્વા વિભત્તા, તસ્મા સો વારો પઞ્હાનં સાધુકં વિભત્તત્તા **પઞ્હાવારો**ત્વેવ સઙ્ખં ગતો. ઇતિ ઇમેહિ સત્તહિ મહાવારેહિ ચતુવીસતિયા સમન્તપટ્ઠાનેસુ સબ્બેપિ તિકદુકા ચતુવીસતિયા પચ્ચયાનં અનુલોમાદિવસેન વિત્થારતો વિભત્તા. કથં? અનુલોમપટ્ઠાને હિ યદિદં દ્વાવીસતિતિકે નિસ્સાય તિકપટ્ઠાનં નામ સબ્બપઠમં નિદ્દિટ્ઠં. તત્થ કુસલત્તિકં તાવ ઇમેહિ પટિચ્ચવારાદીહિ મહાવારેહિ પચ્ચયાનુલોમાદિનયચતુક્કતો વિભત્તં. તત્થ યો તાવેસ સબ્બપઠમો પટિચ્ચવારો નામ, સો ઉદ્દેસનિદ્દેસતો દુવિધો હોતિ.

તત્થ ઉદ્દેસવારો કુસલાદયો પટિચ્ચ હેતુપચ્ચયાદિવસેન કુસલાદીનં યુત્તાનં, અકુસલાદીનં અયુત્તકાનઞ્ચ ધમ્માનં ઉપ્પત્તિપુચ્છનવસેનેવ પવત્તત્તા ‘‘પુચ્છાવારો’’તિપિ, પુચ્છાનઞ્ઞેવ પઞ્ઞાપનતો ‘‘પણ્ણત્તિવારો’’તિપિ વુચ્ચતિ. ન હિ તત્થ વિસ્સજ્જનં અત્થિ. નિદ્દેસવારો પન પુચ્છાવારે પરિપુચ્છિતેસુ પઞ્હેસુ ‘‘સિયા અકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્યા’’તિઆદિકં અયુત્તં પઞ્હં અનુદ્ધરિત્વા લબ્ભમાનાનઞ્ઞેવ પઞ્હાનં વસેન પવત્તો. ઇતરેસુ પન સહજાતાદીસુ, સેસેસુ ચ તિકેસુ, સેસપટ્ઠાનેસુ ચ સબ્બત્થ પુચ્છાવારો નત્થિ, લબ્ભમાનવસેન સબ્બવિસ્સજ્જનમેવ દસ્સિતન્તિ ઇદમેત્થ સઙ્ખેપતો પાળિવવત્થાનં.

ઇદાનિ પનેત્થ આદિતો પટ્ઠાય એવં વિભઙ્ગનયો વેદિતબ્બો. અનુલોમપટ્ઠાનસ્મિઞ્હિ તિકપટ્ઠાને કુસલત્તિકસ્સ સત્તસુ મહાવારેસુ પઠમસ્સ પટિચ્ચવારસ્સ પુચ્છાવારે તાવ – ‘‘સિયા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા…પે॰… અકુસલો ધમ્મો…પે॰… અબ્યાકતો…પે॰… કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ…પે॰… અકુસલો ચ અબ્યાકતો ચ…પે॰… કુસલો ચ અકુસલો ચ…પે॰… કુસલો ચ અકુસલો ચ અબ્યાકતો ચ ધમ્મા ઉપ્પજ્જેય્યું હેતુપચ્ચયા’’તિ કુસલપદમૂલા સત્ત પુચ્છા ઉદ્ધટા.

એવં અકુસલપદમૂલા, અબ્યાકતપદમૂલા ચ. ''સિયા કુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો...પે॰... સિયા અકુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ...પે॰... સિયા કુસલઞ્ચ અકુસલઞ્ચ...પે॰... સિયા કુસલઞ્ચ અકુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ ધમ્મં પટિચ્ચા''તિ દ્વિમૂલકા, તિમૂલકા ચ સત્ત સત્ત પુચ્છાતિ એકૂનપઞ્ઞાસ પુચ્છા હેતુપચ્ચયમૂલકા ઉદ્ધટા.

ઇમિનાવ નયેન ''સિયા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય આરમ્મણપચ્ચયા...પે॰... અવિગતપચ્ચયા''તિ એવં સેસપચ્ચયમૂલકાપિ પુચ્છાવેદિતબ્બા. એકમૂલકનયો.

યથા ચ એકમૂલકે, એવં ''સિયા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા... પે॰... હેતુપચ્ચયા અવિગતપચ્ચયા''તિઆદિના દ્વિમૂલકેપિ. ''હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા અધિપતિપચ્ચયા...પે॰... હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા અનન્તરપચ્ચયા...પે॰... હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા અવિગતપચ્ચયા''તિઆદિના તિમૂલકાદીસુ સબ્બમૂલકપરિયોસાનેસુ વારેસુ નયા વેદિતબ્બા. હેતુપચ્ચયમૂલકનયો.

યથા ચ હેતુમૂલકે, એવં ''સિયા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય આરમ્મણપચ્ચયા''તિઆદિના સેસપચ્ચયમૂલકેસુપિ નયો ઞાતબ્બો. પચ્ચયાનુલોમવારો. એતેનેવ ઉપાયેન ''સિયા કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જેય્ય નહેતુપચ્ચયા''તિઆદિના સબ્બપ્પકારયુત્તો પચ્ચયપચ્ચનીકવારોપિ. ''સિયા કુસલં ધમ્મં...પે॰... ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા નારમ્મણપચ્ચયા''તિઆદિના અનુલોમપચ્ચનીકપચ્ચયવારોપિ. ''સિયા કુસલં ધમ્મં...પે॰... ઉપ્પજ્જેય્ય નહેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા''તિઆદિના પચ્ચનીયાનુલોમવારોપિ સબ્બત્થ નેતબ્બોતિ અયં તાવેત્થ પુચ્છાવારે નયો.

નિદ્દેસવારો પન ઉદ્દેસવારે દસ્સિતાસુ પુચ્છાસુ કુસલાકુસલાદીનં સહુપ્પત્તિયા અભાવતો યા એતા ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિકા પુચ્છા સબ્બસો વિસ્સજ્જનં લભન્તિ, તા પહાય યા વિસ્સજ્જનં લભન્તિ, તાસમેવ વિસ્સજ્જનવસેન પવત્તો. તત્રાયં નયો – ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા. કુસલં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ તયો ખન્ધા. તયો ખન્ધે પટિચ્ચ એકો ખન્ધો. દ્વે ખન્ધે પટિચ્ચ દ્વે ખન્ધા. કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા. કુસલે ખન્ધે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં. કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ હેતુપચ્ચયા. કુસલં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ તયો ખન્ધા ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપં. તયો ખન્ધે પટિચ્ચ એકો ખન્ધો ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપં. દ્વે ખન્ધે પટિચ્ચ દ્વે ખન્ધા ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપ''ન્તિ એવં કુસલપદમૂલાસુ સત્તસુ પુચ્છાસુ તિસ્સોવ લબ્ભમાના વિસ્સજ્જિતા. તથા અકુસલપદમૂલાસુપિ તિસ્સોવ. અબ્યાકતપદમૂલાસુ પન ''અબ્યાકતં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા. વિપાકાબ્યાકતં કિરિયાબ્યાકતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ તયો ખન્ધા ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપં...પે॰... દ્વે ખન્ધે પટિચ્ચ દ્વે ખન્ધા ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપં. પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ તયો ખન્ધા કટત્તા ચ રૂપં...પે॰... દ્વે ખન્ધા કટત્તા ચ રૂપં. ખન્ધે પટિચ્ચ વત્થુ, વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા. એકં મહાભૂતં પટિચ્ચ તયો મહાભૂતા...પે॰... દ્વે મહાભૂતે પટિચ્ચ દ્વે મહાભૂતા. મહાભૂતે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ''ન્તિ એકાવ. દ્વિમૂલિકાદીસુ ચ ''કુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા. કુસલે ખન્ધે ચ મહાભૂતે ચ પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપ''ન્તિ એકા. તથા ''અકુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ પટિચ્ચા''તિ, એવં હેતુપચ્ચયમૂલિકાસુ એકૂનપઞ્ઞાસાય પુચ્છાસુ નવેવ લબ્ભમાના વિસ્સજ્જિતા. સેસા ચત્તાલીસ મોઘપુચ્છાતિ ન વિસ્સજ્જિતા. એવં ઉપરિ આરમ્મણપચ્ચયાદીસુ વિસ્સજ્જિતાવસેસા મોઘપુચ્છાતિ ગહેતબ્બા. વિજાનનસુખત્થં પન ભગવતા પુચ્છાવારે લબ્ભમાના, અલબ્ભમાના ચ સબ્બાપિ તા દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બાતિ.

તત્થ **કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચા**તિ સહજાતેસુ વેદનાક્ખન્ધાદિભેદં એકં કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ પટિગન્ત્વા, સહુપ્પત્તિસઙ્ખાતેન સદિસભાવેન પત્વાતિ અત્થો. સદિસત્થો હિ એત્થ પટિસદ્દો ''પટિપુગ્ગલો''તિઆદીસુ વિય. **કુસલો ધમ્મો**તિ સઞ્ઞાક્ખન્ધાદિભેદો સહુપ્પન્નો કુસલો ધમ્મો. **ઉપ્પજ્જતી**તિ પાકટભાવતો ઉદ્ધં ઉપ્પાદાદિં પાપુણાતિ, અત્તાનં વા પટિલભતિ. **હેતુપચ્ચયા**તિ ન કેવલં કુસલધમ્મમત્તમેવ પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ, અથ ખો કુસલહેતુના હેતુપચ્ચયતં સાધેન્તેન ચ ઉપ્પજ્જતીતિ એવમત્થો ગહેતબ્બો.

એવમિદં ''ઉપ્પજ્જેય્યા''તિ પુચ્છાય ''ઉપ્પજ્જતી''તિ અવિસેસેન વિસ્સજ્જનં વત્વા ઇદાનિ યં ધમ્મં પટિચ્ચ યે ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ, તે પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્ને ખન્ધવસેન વિસેસેત્વા દસ્સેતું **''કુસલં એકં ખન્ધ''**ન્તિઆદિ વુત્તં. યસ્મા પનેત્થ એકો ખન્ધો એકસ્સેવ, દ્વિન્નંયેવ વા, દ્વે વા પન એકસ્સેવ પચ્ચયા નામ ન હોન્તિ, તસ્મા તે પકારેન અનામસિત્વા ''એકં ખન્ધં પટિચ્ચ તયો ખન્ધા''તિઆદિના પચ્ચયભાવેન ગહિતાવસેસં સબ્બં પચ્ચયુપ્પન્નં કત્વા દસ્સિતન્તિ વેદિતબ્બં. એવં ઉપરિપિ સબ્બત્થ. **ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપ**ન્તિ ઇદં પટિચ્ચત્થસ્સ સહજાતત્થત્તા યં કુસલેન સહજાતઞ્ચેવ હેતુપચ્ચયઞ્ચ લભતિ, તં દસ્સેતું વુત્તં **''વિપાકાબ્યાકતં કિરિયાબ્યાકત''**ન્તિ. એત્થ હેતુપચ્ચયાધિકારે અહેતુકા ન ગહેતબ્બા. **ખન્ધે પટિચ્ચ વત્થૂ**તિઆદિ કટત્તારૂપગ્ગહણેન વત્થુસ્મિં ગહિતેપિ વત્થું પટિચ્ચ અરૂપક્ખન્ધાનં ઉપ્પત્તિદસ્સનત્થં વુત્તં. **એકં મહાભૂત**ન્તિઆદિ પન રૂપાબ્યાકતં પટિચ્ચ રૂપાબ્યાકતસ્સ ઉપ્પત્તિદસ્સનત્થં. હેતુપચ્ચયે ઉપત્થમ્ભકાનમેવ ચેત્થ ચિત્તજાનં, પટિસન્ધિયં કમ્મજાનઞ્ચ અઞ્ઞમઞ્ઞં પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નતા ગહેતબ્બા, ન અહેતુકચિત્તજઉતુજાદીનં તેસં હેતુપચ્ચયા ઉપ્પત્તિયા અભાવતો. **મહાભૂતે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાન**ન્તિઆદિ મહાભૂતે પટિચ્ચ ઉપાદાદીનં ઉપ્પત્તિદસ્સનત્થં વુત્તં. ઇમિના ઉપાયેન આરમ્મણપચ્ચયાદીસુપિ વિસ્સજ્જનાનં અત્થો વેદિતબ્બો.

આરમ્મણપચ્ચયે ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ આરમ્મણપચ્ચયા. એકં ખન્ધં…પે॰… દ્વે ખન્ધે પટિચ્ચ દ્વે ખન્ધા. અકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો ધમ્મો…પે॰… અબ્યાકતં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ આરમ્મણપચ્ચયા. વિપાકાબ્યાકતં કિરિયાબ્યાકતં એકં ખન્ધં…પે॰… દ્વે ખન્ધા. પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતં એકં ખન્ધં…પે॰… દ્વે ખન્ધા. વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા''તિ એવં તિસ્સો વિસ્સજ્જિતા. સેસા રૂપમિસ્સકત્તા, રૂપસ્સ ચ આરમ્મણપચ્ચયેન અનુપ્પત્તિતો ન ગહિતા. તેનેવ ''વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા''તિ વત્વા ''ખન્ધે પટિચ્ચ વત્થૂ''તિ ન વુત્તં. એત્થ ચ **આરમ્મણપચ્ચયા**તિ સહજાતં કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જમાનો કુસલો ધમ્મો તતો અઞ્ઞેન અસહજાતેન છબ્બિધેન આરમ્મણભૂતેન પચ્ચયેનાતિ એવં અત્થો ગહેતબ્બો. ન હિ અત્તના સહજાતં આરમ્મણં કત્વા ચિત્તચેતસિકા ઉપ્પજ્જન્તિ.

અધિપતિપચ્ચયે હેતુપચ્ચયસદિસં વિસ્સજ્જનં. અનન્તરસમનન્તરેસુ પન રૂપાભાવતો આરમ્મણપચ્ચયસદિસં. સહજાતપચ્ચયેપિ હેતુપચ્ચયસદિસં. અબ્યાકતં પટિચ્ચ અબ્યાકતુપ્પત્તિયા પન ''બાહિરં એકં મહાભૂતં પટિચ્ચ… પે॰… દ્વે મહાભૂતા. મહાભૂતે પટિચ્ચ ઉપાદારૂપં…પે॰… આહારસમુટ્ઠાનં એકં મહાભૂતં…પે॰… દ્વે મહાભૂતા…પે॰… ઉતુસમુટ્ઠાનં એકં…પે॰… દ્વે મહાભૂતા…પે॰… અસઞ્ઞસત્તાનં એકં મહાભૂતં પટિચ્ચ…પે॰… દ્વે મહાભૂતા…પે॰… કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ''ન્તિ ઇદં અધિકં. એવં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયેપિ. કેવલં તત્થ કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપઞ્ચ ન ગહિતં તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયત્તાભાવા. નિસ્સયપચ્ચયેપિ સહજાતપચ્ચયસદિસં વિસ્સજ્જનં. પટિચ્ચત્થસ્સ પન સહજાતત્થત્તા ચક્ખાદીસુ પુરેજાતનિસ્સયા ઇધ ન ગહિતાતિ. ઉપનિસ્સયપચ્ચયેપિ રૂપસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયુપ્પન્નત્તાભાવા આરમ્મણપચ્ચયસદિસમેવ વિસ્સજ્જનં.

પુરેજાતપચ્ચયે પન ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ પુરેજાતપચ્ચયા. કુસલં એકં...પે॰... દ્વે ખન્ધા. વત્થું પુરેજાતપચ્ચયા. અકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો...પે॰... અબ્યાકતં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો...પે॰... પુરેજાતપચ્ચયા. વિપાકાબ્યાકતં કિરિયાબ્યાકતં એકં ખન્ધં...પે॰... દ્વે ખન્ધા. વત્થું પુરેજાતપચ્ચયા''તિ એવં તિસ્સો પુચ્છા વિસ્સજ્જિતા. તત્થ **વત્થું પુરેજાતપચ્ચયા**તિ ઇદં આરમ્મણપુરેજાતનિવત્તનત્થં વુત્તં. તં હિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીનંયેવ પુરેજાતપચ્ચયતં સાધયતિ, ન મનોવિઞ્ઞાણધાતુયાતિ ઇધ ન ગહિતં.

પચ્છાજાતપચ્ચયો ઇધ અરૂપધમ્મેસુ ન લબ્ભતિ. રૂપધમ્મેસુ ચ ઉપત્થમ્ભકોવ, ન જનકો, તસ્મા ''અબ્યાકતં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિ ન વત્તબ્બોવાતિ અયં ન ગહિતો. આસેવનપચ્ચયેપિ આરમ્મણપચ્ચયે વિય તિસ્સોવ પુચ્છા વિસ્સજ્જિતા.

કમ્મપચ્ચયે ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ કમ્મપચ્ચયા. કુસલં એકં ખન્ધં...પે॰... અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ...પે॰... ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપં...પે॰... કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ ધમ્મા...પે॰... ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપ''ન્તિ કુસલપદે તિસ્સો, તથા અકુસલપદે. અબ્યાકતપદે પન ''અબ્યાકતં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો...પે॰... વિપાકાબ્યાકતં કિરિયાબ્યાકતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ...પે॰... મહાભૂતે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપં, અસઞ્ઞસત્તાનં...પે॰... કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપ''ન્તિ એવં તિસ્સો. ''કુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો...પે॰... કુસલે ખન્ધે ચ મહાભૂતે ચ પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપ''ન્તિઆદિના સહજાતસદિસં વિસ્સજ્જનં. નત્થિવિગતપચ્ચયેસુ આરમ્મણસદિસં.

એવં સબ્બપચ્ચયેસુ લબ્ભમાનપઞ્હે વિસ્સજ્જનં દસ્સેત્વા તતો હેતુઅધિપતિઝાનમગ્ગપચ્ચયા એકસદિસા. આરમ્મણાનન્તરસમનન્તરૂપનિસ્સયાસેવનનત્થિવિગતપચ્ચયા એકસદિસા. સહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયઅત્થિઅવિગતા એકસદિસા. આસેવનપચ્ચયે વિપાકો ન લબ્ભતિ. અઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયે ચિત્તજરૂપં, ઉપાદારૂપઞ્ચ ન લબ્ભતીતિઆદિના પચ્ચયાનં અઞ્ઞમઞ્ઞસદિસત્તં વત્વા પુન તેસં ''હેતુયા નવ. આરમ્મણે તીણિ. અધિપતિયા નવ. અનન્તરસમનન્તરેસુ તીણિ. સહજાતે નવ. અઞ્ઞમઞ્ઞે તીણિ. નિસ્સયે નવ. ઉપનિસ્સયે તીણિ. પુરેજાતે તીણિ. આસેવને તીણિ. કમ્મે નવ. વિપાકે એકં. આહારે નવ. ઇન્દ્રિયે નવ. ઝાને નવ. મગ્ગે નવ. સમ્પયુત્તે તીણિ. વિપ્પયુત્તે નવ. અત્થિયા નવ. નત્થિયા તીણિ. વિગતે તીણિ. અવિગતે નવા''તિ એવં હેતુપચ્ચયાદીનં એકેકસ્મિં પુચ્છાવિસ્સજ્જનવારગણના વુત્તાતિ અયં એકમૂલકનયો.

યથા ચ એકમૂલકે, એવં ''હેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા''તિઆદિના દ્વિમૂલકાદીસુપિ સબ્બમૂલકપરિયોસાનેસુ યથાનુરૂપં નયો નેતબ્બો. પાળિયમ્પિ વિત્થારનયં અદસ્સેત્વા ''હેતુપચ્ચયા આરમ્મણે તીણી''તિઆદિના વિસ્સજ્જનવારગણનભેદો દસ્સિતોતિ અયં પચ્ચયાનુલોમે નયો.

પચ્ચયપચ્ચનીયે પન ''અકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ નહેતુપચ્ચયા. વિચિકિચ્છાસહગતે ઉદ્ધચ્ચસહગતે ખન્ધે પટિચ્ચ વિચિકિચ્છાસહગતો ઉદ્ધચ્ચસહગતો મોહો. અબ્યાકતં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ નહેતુપચ્ચયા. અહેતુકં વિપાકાબ્યાકતં કિરિયાબ્યાકતં એકં ખન્ધં...પે॰... દ્વે ખન્ધા ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપં. અહેતુકપટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતં એકં ખન્ધં...પે॰... દ્વે ખન્ધા કટત્તા ચ રૂપં...પે॰... વત્થું પટિચ્ચ ખન્ધા. એકં મહાભૂતં પટિચ્ચ...પે॰... મહાભૂતે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં, કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપં...પે॰... એકં મહાભૂતં પટિચ્ચ...પે॰... ઉપાદારૂપ''ન્તિ ઇમા દ્વે વિસ્સજ્જિતા.

નારમ્મણપચ્ચયે ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો...પે॰... કુસલે...પે॰... અકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો...પે॰... અકુસલે...પે॰... અબ્યાકતં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો...પે॰... કુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો...

પે॰… ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં, અકુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો…પે॰… મહાભૂતે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપ''ન્તિ ઇમા પઞ્ચ વિસ્સજ્જિતા.

નાધિપતિપચ્ચયે ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો…પે॰… કુસલં એકં ખન્ધં…પે॰… દ્વે ખન્ધા. કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો…પે॰… કુસલે ખન્ધે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં. કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો ચ અબ્યાકતો ચ ધમ્મા ઉપ્પજ્જન્તિ…પે॰… અકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો…પે॰… દ્વે ખન્ધે પટિચ્ચ દ્વે ખન્ધા, અકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો…પે॰… અકુસલે ખન્ધે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં. અકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો ચ અબ્યાકતો ચ ધમ્મા…પે॰… અબ્યાકતં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો …પે॰… મહાભૂતે પટિચ્ચ…પે॰… કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપં. કુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો…પે॰… કુસલે ખન્ધે ચ મહાભૂતે ચ પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં. અકુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો…પે॰… અકુસલે ખન્ધે ચ મહાભૂતે ચ પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપ''ન્તિ નવ પુચ્છા વિસ્સજ્જિતા. નાનન્તરનસમનન્તરપચ્ચયા નારમ્મણપચ્ચયસદિસા.

નાઞ્ઞમઞ્ઞપચ્ચયે ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો…પે॰… કુસલે…પે॰… ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં. અકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો…પે॰… અકુસલે…પે॰… ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં. અબ્યાકતં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો…પે॰… વિપાકાબ્યાકતે કિરિયાબ્યાકતે ખન્ધે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં. પટિસન્ધિક્ખણે વિપાકાબ્યાકતે…પે॰… કટત્તા રૂપં. મહાભૂતે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપં. બાહિરે મહાભૂતે પટિચ્ચ ઉપાદારૂપં. આહારસમુટ્ઠાને મહાભૂતે પટિચ્ચ ઉપાદારૂપં. ઉતુસમુટ્ઠાને…પે॰… ઉપાદારૂપં. અસઞ્ઞસત્તાનં મહાભૂતે પટિચ્ચ કટત્તારૂપં ઉપાદારૂપં. કુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો…પે॰… કુસલે ખન્ધે ચ મહાભૂતે ચ પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં. અકુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો…પે॰… અકુસલે ખન્ધે ચ મહાભૂતે ચ પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપ''ન્તિ પઞ્ચ વિસ્સજ્જિતા. તત્થ **વિપાકાબ્યાકતે ખન્ધે પટિચ્ચ કટત્તારૂપ**ન્તિ હદયવત્થુવજ્જં વેદિતબ્બં. નઉપનિસ્સયપચ્ચયો નારમ્મણપચ્ચયસદિસો.

નપુરેજાતપચ્ચયે ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો…પે॰… અરૂપે કુસલં…પે॰… દ્વે ખન્ધા. કુસલં પટિચ્ચ અબ્યાકતો…પે॰… ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપ''ન્તિ કુસલપદે દ્વે, તથા અકુસલપદેપિ. ''અબ્યાકતં પટિચ્ચ અબ્યાકતો…પે॰… અરૂપે વિપાકાબ્યાકતં કિરિયાબ્યાકતં…પે॰… બાહિરં…પે॰… ઉપાદારૂપં. કુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો. કુસલે ખન્ધે ચ મહાભૂતે ચ પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં. અકુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ…પે॰… અકુસલે ખન્ધે ચ…પે॰… રૂપ''ન્તિ ઇમા તિસ્સોતિ સત્ત વિસ્સજ્જિતા. નપચ્છાજાતનાસેવનપચ્ચયા નાધિપતિપચ્ચયસદિસા. તત્થ કુસલાકુસલકિરિયાનં પઠમજવનવસેન નાસેવનપચ્ચયપ્પવત્તિ વેદિતબ્બા.

નકમ્મપચ્ચયે ''કુસલં પટિચ્ચ કુસલો, કુસલા ચેતના. અકુસલં પટિચ્ચ અકુસલો, અકુસલા ચેતના. અબ્યાકતં પટિચ્ચ અબ્યાકતો, વિપાકકિરિયા ચેતના. બાહિરં, આહારસમુટ્ઠાનં, ઉતુસમુટ્ઠાન''ન્તિ તિસ્સો વિસ્સજ્જિતા.

નવિપાકપચ્ચયે ''કુસલં પટિચ્ચ કુસલો, અબ્યાકતો. કુસલો ચ અબ્યાકતો ચા''તિ કુસલપદે તિસ્સો, તથા અકુસલપદેપિ. ''અબ્યાકતં પટિચ્ચ અબ્યાકતો…પે॰… બાહિરં આહારસમુટ્ઠાનં ઉતુસમુટ્ઠાનં અસઞ્ઞ…પે॰… ઉપાદારૂપં…પે॰… અકુસલઞ્ચ અબ્યાકતઞ્ચ અબ્યાકતો''તિ ઇમા તિસ્સોતિ નવ વિસ્સજ્જિતા.

નાહારપચ્ચયે ''અબ્યાકતં પટિચ્ચ અબ્યાકતો. બાહિરં ઉતુસમુટ્ઠાનં, અસઞ્ઞ…પે॰… ઉપાદારૂપ''ન્તિ એકાવ.

નઇન્દ્રિયપચ્ચયે ''અબ્યાકતં પટિચ્ચ અબ્યાકતો. બાહિરં આહારસમુટ્ઠાનં...પે॰... ઉતુસમુટ્ઠાનં...પે॰... અસઞ્ઞસત્તાનં મહાભૂતે પટિચ્ચ રૂપજીવિતિન્દ્રિય''ન્તિ એકાવ.

નઝાનપચ્ચયે ''અબ્યાકતં પટિચ્ચ અબ્યાકતો. પઞ્ચવિઞ્ઞાણસહગતં...પે॰... બાહિરં આહારઉતુઅસઞ્ઞઉપાદારૂપ''ન્તિ એકાવ.

નમગ્ગપચ્ચયે ''અબ્યાકતં પટિચ્ચ અબ્યાકતો. અહેતુકં વિપાકાબ્યાકતં કિરિયાબ્યાકતં...પે॰... ચિત્તસમુટ્ઠાનં... પે॰... અહેતુકપટિસન્ધિક્ખણે વિપાકા...પે॰... કટત્તા ચ રૂપં...પે॰... બાહિરં આહારઉતુઅસઞ્ઞઉપાદારૂપ''ન્તિ એકાવ.

નસમ્પયુત્તપચ્ચયો નારમ્મણપચ્ચયસદિસો.

નવિપ્પયુત્તપચ્ચયે ''કુસલં પટિચ્ચ કુસલો. અરૂપે કુસલોવ. અકુસલં...પે॰... અરૂપે અકુસલો. અબ્યાકતં પટિચ્ચ અબ્યાકતો, અરૂપે વિપાકકિરિયાબ્યાકતં. બાહિરં અસઞ્ઞ...પે॰... ઉપાદારૂપ''ન્તિ ઇમા તિસ્સોવ પુચ્છા વિસ્સજ્જિતા. નોનત્થિનોવિગતપચ્ચયા નારમ્મણપચ્ચયસદિસા. નસહજાતનનિસ્સયનોઅત્થિનોઅવિગતપચ્ચયા પનેત્થ ચત્તારોપિ ન લબ્ભન્તીતિ.

એવં પચ્ચનીકે લબ્ભમાનપઞ્હવિસ્સજ્જનં દસ્સેત્વા તતો ''નહેતુયા દ્વે. નારમ્મણે પઞ્ચ. નાધિપતિયા નવ. નાનન્તરે નસમનન્તરે નાઞ્ઞમઞ્ઞે નઉપનિસ્સયે પઞ્ચ. નપુરેજાતે સત્ત. નપચ્છાજાતે નાસેવને નવ. નકમ્મે તીણિ. નવિપાકે નવ. નાહારે નઇન્દ્રિયે નઝાને નમગ્ગે એકં. નસમ્પયુત્તે પઞ્ચ. નવિપ્પયુત્તે તીણિ. નોનત્થિનોવિગતેસુ પઞ્ચા''તિ વિસ્સજ્જનવારગણના વુત્તાતિ અયં એકમૂલકનયો.

ઇમિનાવ નયેન દ્વિમૂલકાદીસુપિ યથાનુરૂપં નયો નેતબ્બો, પાળિયં પન ''નહેતુપચ્ચયા નારમ્મણે એક''ન્તિઆદિના વિસ્સજ્જનવારગણનાવ દસ્સિતાતિ અયં પચ્ચયપચ્ચનીયનયો.

ઇમિના વુત્તાનુસારેનેવ ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા નારમ્મણપચ્ચયા''તિઆદિના અનુલોમપચ્ચનીયનયે, ''અકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ નહેતુપચ્ચયા આરમ્મણપચ્ચયા''તિઆદિના પચ્ચનીયાનુલોમનયે પઞ્હવિસ્સજ્જનનયો વેદિતબ્બો . પાળિયં પનેત્થ વિસ્સજ્જનવારગણનાવ દસ્સિતાતિ અયં અનુલોમપચ્ચનીયકુસલત્તિકે પટિચ્ચવારનયો.

સહજાતવારાદીસુપિ છવારેસુ પટિચ્ચવારે વુત્તાનુસારેન સબ્બત્થ નયો નેતબ્બો. યે પન તત્થ તત્થ પાળિવિસેસા, અત્થવિસેસા ચ ઉપલબ્ભન્તિ, તે પટ્ઠાનપાળિઅટ્ઠકથાસુ એવ સબ્બાકારતો ગહેતબ્બા. ઇધ પન તે સબ્બે સઙ્ખેપનયતો દસ્સિયમાનાપિ ગન્થભારિયં કરોન્તીતિ ન દસ્સિતા.

તેસુ પન વારેસુ ''કુસલં ધમ્મં સહજાતો કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા. કુસલં ધમ્મં પચ્ચયા... કુસલં ધમ્મં નિસ્સાય... કુસલં ધમ્મં સંસટ્ઠો... કુસલં ધમ્મં સમ્પયુત્તો કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા''તિ એવં આદિતો પઞ્ચસુ વારેસુ પાળિગતિ ઞાતબ્બા. તેસુ ચ પટિચ્ચસહજાતા એકત્થા, પચ્ચયનિસ્સયા એકત્થા, સંસટ્ઠસમ્પયુત્તા એકત્થા. તત્થ ''કુસલં ધમ્મં સહજાતો''તિઆદીસુ કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ તેન સહજાતો હુત્વાતિઆદિના યથાનુરૂપં અત્થો વેદિતબ્બો. પચ્છિમે પન પઞ્હાવારે ''કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો. કુસલા હેતૂ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં હેતુપચ્ચયેન પચ્ચયો. કુસલો અબ્યાકતસ્સ...પે॰... કુસલસ્સ ચ અબ્યાકતસ્સ ચ...પે॰... કુસલા હેતૂ સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં ચિત્તસમુટ્ઠાનાનઞ્ચા''તિઆદિના હેતુપચ્ચયે,

‘‘કુસલો ધમ્મો કુસલસ્સ ધમ્મસ્સ આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો. દાનં દત્વા સીલં સમાદિયિત્વા ઉપોસથકમ્મં કત્વા તં પચ્ચવેક્ખતિ. પુબ્બે સુચિણ્ણાનિ...પે॰... ઝાના વુટ્ઠહિત્વા ઝાનં... સેખા ગોત્રભું વોદાનં મગ્ગં પચ્ચવેક્ખન્તિ. સેખા વા પુથુજ્જના વા કુસલં અનિચ્ચતો દુક્ખતો અનત્તતો વિપસ્સન્તિ. ચેતોપરિયઞાણેન કુસલચિત્તસમઙ્ગિસ્સ ચિત્તં જાનન્તિ . આકાસાનઞ્ચાયતનકુસલં વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનકુસલસ્સ આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો. આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનકુસલં નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકુસલસ્સ... કુસલા ખન્ધા ઇદ્ધિવિધઞાણસ્સ ચેતોપરિયપુબ્બેનિવાસયથાકમ્મૂપગઅનાગતંસઞાણસ્સ આરમ્મણપચ્ચયેન પચ્ચયો.

કુસલો અકુસલસ્સ...પે॰... દાનં દત્વા...પે॰... કત્વા તં અસ્સાદેતિ અભિનન્દતિ. તં આરબ્ભ રાગો ઉપ્પજ્જતિ. દિટ્ઠિ વિચિકિચ્છા ઉદ્ધચ્ચં દોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતિ. પુબ્બે સુચિણ્ણાનિ અસ્સાદેતિ ...પે॰... દોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતિ. ઝાના વુટ્ઠહિત્વા ઝાનં અસ્સાદેતિ...પે॰... ઉદ્ધચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ. ઝાને પરિહીને વિપ્પટિસારિસ્સ દોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતિ.

કુસલો અબ્યાકતસ્સ...પે॰... પચ્ચયો. અરહા મગ્ગં પચ્ચવેક્ખતિ. પુબ્બે સુચિણ્ણાનિ... કુસલ...પે॰... વિપસ્સતિ...પે॰... વિપાકો તદારમ્મણતા ઉપ્પજ્જતિ. આકાસાનઞ્ચાયતનકુસલં વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનવિપાકસ્સ...પે॰... કિરિયસ્સ. આકિઞ્ચઞ્ઞાયતન...પે॰... વિપાકસ્સ ચ કિરિયસ્સ ચ. કુસલા ખન્ધા ચેતોપરિય...પે॰... અનાગતંસઞાણસ્સ આવજ્જનાય.

અકુસલો અકુસલસ્સ...પે॰... પચ્ચયો. રાગં અસ્સાદેતિ...પે॰... ઉદ્ધચ્ચં ઉપ્પજ્જતિ. અકુસલો કુસલસ્સ...પે॰... પચ્ચયો. સેખા પહીને કિલેસે...પે॰... અનાગતંસઞાણસ્સ. અકુસલો અબ્યાકતસ્સ... અરહા પહીને કિલેસે...પે॰... આવજ્જનાય.

અબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સ... અરહા ફલં પચ્ચવેક્ખતિ. નિબ્બાનં, ચક્ખું...પે॰... ફોટ્ઠબ્બં વિપસ્સતિ. દિબ્બેન ચક્ખુના રૂપં પસ્સતિ...પે॰... આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનકિરિયં...પે॰... કિરિયસ્સ. રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ...પે॰... આવજ્જનાય. અબ્યાકતો કુસલસ્સ... સેખા ફલં...પે॰... અનાગતંસઞાણસ્સ. અબ્યાકતો અકુસલસ્સ... ચક્ખું અસ્સાદેતી’’તિઆદિના આરમ્મણપચ્ચયે ચ,

‘‘કુસલો કુસલસ્સ અધિપતિપચ્ચયેન પચ્ચયો. આરમ્મણાધિપતિ, સહજાતાધિપતિ. આરમ્મણાધિપતિ – દાનં દત્વા’’તિઆદિના અધિપતિપચ્ચયે ચ,

‘‘કુસલો કુસલસ્સ અનન્તરપચ્ચયેન પચ્ચયો’’તિઆદિના વિત્થારતો અનન્તરસમનન્તરસહજાતઅઞ્ઞમઞ્ઞનિસ્સયપચ્ચયેસુ ચ,

‘‘કુસલો કુસલસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો. આરમ્મણૂપનિસ્સયો અનન્તરૂપનિસ્સયો પકતૂપનિસ્સયો. આરમ્મણૂપનિસ્સયો – દાનં દત્વા’’તિઆદિના આરમ્મણપચ્ચયે વુત્તનયેન, ‘‘અનન્તરૂપનિસ્સયો – પુરિમા પુરિમા કુસલા ખન્ધા પચ્છિમાનં પચ્છિમાન’’ન્તિઆદિના અનન્તરપચ્ચયે વુત્તનયેનેવ, ‘‘પકતૂપનિસ્સયો – સદ્ધં ઉપનિસ્સાય...પે॰... ઉપોસથકમ્મં કરોતિ. ઝાનં, વિપસ્સનં, મગ્ગં, અભિઞ્ઞં, સમાપત્તિં ઉપ્પાદેતિ. સીલં, સુતં, ચાગં, પઞ્ઞં ઉપનિસ્સાય...પે॰... પઠમસ્સ ઝાનસ્સ પરિકમ્મં પઠમસ્સ ઝાનસ્સ ઉપનિસ્સયપચ્ચયેન પચ્ચયો...પે॰... આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસ્સ...પે॰... યથાકમ્મૂપગઞાણં અનાગતંસઞાણસ્સ...પે॰... પઠમસ્સ મગ્ગસ્સ પરિકમ્મં પઠમસ્સ...પે॰... તતિયો મગ્ગો ચતુત્થસ્સ. મગ્ગો સેખાનં અત્થપટિસમ્ભિદાય...પે॰... ઠાનાઠાનકોસલ્લસ્સ ઉપનિસ્સય. કુસલો અકુસલસ્સ...પે॰... આરમ્મણૂપનિસ્સયો. પકતૂપ...પે॰... પકતૂપનિસ્સયો –

સદ્ધં ઉપનિસ્સાય માનં જપ્પેતિ. દિટ્ઠિં ગણ્હાતિ…પે॰… સદ્ધા સીલં સુતં ચાગો પઞ્ઞા રાગસ્સ, દોસસ્સ, મોહસ્સ, માનસ્સ, દિટ્ઠિયા. પત્થનાય…પે॰… કુસલો અબ્યાકતસ્સ…પે॰… આરમ્મણૂપનિસ્સયો. અનન્તરૂપનિસ્સયો. પકતૂપ…પે॰… પકતૂપનિસ્સયો – સદ્ધં ઉપનિસ્સાય અત્તાનં આતાપેતિ…પે॰… કાયિકસ્સ સુખસ્સ, દુક્ખસ્સ, ફલસમાપત્તિયા. કુસલં કમ્મં વિપાકસ્સ…પે॰… મગ્ગો અરહતો અત્થપટિસમ્ભિદાય પચ્ચયો.

અકુસલો અકુસલસ્સ…પે॰… પકતૂપનિસ્સયો – રાગં ઉપનિસ્સાય પાણં હનતિ…પે॰… સમ્ફં પલપતિ…પે॰… સઙ્ઘં ભિન્દતિ. દોસં, મોહં, માનં, દિટ્ઠિં, પત્થનં ઉપનિસ્સાય…પે॰… સઙ્ઘં ભિન્દતિ…પે॰… પાણાતિપાતો પાણાતિપાતસ્સ…પે॰… સઙ્ઘભેદકમ્મસ્સ…પે॰… પચ્ચયો.

અકુસલો કુસલસ્સ…પે॰… પકતૂપનિસ્સયો – રાગં ઉપનિસ્સાય દાનં દેતિ…પે॰… મગ્ગં ઉપ્પાદેતિ…પે॰… સમાપત્તિં ઉપ્પાદેતિ. રાગો…પે॰… પત્થના. સદ્ધાય, સીલસ્સ…પે॰… પઞ્ઞાય ઉપનિસ્સય. પાણં હન્ત્વા તસ્સ પટિઘાતત્થાય દાનં દેતી''તિઆદિના ચ ઉપનિસ્સયપચ્ચયે ચ,

''અબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સ પુરેજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો…પે॰… આરમ્મણપુરેજાતં – અરહા ચક્ખું…પે॰… ફોટ્ઠબ્બે, વત્થું વિપસ્સતિ…પે॰… દિબ્બેન ચક્ખુના રૂપં પસ્સતિ…પે॰… રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ…પે॰… વત્થુપુરેજાતં – ચક્ખાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણસ્સ…પે॰… વત્થુ વિપાકાબ્યાકતાન''ન્તિઆદિના પુરેજાતપચ્ચયે ચ,

''કુસલો અબ્યાકતસ્સ…પે॰… પચ્છાજાતા કુસલા ખન્ધા પુરેજાતસ્સ ઇમસ્સ કાયસ્સા''તિઆદિના પચ્છાજાતપચ્ચયે ચ,

''કુસલો કુસલસ્સ…પે॰… પુરિમા પુરિમા કુસલા ખન્ધા''તિઆદિના આસેવનપચ્ચયે ચ,

''સહજાતા નાનાક્ખણિકા, સહજાતા કુસલા ચેતના…પે॰… સમ્પયુત્તકાનં ખન્ધાનં ચિત્તસમુટ્ઠાનાનઞ્ચ રૂપાનં. નાનાક્ખણિકા વિપાકાનં ખન્ધાનં કટત્તા ચ રૂપાન''ન્તિઆદિના કમ્મપચ્ચયે ચ,

''અબ્યાકતો અબ્યાકતસ્સ…પે॰… એકો ખન્ધો તિણ્ણન્ન''ન્તિઆદિના વિપાકપચ્ચયે ચ,

''કુસલો કુસલસ્સા''તિઆદિના આહારપચ્ચયાદીસુ ચ, ''કુસલો અબ્યાકતસ્સ, સહજાતં, પચ્છાજાતં, સહજાતા ચિત્તસમુટ્ઠાનાનં રૂપાનં. પચ્છાજાતા ઇમસ્સ કાયસ્સ…પે॰… અબ્યાકતો કુસલસ્સ…પે॰… પુરેજાતં વત્થુ કુસલાનં ખન્ધાનં વિપ્પયુત્તપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિઆદિના વિપ્પયુત્તપચ્ચયાદીસુ ચ પાળિગતિ વેદિતબ્બા.

તત્થ કુસલધમ્મો નામેસ યસ્મા ઉપ્પજ્જન્તો ઠપેત્વા પચ્છાજાતપચ્ચયં, વિપાકપચ્ચયઞ્ચ સેસેહિ દ્વાવીસતિયા પચ્ચયેહિ ઉપ્પજ્જતિ. કુસલસ્સ ચ પચ્ચયો હોન્તો ઠપેત્વા પુરેજાતપચ્છાજાતવિપાકવિપ્પયુત્તપચ્ચયે સેસેહિ વીસતિયા પચ્ચયેહિ પચ્ચયો હોતિ. એવં કુસલો કુસલાદીનં, અકુસલો ચ અકુસલાદીનં યથાનુરૂપં પચ્ચયા હોન્તિ, તસ્મા કુસલાદીનં તંતંપચ્ચયુપ્પન્નવિભાગં દસ્સેતું પઞ્હાવારો વુત્તો. તત્થ **સેખા ગોત્રભુન્તિ** સોતાપન્નં સન્ધાય વુત્તં, **વોદાનન્તિ** સકદાગામિઅનાગામિનો. તેસં હિ ગોત્રભુચિત્તં વોદાનં નામ. **મગ્ગા વુટ્ઠહિત્વાતિ** મગ્ગવીથિતો વુટ્ઠાય. ન હિ મગ્ગાનન્તરા પચ્ચવેક્ખણા નામ અત્થીતિ અયં અનુલોમપટ્ઠાને કુસલત્તિકનયો.

વેદનાત્તિકાદીસુ ''સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં ધમ્મં પટિચ્ચ સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા. સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ દ્વે ખન્ધા. દ્વે ખન્ધે પટિચ્ચ એકો ખન્ધો''તિઆદિના

કુસલત્તિકે વુત્તાનુસારેન પટિચ્ચવારાદીસુ પઞ્હાવારપરિયોસાનેસુ સત્તસુ વારેસુ એકેકસ્મિં પચ્ચયાનુલોમાદીહિ ચ એકમૂલાદીહિ નયેહિ ચ સબ્બત્તિકેસુ લબ્ભમાનપદવસેન ગણનાનયો યોજેત્વા ઞાતબ્બો. તત્થ વેદનાત્તિકે વેદનાક્ખન્ધસ્સ અલબ્ભનતો "**એકં ખન્ધં નિસ્સાય દ્વે ખન્ધા**"તિઆદિ વુત્તં. સબ્બત્થ વિસેસો પાળિઅટ્ઠકથાનુસારેનેવ ઞાતબ્બોતિ અયં અનુલોમપટિલોમે **તિકપટ્ઠાનનયો**.

દુકપટ્ઠાને પન ''હેતું ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુ ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા. અલોભં પટિચ્ચ અદોસો. અમોહો. અદોસં અમોહં પટિચ્ચ અલોભો. અદોસો. લોભં પટિચ્ચ મોહો. મોહં પટિચ્ચ લોભો. દોસં પટિચ્ચ મોહો. મોહં પટિચ્ચ દોસો. પટિસન્ધિક્ખણે હેતું ધમ્મં પટિચ્ચ નહેતુ ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ...પે॰... હેતૂ ચ નહેતૂ ચ. નહેતું પટિચ્ચ નહેતુ ધમ્મો ન...પે॰... હેતૂ ચ નહેતૂ ચા''તિઆદિના હેતુદુકે,

''સહેતુકં ધમ્મં પટિચ્ચ સહેતુકો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા. સહેતુકં એકં ખન્ધં...પે॰... સહેતુકં ધમ્મં પટિચ્ચ. અહેતુકો...પે॰... ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપં. પટિસન્ધિક્ખણે...પે॰... સહેતુકો ચ, અહેતુકો ચ...પે॰... અહેતુકં ખન્ધં પટિચ્ચ અહેતુકો. વિચિકિચ્છાસહગતં ઉદ્ધચ્ચસહગતં મોહં પટિચ્ચ સમ્પયુત્તકા ખન્ધા...પે॰... ચિત્તસમુટ્ઠાનં. આહારસમુટ્ઠાન''ન્તિઆદિના સહેતુકદુકાદીસુ ચ કેનચિવિઞ્ઞેય્યદુકવજ્જિતેસુ સબ્બદુકેસુ પચ્ચેકં પટિચ્ચવારાદીસુ સત્તસુ મહાવારેસુ એકેકસ્મિં પચ્ચયાનુલોમાદીસુ ચતૂસુ નયેસુ એકમૂલકાદીહિ સબ્બવારેહિ કુસલત્તિકે વુત્તાનુસારેન યથાનુરૂપં વિભઙ્ગનયો યોજેત્વા ઞાતબ્બો. સબ્બસ્મિમ્પિ હિ પટ્ઠાને કેનચિવિઞ્ઞેય્યદુકં ન લબ્ભતીતિ અયં **દુકપટ્ઠાનનયો**.

દુકતિકપટ્ઠાને પન ''હેતું કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુ કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા''તિઆદિના હેતુદુકેન સદ્ધિં કુસલત્તિકે કુસલં પદં યોજેત્વા પટિચ્ચવારાદીસુ સત્તસુ વારેસુ પચ્ચયાનુલોમાદીનં ચતુન્નં નયાનં વસેન લબ્ભમાનકપચ્ચયા એકમૂલકાદિનયેહિ દસ્સિતા . યથા ચ કુસલં પદં, એવં અકુસલં પદં, અબ્યાકતઞ્ચ હેતુદુકેન યોજેત્વા વુત્તનયેન દસ્સેત્વા હેતુકુસલદુકતિકન્તિ ઠપિતં. પાળિ પન અતિસંખિત્તા. યથા કુસલત્તિકં, એવં ''હેતું સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુ સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા''તિઆદિના લબ્ભમાનકપદવસેન વેદનાત્તિકાદયોપિ હેતુદુકેન યોજેત્વા હેતુવેદનદુકતિકાદીનિ એકવીસતિદુકતિકાનિ દસ્સિતાનીતિ. યથા ચ હેતુદુકેન સદ્ધિં લબ્ભમાનકપદવસેન દ્વાવીસતિતિકા યોજિતા, એવં સહેતુકદુકાદીહિ સબ્બેહિ સદ્ધિં પચ્ચેકં દ્વાવીસતિતિકા યોજેતબ્બા. પાળિ પનેત્થ ઇતો પરેસુપિ સબ્બત્થ અતિસંખિત્તા. એવં દ્વાવીસતિતિકે ગહેત્વા દુકસતે પક્ખિપિત્વા દુકતિકપટ્ઠાનં દેસિતન્તિ અયં **દુકતિકપટ્ઠાનનયો**.

તિકદુકપટ્ઠાનેપિ ''કુસલં હેતું ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો હેતુ ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા''તિઆદિના કુસલત્તિકેન સદ્ધિં હેતુપદં યોજેત્વા પટિચ્ચવારાદીસુ સત્તસુ મહાવારેસુ પચ્ચયાનુલોમાદિનયચતુક્કવસેન લબ્ભમાનકપચ્ચયા એકમૂલાદીહિ સબ્બવારેહિ દસ્સિતા. યથા હેતુપદં, એવં નહેતુપદમ્પિ કુસલત્તિકેન સદ્ધિં યોજેત્વા કુસલહેતુ તિકદુકન્તિ ઠપિતં. યથા ચ કુસલત્તિકેન સદ્ધિં હેતુદુકં, એવં ''સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં હેતું કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચા''તિઆદિના વેદનાત્તિકાદીહિપિ તં યોજેત્વા વેદનાત્તિકદુકાદીનિ એકવીસતિતિકદુકાદીનિ દસ્સિતાનિ. યથા ચ હેતુદુકં, એવં સહેતુકાદયોપિ સબ્બે પચ્ચેકં દ્વાવીસતિયા તિકેહિ લબ્ભમાનપદવસેનેવ યોજિતા. એવં દુકસતં દ્વાવીસતિયા તિકેસુ પક્ખિપિત્વા તિકદુકપટ્ઠાનં દેસિતન્તિ અયં **તિકદુકપટ્ઠાનનયો**.

તિકતિકપટ્ઠાનેપિ ''કુસલં સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં ધમ્મં પટિચ્ચ કુસલો સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા''તિઆદિના કુસલત્તિકં વેદનાત્તિકાદીહિ સબ્બત્તિકેહિ, વેદનાત્તિકાદયો ચ કુસલત્તિકાદીહિ

વુત્તનયેન યોજેત્વા પચ્ચયા દસ્સિતા. એવં તિકેસુ એવ તિકે પક્ખિપિત્વા તિકતિકપટ્ઠાનં દેસિતન્તિ અયં **તિકતિકપટ્ઠાનનયો**.

દુકદુકપટ્ઠાનેપિ ''હેતું સહેતુકં ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુ સહેતુકો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા''તિઆદિના હેતુદુકં સહેતુકાદીહિ, સહેતુકઞ્ચ હેતુદુકાદીહિ યોજેત્વા હેટ્ઠા વુત્તનયેહિ પચ્ચયા દસ્સિતા. એવં દુકેસુ એવ દુકે પક્ખિપિત્વા દુકદુકપટ્ઠાનં દેસિતન્તિ અયં **દુકદુકપટ્ઠાનનયો**. એવં તાવ અનુલોમપટ્ઠાને –

''તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં દુકુત્તમં,
દુકતિકઞ્ચેવ તિકદુકઞ્ચ;
તિકતિકઞ્ચેવ દુકદુકઞ્ચ,
છ **અનુલોમમ્હિ** નયા સુગમ્ભીરા''તિ. –

વુત્તા છ નયા વેદિતબ્બા. પચ્ચયવસેન પનેતેસુ છસુ એકેકસ્મિં પટ્ઠાને પચ્ચયાનુલોમાદીનં ચતુન્નં નયાનં વસેન એતેન પરિયાયેન ચતુવીસતિનયપટિમણ્ડિતમિદં ધમ્માનુલોમપટ્ઠાનન્તિ વેદિતબ્બં. અયં **અનુલોમપટ્ઠાનનયો**.

પચ્ચનીયપટ્ઠાને પન ''નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ નકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા. અકુસલં અબ્યાકતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ...પે॰... દ્વે ખન્ધા, ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપ''ન્તિઆદિના **તિકપટ્ઠાને**, ''નહેતું ધમ્મં પટિચ્ચ નહેતુ ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા. નહેતું એકં ખન્ધં પટિચ્ચ...પે॰... ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપ''ન્તિઆદિના **દુકપટ્ઠાને** ચ, ''નહેતું નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ નહેતુ નકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા. નહેતું નકુસલં અબ્યાકતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ તયો ખન્ધા''તિઆદિના **દુકતિકપટ્ઠાને** ચ, ''નકુસલં નહેતું ધમ્મં પટિચ્ચ નકુસલો નહેતુ ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના **તિકદુકપટ્ઠાને** ચ, ''નકુસલં નસુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં ધમ્મં પટિચ્ચ નકુસલો નસુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના **તિકતિકપટ્ઠાને** ચ, ''નહેતું નસહેતુકં ધમ્મં પટિચ્ચ નહેતુ નસહેતુકો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા''તિઆદિના **દુકદુકપટ્ઠાને** ચાતિ છસુ પચ્ચનીયપટ્ઠાનેસુ અનુલોમતિકપટ્ઠાનાદીસુ છસુ પટ્ઠાનેસુ વુત્તેન સબ્બેન પકારેન પાળિનયો વેદિતબ્બો. ઇદઞ્ચ કુસલાદીનં, હેતુઆદીનઞ્ચ ધમ્માનં પચ્ચયુપ્પન્નભાવપટિક્ખેપવસેન પવત્તત્તા ધમ્મપચ્ચનીયપટ્ઠાનં નામ જાતં. તત્થ હિ **નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચા**તિ કુસલસ્સ પચ્ચયપટિક્ખેપો. **નકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી**તિ કુસલસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નભાવપટિક્ખેપો. તથા ''અકુસલં અબ્યાકતં એકં ખન્ધં પટિચ્ચ...પે॰... અકુસલા, અબ્યાકતા ખન્ધા ચિત્તસમુટ્ઠાનઞ્ચ રૂપં ઉપ્પજ્જતી''તિ એવમાદિના નયેનેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. એવમેત્થ પચ્ચનીયપટ્ઠાને –

''તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં દુકુત્તમં,
દુકતિકઞ્ચેવ તિકદુકઞ્ચ;
તિકતિકઞ્ચેવ દુકદુકઞ્ચ,
છ **પચ્ચનીયમ્હિ** નયા સુગમ્ભીરા''તિ. –

વુત્તા છ નયા વેદિતબ્બા. પચ્ચયવસેન પનેત્થાપિ એકેકસ્મિં પચ્ચયાનુલોમાદીનં ચતુન્નં ચતુન્નં નયાનં વસેન ચતુવીસતિનયપટિમણ્ડિતમિદં ધમ્મપચ્ચનીયપટ્ઠાનન્તિ વેદિતબ્બન્તિ અયં **પચ્ચનીયપટ્ઠાનનયો**.

અનુલોમપચ્ચનીયપટ્ઠાને પન ''કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ નકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા. કુસલે ખન્ધે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપ''ન્તિઆદિના **તિકપટ્ઠાને**, ''હેતું ધમ્મં પટિચ્ચ નહેતુ ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ

હેતુપચ્ચયા''તિઆદિના **દુકપટ્ઠાને** ચ, ''હેતું કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ નહેતુ નકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના **દુકતિકપટ્ઠાને** ચ, ''કુસલં હેતું ધમ્મં પટિચ્ચ નકુસલો નહેતુ ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના **તિકદુકપટ્ઠાને** ચ, ''કુસલં સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં ધમ્મં પટિચ્ચ નકુસલો નસુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના **તિકતિકપટ્ઠાને** ચ, ''હેતું સહેતુકં ધમ્મં પટિચ્ચ નહેતુ નસહેતુકો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના **દુકદુકપટ્ઠાને** ચ હેટ્ઠા વુત્તનયેન સબ્બેન પકારેન પાળિનયો વેદિતબ્બો. ઇદં કુસલાદીનં ધમ્માનં પચ્ચયત્તં અપ્પટિક્ખિપિત્વા પચ્ચયુપ્પન્નાનં કુસલાદિભાવપટિક્ખેપવસેન પવત્તત્તા ધમ્માનુલોમપચ્ચનીયપટ્ઠાનં નામ જાતં. તત્થ હિ **કુસલં ધમ્મં પટિચ્ચા**તિ કુસલસ્સ પચ્ચયભાવવિધાનં. **નકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી**તિ કુસલસ્સ પચ્ચયુપ્પન્નભાવનિવારણં, તસ્મા ''કુસલે ખન્ધે પટિચ્ચ ચિત્તસમુટ્ઠાનં રૂપ''ન્તિઆદિના વિસ્સજ્જનં વુત્તન્તિ વેદિતબ્બન્તિ એવમેત્થ અનુલોમપચ્ચનીયપટ્ઠાને –

> ''તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં દુકુત્તમં,
> દુકતિકઞ્ચેવ તિકદુકઞ્ચ;
> તિકતિકઞ્ચેવ દુકદુકઞ્ચ,
> છ **અનુલોમપચ્ચનીયમ્હિ** નયા સુગમ્ભીરા''તિ. –

વુત્તા છ નયા વેદિતબ્બા. પચ્ચયવસેન પનેત્થાપિ એકેકસ્મિં પચ્ચયાનુલોમાદીનં ચતુન્નં ચતુન્નં નયાનં વસેન ચતુવીસતિનયપટિમણ્ડિતમિદં ધમ્માનુલોમપચ્ચનીયપટ્ઠાનન્તિ વેદિતબ્બન્તિ અયં **અનુલોમપચ્ચનીયપટ્ઠાનનયો**.

પચ્ચનીયાનુલોમપટ્ઠાને ''નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો ધમ્મો...પે॰... નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતિ હેતુપચ્ચયા''તિઆદિના **તિકપટ્ઠાને**, ''નહેતું ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુ ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના **દુકપટ્ઠાને** ચ, ''નહેતું નકુસલં ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુ અકુસલો ધમ્મો...પે॰... હેતુ અબ્યાકતો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતીતિ''આદિના **દુકતિકપટ્ઠાને** ચ, ''નકુસલં નહેતું ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો હેતુ ધમ્મો...પે॰... અબ્યાકતો હેતુ ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના **તિકદુકપટ્ઠાને** ચ, ''નકુસલં નસુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તં ધમ્મં પટિચ્ચ અકુસલો સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તો ધમ્મો...પે॰... અબ્યાકતો સુખાય વેદનાય સમ્પયુત્તો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના **તિકતિકપટ્ઠાને** ચ, ''નહેતું નસહેતુકં ધમ્મં પટિચ્ચ હેતુ સહેતુકો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિઆદિના **દુકદુકપટ્ઠાને** ચ, હેટ્ઠા વુત્તેન પકારેન પાળિનયો વેદિતબ્બો. ઇદઞ્ચ કુસલાદિધમ્માનં પચ્ચયત્તં પટિક્ખિપિત્વા તેસં પચ્ચયુપ્પન્નભાવઅપ્પટિક્ખેપવસેન પવત્તત્તા ધમ્મપચ્ચનીયાનુલોમપટ્ઠાનં નામ જાતં. તત્થ **નકુસલં ધમ્મ**ન્તિ કુસલસ્સ પચ્ચયભાવનિવારણં. **અકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી**તિ અકુસલસ્સ ઉપ્પત્તિવિધાનં. કુસલં પન પટિચ્ચ કુસલસ્સ ઉપ્પત્તિઅભાવતો ''કુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિ અવત્વા ''અકુસલો ધમ્મો ઉપ્પજ્જતી''તિ લબ્ભમાનપદવસેન વુત્તં. કુસલં, હિ અકુસલં, અબ્યાકતં વા સહજાતપચ્ચયં કત્વા ઉપ્પજ્જમાનો કુસલો નામ નત્થિ, તસ્મા અકુસલસ્સ ચ અબ્યાકતસ્સ ચ વસેન દેસના કતા. એવમઞ્ઞત્થ. એવમેત્થ ધમ્મપચ્ચનીયાનુલોમપટ્ઠાને –

> ''તિકઞ્ચ પટ્ઠાનવરં દુકુત્તમં,
> દુકતિકઞ્ચેવ તિકદુકઞ્ચ;
> તિકતિકઞ્ચેવ દુકદુકઞ્ચ,
> છ **પચ્ચનીયાનુલોમમ્હિ** નયા સુગમ્ભીરા''તિ. –

વુત્તા છ નયા વેદિતબ્બા. પચ્ચયવસેન પનેત્થાપિ તિકપટ્ઠાનાદીસુ એકેકસ્મિં પચ્ચયાનુલોમાદીનં ચતુન્નં ચતુન્નં નયાનં વસેન એકેન પરિયાયેન ચતુવીસતિનયપટિમણ્ડિતમિદં ધમ્મપચ્ચનીયાનુલોમપટ્ઠાનન્તિ વેદિતબ્બન્તિ અયં

પચ્ચનીયાનુલોમપટ્ઠાનનયો.

એવમિદં ભગવતા અનુલોમપટ્ઠાનાદીસુ ચતૂસુ એકેકસ્મિં પટ્ઠાને તિકદુકાદીનઞ્એવ છન્નં છન્નં નયાનં વસેન ચતુવીસતિનયપટિમણ્ડિતં સમન્તપટ્ઠાનમહાપકરણં દેસિતં. પચ્ચયવસેન પનેતેસુ ચતુવીસતિયા પટ્ઠાનેસુ એકેકસ્મિં પચ્ચયાનુલોમાદીનં ચતુન્નં ચતુન્નં નયાનં વસેનેતં છન્નવુતિનયપટિમણ્ડિતં હોતિ, ધમ્મવસેનેવ ચેતં પકરણં ચતુવીસતિસમન્તપટ્ઠાનં વુત્તન્તિ અયમેત્થ વિભઙ્ગનયો.

મોહવિચ્છેદનિયા અભિધમ્મમાતિકત્થવણ્ણનાય

પટ્ઠાનમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

નિગમનકથા

એત્તાવતા ચ –

૧. માતિકાયાભિધમ્મસ્સ, આરદ્ધા અત્થવણ્ણના;
મોહવિચ્છેદની નામ, યા સા નિટ્ઠમુપાગતા.

૨. નિટ્ઠં યથાયં સમ્પત્તા, લજ્જીહિ અભિપત્થિતા;
સબ્બે નિટ્ઠં તથા સન્તા, સમેન્તુ સુમનોરથા.

૩. યો ગમ્ભીરો સસાદીનં, સમુદ્દોવ ભયાવહો;
કાલેસ્મિં ધીમતઞ્ચાપિ, અપિ ગન્થાવલોકને.

૪. પઠમન્તરધાનસ્સ, અભિધમ્મસ્સ તસ્સ યં;
સિલાલેખા નિધીનંવ, ધમ્મત્થાનં પકાસિકા.

૫. નાવા વિય સમુદ્દસ્સ, સુખોતરણપદ્ધતિ;
પાળિઅટ્ઠકથા ચેસા, પરિસુદ્ધા અનાકુલા.

૬. નયતોપિ અવિક્કિણ્ણા, અસંકિણ્ણા નિકાયતો;
યતો સક્કચ્ચ સોતબ્બા, સદ્ધમ્મટ્ઠિતિયા સતા.

૭. સદ્ધમ્મટ્ઠિતિકામેન, અનત્તુક્કંસનાદિતો;
મયાપિ વણ્ણયન્તેન, રચિતા સુદ્ધચેતસા;
તેત્તિંસભાણવારાય, પરિમાણેન તન્તિયા.

૮. માતિકાવણ્ણના યા સા, યાવ નિટ્ઠં યથાબલં;
સબ્બત્થસઙ્ગહા એસા, અનાકુલપદક્કમા.

૯. યં પત્તં કુસલં તેન, પત્વા સમ્બોધિમુત્તમં;
નિટ્ઠં પાપેય્યમખિલે, પાણિનો હિતચેતસા.

૧૦. નાનાજનાધિરમણીયતરસ્સ,
ચોળરઠ્ઠસ્સ ભારમધિવાહકુલન્ધરસ્સ;
કાવેરિપૂતસલિલેન હિતાલયસ્સ,
રાજાધિરાજવરવંસસુપીણિતસ્સ.

૧૧. મજ્ઝમ્હિ ચોળકકલઙ્કનિભેન મગ્ગં,
પૂરં વિસાલવિભવેહિ મહાકુલેહિ;
પાકારચક્કપરિખાહિ ચ ગોપુરેહિ,
યુત્તં જનાકુલસુસજ્જિતરાજમગ્ગં.

૧૨. સબ્બૂપભોગપરિભોગધનેહિ નાના-
વણ્ણેહિ પુણ્ણવિવિધાપણિકેહિ સોભં;
ચોળાધિનાગપુરનન્દનનાથભૂતં,
યે તત્થ સોગતવિહારવરાભિરામા.

૧૩. તેસં મુખે જનમનોહરસત્થુબિમ્બ-
સમ્ભાવિતે મહતિ સજ્જનમાનનીયે;
વિજ્જાલયેહિ ઉદયાચલસન્નિભેહિ,
કેલાસકૂટસિખરોપમચેતિયેહિ.

૧૪. પાસાદહમ્મિયવરેહિ ચ મણ્ડપેહિ,
જમ્બમ્બતાલપનસાદિતરાવલીહિ;
નન્દોપનન્દભુજગસ્સ વરસ્સ ભોગ-
ચક્કાવલીસમસુધાકતગોપુરેહિ.

૧૫. યુત્તે વિસાલસિકતાસિતમાળકેહિ,
યુત્તે સુસીલયતિસઙ્ઘનિસેવિતમ્હિ;
કલ્યાણકમ્મનિરતેહિ હટ્ટપહારે,
નાગજ્જુનવ્હયવિહારવરે વસન્તો.

૧૬. નામેન યો ધુતધરગ્ગસમાનનામો,
ચન્દોવ પાકટનભોદિતવીતપઙ્કો;
સત્થન્તરેસુ નિપુણો પિટકત્તયે ચ,
વાદીભયૂથવિપિને મિગરાજલીલો.

૧૭. યો સાગરોવ ન વિલઙ્ઘતિ સીલવેલ-
મપ્પિચ્છતાદિગુણસારવિભૂસિતત્તો;
જોતેતિ સાસનમલં નિખિલં જહન્તો,
સક્કચ્ચ ધમ્મવિનયં પરિદીપયન્તો.

૧૮. તેનાભિધમ્મપિટકણ્ણવવિપ્પકિણ્ણ-
સારત્થરત્નનિકરેવ સમુદ્ધરિત્વા;
સમ્માપજાનગળલઙ્કરણાય **મોહ-**
વિચ્છેદની વિરચિતા રતનાવલી યા.

૧૯. સાયં પભાસતુ સુકિત્તિવિરાજમાના,
ધમ્મેસુ મોહતિમિરં વિનિહચ્ચ સમ્મા;
આભાતુ તાવ જિનસાસનજોતિ યાવ,
વત્તિસ્સતિસ્સ જનતાહિતમાવહન્તી.

ઇતિ ચોળરટ્ઠે **મહાકસ્સપત્થેરેન** વિરચિતા

મોહવિચ્છેદની નામ

અભિધમ્મમાતિકત્થવણ્ણના નિટ્ઠિતા.